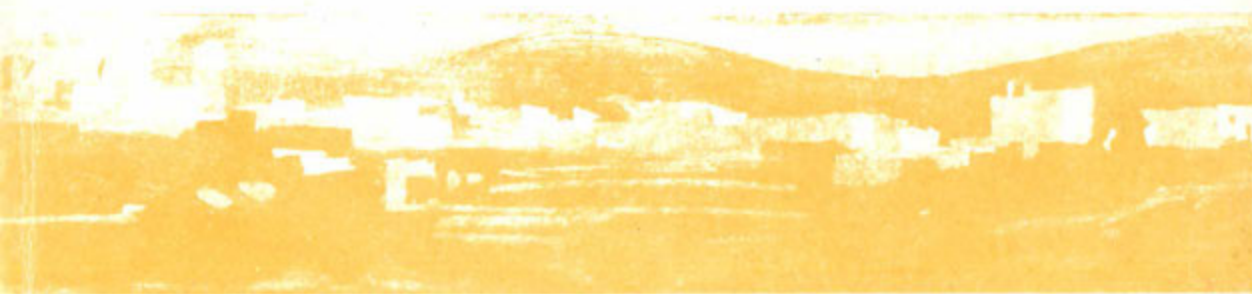

ΜΑΝΟΥ
ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ

τοπωνύμια
της σίφνου

30/4/2020

Με επιθυμία
και ευχή να
έχετε υγία και
όμοια φαί να
παράσχετε για

Τοπωνύμια της Σίφνου της

Σίφνου της

Μαργαρίτα Βασιλείου

ΜΑΝΟΥ ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ
ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ
ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ ΣΙΦΝΙΩΝ «ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ»
1989

Το εξώφυλλο είναι μια ευγενική προσφορά του ζωγράφου και Καθηγητή της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών κ. Π. Τέτον.

Πρόλογος από τον συγγραφέα

Η Αδελφότητα Σιφνίων «Άγιος Συμεών» επιλέγοντας να εκδώσει τη σημαντικότερη μέχρι τώρα επιστημονική λαογραφική μελέτη για τη Σίφνο, τα «Τοπωνύμια» του Μάνου Φιλιππάκη, διευρύνει τον ορίζοντα του πολιτιστικού έργου που εδώ και αρκετά χρόνια επιτελεί για τη διάσωση του λαογραφικού πλούτου και της παραδόσεως του νησιού, ελπίζοντας ότι η προσπάθειά της αυτή θα έχει και την ανάλογη συνέχεια.

Ευχαριστεί θερμά την οικογένεια του Μάνου Φιλιππάκη που παραχώρησε αφιλοκερδώς την παρούσα μελέτη και τον γιο του συγγραφέα κ. Θ. Φιλιππάκη, φιλόλογο, που επιμελήθηκε την έκδοση.

Επίσης ευχαριστούμε τον ζωγράφο και καθηγητή της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών κ. Π. Τέστον, που ευγενικά προσφέρθηκε να επιμεληθεί το εξώφυλλο, τιμώντας τη μνήμη του φίλου του Μ. Φιλιππάκη.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην τονίσουμε την ιδιαίτερη φροντίδα με την οποία περιέβαλε την έκδοση ο τυπογράφος κ. Απόστολος Βούλγαρης κατά τη διάρκεια της φωτοστοιχειοδεσίας.

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Αδελφότητας
Ο Πρόεδρος, η Γραμματέας, τα Μέλη

Σημείωμα του επιμελητή της έκδοσης

Τα «Τοπωνύμια της Σίφνου» είναι η μοναδική συνολική τοπωνυμική μελέτη που αφορά το νησί και πρωτοδημοσιεύτηκε σε συνέχειες από το 1963 μέχρι το 1978 στις εφημερίδες «Σιφναϊκά Νέα» και «Σιφναϊκή Φωνή».

Όσον αφορά τη γλωσσική μορφή του μελετήματος, πρέπει να σημειωθεί ότι διατηρήθηκε αυτή στην οποία το έγγραψε ο συγγραφέας.

Στη σειρά των μικροεργασιών μου για τη διάσωση του σιφνέικου λαογραφικού υλικού ας προστεθεί και η προσπάθειά μου αυτή για την συγκέντρωση των τοπωνυμίων του νησιού μας.

Το τοπωνυμικό ήταν μια απ' τις παιδιάστικες φιλοδοξίες μου κι άρχισα την συγκέντρωση υλικού με πολλά όνειρα. Τώρα που πέρασε η πολλή νεότητά με τους ενθουσιασμούς της, βλέπω πόσο βαρύ έργο είναι στην πραγματοποίησή του.

Δεν είναι μόνο η βαθειά γνώση της γλωσσολογίας που χρειάζεται μα κι η τέλεια γνώση της ιστορίας αρχαίας και νεώτερης κι ακόμα κριτική δεινότητα για να καταπιαστείς σοβαρά με την ετυμολογία των τοπωνυμίων, χωρίς το φόβο να γλιστρήσεις από το σοβαρό στο γελοίο, πράγμα τόσο εύκολο και συννηθισμένο στο είδος αυτό της δουλειάς.

Δεν έχω όμως και το δικαίωμα ν' αφήσω το υλικό να καθεί. Σίγουρα θάρθει ο άξιος μελετητής που θα ολοκληρώσει την εργασία. Επειδή όμως φοβάμαι πως η ξηρή επιστημονική παράθεση θα γίνει στο τέλος ανιαρή για τον μη μελετητή, από τον οποίο δεν μπορείς ν' απαιτήσεις να καταλάβει την αξία που έχει για τον ειδικό το κομπολόι αυτό των ονομάτων, ας μου επιτραπεί να στολίσω το δημοσίευμα με παραγεμίσματα που θα αφορούν την παράδοση (όπου υπάρχει) και μικροπληροφορίες για τον κάθε τόπο που δ' αναφέρω και που θάναυ παρμένες από τις διηγήσεις γερόντων του νησιού και περιηγητές άλλων χρόνων. Έτσι και το ανάγνωσμα δάχει κάποιο ενδιαφέρον για τους πολλούς κι οι μελετητές της αύριον εύκολα θα κοσκινίσουν τα κόνταλα από το γέννημα.

Ο κόρος δεν μου επιτρέπει να πω για τους μη ειδικούς το πόσο χρήσιμη είναι η γνώση του τοπωνυμικού ενός τόπου. Θα θυμίσω μόνο πως ακόμα και σοβαρά ιστορικά προβλήματα καθώς και εθνολογικές αμφιβολίες βρήκαν την λύση τους απ' την σπουδή των τοπωνυμίων.

Γενικά μπορούμε να ξεχωρίσουμε τα σιφνέικα τοπωνύμια σε κατηγορίες, ανάλογα με τις αιτίες που τα δημιούργησαν.

Οι τέτοιες αιτίες είναι διάφορες μα κυρίως είναι αιτίες φυσικές και ιστορικές.

Και φυσικές αιτίες δημιούργησαν τα τοπωνύμια: Απέρατος, Βροντά (ο Κάβος του Β.), Κρεμάσματα, Παράμπουκο, Παραθύρα, Περάματα, Πόρτες, Πλάκα (του Κύνη), Πλάκες, Πλακωτό, Πούντα (του Φώτη), Φυκιάδα, Χοχλάκοι, Χώνη και άλλα.

Ιστορικές πάλι αιτίες ήσαν εκείνες που καθιέρωσαν τοπωνύμια σαν Σαρακινικό, Τουρκαύλακο, Κατέργου, Κατεργάκι. Τα τελευταία αυτά ανήκουν σε τόπους παραδαλάσοιους και πρέπει να υπήρξαν οι κρυψώνες, τα ορμητήρια θα λέγαμε, των πειρατών που για εκατοντάδες χρόνια ρήμαζαν τη Σίφνο και τα γύρω Κυκλαδονήσια. Να προσθέσουμε εδώ και τα Καταφύγια, που γι' αυτά η παράδοση λέει ότι κατέφευγαν οι Σιφνιοί τις ώρες των λογίων επιδρομών. Λέμε Καταφύγια τις στοές των Μεταλλείων τ' Άν - Σώση που με την πρωτινή στενή μπούκα τους (η σημερινή είσοδος έχει διαμορφωθεί στα χρόνια της εκμεταλλεύσεως των μεταλλείων από τις σύγχρονες εταιρείες στην αρχή του αιώνα) και το λαβύρινθο που δημιουργούν οι αμέτρητες στοές τους, δίνουν καταφυγή κι ασφάλεια στον κυνηγημένο νησιώτη.

Συναντούμε ακόμα τοπωνύμια που σχηματίστηκαν από κοινωφελή κτίσματα κι εργαστήρια που υπήρξαν κάποτε εκεί.

Τέτοια είναι και τα τοπωνύμια: Ανεμομύλι, Αράδες (Μύλων), Αργαστηράκι, Γούρνα, Γουρνιά, Γουρνί, Γύφτικα, Μέσα Γουρνί, Καμίνια, Καμίνι, Καμινάκι (της Βουγνούς), Καμινάρως, Καμπαναριό, Κάψαλος, Μάγγα, Μεταλλεία, Μύλοι, Τοικαλαριά, Φάρος, Φανάρι, Χαρκιδιό και όσα άλλα.

Ένα-δυο τοπωνύμια φανερώνουν την εγκατάσταση ξένων στο νησί.

Σημειώνουμε έτσι την Οβραϊκή και τα Μανιάτικα, δυο μικροσυννοικισμούς του Κάστρου. Η πρώτη κατοικήθηκε βέβαια από Εβραίους γύρω στα 1034, γιατί είναι ιστορικά εξακριβωμένο πως τότε πολλοί Εβραίοι εγκατεστάθηκαν στα νησιά μας και γιατί όχι και στη Σίφνο. Ο Τουρνεφορτ πάλι μας λέγει πως και στα 1650 έπειτα από διαταγή της Πύλης (της τούρκικης δηλαδή Κυβέρνησης) πολλοί Εβραίοι προσπάθησαν να εγκατασταθούν στη Σίφνο για να εξετάσουν και εκμεταλλευθούν τα μεταλλεία του μολυβιού. Οι Σιφνιοί όμως, που μέσα στα τόσα τους βάσανα δεν θελήσανε να δουλεύουν σκλάβοι στο μεταλλείο για όφελος του Τούρκου και των Εβραίων, κατάφεραν με πονηριά και, μια-δυο φορές που Εβραϊκές γουλέτες φτάσανε ως το νησί, τις στείλανε στον πάτο της θάλασσας μαζί με τους Εβραίους και το μέταλλευμα. Αυτά θα τα πούμε λεπτομερώς όταν μιλήσουμε για την θέση Μεταλλεία.

Για την άλλη θέση, τα Μανιάτικα, λέγεται από τους πολύ γέροντες του νησιού πως κατοικήθηκε από λίγες οικογένειες φτασμένες από τη Μάνη, δεν ξέρουν για ποιο λόγο, και που ριζώσανε κι αφομοιωθήκανε με τους ντόπιους χάρις στη συμπάραση και τη βοήθεια των Σιφνίων.

Και πιο ειδικά πρέπει να ξεχωρίσουμε τα τοπωνύμια μας:

I) Σ' εκείνα που σχηματίστηκαν από τις ιδιότητες ή τους διάφορους σχημα-

τισμούς του εδάφους, όπως: Αλυκή, Αμμουδάρες, Άσπρο Βουνί, Άσπρη Βραχιά, Άσπρος Γκρεμνός, Ανήφορο, Ατσάλι, Ατσάχοι, Αθρόλικας (Ακρόλιθος), Βαθειά Λαγκάδα, Βάρτα, Βουνό, Βαθύ, Βουλιστρια, Βασιμίδι, Γυαλιά (η), Γλώσσα, Γρνά Σπηγιά, Γιάλος, Γουρνωπός (Γουρνωτός;), Γωνιά, Εγκρέμναρος (του Τρούλλου), Μάρμαρο, Καθρέφτης, Κοφτό, Κοκκονομύτ(θ)ες, Καταβάτος (Κακός - Βατός;), Κατφόρα, Κακό Σκαλί, Κλείσματα, Κακός Ποταμός, Λαγκάδα, Λαγκάδι, Λάκκοι, Λάκκα, Λούκι, Λούρος, Μύτ(θ)ουνας, Μύτ(θ)η, Μπελαβίστα, Μπρόβαρμα, Μισοβούνι, Ξερολάγκαδο, Ξιβουνί, Ξεφουσιστή Σπηγιά, Πετρίτης, Πετρωτάς, Πετάλι (τ' Αργυρού), Πετάλα (η), Πεταλάκια, Πγιατιά Ράχη, Πλάκα, Πλάκες, Πλακωτό, Πλακιά (τα), Πγιατιαλός, Πλάτη τ' Αράπ(φ)η, Πλάτη του Βουνού, Ραχίδια, Ριζώματα, Ράχη, Ραφαγιά (η Πλάτη), Σχισμάδες, Σκαλωτό, Σκαλάκια, Σελλάδι, Στρογγυλό, Σκαλωτό, Σκαλούρα, Σκοτεινός, Σκάφη, Σπηγιά [τω(ν) Γηθρώ(ν)], Σπηγιά (του Νόνου), Σπηγιά του Δροσερού (η Σπηγιά), Τράχνης, Τρουλλάκι, Τρυπητή, Φυρολαγκάδα, Φυρόγια, Φρούδια, Χοχλάκοι, Χλακωπό, Χρυσοπηγή, Ψηλό Πετάλι, Χώμα και άλλα πολλά.

II) Σ' εκείνα που δημιούργησαν λόγοι γεωγραφικοί και κλιματολογικοί. Σ' αυτά ανήκουν και τα τοπωνύμια: Ανεμοριδί, Αποκοφτό, Βορεινή, Βορεινά, (Α)Ερινά, Καραβοστάσι, Κοφτό, Πούντα, Φαράγγιοι (οι), Χάλαρα, Χερρόνησο, Χειμωνιακές, Χώνη και άλλες.

III) Να διακρίνουμε ακόμα εκείνα που επεβλήθησαν από τα νερά γενικά. Δηλαδή απ' τα νερά των πηγών, της βροχής, τους χειμάρους.

Τέτοια τοπωνύμια είναι και τα Αμπουρδέκτης (Ομβροδέκτης), Αρμυρό, Αύλακας, Αυλάκι, Βασιλοπόταμα, Βλυκό, Βλυκάδα, Βρύση, Βρυσκιανά, Διποτάματα, Κρήνας (της), Κουρνιαύλα (η), Λιμνες, Λούκι, Λειφό, Πηγή, Τρεις Πη(γ)ές, Τόσο Νερό, Φουντάνα, Φλέα, Φλέι κ.λπ.

Άλλα τοπωνύμια πάλι έχουν προέλευση γεωργική και κτηνοτροφική. Τα έφτιαξε δηλαδή η κλωρίδα της περιοχής, η εγκατάσταση ζώων ή το είδος των ζώων αυτών.

Στην κατηγορία αυτή πάνε και τα τοπωνύμια: Αγκιναριές, Αγράμπελη, Αγριάμπελα, Αγριγιά, Αλεντράδα, Αμάραντο, Αμπέγια, Αμπελάκια, Αμυγδαγιά, Βαλιανές, Βρουλιά (η), Βρουλιδία (τα), Γεννάρια, Δαφνί, Ερκειές, Καλάγγουρας, Κατσιρίνα, Κουκουναριά, Κάπ(φ)αρη, Καλαμπελάς, Καταφίδι, Κηπιά, Κήπος, Κομμάτι, Κομμάτια, Καλαμιώνας, Κλιμάτι, Λιβαδά, Λιβαδάκια, Λιροκόπι, Λόγγος, Μέλισσα, Μερυσίνη, Μιροινιά, Μανιταριές, Μαντροκαδιο(κ)ιό, Ξάμπελο, Ορνός, Ορνιθού, Σπάρματα, Φυνεκίδι, Φίδα, Φιδωπός, Φιδιώνας, Φυργάνι, Χορτοπή, Χόρτο και άλλα.

Εδώ ως σημειώσουμε 3-4 θέσεις όπως Λόγγος κι οι άλλες με κοινή ρίζα τη γνωστή μας Φίδα. Δηλαδή το Καταφίδι, Φιδιώνας (Φιδώνας), Φιδωπός, Φίδα. Είναι μέρη σκορπισμένα στο νησί. Μας δίνουν έτσι μιαν εικόνα Σίφνου βουτηγμένης στο πράσινο της φιδας. Μιαν εικόνα άγνωστη κι ακατανόητη για

μας που την γνωρίσαμε φαλακρή απ' την τροπάνα του κλαδά. Η σειρά των τοπωνυμίων αυτών μας ενισχύει όμως την πίστη στην παράδοση που μας ιστορεί μια Σίφνο χαμένη μέσα σε λόγγους φίδας. Τέτοιος λόγγος υπήρξε η Καταβατή (το νεκροταφείο διατηρεί ακόμα το όνομα Λόγγος). Κόβανε λέει «τα Ρουμάνια» τις φίδες για ν' ανοίξουνε δρόμο κι εκεί μέσα στο Λόγγο πρωτοαντικρύσανε άγνωστη την «Αγγελόκτιστη», τη γνωστή μας τώρα πια Παναγιά της Καταβατής.

Το «Βουνάκι», το γνωστό σήμερα σαν Βουνί (όπου η Παναγιά το Βουνί), υπήρξε ρουμάνι από φίδες καθώς λένε, κι ακόμα «όλα τα παλιά σπίτια του νησιού είνε στε(γ)ασμένα με σιφνέκες φίδες!»

Την ανάγκη του δρόμου ακολούθησε η ανάγκη των τοικαλαριών και τα «ρουμάνια» της φίδας χάθηκαν απ' το νησί.

Μια άλλη τάξη τοπωνυμίων γίνθηκε από τα ονόματα που δημιουργήσαν λόγοι εθνολογικοί και ιστορικοί ή που διασώθηκαν από την αρχαιότητα ή ακόμα που σχηματίστηκαν από θρύλους ή μυθικές παραδόσεις. Σημειώνουμε έτσι θέσεις που έχουν ονόματα όπως: Άντρι (το), Αρτιμώνι (το), Άσπρη Βίγλα, Άσπρος Πύργος, Απολλωνία, Αρτεμώνας, Ανάθεμα, Ανεραΐδα, Ανέριος (της), Αράπ(φ)η το Φρούδι, Αράπ(φ)η η Πλάτη, Αφεντικού, Αφεντάκι, Αρχοντούς (της), Βίγλα, Βιγλάκι, Βήμα, Βλισίδι, Γήδρες, Ελληνικά, Καργιάλι, Κάστρο, Κάτεργο, Κατεργάκι, Καράβι τ' Αλούρδου, Κυπριανή, Κόροσλα, Καδές, Κορονέλλου, Λειψάνα, Μάρμαρα, Μαύρο Χωριό, (Μ)Πήδημα, Μυτριάς το Φρούδι, Μπαρού (η Παναγιά), Ντακορώνια Παγιά Κονάκια, Πούντα του Πολεμικού, Παρώνας (της), Προσφύρι, Πυροβόλι, Ρεούδια, Ρύμνη, (Σ)Τρα(γ)οπόδη(ς), Σεράγια, Σπηγιά τ' Αράπ(φ)η, Σφύρα (η), Σινιόρη, Φονιάς, Φυλακούρι κ.λπ. κ.λπ.

Πάρα πολλά είναι τα τοπωνύμια που σχηματίστηκαν από τις εκκλησιές και τα ξώκκλησα. Θ' αναφέρω ενδεικτικά μερικά εδώ μα δεν θα παραλείψω (όσο μπορέσω βέβαια) κανένα από την σειρά τους στην αναλυτική παράθεση. Αν πιστέψουμε τον Toumefort, αυτόν τον Γάλλο περιηγητή του 1717, το νησί μας είχε, την εποχή εκείνη που αυτός το επισκέφθηκε, 500 παρεκκλήσια κι 60 παπάδες. Χώρια τα 4 Μοναστήρια του.

Μα πώς να μη μαζεύονται τόσα όταν ξέρουμε πως κάθε οικογένεια φιλοδόχησε κι απόκτησε την δική της εκκλησιά. Μια ματιά στις απαλές γραμμές των λόφων μας και τις ισκιωμένες ρεματιές δικαιώνει τον ζηλευτό τίτλο που έχουμε σαν «Το νησί με τις πιότερες εκκλησιές».

Η δύναμη του θρησκευτικού συναισθήματος και της ευλαβείας που τα δημιούργησε, αυτή τα διατηρεί μέχρι τις μέρες μας χιονάτα κι άσπια.

Ο Αντώνιος Ιουστινιάνι, Λατίνος Επίσκοπος της Σύρας, έγραψε το 1700 στο Συνέδριο της Προπαγάνδας Πίστεως στη Ρώμη:

«Ανά τας νήσους του Αρχιπελάγους δεν υπάρχει τόπος εις τον οποίον οι ναοί να διατηρούνται με περισσότεραν ευπρέπειαν και ευκοσμίαν, τόσον

εκείνοι οι οποίοι ευρίσκονται εντός της πόλεως, όσον και οι κείμενοι εις την εξοκίν, όπως εις την νήσον Σίφνον».

Οι αρχικά ιδιόκτητες εκκλησιές παραχωρήθηκαν σιγά-σιγά στο κοινό, αρχή κάνοντας πριν 60 χρόνια περίπου, όταν μια παραξενιά της πολιτείας μετονόμασε το σύνολο των λίγων σπιτιών του νησιού (δεν ξέρω για ποσοστή φορά) και από Δήμο τα είπε Κοινότητες. Οι διαβασμένοι της εποχής νόμισαν πως ήταν καλλίτερο να παραχωρηθούν οι εκκλησιές στις νέες Κοινότητες και αρχή κάνοντας απ' τις δικές τους εκκλησιές έπεισαν και τους άλλους.

Τα ονόματα των παλιών κτητόρων διατηρούνται ακόμα στη μνήμη πολλών.

Έτσι ξέρομε πως η Κόχη υπήρξε ιδιοκτησία των Βερνίκων από το 1630. Ο Άν - Σπυρής, η Μητρόπολη του Σταυριού, παραχωρήθηκε στην Κοινότητα από τον Ν. Ανδρόνικο. Τα Μάγγανα ήταν ιδιοκτησία του Παπ' Αντωνάκι του πατέρα του μεγάλου Χρυσόγελου και μετά του Παπα - Αντώνη Μαστροκάλου. Τα Γουρνιά της οικογένειας των Μαγκανάρη από τον Ιερομόναχο Αγάπιο τον γνωστό σαν Δευτερεύοντα Σίφνου. Η Βαγγελιστρα κι ο Άν - Γιώργης της Καταβατής του Α. Κοσμή. Η Παναγιά του Μπαλή διατηρεί ακόμα το όνομα του πρώτου της κτήτορα. Η Μυρτιδιώπιστα του Σταυριού του Κούκια, ο Άν - Γιώργης ο (Α)πελα(γ)ίτης του Βορδωνάκι, ο Άν Νικόλας τ' (Α)ερινά του Κωνσταντή του Μανού, οι Άγιοι Ανάργυροι οι Φτωχιοί της Κλεονίκης του Πιττή κ.λπ. κ.λπ.

Και για να μη ξεμακραίνουμε ως παραθέσουμε λίγα τοπωνύμια σχηματισμένα από τις εκκλησιές που φιλοξενούν:

Αγιάν - ν - Άννα, Αγί' Ανάργυροι, Αγί' Ανεστασιά, Αγί' Αρτίμης, Αγιά Βαρβάρα, Αγιά Κατερίνα, Αγιά Μαρίνα, Αγιά Σοφιά, Αγί' Αντίπας, Άν - Βλάσης, Άν - Γαλάτης, Άν - Δήμος, Άν - ν - Ηγιάς, Άν - Θολός, Άν - Λά(ντ)ζαρος, Άν - Λούκας, Άν - Μερκούρης, Άν - (Μ)Πολύκαρπος, Άν - Πλάτανος (Πλάτωνας), Άν - Σιλίβεστρος, Άν - Σπυρής, Άν - Σώτης, Άν - (Ν)Τάφος, Άοι - Θεόδωροι, Άοι - Πάντες, Άοι - Σαράντες, Βαγγελιστρα, Δευτέρα Παρουσία, Ελεήμονας, Ελεούσα, Εφταμάρτυρα, Θεολόγος, Θεοσκεπάστη, Μεταμόρφωση, Παναϊδάκι κ.λπ. κ.λπ.

Βρίσκουμ' ακόμα τοπωνύμια που χρησιμοποιούνται σε γενική κτητική. Δείχνουν δηλαδή πως ο τόπος που φέρνει το όνομα ήταν κάποτε ιδιοκτησία κάποιου προσώπου που τ' όνομά του διατηρήθηκε σαν τοπωνύμιο μέχρι τις ημέρες μας. Μπορεί βέβαια να είναι το όνομα του πρώτου κατοίκου της περιφέρειας. Τέτοια τοπωνύμια είναι και τα: Αβρά (το Μούτελλο), Ακλέρου, Αρβανίτη Αφεντάκι, Αφεντικού, Βασάλου, Βερνίκου, Βλάση, Γιαβρούχα, Γεωργίτη, Δαβρέ, (Ντ)ζαμπέλη, (Ντ)ζήση, Ιντζέ, Καδέ, Κοβιά, Κάραβου, Κορωνιού, Κούνη, Κοντού, Μαέτ(θ)ου, Μπαλή (Παναγιά), Μαναλή (ή Μπελαβιστα), Παυλά, Παπά Τζαννή, Ραφαλλιά, Τόχα, Φυρού, Φιλιπιάκη κ.λπ.

Τοπωνύμια, τέλος, που δημιουργήθηκαν από παρομοιώσεις των διαμορφώσεων του εδάφους προς αντικείμενα του καθημερινού βίου, μέλη του ανθρώπινου σώματος ή ζώων. Τέτοια είναι και τα τοπωνύμια: Αμόνι, Τ' Αβρά το Μούτελλο, Ζουλομύτ(θ)ης, Κατρέφτης, Καμιλαύκα, Καλικιά, Κρεββαταριές, Καράβι, Τράχπιας, Μούτσουνο του κορμού, Νάπ(φ)ος κ.λπ.

Έχουμε πολλά ακόμα τοπωνύμια που με τη μορφή που εμφανίζονται σήμερα δεν μπορούν να καταταγούν σε καμιά από τις διακρίσεις που σημειώσαμε. Παραδειγματικά αναφέρω: Αβρακότο, Αγγλιότριες, Αγδοννοσία, Αιμαρού, Ακονητός, Αραχαβός*, Αργυρό, Βάνη, Βγένας, Βλάχα, Βυγνού (Βουγνούς), Βουργάρω, Διαλισκάρι*, (Ντ)ζυό, Θόλος, Καλαγκάλαμος, Καντζούρενα, Κατσιότρια, Καστανάς, Καύκαλο*, Κόλυμπο, Κούντουρα, Λευκίδια, Λεύκο, Λουμπάρδες, Μάγγαρης, Μαμίκιλας, Μαύρικας, Μελιγκάς, Μηγιάς, Μηγιαρής, Νιχύτης, Παλαμάρι, Πελιάρδι, Ραχαμός*, Σύλλακα, Συμπόπουλα, Τσουδάλλες*, Τραβά Βουνιά*, Τραυλός, Φιλικά, Φλάμπουρο, Χοντροπός κ.λπ. κ.λπ.

Απ' τη γρήγορη ματιά που ρίξαμε στο σύνολο των τοπωνυμίων του νησιού τα περισσότερα είναι καθαρά ελληνικά εκτός από ελάχιστα που μείνανε από τη Φραγκοκρατία. Τέτοια είναι τα: Βιγλα, Βιγλάκι, Γκαλάντε (ο Μύλος), Καδές, Κόρσολας, Κορονέλλου, Μπαρού, Μπελαβιστα, Μελιγκάς, Μισέρ Τουλλής, Μουγκού (Mon Gout), Ντακορώνια, Παρώνα, Πούντα, Σεράγια, Σινιόρη, Φουντάνα.

* Βλέπε τα σχετικά λήμματα όπου πιθανές ερμηνείες.

A

Αβάζου (στού). Κτήμα, στα Β. του νησιού, που ο λαϊκός ποιητής αποδανάτισε στο δίστιχο:

«Κάτω στ' Αβάζου το λουρί
θερίζει το Κερά-Φλουρί.»

Αβολαδί (το). Θέσις παραθαλάσσιος έξ' απ' το λιμάνι Βαθύ.

Αβολάδα (η). Όνομα διαφόρων θέσεων του ν. συνήθως παραθαλασσίων. Σαν επίθετον έχει την σημασία της υφάλου που σε ώρα γαλήνης μένει πάνω από την επιφάνεια (βλ. Διαλισκάρι).

Αβρακότο (στο). Ύψωμα στα Α. του νησιού.

Αβρά το Μούτελο (στού). Στα Ν.Δ. του νησιού. Αβράς (ο): Οικογενειακόν επώνυμον στο νησί.

Αγγλιότριες (οί). Τοποθεσία στο «Τόσο Νερό». Με το ίδιο τοπωνύμιον και άλλη θέση στα Ν. του νησιού.

Αγδοννοσία (στην). Μεσόγειος τόπος στα Β.Α. του νησιού.

Αγερικού (στού). Σημείον του χωριού Σταυρί. Αγερικός (ο): Και οικογενειακόν επώνυμον στο νησί.

Αγιά-v-Άννα (στην). Θέση στη Βιγλα. Το μπρόβαλμα του Βαδιού.

Αγιά-v-Άννα. Το Νεκροταφείο του x. Αρτεμώνας.

Αγιά-v-Άννα. Τοπίον του λιμανιού Καμάρες όπου και εκκλησία της Αγίας Άννης.

Άγι-Αντίπας (στον) της Πατσάνας. Θέσις στον ανωτέρω συνοικισμό του x. Αρτεμώνας, όπου εκκλησία του Αγίου Αντίπα χαρακτηρισμένη σαν ιστορικόν Μνημείον με Β. Δ/γμα του 1936. Είναι ο τόπος που γεννήθηκε η ξεχωριστή λαϊκή ποιήτρια Καλλιτσα Χρύσου.

Άγι' Ανάργυροι. Περιοχή με μικρό μοναστήρι των Αγίων Αναργύρων

πάνω στον δρόμο προς Καμάρες. Εκεί παρά τον χείμαρρο και «Η Πηγή στους Αγιούς» με ωραίο νερό.

Άγι' Ανάργυροι. Στις Καμάρες.

Άγι' Ανάργυροι. Στ' Α. του νησιού όπου και ξώκκλησο των Αγίων Αναργύρων.

Άγι' Ανάργυροι. Στο χ. Κάστρο.

Άγι' Ανάργυροι. Στον ποταμό στις Λεύκες του χ. Κάτω Πετάλι.

Άγι' Ανάργυροι οι Φτωχιοι. Ύψωμα με εξώκκλησο των Αγ. Αναργύρων στα Δ. του λόφου του Αγ. Ανδρέα.

Αγ' Ανεστασιά. Τοποθεσία στα Ν.Α. του νησιού όπου ξώκκλησο της Αγ. Αναστασίας, που θεωρείται από τους Σιφνιούς γιατρός ισάξιος με τους Αγίους Αναργύρους. Χαρακτηριστικό είναι το ότι το όνομά της αναφέρεται συχνά στις επωδές των διαφόρων εξορκισμών.

«... Έλ' Αγιά Ανεστασιά μου
και φαρμακολυτριά μου
που τους πόνους ανεσπάς
και τα φάρμακα σκορπάς...»

Άγι' Αντώνης. Σημείον του χωριού Κάτω Πετάλι όπου εκκλησία του Αγ. Αντωνίου.

Άγι' Αντώνης. Θέσις, όπου εκκλησία στο χ. Κάστρο.

Άγι' Αντώνης. Στην Γερανιοφόρα.

Άγι' Απόστολοι. Στο πάνω (ή Πέρα) Πετάλι.

Άγι' Απόστολοι. Τοποθεσία με εξώκκλησο των Αγίων στα Ανατολικά του δημοσίου δρόμου Καμαρών. Στην περιοχή και αρχαίος Πύργος (Φρυκτωρία). Για το είδος και την σημασία των Πύργων βλ. «Άσπρος Πύργος».

Άγι' Αρτίμης. Συνοικισμός στο Σταυρί όπου και εκκλησία του Μεγαλομάρτυρος Αρτεμίου. Υπήρξε μετόχι της Μονής του Σίμωνος Πέτρας του Αγίου Όρους. Το 1820 υπήρξε Μοναστήρι Ανδρών συγχρόνως με τον Άι-ν-Ηγιά, την Παναγιά το Βουνί και την Βρύση. Την ίδια εποχή που ο Μογκός κι ο Χρυσόστομος ήσαν Μοναστήρια γυναικών. Η περιοχή κι η εκκλησία υπήρξαν ιδιοκτησία του Παπά-Αβέρκιου που κληρονόμησε ο Παπά-Βεντούρης. Μετά τον θάνατο του τελευταίου βρίσκονται στην κατοχή του Παπαγιάννη Βεντούρη, που νομίζω πως τα παραχώρησε στην Κοινότητα. Εκεί και τα Σχολικά κτίρια του νησιού. Το Δημοτικό που κτίστηκε επί Κυβερνήτου και το Ελληνικό που κτίστηκε το 1854. Τα κτίσματα συντηρούνται μέχρι σήμερα παρ' ό,τι δεν χρησιμοποιούνται πια σαν σχολεία.

Αγ. Βαρβάρα. Περιοχή στο Σταυρί, όπου το Νεκροταφείο του χωριού με εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας.

Αγιά Βαρβάρα. Στο Ξάμπελο.

Αγιά Βαρβάρα. Σημείον του λιμ. Καμάρες, όπου εκκλησία των Αγίων Γεωργίου και Βαρβάρας.

Αγιά Εύρηνη. Στο Κάτω Πετάλι.

Αγιά Εύρηνη. Τοπωνύμιον στα Ν.Α. του νησιού κατά τον Φάρο, όπου και ξώκκλησο της Αγίας Ειρήνης.

Αγιά Εύρηνη. Στα Β. του ν. κοντά στη Χώνη.

Αγιά Καλή. Σημείον στο δρόμο προς Βλυσίδι όπου ερείπια μικρής εκκλησίας, που οι βολατόροι βεβαιώνουν ότι τιμήθηκε στο όνομα της Αγ. Καλής. Αλλ' επειδή έξω από την Μάρτυρα Καλλιστήνη που γιορτάζει την 1η του Σεπτεμβρίου, καμιά Αγία Καλή δεν τιμάται από το εορτολόγιο της Εκκλησίας μας, φαίνεται ότι την εντύπωση δημιούργησε το γεγονός του ερειπίου που λέγεται ότι «πολλές φορές επιδιόρθωσαν αλλά εκείνο γκρεμίζει πάλι», συνδυασμένο με μια περικοπή από το γνωστό «Μυρολό(γ)ι της Παναγίας» που αναφέρεται στην Αγία Καλή'.

«Κι' η Αγία Καλή επέρασε
(στην ώρα στο τραπέζι!
—Ποιος είδε γυιό εις το Σταυρό
(και μάννα στο τραπέζι;
—Αγιά Καλή ως μ' έκαψες
(πάντα καμμένη νάσαι.
Παπάς να μη βρεθή ποτέ
(για να σε λουτρούσιον,
ουδέ κρασί κι' αντίδοτο
(για να σε προσκομίση.»

Στην ιδίαν Αγία αποδίδονται τα ερείπια και άλλων ξώκκλησων που είναι γνωστόν από την παράδοση ότι τιμήθηκαν στο όνομα γνωστών Αγίων και όχι της Αγίας Καλής.

Αγιά Κατερίνα. Περιοχή του χωριού Κάστρο, όπου εκκλησία της Αγίας.

Αγιά Κατερίνη. Το Νεκροταφείο του Αρτεμόνα με εκκλησία της Αγίας.

Αγιά Κατερίνα. Στο Κάτω Πετάλι.

Αγιά Κατερίνα. Θέση στα Νότια του νησιού. Εκεί ξώκκλησο της Αγίας.

Αγιά Κατερίνα. Στη Σκάφη.

Αγιά Κατερίνα. Στη θέσι Κάπ(φ)αρη. Το επιθετον από την αυτοφυή, στην περιοχή, κάπαρη.

• **Αγιά Μαρίνα.** Στα Ν.Δ. του νησιού κοντά στον Ορνό. Η μικρή εκκλησία της Αγίας Μαρίας είναι κτισμένη λίγο πριν από τον Πύργο του Ορνού.

Το εξώκκλησο στηρίζεται σε αρχαίο κτίσμα διατηρούμενο σε αρκετό ύψος και αποτελούμενο από μεγάλες ορθογώνιες πέτρες ανάλογες με τις πέτρες των πύργων.

Το εκκλησάκι της Αγ. Μαρίας στο Φλάμπουρο, που είναι κτι-
σμένο πάνω στα ερείπια αρχαίου κτίσματος.

Αγία Μαρίνα. Στο χωριό Κάτω Πετάλι.

Αγία Μαρίνα του Καδέ. Είναι γνωστή και σαν Αγία Μαρίνα του Μαυρογιαννάκι, από το ότι το μικρό εξώκκλαιο έκτισε πάνω στα ερείπια παλιότερης εκκλησίας ο Γιάννης Βασάλος, που λόγω του μικρού του αναστήματος είχε το παρωνύμιο Μαυρογιαννάκι (το).

Αγία Μαρίνα των Καμαρών. Στο Α. μέρος του λιμανιού Καμάρων. Κτίστηκε από τον Αντώνη τον Μπουλή, βολάτορα των Καμαρών.

Αγία Παρασκευή. Στο χωριό Κάστρο.

Αγία Παρασκευή. Θέση με εκκλησιά της Αγίας στο Πέρα ή Πάνω Πετάλι.

Αγία Παρασκευή. Στη θέση Σκαλάκια έξω απ' το χωριό Κάτω Πετάλι, προς τον δρόμο του Κάστρου.

Αγία Σοφία. Στη θέση Πιατιαλός. Από τις έρευνες της Βαρβάρας Φιλίππακη υπάρχουν ενδείξεις ότι πρόκειται για εκκλησιά κτισμένη πάνω σε ερείπια παλαιότητας εκκλησίας.

Αγία Σοφία. Θέσις όπου εκκλησία της Αγίας Σοφίας μεταξύ Κάστρου και Σεράλιας. Προφανώς ανήκε αρχικά στο Λατινικό Δόγμα, αν κρίνει κανείς από τα τεμνόμενα τόξα που χρησιμοποιήθηκαν αντί για τα χαρακτηριστικά «βόρτα» των σιφνέικων εκκλησιών, κι ακόμα από μικρό μαρμάρινο αγαλμάτιον Αγίας (Παναγίας), το πρόσωπο του οποίου έχει παραμορφωθεί με κτυπήματα, προφανώς από θρηνολήπτες της εποχής, που χάρθηκε από τον τόπο και ο τελευταίος των λατινικών κατοίκων.

Αγία Τριάδα. Θέση και εκκλησία Αγ. Τριάδος στον Άι-Λούκα.

Αγία Φωτεινή. Στα Α. του νησιού στη θέση Αραχαβός.

Αγία Φωτεινή. Σημείο του χωριού Σταυρί.

Αγκιναριές. Πάνω στο βουνό τ' Άν-ν-Ηγιά τ' αφηλού.

Αγράμπελη. Μικρός όρμος στα Β.Δ. του νησιού.

Αγριάμπελα (στα). Τόπος στα Α. του ν. πάνω από την θάλασσα, που παίρνει μια μεγάλη περιοχή μέχρι την «Φλέα των Αγριαμπέλων» σε αρκετή απόσταση από την θάλασσα.

Άγρια Σπηγιά (στην). Στην θέση Χοντροπού.

Αγριλνά. Στα Ν.Δ. του λιμανιού Βαθύ.

Αγριγνά (στην). Συνοικισμός του χωριού Αρτεμώνας, που είναι γνωστότερος με το όνομα Κουτσούλα και που βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο του λόφου, όπου το χωριό Αρτ. Αγριγνά. Στο τοπικό ιδίωμα λέγεται ο κότινος, η άγρια ελνά, κατά την συννηθισμένη τροπή του λ σε γ.

Αγριλλωπός. Τοποθεσία στα Ν.Δ. του ν. όπου και Αρχαίος Πύργος (από το Αγριλνά; Πρόβλεπε και Φιδωπός από τη Φίδα [η]).

Αθρόλικας (ο). Ακρόλιθος κατ' εναλλαγίν του θ και κ. Λέγεται και Φρούδι του Λεβαντή. Στα Β.Α. του λιμ. Βαθύ κοντά στη θέση Μάερα (στου). Μεγάλος κωνικός βράχος που υψώνεται περί τα 25 μ. κάθετα πάνω από τον ομώνυμο χείμαρρο, σχηματίζοντας κατωφέρεια από την αντίθετη πλευρά χαμηλώνοντας στα 4 μ. Έχει περιμετρο περί τα 100 μέτρα.

Άνθρωπος (ο). Προσωνυμία διαφόρων θέσεων του νησιού (Βλυχάδα, Άι Νικόλας τ' (Α)ερινά, Βουγνού κ.λπ.). Το όνομα έχει δοθή σε υψώματα που δεσποζουν του γύρω τόπου και βρίσκονται συνήθως στην περιοχή «βοσκής» κατοικοπροβάτων. Το τοπωνύμιο γεννήθηκε από μια συνήθεια των Σιφνίων βοσκών που, αργότερα την ώρα της βοσκής του κοπαδιού, σκοτώνουν τον καιρό τους κτίζοντας στο πιο περίοπτο μέρος της περιοχής που βόσκουνε, μια στήλη από επίπεδες πέτρες στο ύψος ενός ανθρώπου. Πάν' απάνω του στήνουνε μια στρογγυλή πέτρα για κεφαλή και τον βαφτίζουνε «Άνθρωπο». Και πραγματικά από μακριά θαρρείς πως κάποιος άνθρωπος στέκει στο φρούδι του βουνού. Πριν χρόνια είδα έναν τέτοιο καινούργιοφτιαγμένον άνθρωπο πάνω στο Καμινάκι στη Βουγνού. Τα βοσκόπουλα που τον σκαρώσανε τούχανε βάλει στη θέση των χεριών δυο γυριστά κλαδιά φίδας κι εκεί που φυσιολογικά υπάρχει το χαρακτηριστικό του φύλου, τούχανε στήσει μια κατάλληλη πέτρα που έδειχνε πως ο άνθρωπός τους ήτανε αρσενικός. Σ' όλα αυτά πρόσθεσαν κι ένα στεφάνι από αγριολούλουδα που του βάλανε στην κεφαλή, κι ένα μικρότερο, μα πιο περιποιημένο, που του το πέρασανε στη στήτη πέτρα που τούχανε βάλει πιο κάτω από τη μέση. Τέτοια στεφάνια βάζανε οι ειδωλολάτρες πρόγονοι του σιφνιού βοσκού στα αγάλματα των θεών τους.

Μην ξαφνιαστήτε τώρα όσοι τυχόν δεν το ξέρετε πως η συνήθεια αυτή του κτισίματος των «ανθρώπων» που έκανε οι Σιφνιοί βοσκοί, είναι τόσο αρχαία όσο και η Ελλάδα. Το ίδιο ακριβώς πράγμα έκαναν κι οι βοσκοί στην αρχαιότητα κι από τα ξόανα εκείνα γεννήθηκαν αργότερα οι Ερμαϊκές στήλες.

Οι Ερμαί εκείνοι, ήταν ένα είδος αγάλματος, που είχε για κορμί μια τετράγωνη μαρμάρινη στήλη μ' ένα σπητό φαλό κάτ' απ' τη μέση και μια κεφαλή του θεού Ερμή στην κορυφή (αργότερα και άλλων θεών μαζί με τον Ερμή).

Τις στήλες αυτές, που σεβόταν πολύ, τις στήνανε στους δρόμους, μια που ο Ερμής ήτανε προστάτης και των οδών ('Ενοδος) και στην αγορά (Αγοραίος Ερμής) κι ακόμα στις παλαιότερες και τα Γυμναστήρια. Τις συνήθειες αυτές κράτησαν ύστερα και οι Ρωμαίοι. Πώς όμως οι μικροί αγράμματοι βοσκοί του νησιού μας διατηρούν ακόμα συνήθειες που η αρχή τους χάνεται μέσα στις χιλιάδες των χρόνων; Αυτό ας σταθί για μάθημα στους μισέλληνες εκείνους, που υποστήριζαν πως οι κάτοικοι της χερσονήσου μας δεν είναι απορρά των Ελλήνων. Τι άλλο λοιπόν απ' τον αταβισμό έσπρωξε το άπραγο βοσκόπουλο του νησιού μας να σκαρώνη τα ίδια πράγματα Εκείνων; Πράγματα μάλιστα που καμιά ζωτική ανάγκη δεν τα υπαγορεύει;

Σίγουρα σε κάποια μας κύτταρα ζούνε πάντα οι μακρυνοί ειδωλολάτρες πρόγονοί μας. Κι οι Θεοί του Ολύμπου θα αναπνέουν πάντα μέσα από τον παγανισμό των απογόνων των πιστών τους.

Άι - (Α)-Ντριάς (στον). Λόφος στο κέντρο του νησιού μ' εξώκκλσο του Αγίου Ανδρέου κτισμένο πάνω στα ερείπια αρχαίου Ναού².

Εκεί έβησε και έγραψεν ο Σιφνιός φιλόσοφος και θεολόγος Απόστολος Μακράκης.

Το κελλί και μέρος της επιπλώσεως του μεγάλου διδασκάλου συντηρείται από την Επιτροπή της εκκλησιάς.

Η θέσις χαρακτηρίστηκε σαν «τόπος αρχαιολογικός» και με τελευταία απόφαση του Αρχαιολογικού Συμβουλίου μ' αριθμό 19/18/1963.

Το μικρόν οροπέδιο που σχηματίζεται στην κορυφή του λόφου περιβάλλεται από την Μυκηνναϊκή Ακρόπολη που αρχικά ηρέυνησε ο Γερμανός Αρχαιολόγος L. Pollak (1896)³ και αργότερα (1899) μελέτησε ο τότε καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αρχαιολόγος Χρ. Τσούντας⁴.

Ο Γάλλος περιηγητής του περασμένου αιώνα A. Buchon (1841) υποστηρίζει ότι την εποχή που επισκέφθηκε την Σίφνο σημείωσε πάνω στην Ακρόπολη τ' Άι - (Α)-Ντριάς ίχνη αρχαίων Ναών και οπιτιών κι ακόμα προς τη μεριά της εξοχής απέναντι στο τείχος, κομμάτια σκαλοπατιών, που αποτελούσαν κάποτε τις κερκίδες αμφιθεάτρου.

Και ο Pollak σημειώνει επίσης υπολείμματα «προϊστορικών οικήσεων». Απ' όλ' αυτά όμως ο Τσούντας στην μετέπειτα μελέτη του δεν φαίνεται να βρήκε πια τίποτε κι αναφέρεται μόνο στην προϊστορική Ακρόπολη, το σπουδαιότατο αυτό οχυρωματικό έργο των Κυκλάδων. Όπως είναι γνωστό, τα δύο άλλα είναι η Ακρόπολη της Σύρας και της Φιλακοπής στη Μήλο.

Η Ακρόπολη τ' Άι - (Α)-Ντριάς, τοποθετείται από τον Τσούντα σε μεταγε-

νότερο χρόνο από την Ακρόπολη της Σύρας. Έχει ένα διπλό τείχος που ανάμεσα του περνά μια στενή οδός που επιτρέπει την κυκλοφορία των υπερασπιστών της Ακροπόλεως. Ένας υπόνομος διώχνει τα νερά της βροχής από την οδόν αυτή στα έξω του τείχους. Από μια σειρά τετράγωνων πολεμικών πύργων προσκολλημένων στο εσωτερικό τείχος ελέγχεται σε μεγάλη ακτίνα η έξω του τείχους περιοχή και οι κινήσεις των πολιορκητών. Δυο μικρές πύλες συνδέουν την μεταξύ του τείχους οδό με το εσωτερικό της Ακρόπολης.

Βέβαια οι τέτοιες Ακροπόλεις ξέρουμε πως κτιζότανε για την καταφυγή του αστικού πληθυσμού σε ώρα κινδύνου, ενώ οι κάτοικοι των χωριών κατέφευγαν στους Πύργους που είναι σκορπισμένοι στο νησί (βλέπε «Άσπρος Πύργος»). Την ίδια εποχή των νησιωτικών Ακροπόλεων θα μπορούσαν να τοποθετηθούν και οι αρχαιότεροι από τους Πύργους του σιφναϊκού συμπλέγματος, δηλαδή ο Πύργος του Λαουθέρη, ο Πύργος του Καδέ, ο Άσπρος Πύργος (στην πρώτη του ιδρυση), ο Πύργος του Αμπουρδέκτη, στη Χερρόνησο και ο Πύργος του Πεταλιού τ' Αργυρού⁵.

Και η ύπαρξις της Ακρόπολης πάνω στον Άι - (Α)-Ντριάς κάνει συζητήσιμη την άποψη⁶ ότι υπήρξε η Ακρόπολη της Απολλωνίας, που κι αυτή βρισκότανε πάνω στον λόφο αυτόν⁷.

Σήμερα εκτός από τα ερείπια της Ακρόπολης τίποτε άλλο δεν βλέπει κανείς. Στ' ανατολικά και τα δυτικά του λόφου υπάρχει θαυμάσια ακουστική και μάλιστα στα δυτικά υπάρχει, παρά την κατωφέρεια, μια επίπεδη σχετικά επιφάνεια που δίνει έδαφος κατάλληλο για να υποθέσει κανείς ότι εκεί ίσως μπορούσε να τοποθετηθόν εν' αμφιθέατρο. Κανένα ίχνος όμως δεν μας το επιβεβαιώνει. Αρκετές παλινόμαντρες ένα γύρω είναι αμφίβολο αν σκεπάζουν τα αναφερόμενα ίχνη των αρχαίων οικήσεων των Pollak και Buchon.

Οι παλνοί του κοντινού χωριού της Καταβατής μας παραδίδουν την επωνυμία «Κάστρο» για την Ακρόπολη τ' Άι - (Α)-Ντριάς «γιατί υπήρχε εκεί - διαφρουρά τα παγιά χρόνια». Ίσως η παράδοση να διέσωσε την μεσαιωνική χρήση της Ακρόπολης σαν οχυρό, αφού πάνω από την αρχαία τοιχοδομή είναι εμφανής η νεώτερη ανύψωσις των τειχών με αργές πέτρες, πράγμα που δείχνει ότι το οχυρό χρησιμοποιήθηκε πάλι στον μέσον αιώνα⁸.

Άι Βασιλής (στον). Θείσις στα Ν.Α. του ν. στην «Πόρτα του Φάρου». Εκεί και ζώκκλσο του Αγίου Βασιλείου.

Άι Βασιλής (στον). Περιοχή στο Κάτω Πετάλι όπου ζώκκλσο του Αγίου Βασιλείου.

Άι Βλάσης. Στο Πάνω (ή Πέρα) Πετάλι.

Άι Γαλάτης (στον). Τοποθεσία του Πάνω Πεταλιού όπου εκκλησία στη μνήμη του Μάρτυρος Γαλακτίωνος και της συζύγου του Επιστήμης (5 Νοεμβρίου). Από την συνήκηση του ονόματος του μάρτυρος προς το γάλα, πιστεύε-

ται στο νησί ότι ο άγιος βοηθεί τις επιτόκουσ και τις δηλάζουσεσ στο ν' αποκτήσουν άφθονο γάλα, γι' αυτό και λειτουργούν με πίστη την εκκλησία του.

Άι Γιάννης ο Πρόδρομος (στον). Θέσις και εκκλησία του Προδρόμου στο x. Κάστρο. Με Β. Διάταγμα του 1936 ο Ναός έχει χαρακτηρισθή Ιστορικόν Μνημείον.

Άι Γιάννης στο Κλιμάτι. Στην θέση Κλιμάτι τοποθεσία και ξώκκλησο του Αγίου Ιωάννου.

Άι Γιάννης της Χώνης. Θέσις στη Χώνη όπου ξώκκλησο τ' Άι Γιάννη.

Άι Γιάννης στις Κορακίεσ. Ξώκκλησο του Αγίου Ιωάννου στη θέση Κορακίεσ.

Άι Γιάννης. Στα Α. του ν. όπου ξώκκλησο του Αγίου Ιωάννου.

Άι Γιάννης τα Μάγκανα. Θέσις στα Β.Α. του ν. πάνω στο δρόμο προς Μάγκανα. Εκεί και διουπόστατη εκκλησία του Αγίου Ιωάννου.

Άι Γιάννης τα Πλακιά. Μέρος στο Πιατυαλό όπου μικρή εκκλησία του Αγίου Ιωάννου με χαρακτηριστικό πύλινο πολυέλειο εγκωρίου κατασκευής. Η περιοχή αξιοπρόσεκτος αρχαιολογικώς.

Άι Γιάννης ο Σιδερός. Θέσις στα Ν.Α. του νησιού όπου ξώκκλησο του Αγίου Ιωάννου του Αποκεφαλιστού. Η παράδοσις αναφέρει ότι κάποια νύκτα πανηγυριού πάτησαν το νησί κουρσάροι. Επειδή η ώρα ήταν περασμένη κι οι άντρες είχαν σκορπίσει για νάναι σύναυγα στις δουλειέσ τους, οι γυναίκεσ χόρευαν μεταξύ τους στην αυλή. Κείνη την ώρα ακούσθηκε από μακρυσά ένα τραγούδι πάνω στο σκοπό του τραγουδιού των γυναικών με τα λόγια που φέραν τον τρόπο.

Και χορεύγετε κοπέλλεσ
όσο νάβγη το φεγγάρι
κι όταν έβγη το φεγγάρι
όλεσ στο γυαλό κουβάρη.

Οι γυναίκεσ ώρμησαν στο μικρό εκκλησάκι, συρτώνοντασ την μισοσαπιμένη, από τα χρόνια, πόρτα και γονατιστέσ μπροσ στον Άι Γιάννη τον Αποκεφαλιστή παρακαλούσαν να σιδερώση την πόρτα του να μην τις σύρουν οι κουρσάροι στα σκλαβοπάζαρα της Μπαρμπεριάσ και το Βερούτι.

Κι η προσευχή τους ακούσθηκε κι ο Άγιος έκαμε την πόρτα του από σίδερο, που τα κτυπήματα των ανόμων δεν μπόρεσαν να σπάσουν, μέχρι την ώρα που βγήκεν ο ήλιος και τρέξαν βλαστημώντασ στα καράβια τους, για να πάνε να ρημάξουν άλλουσ τόπουσ. Από τότε το εκκλησάκι τ' Άι Γιάννη τ' Αποκεφαλιστή πήρε το όνομα τ' Άι Γιάννη του Σιδερού.

Άι Γιάννης (στον). Θέσις στο Πάνω Πετάλι όπου η ενοριακή εκκλησία του x. που τιμάται ο Άι Γιάννης.

Άι Γιάννης. Τοποθεσία στο Κάτω Πετάλι όπου άλλοτε το Νεκροταφείο του x.

Άι Γιάννης το Μαύρο Χωριό. Ξώκκλησο στη θέση Μαύρο Χωριό κοντά στο Καλαμίτσι, που χάρις στη σύσταση Αδελφάτου εξελίχθη στις ημέρεσ μας σε μικρή Μονή με αρκετά κτίσματα.

Άι Γιάννης του Μαυρούδη (στον). Θέσις στο x. Ξάμπελο όπου ξώκκλησο του Αγίου Ιωάννου. Μαυρούδησ: Παρωνύμιο που αναφέρεται σε μελαχροινούσ, όπως και Αράπησ, Μαύροσ, Μαυρίκοσ κ.λπ.

Άι Γιάννης στο Φάρο. Ξώκκλησο του Αγίου Ιωάννου στη θέση Φάροσ.

Άι Γιάννης του Καδέ (στον). Ξώκκλησο στην κορυφή λόφου του οποίου η βόρ. πλευρά ευρίσκειται προς την θέση Καδέ. Επειδή η άλλη πλευρά του λόφου συνορεύει με την θέση Καλέκα, η αυτή εκκλησία φέρει και δεύτερη προσωνυμία, λεγομένη Άι Γιάννης του Καλέκα.

Πρόκειται για παλαιό εξώκκλησο με δολωτή στέγη, που σήμερα εράγισε και κινδυνεύει να καταπέση. Για δόξα όμως της ικανότητοσ των σύγχρονων μαστόρων του νησιού, κανένας δεν είναι σε θέση να επισκευάση το θόλο γι' αυτό και το παλιό ωραίο εκκλησάκι απόκτησε σύγχρονη στέγη από τσιμεντόπλακα...

Ο τιμώμενοσ Άι Γιάννης είναι ο λεγόμενοσ Νηοτευτήσ (2 Σεπτεμβρίου). Η μνήμη του τιμάται στη Σίφνο πολύ, γιατί πιστεύεται ότι θεραπεύει την «θήρμη» (ελονοσία). Ο «θερμασμένοσ» πρέπει να πάη με τον παπά πολύ πρωί και κρυφά (και να κάνη «κρυφολειτουργιά») στο ξώκκλησο. Την ώρα που ο παπάσ θα βγάλη τα Άγια ο άρρωτοσ πέφτει στο δάπεδο κι ο παπάσ με τα Άγια τον δρασκελά. Στο τέλος της λειτουργιάσ μετρά το μπόι του με μια κόκκινη κλωστή που την αφήνει πάνω στην εικόνα του Αγίου. Κι όταν πια κλείση η πόρτα του ξώκκλησου κι η συντροφιά του αρρώτου ξεκινήση, κανείσ δεν πρέπει πια να γυρίση ο κεφάλι του πίσω κατά την εκκλησία. Μόνον έτσι γιατρεύεται ο «θερμασμένοσ», που από τότε κάθε χρόνο στη μνήμη του Αγίου νηοτεύει.

Άι Γιώργησ τ' Αζαμπέλου. Θέσις με εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο χωριό Ξάμπελο. Εκεί φορητέσ εικόνεσ αξιόλογεσ, όπως της Παναγιάσ, επί της οποιάσ αναγράφεται «Χείρ Νικολάου 1760», επίσης εικόνα του Αγίου Γεωργίου, προφανώς της αυτήσ περιόδου, δεδομένου ότι και εισ αυτήν αναγράφεται «Χείρ Νικολάου» χωρίσ χρονολογίαν.

Άι Γιώργησ του Πεταλιού (στον). Θέσις και εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο χωριό Πάνω ή Πέρα Πετάλι.

Άι Γιώργησ του Καλαμπελά (στον). Περιοχή όπου ξώκκλησο του Αγίου Γεωργίου στην θέση Καλαμπελά.

Άι Γιώργησ της Πατοάνασ (στον). Εκκλησία στον συνοικισμό Πατοάνα του Πάνω Πεταλιού.

Άι Γιώργησ ο Μαστιχάσ (στον). Θέση όπου ξώκκλησο τ' Άι Γιώργη έξω

από το χωριό Ξάμπελο στον δρόμο προς το μοναστήρι Βρύση. Η επωνυμία Μαστικής από τους μαστικοφόρους οκίνους που βρίσκονται αυτοφυείς γύρω από το ξώκκλπο.

Άι Γιώργης το Πλακωτό. Σημείον όπου και ξώκκλπο του Αγίου Γεωργίου στην θέση Πλακωτό.

Άι Γιώργης του Φάρου (στον). Θέση και εκκλησία στον Φάρο.

Άι Γιώργης ο Πελαίτης. Τόπος έξω από το χ. Καταβατή όπου μικρή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Ο Άγιος ήταν γνωστός παλαιότερα και σαν Μαστικής, γιατί και στην περιοχή αυτού του ξώκκλπου βρισκόταν αυτοφυείς μαστικοφόροι οκίνοι που σήμερα πια δεν υπάρχουν. Γνωστότερος είναι σαν Άι Γιώργης ο Απελαίτης. Ο εκ του πελάγους προερχόμενος. Κατά την παράδοση το εικόνημα του Αγίου Γεωργίου ήλθε στο νησί μας πάνω στα κύματα της φουρτουνιασμένης θάλασσας μια μέρα θύελλας. Τα κύματα το φέραν στη Σεράγια του Κάστρου απ' όπου το σήκωσαν με λιτανεία και το γύρισαν σ' όλο το νησί. Τέλος κτίστηκε το μικρό εκκλησάκι έξω από την Καταβατή όπου και στέγασε μέχρι το πρώτο τέταρτο του αιώνα τη θαυματουργή εικόνα του Αγίου. Η εκκλησία υπήρξε ιδιοκτησία του Βορδωνάκι προερχόμενη από τον Μεγάλο Βιώνη. Σήμερα ανήκει στον Καταβατιανό Γιώργη Φορτσάρη.

Στην Καταβατή πιστεύεται πως ο Άγιος Γεώργιος που είχε την δύναμη να πελαγοδρομήσει μέσα στην κοσμοχλασιά για να φθάσει στη Σίφνο, έχει και την δύναμη να κάμνη να περπατήσουν και τα καθυστερημένα βρέφη. Έτσι όταν ένα μωρό αρχει «να πάρη τη μέση», η μητέρα το πηγαινει στον Άι Γιώργη τον (Α)Πελαίτη κι ένα αγόρι το παίρνει στο Ιερό και το φέρνει τρεις φορές τον γύρο της Αγίας Τραπέζης ενώ η μητέρα λέγει: «Άι Γιώργη Απελαίτη πελάγωσέ μου το». Η πανάρχαια εικόνα του Αγίου Γεωργίου του (Α)Πελαίτη που ποτέ κανείς δεν έμαθε πώς βρέθηκε μέσα στην αγριεμένη θάλασσα και από πού και πότε ξεκίνησε για να φθάσει στο νησί μας, δεν υπάρχει πια. Πριν 35 χρόνια, πάνω-κάτω, την πήραν στη Ρωσία με την πρόθεση να την ξαναφέρουν και την πανηγυρίσουν όπως γίνεται μ' όλες τις εικόνες του τόπου μας, μα από τότε δεν ξαναγύρισε ποτέ στο νησί. Κανείς δεν θυμάται πια ποιος την πήρε και κανείς θαρρώ δεν ξέρει πώς κι αυτή η εικόνα χάθηκε όπως και τόσες άλλες...

Άι Γιώργης του Κοντού. Το δυτικό μέρος του κόλπου. Κοντός όπου μικρό ξώκκλπο του Αγίου Γεωργίου κτισμένο πάνω στα βράχια της ακτής.

Τ' Άι Γιωργάκι της Καταβατής. Σημείον πάνω από τον Κεντρικό δρόμο του χ. Καταβατή, όπου μικροσκοπικό εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου. Δεν χωρεί περισσότερο από 5 ανθρώπους.

Ο Άι Γιωργάκης του Διαλιοκαριού. Τόπος στο Διαλιοκάρη όπου μικρή εκκλησία που τιμάται στο όνομα τ' Άι Γιώργη.

Άι Γιώργης της Σεράγιας (ο). Το βόρ. σημείον του κόλπου Σεράγια, όπου μικρή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου.

Άι Γιώργης των Λιμνών. Τόπος στην θέση Λιμνες. Εκεί ξώκκλπο του Αγίου Γεωργίου.

Άι Γιώργης ο Κρυφτός. Θέσις όπου ξώκκλπο τ' Άι Γιώργη στα Β.Α. του νησιού.

Άι Γιώργης ο Καραβοστάτης. Στην Ανατολική ακτή του λιμ. Πιαταλός, παρά το Καραβοστάσι. Εκεί εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου.

Άι Γιώργης της Χερρονήσου. Η βορειότερη άκρη του νησιού, όπου εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Εκεί και Αρχαίος Πύργος.

Άι Γιώργης τα Λιβαδάκια. Στα Β.Α. του νησιού. Ξώκκλπο του Αγίου Γεωργίου κτισμένο πάνω από την θάλασσα.

Άι Γιώργης τα Λαγγαδάκια. Θέσις και ξώκκλπο του Αγίου Γεωργίου στα Β.Δ. του νησιού.

Άι Γιώργης των Καμαρών. Σημείον στο μώλο του λιμανιού όπου διυπόστατος εκκλησία των Αγίων Γεωργίου και Βαρβάρας.

Άι Γιώργης τ' Αφέντη. Θέσις στο χ. Άι Λούκας όπου εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Η εκκλησία αυτή υπήρξε του Καθολικού Δόγματος. (Αυτό μου γνώρισε ο φίλος κ. Ιωσήφ Δακωρόνιας και αναφέρεται, νομίζω, στην έκθεση του καθολικού επιθεωρητού.) Η εκκλησία έχει χαρακτηριστεί σαν ιστορικόν μνημείον δια Βασ. Διατάγματος του 1936. Υπήρξεν ιδιοκτησία επιφανούς προσώπου, που για τους κατοίκους του νησιού είχε την θέση του Αφέντη¹⁰. Από τις αφιερώσεις στις εικόνες της εκκλησίας ή και τυχόν επιτύμβια στο πλακόστρωτο ίσως φανεί το όνομα του χαρακτηριζόμενου σαν Αφέντη κτήτορα. (Βλέπε και τοπωνύμιον του Αφεντικού). Σήμερα η εκκλησία φέρεται σαν ιδιοκτησία του ποτέ Σ/φου Σίφνου Γιάννη Βουτσά προερχόμενη από την οικογένεια της συζύγου του. Στην εκκλησία αυτήν του Αγίου Γεωργίου του Αφέντη υπάρχει, η παλαιότερα, από τις 4 γνωστές, εικόνες του αγιογράφου Κων/ντίνου Παλαιοκαπά. Παριστά την Δέσποινα και φέρνει χρονολογίαν 1635¹¹. Η εικόνα αφιερώθηκε στα 1635 υπό του δούλου του Θεού Βασιλείου Λογοθέτη, καθώς και άλλη του Αγίου Γεωργίου έργο του Ζαχαρία Τζακαρόπουλου. Εδώ θα σημειώσω πως κατά την επίσκεψήν του κ. Νικ. Καλογεροπούλου στη Σίφνο του 1930, βρέθηκαν ανάμεσα σε πολλές άλλες αξιόλογες και μια σειρά από εικόνες στις εκκλησιές του νησιού βγαλμένες από το χέρι Κρητικών ζωγράφων, όπως των Σκορδίληδων και κυρίως του Εμμανουήλ, του Κων. Τζάνε και του Παλαιοκαπά. Ανάμεσα σ' αυτές ξεχωρίστηκε σαν παλαιότερη η εικόνα της Θεοτόκου στο Κάστρο(;) που τοποθετήθηκε από τον ανωτέρω μελετητή γύρω στα 1300 με 1400 (Βλέπε Εφημερίδα «Σίφνος», 21 Ιουνίου 1930).

Άι Γιώργης ο Κλέφτης (ο). Θέσις στον συνοικισμό Πίσω Άι Λούκας, όπου εκκλησία του Αγίου Γεωργίου του επονομαζομένου Κλέφτη. Δεν μπόρεσα να

μάθω από τους χωριανούς πώς ο Άι Γιώργης έγινε ...κλέφτης. Εκείνο που φαντάζομαι είναι, πως αρχικά για την επωνυμία θα χρησιμοποιούσαν την γενική κτητική. Θα έλεγαν δηλαδή ο Άι Γιώργης του Κλέφτη, όπως έλεγαν κι ο Άι-Γιώργης τ' Αφέντη (βλέπε σχετικό τοπωνύμιο) και που σήμερα λέγεται Άι-Γιώργης ο Αφέντης (Πρόβλεπε και «Σταυρός του Κλέφτη», που όλο και συχνότερα ακούμε να εκφέρεται σαν Σταυρός ο Κλέφτης: «Σήμερα γιορτάζει ο Σταυρός ο Κλέφτης», λένε).

Στην Σαντορίνη υπάρχει Άι-Γιάννης ο Κλέφτης¹². Και πιστεύω πως ο λόγος που έκαμε τον Άι-Γιάννη της Σαντορίνης Κλέφτη, θάκανε και τον δικό μας Άι-Γιώργη.

Δηλαδή: οι λαθρέμποροι και οι πειραταί της εποχής, που η ληστεία ήταν στην ακμή της, καταφεύγανε στο ερημικό εκκλησάκι της Σαντορίνης για να κρύψουν ή να μοιράσουν τα λάφυρά τους χωρίς να διατρέχουν κανένα κίνδυνο, αφού κανένας δεν θα μπορούσε να φανταστή πως ο ιερός χώρος μιας εκκλησίας θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για καταφύγιο ληστών. Έτσι ο Άι Γιάννης της Σαντορίνης πήρε την επωνυμία του Κλέφτη και οίγά-οίγά μάλιστα να θεωρήται και προστάτης των κλεπτών του νησιού, επειδή ακούσιά του έδωσε καταφύγιο στους πειρατές. Δεν είναι βέβαια παράξενο πως οι άνθρωποι του κακού ζητούν την δεική προστασία για το άνομο επάγγελμά τους, αφού είναι γνωστό πως οι κλέφτες στην αρχαία Ρώμη θεωρούσαν για προστάτισά τους τη θεά Λαβέρνα και της ζητούσαν να τους βοηθήσει στην επιτυχία της δουλειάς τους, τάζοντάς της μερίδιο και κάνοντας θυσίες και προσφορές από τα λάφυρα.

Και για νάρδουμε ακόμα πιο κοντά, ας θυμηθούμε πως οι Έλληνες κλέφτες της εποχής μας θεωρούνε προστάτη τους τον Άγιο Ελευθέριο, επειδή το όνομά του τον έκανε προηγουμένως προστάτη των φυλακισμένων, που σαν μεγαλύτερο ιδανικό έχουνε την ελευθερία τους. Κι αφού και οι κλέφτες είναι τρόφιμοι των φυλακών, παραλαμβάνουν τον προστάτη τους και μετά την αποφυλάκισή τους και τον επιστρατεύουν και για προστάτη του επαγγέλματος... Λέγεται μάλιστα πως του προσφέρουν και αφιερώματα και λειτουργίες, ευχέλαια κ.λπ., που ποτέ δεν αθετούν εφόσον του τα τάξουν, ενώ μπορεί να αθετήσουν ανάλογες υποσχέσεις σε συνεργάτες τους...

Άι Γιώργης (στον). Θέσις στο χ. Κ. Πετάλι όπου εκκλησία του Αγ. Γεωργίου χρησιμοποιουμένη ως οστεοφυλάκιο. Η σιφνέκια λαϊκή μούσα έχει αποθανάτισει το τοπωνύμιο στο γνωστό κουτσάκι (ή πάτημα ή κοντόστροφο):

«Άι μου Γιώργη γείτονα
να μ' έπαιρνες να γλύτωνα.»¹³

Άι - Γρηγόρης (στον). Ύψωμα στα Β. του ν. μ' εξώκκλησί του Αγίου Γρηγορίου.

Άι - Γρηγόρης (στον). Στο χ. Κάτω Πετάλι.

Άι - Γρηγόρης (στον). Τόπος όπου και εκκλησία στο χ. Κάστρο.

Άι - Γληπός (στον). Θέσις όπου πολύ παλαιός ναύσκος αναφέρεται στο έτος 1629 και δίνει το όνομά του «Άγιος Γρηγόριος» ως δεύτερο τοπωνύμιο στο λιμάνι «Φάρος» και συνυπάρχει με το τοπωνύμιο «Φάρος».

Άι - Δημήτρης της Λαγκάδας (στον). Θέσις μ' εξώκκλησο του Αγίου Δημητρίου πάνω στο δρόμο τ' Άι - Συμεών(α), στα Β. του ν.

Άι - Δημήτρης (στον). Εξώκκλησο του Αγίου Δημητρίου έξω από το χ. Ξάμπελο, πάνω στο δρόμο για το λιμάνι Φάρος.

Άι - Δημήτρης (στον). Στα Β. του ν., όπου και ξώκκλησο του Αγίου Δημητρίου.

Άι - Δημήτρης. Στου Καλαμπελά.

Άι - Δήμος (στον). Σημειών στη θέση «Μάρμαρα», πάνω σε ύψωμα, όπου εξώκκλησο του Α. Δημητρίου στα Β. του ν. Είναι περιεργό το ότι ο Άγιος Δημήτριος εκφέρεται εδώ σαν Δήμος (όπως δηλαδή συμβαίνει στην ηπειρωτική Ελλάδα να ονομάζουνε τους ακούγοντας στο όνομα Δημήτριος). Σήμερα τουλάχιστον είναι ζήτημα αν υπάρχει πάνω στο νησί Δημήτριος που να τον καλούν Δήμο. (Άλλο: Δημό (το), που προέρχεται από την συνήθεια του τόπου να περικόπτεται το όνομα, αρσενικό ή θηλυκό και να παίρνει το άρθρον του ουδετέρου: Μαρία – το Μαρώ, Γιάννης – το Για κ.λπ., κ.λπ.

Άι - Ν-Ηγιάς. Βλέπε στο στοιχείον Ν.¹⁴

Άι Θανάσης (στον). Θέσις στο κέντρον του ν. όπου και ξώκκλησο του Αγίου Αθανασίου.

Άι Θολός (στον). Τοπωνύμιον στη θέση «Τρεις Εκκλησιές» στα Ν.Α. του ν., κοντά στου «Ποδητού».

Εκεί και τα ερείπια τριών εκκλησιών, μία από τις οποίες λέγεται ότι ετιμάτο στο όνομα του Αγίου Θολού(!). (Παρήκσις του Θεολόγου;).

Άι Θωμάς (στον). Τοποθεσία στο δρόμο προς τόν Πιατιαλό, στα Ν.Α. του ν. με εξώκκλησο τ' Άι Θωμά. Εκεί και πηγή.

Άι - Κων/ντίνος (στον). Θέσις στο χ. Άι Λούκας, όπου τριουπόστατη εκκλησία, στο όνομα των Κωνσταντίνου και Ελένης, με αξιόλογη αρχιτεκτονική. Στο πρώτο κλίτος τιμάται ο Άγιος Αθανάσιος, στο δεύτερον Κων/ντίνος και Ελένη και στο τρίτον ο Θεολόγος.

Πάνω από την πόρτα της εισόδου έχει εντοιχιστή μαρμάρινο κακότεχνο παλιό πλακίδιο με ανάγλυφη παράσταση των Αγίων Κων/ντίνου και Ελένης με λατινική επιγραφή. Απ' ότι έμαθα βρέθηκε στην Πουλάτη και πιστεύω πως δ' ανήκε σ' εκκλησία του Λατινικού Δόγματος, που όπως παραδίδεται υπήρχε στην θέση «Κήπος» της Πουλάτης¹⁵. Την πρώτη, απ' τ' αριστερά θέση του Τέμπλου στο Α' κλίτος της εκκλησίας που τιμάται ο Άγιος Αθανάσιος, στολίζει εικόνα της Παναγίας της Γλυκοφιλούσας, πολύ καλής τέχνης (συντήρησις

Πελεκάση), που οι κάτοικοι ονομάζουν Παναγιά Καρδιώτισσα. Για την επωνυμία αυτή δεν μπόρεσα να μάθω τίποτε. Βρήκα μόνο μιαν άλλη εικόνα Παναγιάς της Καρδιώτισσας στο Κάστρο (εκκλησιά της Κοιμήσεως, πάνω στον περιφερειακό δρόμο έξ' απ' το τείχος, κάτω από την Μεγάλη Λόντζια). Σ' αυτήν την εικόνα του Κάστρου πρόσεξα πως τ' ασπμμένα αφιερώματα παριστάνουν κυρίως καρδιές, σπμάδι που δείχνει πως η επωνυμία «Καρδιώτισσα» ερμηνεύεται από τους Σιφνιούς σαν ικανότητα της συγκεκριμένης εικόνας να θεραπεύει τις παθήσεις της καρδιάς, ίσως ακόμα και να βοηθά στην αλλαγή των ανθρωπίνων αισθημάτων (πρόβλεπε και Σημειώσεις μου «Δημόδης Ιατρική Σίφνου» όπου μαγγανείες για την μεταστροφή των αισθημάτων αδιαφορούντων προσώπων). Σκέπτομαι μήπως η επωνυμία έχει κάποια σχέση με τυχόν προέλευση του τύπου των εικόνων αυτών (Καρυαίς – Άγιον Όρος) κι ακόμα θυμάμαι πως κάποιο ερμηνήσι ανάμεσα Φολεγάνδρου και Σικίνου έχει τ' όνομα Καρδιώτισσα. Εκείνο που έμαθα είναι ότι μέχρι το 1958 η εικόνα της Παναγιάς της Καρδιώτισσας, που βρίσκεται σήμερα στον Άι-Κωνσταντίνο, ήταν σκεπασμένη με επάλληλα στρώματα ζωγραφημάτων, που κατά καιρούς είχαν αποτεθεί από ερασιτέχνες στην προσπάθειά τους να διορθώσουν τις φθορές του χρόνου. Το 1958 κάποιος από τους Σιφνιούς που καταλαβαίνει πήγε την εικόνα στον εξάιρετο δάσκαλο της τέχνης κ. Πελεκάση, που καθάρισε και παρέδωσε στο νησί μας έναν θησαυρό που εκρονολόγησε, όπως μου είπαν, από τους προ της Αλώσεως χρόνους.

Άι - Κων/ντίνος το Φενεκίδι. Τοποθεσία με ξώκκλησο του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης. Το επίθετον από τον φοίνικα που υπήρχε στην αυλή του ξώκκλησου.

Άι - Κων/ντίνος. Θέσις και ξώκκλησο στα Β.Δ. του ν.

Άι - Κων/ντίνος (στον). Στα Ν.Δ. του νησιού όπου ξώκκλησο και Πηγή.

Άι - Κων/ντίνος (στον). Τοπωνυμία κοντά στον Φάρο μ' εξώκκλησο του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης.

Άι - Λά(ντ)ζαρος. Στα βόρ. του νησιού στο δρόμο για τον Άι - Συμεών(α). Το τοπωνύμιο αυτό χρησιμοποίησε η σιφνέικη λαϊκή σοφία σαν αφετηρία του γκρεμίσματος της «γκαοτρωμένης γαδάρας» που τερματίστηκε στην άλλη άκρη του νησιού την «Φανερωμένη» κάτω στον Πιατταλό. Έφτιαξεν έτσι την παροιμία:

«Από τον Άι - Λά(ντ)ζαρο ως τη Φανερωμένη
νηκρέμνιο' η γαδάρα μας κι ήτανε γκαοτρωμένη»

που λέγεται σ' εκείνους που απαντούν άλλ' αντ' άλλων, εκόντων τόση σχέση προς την ερώτηση που τους υπεβλήθηκε όσον ο Άι - Λάζαρος, πούναί στα βορεινά, με την Φανερωμένη, πούναί στο νότιο μέρος του νησιού.

Άι - Λα(ντ)ζαρος. Στο χ. Πάνω Πετάλι.

Άι Λευτέρης (στον). Θέσις στα Ν.Α. του ν. πάνω σε ύψωμα όπου και ξώκκλησο του Αγίου Ελευθερίου.

Άι Λευτέρης στα Βορεινά. Τοποθεσία όπου ξώκκλησο του Αγίου Ελευθερίου.

Άι Λευτέρης στο Κάψαλο (στον). Θέσις κι εξώκκλησο του Αγίου Ελευθερίου στον Κάψαλο παρά την θέση «Ξερό Ξύλο».

Άι Λούκας (στον). Συνοικισμός του χ. Αρτεμώνας, από τους γραφικότερους του νησιού, όπου εκκλησία του Ευαγγελιστού Λουκά¹⁶.

Άι Μερκούρης (στον). Λόφος στο χ. Αρτεμώνας μ' εξώκκλησο του Αγίου Μερκουρίου που τιμάται από τους Σιφνιούς σαν γιατρός των παθήσεων των αυτιών. Στο τοπωνύμιο αυτό αναφέρεται και το γνωστό σιφνέικο λαϊκό τραγούδι, που ξεκίνησε από «ρίμα» για να γίνη «τραγούδι του δρόμου»:

«Στ' Άι Μαρκουριού τη μάντρα
μες στην ξυλοκερατιά
ήταν γαμπρός κρουμένος
και δεν τον ευρίσκαν πια.
Και τη νύφη την εβρίζαν,
— Ό,τι θέτε λέτε μου,
άντρα θέλω εγώ το βράδυ
κι' όποιο θέτε φέρτε μου».

Άι Μηνάς (στον). Θέσις στα Ν.Α. του ν. προς τον Φάρο. Εκεί ερειπωμένο, μέχρι προ ολίγου, και ανοικοδομηθέν από ευσεβή Σιφνιό, εξώκκλησο του Αγίου Μηνά.

Άι Μηνάς ο καλοκρασάς (στον). Θέσις πάνω στο δρόμο προς Χερρόνησο, πέρα από την Παναγιά τα Μάγγανα. Η εορτή του Αγίου (κατά Νοέμβριο) συμπίπτει με το «άνοιγμα» των κρασιών και ίσως απ' αυτήν την αιτία θεωρείται ως Άγιος προστάτης των κρασιών. Η μικρή αυτή εκκλησιά εορτάζεται με πολλή ευλάβεια από τους κατοίκους των επάνω χωριών. Παλαιότερα υπήρχε το έθιμο της συγκεντρώσεως των εορταστών στην δεμονιά του λεγομένου Γεραντώνη, που βρίσκεται απέναντι στην εκκλησιά και εκεί γινότανε σωστό πανηγύρι με τα τρόφιμα που καθ' ένας έφερνε μαζί του και κυριώτατα του κρασιού, του άφθονου κρασιού, που διατηρούσε το κέφι μέχρι τις πρωινές ώρες.

Άι - Ν - Ηγιάς. Το μεγαλύτερο ύψωμα του νησιού (700 περίπου μέτρα). Εκεί παλαιότατο Μοναστήρι με πολλά κτίσματα και εκκλησία που τιμάται στο όνομα του Προφήτου Ηλία.

Ο Μεσοπνιας Πολύκαριος (δημοσίευμα στην εφημερίδα «Σίφνος», Δεκέμβριος 1939, σελ. 1, «Η Ιερά Μονή του Προφήτου Ηλίου εν Σίφνω») αναφέρει:

«Επί Παΐσιου Α' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κατά το 1654, ιδρύθη η Μονή και εξεδόθη το Πατριαρχικόν Σγγίλιον το οποίον ανακηρύττει την

Μονήν «Σταυροπηγιακὴν». Ἰδρυταὶ τῆς Μονῆς φέρονται κατὰ τὸ Σιγγιλῶδες γράμμα, τὸ ὁποῖον ἀπέκειται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων, ὁ οσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κυρ' Ζαχαρίας καὶ κυρ' Ἰωακείμ μετὰ τὴς περὶ αὐτῶν συνοδείας. «Οἰκοδεν» καὶ «ἀπ' αὐτῆς τῆς εὐλαβικῆς πρὸς τὰ θεία κινήσεις διαθέσεως» ἱδρυσεν τὴν Μονὴν κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Σίφνου, «ἐν τοποθεσίᾳ τῷ λόφῳ τοῦ ὑψηλοῦ τῶν Βουνῶν καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν οὕτω καλούμενον τοῦ Ἁγίου Προφήτου Ἡλίου». Οἱ ἱδρυταὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Πατριαρχείου σταυρὸν ἱερὸν καὶ σεβάσιμον καὶ πῆξαι ἐν τῇ πρώτῃ τῶν θεμελιῶν ἀρχή, κατὰ τὴν τάξιν καὶ συνῆθειαν τῶν Πατριαρχικῶν Σταυροπηγιῶν.

Οὕτω δια τοῦ Σιγγιλῶδους Γράμματος ἀνακηρύσσεται Πατριαρχικὸν Σταυροπηγιὸν παντελεύθερον καὶ τελείως ἀσύδοτον καὶ παρὰ παντός προσώπου ἀκαταπάτητον καὶ ἀκαταζήτητον, μηδενὶ μηδὲν μηδ' ὅλης παρέχον, πλὴν ἡμίσεως οκάδος κηρίου κατ' ἔτος πρὸς τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν.

Ἡ Μονὴ διειρηθῆν καὶ μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν Ἀγῶνα (1821-29), ἀλλὰ κατόπιν νῶδη μετὰ τῆς Ἱεράς Μονῆς τῆς Βρύσεως.

Ἡ πατροπαράδοτη νοικοκυρωσὺν τῶν Σιφνίων καὶ ἡ παροιμιώδης θρησκευτικότης τῶς, διατηρεῖ τὸ παλὸν Μοναστήριον ἐν πολὺ καλῇ κατάστασι.

Κανένας ἱερωμένος δὲν μένει σήμερον πια μονίμως ἐκεῖ. Εἶναι μοναδικὴ ἡ θεὰ τοῦ Αἰγαίου μετὰ τὴν γύρω νησιά καὶ ἀκόμα ἡ πανοραμματικὴ ἀποψη τῆς Σίφνου πού προσφέρεται ἐπὶ τὴν ἐπισκέπτῃ τοῦ Ἁι - Ν-Ηγιά.

Α'

Τὰ χριστιανικὰ κτίσματα ἔχουν θεμελιωθῆ πᾶνω σ' ἓνα πολὺ μεγάλο καὶ πανάρχαιον οἰκοδόμημα. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ Ἀκρόπολιν, ὅπου ἴσως ὑπῆρξε καὶ Ναός. Οἱ βάσεις τοῦ οἰκοδομήματος ἀποκαλυφθῆκαν καὶ καθορισθῆκαν ἐν ἀνασκαφῇ πού γίναν ἐκ τῶν Ἰ. Δραγάτων (Πρ. Ἀρχ. Ἐταιρ., 1920 σελ. 153, 1920 σελ. 40, 1915 σελ. 106). Λείψανα αὐτοῦ τοῦ κτίσματος φαίνονται καθαρά ἐν τῇ Ν.Α. τοῦ σημερινοῦ μοναστηρίου. Καὶ τὰ δύο, ἀρκετὰ παλαιὰ, πιθανοῖς ἀγγεῖα πού σώζονται ἐν τῇ μονῇ προέρχονται ἀπὸ τὸ οἰκοδόμημα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάμε ἀλλὰ ἀπὸ κάποια πολὺ μεταγενέστερη βέβαια περίοδος, ὅπου τὸ κτίσμα ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀκόμα ἐν χρῆσιν.

Ἡ Ἀκρόπολις τ' Ἁι - Ν-Ηγιά, ἂς τὴν πούμε ἔτσι, ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐν τῇ μέσῃ τῶν τριῶν ἄλλων ἀκροπόλεων τῆς Σίφνου καὶ κατέχει συγχρόνως τὸ κεντρικὸν ἀλλὰ καὶ τὸ πῖο ψηλὸ σημεῖον τοῦ νησιοῦ. (Οἱ τρεῖς ἄλλες Ἀκροπόλεις τοῦ νησιοῦ πού ἀνέφερα εἶναι ἡ Ἀκρόπολις τ' Ἁι - (Α)-Ντριά - γιὰ τὴν ὁποία βλέπε περισσότερα ἐν τῷ σχετικῷ τοπωνύμιῳ -, ἡ Ἀκρόπολις τ' Ἁι - Νικήτα καὶ ἡ Ἀκρόπολις τοῦ «Ἄστεως», πού κατέχει σήμερον τὴν θέσιν τῆς τοῦ χωριοῦ Κάστρου.

Κάθε μίαν πάλι ἀπὸ τῆς τρεῖς αὐτῆς ἀκροπόλεις συγκεντρώνει γύρω τῆς

ἓναν ἀριθμὸν ἀπὸ τοὺς τριάντα ἕξι Πύργους τῆς Σίφνου. Οἱ Πύργοι αὐτοὶ ἔχουν οἰκοδομηθῆ ἐν τῇ διάρκειᾳ ἐνός μεγάλου χρονικοῦ διαστήματος πού ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς προμυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ φθάνει μέχρι καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς. Φυσικὰ χρησιμοποιήθηκαν καὶ οἱ βυζαντινοὺς χρόνους, οἱ φραγκικοὺς καὶ ἐν τῇ Ἐνετοκρατίᾳ καὶ ἀκόμη οἱ νεώτεροι χρόνους ἀπὸ τοὺς βουκοὺς. (Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους Πύργους τοῦ νησιοῦ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν καὶ ὁ Πύργος τοῦ Λαουθέρου, ὁ Πύργος τοῦ Καδέ, ὁ Πύργος τοῦ Ἀμπουρδέκτη ἐν τῇ Χερρόνησο, ὁ Πύργος πᾶνω ἐπὶ τῇ Πετάλι τ' Ἀργυροῦ καὶ ὁ Ἄσπερος Πύργος ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ ὅμως ἱδρυσιν.)

Εἶναι γνωστὸ πῶς οἱ Ἀκροπόλεις κτιζόταν κοντὰ ἐν τῇς μεγάλης πόλεις γιὰ τὴν προστασίαν τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ οἱ Πύργοι κτιζόταν ἐν τῇς ἀγροτικῆς περιοχῆς, ὅπου ὑπῆρχαν μικροσυνοικισμοί, γιὰ τὴν καταφυγὴν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἐν ὥρᾳ ξενικῆς ἐπιδρομῆς. Οἱ παλαιότεροι Πύργοι εἶναι λιγώτεροι, γιὰ τὴν καὶ οἱ συνοικισμοὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ἦσαν λιγώτεροι καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀραιότερος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη πού εἶχεν ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς ἀπὸ τὴν προστασίαν τῶν Πύργων ἦταν μικρότερη. Ὅσο ὅμως ἀναπτύσσεται ἡ πολεμικὴ τέχνη τόσο καὶ περισσότερο χρήσιμοι ἀποδεικνύονται οἱ Πύργοι. Ἐτσι ἐν τῇς Ῥωμαϊκῆς πια χρόνῳ πυκνώνονται αἰσθητὰ. Ἄλλωστε οἱ Πύργοι ἔχουν νὰ θεραπεύσουν καὶ μίαν ἄλλην ἀνάγκη, καρπὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς πολεμικῆς τέχνης. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐξ ἀποστάσεως ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν μακρυνῶν. Τὰ οχυρωματικὰ δηλαδὴ αὐτὰ ἔργα χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς μέσα «τηλεπικοινωνίας», ὅπως λέμε σήμερον, μετὰ τὴν φωτιά, τοὺς πυρσοὺς, ἢ τοὺς φρυκτοὺς καὶ τὴν φρυκτωρία. Φυσικὰ δὲν ἔπαυαν νὰ ἐξυπηρετοῦν καὶ τὸν σκοπὸν γιὰ τὸν ὁποῖον κτίστηκαν, τὴν προστασίαν, μ' ἄλλα λόγια, τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ ξένους ἐπιδρομῆς¹⁷.

Νομίζω πῶς πρέπει νὰ θυμίσω ὅτι τὸ συγκρότημα τῶν σιφναϊκῶν Πύργων ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ μόνον τμήμα τοῦ μεγάλου δικτύου τῶν Πύργων πού σκεπάζει ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Πρέπει νὰ φανταστοῦμε μίαν τεράστια σειρά Πύργων πού κατευθύνεται λοξὰ ἀπὸ τὸν Βορῆα ἐπὶ τὸν Νότον. Περνᾶ ἀπὸ τὴν Στερεά, ἀπὸ τ' ἀνατολικά παράλια τῆς Πελοποννήσου, ἀπλώνεται μετὰ ἐν τῇς Κυκλάδες γιὰ νὰ φτάσῃ ἐν τῇς παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὴν Κρήτην.

Σπουδάζοντας τώρα τὴν τοπογραφικὴν θέσιν τῶν σιφναϊκῶν Πύργων παρατηροῦμε ὅτι αὐτοὶ διαμορφώνουν τρεῖς συγκροτήματα. Κάθε τέτοιο συγκρότημα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀριθμὸν Πύργων πού συγκεντρώνεται γύρω ἀπὸ μίαν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεις πού προανέφερα. Ἡ θέσιν τοῦ κάθε Πύργου εἶναι προσεκτικὰ διαλεγμένη, ἔτσι πού νὰ μπορῇ νὰ ἐξυπηρετῇ καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐξ ἀποστάσεως ἐπικοινωνίας ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς «Φρυκτωρίας». Αὐτὸ βέβαια ἰσχύει γιὰ τοὺς Πύργους πού ἱδρυθῆκαν ἀπὸ γέννησιν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξ ἀποστάσεως μεταδόσεως ἐιδήσεων. Ἐτσι κάθε Πύργος «δεσπάζει» τῆς περιοχῆς τοῦ κατέχοντος τὸ ψηλότερον, τὸ πῖο «περιοπτό» θάλασσα, σημεῖον τῆς. Ἐκεῖ δηλαδὴ τὴν

δυνατότητα να ελέγχει όχι μόνο την γύρω περιοχή, αλλά να μπορεί να γίνεται αμέσως αντιληπτός από την Ακρόπολη (στης οποίας το συγκρότημα ανήκει), την κάθε φορά που οι βιγλάτορες του θα θελήσουν να μεταδώσουν σ' αυτήν κάποιο μήνυμα.

Η Ακρόπολη πάλι, του κάθε συγκροτήματος, κατέχει το κέντρο της περιοχής που ελέγχεται από τους Πύργους που την περιβάλλουν, και που το σημείον αυτό που κατέχει είναι πάντοτε το ψηλότερο της περιοχής της, και πολύ ψηλότερο από τις θέσεις των Πύργων της. Τέλος, η μεγάλη Ακρόπολη τ' Αι - Ν-Ηγιά έχει κτιστή πάνω στο ψηλότερο βουνό του νησιού που βρίσκεται ακριβώς στη μέση του, έχοντας γύρω τους λόφους όπου οι τρεις άλλες ακροπόλεις: τ' Αι - (Α)Ντριά, τ' Αι Νικήτα και του Κάστρου, όπως στην αρχή εσημείωσα. Οι τρεις μικρότερες ακροπόλεις δέχονται τις ειδήσεις που τους μεταδίδουν οι Πύργοι τους κι αυτές τις αναμεταδίδουν πάλι στη μεγάλη κεντρική ακρόπολη τ' Αι - Ν-Ηγιά, το «Στρατηγείο», ως το πούμε έτσι, του νησιού. Και τέλος, αυτή η σημαντικότερη όλων των ακροπόλεων της Σίφνου με την γεωγραφικά πλεονεκτική θέση, ελέγχει όχι μόνο ολόκληρο τον τόπο αλλά και τις γύρω θάλασσες, σ' όλες τις κατευθύνσεις μέχρι πέρα τα γύρω νησιά κι όταν ο ορίζοντας είναι καθαρός, ακόμα και τις ανατολικές ακτές της Πελοποννήσου.

Έργο της φρουράς της ακρόπολης τ' Αι - Ν-Ηγιά, υπό την ιδιότητά της σαν φρικτωρίας, δεν είναι μονάχα η λήψη των αναφορών των ακροπόλεων της Σίφνου και η αποστολή οδηγιών και διαταγών σ' αυτές, αλλά και η λήψη και αποστολή μηνυμάτων στα γύρω νησιά όπως και η αναμετάδοση ειδήσεων που λαμβάνει από τα νησιά που βρίσκονται βορειότερα ή στ' ανατολικά για να τις αναμεταδώσει στ' άλλα των νοτίων ή δυτικών θέσεων και αντιθέτως.

Έτσι, λοιπόν, σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, βρίσκουμε το οχυρωματικό σύστημα του νησιού να λειτουργεί και σαν «οπτικός τηλεγράφος», κάνοντας τις ειδήσεις να πετούν από τα βόρεια στα νότια διαμερίσματα της τότε χώρας κι απ' τ' ανατολικά στα δυτικά.

Πρέπει να προκαλή τον δαυμασμό ακόμα και σήμερα η λειτουργία του συστήματος αυτού με το τεράστιο συγκρότημα των διαφόρων κτισμάτων, όταν σκεφθώ κανείς ότι δημιουργήθηκε πριν τόσοσους αιώνες.

Β'

Το χριστιανικό κτίσμα του Προφήτη Ηλία είναι, χωρίς αμφιβολία, παλαιότερο. Για τον ακριβή χρόνο της ιδρύσεώς του δεν μπορεί να πει κανείς τίποτε, γιατί μέχρι σήμερα κανένα γραπτό έρεισμα δεν βρέθηκε και προσωπικά νομίζω πως δεν συμβάλλει σε τίποτε με το να στηρίζεται κανείς σε ενδείξεις για να διατυπώνη υποθέσεις¹⁸.

Από τα παλιογραφήματα, όσα τουλάχιστον έχω υπ' όψιν μου, δεν προφέρονται παρά χρονολογίες ανοικοδομήσεων, αφιερώσεων κ.λπ., όχι όμως και ο χρόνος ιδρύσεως. Επίσης τα ελάχιστα ενεπίγραφα μέλη παλαιότερων επενδύσεων χριστιανικού ναού που υπάρχουν στον χώρο της Μονής, δεν παρέχουν καμιά βοήθεια σχετικά με την ίδρυση και μόνον υποθέσεις στηρίζουν για τον πιθανό χρόνο της διαμορφώσεως του χριστιανικού Ναού σε Κοινόβιον. Η λεπτομέρεια άλλωστε του ότι προκειται περί κινητών μελών δεν αποκλείει την υποψία ότι δυνατόν να ανήκουν σε άλλο κτίσμα, απ' όπου για άγνωστο λόγο μεταφέρθηκαν κάποτε εκεί. Τον φόβο αυτό μου γεννά το προηγούμενο μεταφοράς ολόκληρης κιονοστοιχίας και πλήθους μελών παλαιότερου και ίσως λαμπροτέρου Ναού του νησιού μας, από το σημείον που το επεσήμανε η Β. Φιλιππάκη μέχρι την πολύ απομακρυσμένη τοποθεσία όπου ο ναΐσκος, που κοσμούν σήμερα.

Δεν μιλώ για την μεταφορά τέμπλων και φορητών εικόνων, πράγμα που είναι παγκοίμως γνωστό. Άλλωστε η μετακίνηση των Κοινοβιοτών του Προφήτη Ηλία από το όρος στην Σκάφη και από εκεί στα Φυρόγια και τέλος στην Βρύση και τανάπαλιν, δεν αποκλείει απολύτως τίποτε. Το πολύ άσχημο είναι ότι παρά τα χρόνια που πέρασαν και τις κατ' επανάληψιν διατυπούμενες απόψεις των ειδικών, που έπρεπε να έχουν γίνη πια κοινό κτήμα, το πνεύμα των παλαιότερων εκείνων προγόνων εξακολουθεί να διατηρήται ακόμα και σήμερα στον τόπο.

Σημείωσα έτσι την μεταφορά κιονοκράνων από αρχαιολογικόν χώρο στο χωριό, σαρκοφάγου στο Ηρώον, το ένα από τα δυο γλυπτά διακοσμητικά κομμάτια του επιστυλίου τέμπλου, που αμέτρητα χρόνια βρισκότανε στον αυλόγυρο του Αι - Ν-Ηγιά, πάλι στο χωριό κ.λπ. Παρ' ότι υπάρχουν αντίθετες απόψεις και υποδείξεις αξιολόγων συμπατριωτών προσωπικά νομίζω (και τολμώ να το διατυπώνω, γιατί ταυτίζεται με τις απόψεις των υπευθύνων), ότι όλα αυτά τα αντικείμενα πρέπει να παραμένουν στην θέση που βρέθηκαν.

Δεν αμφισβητεί κανείς την καλή δέλση των ενεργούντων τις μεταφορές των διαφόρων αρχαιοτήτων από την τοποθεσία που βρέθηκαν, σε χώρους ασφαλείς.

Στην περίπτωση όμως που το πρόσωπο που παίρνει την πρωτοβουλία καθήξαινα, χωρίς να έχη ανακοινώσει επισήμως και λεπτομερώς τον τόπο και την ακριβή θέση απ' όπου έκαμε την καλή τη πίστη, πλην πάντοτε αυθαιρέτη, ενέργεια για την περισυλλογή της κοινής μας περιουσίας, τότε είναι ωσάν το αντικείμενο που μεταφέρθη να έχη σχεδόν αρπαγή. Κάθε εύρημα μελετάται στον τόπο της ευρέσεώς του και, ει δυνατόν, χωρίς να μετακινηθώ καθόλου από το σημείον που πρωτοβρέθηκε. Η παρεξήγηση προήλθε από τα όσα κατά καιρούς διατυπώνουμε μέσω του σιφναϊκού τύπου για την περισυλλογή αντικειμένων, που είναι δυνατόν να μπουν σ' ένα σακκούλι και να αρπαγούν από

ξένον επισκέπτη. Σ' εκείνα όμως δεν μπορούν να περιληφθούν μεγάλα κομμάτια από μάρμαρο, όπως στήλες, κιονόκρανα και σαρκοφάγοι. Βεβαιότατα θα μεταφερθούν και αυτά κάποτε, αλλά προηγουμένως θα γίνουν οι σχετικές επιστημονικές έρευνες στον τόπο και την θέση που βρέθηκαν, και εφόσον δεν φέρουν οι έρευνες αυτές στο φως κτίσματα που τυχόν αξίζουν να αναστηλωθούν. Η μεταφορά όμως θα γίνει από την αρμοδία Υπηρεσία του Κράτους και στον τόπο που θα στεγαστούν μονίμως (Μουσείον κ.λπ.).

Γ'

Ενδιαφέρον παρουσιάζει κι η παράδοση για το κτίσιμο του μοναστηριού. Κάποιος καλόγερος, λέγεται, έταξε να κτίση στην πιο ψηλή κορφή του νησιού μας μιαν εκκλησιά σ' όνομα του Προφήτη Ηλία. Μάζεψε, λοιπόν, τις πέτρες που χρειαζότανε και ξεκίνησε να φέρει το νερό από τον ποταμό της Σκάφης. Η φαντασία του σιφνέικου λαού, που δεν μπορούσε να δικαιολογήσει την ύπαρξη των δύο πιθαιδών αγγείων που μείνανε στον χώρο του μοναστηριού από το παλαιό προχριστιανικό κτίσμα, τους έδωσε το ρόλο του σταμνιού και του λάινα, που ο καλόγερος χρησιμοποίησε για τη μεταφορά του νερού από κάτω τον ποταμό. Και επειδή τα τέτοια σύνεργα δεν μπορούν να μετακινηθούν από ένα κοινόν άνθρωπο, ο καλόγερος πήρε τη μορφή του γίγαντα. Έτσι μπόρεσαν εύκολα να του φορέσουν για ζώνη και τον ασήκωτο σπαστό σιδερένιο κλοιό, που βρέθηκε στο ίδιο μέρος και προφανώς συγκρατούσε κάποτε κάποια ραγισμένη κολώνα στην μετέπειτα ζωή του αρχικού κτιρίου.

Ο πειρασμός όμως δεν ήθελε ν' αφήσει τον καλόγερο να κάμει το τάμμα του και μεταμορφωμένος σε καλοκάγαθο γεροντάκι πήγε και κάθισε στη θέση που υπάρχει σήμερα το «Μαντράκι», που συναντούμε πιο κάτω από την είσοδο του μοναστηριού, πάνω στο δρόμο. Κάθε φορά, λοιπόν, που καταϊδρωμένος ο καλόγερος ανέβαινε τις ασήκωτες εκείνες κουρούπες με το νερό ίσαμ' εκεί, ο γεροντάκος ζητούσε λίγο νερό να πει κι ο άνθρωπος του Θεού, που δεν του αρνιόταν, αναγκαζότανε να ξανακατέβει στον ποταμό να ξαναγεμίσει, γιατί ο πειρασμός δεν του άφηνε στάλα.

«Σπαθί» που λέμε, ο δρόμος, ολόρθος κι απότομος, μα ο πιστός του Προφήτη δεν βαρυγνώμοσε. Και τα χρόνια κυλούσαν. Κάποτε ο Προφήτης, που είδε πια την βαθειά πίστη του ανθρώπου, έρριξε τον πειρασμό στα Τάρταρα και φανερώθηκε στον ύπνο του Καλογέρου. «Θα πας κάτω στου Μογγού», τούπε, «κι εκεί σε μια σπηλιά θα βρεις τρία καζάνια φλουριά. Με το χρυσάφι εκείνο θα κάμεις άκοπα πια το τάμμα σου.»

Πήγε ο ευλογημένος, έσκαψε, βρήκε δυο καζάνια χρυσάφι κι η εκκλησιά του Προφήτη μπορούσε πια να κτιστεί. Το τρίτο καζάνι τα φλουριά δεν το

βρήκε. Τούπε όμως ο Άγιος: «Εκείνο θα βρεθεί στη θέση που θα κτιστούνε αργότερα τα βορεινά κελιά του μοναστηριού, που θα γίνει γύρω από τη θέση της εκκλησιάς, σε χρόνια όμως που οι άνθρωποι θ' αφήσουνε το μοναστήρι του να καθεί. Και θα σωθεί το μοναστήρι, μα οι άνθρωποι που το παραμέλησαν θα χαθούνε».

Έβαλε, λοιπόν, μαστόρους ο καλόγερος και άρχισαν να κτίζουν την εκκλησιά, στο μέρος που υπάρχει το σημερινό «Μαντράκι» που ανέφερα πιο πάνω. Τη νύχτα όμως που οι μαστοροί φεύγανε, ό,τι είχανε κτίσει βουλούσε. Σκέφτηκαν ότι ήτανε πάλι δουλειά του πειρασμού και μείνανε μια νύχτα να φυλάζουσε. Μόλις, λοιπόν, ήκραξε ο πετεινός τα μεσάνυχτα έν' ανέφαλο κατέβηκε και στάθηκε στον τόπο του γιαπιού. Ένας γέροντας με μια αναμένη λαμπάδα ξεχώρισε από το πούσι και με μια κλωτσιά σώριασε σ' ένα τρούλλο τα όσα είχανε κτιστεί όλη μέρα. Πήρε έπειτα το αναμένο κερί και πήγε και τόσπησε στην κορφή του βουνού, εκεί που βρίσκεται σήμερα η εκκλησιά. Τότε ο καλόγερος αναγνώρισε τον άγιο του ονείρου του και κατάλαβε πως δεν ήτανε δουλειά του Σατανά, μα ότι ο άγιος δεν ήθελε την εκκλησιά του στην απανεμιά που την έκτιζε, μα στο κατάκορφο του βουνού. Έτσι και γίνηκε. Η εκκλησιά κτίστηκε εκεί που θέλησε ο άγιος, μα και στην πρώτη θέση κτίσανε ένα καμαράκι¹⁹ που δέθηκε έπειτα με τα διάφορα έδιμα που σχετίζονται με τον άγιο και για τα οποία θα πούμε δυο λόγια παρακάτω, μια που κοντεύουν πια να ξεχαστούνε κι αυτά.

Δ'

Εκτός από την εκκλησιά και τα άλλα εμφανή κελιά του μοναστηριού, υπάρχει ακόμα μια σειρά από υπόγεια κτίσματα που δημιούργησαν, κατά καιρούς, διάφορες ανάγκες και κυρίως η ανάγκη καταφυγής των μοναχών σε ώρα κινδύνου. Κοντά σ' αυτά μπορούμε τώρα να προσθέσωμε και μια σειρά μυστικών χώρων που αποκαλύφθηκαν τώρα τελευταία και που δημιουργήθηκαν όπως πιστεύω, για την απόκρυψη των ιερών και τιμαλφών της εκκλησίας σε περίπτωση καταλήψεως του οχυρού. Έτσι, στη νοτιανατολική γωνιά της αυλής υπάρχει η γνωστή υπόγειος κάδος που οδηγεί σε μια σειρά κελιών, που βρίσκονται στη νότια πλευρά της αυλής και κάτω από το επίπεδό της, αλλά και πολύ ψηλά από την ρίζα του κάστρου που θεμελιώνεται πάνω στον βράχο.

Οι χώροι αυτοί φωτίζονται και εξαερίζονται από μπαλιστράδες (πολεμιστρες), που είναι, ως γνωστόν, πλατειές από το εσωτερικό μέρος καταλήγοντας σε μια σχισμή εξωτερικώς, που καθώς βρίσκονται σε μεγάλο ύψος από το βατό έδαφος είναι τελείως αόρατες.

Τα κελλιά αυτά είναι εξωπλισμένα έτοιμα που να μπορούν να ζήσουν για πολύ καιρό οι άνθρωποι που θα αναγκασθούν να περιορισθούν σ' αυτά.

Όταν είμαστε παιδιά καταφέραμε κάποτε να μεγαλώσουμε μια μικρή τρύπα, που βρισκόταν στο ύψος του πατώματος του τελευταίου κελλιού πάνω στον τυφλό δυτικό τοίχο του. Ξαν μπορούσαμε να περάσουμε από την τρύπα τα παιδικά κορμιά μας, βρεθήκαμε σ' ένα άγνωστο, ως τα τότε, χώρο που γειτόνευε μεν με τους πρώτους χωρίς όμως καμιά εμφανή επικοινωνία, εκτός από την τρύπα που δημιουργήσαμε εμείς για να μπούμε.

Πιατοθήκες, θυδίες, γούρνες, πανοστριές ήσαν, όσο θυμούμαι, ο εξοπλισμός του νέου χώρου κι εκείνο που έμεινε ακόμα πολύ έντονα στον νου μου, παρά τα χρόνια που πέρασαν, μια στενή και πολύ πολύ υψηλή καμινάδα από μικρές πετρίτσες κτισμένη με μεγάλη μαστοριά και που σκαρφάλωνε ως το πανύψηλο ταβάνι, για να καθή μέσα στα τειχιά του κάστρου, από το ύψος των οποίων ήταν αδύνατον να γίνη αντιληπτός από τους πολιορκητές ο λιγοστός καπνός που θα ξέφευγε κατά το μαγείρεμα.

Το υπέδαφος της αυλής και της μεγάλης τράπεζας καταλαμβάνουν οι στέρνες.

Για τους νέους μυστικούς χώρους, που είχα την τύχη να παρευρισκομαι στην αποκάλυψή τους, ελάχιστοι έχουν μάθει.

Όταν το 1951 που άρχισε η επισκευή της εκκλησίας, ανέβηκα με συγγενικό πρόσωπο για το χρονιάτικο προσκύνημα του Αγίου, με περίμενε μια έκπληξη.

Οι μαστόροι των επισκευών, παραξενεμένοι από το ρεύμα αέρος που ξέφευγε από τον τοίχο του πρώτου από τα βορεινά κελλιά της αυλής, ρίζανε το μύστρωμα και βρέθηκαν μπρος σ' ένα κτισμένο παράθυρο, ποιος ξέρει από πότε.

Όταν το ρίζανε και περάσαμε μέσα, είδαμε πως επρόκειτο για ένα μικρό, άγνωστο ως τα τότε κελλί, που κάποτε επικοινωνούσε με το διπλανό, που εθεωρείτο σαν πρώτο της σειράς, με μια πόρτα κτισμένη κι αυτή και κρυμμένη κάτω απ' το μύστρωμα. Το νέο κελλί έχει στον βορεινό τοίχο και πολύ ψηλά, στο ύψος σχεδόν της δοκαρωσίας, μια πολεμίστρα που φωτίζει και εξαερίζει τον χώρο.

Δυο-τρεις πλάκες στη ρίζα του τοίχου κάτω απ' την πολεμίστρα ήσαν ξετοπισμένες κι από κάτω υπήρχε ένα σκοτεινό κενό. Περάσαμε από το άνοιγμα την υψηλή σκάλα των μαστόρων και με δυσκολία γλυστρήσαμε κάτω. Ένα δυνατό κλεφτοφάναρο μας βοήθησε να δούμε ότι βρισκόμαστε σ' ένα μικρό δωμάτιο, όσο και το υπερκείμενο από το οποίο μπήκαμε, χωρίς κανένα απολύτως άνοιγμα εκτός από ένα μεγάλο τόξο στον δυτικό τοίχο, απ' όπου περάσαμε σ' ένα διπλανό κελλί επίσης χωρίς μέσο φωτισμού. Ο βορεινός τοίχος του νέου αυτού κελλιού καταλαμβάνεται από ένα άλλο τόξο που τέμνεται από έναν

τοίχο, ο οποίος χωρίζει στα δύο το νέο αυτό κελλί. Από το 1/2 του τόξου αυτού, που χρησιμεύει σαν μέσον επικοινωνίας του χώρου, περνά κανείς σ' ένα στενό και κοντό διάδρομο, του οποίου ο βορεινός τοίχος συμπίπτει με το βορεινό μέρος του τείχους του μοναστηριού. Ένας μπαλιστράς φωτίζει και εξαερίζει τον μικρόν αυτόν διάδρομο. Το δεύτερο μισό του προαναφερθέντος τόξου φέρνει από τον διάδρομο στο δεύτερο μέρος του κελλιού από το οποίο πρωτομπήκαμε στον διάδρομο. Και το δεύτερο μέρος του κελλιού είναι όμοιο με το πρώτο, χωρίς δηλαδή άλλο άνοιγμα εκτός από ένα άλλο τόξο που βρίσκεται όμως στον απέναντι δυτικό τοίχο του. Απ' εκεί περάσαμε σ' ένα τρίτο κελλί χωρίς κανένα άνοιγμα, πάλι όπως και το αρχικό που κατεθήκαμε. Στη δεξιά άκρη του δυτικού τοίχου του τελευταίου αυτού κελλιού φαίνεται μια κτισμένη πόρτα, που είναι το μόνο μέσον επικοινωνίας της μυστικής αυτής πτέρυγας, αφού η δική μας είσοδος δεν έγινε από πόρτα αλλά από την τρύπα που τυχαία γίνηκε στο ταβάνι του πρώτου κελλιού, που αντιστοιχεί με το πάτωμα του ισόγειου κελλιού της αυλής που αποκαλύφτηκε πίσω από το κτισμένο παράθυρο που αρχικά ανέφερα.

Από μια μικροέρευνα που έκαμα στο σημείο που υπέθεσα ότι αντιστοιχεί εξωτερικά με την κτισμένη πόρτα πρέπει να πιστέψουμε ότι αυτή βρίσκεται στο μικρό αυλιδάκι που υπάρχει στη βορεινή πλευρά της Τράπεζας επάνω στις επάλξεις του κάστρου.

Από την κτισμένη πόρτα, τους μπαλιστράδες, που μπορούσαν κάλλιστα να ήσαν παράθυρα, και την διάταξη των χώρων, μπορεί να πιστέψει κανείς πως η πτέρυγα αυτή θα πρέπει να έμενε μυστική και μεταξύ των τότε κοινοβιωτών εκτός ίσως του ηγούμενου, που θα είχαν ασφαλώς την ευθύνη και το πρόσταγμα σε ώρες κινδύνου. Αντίθετα, η εμφανής είσοδος των υπογείων κελλιών της αντίθετης νοτίας πτέρυγας του μοναστηριού είχε σκοπό την παραπλάνηση των πορθητών του κάστρου σε ώρες καταλήψεώς του. Με την έρευνα του σημείου εκείνου των υποτιθεμένων μυστικών χώρων απεισπάτο η προσοχή του εκθρού από τις πραγματικές κρύπτες όπου υπήρχαν τα Ιερά και τα τιμαλφή, αφού οι νεοαποκαλυφθέντες χώροι δεν προορίζονταν (αν κρίνω από την παντελή έλλειψη οικιακού εξοπλισμού, μαγειρείων, γουρνών, αποχετευτικών, πιατοθηκών κ.λπ.) για την καταφυγή των μοναχών.

Αντίθετα, το έδαφος των χώρων αυτών είναι γεμάτο από σωρούς κομμάτων και ογκολίθων που δε δικαιολογούνται από τυχόν πτώση επιχρισμάτων, αφού δεν πρόκειται για αμμοκονιάματα αλλά από υπολλειμματα εκκαφών στο έδαφος των χώρων, αν όχι τίποτε άλλο που δεν μπορώ να συλλάβω.

Τέλος, οι πλάκες του πατώματος του πρώτου κελλιού που μας έδωσαν είσοδο στη νέα κρύπτη, ξανακολλήθηκαν και η απομόνωση κι η σιωπή ξαναπήραν την θέση τους εκεί²⁰.

Πρέπει ακόμα να πω για τους πολλούς ότι ξεπλακώνοντας την εκκλησιά

για τη νέα πλακόστρωση (1951), μας αποκαλύφθηκε και άλλη κρύπτη με είσοδο από το έδαφος του Ιερού, το οποίο είναι ολόκληρο, κούφιο από κάτω.

Άλλα κελλιά, μαγειρεία, βοηθητικοί χώροι με πιατοθήκες, γούρνες, πανοστρίες, κρύπτες κ.λπ. μας άφησαν να ταράζουμε για λίγες ώρες την πολύχρονη οιωπή τους και ξανασκεπάστηκαν πάλι με την πλακόστρωση του εδάφους της εκκλησιάς.

Τέλος, με την αναπλακόστρωση της μεγάλης εξωτερικής αυλής του μοναστηριού, μας αποκαλύφθηκε μια άγνωστη σκάλα κοντά στη στέρνα που κατευθύνεται προς τα ερείπια, άγνωστο πού καταλήγουσα. Σκεπάστηκε πάλι κι αυτή όπως πρώτα. Δυστυχώς ούτε άδεια ούτε καιρό είχα, για μια πρόχειρη έστω έρευνα, αλλά ούτε και οι μαστόροι μπορούσαν να περιμένουν ή να με βοηθήσουν.

Κλείνω το Δ' μέρος του μελετήματος για τον Άι - Ν-Ηγιά μνημονεύοντας την καταπληκτική ακουστική της εκκλησιάς. Της εκκλησιάς αυτής με τους πέντε κουμπέδες. Ο κεντρικός στηρίζεται σε τέσσερες κολώνες μαρμαρίνες χωρίς ραβδώσεις και με διαφορετικά η κάθε μια κιονόκρανα και βάσεις. Οι δυο ανατολικές κολώνες είναι κτισμένες κατά το 1/3 της περιφέρειας τους μέσα στο χώρισμα του τέμπλου. Στο πίσω μέρος κάθε κολώνας και διαγωνίως, η οροφή διαμορφώνεται σε τέσσερες μικρούς δόλους (κουμπέδες), που πλαισιώνουν το σταυρό που σχηματίζεται στην στέγη από τα τέσσερα διασταυρούμενα τοξοειδή μέρη της, που ξεκινούν από τον κεντρικό μεγαλύτερο κουμπέ.

Η παράδοση θέλει τις κολώνες αυτές με ιαματικές ιδιότητες. Η υγρασία κι η ομίχλη που υπάρχει μόνιμα σ' εκείνο το ύψος κρατά τις κολώνες πάντα υγρές, κάποτε μάλιστα μικρά αυλάκια νερού κυλούν μέχρι το πλακόστρωτο. Όποιος βρέξει τις απαλάμες του «στο αγίασμα» αυτό και σταυρωθή σώζεται «από πάσαν νόσον».

Το τέμπλο είναι μαρμαρίνο με το αριστερό μέρος παλαιότερο του υπολοίπου. Στο σημείο αυτό υπάρχουν γλυφές καλής τέχνης και πάν' απ' την αριστερή «Μικρή Πύλη» δισητήλη επιγραφή του 1779 των δύο σπηλών της οποίας παρεμβάλλεται δικέφαλος. Η επιγραφή μας πληροφορεί ότι ήταν στα:

1779	ΑΘΝΑC
ΚΑΘΗΓΟΥ	ΟΙΟC ΦΗ
MENOC	ΛΗΠΑΚ
	ΟΙC

Έτσι μαθαίνουμε ότι το 1779 Καθηγούμενος του Μοναστηριού ήταν ο Αθανάσιος Φιλιππάκης. Ο δικέφαλος που παρεμβάλλεται των σπηλών της επιγραφής προφανώς προϋπήρχε και πράγμα πολύ συνηθισμένο τότε, η επιγραφή προσετέθη το 1779.

Το τέμπλο στο κέντρο είναι λιγότερο επεξεργασμένο και μια δεύτερη επιγραφή κοσμεί το επάνω μέρος της «Ωραίας Πύλης», μα δεν κατάφερα να την διαβάσω γιατί ήταν ακόμα ακαθάριστη. Το δεξιό, τέλος, μέρος του τέμπλου δεν έχει καθόλου γλυφές και τη θέση τους έχουν πάρει ζωγραφήματα που τώρα έχουν σχεδόν απαλειφθή. Τα κατώτερα μέρη, που συνήθως φιλοξενούν ένθετες εικόνες, στην περίπτωση μας αποτελούνται από μονοκόμματο μάρμαρο με ιχνη εικονογραφήσεως επάνω που η υγρασία έχει σχεδόν εξαλείψει.

Ε'

Έχω σημειώσει μερικά έθιμα ξεχασμένα πια κι άγνωστα για τους πολλούς, που συνδέθηκαν ωστόσο με τον Άι - Ν-Ηγιά τον απηλό και που με την ευκαιρία τ' αναφέρω για τους μελετητές της αύριον.

Όταν πριν 80 χρόνια ο Άι - Ν-Ηγιάς έγινε μετόχι της Βρύσης, τα διάφορα τρόφιμα που απαιτούνται για το πανηγύρι της 20ής Ιουλίου δεν τα διέδετε όπως συνήθως ο πανηγυράς αλλά το Μοναστήρι της Βρύσης. Έτσι τα ρεβύθια, λάδι, κρασί, ελές προερχότανε από τα Μοναστηριανέικα κτήματα τ' Άι - Ν-Ηγιά που είχαν περιέλθει πια στο Μοναστήρι της Βρύσης. Τα ψωμιά από τον φούρνο των καλογέρων, τα σφαχτά από το Κατοϊανέικο μαντήρι (υπήρχαν ακόμα, ο Μύλος των καλογέρων, το Γιοτρίβι των καλογέρων, η Τράτθα των καλογέρων κ.λπ., για τα οποία βλέπε στο τοπωνύμιον «Βρύση»). Ο πανηγυράς έκαμε μονάχα τον Άρτο, τα κεριά, και πλήρωνε τον παπά και τον ψάλτη.

Μαζί μ' όσα το μοναστήρι της Βρύσης έστελλε στον Άι - Ν-Ηγιά την ημέρα του πανηγυριού ήταν κι ένας αριθμός από μικρά ψωμάκια (ένας είδος πρόσφορα) που μοιράζονταν από τους καλογήρους στους πανηγυριστάς, κάτω στο «Μαντράκι» την ώρα που κατέβαιναν φεύγοντας από το πανηγύρι. Οι γεωργοί που ήσαν ανάμεσα στους προσκυνητάς φύλαγαν τα ψωμάκια και την ημέρα του Σταυρού (14 Σ/βριου) τάβάζαν μαζί με τρία ρόδια μέσα στον ντρουβά με τα σακκουλάκια των δημητριακών και των οσπρίων που έστελλαν στην εκκλησιά για να ευλογηθούν.

Όταν ερχόταν ο καιρός της σποράς πρόσθεταν στον ευλογημένο καρπό όση ποσότητα υπελείπετο, ώστε να φθάση να σπείρουν τις εκτάσεις που θέλανε και αρχίζοντας την σπορά παράκωναν στο πρώτο αυλάκι που άνοιγε το σύνεργο το ένα από τα τρία ρόδια που προανάφερα. Κούκισαν μετά τον σπόρο ανακατεμένο με τα ψίκουλα από το ψωμάκι τ' Άι - Ν-Ηγιά, που είχαν προηγουμένως κοπανήσει, αφού από τις 20 Ιουλίου μέχρι την εποχή της σποράς είχε ξεραθεί τελείως.

Σαν σπέρνανε τα μισά από το σύνολο των χωραφιών πούχαν να σπείρουν παράκωναν και το δεύτερο από τα ρόδια και συνέχιζαν την σπορά μέχρι τέ-

λους, οπότεν κι έσπαζαν και το τελευταίο ρόδι, μ' ένα σκεπάρνι, σταυρωτά και σκορπίζοντας τα σπυριά του στο κωράφι λέγανε:

«Σαν το ρούδι να στιβάσης».

Το ψηλό αυτό βουνό που δεσπόζει του τόπου, με το μοναστήρι του Προφήτη στην κορφή τυλιγμένο στα νέφη, τους θρύλους και τις παραδόσεις έχει έντονα επιδράσει στην ψυχολογία του Σιφνιού.

Είναι αξιοσημείωτη η παρουσία του στις εκδηλώσεις του καθημερινού βίου του τόπου. Το βρίσκεις σφικτά δεμένο μες το λαϊκό δίστιχο, το κάλαντο, το γνωμικό και την παροιμία, στις μαντικές προβλέψεις που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες, τις τελετουργικές εκδηλώσεις που αφορούν στις βροχοπτώσεις (λιτανείες).

Η εξυπνάδα των Σιφνίων σταθμίζεται από το κατόρθωμα των πολιορκουμένων τ' Αι - Ν-Ηγιά που στην απελπισία τους πιάσανε και παρατάζανε ένα γύρο στις επάλξεις του κάστρου του μοναστηριού, όσες τζάρες και παλνοκούρουπα υπήρχαν στα κελλάρια της μονής. Κι οι κουρσάροι πολιορκητές βλέποντας τ' ανοικτά στόματα των γυρμένων κουρουπιών να χάσκουνε κατά το μέρος τους τα πήρανε για μπούκες κανονιών και βιαστήκανε να μπούνε στα πλευόμενά τους για να εξαφανιστούν το γρηγορότερο.

Κι η φήμη του μοναστηριού ξεπέρασε τ' ακρογιάλια του μικρού μας νησιού και φτάνοντας στις γύρω Κυκλάδες επηρεάζει και τους άλλους Κυκλαδίτες ως τις τελευταίες τους θελήσεις. Βρίσκουμε έτσι διαθήκες και δωρητήρια έγγραφα απ' τα γειτονικά νησιά που κληροδοτούν χρήματα και ακίνητα «εις το εν Σίφνω Μοναστήριον του Προφήτη Ηλία...» (βλ. «Νέος Ελληνομνήμων», τομ. 5, σελ. 444).

Να μην παραλείψω ν' αναφέρω και το «μαμουνάκι τ' Αι - Ν-Ηγιά». Το χρυσοπράσινο αυτό κολεόπτερο με τις κάθετες ραβδώσεις που φιλοξενούν κατά χιλιάδες οι οξισμές των βράχων του βουνού και που έχει πια πολιτογραφηθεί σαν μαμουνάκι τ' Αι - Ν-Ηγιά, έστω και αν υπάρχει και στον Αι - Συμεώ(να). Ανήκει στην μεγάλη οικογένεια των «κοκκινελιδών» και το καλοκαίρι το βρίσκουμε ναρκωμένο στις χαραματιές των κρημνών. Μελετήθηκε από τον Θ. Δε - Χελδράικ, που τόκαμε γνωστό στο μεγάλο κοινό με το μελέτημά του «Ο Κάνθαρος του Προφήτη Ηλίου» το 1880.

Την αυγή της γιορτής τ' Αι - Ν-Ηγιά οι ζευγάδες του παλιού καιρού μαντεύοταν για την βαρucheimwνιά ή την καλοκαιρία, παρατηρώντας την στάση των βοδιών μέσα στο κωράφι. Έτσι, αν είναι πλαγιασμένα «με τη μούρη κωσμένη στα σκέγια τ'ωνε» δάχουμε βαρύ χειμώνα. «Ει δε πάλι κι έχουσε τις κεφαλιές τ'ωνε απηλά και θωρούνε τον ουρανό ο χειμώνας θάναι γλυκός».

«Αν η ημέρα τ' Αι - Ν-Ηγιά ζωμερώσει με συννεφιά, μεγάλο καλό για τον τόπο» (20 Ιουλίου).

Αν οι κολώνες τ' Αι - Ν-Ηγιά είναι καλά νοτισμένες ο χειμώνας θάναι βροκερός. Αν όμως είναι στεγνές, ξηρασία μας περιμένει.

Κι όταν «Αστράφτει στο Ξερό Ξύλο (τοπωνύμιο πάνω στον Αι - Ν-Ηγιά) δάχουμε βροχή».

Και προσθέτει η λαϊκή σοφία:

Απ' τ' Αι - Ν-Ηγιά το βράδυ
βάλλει η εγγνά το λάδι.
(Βάλλει = ματεύει)

Κι ακόμα ότι:

«Όταν ο Ιορδάνης (σιφνέικη επωνυμία του αστερισμού του Γαλαξία) πάει πάνω από τον Αι - Ν-Ηγιά γίνονται τα σύκα».

Γι' αυτό:

«Τ' Αι Πνευμάτου βάλ' ορνό
τ' Αι - Ν-Ηγιά το σύκκο».

Όταν θέλει ο Καταβατιανός να δείξη ότι δεν τον τρομάζουν οι κακοτυχίες κι οι απειλές, αποφαινεται:

«Έχει ανάγκη ο Αι - Ν-Ηγιάς από χιόνι!»

(Ανάλογο με το γνωστό σ' άλλους τόπους: Μαθημένα είναι τα βουνά απ' τα χιόνια).

Κι όταν δεν εισακούονται οι συμβουλές του αποφαινεται:

«Κουρούνες φωνάζουσε στον Αι - Νηγιά.»

(Ανάλογο με το άλλο που λένε αλλού: «Στην Πάρο βρέχει».)

Κι ο ερωτευμένος Σιφνιός τραγουδεί:

Στ' Αι - Ν-Ηγιά τις πουπουλιές
Σε φίλποσα μα δεν το λες.
και παρακαλεί:
Αι μου Ν-Ηγιά Προφήτη
φερεμούτηνε στο σπίτι.

Ο μερακλής πάλι:

Τ' Αι - Ν-Ηγιά τ' ανήφορο
κανέλλα και γαρύφαλλο.
Στ' Αι - Ν-Ηγιά τις πουπουλιές
κάνουν οι πέρδικες φωλιές.

Ο γλεντζές:

Μα τα Αι - Ν-Ηγιά τα νέφη
αν δεν πω δεν κάνω κέφι.

Κι ο καμμένος ο μεσόκοπος:

Πετώντας την ανέβαινα
τ' Άι - Ν-Ηγιά τη ράχη
τώρα μου κόψαν τα φτερά
και πάω όπως λάχει.
Τ' Άι - Ν-Ηγιά τ' ανήφορο
τ' ανέβαινα πετώντας
τώρα μου κόψαν τα φτερά
και πάω περπατώντας.

Ο πονεμένος παρακαλεί:

Άι - Ν-Ηγιά που δέχεσαι
βροχάς και τρικυμίας
δέξου τις αναστεναγμοί
της μαύρης μου καρδιάς.
Άι - Ν-Ηγιά πούσ' αφηλά
δόξε το Χάρο κάτω
να γειάνη το κορμάκι μου
πούναι πληγές γεμάτο.

Άι - Ν-Ηγιάς (στον). Ο χαμπλός (ή ο μικρός ή της Καταβατής) σε διάκριση από τον Άη - Ν-Ηγιά τον αφηλό. Εκκλησιάκι του Προφήτη Ηλία, στην άκρη της Καταβατής προς Φυρόγια.

Άι - Ν-Ηγιάς του Τρουλλακού. Κορφή βουνού πάνω από το λιμάνι Καμάρες. Εκεί ξώκκλησο του Προφήτη Ηλία πρωτόγονο κτισμένο μα που, χάρις στην ευλάβεια των πανωχωριανών και του ιερέα Αγγέλου Καραγιάννη, βελτιώθηκε τελευταία στο εσωτερικό του, απέκτησε κελλιά και σχετικές ανέσεις για τους πανηγυριστές. Ένα από τα πρώτα λευκά σημάδια που αντικρύζει ο ταξιδιώτης βγαίνοντας απ' το λιμάνι της Σερίφου.

Άι - Ν-Ηγιάς του Κοντού. Θέσις όπου και εξώκκλησο του Προφήτη Ηλία στη θέση Κοντός (στου).

Άι - Νικήτας τ' Αξαμπέλου. Θέσις και εκκλησία του Αγίου Νικήτα στο χ. Αξαμπέλο.

Άι - Νικήτας. Θέσις και εκκλησία του Αγίου στο χ. Κάστρο.

Άι - Νικήτας. Στο χ. Αρτεμώνας όπου εκκλησία του Αγίου Νικήτα.

Άι - Νικήτας (στον). Στα Β.Α. του ν. Εκεί εξώκκλησο του Αγίου Νικήτα με σημαντικά ερείπια εγκαταστάσεως ιερού ή συνοικισμού και ακροπόλεως. (Έρευνες Βαρβάρας Φιλιππάκη, προτάσει της οποίας ο χώρος χαρακτηρίσθη αρχαιολογικός μαζί με ωρισμένους άλλους, δια της υπ. αριθμ. 49 πράξεως της 18.8.1963 του Αρχαιολογικού Συμβουλίου.)

Άι - Νικήτας στις Βαλανιές. Θέσις και ξώκκλησο του Αγίου Νικήτα στις Βαλανιές.

Άι Νικήτας. Ν.Α. γωνία τείχους.

Άι Νικήτας στο Σταυρί. Τόπος στο χ. Σταυρί με εκκλησία του Αγίου Νικήτα.

Άι - Νικήτας (στον). Στο λιμάνι Φάρος. Εκκλησιάκι του Αγίου Νικήτα. Εκεί και αρχαία ερείπια.

Άι - Νικόλας τ' (Α)ερινά. Θέσις πάνω σε λόφο στα Δ. του νησιού, όπου εκκλησία του Αγίου Νικολάου με συγκρότημα κελλιών. Ιδιοκτησία του ποτέ Κωνσταντίνου Μανού. Εκεί και αρχαίος Πύργος (φρυκτωρία). Το τοπωνύμιον εκ του ότι η θέσις προσβάλλεται από τον άνεμο. Το τοπωνύμιον απαντάται και αλλού, όπως στο Βόλο, όπου και Κοινότης Αερινού.

Άι - Νικόλας τ' Αξαμπέλου. Τόπος όπου ενοριακή εκκλησία στο χ. Αξαμπέλο. Εικονογράφηση τέμπλου από το Σιφνιό λαϊκό ζωγράφο Γεώργιο Καραβο (1914-1918) τον επιλεγόμενο Καμπουράκι (το), ποτέ κάτοικο του συνοικισμού του Αγίου Νικολάου τ' Αξαμπέλου.

Άι - Νικόλας της Χερρονήσου. Εδαφική εξοχή στη θάλασσα της Χερρονήσου στα Β.Δ. του νησιού. Εκεί εκκλησία του Αγίου Φιλίππου. Μα, όπως λέγει ο Γεώργιος Σακ. Βερνίκος «σε κορυφήν χερσονήσου η παρουσία πολεμικού αγίου δεν είναι τίποτε το ανάρμοστον. Σε κυματογλυφτο όμως βράχο εκκλησία φιλειρηνικού αγίου, όπως ο απειρόκακος του Χριστού μαθητής, είναι περισσότερο από άτοπον», γι' αυτό αργότερα και κάποιος από τους κτήτορες εδρόνιασε εκεί «τον μόνον αρμόζοντα» άγιον. Τον Άι Νικόλα, που τώρα πανηγυρίζεται απ' τους Αρτεμωνιάτες εκεί που μένει πάντα εκκλησιά του Αγίου Φιλίππου.

Άι - Νικόλας. Στο Κάτω Πετάλι.

Είσοδος τείχους ή οικίας από τον Άι - (Μ)Πολύκαρπο στο Καλαμίτσι.

Άι - Νικόλας στην Πηγή (άλλοτε νεκροταφείον). Προ του χωριού Σταυρί (Απολλωνία), επί της οδού Καμαρών.

Άι - Νικόλας στους Αγίους. Άλλη επωνυμία της πιο πάνω εκκλησίας. Το πρώτο τοπωνύμιο εκ του ότι κάτω από την εκκλησία ευρίσκεται η Πηγή (στους Αγίους, όπως λέγεται) το δε δεύτερο τοπωνύμιο εκ του ότι η εκκλησία (όπως και η Πηγή) βρίσκονται κοντά στο παλιό μοναστήρι των Αγίων Αναργύρων, πάνω στο δρόμο των Καμαρών. Το μοναστήρι αναφέρεται συνηθέστερα σαν μοναστήρι των Αγίων και σπανιότερα προστίθεται και το όνομα των Αναργύρων.

Άι - Νικόλας ο Γέρος. Θέσις στην είσοδο του χωριού Αξάμπελο όπου εκκλησία του Αγίου Νικολάου του λεγόμενου γέρου (εκ της παραστάσεως της εικόνας). Εκεί ο τάφος του ποιητή μας Αριστομένη Προβελέγγιου.

Άι - Νικόλας στο Κάστρο (στον). Θέσις και εκκλησία στο χ. Κάστρο.

Άι - Παύλος. Θέσις και ξώκκλησο του Αποστόλου Παύλου στα Α. του χ. Αρτεμώνας. Εκεί και νεκροταφείο. Να σημειωθή ότι στο χ. Καταβατή όπου, πλην της Χερρονήσου, φυλάσσεται καθαρώτερο το γλωσσικό ιδίωμα του τόπου, το Παύλος ακούγεται σαν Μπαύλος (όπως και Άι Μπολύκαρπος, Άι Μπέτρος κ.λπ.). Χαρακτηριστικόν είναι το ότι το Μ ακούεται προ του Π μόνο όταν πρόκειται για αγίους, όχι δε και κατά την προφορά των κυρίων ονομάτων Παύλος, Πέτρος, Πολύκαρπος, παρ' ότι σήμερα τουλάχιστον δεν θυμάμαι να υπάρχει στο νησί το όνομα Πολύκαρπος.

Άι - Πέτρος (πρόφερε Μπέτρος). Θέσις μ' εξώκκλησο του Αποστόλου Πέτρου στα Α. του νησιού παρά τον Αρτεμώνα.

Άι - Πλάτανος (στον). Θέσις στα Β. του ν. όπου εξώκκλησο του Μεγαλομάρτυρος Πλάτωνος (18 Νοεμβρίου) παρεφθαρμένα προφερομένου.

Κατά τη «Σιφναϊκή Μετεωρολογία», που δημοσίευσα στα «Σιφναϊκά Νέα» τον Φεβρουάριον του 1956: «Ό,τι καιρός ξημερώση τ' Άι Πλατάνου εκείνος κυριεύγει» (επικρατεί δηλαδή).

Άι Πολύκαρπος (πρόφερε Μπολύκαρπος). Θέσις με εξώκκλησο του Αγίου Πολυκάρπου στο Καλαμίτσι. Άλλοτε ιδιοκτησία Μπουρούνη ήδη δε Νικολάου Δεπάστα ή Μαργιόλη. Στην περιοχή αρχαίος Πύργος (φрукτωρία), πανάρχαιοι τάφοι, αρχαίες οικήσεις, πιθανώτατα και ακρόπολις.

Άι (Μ)Πολύκαρπος. Θέσις στην Χερρόνησο με εξώκκλησο του Αγίου Πολυκάρπου.

Άι Σάββας (στον). Τόπος στα Β. του νησιού στα «Τραβά Βουνιά» όπου ξώκκλησο του Αγίου Σάββα. Είναι θεατό από τον δρόμο των Καμαρών πάνω από την «Λαγγάδα». Τελευταία με τις φροντίδες του πατρός Αγγέλου Καραγιάννη το κτίσμα μεγάλωσε, απέκτησε καμπαναριό, εσωτερική διακόσμηση, εικονογράφηση. Κατά την παράδοση σε κάποιο πανηγύρι του Αγίου και ενώ κόρευαν τα κορίτσια στην αυλή, πάτησαν το νησί κουρσάροι που ανεβαινώντας απ' τις Καμάρες μέσ' απ' τον ποταμό (ο μόνος δρόμος της εποχής προς τα χωριά) είδαν το φως στην εκκλησία και οδηγημένοι από τα τραγούδια των πανηγυριστών φτάσανε μέχρις εκεί τραγουδώντας πάνω στο μοτίβο του τραγουδιού των κοριτσιών:

Χορεύετε κορίτσια μου
ομορφοκαμωμένα,
το πρωί με το φεγγάρι
στο γιало πάμε κουβάρι.

Πέσαν τότε όλες γονατιστές μπρος στην εικόνα τ' Άι Σάββα παρακαλώντας τον Άγιο να τις σώση. Και γίνηκε το θαύμα. Έσκασε το Ιερό πάνω από την Αγία Τράπεζα τόσο όσο χωρούσε να βγη ένας άνθρωπος. Από το άνοιγμα πέρασαν μια μια οι κοπέλλες και μέσ' απ' τα χωράφια φτάσανε στο χωριό χωρίς να γίνουν αντιληπτές από τους κουρσάρους, που κοπανούσαν την πόρτα τ' Άι Σάββα. Όταν κάποτε ριζανε μέσα την πόρτα δεν βρήκανε στην εκκλησία παρά μια γηνά που δεν μπόρεσε να φύγη γιατί την είχε πάρει ο ύπνος. Αυτήν ρώτησαν οι κουρσάροι κι επειδή δεν είχε τι να πη την «κάμανε τεάρτια» (την κόψανε όπως τα σφάγια στα τέσσερα μέσα στην εκκλησία). Το ρήγμα σώζεται μέχρι σήμερα (όπως υποστηρίζουν οι πιστοί) και το μυστρώνουν χωρίς να μπορούν να το εξαφανίσουν. (Από διήγηση της ποτέ Ευτυχίας Λ. Σαμφών,

έτος 1936). Βλέπε πολύ σχετική παράδοση και για τον Άι Γιάννη τον Σιδερό στο σχετικό τοπωνύμιο.

Άι Σάββας. Θέσις και εκκλησία στο Πάνω Πετάλι.

Άι Σπυρής (στον). Θέσις όπου και η Μητρόπολις του νησιού στον χ. Σταυρί (Απολλωνία) που τιμάται στ' όνομα του Αγίου Σπυριδώνος. Τιμάται επίσης και ο μάρτυς Θαλαλαίος (20 Μαΐου) που επειδή υπήρξεν ιατρός, θεωρείται από τους Σιφνιούς ισάξιος των Αγίων Αναργύρων και της Αγίας Αναστασίας. Με βεβαιώνουν ότι και η μία από τις τρεις ερειπωμένες εκκλησιές που ανεσκάφησαν στη θέση Ποδητός στα Ν.Α. του ν. επί του νέου δρόμου προς Πιατιαλό, που κατά την παράδοση τιμάται στο όνομα του Αγίου Θεολού (βλέπε σχετικών τοπωνύμιον) ανήκει στον μάρτυρα Θαλαλαίο και όχι στο Θεολόγο όπως επιστεύετο. Η σημερινή Μητρόπολις του νησιού υπήρξε ένα μικρό εκκλησάκι, ιδιοκτησία της οικογενείας Ανδρονίκου που παρεχώρησε στην Κοινότητα του χ. Σταυρί. Στο τέλος του περασμένου αιώνα – αρχές του παρόντος – ανοικοδομήθηκε στη σημερινή της μορφή από δωρεές των ξενιτεμένων Σιφνίων και κυρίως των Σιφνίων της Κων/πόλεως με την φροντίδα του ποτέ Αντώνη Νόνικου, που ύστερα από τον χαμό του μικρού του παιδιού αφοσιώθηκε στον σκοπό αυτό φτάνοντας στο τέλος να διαθέσει και την περιουσία του ακόμα για την πραγματοποίηση των ταξιδιών εκείνων που βοήθησαν στη συγκέντρωση του ποσού της ανοικοδομήσεως.

Ριζτε τώρα μια ματιά σ' ένα κάλαντο της εποχής εκείνης (1900-1910) που αποδίδεται στον Δεκαβάλλε μα που το λεκτικό του δεν συνηγορεί σ' αυτό:

Σπυριδών ο θαυματουργός
κι αυτός μας είναι συνεργός
ίνα στολιστή εμπρός του
ο περικαλής Ναός του.

Θέμε να πούμε στον κοινόν
Μητρόπολις των Αθηνών
ιδού έγινε και τώρα
εις την ιδικήν μας χώρα.

Εις ποίαν άλλην εποχή
είδεν η Σίφνος η πτωχή
Ναούς με λαμπράς ιδέας
με ρολόγια και σημαίας.

(Πρόκειται για το μεγάλο εκκρεμές εσωτερικό ρολόι και όχι το μεγάλο του καμπαριού που βάλανε τα τελευταία χρόνια).

Όποιος περνά και τον θωρεί
θα στέκεται να απορή
και θα πη: Χαλάλι νάναί
οι χιλιάδες που θα πάνε.

(Εννοεί τα χρήματα που θα διατεθούν).

Την Σεβαστήν Επιτροπή
όπου με ζέσιν ενεργεί
ποιος δεν θα ευχαριστήση
όταν τον Ναόν στολίση;

Που δεν φοβάται ταρακάς
και ούτε θαλασσομακάς
στα ταξίδια της με ζήλον
ανταμώνει κάθε φίλον.

(Ο ανωτέρω Νόνικος πήγαινε, όπως ελέχθη, σαν εκπρόσωπος της Επιτροπής στην Πόλη κι έκαμε εράνους).

Και επιστρέφει με χαρά
σαν φέρνει άφθονον παρά
δια νέαν εργασίαν
και του χρόνου με υγείαν.

Πράγματι όπως υποπετεύηκα, τα κάλαντα του Αγίου Σπυριδώνα Απολλωνίας που παρέθεσα, δεν είναι φτιαγμένα από τον Αντώνη Δεκαβάλλα. Τα πραγματικά κάλαντα του Δεκαβάλλα για τον Άι - Σπυρί, είναι τα ακόλουθα και ευχαριστώ τον σεβαστό και αγαπητό φίλο που είχε την καλωσύνη να μου τα στείλει:

Σε, τον ασάλευτο γκρεμό,
της εκκλησίας ανυμνώ,
τον διώκτη των ερίδων
ω θαυματουργέ Σπυριδών.

Άσθηστη χάρη και τρανή
και προθυμία ζωντανή
σε στολίζουν απ' το πάλοι,
πάτερ όσιε μεγάλε.

Και κάθε δύστυχη φωνή
και κάθε στήθος που πονεί,
πάντα σ' έχει βάλασμό της
στη φωτιά και στον χαμό της.

Και πού καιρός και πού φωνή
και θάρρος και υπομονή,
πού και δύναμη και γλώσσα
για τα θαύματα τα τόσα.

Ως και του Άδη νικητής
το κράτος του καταπατείς,
τον βιάζει και σου δίνει
το χαμένο δακτυλίδι.

Τη βροντερή σου προσαγή
τρέμει και θάλασσα και γη.
Είπες στο ποτάμι «στάσου»
και μαρμάρωσε μπροστά σου.

Άφες την πίστη την παλιά,
ειδωλολάτρη βασιλιά
πάρε το σταυρό στον ώμο
ναύρης της ζωής το δρόμο.

Φιλώ το ξύλο το γυμνό
όπου εδέχθη τον αμνό.
«Σήκω τώρ' απ' το κρεβάτι
υγιής και περιπάτει».

Ευλόγει την οικοδομή
που κτίζ' η Σίφνος για τιμή
στην αγία σου εικόνα
για να λάμπει στον αιώνα.

Ευλόγει την επιτροπή
δος της φωτιά και προκοπή,
οκέπασε το πλήρωμά σου
που αμόνει στ' όνομά σου.

Άι Σπυρής στο Λιαροκόπι. Τόπος παρά το Λιαροκόπι όπου εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνος. Στην θέσιν που σήμερα κατέχει η εκκλησία υπήρχε μικρό εξώκκλσο που χρησιμοποιήθηκε στις αρχές του 1800 σαν ενοριακή εκκλησία του συνοικισμού με εφημέριο το ποτέ Παπ' Αντωνάκι πατέρα του Μεγάλου Νικολάου Χρυσογέλου (βλέπε και «Σίφνος». Παροιμιώδεις φράσεις «Μωρέ Λεπρουϊδάκι», Σεπτέμβρης - Οκτώβρης 1955).

Άι Στάθης. Θέσις στα Ν. του νησιού παρά την θέσιν Σκάφη. Εκεί εξώκκλσο του Αγίου Ευσταθίου.

Άι Στέφανος. Τόπος στα Ν. του νησιού όπου εξώκκλσο του Πρωτομάρτυρος Στεφάνου. Παρά την θέσιν Φάρος.

Άι Συλίβεστρος (ο). Λόφος στα Β.Α. του ν. με εκκλησία στην κορυφή του, που τιμάται στο όνομα του Αγίου Συλβέστρου Ρώμης (2 Ιανουαρίου), κτισμένη από τους καθολικούς που εγκαταστάθηκαν στο νησί για την εκμετάλλευση των μεταλλείων.

Η θέσις έχει εκ παραδρομής χαρακτηρισθή ως χώρος αρχαιολογικός εις την υπ' αριθμ. 49/18.8.1963 πράξιν του Αρχαιολογικού Συμβουλίου αντί του πραγματικού τόπου του Αγίου Νικήτα.

Άι Συμεώς [Στον Άι Συμεών(να)]. Το δεύτερον σε ύψος από τα βουνά του νησιού (423 μέτρα) στο Β. τμήμα του και πάνω από το λιμάνι Καμάρες. Μοναδική θεά του λιμανιού απ' το ύψος όπου το μικρό μοναστήρι στην μνήμη Συμεώνος του Στυλίου που τιμάται εντελώς ιδιαίτερα από τους κατοίκους του νησιού. Η Μονή συντηρείται κυρίως από την εκκλησιαστική επιτροπή που αποτελείται από Αρτεμωνιάτες και από την Αδελφότητα των Σιφνίων που φέρει και το όνομα του Αγίου Συμεών(ος) και θεωρείται η κατ' εξοχήν Μονή της επάνω Κοινότητος, στις οποίας την περιφέρειαν και ανήκει. Η πανήγυρις (1η Σεπτεμβρίου) θεωρείται μία από τις μεγαλύτερες για τους κατοίκους της Σίφνου, αλλά και για τις Σιφναϊκές παροικίες, κυρίως των Αθηνών και του Πειραιώς, από όπου συνήθως διοργανούται ολιγοήμερη εκδρομή κατά την επέτειον του Στυλίου. Η πανήγυρις παίρνει με τον τρόπον αυτόν ξεχωριστή λαμπρότητα, με την συμμετοχή των εκδρομέων κατά την καθιερωμένη στα σιφνέικα πανηγύρια συνεισίαση, όπου παρακάθονται συνήθως περισσότεροι από 500 συνδαιτημόνες. Και στους βράχους του βουνού αυτού συναντάται ο χρυσοπράσινος κάρθαρος ο γνωστός σαν μαμουνάκι τ' Άι - Ν-Ηγιάς (οικογενείας Κοκκινελίδες). Βλέπε και τοπωνύμιον Άι - Ν-Ηγιάς.

Το βουνό τ' Άι - Συμεού είναι συνδεδεμένο με το πανωχωρικό τραγούδι της «Στράτας της Χερρόνησος», σ' ένα από τα δίστιχα του οποίου ο αγαπημένος υποδεικνύει στην καλή του:

Άμε στον Άι Συμεώ και κάμε πως τον άφτεις
κι εγώ θα νάμαι στα κλαδιά κι έβγας να μου φωνάξης.

Άι Ξώστης τα Βορεινά. Θέσις και εξώκκλσο στο Πάνω ή Πέρα Πετάλι.

Άι Σώστης στις Βαλανιές. Εξώκκλσο στον Άι Λούκα.

Άι Σώστης. Σημείον του χ. Σταυρί, όπου εκκλησία του Αγίου Σώστη (7 Σεπτεμβρίου).

Θεωρείται ως η παλαιότερα εκκλησία του νησιού (μετά την εκκλησία του Σταυρού του ίδιου χωριού Σταυρί) ίσως για την πράγματι θαυμάσια συντήρησιν (Φώτης Κόντογλου, 1929) του εσωτερικού.

Διατηρούνται αξιόλογες τοιχογραφίες, ξυλόγλυπτο τέμπλο πολύ καλής

τέχνης, παλιές φορητές εικόνες μεταξύ των οποίων και η της «Τιμωτέρας των Χερουβείμ» του έτους ΑΧΞΘ (1669).

Επίσης ξυλόγλυπτο χρυσοποικίλο προσκυνητάρι άξιο ξεχωριστής παρατήρησης.

Χαρακτηριστική πλακόστρωση εδάφους όπου εκτός από το συνηθισμένο για τις σιφναϊκές εκκλησίες ομφάλιον (δικέφαλος) και μεγάλη ενεπίγραφη πλάκα. Επάνω από τις δύο πόρτες της αυλής εντοιχισμένα δύο ενετικά οικοσημα (βλέπε σχετικά στο σημείωμά μου «Οικόσημα Σίφνου»).

Με Βασιλικό Διάταγμα του 1936 έχει χαρακτηρισθεί σαν ιστορικό μνημείο.

Άι Σώστης στα μεταλλεία. Θέσις στα Β.Α. του νησιού πάνω σε μικρή κερσόνησο.

Εκεί εξώκκλησο του Αγίου Σώστη. Στη Σίφνο ξέρουμε σαν Άγιο Σώστη τον μάρτυρα Σώζοντα, που εορτάζει στις 7 Σεπτεμβρίου, που πράγματι εορτάζει και η εκκλησιά αυτή στα Μεταλλεία. Εν τούτοις στη φορητή εικόνα του μοναδικού προσκυνηταριού της αναφέρεται με βυζαντινή γραφή σαν «Άγιος Σώσιος» αντί Άγιος Σώτων και το πιο περιεργό ότι η εκκλησία εορτάζει επίσης και την ημέρα της Αναλήψεως μαζί με την Χρυσοπηγή, για λόγον άγνωστο σ' εμένα.

Από την αναγραφή στη φορητή εικόνα και εκ του ότι η εκκλησία βρίσκεται πάνω στη θάλασσα, σκέπτομαι μήπως αρχικά τιμήθηκε εκεί ο Άγιος Νικόλαος που σε πολλά μέρη της Ελλάδος, ίδια στην Άνδρο, τιμάται ως Άγιος Σώστης. Ο Σώστης δηλαδή των πλοίων και των θαλασσινών.

Με το ίδιο επίθετο ετιμάτο στην αρχαιότητα και ο Ποσειδώνας, όπως μαθαίνουμε από το μικρό ενεπίγραφο ανάγλυφο του Αρχαιολογικού Μουσείου Άνδρου, όπου ο παριστάμενος εκεί Ποσειδώνας αναφέρεται σαν «Ποσειδών Σωσίνεως» (Από το σώζω και το ναυς, νηός ή νεώς, δηλαδή πλοίων. Βλέπε και «Φωνή της Άνδρου», αριθμ. 336 του έτους 1906). Έτσι ο θαλασσινός Άγιος της χριστιανικής θρησκείας ταυτίζεται πλήρως προς τον προκάτοχό του θεό της θάλασσας του Δωδεκάθεου, τον Ποσειδώνα. «Σώστης των πλοίων» ο Άγιος Νικόλαος «Ποσειδών Σωσίνεως» ο άλλος. Απλώς ανέφερα τον Ποσειδώνα για το κοινόν επίθετο που τους ενώνει. Δεν εννοώ μ' αυτό ότι πιθανόν το ξώκκλησο του Άι Σώστη, έστω και αν αρχικά τιμήθηκε στω όνομα τ' Άι Νικόλα, οικοδομήθηκε πάνω στα ερείπια ναού του Ποσειδώνα. Αντίθετα μάλιστα, κατά τον ποτέ Λούκα Σαμψών, που στις αρχές του αιώνα εργάστηκε στα εκεί μεταλλεία, η μικρή εκκλησιά που ήταν ερειπωμένη και ανακαινίστηκε στην εποχή του, δεν έδωσε κανένα σημάδι αρχαίου οικοδομήματος και κάτω από το πλακόστρωτο έδαφός της περνούν οι στοές του μεταλλείου που έχουν κουφώσει ολόκληρη την περιοχή. Δεν μπορούμε ακόμα να υποθέσουμε ότι κτίστηκε από τους μεταλλωρύχους για την προφύλαξή τους από τον Άγιο Σώστη από τους κινδύνους που απειλούν τους εργάτες των μεταλλείων, γιατί είναι εκκλησιά πολύ

παλιότερη από τότε που άρχισε η λειτουργία τους στα νεότερα χρόνια, αφού ο Τουρνεφόρ που επεσκέφθηκε την Σίφνο στα 1717 την αναφέρει σαν «εκκλησιά μισοερειπωμένη».

Για το δεύτερο τοπωνύμιο της ίδιας θέσης: Τα «Καταφύγια» όπως τα ήξερε ο Σιφνιός του 1850, θα επαναλάβω όσα στην εισαγωγή των «Τοπωνυμίων» ανέφερα: Οι στοές των μεταλλείων, που με την λαβυρινθώδη διαμόρφωσή τους έδιναν ασφαλές καταφύγιο στους κατοίκους του νησιού στις επιδρομές των όποιων εκδρών, έδωσαν και τ' όνομα στην περιοχή. Και ασφαλώς τα μεταλλεία δεν χρησιμοποιήθηκαν σαν καταφύγια τα τελευταία χίλια χρόνια, γιατί αν θυμηθούμε ότι ακόμα από το 220 π.Χ., ο Δημήτριος ο Φάριος απ' την Ιλλυρίδα, ήρθε με πλεούμενα ως τα νησιά μας και όρμησε με 50 βάρκες στις Κυκλάδες, άλλες των οποίων «ηργυρολόγει» άλλες δε «επόρθη», θα σκεφθούμε ότι φυσικό ήταν και οι κάτοικοι της εποχής εκείνης να καταφύγουν στα μεταλλεία για να κρυφθούν. (Βλέπε και Μπλιαράκη «ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ», σελ. 270 επ.). Πραγματικά έπειτα από την σχετική άνετη είσοδο του μεταλλείου αυτού αρχίζουν οι αμέτρητοι διάδρομοι των στοών με τα φανταστικά ανεβοκατεβάσματα και τις στροφές, που ακολουθούν τις κατευθύνσεις που είχαν κάποτε οι φλέβες του μετάλλου που αναγκαστικά ακολουθούσαν οι μεταλλωρύχοι. Πηγάδια που κόβουν ξαφνικά το δρόμο σου μπορούν να σε στείλουν αναπάντεχα στο θάνατο. Άλλα ανοίγματα από την εξωτερική επιφάνεια του βουνού κατεβαίνουν κάθετα ως την οροφή κάποιας άλλης στοάς και που ενώ για την ύπαιθρο αντιπροσωπεύουν ένα πηγάδι ή μια παγίδα για τον απρόσεκτο στρατοκόπο, γίνεται φωταγωγός και εξαεριστήρας για την στοά του μεταλλείου. Τέλος μια τρίτη στοά που βρέθηκε να τελειώνει στην παρειά του βουνού, σου δείχνει από το στρογγυλό άνοιγμά της ένα κομμάτι φωτεινού γαλάζιου ουρανού. Πλησιάζοντας ανακαλύπτεις ότι βρίσκεται κρεμασμένος σ' ένα μεγάλο ύψος πάνω στον κάθετο γκρεμό, που κομμένος σαν από ξυράφι βυθίζει την άκρη του στα σκοροπράσινα νερά μιας άπατης θάλασσας. Και σήμερα ακόμα που πλανηθήκαμε μέσα στις στοές (σ' όσες δηλαδή δεν έχουν αποκοπεί από τις κατακρημνίσεις των κομμάτων) είχαμε λίγες πιθανότητες να ξαναβούμε στο φως από την είσοδο που ξεκινήσαμε. Το πυκνό σκοτάδι που χαρακτηρίζει όλα τα μεταλλεία κάνει την εξερεύνηση ακόμα πιο δύσκολη. Η οροφή και τα τοιχώματα των στοών αντανακλούν το τεχνητό φως των ηλεκτρικών φανών σαν να είναι πασπαλισμένα με ρινίσματα μολυβιού. Θυρίδες και εξάρσεις στα τοιχώματα δείχνουν τις θέσεις που οι Γάλλοι ακουμπούσαν τις λάμπες τους. Ίσως νάναι οι ίδιες θέσεις που χρησιμοποιήθηκαν κι από τους αρχαίους μεταλλωρύχους. Από τα σημάδια των εργαλείων που απομείνανε πάνω στο μεταλλικόχρωμο έδαφος διαπιστώνει κανείς αυτό που λέει ο Γκιών, ότι δηλαδή, μύτερες αξίνες και μπικούνια πρέπει νάταν τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν. Πραγματικά λοιπόν οι στοές των μεταλλείων προσφερότανε για καταφύγια των νησιωτών σ' ώρες κινδύνου.

Το τρίτο τοπωνύμιο της ίδιας θέσης, τα «Καμίνια» όπως τα λέμε, προέρχεται από μια σειρά ανοίγματα κάτω στους βράχους της ακτής, που η παράδοση τα θέλει καμίνια των μετάλλων στα πρώτα χρόνια της εκμεταλλεύσεως επί των διαδόχων του Μίνωα ή του Αλκίνορα. Πραγματικά οι λαξευτοί αυτοί λάκκοι είναι πασαλειμμένοι από το μέταλλο ίσως που κάποτε έλυωσε μέσα. Ο Γκιών πιστεύει πως το λυώσιμο γινόταν με τη βοήθεια άλλων μεταλλικών ουσιών που ανακατώνονταν στο αργυρούχο μέταλλευμα (κάτι ανάλογο δηλαδή προς τα σημερινά συλλιπάσματα) κι ακόμα με τιτανικούς ογκολίθους που πρεσάρανε με το βάρος τους το μέταλλευμα και βοηθούσε στο γρηγορότερο λυώσιμό του. Και απηκώντας απόψεις ειδικών, όπως λέγει, διατυπώνει την άποψη ότι από τις πρώτες κιόλας «εκαμινεύσεις» δημιουργήθηκε η ανάγκη της μεταφοράς των μεταλλευμάτων στο Λαύριο, που η καύσιμη ύλη που έλειπε από τη Σίφνο ήταν προσιτή.

Λίγα περισσότερα τώρα για το τέταρτο και τελευταίο τοπωνύμιο του πολυώνυμου αυτού τύπου για τον σχηματισμό μιας γενικής εικόνας απ' όσους δεν έχουν τον καιρό ν' ανατρέξουν στις πηγές. (Γενικότερα βλέπε και στα τοπωνύμια «Μεταλλεία».)

Μεταλλεία, λοιπόν, είναι η τετάρτη τοπωνυμία της θέσης αυτής.

Το μεταλλείον τ' Άι Σώστη είναι το ένα από τα δύο, γνωστά σήμερα, αρχαία μεταλλεία του νησιού. (Βλέπε και τοπωνύμια «Κάψαλος» και «Σχιομάδες».)

Ελειτούργησαν και στα νεώτερα χρόνια και συγκεκριμένα στα μέσα του περασμένου αιώνα υπό Γαλλικήν Εταιρία για να σταματήσουν τον Ιούνιο του 1884. Η εκμετάλλευση ξανάρχισε από Ιταλική, αν θυμάμαι καλά, εταιρία στις αρχές του δικού μας αιώνα.

Μπορούμε να υποθέσουμε πως η εύρεση των μεταλλείων ανήκει στους Φοίνικες, επειδή αυτοί πρώτοι ασχολήθηκαν με τα μεταλλουργικά. Η εκμετάλλευση όμως ίσως να άρχισε από τους Ίωνες ή τους πριν απ' αυτούς διαδόχους του Κρητικού κατακτητού Μίνωα και του Σιφνιού βασιλιά Αλκίνορα.

Το ξέρουμε όλοι πως η Σίφνος ήταν στην αρχαιότητα ένα φημισμένο νησί ακριβώς γι' αυτά τα μεταλλεία. Και η φήμη της εκείνη φτάνει σ' εμάς από τους αρχαίους συγγραφείς που, στα λίγα έργα τους που διασώθηκαν, μιλούν για τη φήμη της Σίφνου στην εποχή τους²¹.

Η γη της Σίφνου, όπως φαίνεται από νεώτερες έρευνες, κλείνει σίδηρο και χαλκό, μολύβι²² και μαγκάνιο, μαγνήτες και θειούχον άργυρο κι ακόμα πολλά άλλα μέταλλα. Τέλος, προσφέρεται η λιθάργυρος, το οξειδίο δηλαδή του μολύβδου που περιέχει πολύ μολύβι και λίγο ασήμι. Η λιθάργυρος, όπως ξέρουμε, προέρχεται από την τήξη του αργύρου. Την χρησιμοποιούσαν οι Σιφνιοί ανάκαθεν για να χρίζουν τα τοικάλια γι' αυτό και μ' επιμέλεια την μάζευαν γύρω από τα μεταλλεία και στις άκρες των ρυακιών που την συγκέντρωναν τα νερά της βροχής.

Στην αρχαιότητα όμως η γη αυτή έδινε ασήμι και χρυσό κι ακόμα μια πολύτιμη πέτρα, που ήταν γνωστή σαν «Σιφνείκη πέτρα» (LAPIS SIPHNIUS)²³.

Όταν φανταστεί κανείς πως σ' ολόκληρο το τότε πανελλήνιο²⁴ μονάχα η Σίφνος έβγαζε από τα μεταλλεία της χρυσό, καταλαβαίνει γιατί το μικρό αυτό νησί πήρε την πρώτη θέση στην οικονομία της εποχής του θεωρούμενο, και δικαίως, σαν το πλουσιότερο νησί γύρω στα 525 π.Χ. Την εποχή του Καβουζιγία (του Καμβύση, όπως τον έλεγαν οι πρόγονοί μας και όπως τον αναφέρει και ο Ηρόδοτος) του γιου του Κύρου, βασιλιά των Μήδων και των Περσών, η Σίφνος βρισκόταν στη μεγαλύτερη οικονομική της άνθηση.

Και αυτή ακριβώς η οικονομικά προνομιακή θέση κέντρισε την απληστία των παμπόνηρων ιερέων του Απόλλωνα στους Δελφούς, που εκμεταλλεύοντο την προληπτικότητα και την ευπιστία του πλήθους, απαιτήσαν, από μέρους, δήθεν, του Απόλλωνα και βέβαια μέσω της Πυθίας, την απόδοση στο Μαντείον του 1/10 της ετήσιας παραγωγής των μεταλλείων χρυσού της Σίφνου. Οι Σιφνιοί υποχρεώθηκαν έτσι να προσκομίζουν κάθε χρόνο στους Δελφούς το δέκατον της παραγωγής χρυσού με την μορφή αυγού, όπως λέγει σχολιαστής των αρχαίων συγγραφέων. Έκτισαν λοιπόν οι Σιφνιοί στα 525 και τον γνωστό σ' ολόκληρο τον σημερινό κόσμο θησαυρό τους στο χώρο του Μαντείου. Υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα κτίσματα στους Δελφούς της περιόδου εκείνης και ισάξιο των παρομοίων κτισμάτων των τότε σπουδαιότερων πόλεων. Και η δεκάτη του σιφνείου χρυσού αντιπροσώπευε ένα θησαυρό. Ο Sonnini (C.S. SONNINI, "VOYAGE EN GRECE ET DE TYRGULE FAIT PAR ORDRE DE LUIS XVI", σελ. 453) μάλιστα πιστεύει πως η προσφορά αυτή υπήρξε για τους Δελφούς «ο πλουσιότερος θησαυρός που είδε ποτέ το περίφημο εκείνο Μαντείον»²⁵.

Κάποτε, σε χρόνο άγνωστο, η απόδοση εκείνη σταμάτησε εξ αιτίας της καταστροφής των μεταλλείων από κάποια φοβερή, όπως φαίνεται γήινη αναταραχή²⁶.

Οι Σιφνιοί μη μπορώντας πια να στέλλουν στους Δελφούς τον καθιερωμένο φόρο της δεκάτης στη μορφή του αυγού, όπως πάντα, αλλά και φιλοτιμούμενοι να κρατήσουν τη φήμη τους σαν οι πλουσιότεροι των νησιωτών, έστειλαν ένα αυγό επίχρυσο.

Πίστευαν ίσως πως οι προσφορές έμεναν στον Ναό του Απόλλωνα, που ξέροντας την κατάστασή τους δεν θα τους καταλόγιζε την απάτη που, εν τούτοις, τους έσωζε στα μάτια των ανθρώπων.

Κατά κάποιαν άλλη εκδοχή, οι Σιφνιοί πολύ πριν συντελεσθή η καταστροφή των μεταλλείων, υποπτεύθηκαν (επί τέλους) ότι οι προσφορές των πιστών γινότανε λεία των ιερέων και σκέφθηκαν πως ήταν δικαίωτο να οφελούνται οι ίδιοι τον καρπό του κόπου τους και όχι οι κηφίνες των Δελφών.

Εν πάσει περιπτώσει οι δελφικοί που ανακάλυψαν την απάτη απεκάλεσαν

τους Σιφνιούς «ακαθάρτους» επίθετο που τους ακολουθεί από τότε. Σ' αυτό προστέθηκαν και ανάλογα άλλα που τους απεδόθησαν σαν συνέχεια²⁷. Και οι ιερείς των Δελφών για να διατηρήσουν προς όφελός τους έντονο το σέβας του λαού προς τον Απόλλωνα, εξεμεταλλεύθησαν την ευπιστία του πλήθους πλάθοντας και φροντίζοντας να διαδοθεί ο μύθος της καταστροφής των μεταλλείων της Σίφνου από πλημμύρα της θάλασσας που ο Απόλλωνας έστειλε σαν τιμωρία στους «ακαθάρτους» Σιφνιούς για την προς το Ιερόν ασέβεια. Άσχετα βέβαια αν στην πραγματικότητα η καταστροφή είχε, ίσως, προηγηθεί της απάτης των πατριωτών μας, που ακριβώς εξ αιτίας της καταστροφής της πηγής του χρυσού και της ανικανότητάς τους ν' ανταποκριθούν στην υποχρέωσή τους της καταβολής της δεκάτης, κατέφυγαν στο τέχνασμα εκείνο.

Να πώς μας παραδίδει ο Πausανίας στα «Φωκικά» του, τα σχετικά με την τιμωρία των Σιφνίων απ' τον Απόλλωνα. (Γκιών, Ιστορία της Σίφνου 1876, σελ. 62).

«Σιφνίων η νήσος χρυσού μέταλλα ήνεγκε, και αυτούς των προσιώντων εκέλευσεν ο Θεός αποφέρειν την δεκάτην εις Δελφούς· ως δε υπό απληστίας εξέλιπον την φοράν, επικλύσσα η θάλασσα, αφανή τα μέταλλα σφίσιον εποίησε.»

Μ' άλλα λόγια «Το νησί των Σιφνίων είχε μεταλλεία χρυσού και ο Θεός (Απόλλων) διέταξεν αυτούς να προσφέρουν κατ' έτος το δέκατον της παραγωγής των μεταλλείων εις τους Δελφούς· καθώς όμως από απληστία παύσανε την αποστολή, επλημμύρισε η θάλασσα και εξαφάνισε τα μεταλλεία τους».

*
* *

Φτάνοντας στα νεώτερα χρόνια, μαθαίνουμε από τον Τουρνεφόρ, που όπως και πιο πάνω ανέφερα, χρησιμοποιεί και ο Γκιών σαν μια από τις πηγές του, ότι:

«Προ 50 ετών, (ο Τ. γράφει στα 1717), ήρθαν στη Σίφνο Εβραίοι κατά διαταγή της Τουρκικής Κυβερνήσεως για να εξετάσουν τα μεταλλεία του μολύβδου, αλλ' οι άρχοντες του νησιού από φόβο μήπως αναγκάσουν τους κατοίκους να εργασθούν στα ορυχεία για λογαριασμό των Τούρκων, δωροδόκησαν τον καπετάνιο της γαλέρας που είχε φέρει τους Εβραίους και ενώ το πλοίο ήταν φορτωμένο μέταλλευμα για να το μεταφέρει στη Θεσσαλονίκη, ο δωροδοκηθείς αξιωματούχος το τρύπησε στα ύφαλα και δραπέτευσε με μια βάρκα αφήνοντας το καράβι με τους Εβραίους και το μέταλλευμα να βυθιστεί. Ακολούθησαν κι άλλοι Εβραίοι για να δοκιμάσουν την επιχείρηση μα δεν στάθηκαν πιο τυχεροί. Οι κάτοικοι της Σίφνου για ν' απαλλαγούν εντελώς απ' αυτούς έδωσαν ένα ποσόν σ' έναν Προβηγκιανό κουρσάρο που ήτανε στη Μήλο και αυτός τρύπησε με κανονιές τη δεύτερη εκείνη γαλέρα με τους Εβραίους

και το μέταλλευμα. Έτσι Τούρκοι και Εβραίοι εγκατέλειψαν αυτή την επιχείρηση.»

Ο Γκιών ακόμα μας παραδίδει στην Ιστορία του ότι λίγα χρόνια πριν το 1876 (τότε γράφει ο Γκιών), κάποιος επιτήδειος κατάφερε να πείσει το Δήμαρχο του νησιού, κι εκείνος τους πιο πάνω, ότι μέσα στο κοκκινόχωμα υπήρχε χρυσάφι. Απηγορεύθη αμέσως η χρησιμοποίηση του κοκκινόχωματος για τα τοικάλια ακόμα και κατεσχέθη το χώμα όπου αλλού το βρήκαν και το νησί γέμισε χωροφύλακες και ξένους κερδοσκόπους, που ζητούσαν ν' αγοράσουν εκτάσεις, όπως κάποτε γίνηκε στην Αλάσκα. Πέρασε καιρός βέβαια μα τέλος πείστηκε ο κόσμος πως όλ' αυτά υπήρχαν μονάχα στη φαντασία των πρωταίων. Φυσικά στο μεταξύ οι εφημερίδες ως και αυτής της Αμερικής ακόμα, παρουσιάζαν μια Σίφνο που έλαμπε από χρυσάφι κι ασήμι.

Σ' όλα αυτά υπάρχει όμως και μια αλήθεια. Μου την διηγήθηκε η μητέρα μου και θέλω να πιστεύω πως συνέβη πραγματικά:

«Το Φλουρί του Μάκρα» λέει, Αρτεμωνιάτσια που είχε πάρει ξένον πήγε με το αγοράκι της στον Άι Σώτην ν' αλείψη. Το παιδάκι παίζοντας εκεί απ' έξω βρήκε ένα βώλο από τα μεταλλεύματα που το κυλούσε μέσα στην αυλή της εκκλησίας όπως θάκανε μ' ένα τόπι. Σαν βράδιασε και φύγανε για το χωριό το παιδάκι το πήρε μαζί του και την άλλη μέρα συνέχισε να το κυλά στην αυλή του σπιτιού τους πια στον Αρτεμόνα. Ένας χωριανός που έκανε τον ταχυδρόμο, κοντοστάθηκε περνώντας και παρατηρούσε το παιγνίδι του παιδιού, που από να το κυλά δυο μέρες είχε ξεφλουδιστεί από τα χώματα και τις σκουριές και έλαμπε στον ήλιο σαν ορειχάλκινο. Ζήτησε από το Φλουρί να του το δώσει μα εκείνο πονηρεύτηκε και του ζήτησε λεπτά. Από δω τόξε ο ταχυδρόμος, από κει τόξε, κατάφερε τον Μάκρα να του το πουλήσει για 6.000 δρχ. (πριν 65 χρόνια δηλ. γύρω στα 1900). Εκείνος πάλι το πούλησε, λέγεται, στην Πόλη, ποιος ξέρει πόσο.

Άι Τάφος (στον). Θέσις στην είσοδο του χωριού Κάστρο όπου σήμερα, το νεκροταφείο. Εκεί οι δίδυμες εκκλησίες της αρχαίας Μονής του Πατριαρχάτου. Η πρώτη απ' αυτές τιμάται στο όνομα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου και η δεύτερη του Πρωτομάρτυρος Στεφάνου και του Αγίου Ιωάννου του εν Κρήτη ασκητεύσαντος. Η μία από αυτές ανήκε στο Καθολικό Δόγμα στην Ενετοκρατία. Το μάρμαρο που χρησιμοποιήθηκε για την οικοδόμησή τους προέρχεται από αρχαίες κολώνες και μια προσεκτική έρευνα απέδειξε πως και το μάρμαρο των παλιών τέμπλων είναι δουλεμένο. Απόδειξις πως αρχικά είχαν τη θέση τους σε άγνωστα για μας μέγαρα ή ναούς του αρχαίου Άστεως του νησιού.

Στο λαμπρό εκείνο Μετόχι της Ιεροσολυμιτικής Αδελφότητας ιδρύθηκε από τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεον Β' στον 17ον αιώνα (1687) αξιόλογη Σχολή με το όνομα Άγιος Τάφος, με την δημιουργία αιθουσών παραδόσεως μαθημάτων, δωματίων για την διανυκτέρευση των οικιστών ξένων μα-

θητών και την παραμονή των δασκάλων και διαφόρων βοηθητικών χώρων.

Αν και δεν παρέχεται καμία συγκεκριμένη πληροφορία, από διάφορες ενδείξεις όμως πιστεύεται ότι πολύ πριν από την ίδρυση της Σχολής εκείνης του Αγίου Τάφου πρέπει να υπήρξε στη Σίφνο κάποια άλλη αξιόλογη Σχολή. Και μια τέτοια ένδειξη είναι το πλήθος των ποτέ υπαρχόντων χειρογράφων στα σιφναϊκά μοναστήρια που τελικά συγκεντρώθηκαν στο Μοναστήρι της Βρύσης και που αναφέρονται από πλείστες πηγές. Είναι άλλωστε εκτός αμφιβολίας ότι σε όλα τα νησιά όπου ευρέθηκαν βιβλιοθήκες υπήρξαν αρχαίες Σχολές. Και η εξαιρετη βιβλιοθήκη που φαίνεται να δημιουργήθηκε με την αρχική συγκέντρωση των προϋπαρχόντων χειρογράφων στην μετέπειτα Σχολήν του Παναγίου Τάφου πλουτίστηκε με πλήθος μεταγενεστέρων προσφορών που αναφέρονται στον Κώδικα της Σχολής αλλά και σε σκόρπια έγγραφα δημοσιευμένα ή όχι. Όταν τα κτίσματα της Σχολής εκείνης στο Κάστρο κατέπεσαν στα 1832-1833, η βιβλιοθήκη μεταφέρθηκε στη Μονή του Χρυσοστόμου μαζί με το προσωπικό και τους μαθητές της Σχολής της μετονομασθείσης σε «Φυτιά». Αλλά και τα κτίρια της μονής εκείνης κατέπεσαν στα 1854 και ό,τι απέμεινε από την βιβλιοθήκη φυλάχθηκε στα νεοκτισμένα τότε Σχολειά του Άι Αρτίμη.

Μα τα νέα σχολεία παλιώνουν με την ασοργία γρήγορα και αφού κι αυτά σωριάστηκαν, τα λιγοστά βιβλία που ξέφυγαν την φθορά μεταφέρθηκαν πριν 30 χρόνια στο Σχολείο της Απολλωνίας στις Αράδες. Εκεί είδα το 1950 τα τελευταία δείγματα που αποτελούσαν σπάνιες, σήμερα, εκδόσεις Λειψίας και Ενετίας σε όχι, όμως, καλή κατάσταση. Όπως μου είχε εξηγήσει ο μακαρίτης Άγγελος Κοσμή, μερικοί από το εκάστοτε προσωπικό του σχολείου έκοβαν φύλλα για... καθημερινή χρήση...

Σε ενίσχυση της υποθέσεως για την ύπαρξη μιας προγενεστερας αξιόλογης Σχολής στην Σίφνο συνηγορούν και ιστορικά γεγονότα, όπως η φυγή στις Κυκλάδες από την Κων/πολη επί των Εικονοκλαστών αυτοκρατόρων το 730 κι έπειτα επί Λέοντος Γ' πολλών λογίων που βρήκαν εκεί καταφύγιον από τις διώξεις και ατμόσφαιρα γαλήνης για μια γόνιμη επίδοση στα Γράμματα. Κι από το τέλος του 800 άνθρωποι αποφεύγοντες τους πολέμους και τις ανωμαλίες, καταφεύγουν στα νησιά φέρνοντας τη διψή της μαθήσεως και τον πλούτο της γνώσης. Είναι η εποχή που ανάβει τους πρώτους πνευματικούς πυρσούς που λαμπαδιάζουνε στα νησιά μας τις επόμενες εκατονταετηρίδες. Μετά την Άλωση νέα κύματα λογίων ανδρών φθάνουν στα νησιά από την Μ. Ασία.

Για την Σχολή του Αγίου Τάφου δεν μπορεί κανείς να μιλήσει μέσα σε λίγες στήλες. Και μια άξια λόγου μελέτη δεν είναι της παρούσας στιγμής.

Αντίθετα, πιστεύω πως εδώ έχουν τη θέση τους λίγες άγνωστες λεπτομέρειες από τη νεώτερη ζωή της Σχολής του Παναγίου Τάφου που οφείλω σε

Άι Τάφος. Οι διδυμες εκκλησίες στην είσοδο του Κάστρου.

σεβαστόν συμπολίτη μας, απόγονο μιας από τις οικογένειες που πρωτοστάτησαν στα γεγονότα που η περιγραφή τους ακολουθεί:

Έτσι λοιπόν, όπως μου παρεδόθη, όταν ο Φιλικός Νικόλαος Χρυσόγελος πήρε το μυστικό μήνυμα για την κήρυξη της επανάστασης, παρέλαβε τους 50 (κατ' άλλους 70) μεγαλύτερους μαθητές της Σχολής που ήσαν σε θέση να σηκώσουν όπλο και αφού έστησε στη Σχολή το μπαϊράκι της Επανάστασης, έπλευσε κρυφά στην Πελοπόννησο όπου πήρε τη θέση του ανάμεσα στους αγωνιστές.

Ο παπούς του πληροφοριοδότη μου υπεστήριζε με αγανάκτηση ότι η τότε Δημογεροντία του νησιού κατήγγειλε στην Τουρκική ναυαρχίδα που την εποχήν εκείνη βρισκότανε στη Σύρα, την πράξη εκείνη του Δασκάλου. Και η μεν ιστορία απεισιώπησε το γεγονός (ιδία ο Παπαρρηγόπουλος αποσιωπά εσκεμμένα ό,τι αφορά στον Ν. Χρυσόγελο) μαζί με πολλά άλλα που αφορούν στο νησί μας, ο αγαπητός συμπατριώτης όμως με παρώτρυνε να αποκαταστήσω την αλήθεια, πράγμα που κάνω παραθέτοντας την αφήγησή του, βέβαιος για την σοβαρότητα της πηγής.

Λέγεται λοιπόν, ότι οι Δημογέροντες έστειλαν κάποιον από τους υπηρέτες της Δημογεροντίας, ονόματι Φωτιάδη και κατέβασε το μπαϊράκι της Επανάστασης που ο Δάσκαλος έστησε. Ο Φωτιάδης μάλιστα, από υπερβάλλοντα ζήλο, κάδησε και ...μαγάρισε το σύμβολο εκείνο του ιερού αγώνα. Βέβαια, από τότε έφερε το παρωνύμιο του «Χέστη», τίτλον που κληρονόμησαν και οι απόγονοί του. (Ο ποιητής μας Αντώνης Δεκαβάλλε, σε κάποιο τραγούδι του αναφέρεται στον «γυιο του χέστη». Είχε έλθει λέγεται στη Σίφνο και ο Δεκαβάλλε τούκανε τραγούδια, στα οποία αναφέρει την φράση: «Για να προύπαντήσωμεν και τον υιόν του χέστη».)

Φυσικά όλ' αυτά ντροπιάζουν στα μάτια μας τ' αρχοντολόι της εποχής εκείνης του νησιού μας. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν αναφέρω ονομαστικά τα μέλη της Δημογεροντίας, γιατί δεν νομίζω πως οι απόγονοί τους, επίλεκτα σήμερα μέλη της οίφναικής κοινωνίας, φέρουνε κάποιαν ευθύνη για τις πράξεις εκείνων. Προσωπικά θέλω να πιστεύω πως δεν ήταν μόνο ο φόβος για τα κεφάλια τους στην περίπτωση της αποτυχίας, που έκαμε τους προεστούς να καταδώσου' στον Τούρκο τον ηρωισμό του Δασκάλου σαν πράξη προδοτική στην πίστη στον Τούρκο. Δεν θέλω να πιστέψω πως προτιμούσαν την χωρίς φασαρίες καλοπέραση του άρχοντα σκλάβου από την λιτή και ανήσυχη, ελεύθερη όμως ζωή που υπέσχετο στους Έλληνες σκλάβους το επαναστατικό κίνημα. Από τα όσα στοιχεία συγκέντρωσα για τη ζωή του τόπου της εποχής, σκημάτισα την γνώμη πως το κίνητρο των τέτοιων ταπεινών πράξεων υπήρξε κυρίως η εμπάθεια των αρχόντων για το πρόσωπο του Χρυσόγελου. Ίσως κάποτε παραθέσω όσα σχετικά έχω συγκεντρώσει και από τα οποία αβίαστα βγαίνει η άποψή μου διγώ.

Η αντίθεση δηλαδή μεταξύ Χρυσόγελου και της άρχουσας τάξεως του τόπου της εποχής, αντίθεση που φτάνει στα άκρα με συνεργούς την κακότητα που φέρνει στο μίσος και που δημιουργεί μια τέτοια κατάσταση που οδηγεί συχνά στη χαμέρπεια.

Σε κοντρές γραμμές: Το αρχοντολόι δεν μπορούσε ν' ανεχθεί την προκοπή, την προβολή και τελικά την υπεροχή του τολμηρού γυιού, του φτωχού και περιφρονημένου απ' αυτούς, του άσημου και αναλφάβητου παπ' Αντωνάκι, του εφημέριου τ' Άι Σπυρή το Λιαροκόπι.

Κι ο υπερήφανος εκείνος χαρακτήρας, ο Σιφνιός Κρόμβελ, όπως τον ονομάζει ξένος περιηγητής της εποχής, έχει το δάρρος και τον τρόπο «να τους χορεύει όλους στο ταψί»...

Σειρά ολόκληρη από ραδιουργίες εναντίον του Χρυσόγελου ήσαν τ' αποτελέσματα της εμπάθειας εκείνης και εκδικίσεις μέχρις αφανισμού η απάντησις του Χρυσόγελου.

Αλλά ίσως κάποτε μιλήσουμε διεξοδικά γι' αυτά.

Άι Φίλιππος (της Χερρονήσου). Το Β. Ακρωτήριο της ν. κοντά στην Χερρόνησο. Εκεί εξώκκλσο του Αγίου Φιλίππου με αρχαιο πύργο (φрукτωρία). Δεύτερος πύργος ανατολικώς του ναΐσκου, επί υψώματος.

Είναι περιεργό το πώς ο γλυκύτερος μαθητής του Κυρίου βρήκε στέγη στο θαλασσόδαρτο εκείνο ακρωτήρι του νησιού μας που δικαιωματικά ανήκει στον θαλασσιόν Άγιο Νικόλαο. Η άδικη αυτή έξωση του προστάτη των θαλασσιών εξώδησε κάποιον από τους νεώτερους κτήτορες του εξώκκλσιου και στα μέσα του περασμένου αιώνα εγκατέστησε και εικόνα τ' Άι Νικόλα, που από τότε συνεορτάζεται στην εκκλσιά τ' Άι Φίλιππα.

Άι Χαράλαμπος (του Φάρου). Θέσις μ' εκκλσιά του Αγίου Χαράλαμπος πάνω στον αυχένα μεταξύ των θέσεων Αποκοφτό και Φάρος. Εκεί και αρχαία φрукτωρία.

Άι Χαρίλαμπος (στον). Τοποθεσία μ' εξώκκλσο του Αγίου Χαράλαμπος στα Β.Α. του νησιού.

Αιμαρού (στον). Χείμαρρος που χύνεται στον Πιατιαλό.

Ακλέρου (στον). Θέσις στα Ν.Δ. του ν., επάνω από την θάλασσα. Άκλερος: στο τοπικό ιδίωμα ο εκείνος που δεν έχει απογόνους, κλήρα (κλήρα και φύτρα).

Ακονιτός (στον). Στα Β.Α. της θέσεως Μερυσίνη. Ακονιτός λέγεται στο νησί είδος φυτού, «φαρμακερού» όπως το αποκαλούν.

Ακρωτηράκι (στο). Μικρό ακρωτήριο στον Πιατιαλό. Εκεί ανεσκάφη υπό του Γερμανού Αρχαιολόγου Pollak το 1896 προϊστορικών νεκροταφείων με αξιόλογα ευρήματα.

Το Νεκροταφείο έχει έκταση 100 στρεμμάτων αλλά δεν έχει πολλούς τάφους γιατί οι τάφοι ευρίσκονται σε μικρές συστάδες (οικογενειακοί) με μεγά-

λες αποστάσεις μεταξύ τους. Είναι τάφοι απλοί ή διπλοί (άνω και κάτω) συχνά και με τις τέσσαρες πλευρές κτιστές. Οι νεκροί ήσαν πλαγιασμένοι στο δεξί πλευρό, είχαν τα γόνατα λυγισμένα σε τρόπο που τα γόνατα να βρίσκονται επάνω από το ύψος της λεκάνης, το δεξί χέρι λυγισμένο κάτω από το σώμα και η παλάμη έφθανε στο κεφάλι. Το αριστερό χέρι ήταν επίσης λυγισμένο και ακουμπούσε σε ένα μικρό αγγείο (πυξίδα) που βρισκόταν εμπρός από το κεφάλι. Ευρήματα υπήρξαν κυλινδρικές ή σφαιρικές πυξίδες, ποτήρια μ' έν' αφτί, με γραπτά κοσμήματα, μαρμάρινες φιάλες, θαλάσσια όστρακα, λεπίδες οψιδιανού, πέτρινες ψήφοι, πινάκια, λίθινα ή πήλινα τηγανοειδή και ελάχιστα ειδώλια μαρμάρινα (βιολιά) και πήλινα πουλιά. Τα σπίτια των ανθρώπων που είναι θαμένοι εκεί φαίνεται ότι βρισκόταν πολύ κοντά και συγκεκριμένα επάνω στη ράχη που χωρίζει το νεκροταφείο από τον Πιατιαλό. (Δες για περισσότερα Αρχ. Εφημ. 1899, σελίδα 74). Η περιοχή είναι διάσπαρτη από οψιδιανό λίθο, από διαμορφωμένα προϊστορικά ξυράφια ως και πυρήνες ξυραφιών.

Αλατοαριά (στην). Θέσις μεσόγειος στα Β.Δ. του νησιού. Αλάτι λέγεται το αλάτι στην τοπική διάλεκτο.

Αλάτοι ή Πούντα. Χαμηλή βραχώδης ακτή σχηματίζουσα τον δεξιόν λιμενοβραχίονα του λιμ. Βαθύ. Κατά την θαλασσοταραχή ο αφρός του κύματος καλύπτει τους βράχους, στα κοιλώματα των οποίων δημιουργούνται με την εξάτμιση του ύδατος κρύσταλλοι κλωριούχου νατρίου που οι περιοικοί μαζεύουν για οικιακή χρήση και καλούν αφρίτη (ο).

Αλεντράδα (στην). (Αναδενδράδα:). Θέσις στα Α. του νησιού. Ανεντράδα (η) αποκαλούν στην Άνδρο την σπιτική κληματαριά που απλώνεται, σε εσχάρα. Αυτήν που στην Σίφνο λέμε κρεββατίνα (η).

Αλευροχιά (στην). Θέσις στα Ν.Α. του νησιού.

Αλούρδου το Καράβι ή το Καράβι του Στριμίγκη. Μεγάλος βράχος μέσα στη θάλασσα της Δ. ακτής του νησιού. Στα βορ. του ορμίσκου Βλυχάδα.

Ο θρύλος θέλει το βράχο καράβι που πάτησαν κουρσάροι. Οι τρομοκρατημένοι επιβάτες παρακάλεσαν την Παναγιά να τους γλυτώσει και η Παναγιά μαρμάρωσε το καράβι. Τα παιδάκια δείχνουν τον μικρότερο βράχο που βρίσκεται πίσω από το Καράβι του Αλούρδου ή Στριμίγκη, υποστηρίζοντας πως ήτανε «το βαρκάκι του καραβιού των κουρσάρων» που μαρμάρωσε κι αυτό.

Η λαϊκή μούσα διατήρησε το διστιχο που ακολουθεί:

Κάτω στ' Αλούρδου το λουρί
θερί(ντ)ζει το Κερά Φλουρί.

Πραγματικά οι βολατόροι της περιοχής δείχνουν ακόμα στην ακτή που αντικρύζει τον βράχο μια σειρά από χωράφια που φέρνουν κι αυτά το όνομα του Αλούρδου Στριμίγκη. Η παράδοση αλλιώς θέλει τα πράγματα:

Ο Αντώνης Ναδάλης γνωστότερος με το παρωνύμιο Καρακατό (το), που

έβουκε τα κατοίκια του στο μέρος εκείνο από τις αρχές του αιώνα, συνεχίζοντας το επάγγελμα του πατέρα και του πάππου του, έλεγε στον Νικολάκι του Μαργιόλη, βολατόρα της περιοχής, πως ο Αλούρδος Στριμίγκη υπήρξε προπάππος του από την πλευρά της μάνας του και πως τα γύρω βοσκοτόπια που έχει σήμερα στην κατοχή του είναι προίκα της μάνας του προερχόμενα από τον μακρινό εκείνο Φράγκο φυγάδα που αυτοεξορίστηκε με τη φαμίλια του στο νησί μας κι αγόρασε την τοποσιά που πρωτοπάτησε το πόδι του στον τόπο της εξορίας του.

Αλυκή (στην). Κοίτη χειμάρρου που χύνεται στον Πιατιαλό.

Αμάραντο (στο). Θέσις στα Ν.Δ. του ν. Και ομώνυμο φυτό που βρίσκεται αυτοφυές στην «Πούντα του Πολεμικού» και που η σιφνέικη ιατρική χρησιμοποιεί σε γιατροσόφια.

Αμμουδάρες (στις). Κατωφέρεια λόφου στα Β. του Μοναστηριού «Παναγιά το Βουνό». Θέσις μεσόγειος. Το 1929 έπετα από δυνατές και συνεχείς βροχές έγινε κατολισθισμός του εδάφους σε κτήμα της Μαρίας Καραιώτη επί εκτάσεως πλέον των 100 μέτρων και με ύψος 3 μέτρων, μεταθέσασα τα εκεί δέντρα σε απόσταση 20 μέτρων. Το φαινόμενο παρατηρήθηκε την ίδια ημερομηνία στις θέσεις «Καλαμίτσι» και «Σαούρες».

Το τοπωνύμιο συναντάται και στην Άνδρο ως Αμμουδαριά (στην) στον όρμο Πλάκα και επίσης στο Ρογό Κορθίου.

Σαν Αμμουδάρες συναντάται στην Αρκαδία και κατά τον Δ. Γεωργακά προέρχεται από το ουσιαστικό Αμμουδέρα (Συμβολή στην Τοπων. έρευνα ΑΘΗΝΑ, τ. 38, σελ. 46).

Αμόνι (στο). Μικρό ακρωτήριο. Η νοτιότερη άκρη του ανατολικού λιμενοβραχίονα του λ. Πιατιαλός.

Αμπέλια (στα). Τόπος στα Β.Δ. του νησιού στις εκβολές του χειμάρρου στις Καμάρες. Εκεί καλλιεργούνται αμπέλια.

Αμπελάκια (στα). Θέσις και χειμάρρος στο Α. μέρος του λιμ. Βαθύ. Παρά τον Τσόπο.

Αμπουδέκτης (στον). Στα Β. του νησιού κοντά στην Χερρόνησο. Τόπος χαμηλότερος της γύρω περιοχής που για τον λόγο αυτόν δέχεται τα νερά σε ώρα βροχής (Όμβρος + δέχομαι). Εκεί λείψανα ενός των αρχαιότερων πύργων (φρουκτωρία) του νησιού.

Αμπουδέκτης (στον). Μαντροτοικισμένη έκταση κοντά στο Μοναστήρι Φυρόγια, που επειδή σχηματίζει «λάκκωμα» γεμίζει σε ώρα βροχής από τα «όμβρια» που συρρέουν εκεί.

Αμυγδαλιά (στην). Κάβος στα Β. του νησιού.

Ανάθεμα (στο). Απότομη κατωφέρεια στα Β. του νησιού κοντά στην Παναγιά του Πλατάνου παρά τη θέση «Βάρτα». Πρόκειται για βαραθρώδη και επικίνδυνη για τους επιίπους διάβαση, επάνω από την οποία περνά μονοπάτι. Προ

70 χρόνων αποτελούσε τμήμα της οδού Καμαρών Απολλωνίας, της οποίας το μεγαλύτερο μέρος διήρχετο δια της κοίτης του χειμάρρου. Οι ταξιδιώτες της εποχής φθάνοντας στο επικίνδυνο αυτό σημείο του δρόμου κατέβαιναν από τα ζώα και περνούσαν πεζή το μονοπάτι. Η σημερινή οδός χαρακτήκε και ετελείωσε το 1906 έπειτα από αληθινόν αγώνα του Αρχιάτρου Γεωργίου Κουλούρη, τότε βουλευτού. Πρέπει να αναφερθεί για τους νεωτέρους, και προς μίμψιν, ότι τόσος ήταν ο ζήλος του Σιφνιού βουλευτού ώστε δεν δίστασε να δηλώσῃ αναληθώς ότι ο δρόμος υπήρχε και ότι περί βελτιώσεώς του ζητούσε την δαπάνην, δεδομένου ότι δεν προβλέποντο κονδύλια δια νέας οδούς. Τέλος, επέτυχε και την ψήφισιν ειδικού Νόμου που εκάρισε στην Σίφνο τον πρώτο της δρόμο και στους πολιτευόμενους της σήμερον ένα παράδειγμα προς μίμψιν. Από τον ίδιον Γεώργιον Κουλούρη έγιναν την ίδια εποχή, το Σχολείο του Αρτεμίωνα, ο μώλος των Καμαρών και το Φανάρι του λιμανιού στις Καμάρες.

Ανεμομύλι (το). Χαμπλός λόφος σε σχήμα κύνου στα Ν.Δ. του νησιού, που κατεβαίνει μέχρι τη θάλασσα μεταξύ Βλυκάδας και Χοκλάκων. Οι βολατόροι υποστηρίζουν ότι ο τόπος ομοιάζει προς τις ανεμομύλοι (ανεμομύλους) και ότι από την ομοιότητα αυτήν προήλθε το τοπωνύμιο. Επειδή ο ισχυρισμός είναι εντελώς αβάσιμος διατηρώ την ορθογραφία που θα πρέπει να έχη το τοπωνύμιον εφόσον εκφέρεται άλλωστε με γένος ουδετέρου. Εκεί και αρχαίος πύργος (φρουκτωρία), εκ του οποίου πιθανόν και το τοπωνύμιον δεδομένου ότι η θέσις προσφέρεται για ανεμομύλους παρ' ότι δεν υπάρχουν ίχνη των. Ίσως να εξελαμβάνετο ο πύργος ως ερείπιο ανεμομύλου.

Ανεμορδίλι (στο). Ύψωμα απ' όπου περνά ο δρόμος από το χ. Καταβατή προς Βαθύ, Πιατιαλό κ.λπ. Ο τόπος κυριολεκτικά δέρνεται από τα ρεύματα των ανέμων που δημιουργούνται σ' όλην την διάρκεια του χρόνου από το είδος της διατάξεως των γύρω λόφων και φαραγγών. Η λαϊκή μούσα απεδανάτισε το τοπωνύμιον με το δίστιχο:

Παναγιά τ' Ανεμορδίλι
φέρε μούτονε τον γρύλη...
(τον με γουρλωτά μάτια)

Ανεραϊδα (στην). Θέσις στα Δ. του νησιού επάνω στο μονοπάτι από Καλαμίτσι προς ορμίσκον Βλυκάδα. Εκεί αρχαία φρουκτωρία και πηγάδι (πηγή). Ο τόπος θεωρείται για «χοροστάσι ανεραϊδων».

Ανέριος (στης). Θέσις στα Ν.Δ. του νησιού.

Ανήφορο (το). Τοπωνυμία συνήθης σε ανωφερικές διαβάσεις, όπως κατ' εξοχήν το ανήφορο τ' Αι - Νηγιά και το ανήφορο του Βαθιού.

Στο ανήφορο του Βαθιού: κατωφέρεια από τη θέση Βίγλα προς λιμένα. Στα δεξιά καθώς ανεβαίνει κανείς και στον μέσον περίπου, της διαδρομής οι αγώ-

γιάτες δείχνουν επάνω στο βράχο «το Κάθισμα του Ταξίαρχη», για το οποίο βλέπε σχετικό τοπωνύμιο.

Άντρι (στο). Θέσις στα Β. του νησιού και προς Δ. της θέσεως «Αι Νικήτας», όπου ως γνωστόν αρχαία ακρόπολις. Εκεί και φρουκτωρία (πύργος). Μήπως παραφθορά της λ. Άντρον;

Αζάμπελο (στα). Ένας από τους 7 συνοικισμούς του ν. που εξελίχθηκαν στα ισάριθμα σημερινά χωριά. Ακούγεται Αζάμπελα και επί το ευγενικότερον Εζάμπελα. Σε φορητήν όμως παλαιοτάτην εικόνα σε ναό του εν λόγω χωριού αναφέρεται ως Ξάμπελο (το) και πιστεύω πως αυτή ήταν η αρχική τοπωνυμία. Στο τοπικό ιδίωμα «ζάμπελο» λέγεται τ' αμπέλι που από χρόνια ξεμπέλισε «εξέκαμε», όπως αλλιώς λέμε. Νομίζω πως αυτό συνέβη και στον τόπο που κατέχεται σήμερα από το ομώνυμο χωριό και όχι εκ του ότι προήλθε από το έξω και αμπέλια. Πάντως παραδίδεται ότι ο τόπος υπήρξεν έκτασις αμπελιών, τα οποία πήρε σαν προίκα το λεγόμενο Κυριακό, κόρη Μαρούλη, που παντρεύτηκε τον Φιλικό Ν. Χρυσόγελο. (Βλέπε σχετικό τοπωνύμιο).

Άοι Θεόδωροι (στους). Θέσις και εξώκκλσο των Αγίων Θεοδώρων στον δρόμο προς το χ. Κάστρο εις το ύψος του Κάτω Πεταλιού. Η παράδοσις λέγει πως όποιος χάσει «ζωντανό» (ζώνον) πάει και λειτουργεί τους Αγίους στην συγκεκριμένη εκκλησιά και το ζώνον παρουσιάζεται αμέσως. Η λαϊκή μούσα απεδανάτισε το τοπωνύμιο στο δίστιχο:

Πυροβολώ πυροβολώ
κάτω στον Άι Θόδωρο.

Άοι Πάντες. Τόπος όπου εκκλησία των Αγίων Πάντων στο χ. Κάστρο.

Άοι Σαράντες (στους). Θέσις με ναϊσκον των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων στο χ. Καταβατή.

Απέρατος (στον). Θέσις επάνω στην θάλασσα στα Α. του ν. παρά την περιοχή Αγγριάμπελα (τα). Στη θέση αυτή διακόπεται η δυνατότητα της παραλιακής διαβάσεως ως εκ του αποτόμου της ακτής που ακολουθεί και υποχρεώνεται ο περιπατητής ν' ανέβη την ακτήν και να ξανακατέβη πάλι πιο κάτω. Απέρατος = Αδιάβατος.

Αποκεφαλιστείς (στον). Εξώκκλσο του Αγίου Ιωάννου του Αποκεφαλισθέντος παραφθαρέντος του επιθέτου στη γλώσσα του λαού του νησιού μας εις αποκεφαλιστή, ως εάν ο αποκεφαλισθείς αποκεφάλιζε. Πρόκειται, για τον λεγόμενο Άι Γιάννη τον Σιδερό. (Βλέπε σχετικό τοπωνύμιο).

Αποκοφτό (στο). Το ποτέ Αποκοπτό (το) λεγόμενο, δηλ. ο μικρός ορμίσκος που βρίσκεται προ του μικρού ακρωτηρίου της Χρυσοπηγής –μεταξύ του ακρωτηρίου και του λιμ. Φάρου.

Το τοπωνύμιο δεν προέρχεται από το γεγονός ότι εκεί ανακόπεται (αποκόπεται) ο Βορ. άνεμος, όπως ισχυρίζονται μερικοί, αλλά από το ευρισκόμενο

δίπλα στον ορμίσκο, αποκομμένο στην άκρη, μικρό ακρωτήριο, όπου το «κόμμα», δηλ. κόψιμο (χάσμα), όπου η Παναγιά του αποκοπού άκρου (του αποκομμένου), ή Παναγιά του κόμματος (κομμένου ακρωτηρίου).

Εβεώρειτο δε η ακτή εκείνη περί το 1660 ως άλλη κολυμβήθρα του Σιλώαμ, όπου πλήθη ασθενών προσέρχονταν, ιδίως κατά τη μέρα της Αναλήψεως, όπου μετά τη λειτουργία στο Ναό της Παναγιάς του αποκοπού ή της Παναγιάς του κόμματος, (Παναγιά της Χρυσοπηγής), λούζονταν στην ακτή και γίνονταν υγιείς από φρικτά σωματικά πάθη (από μελέτη του χειρογράφου Παρθενίου Χαιρέτη της Κρήτης, 1667 –περί των «Χρυσοπηγή» φυλλάδων. Εστάλη κατά το 1949 υπό Θ. Σπεράντζα εν Αθήναις).

Στην ν. Ικαριά λέγουν αποκοφτούς (λούρους) τα απότομα «λουριά» των κοραφιών.

Απολλωνία (η)²⁰. Το χωριό Σταυρί (βλέπε σχετικό τοπωνύμιο), όπως μετονομάστηκε από την μετεπαναστατική Ελληνική Κυβέρνηση μεταξύ των ετών 1835 και 1840 μαζί με πολλές άλλες ελληνικές θέσεις. Η Επιτροπή που συνεστήθη κατά την εποχή εκείνη για τη μελέτη του ζητήματος, πήρε την απόφαση ν' αλλάξει τα ονόματα των τόπων που θύμιζαν τη μακρόχρονη τούρκικη σκλαβιά, ακόμα το πέρασμα ξένων λαών από την ελληνική γη και εκείνα που δεν είχαν καμμία ιστορική προέλευση. Και στους τόπους εκείνους έδωσαν ονόματα που είχαν οι ίδιες θέσεις κατά την αρχαιότητα ή άλλων θέσεων που υπήρχαν στην περιοχή και που δεν είχαν επακριβώς ταυτιστεί. Έτσι το χωριό της Σίφνου Σταυρί, που δεν έλεγε τίποτε κατά την αντίληψη της Επιτροπής, μετονομάστηκε σε Απολλωνία, επειδή κατά τον Στέφανον τον Λεξικογράφο (Βυζάντιον), υπήρξε κατά την αρχαιότητα στη Σίφνο μεταξύ των άλλων και πόλις ονομαζόμενη Απολλωνία. (Τέτοιες πόλεις ήσαν η Σίφνος, το Άστυ όπως την αποκαλεί ο Ηρόδοτος και η Μινώα), (βλέπε στη λέξη Σίφνος του ανά χειρας πονήματος). Η Απολλωνία είναι σήμερα η πρωτεύουσα του νησιού που υποκατέστησε τη μεσαιωνική πρωτεύουσα, το σημερινό χωριό Κάστρο, που πρέπει να κατέχει τη θέση και της αρχαίας πρωτεύουσας της Σίφνου.

Η θέση της αρχαίας Απολλωνίας, δεν έχει μέχρι σήμερα εντοπισθεί γιατί και οι μόνες αξιολογές ανασκαφές που έγιναν στο νησί κατά τα έτη 1933 με 1936 από τον Άγγλο αρχαιολόγο Yong, περιορίστηκαν στις λίγες θέσεις που προσεφέροντο μεταξύ των οικοδομών του Κάστρου, αφού δεν μπορούσε να γίνει λόγος για απαλλοτρίωση. Και οι ανασκαφές που έγιναν δεν βοήθησαν στην ταύτιση πολλών πραγμάτων. Σε άλλα σημεία του νησιού δεν επιχειρήθηκαν ανασκαφές γιατί δεν υπήρχαν, τότε, ενδείξεις. Ο Gouffier πιθανολογεί τη θέση της Απολλωνίας κάτω από την πόλη Σίφαντο της εποχής του, με άλλα λόγια το σημερινό Κάστρο. Κάπου μάλιστα διατυπώνει και τη γνώμη ότι η πόλις Απολλωνία θα πρέπει να κατεστράφη ξαφνικά και από τους σεισμούς που

Μια γραφική γωνιά από τα σκαλάκια της Απολλωνίας προς την Καταβατή.

κατέστρεψαν και τα αρχαία μεταλλεία χρυσού στον Άι Σώστη (βλέπε σχετικό τοπωνύμιο).

Ο Βouchon πάλι υποστηρίζει πως η Απολλωνία θα πρέπει να υπήρξε επάνω στο λόφο του Άι (Α)Ντριά και κάτω από τον σημερινό χριστιανικό ναό του Αγίου θα πρέπει να υπήρχε κατά την αρχαιότητα ο ναός του Απόλλωνα περί τον οποίον κατά την σκέψη που διατυπώνει ο Γκιών στην Ιστορία του, θα πρέπει να δημιουργήθηκε ο αρχικός συνοικισμός που εξελίχθηκε στην πόλη Απολλωνία. Η εντόπιος της Απολλωνίας στο λόφο του Άι (Α)Ντριά ενισχύεται, από την εκεί ύπαρξη της προϊστορικής Ακροπόλεως που θα συνέβαλε στη δημιουργία της πόλεως μέσα στο χώρο του οχυρού της.

Ο Γκιών δεν αποκλείει το σημερινό Σταυρί σαν θέση της αρχαίας Απολλωνίας. Υπογραμμίζει μάλιστα και την ύπαρξη της εκκλησίας του Σταυρού στο κέντρο του σημερινού Σταυριού και πιθανολογεί την εκεί ίδρυση βωμού του Απόλλωνα που μετετράπη στον χριστιανικό ναό που υπάρχει και σήμερα.

Φυσικά τίποτε δεν μπορεί να αποκλεισθεί πλην όμως στην περίπτωση αυτήν του Γκιών θα πρέπει να να παραδεχθούμε πως η πόλη της Απολλωνίας θα πρέπει να ήταν ατελείωτη, αφού στη γύρω περιοχή δεν απαντάται ίχνος αρχαίου τείχους ή έστω ίχνη μεγάλων οικοδομών.

Η θέσις τ' Άι (Α)Ντριά παρέχει ίσως περισσότερες ενδείξεις εφόσον παραδεχθούμε τις μαρτυρίες του Βouchon που παραδίδει ότι κατά την εποχή της επισκέψεώς του στη Σίφνο (1841), σημείωσε «ίχνη αρχαίων ναών και σπιτιών» κι ακόμα «προς την πλευρά της εξοχής απέναντι του τείχους, κομμάτια σκαλοπατιών που κάποτε αποτελούσαν τις κερκίδες αμφιδεάτρου». Ο Pollak όμως κατά την έρευνά του στα 1896, μιλά μόνο για «υπολείμματα προϊστορικών οικήσεων». Για όλ' αυτά βέβαια το λόγο έχει η αρχαιολογική σκαπάνη ενώ εμείς απλώς φιλολογούμε.

Τελειώνοντας, θέλω να θυμίσω πως Απολλωνία ήταν το όνομα διαφόρων πόλεων της αρχαίας Ελλάδας.

Έτσι, είχαμε την προς Επίδαμνο ή Ιλλυρική κτισμένη από Κερκυραίους και Κορινθίους αποίκους τον 6ον π.Χ. αιώνα. Υπήρξε ακόμα εκείνη της Μυγδονίας ανάμεσα στην Αμφίπολη και τη Θεσσαλονίκη που φέρεται οικισθείσα από τον Φίλιππο τον Α', τον 5ο αιώνα π.Χ.

Την Απολλωνία της Φρυγίας, κτισμένη από στρατιώτες του Μ. Αλεξάνδρου. Την Απολλωνία της Χαλκιδικής που τη θέση της κατέχει σήμερα ο Πολύγυρος και που υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες πόλεις της Ολυνθιακής ομοσπονδίας.

Την Απολλωνία που παραδίδεται ότι υπήρξε στην Ν. ακτή της Κρήτης και που μέχρι σήμερα μένει αταύτιστη. Ακόμα την άλλη Απολλωνία της Κρήτης, την μεταξύ Κυτταίου και Πανόρμου.

Την Απολλωνία της Θράκης στα Νότια της Αγκιάλου που κτίστηκε από

Ένας από τους λίγους μύλους του νησιού που διατηρείται σήμερα στον Αρτεμώνα.

τους Μολποίους και τέλος την Απολλωνία της Κυρήνης, επίνειον των Κυρηναίων και άλλες. Σήμερα πρέπει να σημειώσουμε τον συνοικισμό της Μήλου Πολλωνία κι ακόμα το «Στενό της Πολλωνιάς», ανάμεσα Μήλου και Κιμώλου.

Αράδες (στις). Θέσις στο τρίστρατο των οδών Απολλωνίας, Ξαμπέλου, Καταβατής. Εκεί υπήρξε μια αράδα ανεμομύλων από τους οποίους ελάχιστοι διατηρούνται σήμερα. Το τοπωνύμιο βεβαίως από την «αράδα» εκείνη των μύλων. Κατά τον ποτέ Κωστή Σαραντινόν, που απέθανε στα 1946, σε ηλικία 92 χρόνων, η Σίφνος της εποχής του διατηρούσε εν λειτουργία 72 ανεμομύλους. Οι Αράδες υπήρξαν τόπος συγκεντρώσεως των περιπατητών κατά τις εορτές και μάλιστα των πλέον προοδευτικών από τους νέους κάθε εποχής. Η θέσις θεωρείται ακόμα σαν τόπος συχναζόμενος από «αγερικά κι ανεραϊδες», ίσως γιατί ευρίσκεται στο τρίστρατο των τριών γειτονικών χωριών, ίσως γιατί οι ερωτευμένοι που όριζαν για εκεί τις συναντήσεις τους είχαν συμφέρον να καλλιεργούν αυτή την παράδοση. Συμφώνως με τον Ανδρέα Τσιλιμπουνίδη, κατά μίαν άλλη εκδοχή, η ποτέ ιδιοκτήτρια της οικίας Μακράκη (τώρα οικία Μ. Φιλιππάκη), ονομαζομένη Κατέ (σύζυγος του Σιφάκη κι αδελφή της πότε διδασκάλισσας Σίφνου Μαριγώς Ζώτου), ήταν γνωστή υπνοβάτης στην εποχή της με βαρεία μορφή της ασθένειας.

Από την υπνοβατική της δραστηριότητα επήραν οι γειτονικές με το σπίτι της Αράδες τη φήμη τόπου στοιχειωμένου, όπου περιφέρονται ανεραϊδες.

Τη φήμη αυτή εκμεταλλεύθηκαν και τη διάδοσή της μεταξύ των χωριανών καλλιέργησαν οι ασχολούμενοι με την κοντραμπάντα (κοντραμπάντηδες, ήτοι Σίφνιοι λαθρέμποροι, μεταξύ των οποίων αναφέρονται και ο λαϊκός ποιητής Καραβάς και ο Γιώργης Παπαγιαννούλης κ.ά.), συνδουλιζοντας με διάφορες φανταστικές ιστορίες τη φοβία των αφελών χωρικών για το τρίστρατο των Αράδων και την εκεί δράση των «ανεραϊδων», (πρόληψη άλλωστε πανελλήνια για τις τριώδους). Έτσι επιτύχανον να αποφεύγουν οι χωριανοί τη θέση αυτή τις νυκτερινές ώρες, οπότε και κυκλοφορούσαν ανενόχλητοι πλέον οι κοντραμπάντηδες με τα μουλάρια τους που μετέφεραν ανάμεσα σε φορτώματα κλαδιών και ξύλων, τα λαθραία εισαχθέντα μονοπωλιακά είδη, όπως ζάχαρη, καπνό, τοιγαρόχαρτο κ.λπ.

Τα λαθραία έφταναν στο νησί με καΐκια που τα ξεφόρτωναν σε ερημικές και απόκρημνες ακτές (και φυσικά όχι σε γνωστούς κόλπους και λιμάνια), και τα έκρυβαν ανάμεσα σε δάμνους και βράχους, μέχρις ότου τα μεταφέρουν με μουλάρια στα σπίτια των ασκούντων την κοντραμπάντα.

Την εποχή εκείνη ήταν κοινή η έκφρασις που μου παραδίδεται από τον κ. Ανδρέα Τσιλιμπουνίδη: «η στέρνα του Παπαγιαννούλη δεν βάλλει νερό», ή «τα νερά της στέρνας του Παπαγιαννούλη είναι στραμμένα όξω», δηλ. εκεί μέσα στη στέρνα αποθήκευσε πάλι τη νέα λαθρεμπορική σοδειά ο λαθρέμπορος κάτοχος της στέρνας, γι' αυτό και δεν είχε στραμμένες μέσα στη στέρνα

τα λούκια των ομβρίων των δωμάτων. (Βλέπε διάφορες παραδόσεις στα Σιφναϊκά Φύλλα.)

Αράδες (στις). Τόπος στον Αρτεμόνα. Εκεί στο «φρούδι» του βουνού υπάρχει μια δεύτερη «αράδα» από ανεμομύλους που μερικοί διατηρούνται μέχρι σήμερα σε καλή κατάσταση λειτουργούντες. Το τοπωνύμιον απ' όπου και το ανωτέρω.

Αράνη η πλάτη (στην). Πλαγιά στα Δ. του νησιού. Νοτιοανατολικά της θέσεως «Του ποντικού τα φρούδια». Στη Σίφνο «φρούδι» λέγουν τον μεγάλο βράχο.

Αρακαβός (στον). Θέσις έξω από το Ξάμπελο όπου και αρχαίος πύργος.

Αρβανίτης (στον). Τόπος στα Β.Δ. του νησιού.

Αργαστηράκι (το). Σπιτότοπος στην Άμμο του χ. Καταβατή, όπου τα ερείπια μικρού οικίσκου, γνωστού με το όνομα αργαστηράκι της Καζαμιάνας, που το χρησιμοποίησε για τη στέγαση κρεββαταριών.

Αργυρό (το). Κολπίσκος στη Ν. ακτή του νησιού.

Αργυρού το Πετάλι (στον). Μεσόγειο βραχώδες ύψωμα στα Ν.Δ. του νησιού μεταξύ των θέσεων «Φρούδια της Μπαρώνας» και «Βουνάκια». Το τοπωνύμιον Πετάλι δίδεται σε πολλά βραχώδη μικροϋψώματα του νησιού. Και τα ομώνυμα χωριά «Πάνω» ή «Πέρα Πετάλι» και «Κάτω Πετάλι» εύκολα αναγνωρίζεται η ύπαρξις της βραχώδους εξάρσεως του εδάφους στην οποίαν οφείλεται προφανώς το τοπωνύμιον.

Στο Πετάλι τ' Αργυρού υπάρχει ο ένας από τους τρεις αρχαιότερους πύργους του νησιού (φρυκτωρίες).

Αρμύλι (στο). Στα Β.Δ. του ν. βορείως της οδού από Καμάρες στην Απολλωνία.

Αρμυρό (στο). Κολπίσκος στη βορειότερη άκρη του ν. παρά τη θέση Κοφτό της Χερρονήσου.

Αρτεμόνας (ο). Χωριό της Απάνω Κοινότητας, στα Β.Α. του ν. Συναγωνίζεται, και σε πολλά υπερέχει, της σημερινής πρωτεύουσας Σταυρι ή Απολλωνίας.

Το τοπωνύμιον Αρτεμόνας είναι προφανώς αρχαιότατον παρ' ότι από κανέναν από τους αρχαίους συγγραφείς δεν αναφέρεται, αν και οι συγγραφείς εκείνοι μνημονεύουν τις πόλεις της Σίφνου.

Πιθανολογείται ότι η θέσις αρχικά υπήρξε κέντρον λατρείας της Αρτέμιδος που, κατά τον Ηούχιον τιμήθηκε στη Σίφνο σαν Εκβατηρία, δηλαδή σαν βοηθός κατά την έκβαση από πλοίου και της καλής εκβάσεως οποιασδήποτε υποθέσεως. Η λατρεία της Αρτέμιδος στη Σίφνο επιβεβαιώνεται και από τύπον Σιφναϊκών νομοματών που φέρουν την κεφαλή της Αρτέμιδος (ΟΙ. Daper 1703).

Εικάζεται ότι, συν τω χρόνω θα πρέπει να δημιουργήθηκε γύρω από το

Ιερό εκείνο ο μικροσυνουικισμός που εξελίχθη στην πόλη του «Αρτεμώνος», παρ' ότι τα Ιερά της Αρτέμιδος (Ναοί) εκαλούντο συνήδως Αρτεμισία. Ο Γκιών εν τούτοις θέλει την δημιουργία του τοπωνυμίου κατ' αναλογίαν προς το Παρθενών -Παρθενώνος, από την παρθένον Αθηνά.

Αν κρίνουμε από τ' ανάλογα τοπωνύμια στις Κυκλάδες, πρέπει να παραδεχτούμε πως η λατρεία των αδελφών θεών Απόλλωνα και Αρτέμιδας είχε απλωθεί από την Ιερή Δήλο, σ' ολόκληρο το Αρχιπέλαγος των Κυκλάδων.

Θα σημειώσω από τα κοντινά μας πιθανά Ιερά της Αρτέμιδας, το ακρωτήριο Αρτεμίδι (το) στο Β.Α. τμήμα της Άνδρου, που οι ξένοι χάρτες σημειώνουν σαν Αρτεμισία. Σ' επιγραφή όμως που βρέθηκε εκεί αναφέρεται και όνομα Αρτεμίδιον καθώς και σ' άλλην επιγραφή από την Άνδρο ομοίως, μιν Αρτεμισιών. (Βλέπε γι' αυτά «Νέμεσις και Αδράστεια» ΙΟ Χ 11, 5 792 και σ' επιγραφή -ΙΟ ΧΙΙ 5, 5, 715 - και Ι. Βογιατζιδη Αρχ. Εφημερίς, 1911, σελ. 76.)

Ας θυμηθούμε το ακρωτήριο της Ευβοίας Αρτεμισιον, όπως και το μεταξύ Μαντινείας και Αργολίδος όρος της Πελοποννήσου, κι ακόμα το άλλο ακρωτήριο στην Καρία της Μ. Ασίας, την σημερινή Σουβάλα - Μπουρνού κ.λπ.

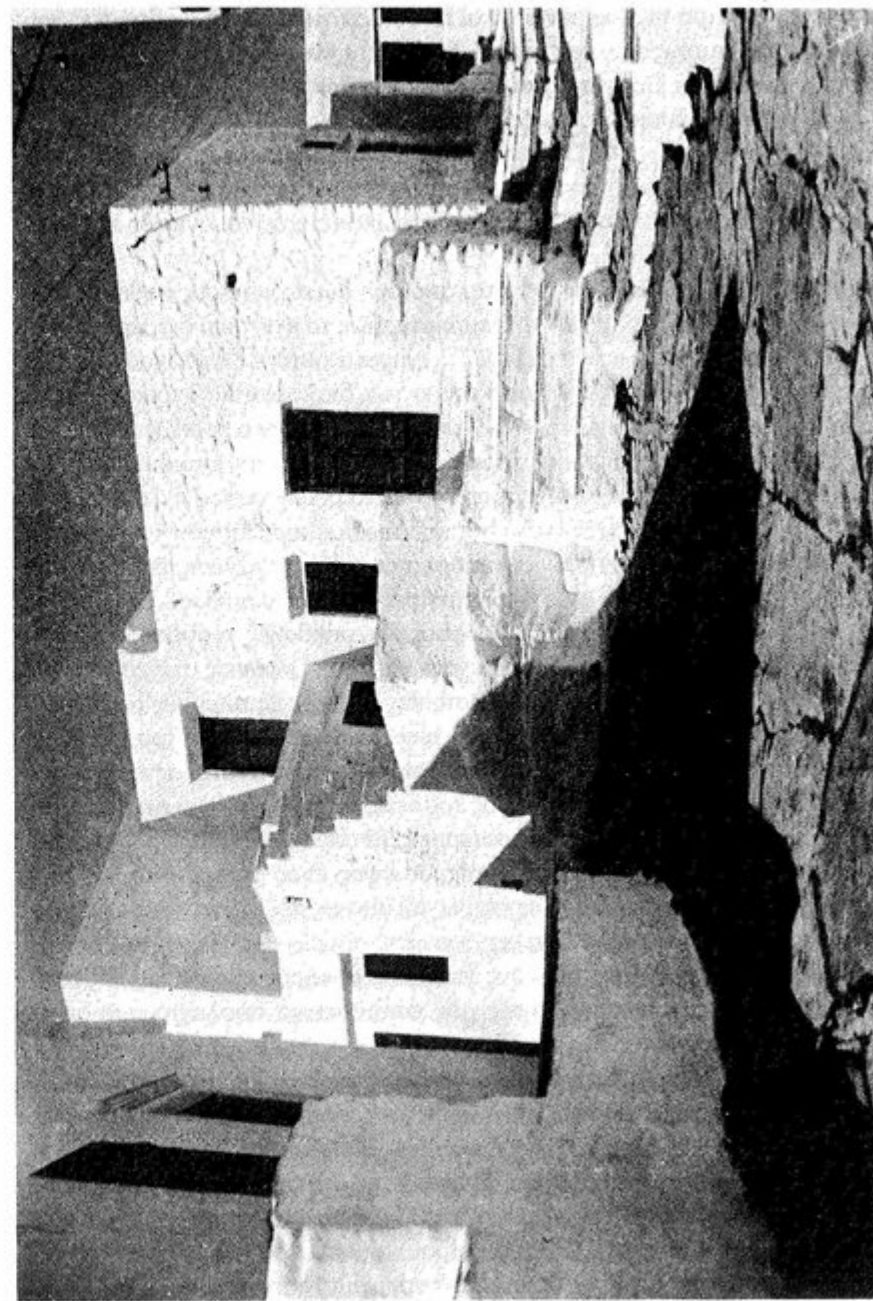
Αρτιμώνι (το). Μικρός κόλπος στα Β.Δ. του νησιού. Αν το τοπωνύμιο δεν προέρχεται από παραφθορά άλλης λέξεως θα μπορούσε να υποτεθεί ότι έχει σχέση με το Άρτεμις, γνωστού όντας, όπως και προανέφερα, ότι η θεά ετιμήθηκε ιδιαίτερα στο νησί μας.

Αρχοντού (στης). Θεΐσις παρά τις Αράδες, μεταξύ των χωρίων Καταβατή και Αξάμπελο. Εκεί και κτήμα λεγόμενον της Αρχοντούς. Η παράδοσις θέλει το κτήμα βαρυϊσκιωτο και την ξυλοκερατιά που υπάρχει μέσα στο κτήμα «στοιχειωμένη». Το στοιχειό της ξυλοκερατίας είναι ένα καλόβουλο φίδι, με τα «κέρατα χρυσά». Το στοιχειό βγαίνει το καταμεσήμερο μόνο σαν τύχει να βρισκείται στο κτήμα άνθρωπος καλορίζικος. Όταν το φίδι με τα χρυσά κέρατα βγη, ο καλότυχος που θα τύχει εκεί πρέπει να απλώσει χάρμη ένα μαντίλι, έναν κεφαλόδεσμο ή στην ανάγκη το πουκάμισό του κι επάνω σ' αυτά θα πάη το φίδι να τριφτή. Τότε τα «χρυσά του κέρατα» θα πέσουν επάνω στο ύφασμα που ο τυχερός θα πάρη να φύγη. (Βλέπε και παλαιότερα στην εφημερίδα «Σίφνος» σχετικό μου σημείωμα.) Ανάλογα τοπωνύμια και στην Άντρο, Αρχόντα (η) και Αρχοντικό (το).

Άσπρη Βίγλα (στην). Τοπωνύμιο στα Β.Δ. του νησιού στη Χερρόνησο. (Βλέπε τοπωνύμιο Βίγλα γενικότερα.)

Άσπρος Πύργος (στον). Θεΐσις στα νοτιοανατολικά του νησιού επί του αυχένος του ευρισκομένου νοτιοδυτικώς του λιμανιού Πιατγιαλός. Το τοπωνύμιο από τον εκεί ελληνικό κυκλικό Πύργο, του οποίου, η αρχική (πρώτη) ίδρυσις τοποθετείται στους Μυκηνναϊκούς νησιωτικούς χρόνους (Π.Α.Ε. 1915, σελ. 106, και ΠΑΕ 1920).

Το επίθετο «Άσπρος» από την λευκότητα του μαρμάρου από το οποίον έχει

Μια γραφική γωνιά του Αρτεμώνα.

οικοδομηθεί. Πρόκειται για κυκλώπειους μαρμάρινους όγκους σε σχήμα τραπεζίου πολύ κοντρά πελεκημένους και που παρά τις ισχυρές διαβρώσεις που έχουν υποστεί, κυρίως από τον άνεμο, διατηρούν έντονη την λευκότητά τους. Κατά μίαν εκδοχή οι Πύργοι αυτοί εκρησιμοποιήθηκαν και για την καταφυγή του αγροτικού πληθυσμού σε ώρες κινδύνου²⁹.

Ο Άσπρος Πύργος της Σίφνου, που έχει διάμετρο περί τα 35 μέτρα, έχει σήμερα ύψος, εις το καλύτερα διατηρούμενο βόρειο μέρος, περί τα 7 μέτρα, ενώ στο νότιο μόλις φθάνει τα δύο. Τα εξωτερικά τείχη είναι ογκώδη και πλατιά φθάνοντας το 1,50 μέτρον.

Ο εσωτερικός κύκλος του τέμνεται από δυο διαχωριστικούς καθέτους τοίχους που διαιρούν το κτίσμα σε τρία τμήματα, ήτοι το κεντρικό διαμέρισμα και δύο δωμάτια ή αποθήκες εκατέρωθεν. Τα τμήματα αυτά επικοινωνούν μεταξύ τους με πόρτες που βρίσκονται στο κέντρο των διαχωριστικών τοίχων. Και οι τοίχοι αυτοί διατηρούνται σε ύψος 6-7 μέτρων. Εξ αυτών ο βόρειος έχει καταπέση αποφράξας την εσωτερική βόρεια είσοδο, ενώ η αντίστοιχη έχει πάλι αποφραχθεί αλλ' από τα γκρεμίσματα του εξωτερικού νοτίου τείχους.

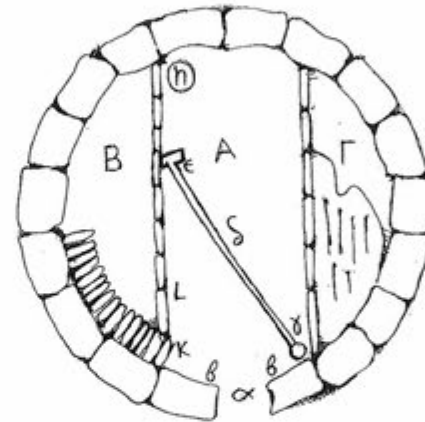
Από την εσωτερική πλευρά του δυτικού τείχους του Πύργου και απέναντι ακριβώς από την εξωτερική είσοδο υπάρχουν τρεις τριγωνικές θυρίδες, ένα είδος κλεισμένων μπαλιστράδων (πολεμιοτρες). Όπως συνήθως και ο πύργος αυτός ήταν διαχωρισμένος και σε ορόφους. Οι υποδοχές των δοκαριών του δαπέδου του πρώτου από τους ορόφους αυτούς είναι εμφανείς στις εσωτερικές πλευρές των τειχών όπως και στις αντίστοιχες εξωτερικές πλευρές των εσωτερικών διαχωριστικών τοίχων εις το ύψος των τριών μέτρων από του δαπέδου.

Η εξωτερική είσοδος του Πύργου (α) βρίσκεται προς ανατολάς επάνω από τη θάλασσα της Χρυσοπηγής. Το ύψος του τείχους μόλις φθάνει εκεί τα 2 μέτρα. Στο σημείο αυτό και επί της εσωτερικής πλευράς του τείχους, διατηρούνται οι παραστάδες και κοντά σ' αυτές, σε ύψος ενός μέτρου από του εδάφους, δύο προεξέχουσες διάτρητες πέτρες (β) από τις οποίες περνούσε η αμπάρα που ασφάλιζε την πόρτα της εισόδου. Στο σημείο αυτό και πάνω από το κατώφλι υπάρχουν εντομές για τους καθέτους μοχλούς ασφαλείας της εισόδου. Το άνοιγμα της εισόδου αυτής μας επιτρέπει να υπολογίσουμε ότι το μήκος της αμπάρας ήταν περίπου δύο μέτρα.

Μπαίνοντας κανείς στο κεντρικό διαμέρισμα Α' μπορεί να περάσει στα δωμάτια (ή αποθήκες) Β' και Γ', από τις πόρτες, που όπως προαναφέρθη βρίσκονται στο κέντρο κάθε ενός από τους δύο διαχωριστικούς τοίχους.

Στο εσωτερικό του Πύργου και αριστερά της εισόδου διατηρείται η σκάλα (Κ) που ωδηγούσε μέχρι την κορυφή του Πύργου και που σήμερα διαθέτει έντεκα μόνο σκαλιά ύψους 0,20 του μέτρου και που φθάνουν το επίπεδο του πρώτου ορόφου, του προς τ' αριστερά διαμερίσματος.

Στο βάθος του ισογείου κεντρικού διαμερίσματος και στην Β.Δ. γωνιά του

Κάτοψις του Άσπρου Πύργου με την εσωτερική του διαρρύθμιση.

Ο Άσπρος Πύργος όπως σώζεται σήμερα.

υπάρχει μεγάλη μαρμάρινη πλάκα ελαιοτριβείου (η) (:) υπό μορφήν γούρνας με προκοίδια οπασμένη σε τρία κομμάτια, που το ένα παρέμεινε πάνω στον τοίχο, όπου εξαρχής ήταν εδραιωμένη.

Στο κέντρο και μπροστά στην αριστερή πόρτα επικοινωνίας του ίδιου διαμερίσματος, υπάρχει τετράγωνο στόμιο δεξαμενής ομβρίων (ε), στην οποία καταλήγει οχετός (δ) που διασχίζει διαγωνίως το κεντρικό αυτό διαμέρισμα, αρχίζοντας από το δεξιό σημείο της εισόδου του Πύργου όπου υπάρχει διάτρητος αμφορέας (γ) για την υποδοχή των νερών της βροχής.

Πιο πέρα απ' τη σκάλα και κοντά στον αριστερό διαχωριστικό τοίχο υπάρχει μεγάλη μαρμάρινη κάλπη (Λ).

Άσπρη θραχιά (η). Βραχώδης θέσις στα Β.Α. του νησιού.

Άσπρο Βουνί (στο). Λόφος στα Β.Α. του νησιού.

Άσπρος Γκρεμνός (στον). Ύψαλος στα Β. του νησιού.

Ατσάλι (το). Θέσις στα Ν.Δ. του νησιού.

Ατσάκοι (οι). Μικρό πλάτωμα στη συμβολή των δρόμων προς μοναστήρι «Παναγιά το Βουνί» και Χρυσοπηγής. Προ του μοναστηριού της Παναγιάς του Βουνού και επί του πλατώματος αυτού βρίσκονται πολλοί βράχοι πυριτολίθου που στη Σίφνο αποκαλούν ατσάκους (ο άτσακος = η τσακμακόπετρα).

Αύλακας (στον). Στα Β.Α. του νησιού βορ. της θέσεως Λειβαδάκια. Εκβολή ομβρίων στην θάλασσα.

Αυλάκι (στο). Παραθαλάσσιο στα Β.Α.

Αυλάκι (στο). Εκβολή ομβρίων στην Α. ακτή, νοτίως της θέσεως Απέρατος.

Αφεντάκι (στον). Κάβος στα Β.Δ. του ν. Αποτελεί τον βορ. βραχίονα του λιμανιού της Χερρόνησος. Αφεντάκης και επώνυμον οικογενείας εν Σίφνω.

Αφεντικού (στον). Λαγγάδι στα Β.Α. του ν. δυτικά του χωριού Αρτεμώνας. Η περιοχή πρέπει να υπήρξε ιδιοκτησία του ποτέ Μισέρ Βασίλη όπως τον διέσωσε η μνήμη μέχρι τα 1870. Και αναφέρεται από τον Γκιών ο κάποτε «δυναμικός» αυτός του τόπου με το παρωνύμιο του Αφεντικού, επειδή γύρω στα 1650 με τον πλούτο που διέθετε συνετέλεσε στη μεγάλη εμπορική κίνηση μεταξύ Σίφνου (με την εξαγωγή υφαντών κυρίως) και του τότε ακμάζοντος εμπορικού κόσμου, κυρίως της Αγκώνος, με βενετσιάνικα και γαλλικά πλεούμενα. Φαίνεται πως το πρόσωπο αυτό έπαιξε κάποιο αξιόλογο ρόλο στην διοίκηση των κοινών του νησιού κι είχε στην κατοχή του πολλά κτήματα και κήπους γύρω από τον Αρτεμόνα. Ο Μισέρ Βασίλης βρίσκεται θαμμένος στο μοναστήρι της Βρύσης. Κατά τον κ. Θ. Σπεράντζα όμως («Κυκλαδικόν Φως», Μάιος 1955, «Το Κάστρο της Σίφνου») ο λεγόμενος «Αφεντικός» υπήρξεν «ο τρίτος γυιός του Κονσόλου Κωνσταντή Μάτσα, Νικολός». Δεν γνωρίζω την πηγή της πληροφορίας αυτής. Από τον Tournefort μόνον επιβεβαίωσα την πληροφορία του Γκιών: «Ο Βασίλης, πλούσιος έμπορος του νησιού, ενταφιασμένος στο μοναστήρι της Βρύσης, προσήλκυε με το εμπόριό του, τα καράβια της Γαλλίας και της Ενετίας». (Βλέπε ανάλογα τοπωνύμια 'Αι Γιώργης του Αφέντη, Αρχοντού (η).)

Αχλάδα (η). Θέσις στα ΒΑ του ν. Επάνω από μικρό κόλπο γνωστόν με το όνομα Ριχάκια (στα). Εκεί και πηγάδι. (Αναφέρω τα πηγάδια της περιοχής κυρίως αυτής, γνωστής ως περιοχής ανύδρου και για την οποίαν η ύπαρξις νερού αποτελεί σημαντική λεπτομέρεια.)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Έχω δύο παραλλαγές του «Μυρολογιού της Παναγιάς» που κατέγραψα στη Σίφνο. Στην δεύτερη παραλλαγή το μέρος που αναφέρεται στην Αγιά Καλή είναι έτσι:

Και κει περνά η Αγιά Καλή κι
(εκείνη τη σουρεύγει (την Παναγιά)

— Ποιος είδε γυιο εις το σταυ-
(ρό και μάνα στο τραπέζι;

(Κι η Παναγιά λέει:)

— Αγιά Καλή ως μ' έκαψες
(πάντα καμμένη νάσαι.
Να μη βρεθῆ αντιδερρο, παπάς
(να σε θυμιάση
ουδέ κερὶ αφτούμενο στο Ιερό
(σου νάψη.

2. A. Buchon, «Voyage dans l' Eubee, les îles Ionien nes et les Cyclades en 1841».

3. L. Pollak, «Von Griechischen Insebn» Ath. Mitt. 1896, σελ. 203.

4. Χρ. Στούντας, «ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ» Αρχ. Εφημ. 1899, σελ. 74.

5. Ιάκ. Δραγάτσος Π.Α.Ε./1915, σελ. 106. Π.Α.Ε./1920, σελ. 153.

6. A. Buchon. Όπου ανωτέρω.

7. Εκτός από την πόλη ΣΙΦΝΟΣ που αναφέρεται από τους αρχαίους συγγραφείς ότι υπήρξε πάνω στο νησί (και που ο Ηρόδοτος ονομάζει Άστου) υπήρξε κατά τον ΣΤΕΦΑΝΟΝ (Βυζάντιον) και πόλις Απολλωνία και άλλη Μινώα. Η Απολλωνία αυτή πιθανόν να υπήρξε πάνω στον Άι - (Α)-Νηριά, πράγμα που μια ανασκαφή θα μπορούσε να διαπιστώσει. Η σημερινή ένδειξις είναι η Μυκηνναϊκή Ακρόπολις. Δεν πρέπει να μπερδεύομαστε βέβαια από την σημερινή μας Απολλωνία, αφού πρόκειται για πρόσφατη μετονομασία του χωριού Σταυρί.

8. Για περισσότερες και νεώτερες πληροφορίες γύρω από την Ακρόπολη του Άι - (Α)-Νηριά, βλέπε Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας «Ανασκαφή Αγ. Ανδρέου Σίφνου», Βαρβάρα Φιλιππάκη, έτη 1975 (σελ. 235-237), 1976 (σελ. 284-286), 1977 (σελ. 357-360), 1978 (σελ. 192-194), 1979 (σελ. 226-227), Αρχαιολογικά Ανάλεκτα Αθηνών, VI, τεύχος 1, έτος 1973 (σελ. 91-103), ΑΔ 25, έτος 1970: Χρονικά (σελ. 431-434).

9. Το τραγούδι αυτό λέγεται στον Μέσαν Αγρό της Ρόδου, απ' όπου προφανώς επιστρατεύτηκε για να συμπληρώσει την σιφνέικη παράδοση. Μόνο που ο τρίτος στίχος είναι διαφορετικός:

Και χορεύετε κοπέλλες
ώσπου νάβγη το φεγγάρι
μαρμαρώνει το καράβι.

(Βλέπε ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, 10.5.1932, «Η Ρόδος κι οι Ροδίτες» του Κ. Ν. Κωνοταντινίδη.)

10. Κακά εκφέρεται από πολλούς σαν 'Αι Γιώργης ο αφέντης. Αντίθετα οι γεροντότεροι του νησιού βεβαιώνουν ότι πάντα εκρημοποιείτο η γενική κτητική και η εκκλησία υπήρξε ανέκαθεν γνωστή σαν 'Αι Γιώργης του Αφέντη.

Το ίδιο πρέπει να συμβαίνει και για τον άλλον 'Αι Γιώργη στον πίσω 'Αι Λουκά, που καθιερώθηκε σαν 'Αι Γιώργης ο κλέφτης, ενώ είναι φανερό πως πρόκειται για τον 'Αι Γιώργη του Κλέφτη. Κατ' αναλογία πρέπει να γίνεκε κλέφτης κι ο Τιμιος Σταυρός, αφού η γιορτή του ακούγεται στο νησί σαν γιορτή του Σταυρού του Κλέφτη. (*Γιορτάζει ο Σταυρός ο κλέφτης*). Βέβαια δεν υπάρχει εκκλησιά του Σταυρού του κλέφτη ενώ υπάρχει, στον πίσω 'Αι Λούκα, εκκλησιά τ' 'Αι Γιώργη του κλέφτη. Κι εμείς οι Σιφνιοί ξέρουμε βέβαια πως την ημέρα του Σταυρού η μικροκλεψιά στ' αμπέλια και τα «καλοκαιρινά» νομιμοποιείται, αφού μπορεί καθένας (αρχικά ίσχυε για τα παιδάκια) να μπαίνει στο ξένο κτήμα και ψάχνοντας να παίρνη, αν βρη, κανένα ξεχασμένο από τον τρύγο καμπανό ή κανένα σύκο κι ακόμα κανένα «κατοαγγουράκι». Η κλεψιά της ημέρας του Σταυρού δεν κολάζεται από την δικαιοσύνη των Σιφνίων. (Βλέπε «Σιφναϊκά Νέα», Σεπτέμβριος 1957. Ο Σταυρός του Κλέφτη. Μ. Φιλιππάκης.)

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΗ

Έτσι λέμε στη Σίφνο το Σταυρό που γιορτάζει στις 14 Σεπτεμβρίου.

Τώρα πώς ο Τιμιος Σταυρός γίνεκε κλέφτης, δεν μπορώ να το ξέρω. Οι συντοπίτες μου όμως ετυμολογούν την «προσωνυμία» από το ότι, κατά κάποιο άγραφο νόμο, επιτρέπεται στον καθένα τη μέρα αυτή, αφού πάει στο πανηγύρι του Σταυρού, να μπαίνει στο γυρισμό στ' όποιο «καλοκαιρινό» (μποςτάνι) ή αμπέλι βρει στο δρόμο του και να κλέβει τα φρούτα που μπορεί να ξεχασε ο νοικοκύρης, χωρίς το φόβο της τιμωρίας. Δηλαδή κανένα κατοαγγουράκι, κανέναν καμπανό, κανένα ξυλάγγουρο. Λέω «από τα φρούτα που μπορεί να ξεχασε ο νοικοκύρης», γιατί υποτίθεται πως τη χρονική αυτή στιγμή τα καλοκαιρινά έχουν τελειώσει κι οι καρποί μαζευτεί από τους νοικοκυραίους. Τα αμπέλια έχουν τρυγηθεί — ο Αύγουστος είναι «άκρη του χειμώνα», όπως λέει η παροιμία του νησιού μας, ενώ ο Σεπτέμβρης δίκαια λέγεται από τους Σιφνιούς τρυγητής.

Τώρα όμως που, με τόσα άλλα, άλλαξαν κι οι εποχές του χρόνου και ουσιαστικά ο Οκτώβρης γίνεκε τρυγητής, ενώ η «άκρη του χειμώνα» φτάνει τόσο συχνά και πέρα απ' αυτόν, δεν ξέρω πώς θα πρέπει να γίνει με τη συνήθεια της γιορτής του Σταυρού.

Τα παιδάκια, ωστόσο, που κάνουν κατάχρηση του εθίμου, μπαίνουν στα καλοκαιρινά και στ' αμπέλια και ψάχνουν για κανένα φρούτο που ξεχάστηκε από το νοικοκύρη ανάμεσα στα φύλλα. Για να «μπροβάλλει» μάλιστα ο κρυμμένος καμπανός και να τον δουν τα παιδάκια, πιστεύουν πως πρέπει ψάχνοντας να του τραγουδούν:

Καμπανέ καμπάνισέ με
εύρε ρό(γ)α τάισέ με.

Όταν όμως απελπιστούν πως ο νοικοκύρης ξεχασε άλλο τσαμπί, το εξευ-

μενιστικό, για τον καμπανό, διστιχο, γίνεται «κατάρα» για το οπαγοραμένο τρυγητή τ' αμπελιού:

Καμπανέ μου τρία-τρία
κακό-χρ-άχει που σε τρύ(γ)α.

Και αυτή είναι η Σιφνέικη ετυμολογία της «προσωνυμίας» του Σταυρού του Κλέφτη. Επειδή όμως υπάρχει στον Πίσω 'Αι-Λούκα κι εκκλησιά τ' 'Αι Γιώργη του Κλέφτη (βλέπε σχετικό τοπωνύμιο), πιστεύω πως άλλη θάν' η αιτία που Σιφνιοί 'Άγιοι γίνονται κλέφτες. Έχω μάλιστα την υποψία πως το πράγμα έχει σχέση με την περίοδο των μεσαιωνικών πειρατικών επιδρομών, μετά από τις οποίες οι επιδρομείς κατέφευγαν συχνά στο ζωκκλήσι κάποιας έρημης ακτής και μοιραζαν μεταξύ τους τα κλεψίμια. Κάπου έξω απ' τη Σίφνο (δεν θυμούμαι πού), συνάντησα κι 'Αι Νικόλα κλέφτη. Ανάλογα λοιπόν με το όνομα του Αγίου που γιόρταζε στο ζωκκλήσι που χρησιμοποιήθηκε για τη μοιρασιά, δημιουργήθηκαν εκκλησίες-άντρα κλεφτών.

Τέτοιος είναι ο «Σταυρός του Κλέφτη». Εκκλησιά του Σταυρού που χρησιμοποιήθηκε για καταφύγιο του κλέφτη, ο «'Αι Γιώργης του Κλέφτη», που αργότερα γίνεκαν «ο Σταυρός ο Κλέφτης», ο «'Αι Γιώργης ο Κλέφτης» και αλλού ασφαλώς θα υπάρχουν κι άλλοι 'Άγιοι Κλέφτες, όπως λέω πιο πάνω «'Αι Νικόλας ο Κλέφτης», που κουβαλούν το στίγμα του κλέφτη από το πρώτο παραθαλάσσιο εκκλησιά τους, που ήταν η αιτία να κολλήσει το «κοσμικό» επίθετο και στις νεώτερες μεσόγειες εκκλησιές τους, που οι πιστοί έχτισαν στη μνήμη τους.

Βλέπε και τοπωνύμιον «'Αι Γιώργης ο Κλέφτης» και τοπωνύμιον «Τ' Αφεντικού».

11. Βλέπε Α. Ευγγόπουλου, «Σχεδιάσματα Ιστορίας της θρησκευτικής Ζωγραφικής μετά την 'Αλωσιν», (1957), Βιβλ. Αρχ. Ετ. αρ. 40, σελ. 204. Στην υποσημ. υπ' αριθ. 3 της αυτής σελ. 204 αναφέρεται ότι: «Απεικόνις εις το φωτοτυπικόν Λεύκωμα του Γ. Λαμπάκη, Βυζαντινή Πινακοθήκη, Αθήνα α.ε. πιν. 17.» Η φωτοτυπία έγινε εκ της υπ' αριθ. 5247 φωτογρ. της Χριστ. Αρχ. Εταιρ., εις τον κατάλογον όμως των φωτογραφιών της Εταιρείας η εικόν αναφέρεται ως ευρισκομένη εις τον Ναόν του Αγίου Λουκά Αρτεμώνος Σίφνου (Βλ. Χριστ. Αρχ. Ετ. Δελτ. Θ' 1910, σ. 52, αρ. 5247).

Για μας τους Σιφνιούς φυσικά η σύγχυσις εξηγείται, αφού ξέρουμε πως εκτός από την εκκλησία 'Άγιος Λουκάς υπάρχει και το χωριό με το ίδιο όνομα 'Άγιος Λουκάς κι ότι στο χωριό αυτό είναι κι η εκκλησιά τ' 'Αι Γιώργη τ' Αφέντη.

Θα προσθέσω ακόμη πως το όνομα της οικογένειας των Παλαιοκαπά βρήκα σε προικοσύμφωνο του 1799, που αφήνει να φανή πως η οικογένεια (του ζωγράφου;) ή κλάδος εκείνης) λογαριάζεται πια για οικογένεια σιφνέικη.

Γνωρίζουμε βέβαια ότι ο Παλαιοκαπάς ήταν γόνος αρχαίας και επιφανούς οικογενείας της Ιταλίας. Η οικογένεια του Παλαιοκαπά εξελληνίσθηκε και εγκαταστάθηκε στην Τήνο (βλέπε «Ιστορία της Τήνου», Δρόσου Ν. Δρόσου, σελ. 29).

Μετά την κατάκτηση της Τήνου από τους Τούρκους την 7 Ιουνίου 1715, ο πρώτος πρόξενος της Βενετίας που διορίσθηκε στην 'Ανδρο, λίγο μετά την κατάκτηση της Τήνου, ονομάζετο Παλαιοκαπάς. Αυτός ο άνθρωπος υπήρξε στην αρχή μεν πρόξενος

της Βενετίας ύστερα όμως και της Αυστρίας, έχοντας την δικαιοδοσία, εκτός της Άνδρου, της Τήνου, Μυκόνου και Σύρου. (Βλέπε ΑΝΔΡΟΣ υπό Δ. Πασχάλη, τομ. Β', σελ. 342.)

ΤΟ ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟ

1799: Δεκεμβρίου 27 εις φόβον Θεού.

Την σήμερον εσυμφώνησαν τα δύο κάτωθεν μέρη δια να κάνουν το παρόν συνοικέσιον εις ώραν καλήν και ευλογημένην. Από το ένα μέρος ο Κυρ Μανώλης Τζουρής και από το άλλο το Κερά Αντριανιώ ποτέ Μανωλιού Ζαννή Παλαιόκαπα, ότι να πάρη δηλ. ο γυιος του Μανώλη ονόματι Αποστόλης την θυγατέρα του κερά Αντριανιού ονόματι Αικατερίναν εις γάμου κοινωνίαν καθώς ορίζει η αγία του Χριστού Αποστολική και Ανατολική Εκκλησία και εν πρώτοις επικαλούνται το όνομα της Παναγίας και ζωαρκικής Τριάδος και την πρεσβειαν της πανυπερευλογημένης Θεοποινης ημών Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας, του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Προκοπίου και εις όνομα προικιού τάξει και δίνει το κερά Αντριανιώ της κόρης της την ευχήν του κυρού της και την ειδικήν της· ήτοι τα οσπίτια τα γονικά της εις το εις Σταυρί ανώγια και κατώγια με όλα τους τα κόμοδα· μια αγία εικόνα της Θεοτόκου, έξε κάδρα, τρεις κατρέφτες χρυσοί, ένας μεγάλος και δύο μικροί, τα γυαλικά όλλα οπού ευρίσκονται μέσα εις το σπίτι, ένα καντιλέρι μπρούτζινο, δύο κασοέλλες, μία μεγάλη και μία μικρή, πέντε καρέκλες, ένα σκάνιο, δύο ματαράτζα, μαζελάρια, τρία ζευγάρια σεντόνια τα δύο της κασοέλλας και το ένα καθημερινό, ένα ζευγάρι αεροκούρτουνα και μία κουρτούνα· ένα πάπλωμα Συμυρναϊκό, οι τέσσερες λινές, τέσσερα μαξελαροντήματα του μάνες μαξελαριών, δύο τουλουμάντηλα, δεκάξε πετζέτες, οι τέσσερες σοφά με το μακάτι τους, τρεις κεσέδες ασπμένιες, έξε πηρούνια σιδερά, ένα χαρανί, ένα τηγάνι, μία σκάρα, ένα μουρτάρι μπρούτζινο, μία σιδεριστιά, ένα θούτζι, ένα βαρέλι μεγάλο και έτερο μικρό, μία ζάρα των ελλών, μία μπιρμπινίτζα, δύο έτερα ξηροβάρελα. Εις μάλαμα ένα λαιμό πετόνια με το κρεμασάρι τους, δύο κολαίνες μαργαριταρένιες με τα κρεμασάρια τους, δύο δακτυλίδια, μία ζιγή σκολαρίκια γάντζες, τα ρούχα, της φορεσιές της καθώς τα ηξεύρει μόνη· μία βάχη και ό,τι χρειάζεται μια νοικοκερά. Τα χωράφια με συκιές εις του Ποδητού τα γονικά της. Το χωράφι με θεμονιά, με αλώνι εις τον Ελεήμονα καθώς ευρίσκεται περ' ό να τρώγη το κερά Αντριανιώ και από τα δύο πράμματα αυτά την τρίτη αντιράδα ανεξόδως· το αμπέλι εις τον πλάτανο το εμιοόν όποιον μέρος θέλει ή το απάνω ή το κάτω, τα χωράφια με ελαιόδεντρα εις του Μούγκρου. Και η ενορία του οσπίτιου να είναι εις τον Άγιο Σώζοντα και να κάνη μίαν εορτήν εις την Εκκλησίαν της Δευτέρας Παρουσίας κατά την συνήθειαν, και άλλην δια τα πράμματα του Ποδητού εις την Αγίαν Βαρβάραν εις τας οκτώ του Νοέμβρι και αυτή κατά την συνήθειαν. Ταύτα πάντα με την ευχή της· και από το άλλο μέρος ο κυρ Μανώλης ομού και η συμβία του κερά Ανδριάνα δίνουν του γυιου τους την ευχήν των γονέων τους και την ιδικήν τους, ήτοι μίαν κασοέλλαν, μίαν καναβέτα, τα άλματά της, ένα πεύκη, ένα κιλίμιο, δύο μαζελάρες, ένα πά-

πλωμα, μία τραπούντα, πέντε ζάρφια με τον δίσκον, δύο καρέκλες και ένα θρονί, ένα σοφά, και τα ρούχα της φορεσιές του καθώς μόνος του τα ειξεύρει, ένα ξηροβάρελο, το χωράφι με αμπέλι εις τα Βάλτα με συκιές, καθώς ευρίσκεται, το χωράφι του Μουγκού με συκιές και να κάνη μίαν εορτήν εις τον Άγ. Αθανάσιον την 1ην Κυριακήν των Νποτειών χρόνον παρά χρόνον. Έχει ο Αποστόλης και μετρητά και ομολογίας γρόσια χίλια, ήτοι 1.000. Ταύτα πάντα και την ευχήν τους. Αυτά θέλουν και τα δύο μέρη να είναι στερεά και απόπαστα εις τους αιώνας. Και εις πίστωσιν το υπογράφουν και μάρτυρες αξιόπιστοι εις ασφάλειαν.

Νικόλαος Παλαιόκαπας υπογράφω και μαρτυρώ. Αγγελέτος Κατζηλιέρος μάρτυς.

Κωνσταντίνος Μάτζας ο γράφας μαρτυρώ.

Κ. Σ.

12. Βλέπε Εγκυκλοπαιδική Επιθεώρηση «Ο ΗΛΙΟΣ», Τόμος 18ος, τ. 324/15.7.1950. «Μέχρι ποιού σημείου φθάνει η δεισιδαιμονία των κατοίκων», Σε. Δημ. Αρνέλου.

13. Άσχετα αν οι γειτονές μας Συριοί το θεωρούν τραγούδι δικό τους. Λένε μάλιστα πως τόφτιαζαν οι τρομοκρατημένοι Συριοί όταν παρακαλούσαν τον Σαν-Τζώρτζη να τους σώση από το τουρκοβάπορο, το «Χαμιδιέ», που κτύπησε τη Σύρο στις 3 Ιανουαρίου 1913 (Βλέπε «Κυκλαδικό Φως», Ιανουάριος 1960. «Χαμιδιέ», υπό Νικ. Μεταξωτού).

14. Εδώ έχει την θέση του το στοιχείον Θ', και επειδή φίλος μου υπέδειξε το πάτημα του τραγουδιού:

«Μα τον Άι Θαλλαλαίο
ψέμματα εγώ δε(ν) λέ(γ)ω.»

εικάζοντας βέβαια πως αφού υπάρχει τραγούδι θα υπάρχει και τοπωνύμιο, σημειώνω απαντώντας έτσι και στον κ. Μ.Ν. ότι ο Άγιος Θαλλαλαίος τιμάται μαζί με τον Άι-Σπυρί στην Μητρόπολη του νησιού μας χωρίς όμως, απ' ό,τι μπόρεσα να μάθω, να του έχει αφιερωθή πουθενά και εκκλησία από την οποία να δημιουργηθή και τοπωνύμιο.

Το ίδιο συμβαίνει και με το άλλο κοντόστροφο:

«Ω, Παναγιά το Στρογγυλό
ψέμματα δεν σας ομιλώ.»

Υπάρχει βέβαια τοπωνύμιο Στρογγυλό (στο δρόμο προς το Βαθύ), δεν υπάρχει όμως Παναγιά εκεί, χρειάστηκε όμως στον δημιουργό του διστιχου για την ρίμα και «ποιητική αβεία», όπως λέμε, φτιάχτηκε και μια Παναγιά εκεί που δεν υπάρχει (σήμερα πια, τουλάχιστον).

Με την ευκαιρία θα σημειώσω ότι δεν υπάρχει και Αγία Μαρκέλλα ούτε και ανάλογο τοπωνύμιο, παρ' ό,τι ακούγεται στη Σίφνο το διστικό:

Στην Αγία Μαρκέλλα μες στον ποταμό
εκείδά την είδα τη νέα π' αγαπώ.

Έτσι πρέπει να θεωρηθή σαν βέβαιο ότι το διστικό αυτό έφτασε στη Σίφνο από την

Χίο, όπου η Αγία Μαρκέλλα τιμάται με ξεχωριστό σεβασμό και όπου το διστικό που αναφέρω είναι πολύ γνωστό και θεωρείται σαν τραγουδι τοπικό.

15. Εντελώς όμοιο πλακίδιο, κατά την παράσταση και την τεχνική, έχει εντοιχιστή και στην Παναγιά την Καταβατή, στον βορ. τοίχο δίπλα στην αριστερή Πύλη του Ιερού. (Το δεύτερο αυτό βρήκε κάπου(!) ο ποτέ Γιάννης Καργιώτης και δώρησε στην Παναγιά την Καταβατή.)

16. Του αγιογράφου Κων/ντινού Παλαιοκαπά είναι γνωστά, κατά τον καθηγητή κ. Ευγγόπουλο, 4 εικόνες. Η παλαιότερα του έτους 1635, που παριστάνει την Δέποιον βρίσκεται στην Σίφνο στην εκκλησία του 'Αι Γιώργη τ' Αφέντη. Από κάποια παρεξηγήση, προφανώς, μεταξύ του τοπωνυμίου 'Αι Λούκας όπου βρίσκεται ο 'Αι Γιώργη τ' Αφέντη, και της εκκλησίας 'Αι Λούκας που είναι και ο ενοριακός ναός του συνοικισμού 'Αι Λούκας, η αναφερομένη πιο πάνω εικόνα φέρεται ως ευρισκομένη στην εκκλησία 'Αι Λούκας. (Βλέπε Α. Ευγγόπουλος, «Σχεδιασμοί Ιστορίας της θρησκευτικής Ζωγραφικής μετά την 'Αλωσιν», (1957), και υποσημειώσεις εις σελ. 204.)

(Βιβλ. Χριστ. Αρχ. Ετ. Δελτ. Θ', 1910, σ. 52, αρ. 5247).

17. Η εξ αποστάσεως επικοινωνία, η μετάδοσις δηλαδή ειδήσεων από Πύργο σε Πύργο, Ακρόπολη σε Ακρόπολη κι από νησί σε νησί, γινόταν με το άναμμα φωτιάς πάνω στο δώμα του κτίσματος. Και για την ημέρα που ο δυνατός ήλιος της Μεσογείου εμποδίζει την φλόγα να φαίνεται σε μακρινές αποστάσεις χρησιμοποιείτο ο καπνός. Σκέπαζαν δηλαδή την φλόγα, προφανώς, με κοπριές σε τρόπο που να βγάζει πυκνό μαύρο καπνό χωρίς να λαμπαδιάζει η φωτιά. Την στήλη του καπνού που ανέβαινε ψηλά έβλεπαν οι άλλοι και καταλάβαιναν πως κάποιο μήνυμα δέλανε να τους μεταδώσουν. Άναβαν λοιπόν κι αυτοί φωτιά, που όταν βλέπανε οι «αποστολείς» του μηνύματος καταλάβαιναν ότι γίνανε αντιληπτοί. Άρχιζε τότε η συνεννόηση μ' ένα πρωτόγονο είδος «Κώδικος», που τα σήματά του πετυχαίνανε σκεπάζοντας και ξεσκεπάζοντας τη φωτιά με μεγάλα χλωρά κλαριά που διακόπτανε την στήλη του καπνού κατά διαστήματα που ανταποκρινότανε στα προκαθορισμένα σήματα του «Κώδικος» τους. Κάτι πολύ σχετικό δηλαδή με τον σημερινό οπτικό τηλεγράφο που μεταδίδει φωτεινά σήματα «Μορς» και του οποίου πρόγονος πρέπει να θεωρηθεί ο τρόπος που αναφέρουμε.

Την νύκτα, αντί του καπνού χρησιμοποιούσαν την φωτιά, που η ένταση της φλόγας της διακόπτετο και επαναλαμβάνονταν με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιούσαν για τον καπνό. (Βλέπε σκαρίφημα του χάρτη της Σίφνου όπου σημειώνονται οι θέσεις των πύργων που χρησιμοποιούν για την μεταβίβαση ειδήσεων (με άναμμα φωτιάς ή με καπνό, σελ. 296.)

18. Τέτοιες υποθέσεις διατυπώθηκαν ήδη πολλές κατά καιρούς. Ειπώθηκε π.χ. ότι η Μονή είναι παλαιότερα της Μονής Παναχράντου Άνδρου και ακόμα ότι κτίστηκε μετά την Καταπολιανή της Πάρου, που η παράδοση την θέλει για δημιούργημα της Αγίας Ελένης. Βέβαια όλα αυτά δεν αποκλείονται, γιατί εικάζονται με βάση τις χρονολογίες που κατέχουμε σήμερα από γραπτά μνημεία. Επειδή δεν νομίζω ότι ο δρόμος των υποθέσεων είναι δημιουργικός, αφήνω τον χρόνο να φέρη στο φως κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο, που θα μας καθορίση τον χρόνο ιδρύσεως του χριστιανικού αυτού τεμένους.

19. Στα ερείπια του αρχικού εκείνου κτίσματος ξανάκτισε πριν 40 χρόνια ο ποτέ

Παπά - Σταμάτης, ιερομόναχος στα Φυρόγια, το νέο καμαράκι που είναι σήμερα γνωστό σαν «Μαντράκι».

20. Με την ευκαιρία προτείνω το άνοιγμα της κλεισμένης πόρτας στο σημείο που την επισήμανα και την αξιοποίηση της μουσικής αυτής πτέρυγας. Με ελάχιστα χρήματα θα συντηρηθεί η νέα κρύπτη που θα προσελκύση δικούς και ξένους επισκέπτες, που οπωσδήποτε κάτι δ' αφήσουν για το Μοναστήρι. Ας θυμηθούμε άλλωστε και την παράδοση: «...Το τρίτο καζάνι με τα φλουριά είναι κρυμένο στα βορεινά κελλιά...» έτσι δεν είπε ο προφήτης στ' όνειρο του καλόγερου; Για τα βορεινά κελλιά λοιπόν πρόκειται. Δεν νομίζετε ότι όλα αυτά, κατάλληλα προβαλλόμενα και συμπληρούμενα με λίγη τουριστική «σάλτσα» θα μπορούσαν με τον καιρό να γεμίσουν κανένα καζάνι δραχμής, που τόσο χρειάζεται η Μονή; Θάβηλα τη γνώμη του προστάτου του Μοναστηριού κ. Στυλ. Πρόκου.

21. Βλέπε: Ηρόδοτος Βιβλ. ΙΙΙ Κεφ. 57, Παισαυσίας Βιβλ. Χ κεφάλ. 10, SUIDAS εις λέξιν Σίφνος, Στέφανος (Βυζάντιος) εις λ. Σίφνος, Απολλωνία, ESTIEN NE LE GEOGRAPH., Ηούσιος, Πλίνιος, Στράβων.

22. Το σιφνέικο μολύβι πλησιάζει πολύ προς τον τσίγκο και μοιάζει με τον φυσικό ανθρακικό μόλυβδο (GARBONAT DE PLOMB) λυώνοντας ευκολότερα. Γι' αυτή του την ιδιότητα οι Σιφνιοί του 1700 φρόντιζαν ύστερα από βροχή να τον συνάζουν από τις νεροσυρμές που μαζεύονταν και να τον λυώνουν για να κάνουν σκάγια για το κυνήγι. Η ποιότητα αυτή του σιφνέικου μολυβιού είναι που κάνει το κοκκινόχωμα του νησιού να υπερέχει από τ' ανάλογα χρώματα άλλων ελληνικών τόπων κι αυτό είναι το μυστικό της πανελληνίας φήμης των «Σιφνέικων τσουκαλιών».

23. Για την LAPIS SIPHNIUS, την σιφνέικη δηλαδή πέτρα, μιλά ο Ρωμαίος Πλίνιος στην «Φυσική Ιστορία» του (HIST. NAT. LIB.36 CAP 22 και 35, 41, 1). Όπως ξέρουμε ο Πλίνιος καθώς κι ο Αθηναίος αντιγράφουν προγενέστερους των συγγραφέων κι έτσι θα παραθέσω την περιγραφή του Θεόφραστου του μαθητή του Αριστοτέλη, που γράφοντας το «Βιβλίον περί λίθων» («LIB. DE LAPIDIS», 7, 42) στα 315 π.Χ. αναφέρει επί λέξει: «Επί και εν Σίφνω τοιοῦτος τις (λίθος) εστιν ορυκτός, ως τρία στάδια από θαλάσσης, στρογγύλος και βλωδής, και τερνεύεται και γλύφεται δια το μαλακόν όταν δε πυρωθή και αποθαφή ελαίω μέλας τε σφόδρα γίνεταί και σκληρός ποιούσι δ' εξ αυτού σκεύη τα επιτράπεζα».

Ακόμα ο Ισίδωρος (ISIDORE) (στο ORIG. LIQ. 16 CAP 4) και τέλος Στέφανος (ο Βυζάντιος) (βλέπε λέξιν ΣΙΦΝΟΣ όπου «σιφνιον ποτήριον»), βεβαιώνουν ότι στη Σίφνο σκόλιζαν με τη σμίλη ή τον τόρνο το είδος αυτό της μαλακής πέτρας και κατασκεύαζαν δοχεία για τη φωτιά κι επιτραπέζια σκεύη που κατόπιν ζεμάτιζαν με λάδι καυτό που έκαμε την μαλακή πέτρα να σκληραίνει πολύ, να μαυρίζει και να γυαλίζει κάνοντας τα σκεύη που γινότανε απ' αυτήν περιζήτητα μέχρι και την Ρωμαϊκήν εποχή ακόμα.

24. Και η γη της Θάσου έκλεινε χρυσό, όπως το Λαύριον έδινε ασήμι. Δεν θα παραλείψω και την Νάξο, που και στον Μεσαίωνα ήταν γνωστό ότι είχε χρυσοφόρα κοιτάσματα.

25. Βλέπε τοπωνύμιον «Μεταλλεία».

26. Και το ότι πράγματι κάτι τρομερό συνέβη διαπιστώνεται από την κατάσταση που μέχρι και σήμερα βρίσκεται το μέρος εκείνο του νησιού. Αναποδογυρισμένοι βρά-

κοι, αναστάτωση των εδαφικών στρωμάτων, συνιζήσεις, καθιζήσεις των ακτών, είναι η εικόνα που αντικρύζει ο επισκέπτης.

Οι φαράδες διηγούνται πως παραπλέοντας τις ακτές εκείνες ο ώρες γαλήνης ξεχωρίζουν καθαρά μέσα στο νερό τα βυθισμένα κομμάτια της γης και επάνω ο' αυτά κτίσματα κι άλλα ανθρώπινα έργα. Σε μερικά σημεία το βάθος της θάλασσας είναι απύθμενο. Ο Γκιών εικάζει ότι ίσως στα βυθισμένα κομμάτια της χερσονήσου εκείνης να υπήρχε η είσοδος και κάποιου άλλου χρυσοφόρου μεταλλείου.

Περίεργο είναι πως κανείς από τους αρχαίους συγγραφείς, τουλάχιστον στα έργα τους που φτάσανε ίσαμ' εμάς, δεν αναφέρει τίποτα γι' αυτήν την καταστροφή. Ούτε αυτός ο Ηρόδοτος, που γράφοντας στα 500 π.Χ. δεν παρέλειψε εν τούτοις να μιλήσει για τον πλούτο των Σιφνίων και για τον θησαυρό τους στους Δελφούς. Ό,τι ξέρουμε για την καταστροφή εκείνη είναι από τον Πausανία που γράφει γύρω στα 160 μ.Χ. και που μας παραδίδει την διάδοση που οι ιερείς των Δελφών φρόντισαν να κοινολογηθεί. Την οργή δηλαδή του Απόλλωνα που ξέσπασε επάνω στα μεταλλεία με την μορφή της θάλασσας που τα πλημμύρισε για να τα καταπιεί τελικά. Φυσικά ο Πausανίας σαν Εθνικός (ειδωλολάτρης δηλαδή) δεν μπορούσε παρά να εγκολπωθεί τις απόψεις των Δελφικών. Είναι καταφανές πάντως πως κάποιος μεγάλος σεισμός ξεθεμέλιωσε τα πάντα στο μέρος εκείνο. Με την άποψη αυτή συμφωνούν και οι περιηγητές των τελευταίων χρόνων. (Βλέπε βιβλιογραφία στο τέλος του πονήματος).

Ένας απ' αυτούς μάλιστα, ο Gouffier, νομίζει πως ο ίδιος σεισμός θα πρέπει να κατέστρεψε και την τότε πρωτεύουσα του νησιού την λεγομένην Σίφνον επίσης, το Άστυ όπως το θέλει ο Ηρόδοτος, ή Απολλωνία όπως την αποκαλεί ο Gouffier, που την αλλοτινή της θέση έχει πάρει εν μέρει το σημερινό Κάστρο. Τα ίδια λέγει και ο Βυζάντιος στην λέξιν Απολλωνία. Ο Buchon πάλι (όπως και στο τοπωνύμιον Άι - (Α)-Ντριάς εσημείωσα) θέλει την πρωτεύουσα του νησιού, την Απολλωνία, επάνω στο λόφο του Άι - (Α)-Ντριά (βλέπε σχετικό τοπωνύμιο).

Ο Tournefort, τέλος, που απ' αυτόν ερανίζεται και ο Γκιών, αναφέρεται στην μαρτυρία του Πausανία για την καταστροφή των μεταλλείων από μια θαλάσσια πλημμύρα.

Τολμώ να σκέπτομαι γιατί τάχα να μην συνέβησαν και τα δύο αυτά: Ένας τρομακτικός σεισμός, δηλαδή, που έχοντας επίκεντρο στην θάλασσα, αναποδογύρισε τα πάντα στη στεριά σηκώνοντας συγχρόνως και τεράστια παλιρροϊκά κύματα στη θάλασσα που σάρωσαν τις ακτές πλημμυρίζοντας και τις στοές που απόμειναν από τα μεταλλεία μετά την αποκοπή και την καταβύθιση της κουφωμένης άκρης της χερσονήσου αυτής.

Ένα τόσο βίαιο φαινόμενο θα μπορούσε ναχε για αιτία την έκρηξη κάποιου θαλασσινού ηφαιστείου. Και τέτοιο ηφαιστειο υπάρχει πολύ κοντά μας. Το ηφαιστειο της Σαντορίνης. Δεν έχουμε βέβαια καμμιά ιστορική μαρτυρία για μια έκρηξη του ανάλογης εντάσεως στην περίοδο που πρέπει να κατεστράφησαν τα μεταλλεία της Σίφνου. Δεν είναι όμως απίθανη η υπόθεση που κάνουμε όταν έχουμε το προηγούμενο της καταστροφής του Ανακτόρου της Κνωσού από την έκρηξη αυτού του ίδιου ηφαιστείου της Σαντορίνης στα 1450 π.Χ.

Πρόκειται για την έκρηξη του θαλασσινού αυτού ηφαιστείου που κατεβύθισε την υπερκείμενη Στρογγύλην όπως ονομάζετο η μετέπειτα Σάντα - (Ει)ρήνη των Λατινών του μεσαίωνα, που στο στόμα του λαού μας πήρε το σημερινό όνομα της Σαντορίνης. Και ήσαν τέτοιου ύψους και εντάσεως τα απίθανα παλιρροϊκά κύματα που το φαινόμε-

νο εκείνο εσκόπησε, ώστε πέρασαν την τόσην θαλασσίαν απόσταση που χωρίζει τη Σαντορίνη από τις Κρητικές ακτές και ξεσπώντας επάνω τους σάρωσαν τα πάντα. Είναι η άποψη του Καθηγητού κ. Μαρινάτου που άκουσα κάποτε ο' ανακοίνωσή του στην Αρχαιολογική Εταιρία. (Βλέπε και νεώτερο σχετικό δημοσίευμά του εις «Κυκλαδικά»).

Αλλά και μόνος ένας μεγάλος σεισμός μπορούσε να φέρει τ' αποτελέσματα αυτά. Λέγεται βέβαια πως η Σίφνος, καθώς κι όλες οι δυτικές Κυκλάδες, σαν συνέχεια της Λαυριωτικής χερσονήσου ή απόσπασμα του Σουνίου, δεν υπόκεινται τόσο σε σεισμικές δονήσεις όσο τα ηφαιστειογενή γειτονικά μας νησιά η Πόλυβος (η Πολύαιγος των αρχαίων), η Κίμωλος, η Μήλος και τα πιο μακρινά Φολέγανδρος και Θήρα (Σαντορίνη). Η ιστορία όμως δεν συνηγορεί ο' αυτό, γιατί μαθαίνουμε ότι και στα μετά Χριστόν χρόνια και πολλοί και μεγάλοι ήσαν οι σεισμοί που κτύπησαν γενικά τις Κυκλάδες. Γύρω στα 700 αϊφνης, μεγάλοι σεισμοί πρέπει να υπήρξαν η αιτία της ολοκληρωτικής καταστροφής των πόλεων των νησιών μας. Και ήταν τέτοια καταστροφή, που οι πόλεις εκείνες εγκαταλείφθηκαν και κτισθήκανε νέες ο' άλλους χώρους. Οι νεώτερες εκείνες πόλεις είναι αυτές που διασώζονται μέχρι σήμερα. Παραδεχόμεσθε σαν αιτία της καταστροφής εκείνης μια περίοδον σεισμών, γιατί δεν έχουμε ιστορικές μαρτυρίες για την προέλευση του φαινομένου αυτού της ομαδικής και τελείας καταστροφής των αρχαίων νησιωτικών πόλεων από μέρους ανθρώπων.

Καταστροφές από τους Άραβας αναφέρονται γενικά και ασφαλώς θα έγιναν και από τους πρώτους Χριστιανούς. (Μέσα δ' αιώνας για τις Κυκλάδες) παρ' ότι η ιστορία σιωπάει. Αν κρίνει κανείς όμως από τις καταστροφές που οι Χριστιανοί έκαμαν στις ηπειρωτικές πόλεις, θα πρέπει να έκαναν και στα νησιά μας. Πάντως οι πολύ μεγάλες καταστροφές που εξαφάνισαν τελείως τις ηπειρωτικές πόλεις προήλθαν από σεισμούς. Μεταξύ του Δ' και Η' αιώνας η ίδια αιτία κατέστρεψε και πόλεις της Ανατολής.

Επί Ουαλεντινιανού (Ζώσιμος 4, 18) το 375 μ.Χ. φοβερός σεισμός κατέστρεψε τις ελληνικές πόλεις εκτός της Αθήνας. Ο Ευάγγριος (2, 14) λέγει «εσεισθη και η Ιωνία και αι καλούμεναι Κυκλάδες νήσοι». Έχουμε ακόμα τους καταστρεπτικώτερους σεισμούς της Κωνσταντινουπόλεως στα 397, 408, 417, 418, 422, 423, 438 (βλέπε και MURALT, σελ. 350). Φυσικά θα εσεισθησαν και οι Κυκλάδες.

Μα και στα τελευταία χρόνια αναφέρονται μεγάλοι σεισμοί (βλέπε «Ανδριακόν Ημερολόγιον» από 1925 και εντεύθεν), ας προστεθεί ο' αυτούς και ένας από τους πολλούς που αναφέρονται στα περιθώρια και τα εξώφυλλα των εκκλησιαστικών βιβλίων της Σίφνου και τον οποίον παραδέτεται και ο Γκιών σελ. 58. Τον ανέφερε ένας από τους καλόγηρους τ' Άι - Ν-Ηγιά στο ξώφυλλο του Κώδικα της Μονής που πλέον δεν υπάρχει.

Απ' αυτά τα λίγα που συγκέντρωσα εδώ φαίνεται πως το λεγόμενο ότι η Σίφνος δεν υπόκειται σε συχνές σεισμικές δονήσεις, δεν είναι αληθινό.

27. «Αραβών Σίφνιος». Έλεγαν «επί των διαβεβλημένων» επειδή οι Σιφνιοί εθεωρούντο ασελγείς.

«Σιφνιάζειν» έστι δεν το άπτεσθαι της πυγής δακτύλω» (πυγή = πρωκτός), (όπως Κρητίζειν και Λεοβιάζειν από την Κρήτη και Λέοβο). Σουΐδας.

«Σιφνιάζειν» επί των τας χείρας προσαγόντων τοις ισχίοις Στράβωνας (10, 484).

«Σίφνιος αστράγαλος» (Παροιμιογρ. εκδ. LENTSCH A', σελίς 452). Λεγότανε για

τη φτώχεια των Σιφνίων. Ανάλογη σύγχρονη παροιμία που λέγεται για τον ίδιο λόγο: «Το Σιφνέκο ποδοσίδι, μια ελιά κι ένα κρομούδι».

«Ο Μελέτιος ουκ οιδ' όπως και πόθεν αρυόμενος τας πληροφορίας αποδίδει τοις Σιφνίοις έτερα επίθετα ουχι ευοχήμονα» (Α. Μπλιαράκης «Κυκλαδικά»). Εις λ. Σίφνος από σ. 41 και επόμ.

Για όσους ενδιαφέρονται για περισσότερα παραθέτω μια μικρή βιβλιογραφία:

—JOSEPH PITTON DE TOURNEFORT, 1717, "RELATION D'UN VOYAGE DU LEVANT FAIT PAR ORDRE DU ROY".

—CHOISELL GOUFFIER, 1786, "VOYAGE PITORESQUE DE LA GRECE".

—A. BUCHON "VOYAGE DAN L' EUBEE LES ILES IONIENNES ET LES CYCLADES", EN 1841.

—OL DAPPER, 1707, "DESCRIPTION DES ILES DE L' ARCHIPEL".

—C.S. SONNINI, "VOYAGE EN GRECE ET EN TURQUIE FAIT PAR ORDRE DE LOUIS XVI", 1801.

—Περιοδικόν της Εταιρείας προς προαγωγήν των Ελληνικών Σπουδών. Εν Λονδίνω. Τόμος Στ'.

—BENT J. TH., «Περί των χρυσορυχείων και αργυρορυχείων της ν. Σίφνου». (Επί των πληροφοριών της Bent — περί κυρίας πρόκειται έστω και αν θέλει να εμφανίζεται σαν άνδρας— πρέπει να διατηρούνται επιφυλάξεις γνωστού ότι ελέγχεται σαν ανακριθής και όχι σοβαρά εις την εργασίαν της ιδίως εις τας "CYCLADES" και ιδιαίτερος εις το μέρος της Σίφνου. (Βλέπε ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΝ, τόμος 3, σελ. 9, υποσημείωσις, υπό Ν. Πολίτη.)

—DEMOULIN(H), "MINES ANCIENNES EN GRECE. MUSSEE BELGE", Τόμος VII, (1903), σελ. 466 επόμ.

—«Αρχαιολογική Εφημερίς». Έτος 1854, σελ. 1144-8. «Περί των εν Ελλάδι κατά τους αρχαίους χρόνους ευρισκομένων μεταλλείων», υπό Ξαυερίου Λένδερερ.

—Κ. Γκιών, «Ιστορία της Νήσου Σίφνου», 1876.

28. Απολλωνία (n) ονομάζεται και λιμάνι στη Λιθύμ. Βλέπε άρθρο στις 11.1.1958 στην εφημερίδα «Καθημερινή».

29. Περισσότερα για τη σημασία και τη χρησιμότητα των Πύργων βλέπε στα τοπωνύμια «Αι - Ν - Ηγιάς» και «Βίγλα». Στα τοπωνύμια εκείνα ανήκει οργανικά και το παρατιθέμενο σκαρίφημα του χάρτη της Σίφνου (βλ. σελ. 70), που θα βοηθήσει στην πληρέστερη κατανόηση της εξ αποστάσεως μεταβιβάσεως ειδήσεων. Τόση σημασία είχε η σχολαστική τήρηση του ανάματος των φρυκτωριών, ώστε ο Δουξ της Νάξου Ιωάννης Β', που παρέλειψε το 1426 ν' ανάθει τις συνήθεις φρυκτωρίες για ν' αναγγέλλει στον Βάϊλον της Χαλκίδος την προσέγγιση του οθωμανικού στόλου, κατεκρίθη τότε ως «βαρύτατα βλάψας τα συμφέροντα της Βενετίας» και παρέμεινε σαν ιστορικό παράδειγμα ανεπιτήρητος μεταξύ των Δουκών του Αρχιπελάγους.

B

Βαθύ (στο). (Βλέπε και τοπωνύμιον Ταξιάρχης Βαθιού.) Ένα από τα γραφικότερα αν όχι το γραφικότερο, από τα λιμάνια του νησιού στα Νοτιοδυτικά. Το τοπωνύμιον κατά μίαν εκδοχήν προέρχεται από την έκτασιν σε βάθος του λιμανιού που παρέχει πλήρη ασφάλεια στα ιστιοφόρα. Κατ' άλλην εκδοχήν από την εντύπωσιν του βάθους που δίνει η θέα του λιμανιού από το ύψος της ογκώδους διχαλωτής κορυφής του όρους «Κατσιστρία», απ' όπου ο σημερινός δρόμος και το «Μπρόβαλμα» του λιμανιού.

Σε παλαιότατο έγγραφο (1630) αναφέρεται:

«Το βάθος είναι πέντε μέχρι έξι βήματα και είναι δυνατόν να περιλάβη αρκετά μικρά και μεγάλα πολεμικά πλοία που μπορούν να πλευρισούν. Υπάρχει ξυλεια, αλλά όχι νερό».

Στο ίδιο έγγραφο το λιμάνι του Βαθιού χαρακτηρίζεται ως το κυριότερο λιμάνι του νησιού, με δεύτερο αυτό του Φάρου.

(Από την έκθεση του Ραφαέλλο Μονάνι, μέρος της οποίας παρέθεσε ο κ. Βασ. Σφυρόερας στη ΣΙΦΝΙΑΚΗΝ, τεύχος 11-12, Χριστούγεννα του 1967, σελ. 140).

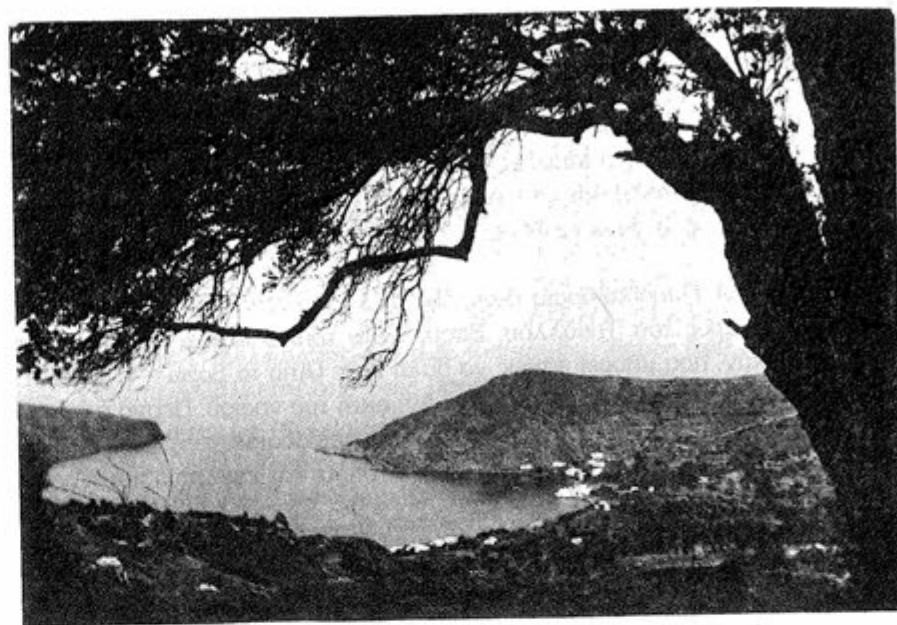
Ιδανική αμμουδερή ακτή καθ' όλον το πέταλο του λιμανιού και η οποία κατά τους μήνας Αύγουστον - Σεπτέμβριον είναι κατάσπαρτη από αυτοφυή άσπρα μυρωδάτα κρίνα. Θάλασσα ανάβαθη, ήρεμη, απηλλαγμένη από πέτρες και φύκια. Στα γύρω κτήματα δείγματα πανάρχακων συνοικισμών, όπως και κατά την θέσιν «Βουλιστρία» όπου αρχαίοι τάφοι. Στο δυτικόν του λιμανιού το Μοναστήρι των Ταξιαρχών, ένα από τα σπουδαιότερα θέρετρα των παλαιότερων και νεωτέρων Σιφνίων για την παροχήν διαμονής και πάσης σχετικής ευκολίας στα κελλιά του μοναστηριού.

Τα παλαιότερα των κελλιών αυτών είναι κτισμένα με στέγην τοξωτήν κατά τον τρόπον που οικοδομούνται τα σπιτία στην Σαντορίνη. Ο Ναός εορτά-

ζει τρεις φορές τον χρόνο, ήτοι τον Ιούλιο «Το Ταξιαρχάκι του Γυαλινού», στις 6 Σεπτεμβρίου «Το Θαύμα του Ταξιάρχου Μιχαήλ» και τον Νοέμβριο «Των Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ». Τα δύο τελευταία πανηγύρια είναι από τα αξιολογότερα του τόπου. Γίνεται η καθιερωμένη συνεστίασις που παρακάθηνται συνήδως περί τα 500-600 άτομα. Άλλοτε ήρχοντο ειδικώς και ιστιοφόρα από την γειτονικήν Κίμωλον για να φέρουν μεγάλον αριθμόν προσκυνητών που απέδιδαν κατά κάποιον τρόπον φόρον τιμής στην γενέτειρα Σίφνον. Πριν από πενήντα περίπου χρόνια κάποιο από τα καΐκια εκείνα βυθίστηκε από θαλασσοταραχή κι από τότε το έδιμο έσβησε. Χάθηκε έτσι μια εκδήλωσις σεβασμού στην Μητρόπολιν γιατί όπως είναι γνωστόν στα 1646 μια ομάδα από 16 οικογένειες Σιφνίων φυγάδων με την εικόνα της Παναγίας, της γνωστής σαν Οδηγητριάς, έφθασε στην Κίμωλο φεύγοντας, ποιος ξέρει ποιες ανωμαλίες πάνω στο νησί μας. Κάποια κοινωνική αναστάσωσις, ίσως τις λεπτασίες που την εποχήν ακριβώς εκείνην υπέστυσαν οι νησιώτες από τον Βενετσιάνικο στόλο στη διάρκεια του Κρητικού πολέμου ανάμεσα στους Τούρκους και τους Βενετσιάνους ή ποιος ξέρει τι άλλο. Και λέγει η παράδοσις πως κατέφυγαν οι Σιφνιοί μέσα στο δάσος του νησιού της Κιμώλου κι έκτισαν οπίτια κι εκκλησιά στο μέρος που η Οδηγήτρια υπέδειξε.

Έπειτα μαζεύτηκαν γύρω τους σιγά-σιγά και οι ελάχιστοι απομείναντες από τους αποδεκατισμένους παλαιότερους κατοίκους του νησιού της Κιμώλου που εγκατέλειψαν την παλιά πρωτεύουσα το σημερινό Παλιόκαστρο. Έτσι δημιουργήθηκε η νεώτερη κωμόπολις κτισμένη από τους Σιφνιούς, που έμοιαζε με φρούριο και που και σήμερα είναι γνωστή σαν «Κάστρο». Λέγεται ακόμα πως η ζακουσμένη αγάπη των Σιφνίων για το νησί τους έκαμε και τους αυτοεξοριστούς εκείνους αδελφούς μας ν' ανεβαίνουν στον λόφο που βρίσκεται απέναντι από το δικό μας λιμάνι του Βαδιού κι αγναντεύοντας την «χαμένη Ιθάκη τους» να κλαίνε την κακή μοίρα τους. Το τοπωνύμιο του λόφου εκείνου παρεφθάρη σε «Κλαψοβούνι» χάνοντας το παλιό του όνομα «Ξαπλοβούνι».

Βαγγελίστρα (n). Στον συνοικισμό Παπαφώτη (στον) όπου και ναός της Ευαγγελιστριάς. Άλλοτε ιδιοκτησία του ποτέ Αγγέλου Κοσμή και ήδη εκκλησία Κοινοτική. Εικόνες αξιόλογες, όπως η της Γεννήσεως της Θεοτόκου (ευρισκομένη κατά το 1952 επί του αρχιερατικού θρόνου). Απεικόνισις πρωτότυπη, συντήρησις καλή, άνωθεν επιγραφή δυσδιάκριτη. Στο καμπαναριό εντειχισμένες ποροελάνες ήδη ασβεστωμένες και μόλις διακρινόμενες. Στο προαύλιο της εκκλησίας κυκλικό κιονόκρανο, καθώς και τετράγωνη βάση με υποδοχήν στρογγυλής στήλης. Δεύτερα τετράγωνη βάση και κιονίσκος ύψους 0,25 μ. διακοσμημένος με σχηματοποιημένα κυπαρίσσια εναλλασσόμενα με ένα είδος οικοσμήμου και ανθεμίου. Το σύνολον της διακοσμήσεως αποτελεί ταινίαν που θυμίζει τις γλυφές των παλαιών γλυπτών κασελλών του νησιού. Αναφέρω τις λεπτομέρειες του διακόσμου επειδή από του 1962 δεν ξαναβρήκα τον κιονίσκο

Το Βαθύ: Το γραφικότερο από τα λιμάνια του νησιού στα Ν.Δ.

εκεί όπου αναφέρω και εοχεδιάσα. Είμαι βέβαιος όμως ότι διεφυλάχθη από τον Επιμελητήν Αρχαιοτήτων Σίφνου, όπως συμβαίνει και με άλλα ανάλογα αντικείμενα. Εκεί και ο τάφος του φιλοσόφου και κοινωνικού αναμορφωτού της νεωτέρας Ελλάδος Αποστόλου Μακράκη. Ο Μακράκης γεννήθηκε στη Σίφνο το 1831. Το σπίτι του δίπλα στην εκκλησία της Βαγγελιστράς διατηρείται αναλλοίωτο μέχρι σήμερα. (Βλέπε περί Α. Μακράκη το πόνημα του Δ.Σ. Μπαλάνου «Ο Απόστολος Μακράκης», Θεσσαλονίκη 1920. Επίσης Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος «Απόστολος Μακράκης», Αθήναι 1939.)

Βαθειά Λαγκάδα (n). Θείσις στα Ν.Α. του νησιού. Το τοπωνύμιο Λαγκάδα σε πολλούς ελληνικούς τόπους όπως παρά τον Άγιο Μάμαντα Άνδρου.

Βαλιανιές (οτις). Θείσις στα Β.Α. του νησιού.

Βάνη (οτου). Χείμαρρος που εκβάλλει στο λιμάνι Βαθύ.

Βάρτα (τα). Παρ' ότι η θείσις βρίσκεται σε ύψωμα, το τοπωνύμιον απαντώμενο σε προικοσύμφωνον του 1799 (βλέπε και τοπωνύμιον «Δεύτερα Παρουσία») εκφέρεται ως Βάλτα. Από τους παλαιούς Σιφνιούς εθεωρείτο σαν τόπος που κατοικείται από «στοιχειά και ανεράιδες».

Βασάλου (το Φρούδι). Βραχώδες ύψωμα στα Ν.Δ. του νησιού. Φρούδι στο

τοπικό ιδίωμα σημαίνει μεγάλος βράχος. Βασάλος, εξάλλου, είναι σήμερα επώνυμον οικογενείας στο νησί. Βασαγιού ή Βασαλιού η γυναίκα η εκ της οικογενείας των Βασάλων. Όπως είναι γνωστόν: Βασάλος υπήρξε για τις Κυκλάδες της Φραγκοκρατίας ένας από τους τίτλους ευγενείας όπως και ο Τοποτηρητής (Locoteneti), όπως ο Μπαλής ο Προξενικός του Δουκός (Ducal Fatore), όπως ο Καπετάνος (του Κάστρου), όπως ακόμα ο Αποκυνηγάρης, ο Κυβερνήτης, ο Κατελλάνος, ο Αποσιτικάριος, ο Καναθάρος, ο Μαντροκουράτος κ.λπ. κ.λπ.

Βασιμίδι (το). Παραθαλάσσια θέσις έξω από το λιμάνι Βαθύ. Κάτω από τη θέση Εγκρέμναρος του Τρούλλου. Βασιμίδι στο τοπικό ιδίωμα σημαίνει την δίκη, υποδοχήν, που μπορεί κανείς να βάλει κάτι. (Από το Βάζω = τοποθετώ).

Βασιλοπόταμα (τα). Χειμάρρος στην Αν. ακτή του νησιού. Περνά από την θέσι Καστανάς και χύνεται στον μικρό κόλπο Λειβαδάκια.

Βαφτιστής (ο). Τόπος στο Πάνω Πετάλι όπου και εκκλησία του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού.

Βγένας (στης). Χειμάρρος στην τοποθεσία Αμμουδάρες. Εκεί τρεχούμενο νερό (Πηγή).

Βερνίκου (στού). Κόλπος στα Β.Δ. του ν. στην Χερσόνησο. Βερνίκος = επώνυμον σιφναϊκής οικογενείας.

Βήμα (στο). Μεσόγεια θέσις στα Ν.Δ. του νησιού. Δυτικά της θέσεως Παναγιά του Καργιαύλη. Το τοπωνύμιον, όπως εκφέρεται σήμερα είναι εντυπωσιακό και αν δεν πρόκειται για παραφθορά άλλης λέξεως δυνατόν να διατηρηται από την αρχαιότητα.

Βίγλα (στη). Ύψωμα Β.Δ. του χωριού Αρτεμώνας.

Βίγλα (στην). Ύψωμα πάνω από το λιμάνι Βαθύ.

Βιγλάκι (στο). Ύψωμα στο Ν.Δ. του νησιού, επάνω από τη θάλασσα. Βιγλα σημαίνει, ως γνωστόν, σκοπιά (η). Το τοπωνύμιον είναι κοινό για πολλά μέρη της Ελλάδος. Στην Κύπρο απαντάται σαν Βικλα, στην Σαντορίνη σαν Μεροβίγλι (το), Βιγλα, στην Άντρο Βιγλα Τούρλα, Βιγλα κ.λπ. Προέρχεται από το Λατινικό *Vigilia* = νυκτερινή φρουρά (ιταλικά *Vigilia*). Οι βιγλες βρίσκονται πάντα σε περιόπτα μέρη όπου διητηρούντο άλλοτε φρουρές. Δημιουργήθηκαν από τους Βενετούς και ήλεγχαν μεγάλην έκτασιν της γύρω περιοχής. Συχνά ταυτίζεται η Βιγλα με τους αρχαίους Πύργους (φρουκωρίες) που είναι κτισμένοι επάνω σε εξάρσεις του εδάφους (βλέπε περισσότερα στο τοπωνύμιον Άι Ν-Ηγιάς).

Βίστη ο ποταμός (του). Χειμάρρος που αρχίζει από την θέσι Μάγγαρη πάνω από το Βαθύ και χύνεται στο λιμάνι του Βαθιού.

Βλάση (στού). Τόπος στα Ν.Δ. του νησιού. Βορ. του κολπίσκου Αργυρό (το). Βλάση (στού) υπάρχει και στα Ν.Α.

Βλάχα (στη). Θέσις στα Α. του νησιού.

Βλοϊδί (το). Θέσις στο κέντρον χαμηλών λόφων κοντά στο χωριό Καταβατή. Τόπος που κάποτε θα είχε πολλές πηγές βυθισμένες σήμερα, αφού τα πηγάδια της περιοχής έχουν πάντοτε άφθονο νερό ακόμα και σε περιόδους που τα άλλα πηγάδια όλου του νησιού στερεύουν από ξηρασία. Στην περιοχή διατηρούνται θαλεροί κήποι. Η λέξις κατά τον Αραβαντινόν («Ηπειρωτικόν Γλωσσάριον», σελ. 29) ετυμολογείται εκ του αναβλύζω, αναβλύσας, βλύσας. Στην Ήπειρο έχει την σημασίαν του κωσμένου θησαυρού που ανευρίσκεται τυχαίως και κατ' επέκτασιν σημαίνει τον πλούτον. Σαν ιδιωματική λέξις άλλων τόπων (Βλοϊδί ή Βληπίδι) έχει την έννοια του κοσμήματος που προσφέρεται στη νύφη κατά την ημέρα του γάμου (βλ. Λεξικόν «Πρώϊας»).

Βλυκάδα (στην) Κόλπος στα Β.Α. του νησιού. Μέρος αφιλόξενο για βάρκες, γιατί προσβάλλεται από τους βορείους ανέμους.

Βλυκάδα (στην). Όρμος στα Ν.Δ. του ν. Κάτω από την θέσι Καλαμίτσι.

Βλυκό (στο). Παραθαλάσσια θέσις παρά το λιμάνι Φάρος. Εκεί αδύνατη πηγή νερού. Ανάλογα τοπωνύμια σε πολλά μέρη της Ελλάδος. Γλυφάδα στον Παγασσικόν, Βλυκάδα στα Αντικύθηρα, Γλυφάδα και Βληκός στην Άνδρο, Βλυκός στην Ύδρα. Βλυκός επίσης ακρωτήριο της Άνδρου, Γλυφόν (το) στην Κύπρο. Τέλος, βληκός = φυτό στην Άνδρο. Στο τοπικό ιδίωμα της Σικίνου απαντάται ρήμα βλυκίζω με την σημασία του ποτίζω ή «πίνω ολίγον». «Μπάρε μου δεν εβλύχισα το ζω». Βλύχα (η): Στη Λευκάδα σημαίνει το πηγάδι, εξ ου και εκεί το ρήμα βλυκίζω = ποτίζω, όπως και σε πολλά άλλα ελληνικά μέρη.

«Βλυκός», ιδίωμ. γλυφός. Βληκή, βληκηθμός, βληκημα = βέλασμα (το). Βλέπε Λεξ. Πρώϊας. Ίσως από το Γλυφάδα που σκηματίσθηκε πάλι από το παλαιόν γλυκός, το οποίον ελέγετο και βλυκός και που δηλώνει θέσιν στην οποίαν αναβλύζει γλυφό και υφάλμυρο νερό.

Βουλιστρία (η). Όνομα πολλών θέσεων του νησιού, κυρίως παραθαλασίων. Βουλιστρία στο τοπικό ιδίωμα σημαίνει την κατακρήμνισι ίδια επί ξηρολιθιάς. «Ήκαμε μια βουλιστρία πάλι η βροχή στον τοίχο σου».

Βουλώ και βουλίζω – κρημνίζω, κατεδαφίζω και βουλιστά (τα) τα ερείπια οικοδομής, τα χαλάσματα και χαλαστά εν Σίφνω λεγόμενα.

Σημειώνω δυο θέσεις με το αυτό όνομα στο λιμάνι Βαθύ. Η πρώτη στη Ν. ακτή στην θέση Αγγιλιά παρά τη Μαίστρα, και η δεύτερη στην Δ. ακτή πέρα από τη θέσι Τοικαλαριά. Μεταξύ της τελευταίας αυτής θέσεως και της θέσεως Αλάτσι ή Πούντα του λιμένος Βαθύ, παρατηρούνται θεμέλια κτισμάτων – ίσως τάφων. Σε πολλά σημεία επιχρίσματα από «μπουρσουλάνα» με ψιλό – ψημένο – κεραμίδι. Προφανώς από Ρωμαϊκά και μεταγενέστερα αν όχι και μέχρι πολύ νεώτερα. Στην περιοχή οψιδιανός λίθος. Η παράδοσις θέλει εκεί «τούρκικους τάφους» των οποίων τις πέτρες χρησιμοποίησαν οι πρώτοι κάτοικοι της περιοχής στο κτίσιμον των τοικαλαριών. Κατ' άλλην παράδοσι πρόκειται για ταφές νεκρών που άφησαν στη φυγή τους νικημένοι επιδρομείς. Ας σημειωθή

Κτίσματα στη θέση «Ελληνικά»: Μαντροκαθισιά Αντώνη Μανού (Νικολουδάκη) παρά τη θέση Βουγνού (σπηλιά).

ότι η όλη περιοχή υπήρξε γνωστή και σαν «Πούντα του Πολεμικού». Επάνω από τη βουλιότητα, όπου επί μικρού πλατώματος υπάρχει ακόμα καρβουνόλακκας, λέγεται ότι ξένοι αρχαιολόγοι έσκαψαν προ 80 χρόνων 3-4 προϊστορικούς τάφους απ' όπου αναφέρεται ότι «απεκόμισαν ένα δακτυλίδι».

Βουγνού και Βουγνού (στην). Η και Σπηλιά της Βουγνούς λεγομένη. Σπήλαιο ανάβαδο στα Ν. του νησιού επί υψώματος. Δυτικότερα η θέσις Ελληνικά. Η παράδοσις θέλει θαμμένη στη σπηλιά της Βουγνούς «μια χρυσή κλωσού με 9 ή 7 κλωσσόπουλα», κατ' άλλους πρόκειται για «σκόρφα» με 9 ή 7 γουρουνάκια». Ο παγκόσμιος και πανελλήνιος αυτός θρύλος δεν μπορούσε να μην υπάρξει και στην πλουσιώτατη παράδοσι της μικρής μας Σίφνου.

Βρυσιανή (στην). Θέσις στα Ν.Α. του νησιού. Περιοχή ξεχωριστή επάνω στο νησί, επειδή όπως λέγει περιηγητής του περασμένου αιώνας, διαθέτει «μόνιμον γη, πηγές νερού, αέρα γλυκύ, ελαιώνας, αμπελώνας, καρποφόρα δένδρα». Περιβάλλον δηλαδή καλοδιαλεγμένο για την ίδρυσι Μοναστηρίου. Το κατ' εξοχήν «Μοναστήρι» των Ξαμπελιανών, γνωστότερον σαν Μοναστήρι της Παναγίας της Βρύσης ή Παναγίας της Βρυσιανής και παλιότερα της Κυρίας Βρυσιανής. Και εν συντομία της «Βρύσης» ή της «Βρυσιανής».

Στον Ναό τιμάται το Γενέσιον της Θεοτόκου και ο Άγιος Βλάσιος, λείψανα του οποίου φυλάσσονται στον Ναόν.

Στον περίβολο υπάρχουν δύο παρεκκλήσια, εκ των οποίων το ένα υπήρξε του Καθολικού δόγματος.

Εκεί και αρχαίος Πύργος (φρυκτωρία). Επίσης μια σαρκοφάγος κοντά στην πηγή που περνά μέσ' απ' το πηγάδι. Φέρει γλυφές, μόλις ορατές, φτιαγμένες από εξαιρετικό χέρι. Πρόκειται για τρία παιδιά που καθένα τους βαστά το άκρον μιας ταινίας. Μια δεύτερη σαρκοφάγος χωρίς γλυπτές παραστάσεις ευρίσκεται κοντά στην πρώτη.

Η Μονή έχει χαρακτηρισθή διατηρητέον ιστορικών μνημείον δια Β. Διατάγματος του 1936.

Το τοπωνύμιον προέρχεται βεβαίως από την εκεί πηγή νερού. Μια από τις ελάχιστες του νησιού που διατηρήθηκαν χωρίς να βυθισθούν στο υπέδαφος, όπως συνέβη σε τόσες άλλες.

Το Μοναστήρι, εκτός της εκκλησίας και ελαχίστων κελλιών τα οποία συντηρούνται από το ηγουμενοσυμβούλιον και τους κατοίκους της περιοχής, είναι σήμερα πεσμένο σε ερείπια.

Το μοναστήρι αναστυλώθηκε από τον ποτέ ηγούμενο Αμφιλόχιο Χρυσολωρά.

Είναι το Μοναστήρι τού οποίου η φήμη αγκάλιασε κάποτε το πανελλήνιον. Πολλοί από τους τροφίμους του έφθασαν στις ανώτερες βαθμίδες της αρχιερωσύνης απ' όπου μεταλαμπαδεύοντες τα φώτα της γνώσεως που πήραν από την Μονήν εξάπλωναν και την φήμην του Μοναστηρίου αποδίδοντας έτσι τα «τροφεία».

Παραδίδεται ότι σε κάποια χρονική στιγμή τα ένδεκα από τα δώδεκα μέλη της Συνόδου στο Πατριαρχείον Κων/πόλεως κατήγοντο από την μικρή Σίφνον (Κ. Γκιών, Ιστορία Σίφνου, σελ. 152).

Η Βρύση υπήρξε «Πατριαρχικόν Σταυροπήγιον»². Αι εκ της ιδιότητός της εκείνης προνομίας ανανεώθηκαν δια του υπό του Πατριάρχου Κων/πόλεως Γρηγορίου του Ε' απολυθέντος, κατά Μάιον 1789 διανομήσεως πρώτης, Σιγίλλιου, ήτοι «αδούλωτον ακαταπάτητον και όλως ανενόχλητον, απηλλαγμένον πάσης εξαρχικής εξουσίας και δεσποτείας». «Λόγω όμως υποταγής» η Μονή απέδιδε ετησίως εις την Μ. Εκκλησίαν 50 γρόσια. «Κατά δε Πατριαρχικήν φιλοτίμησιν» παρεσχέθη εις τον κατά καιρούς ηγούμενον της Μονής³ το οφφίτιο του να φέρη «Εν Εκκλησία κατά τας εορτασίμους ημέρας Μανδύαν και κρατή πατερίτζαν». Έφερε δηλαδή τα διάσημα Επισκόπου πλην της «Μίτρας» και του «Εγκολπίου»⁴.

Η Μονή διέθετε πλουσιώτατες βιβλιοθήκες με περιφήμους χειρογράφους Κώδικας, Πατριαρχικά Σιγίλλια, Μολυβδόβουλα, Χρυσόβουλα Χριστιανών αυτοκρατόρων, ιστορικά έγγραφα ηγεμόνων της Βλαχίας, Ρουμανίας, Ουγγροβλαχίας, Παραδουναβίων Ηγεμονιών κ.λπ. κ.λπ.

Τα κειμήλια εκείνα «ανηρπάγησαν από ξένους ή εφθάρησαν εκ της ακηδίας των μοναχών».

Το αρχαιότερον έντυπον βιβλίον που διαθέτει σήμερα η Μονή είναι οι Λει-

τουργίες Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Βασιλείου του Μεγάλου, τυπωμένο «Ενετήσιν παρά Αντωνίου τω Πινέλω» ακης (1626;).

Μετά την καταστροφήν εκείνην δεν απέμεινε καμία αυθεντική ιστορική πηγή για την ιστορίαν της Βρύσης. Αλλά και τα μέχρι των ημερών μας διασωθέντα λείψανα εξηφανίσθησαν⁵.

Εξαιρέσειν απετέλεσε Α' σιγιλλιώδες γράμμα του Πατριάρχου Κων/πόλεως Γρηγορίου του Ε', το οποίον διεξύλαξεν ο αειμνηστος Νικόλαος Σαραντινός, ο ποτέ Αρχιερατικός Επίτροπος Σίφνου (ανέλαβε την Βρύση την 1-1-1949).

Το Σιγιλλιον αυτό παρεκωρήθη υπό του Ν. Σαραντινού εις τον φιλόπονον και ένδερμον Σίφνιον, τον Αρχιμανδρίτην Φιλάρητον Α. Βιτάλην. Ο κ. Βιτάλης εμελέτησε και επεξεργάσθη το χειρόγραφον που εδημοσίευσε κατά Σ/βριον του 1956 στα ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ (βλέπε σχετ. σημειώσιν).

Επίσης Β' ένας από τους Κώδικας της Βρύσης τον οποίον επανεύρε την 1ην Αυγούστου 1958 (μαζί –ως ανεγράφη εις εφημ. «Σίφνος» κατά Ν/βριον 1958 – με το ως άνω Σιγιλλιον του 1789) ο τότε ηγούμενος της Μονής κ. Θεόκλητος Χάβιαρης.

Απ' όσα εις τα μνημεία ταύτα περιλαμβάνονται, μπορούμε με βεβαιότητα να υποστηρίξωμε ότι:

Α) Η Μονή ιδρύθη σε χρόνον ανεξακρίβωτον. Υπάρχουν ενδείξεις εν τούτοις συμφώνως προς τας οποίας πρέπει να παραδεχτούμε ότι προϋπήρξε του 1639, ήτοι προ του Παρθενίου Α' (βλέπε πάντοτε Φ. Βιτάλη όπου ανωτέρω).

Η Βρύση ιδρύθη από ιερωμένον, αγνώστου ονόματος⁶ κατέχοντος κατά την εποχήν της ιδρύσεως το εκκλησιαστικόν αξίωμα του Λογοθέτου. Η μαρτυρία προέρχεται από το εν αρχή σιγιλλιον.

Β) Επί Πατριάρχου Κων/πόλεως Παρθενίου (Β' του εκ Χίου; 1644-1646;) η Βρύση ανεκαινίσθη «κατά δειόν ζήλον και ιδίαις δαπάναις» του Βασιλείου, Λογοθέτου⁷ της επισκοπής εις την οποίαν υπήγετο η Σίφνος του διαδεχθέντος⁷ τον προμνησοθέντα (αγνώστων στοιχείων) Λογοθέτην της αυτής επισκοπής, τον και «προκτίσαντα» την Μονήν. Η μαρτυρία προέρχεται από παλαιότερον του ανωτέρω σιγιλλιώδες, «εν μεμβράναις» γράμμα του ασιδίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου «εμφανισθέν» (προσκομισθέν) προς τον Πατριάρχην Γρηγόριον τον Ε'. Το εν λόγω σιγιλλιον μνημονεύει αυτός ο Γρηγόριος ο Ε' εις το μεταγενέστερον σιγιλλιον του 1789.

Επίσης ως αναφέρεται εις τον ανευρεθέντα Κώδικα της Μονής της Βρύσης υπό του Εξάρχου Παροναζίας Νεοφύτου και του Σαντορίνης Γαβριήλ, υπήρξαν Μετόχια της Βρύσης:

Η Χρυσοπηγή⁸, οι Άγιοι Ανάργυροι στην Πηγή, η Παναγία το (Σ)Τραοπόδι, ο Σταυρός του Φάρου, η Αγία Φωτεινή στο Στραοπόδι, η Παναγία στη

Βρύση, ο Άι Γιώργης στο Πέρασμα, η Παναγία το Πελιάρδι και στην Αντίπαρο η Αγία Αικατερίνη.

Από δε το σιγιλλιώδες γράμμα του Πατριάρχου Γρηγορίου μαθαίνουμε ότι κτήμα της Βρύσης υπήρξεν επίσης και η Παναγία τ' Αξαμπέλου.

Η πραγματική εικόνα της Παναγίας της Βρύσης, είναι η ευρισκομένη και τιμωμένη εις την εκκλησίαν «Παναγία τ' Αξαμπέλου» και η πραγματική εικόνα της «Παναγίας τ' Αξαμπέλου» είναι η ευρισκομένη και τιμωμένη στην «Παναγία την Βρυσιανή». Δηλ. οι εικόνες ανταλλάγησαν μεταξύ των δύο Ναών. (Αυτήν την παράδοση ανέφερε κάποτε –κατά τον γιατρόν Τσιλιμπουνίδη – ο Θεοδόσης Σπεράντζας.)

Αν αυτό αληθεύει, τότε η ανταλλαγή των εικόνων θα πρέπει να έγινε κατά τους προ του 1797 χρόνους, όταν ο Ναός της Παναγίας τ' Αξαμπέλου, ανήκε ακόμη στην Μονή της Βρύσης. Εις την Μονήν της Βρύσης προσεφέρθη περί το 1797 η Μονή της «Παναγίας της Χρυσοπηγής» σε ανταλλαγή με την εκκλησία της «Παναγίας τ' Αξαμπέλου» και η Χρυσοπηγή έγινε η «μετόχι» της Βρύσης, ενώ η «Παναγία τ' Αξαμπέλου» απεξενώθη της Μονής της Βρύσης. (βλέπε τοπωνύμια «Παναγία η Χρυσοπηγή» και «Παναγία τ' Αξαμπέλου»).

Η παράδοσις, εξάλλου, λέγει ότι ο Κώδιξ της Μονής της Βρύσης ήταν γραμμένος σε «κατοικόδερμα» και στην Λατινική. Ότι παρεδόθη από τον ποτέ Ιερομόναχον Φυρογίων Σταμάτιον Γαϊτάνον εις τον μετέπειτα Σχολάρχην Σίφνου Ιωάννην Αβρά προς μετάφρασιν.

Ο Αβράς ειργάσθη πράγματι πολύν καιρό επεξεργαζόμενος τον Κώδικα εκείνον που τελικά επέστρεψε μαζί με την μετάφρασιν στον Παπά Σταμάτη που «επεμελειτο» τότε τα της Μονής της Βρύσης παράλληλα με τα Φυρόγια. Η θυγατέρα του Σχολάρχου Αβρά, (Καλλιόπη Μυτιληναίου), η οποία παρηκολούθησε με πολύ ενδιαφέρον την μελέτην του χειρογράφου εκείνου, εβεβαίωσε ότι εις τον εν λόγω Κώδικα περιελαμβάνετο το Ιδρυτικόν της Μονής⁹.

Επιτρέπεται, κατά ταύτα, να υποθέσθω κανεί ότι ο αρπαγείς κώδιξ θα εκάλυπτε το χρονικόν διάστημα από της ιδρύσεως της Μονής (προ του 1639;) μέχρι του 1666(;) περίπου (1666 επί Αρχιεπισκόπου Ιακώβου), χρονολογία που θα πρέπει να είναι η αρχαιότερα από τις αναφερόμενες στον ευρεθέντα Κώδικα, τον οποίον δεν είχα την ευκαιρία να ιδώ.

Κατά κ. Σ. Συμεωνίδη «ο Κώδιξ Β' της Μονής δεν χρονολογείται από του 1666. Η αρχαιότερα εις αυτόν χρονολογία είναι του έτους 1783, κατά το οποίον ο επίτροπος της Βρυσιανής Γεωργάκης Γρυπάρης ηγόρασε το σώμα του Κώδικος αντί 4 γροσίων «από σινιόρ Λιναρδάκη» (Φύλλον 28 του Κώδικος)».

Ανέφερε ακόμα η ίδια Σίφνια ότι εις τον Κώδικα εκείνον περιείχοντο σημειώσεις αφορώσαι στον «Χορό του Κυρ Βοριά¹⁰, άρθρα αφορώντα στο κτηματολόγιον της Μονής, κι ακόμα αφιερώματα (με τα ονόματα των αφιερωτών)

διαφόρων περιουσιακών στοιχείων προς την Μονήν. Ἦσαν δε οι αφιερώντες όχι μόνον Σιφνιοί μα και νησιώτες από τις γύρω Κυκλάδες, κι ακόμα ξένοι από τόπους μακρυνούς, όχι μόνον Ορθόδοξοι μα και Καθολικοί, όπως εφαινότο από τα ονόματά τους. Αυτά πάντοτε κατά την δώσασα τας πληροφορίας".

Τελειώνοντας παραθέτω πίνακα, που κατήρτισε η Βαρβάρα Φιλιππάκη, όταν επί ιερομονάχου Θεοφίλου περιουσιάζετο από τα τότε ημιεργασμένα κελλιά τα αναφερόμενα έντυπα σε αθλίαν, πράγματι, κατάστασιν. Αφού εργάσθη επ' αυτών, καθ' όλον το θέρος του έτους εκείνου τα παρέδωσε τακτοποιημένα, κατά το δυνατόν, αφού τα υπέβαλε σε κάποια στοιχειώδη συντήρησιν, εις τον επιμελούμενον τότε τα της Μονής προαναφερθέντα Θεόφιλον, μοναδικόν κάτοικον της Βρύσης.

Από τον ίδιον εφυλάσσοντο, εξ όσων ενθυμούμαι, και τα μέλη δύο διαλελυμένων αργυρών πολυελαίων (του ενός μετρίου μεγέθους του δ' ετέρου μικροτέρου) που παρίστανον δικεφάλους αετούς φτιαγμένους από ελάσματα σφυρηλατημένου αργύρου. Επίσης ένας ξυλόγλυπτος Σταυρός (από τους χρησιμοποιούμενους κατά το μυστήριον του Αγιασμού) με βάσιν, δεμένος σε κατεργασμένον άργυρον και στολισμένος με ημιπολύτιμες πέτρες.

Ακόμα δύο (ή περισσότερα) κιβωτίδια επενδεδυμένα με ελάσματα αργύρου και περιέχοντα λείψανα Αγίων. Τέλος, διάφορα ημικατεργασμένα ιερά άμφια. Τρεις μεγάλες κασέλλες και μία μικροτέρα ευρίσκοντο εις το ισόγειον κελλί αριστερά στο Εισοδικό. Ἦσαν καρυδένιες με δαυμάσια μεταβυζαντινά ξυλόγλυπτα οι δύο, και νησιωτικά ή βενετσιάνικα η τελευταία. Οι παραστάσεις των μεταβυζαντινών επεξετείνοντο και εις το εσωτερικόν του καλύμματος των κασελών με παραστάσεις κεφαλών εστεμμένων ή αξιωματούχων μέσα σε στρογγύλα πλαίσια. Τα κομμάτια εκείνα ήσαν τα καλύτερα συντηρημένα σε σχέση προς άλλες κασέλλες που βρισκότανε αποσπασμένες μέσα στα ερείπια των κελλιών.

Ο κ. Αντώνιος Μπενάκης (ο γιος του κτήτορος του ομωνύμου Μουσείου των Αθηνών) ανέφερε κάποτε στην αδερφή μου Βαρβάρα Φιλιππάκη ότι κάποιος Σιφνιός του πούλησε κασέλλες λαϊκής τέχνης. Ἦταν η εποχή κατά την οποίαν εξηφανίσθησαν από την Μονή της Βρύσης οι κασέλλες που περιγράφω πιο πάνω.

Εκ συμπτώσεως το όνομα που αναφέρθηκε είχε σχέση με το σπίτι στο Κάστρο που εφυλάσσοντο τα ευρήματα των ανασκαφών του Κάστρου κατά την Ιταλική κατοχή (1941-1945) και από τα οποία ευρήματα εξηφανίσθησαν αρκετά στην ιδίαν περίοδον. Η αρπαγή απεδόθη στους Ιταλούς, πράγμα βέβαια που δεν αποκλείεται, αλλά θα έπρεπε να συσχετισθί με την εξαφάνιση των κασελών της Βρύσης και με την πώληση στο Μουσείο Μπενάκη (ασφαλώς θα υπάρχει και ευρετήριο των αγορών των αντικειμένων όπου και το όνομα του πωλητού και χρονολογία).

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΥΠΗΡΧΑΝ ΤΟ 1930 ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

1) ΑΠΟΛΙΝΑΡΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ εις τον ψαλτήρα Δαβίδ προφήτου και Βασιλείου μέλους.

Προοίμιον του το σύγγραμμα ποιήσαντος ...προσφώνησις ... προς τον αξιώσαντα ποιήσασθαι την εξήγησιν του τετραστίχου του Θεολόγου του Ζωναρά.

2) Του εν αγίοις πατρός ημών Αθανασίου αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας. (Σημ. γραμμένο κατά στήλας ελληνικά και λατινικά περιλαμβάνει: έργα, βιον, έργα κλπ. πάχους 8 δακτύλων και ύψους περίπου 0,36 εκατοστά).

3) S. Basilii Homilia

Sancti Basilii

Sancti Basilii comment.

(Σημ. μεγέθους όσον το ανωτέρω, γραμμένο ελληνικά και λατινικά).

4) Του Χρυσσοστόμου (λόγοι τινές και λόγων κλάσματα ύστερον ευρεθέντα εις ...Ποζύτα σχεδόν ως οίμαι γνήσια.

5) Βιος Χρυσσοστόμου υπό Γεώργ. Αλεξ.

Βιος Χρυσσοστόμου υπό Ανωνύμου.

Βιος Χρυσσοστόμου υπό Συμεώνος του Μεταφρ.

6) Του Μακαριωτάτου και Σοφωτάτου Πατριάρχου της μεγάλης και αγίας πόλεως Ιερουσαλήμ κυρίου Νεκταρίου προς τας προσκομιθείσας.

ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ ΦΡΑΤΟΡΩΝ ΔΙΑ ΠΕΤΡΟΥ

των αυτών μάστορος περί της αρχής του πάπα αντίρρησις τυπωθείσα νυν πρώτον εν τη σεβασμία πατριαρχική και αυθεντική μονή των αγίων ενδόξων και πρωτοκορυφαίων Αποστόλων τη καλουμένη Τζετατζούϊα κατά το: ακπβ: έτος το σωτήριο εν μηνί Ιουλίου (1652).

εν Γιασίω της Μολδαβίας

Αθήναι τη 10 Απριλ. 1836. Κώδιξ προφ. Ηλιού

7) Επιτομή των εις τον προφήτην Ησαΐαν καταβεβλημένων διαφόρων εξηγήσεων Προκοπίου Χριστιανού σοφιστού προσετέθησαν και οι των προφητών βιοι εκ των Ευσεβίου του Παμφίλου.

Parisiis apud Nicolaum Chesnear: via Jacobea fub Quercu viridi M.D.LXXX cum privilegio regis (1580).

8) Βιος Χρυσσοστόμου Ιωάννου Καλυβίτου κτλ. ετελειώθη εν μηνί Ιουλίω ΙΣΤ' (16) (1732).

9) Vita S. Dionusii Areopagitae en operibus eins et scholiis S. Maximi eb eodem Petro Lancelio.

(Σημ. γραμμένο ελληνικά και λατινικά).

10) Χειρόγραφο πολύ πολύ κατεστραμμένο διακρίνεται κάπου: Κη του Παραλύτου.

11) Θεοτοκάριον ωραιότατον και χαρμόσουνον το πριν επιμελώς συγγρα-

φέν εκ των του Αγίου Όρους βιβλίων παρ' Αγαπίου Μοναχού του Κρητός και τανύν μετατυπωθέντα και διορθωθέντα εις δόξαν αυτής της αειπαρθένου Κόρης και Θεομήτορος παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων con Licenja Superiori, έτει ΟΞΝ – έτει από της Θεογονίας αλπα' (1381).

12) Του εν αγίοις Πατρός ημών Ιωάννου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου των ευρισκομένων τόμος 5ος.

Δί' επιμελείας και ... του Ερρίκου του Σαβιλίου εκ παλαιού αντιγράφου εκδοθείς

ETON AΞ εν Collegio Regali
encutebat Ioannes Norton in
Craccis
Regius typographus
Anno (I) Ιx. XII. (1611).

13) Ιστορία ψυχωφελής της ερδοτέρας των αιθιοπών χώρας της λ... προς την αγίαν πόλιν ... θείων ινδών δια Ιωάννου μοναχού ανδρός τιμίου και ενάρετου μονής του Αγίου Σάββα.

14) Del Mappamondo storico tomo sesto, parte prima, che abbraccia le vite de Califì Maometani, e degli ottomani Dall anno 'di Cesy Cristo 571 in cui naque Maometo fino all'anno 1566 iu cui mori Solimano II coutinuatione dell' opera del P. Antonio Foaresti della compagnia de Cesu stefa dal Marchese D. Domenico Svarez con un indice copiosissimo in Venezia MDCC, Presso Girolamo Albriggì.

con licenza de Superiori e privilegio dell' Eccellentissimo Senato (1706 29 Iuglio).

(Σημ. 6ος Τόμος του Ιστορικού Mappamondo, μέρος 1ον περιλαμβάνον βίους των Μωαμεθανών Χαλιφών και Οθωμανών Αυτοκρατόρων από το 571 μ.Χ. έτος γεννήσεως του Μωάμεθ έως το 1566 που πέθανε ο Σουλεϊμάν ΙΙ, κ.λπ.)

15) Iustino Martyris.

(Σημ. ελληνικά και λατινικά).

16) Enpositio Craccorum in psalmum.

(Σημ. ελληνικά και λατινικά).

Βουνάκι (το). Μικρό βουνό στα Ν. του νησιού γνωστό σήμερα σαν Παναγιά το Βουνί, από το γνωστότατο μοναστήρι του νησιού μας που στολίζει την κορυφή του. (Σε ιδιωτικό φωτογραφικό λεύκωμα της οικογενείας του Ι. Γρυπάρη αναφέρεται ακόμη η θέσις σαν «Παναγιά το Βουνάκι»). Η τοπωνυμία Βουνί συναντάται και στην Ίο, της οποίας το υψηλότερο των βουνών λέγεται Μεγάλο Βουνί καθώς και στην Άνδρο. Ακόμη την Κύπρο έξι χωριά ονομάζονται έτσι. Ο τύπος βουνί – αντί βουνό συναντάται και στον Ερωτόκριτο καθώς και σε άσματα, παροιμίες και άλλα παλαιότερα γλωσσικά μνημεία στην Κρήτη. Είναι

ασφαλώς παλαιότερος τύπος του χρησιμοποιούμενου σήμερα τύπου βουνό και είναι σκόπιμο να διατηρούμε τον παλιό τύπο εκφέροντας το τοπωνύμιο σαν Βουνί και όχι Βουνό. Η λέξις βουνί απαντάται ακόμη και σε συμβόλαια Σικελιωτικά της ΙΒ' εκατονταετηρίδας.

Βουνάκια (στα). Ύψωμα στα Ν.Δ. του ν. παρά την θέσι Σκουργιαλού. (Σκουργιαλός = κορυδαλλός).

Βουργάρω (στην). Τόπος στα Β.Δ. του νησιού.

Βρουλιά (στην) ή Βρουλιές (στις). Εκεί και πηγή. Στα Ν.Α. του ν. κοντά στον λιμένα Φάρος. Το τοπωνύμιον και στην Άνδρο και αλλού.

Βρουλιδία (στα). Μικρό λιμάνι στα Β.Δ. του ν. Τοπωνυμία κοινή για πολλούς ελληνικούς τόπους (Βρουλιδία στην Ικαρία, Βορλιδία στην Άνδρο. Στο γλωσ. ιδίωμα της Ικαρίας βρουλιές σημαίνει δάμνοι. Στην Σίφνο βρούλα λέγονται τα γνωστά βούρλα.

Βροντά (στον). Ο Κάβος του Βροντά στα Β.Δ. του ν. στη Χερώνησο.

Βρύσες (στις). Θέσις στον ποταμό της Φουντάνας παρά το χωρίον Κάστρο. Εκεί άλλοτε οι βρύσες που διωχετεύετο το νερό της πηγής της λεγομένης Φουντάνα.

Βρυσκιανά (τα). Τόπος όπου άλλοτε πλήθος πηγών. Σήμερα μόνο μικρή πηγή υπάρχει διότι τα υπόλοιπα νερά κατεβυθίσθησαν υπό την επιφάνειαν. Εκεί και τα ερείπια του μοναδικού γνωστού στη Σίφνο νερόμυλου δείγμα ότι αξιοσημείωτης δυνάμεως ρεύμα νερού θα έφερε προς την κοντινή θάλασσα του Πιαταλού τα νερά των πηγών. Τελευταία υδρολογική έρευνα (1961) απέδειξε ότι πράγματι σε μικρό βάθος κυλούν τα νερά τους αξιόλογες πηγές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λέγεται ότι το επίθετον «Οδηγήτρια» πήρε η συγκεκριμένη εικόνα εκ του ότι οδήγησε τους κυνηγημένους πατριώτες μας στη νέα τους πατρίδα. Πιθανότερο όμως το επίθετο ν' ανταποκρίνεται στον τύπο της εικονιζομένης Παναγίας τον γνωστόν στους αγιογράφους σαν «Παναγίας της Οδηγητρίας». Άλλωστε η παράδοσις για την είσοδο της εικόνας αυτής στην Κίμωλο έχει τρεις εκδοχές, η μία από τις οποίες είναι και η είσοδος της από τους φυγάδες Σιφνιούς. (Βλέπε για περισσότερα το πόνημα του κ. Χαριδ. Μουστάκα που ανεδημοσιεύθη και στα «Σιφναϊκά Νέα» τον Ιανουάριο του 1951).

2. Τα Μοναστήρια διεκρίνοντο:

α) Εις Ενοριακά ή Επαρχιακά, υπαγόμενα υπό την εξουσίαν του Επισκόπου της περιοχής.

β) Σταυροπηγιακά ή Πατριαρχικά, υπαγόμενα απ' ευθείας υπό τον Πατριάρχην Κων/πόλεως. Εδίδετο δε η Σταυροπηγιακή αξία δια την ανακούφισιν των Μονών από τους μεγάλους φόρους ή την απαλλαγίν από την διοίκειν του τοπικού Επισκόπου. Το έμβλημα της Σταυροπηγιακής αξίας ήτο ο σιδηρούς σταυρός επί του οποίου ανεγράφετο η ευχή του Μεγάλου Ευχολογίου. Ο σταυρός αυτός «ήτο ιερός και σεβάσμιος» που εχορηγείτο από το Πατριαρχείον «επήγνυτο εν τη πρώτη των θεμελιών αρχή κατά τε την τάξιν και συνήθειαν των Πατριαρχικών Σταυροπηγίων». (Βλέπε και τοπωνύμιον 'Αι - Ν-Ηγιάς: Η ιερά Μονή του Προφήτου Ηλίου υπό Μεσοπνίας Πολυκαρπού.)

γ) Κητορικά. Ανεγνώριζαν βέβαια τον Πατριάρχην αλλ' ο ιδρυτής και οι διάδοχοι είχαν την υποχρέωσιν της προστασίας και συντηρήσεως της Μονής. (Βλέπε ΚΥ-ΚΛΑΔΙΚΑ, τόμ. Α', τεύχος 5ον, σελ. 229, όπου δημοσιεύσις Σιγίλλιου υπό Αρχιμ. Φιλαρέτου Βιτάλη).

3. Διοριζομένου υπό του Πατριάρχου.

4. Οι λεπτομέρειες αυτές προέρχονται από γραπτά στοιχεία. Η παράδοσις όμως θέλει τον Ηγούμενον και «με Μίτρα» κατά τας εορτασίμους ημέρας εν Εκκλησία.

5. Κατά κάποιαν εκδοχήν, ως υπεύθυνοι της εξαφανίσεως φέρονται, συν τοις άλλοις και ο από του 1942 Ιταλός Διοικητής Σίφνου Μαρσίλιο Λορέντζο, ο Ανθυπολοχαγός Τζίνο Περόνι και ο λοχίας Βέντα (1941). Είναι τα πρόσωπα που κατηγγέλησαν δια του τύπου (Εφημ. «Σίφνος», Σ/μβριος 1946) ως ενεχόμενα εις την αρπαγήν αξιολογών εικόνων όπως και σημαντικής αρχαιολογικής αξίας ευρημάτων εκ των ανασκαφών της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής, που εφυλάσσοντο εις το εν Κάστρω σπίτι της κ. Μαρίας Μοσκοϋτή. Μία παραβολή του μικρού πίνακος που παραδέτω στο τέλος προς εκείνον που εδημοσιεύθη (εφημ. «Σίφνος», Ν/μβριος 1958) υπό του ποτέ Αρχ. Επιτρόπου Σίφνου κ. Θεοκλήτου Χάβιαρη, πείθει για την θλιβερή διαπίστωση της επί των ημερών μας, αρπαγής και των τελευταίων λειψάνων εκ των θησαυρών της Μονής.

6. Το όνομα Βενιαμίν φέρεται ως το του παλαιότερου κτήτορος της Μονής (ανέκ-

δοτον πόνημα του Αιδεομολογ. π. Ιωάννου Ράμφου εκ περιληπτικού αντιγράφου ληφθέντος, κατά το θέρος 1936, από την ανάγνωσιν του Κώδικος της Μονής που εκλάπη μεταγενεστέρως από τους Ιταλούς. Συμπτωματικώς(;) το αυτό όνομα ανεφέρεται και εις την περί Βρύσεως παράδοσιν την παρατιθεμένην υπό Ιακώβου Δραγάτη (Ημερολόγιον Σκόκου).

7. Πρόκειται για τον εις τα τοπωνύμια «'Αι Γιώργης τ' Αφέντη» και «Αφεντικού» αναφερόμενον Μισέρ Βασιλ. Ο πλουσιώτατος εκείνος έμπορος των μέσων του ΙΖ' αιών, ο επιλεγόμενος «Αφεντικό», υπήρξε, μεταξύ άλλων, και κήτορας της εκκλησίας τ' 'Αι Γιώργη τ' Αφέντη όπως και ολοκλήρου της περιοχής γύρω από τον Αρτεμών, της γνωστής με το τοπωνύμιο «Τ' Αφεντικού». Εκεί οι κήποι και τα κτήματά του. Όπως λέγει ο Tournefort και συμπληρώνει ο Γκιών, ο δραστήριος εκείνος άνθρωπος εξασκούσε μεγάλην επιρροή «στην διοίκειν των κοινών». Με την ισχύν και την περιουσίαν του συνετέλεσε στην δημιουργία μιας μεγάλης εμπορικής κινήσεως μεταξύ Σίφνου (που την εποχήν εκείνη εξήγαγε αξιόλογα βαμβακερά υφάσματα και νήματα) και που τότε ακμάζοντος εμπορικού κόσμου, κυρίως της Αγκώνος (Ιταλία) προσελκύοντας τα Βενετσιάνικα και τα Γαλλικά πλοία. Ο Μισέρ Βασιλ. Λογοθέτης της Μονής βρίσκεται θαμένος στην Βούση (βλέπε Tournefort «Relation d' un voyage du Levant», σελ. 172 και επόμ., Κ. Γκιών «Ιστορία της νήσου Σίφνου», σελ. 152 και επόμ.).

8. Ο Ναός της Χρυσοπηγής (βλέπε τοπωνύμιον) «μετά των περι αυτόν κελλίων», μετά πάντων των πραγμάτων και κτημάτων κινητών τε και ακινήτων ως και των αφιερωμάτων αντιπλάγη υπό των απογόνων των ιδρυσάντων αυτόν (Νικολάου Πιτζινού και ιερέως Ιωάν. Ζαμπέλη) δια του Ναού της Παναγίας τ' Αζαμπέλου ο οποίος ανήκε εις την Μονήν της Βρύσης. Οι πατέρες της Βρύσης για να κατοχυρωθούν απέστειλαν ενοφράγιστον επιστολήν προς τον Γρηγόριον τον Ε' και εζήτησαν όπως περιληφθή εις το νέον σιγίλλιον της Μονής και η Παναγία η Χρυσοπηγή ως Μετόχι του Μοναστηρίου.

9. Και η παράδοσις επαληθεύεται εις το σημείον αυτό από τας σημειώσεις του Αιδεομολ. π. Ιωάννου Ράμφου.

10. Που τον εκαρακτήριζε «Καλοερίστικο χορό» όπως «Καλοερίστικη εκκλησία» έλεγε την Παναγιά τ' Αζαμπέλου.

11. Πάντοτε κατά την παράδοσιν η αφιέρωσις εις την Μονήν ζών, οικοσκευών ή ακινήτων, δεν προϋπόθετε εκπλήρωσιν «τάμματος» προς την Παναγία, αλλά και μέσον κατοχυρώσεως των περιουσιακών στοιχείων των αφιερωτών και διαφυλάξεως των μεν ακινήτων από του χαρακτηρισμού των ως Βακουφίων, των δε λοιπών από της αρπαγής υπό των Τούρκων. Τα εκ της Σταυροπηγής ιδιότητος της Μονής προνόμια ημπίδων τους Τούρκους να διξουν περιουσίαν ανήκουσαν εις την Μονήν. Δια να διατηρούν όμως οι αφιερώνοντες πλην της νομής, και ορισμένα άλλα προνόμια — δικαιώματα, εφρόντιζαν να αφιερώνουν τις περιουσίες τους υπό όρους. Και οι όροι εκείνοι ανεγράφοντο, κατά την παραδόσασα, εις τον αρπαγέντα Κώδικα. Παραδίδεται επίσης ότι εφόσον ο αφιερωτής απέθνησκεν αδιάθετος ή χωρίς κληρονόμον, τα αφιερώματα κατέπιπτον υπέρ της Μονής. Με τον τρόπον αυτόν δημιουργήθηκε το πλήθος των, μέχρι και σήμερα διατηρουμένων, έστω και κατ' όνομα πλέον, «Μναστηριανέκων» κτημάτων, όπως και ο ποτέ πλούτος των περιουσιακών τοικείων της Βρύσης. Δημιουργήθηκε, τέλος, το ιδιόμορφον «Κατοσιανέκο Μαντήρι», όπως παρέμεινε γνωστό από την παράδοσιν

κι άλλα αποκτήματα της Βρύσης όπως ο «Μύλος των Καλοέρων», η Τράτα των Καλοέρων», ο «Φούρνος των Καλοέρων» κ.λπ. Υπήρξε δε το «Κατσιανέκο Μαντρί» ένα μεγάλο, λέγεται, κοπάδι από αιγοπρόβατα που «πρόσκανε τα καλοεροπαίδια» στις γνωστές «εγκαιριές». (Το εν αγραναπαύσει τμήμα του νησιού). Και η ύπαρξίς του κοπαδιού εκείνου καθιέρωσε έθιμα, όπως π.χ. το δικαίωμα των αποδεδειγμένων απόρων του νησιού που έπαιρναν δωρεάν το πασχαλινό τους αρνί από εκεί. Με τα χρόνια το «Κατσιανέκο Μαντρί» έφτασε να πάρη συμβολική σημασία, αφού το βρίσκουμε αποθανατισμένο από την λαϊκή Μούσα με την σημασία της «συγκεντρώσεως». Αντιπροσωπευτικά είναι τα δύο δίστιχα που ακολουθούν. Το πρώτο ελέχθη σε δύο γεροντοκόρες που σε κάποιο χορό τραγουδούσαν παράφωνα. Το δεύτερο σε κάποιον(:) από τους δοκίμους ποιητές μας που παρ' ότι είχε μείνει γεροντοπαλλήκαρο «γκαψαρεύοντανε τα κοπελλουράκια»:

«Στο Κατσιανέκο το Μαντρί
είναι δυο κατοικάρες
που οι τράοι δεν τσε λάζ...
και σύρνουν τις φωνάρες.

Στο Κατσιανέκο το Μαντρί
είν' ένας τράος μέσα
κι όλο με τα ψιμόριφα
γυρεύει νιντερέσα.»

Γ

Γαδινελλιά (στην). Θέσις μεσόγειος στα νότια του νησιού προς τον «Ποταμό της Σκάφης». Γαδινέλλι (το) στο τοπικό ιδίωμα λέγουν μικρό αρπακτικό πουλί που παίρνει τα κοτόπουλα των χωρικών. Μοιάζει με το γεράκι.

Γραφκιού (στον) το πηγάδι. Θέσις «στον Ποταμό τα Γουρνιά» όπου πηγάδι το λεγόμενο του Γραφκιού. Το νερό φημίζεται συγκρινόμενο με των άλλων της περιοχής. Από εκεί έπαιρνε το νερό του καφεéné του ο περίφημος καφετζής του Πάνω Πεταλιού, ο Φελλός.

Γενναριά (στην). Βορ. του λιμανιού Βαθύ. Υπήρξε κτηνοτροφική περιοχή.

Γερανοφόρα (η) (Παναγιά η Γερανοφόρα). Η ντυμένη με γερανιά Παναγιά. Γερανί, όπως εκφέρεται στη Σίφνο το ουρανό – γαλάζιο χρώμα. (Βλέπε Παναγιά η Γερανοφόρα.)

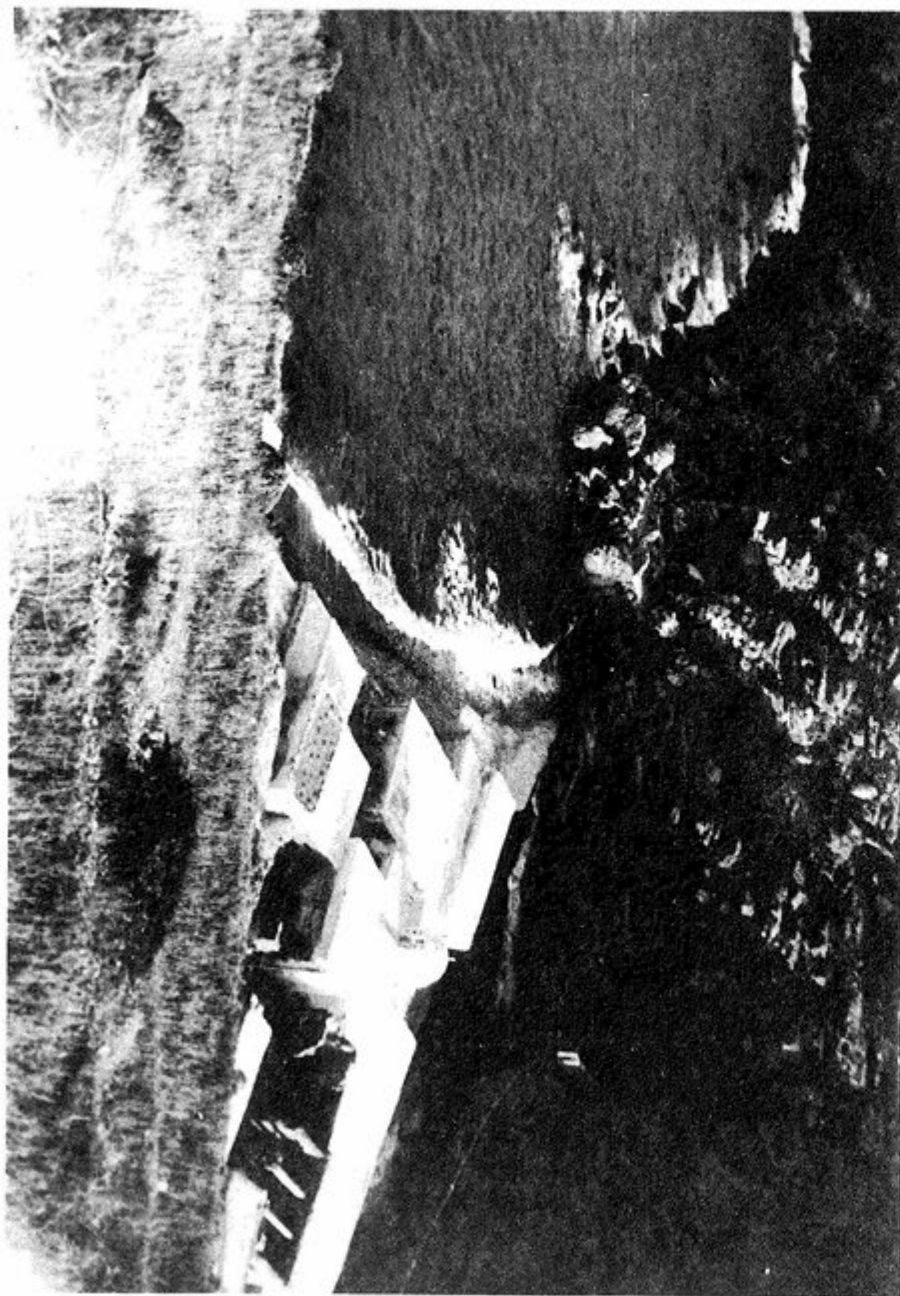
Γήθρες (στις). Βλέπε και Σπηλιά των γηθρών. Εκεί και παράδοσις για την προέλευσι του τοπωνυμίου. Παραδαλάσσιο στα Β.Δ. του νησιού.

Γιαβρούχα. Λιαβρούχα ή Διαβρούχα (στον). Απάνεμο πέρασμα μεταξύ υψωμάτων στη θέση Χώνη. Το τοπωνύμιο αποθανάτισε η λαϊκή μούσα:

«Σαν ανεβαίνω του Καβιά
και πάνω του Γιαβρούχα
περνούν οι αναστεναγμοί
και τα μεράκια πούχα.»

Γυαλιά (στην). Θέσις στο νησί της Κυτριάνης (βλέπε τοπωνύμιον).

Γιαλός (ο). Μικρός κόλπος στην ανατολική ακτή του νησιού κάτω από το χωριό Κάστρο. Συνυπάρχει το τοπωνύμιο Σεράλια, που προσετέθη ως λέγεται, περί το 1700, αρχικώς ως Σεράϊ (το) πληθυντικός τα Σεράϊα, παραφθαρέντος σε Σεράλια (η). Από της αρχαιότητος υπήρξε το πρώτο λιμάνι του νησιού, παρά τα αναμφισβήτητα προσόντα άλλων λιμανιών και που ο Γιαλός στερείται. Την

θέσει αυτή κράτησε και στην Φραγκοκρατία. Έκτοτε και μέχρι και τον περασμένο αιώνα μοιράστηκε την πρώτη θέση με το λιμάνι του Φάρου. Αργότερα την πρώτη θέση πήρε το λιμάνι των Καμαρών (βλέπε τοπωνύμιον). Αυτό υπήρξε η αιτία της εγκαταλείψεως και τέλος της καταστροφής των εγκαταστάσεων του Γιαλού.

Σε περιηγητάς του 1600 και ύστερα βρίσκομε τον Γιαλό στην γλώσσα των Φράγκων και με το όνομα Golfo Schinos Κόλπος του Σχοίνου. (Ol. Dapper).

Ο Κ. Γκιών ισχυρίζεται ότι «το τοπωνύμιον (Σεράϊ) εδόθη (στον Γιαλό) δια τας παρά τον κόλπον οικοδομημένας και μέχρι τότε διατηρουμένας μεγαλοπρεπείς οικοδομάς». Και από παλαιά χαλκογραφία του 1786 (Choisell Gouffier) διαπιστώνεται ότι πράγματι την εποχή εκείνη ψηλές οικοδομές στόλιζαν τη μικρή κοιλάδα του Γιαλού. Θα πρέπει να υποθέση κανείς ότι επί της εν Σίφνω δυναστείας των Γοζαδινών ο λιμενίσκος του «Αιγιαλού» στολίζεται με πύργους, παλάτια και με ωραία καθολικόν εκκλησίαι (βλέπε επ' αυτού το τοπωνύμιον Κάστρο).

Μήπως δεν θα ήταν εντελώς αδικαιολόγητο το να εκφράση κανείς τη σκέψη ότι τυχόν θα μπορούσε να τοποθετηθή εκεί η αρχαία πρωτεύουσα του νησιού, που με το όνομα Σίφνος αναφέρεται από τους αρχαίους συγγραφείς;

Σ' αυτή την περίπτωση το σημερινό χωριό Κάστρο θα κρατούσε τη θέση της ακροπόλεως της πρωτεύουσας εκείνης για την υπόσταση της οποίας πολλές ενδείξεις παρέχονται. Από τις δοκιμαστικές, αιφνης, ανασκαφές στα πρανή των εκατέρωθεν λόφων και των οχθών του χειμάρρου ήρθαν στο φως ίχνη τάφων και ολίγα καύσεως και ενταφιασμού του 5ου αιώνας. Πολυάριθμα ρωμαϊκά με ωραία γυάλινα αγγεία, πολυάριθμα, χαλκά σκεύη και μαρμάρινα στολίδια. Στην κοιπή κοντά του ποταμού μια δοκιμαστική σκαφή (πάντα της ίδιας Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής) έφερε στο φως μια δωρική κολώνα με 16 ραβδώσεις και κάτω απ' αυτήν ένα ακέφαλο μαρμάρινο άγαλμα ντυμένο, όχι όμως καλό.

Για την «άκρη του χειμάρρου» σημειώνεται στο έτος 1841 (Bouchon) ένας μεγάλος όγκος λευκού μαρμάρου, που παριστά το κολοσσιαίο άγαλμα μιας ιέρειας, που πρέπει να υψωνόταν επάνω από το βάθρο του περί τα 3,65 μ. Το μόνο διατηρημένο μέρος του, την εποχή εκείνη, ήταν το κάτω από το πόδι έως επάνω από το γόνατο. Η κνήμη και οι πτυχώσεις, προσδέτει ο συγγραφέας, ήταν καλοδουλεμένα. Στο ίδιο μέρος σημειώνεται (εκεί απέναντι σε κάποιο σπιτάκι της εποχής του 1841) ένας αναθηματικός βωμός από άσπρο μάρμαρο και μια μισοσβησμένη επιγραφή από τα τελευταία γράμματα της οποίας διάβαζε κανείς:

ΧΑΡΠΙΟΜΕΝΟ

Ψ Β Δ

Ας θυμίσουμε ακόμα την ύπαρξη της Φουντάνας (της μόνης πηγής νερού σ' ολόκληρη την περιοχή), στο σημείο που πιθανολογούμε την αρχαία Σίφνο. Επίσης ο Ναός του Πανός κοντά στην πλαγιά του βουνού. Ο Ναός εκείνος ήταν τελείως ερειπωμένος την εποχή που ο Porcach είδε εκεί το άγαλμα του Θεού, που «κοιτάζοντας τον ουρανό έπαιζε τον αυλό του». Είναι το άγαλμα που αργότερα μετεφέρθη και εντειχίστηκε στην εκκλησία της Παναγίας της, από την εκεί ύπαρξη του τραγοπόδαρου θεού, λεγομένης «Παναγιά το (Σ)τρα(γ)οπόδι». (ΟΙ. Dapper, 1703). Στα ερείπια του ναού του Πανός στεκόταν ακόμα στα 1841 (όταν ο Bouchon επισκέφθη τη Σίφνο) ένας κίονας, που υψωνόταν από το έδαφος 0,90 μ.

Τέλος, οι τόσες αρχαιότητες που, σκορπισμένες στην επιφάνεια αυτής ειδικά της περιοχής, είναι ορατές μέχρι και σήμερα. Η μεγάλη σαρκοφάγος π.χ. κοντά στην πηγή. Μια δεύτερη ανάλογη λίγα βήματα παρακεί κι ακόμα μια τρίτη λάρνακα, που βρέθηκε στα 1873 σε τυχαία ανασκαφή μέσα στο χωράφι όπου τώρα βρίσκεται. Φέρει γλυφές, όχι λεπτής εργασίας και επ' αυτής υπήρχε πλάκα ενεπίγραφος από την οποίαν απέμεινε:

ΑΛΚΙΠΠΕ
ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ
ΧΡΗΣΤΕ
ΧΑΙΡΕ

Η πλάκα αυτή βρίσκεται ακόμη στο υπέρθυρο του χωραφιού όπου οι λάρνακες.

Ένα άλλο κομμάτι μάρμαρο κτισμένο μέσα στον τοίχο, που είναι υπόλειμμα κάποιου άλλου μνήματος.

Το χωράφι αυτό ήταν το 1822 ιδιοκτησία του αδελφού του τότε προξενικού πράκτορος της Γαλλίας M. Masse (M. Μάτσα), που είχε την εποχή εκείνη κτίσει ελαιοτριβείο και περιστεριώνα. Εκεί κοντά είναι τα ερείπια του ναού του Πανός.

Πρόκειται για το ίδιο κτήμα που σήμερα έχει στην ιδιοκτησία του ο κ. Λαμπρόπουλος.

Γιαλούδια (τα). Τόπος παραθαλάσσιος.

Γιωργίτσι (οτου). Θέσις κοντά στην Καταβατή, όπου το πηγάδι του Γιωργίτσι, που παρ' ό,τι μακρύτερα από όλα, εξυπηρετεί εν τούτοις το χωριό, επειδή δεν στερεύει σε περιόδους ανομβρίας. Λέγεται ότι τροφοδοτείται από γερή φλέβα (πηγή). Σε «καλοχρονιές» η πηγή γεμίζει το πηγάδι έως επάνω και υπερχειλίζοντας τρέχει έξω στο δρόμο. Λένε ακόμα πως για το λόγο αυτό έκουνε «φράζει» με μια πλάκα τη φλέβα στο βάθος του πηγαδιού.

Γλυκό Στεφάνι (το). Ύψωμα στα Β.Α. του νησιού. Στα Βορ. του Άι Νικήτα.

Γλώσσα (στην). Παραθαλασσία θέσις στα Ν. του νησιού, παρά την τοπο-

θεσία Τσόκα. Το τοπωνύμιο από την ομοιότητα του τόπου προς γλώσσα γης που προχωρεί μέσα στη θάλασσα.

Γλώσσα (στην). Χαμηλή εξοχή γης στα Β. του νησιού.

Γούρνα (στην). Μεσόγειος θέσις στα Ν.Δ. του ν. κοντά στο Φυλακούρι.

Ανάλογα τοπωνύμια στη Σίφνο:

Γουρνί (το).

Γούρνα. Στο Μαύρο Χωριό.

Μέσα Γουρνί (το). Το τοπωνύμιο κοινό για πολλά μέρη της Ελλάδος, όπως στην Κύπρο κ.λπ. (Γουρνί).

Γουρνιά (τα). Συνοικισμός στο χ. Αρτεμώνας, παρά τον χειμαρρο, όπου γούρνες, που άλλοτε έπλεναν οι γυναίκες του χωριού. Εκεί και εκκλησία της Παναγίας, γνωστή σαν «Παναγιά τα Γουρνιά».

Το τοπωνύμιο στην Κύπρο απαντάται και σαν «Γούρνες».

Γουρνί (στο). Θέσις σε ύψωμα στα Β.Δ. του νησιού.

Γουρνωπός (στο). Μεσόγειος τόπος στα Ν. του νησιού, βορ. της θέσεως Φιλιππάκη.

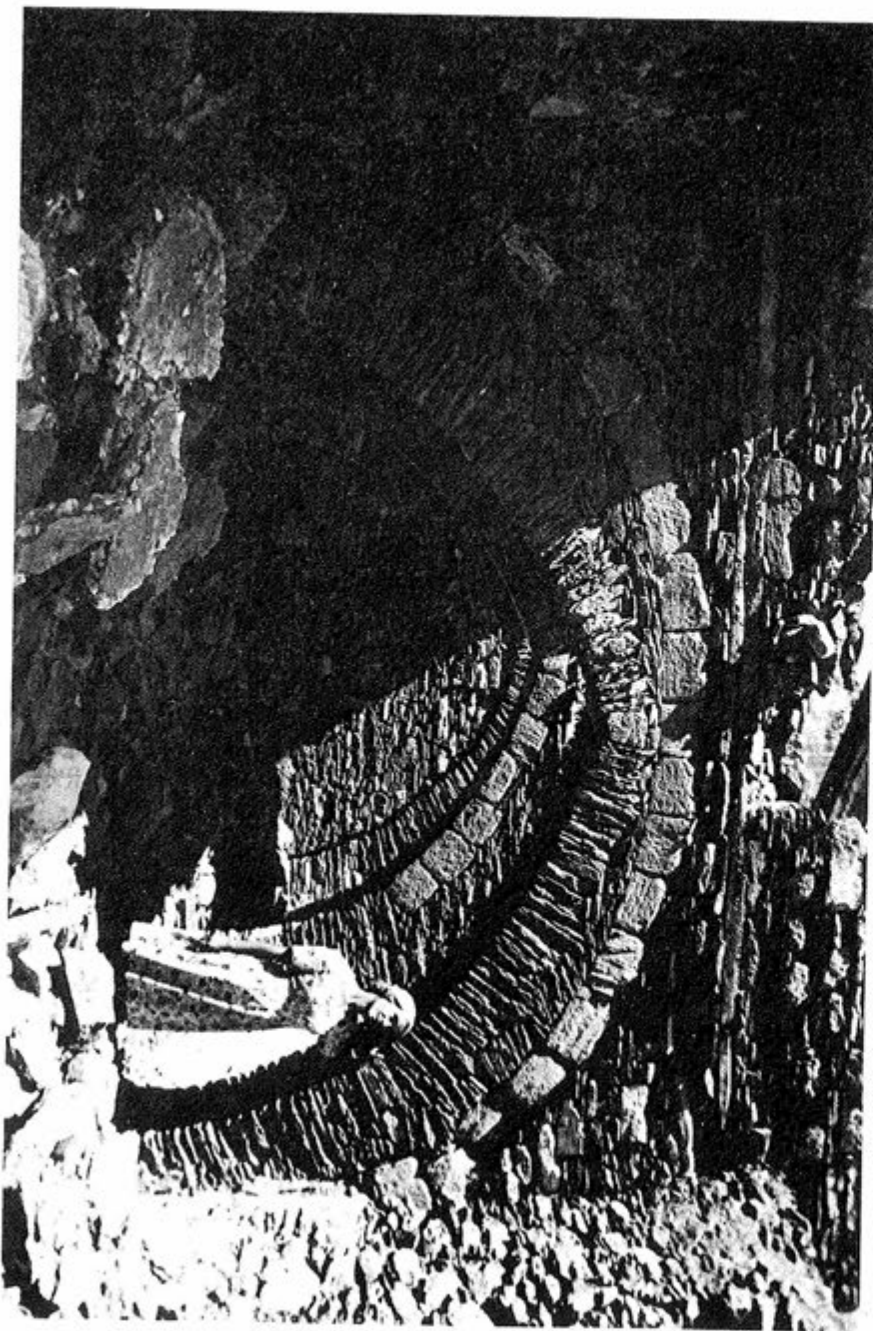
Γράμματα (στα). Σημειον εις θέσιν «Πλάτη του Ραφελιά». Το τοπωνύμιον από ενεπίγραφον(;) βράχο (όπως τουλάχιστον ισχυρίζονται οι βοσκοί της περιοχής). Ανάλογο τοπωνύμιο υπάρχει και στη Σύρα, σύμφωνα με τον κ. Γαβαλά (διακοσμητή).

Κατ' αυτόν (τον κ. Γαβαλά) επί των βράχων της θέσεως Γράμματα στην Σύρο υπάρχει ολόκληρη σειρά χαραγμάτων (επιγραφών) εις διαφόρους γραφές και εποχές, αναφερόμενοι σε ευχές (προσευχές) ή σε παρακλήσεις για καλά ταξίδια. (Υπάρχουν επιγραφές ελληνικές, αιγυπτιακές, ρωμαϊκές, χριστιανικές κ.λπ.)

Γρηά Σπηλιά (στη). Σπηλιά που σήμερα έχει καταπέσει στην Β.Α. ακτή του νησιού. Δεν βρήκα καμμία παράδοση για το τοπωνύμιο Γρηά.

Γύφτικα (στα). Περιοχή στο χ. Αρτεμόνα, όπου άλλοτε τα χαρκιδιά (τα γύφτικα) τα σιδηρουργεία (γύφτος, χαλκιάς = ο σιδηρουργός. Γύφτικο, χαρκιδιό = το σιδηρουργείο στο τοπικό ιδίωμα).

Γωνιά (στη). Έξω από τον Κάβο του Κοκκαλά στα Β. του λιμανιού Καμάρες. Εκεί και μικρή σπηλιά με σταλακτίτες.

Δ

Δαβρέ (στου). Μεσόγειος θείσις κοντά στο Καλαμίτσι.

Δακορώνια (στου). Βλέπε Ντακορώνια.

Δαφνί (στο). Θείσις κοντά στο Φλάμπουρο εκεί και πηγάδι ποτίσματος των ζώων της περιοχής.

Δεσποτικά (τα). Θείσις εις τα Β.Δ. του χωριού Κάστρον, όπου το ποτέ κτιριακόν συγκρότημα που εστέγασε τα μητροπολιτικά γραφεία της νήσου.

Δευτέρα Παρουσία (στην). Θείσις στον δρόμο προς το κ. Κάστρο. Το τοπωνύμιο από την εκεί εκκλησία τιμωμένην εις το όνομα της Δευτέρας (του Χριστού) Παρουσίας. Το τοπωνύμιο αναφέρεται και σε προικοσύμφωνο της 27 Δεκεμβρίου 1799, δια του οποίου «Το Κερά Αντριανιώ του ποτέ Μανώλη Ζαννή Παλαιοκάπα προικίζει την κόρη της Αικατερίναν προκειμένου να παντρευτή τον Αποστόλη γυιο του κυρ-Μανώλη Τζουρή...».

Δευτεραίου (στου) το πηγάδι. Παρά την θείσιν Παναγιά τα Γουρνιά. Το τοπωνύμιον από τον ποτέ κτήτορα της περιοχής εις τον οποίον ανήκε και η Παναγιά τα Γουρνιά. Εκεί το πηγάδι του οποίου το νερό εξετιμάτο στην εποχή του. (Βλέπε Παναγιά τα Γουρνιά).

Διποτάματα (στα). Σε παλιά έγγραφα το τοπωνύμιο αναφέρεται ως «Δυο ποτάμια». Συμβολή δύο χειμάρρων στα Ν.Α. του ν. Κάτω από την Παναγιά το Βουνί. Το τοπωνύμιο και εν Άνδρω εις την συμβολή των χωριών Βουνί, Κοχύλιον και Συνετί.

Διαλισκάρι (στο). Κολπίσκος στα Β.Α. παράλια του ν. παρά την θείσιν Πουλάτη (η Παναγιά η Πουλάτη). Το Διαλισκάρι και η θείσις Αυλάκι (στο), υπήρξαν άλλοτε οι προσφιλέστεροι τόποι για τα θαλάσσια λουτρά των κατοίκων της επάνω Κοινότητος για τον λόγο ότι ευρίσκονται πλησιέστερα στα χωριά και δεν υπήρχαν συγκοινωνιακά μέσα για να πλησιάσουν άλλες καλύτερες ίσως ακτές. Ιδιαίτερα ο παιδόκοσμος είχε δημιουργήσει έναν ολόκληρο

δικό του κόσμο, που διατηρείται ακόμα στη μνήμη των σημερινών υπερηλικών. Το πλήθος των μικρών υφάλων του κολπίσκου ονοματίστηκαν ανάλογα προς αντικείμενα του καθημερινού βίου, που η παιδική φαντασία εύρισκε ότι έμοιαζαν. Απαντά έτσι κανείς εκεί τη Φυρή Αβολάδα, Μεγάλη Αβολάδα ή Μέσα Αβολάδα, Αντιδέρα, το Κορακάκι, τον Γάδαρο, τη Μικρή Αβολάδα ή έξω Αβολάδα, το Μούτσουνο ή Μήτσουνα, τον Κόχυλα, την Κουτσουλιά. Το τοπωνύμιον Διαλισκάρι απαντάται σε πολλούς ελληνικούς τόπους. Έτσι στα Δωδεκάνησα το βρίσκουμε σαν Δυο Λισκάρια, στην Κώμη (Ικαρία) σαν Γυαλισκάρι, στην Μεσσηνία σαν Γυαλισκάρι, στα Σφακιά της Κρήτης σαν Διαλισκάρι.

Κατά τον Άμαντο η ετυμολογία του τοπωνυμίου προέρχεται εκ του αιγιαλός - αιγιαλίσκος - γυαλίσκος - Γυαλισκάρι (Γυαλισκάρι: τοπωνύμιον Καρδαμύλων Χίου). Επειδή η κατάληξις -ίσκος έχασε στο γλωσσικό αίσθημα του λαού την υποκοριστική του έννοια, στον παλαιόν υποκορισμόν προσετέθη ο νεότερος -άρι.

Σημειώσεις: Από «Ετυμολογίαν Χιακού Λεξιλογίου», υπό τον Α.Γ. Σαλιάρη (ανάτυπον από το Περιοδικόν «Χιακή Επιθεώρησις», 1969, τεύχος 20, σελ. 98).

Ε

Εγκαιριές (οι). Τοπωνυμία διαφόρων θέσεων, όπως στη Λειψάνα, Χερρόνησο και αλλού. Το τοπωνύμιο είναι υπόλειμμα του παλαιού συστήματος καλλιέργειας, σύμφωνα με το οποίο το έδαφος του νησιού έμεινε κατά το ήμισυ εις αγραναύπαισι. Το ορόσημον μεταξύ των δύο τμημάτων αποτελείτο από τοίχους ξερολιθιάς με ξύλινες πόρτες, όπως η και σήμερα σωζομένη εις θέσιν Λειψάνα «Πόρτα της Εγκαιριάς». Τέτοιους διαχωριστικούς τοίχους βλέπει κανείς στα βουνά παραπλέοντας το νησί. Η λαϊκή μούσα αποθανάτισε το τοπωνύμιο με το δίστιχο:

«Ο Αγγελές ημπρόβαλε
στης Εγκαιριάς την Πόρτα
κι εσέκωνε στη ράχη του
ένα τσουβάλι χόρτα.»

Εγκρέμναρος (του Τρούλλου) (στον). Μεγάλος βράχος στη θέση «Πούντα του Πολεμικού» (Βαθύ), επάνω από τη θάλασσα. (Τρούλλος και επώνυμο στη Σίφνο.)

Ελεήμονας (στον). Συνοικισμός στα Α. του νησιού. Το τοπωνύμιον από την ενοριακή εκκλησία Αγίου Ιωάννου του Ελεήμονα. Εκεί και αξιόλογη εικόνα του Χριστού εις το τέμπλο με επιγραφή «Χειρ Νικηφόρου Ιερομονάχου Κυπραίου αφνης».

Ελεούσα (στην). Συνοικισμός στο χ. Κάστρο, όπου η μητρόπολις του χωριού. (Βλέπε Κερά-Λεούσα.)

Ελληνικά (στα). Τοπωνυμία διαφόρων θέσεων του νησιού. Ο λαός συνήθως δίνει την προσωνομμία αυτή σε τόπους που υπήρξαν άλλοτε αρχαίες πόλεις και τώρα ερείπια (Έλληνας - ειδωλολάτρης - Εθνικός, σε αντιδιαστολή προς τον Χριστιανόν). Στη θέση αυτή της Σίφνου που βρίσκεται στου Κοντού

Το εκκλησάκι των Επτά Μαρτύρων στο Κάστρο.

παρά τα Κουσάρια, υπάρχει επίσης πλήθος ερειπίων που σε συνδυασμό με το τοπωνύμιο δικαιολογεί την υπόθεση ότι εκεί ίσως ευρίσκετο άλλοτε η πόλις Μινώα, που παραδίδεται από τον Στέφανον ότι υπήρξε ποτέ στην Σίφνο.

Ο κ. Γκιών, μάλιστα πιθανολογεί και την περίπτωση κατά την οποία το νερό που εκβάλλει στη θάλασσα σε μικρήν απόστασι από τη θέσι της ποτέ πόλεως, περνούσε κάποτε από την ιστορουμένη βρύση Μινώα. Μια δοκιμαστική ανασκαφή που μελετάται από την Β. Φιλιππάκη θα αποσαφηνίση τα πράγματα.

Ελληνικά (στα). Μεσόγειος θέσις στα Ν. του νησιού επί της οδού προς Βαθύ. Εκεί και Πύργος (φρυκτωρία) καθώς και αρχαία ερείπια.

Ελληνικά (στα). Θέσις παρά την Βουγνού, όπου τα μαντροκαθησιά Αντώνη Μανού (Νικολουδάκη). Εκεί σειρά επαλλήλων ταρατσών όχι σύγχρονης κατασκευής.

Ελευθερώτρια (στην). Θέσις στο Ν.Α. του νησιού, νοτίως του «Χρυσσοτόμου» με εκκλησία Παναγίας της Ελευθερώτριας.

Ελευθερώτρια (στην). Θέσις και εκκλησία της Παναγίας Ελευθερώτριας παρά το Κάστρο.

Εξάμπελα (στα). Κάποτε προφέρεται και Αξάμπελα ή Ξάμπελα. Το ορθόν κατ' εμέ είναι Αξάμπελο (βλέπε λέξιν).

Ερεινά (τα). Πρόφερε Αερινά (τα). Θέσις επί χαμπλού όρους στα Δ. του νησιού επάνω από το λιμάνι Βαθύ. Εκεί εκκλησία του Αγίου Νικολάου, ιδιοκτησία του ποτέ Κων/τίνου Μανού (Παλληκαριού). Ήδη η εκκλησία έχει διαμορφωθεί σε μικρή Μονή με συγκρότημα κελλιών. Εκεί και ο Αρχαίος Πύργος. Το τοπωνύμιο από το προσήνεμον της θέσεως (Αέρας, αερινός). Στον Βόλο και Κοινότης Αερινού.

Ερκιές (στις). Τόπος στα Α. του νησιού έναντι του κ. Κάστρο. Τόπος παρόχθιου χειμάρρου, όπου καλλιεργούνται σπωροφόρα σε αποδοτικούς κήπους. Το τοπωνύμιον λέγεται ότι οφείλεται στο πλήθος των δαμασκηνιών που καλλιεργούντο ποτέ εκεί μαζί με τζάνερα και μπρουνέλλες. Στο τοπικό ιδίωμα το δαμάσκνιο λέγεται ερίκι (το). Η λ. προφανώς τουρκική. Στην περιοχή και η «Πηγή Γιαννής» (η υπό του Ηροδότου ανεφερομένη ως Πηγή Υγιεινής).

Το τοπωνύμιο ακούγεται σαν Ξεργιές, ίσως εκ του ότι συμπύσσεται το άρθρον στις με το τοπωνύμιο Ερκιές: στις Ερκιές - Σερκιές - Σεργιές. Το Ξεργιές αναφέρει ο Θεολόγος στο βιβλίο του «Σιφνείκες Παρόλες», (σελ. 72), λέγοντας ότι η θέσις Σεργιές ευρίσκεται στον Ποταμό στο Κάστρο.

Εφταμάρτυρος (στην). Η Εφταμάρτυρος είναι ο ναύσκος των Επτά Μαρτύρων, που η Εκκλησία μας τιμά σαν τους «Έν Εφέσω Επτά Παιδας», στις 4 Αυγούστου, που γιορτάζει και η ομώνυμη εκκλησία της Σίφνου, και στις 22 Οκτωβρίου. Η μικρή εκκλησούλα της Εφταμάρτυρος βρίσκεται στην άκρη μιας μικρής γλώσσης γης, που προχωρεί μέσα στη θάλασσα κάτω ακριβώς από το

Κάστρο. Σε ώρες φουρτούνας η θάλασσα ξεπερνά την στενή λουρίδα γης που συνδέει τον βράχο της Εφταμάρτυρος με το Κάστρο και η μικρή εκκλησούλα ξεμοναχιάζεται στο ύψος του βράχου της ανάμεσα στους αφρούς των κυμάτων.

Η παλαιότερη εικόνα των Επτά Μαρτύρων στο εκκλησάκι της Εφταμάρτυρος του Κάστρου (Φωτ. Μ. Φιλιππάκη).

Z

Ζαμπέλη (στου). Στο τοπικό ιδίωμα ακούγεται σαν Τζαμπέλη. Θέσις ευρισκομένη επάνω από την ακτή του Ν.Δ. του νησιού. Ζαμπέλης (ο) και επώνυμον οικογενείας εν Σίφνω.

Ζυλομύτης (ή Ζουλομύτης). Θέσις παρά την Χερσόνησο.

Ζυό (στο). ή Ντζυό όπως προφέρεται, προφανώς το αρχικό Ζυγό, στο γλωσσικό ιδίωμα. Παραθαλάσσια θέσις στη Ν.Δ. ακτή του νησιού. Ντζυ(γ)ός λέγεται επίσης και μέρος του αρότρου και ντζυγολός άλλο μέρος του αρότρου (η δερμάτινη λουρίδα με την οποία δένουν στον ζυγό τα ζώα).

Ντζυός (ο) επίσης και ο αστερισμός του Ζυγού.

Θεολόγος (στον). Θέσις στο χωριό Αρτεμώνας, όπου η εκκλησία του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου.

Θεολόγος (στον). Περιοχή με ναόν Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στο χωριό Κάστρο. Ο Ναός έχει χαρακτηριστεί σαν ιστορικό μνημείο δια Βασ. Διατάγματος του 1936. Ανήκει στην οικογένεια του ποτέ Αεροπαιτή Ζηλήμωνος. Εκεί και το μεγαλοπρεπές κενοτάφιο του Ζηλήμωνος (ο νεκρός είχε ταφεί στο Ναό του Αγίου Στεφάνου, όπου άλλοτε η Σχολή του Παναγίου Τάφου).

Το δάπεδον του Θεολόγου καλυμμένο με πλάκες μωσαϊκού μέχρι του 1970, αναπαλαιώσε η κ. Ίνα Γεωργίου Μαριδάκη αντικαταστήσασα την επιστρωσιν με τις πατροπαράδοτες «σιφνείκες» εκ οχιστολίθου πλάκες.

Θεολόγος του Μονγκού (στον). Τοποθεσία στην περιφέρεια του χωριού Σταυρί (Απολλωνία). Εκεί παλιά Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, γνωστή σαν Μονή Θεολόγου του Μονγκού.

Η εκκλησία καλά συντηρουμένη διατηρεί ωραιότατο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Παλαιότερα υπήρχαν τριπτύχα και αξιόλογες εικόνες από τις οποίες παραμένουν η του Ταξιάρχη Μιχαήλ, έργο του 1753, της Θεοτόκου του αγνθ Ιουλίου κβ, και ακόμη φορητή εικόνα του Αγίου Γεωργίου του 1759 «Δέσις Παρθενίας Μοναχής ... κ.λπ.». Επίσης μέχρι προ τινος διατηρείτο εκεί και σειρά ολόκληρη από επιμήκη πανώ επί εγχωρίου υφάσματος με πολύμορφες παραστάσεις θρησκευτικών θεμάτων, λαϊκής τέχνης σε χρώματα «αυγού».

Μέχρι του 1834 διατηρούντο πολλές και πολύτιμες εικόνες, όπως και ανεκτίμητα ιερατικά σκεύη. Όλα εκείνα εδημεύθησαν από το τότε νεοσύστατο Κράτος, με την διαταγήν της καταργήσεως των Μοναστηριών, για να μεταβληθούν σε μετάλλο και πολύτιμα πετράδια κατάλληλα για το εμπόριο. Αλλά εκείνο που φέρνει ρίγος σ' εμάς τους θρησκευόμενους Σιφνιούς, είναι ο τρόπος που τα ιερά και όσια εκείνα αφαιρέθηκαν από την εκκλησία!

Το τοπωνύμιο:

Η παράδοσις θέλει στη θέσι των σημερινών ερειπίων και σε χρόνο ακαδόριστο, κάποιο αρχοντικό κτίσμα, καταφύγιο ευγενούς ξένης. Η εκκλησιά που μονάχα διατηρήθηκε, χάρις στην πατροπαράδοτη νοικοκυρωσύνη των κατοίκων του νησιού μας, υπήρξε παρεκκλήσι του κτίσματος – Πύργου εκείνου. Και όταν με τα χρόνια ο Πύργος έπαυσε να χρησιμοποιείται για τον σκοπό που προορίζονταν μετετράπη σε μοναστήρι που περιέβαλε την εκκλησία.

Την αβρή εκείνη πυργοδέποινα αγαπούσε παράφορα ο άρχοντας του αντικρυνού Πύργου, που στεκότανε, πάντα κατά την παράδοσι, στη θέση που υπάρχει σήμερα ο συνοικισμός της Παναγιάς του Μπαρού, (όπως παρεφθάρη ο τίτλος του βαρώνου πυργοδεσπότη στο στόμα του λαού του νησιού μας).

Η ωραία μας όμως έδειχνε τόση σκληρότητα κι αδιαφορία στις εκδηλώσεις του γείτονα, που εκείνος ζήτησε να μάθη τον λόγο της περιφρονησεώς της. «Je mon gout», απάντησε εκείνη. Και η φράσις αυτή τη συνοδεύει από τότε την τοποθεσία όπου ο Θεολόγος. «Ο Θεολόγος του Mongout». Κάποια παραλλαγή της παραδόσεως λέγει πως «ο παλιός πύργος μετετράπη σε μοναστήρι από την παντρεμένη ξένη, που ξόδευε γι' αυτό τεράστια ποσά. Ο σύζυγος ζήτησε τον λόγο των τόσων δαπανών και η φιλόχριστη πυργοδέποινα απήντησε με το γνωστό «Je fait mon gout» («Κάνω το γούστο μου»).

ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ – ΠΡΟΕΠΙΠΛΗΡΩΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ξένος περιηγητής των μετεπιπληρωστικών χρόνων σημειώνει, χωρίς όμως να μας αναφέρει και τις πηγές των πληροφοριών του, ότι το μοναστήρι του «Μονγκού» και ο Χρυσότομος είναι κτίσματα του XIII αιώνας.

Θα μπορούσε να υποπτευθῆ κανείς ότι στην χρονολόγησι επηρεάστηκε και από το οικόσημο που στολίζει την πλαγινή πόρτα της εκκλησίας και που όπως σε προγενέστερο σημειώμά μου αναφέρω (Σιφν. Νέα, Απριλ. 1957, υποσημ. σελ. 5 και 7) μοιάζει με το οικόσημο των Σοράντων της Βενετίας. Και βέβαια δεν μπορούσε να του διαφεύγη πως ο Οίκος των Σοράτων εκπροσωπείτο κατά τον XII αιώνα στην απέναντί μας Κρήτη, από τον Δούκα Μαρίνο Σοράντο (1226-1228).

Τα οικοσηματικά όμως ανάγλυφα των θυρωμάτων του Μονγκού αποτελούν ένα μικρό πρόβλημα που φυσικά δεν μπορούσε ν' απασχολήσει έναν περιηγητή, που κατά τα γνωστά, κρατά σημειώσεις γενικών του παρατηρήσεων που θα τον βοηθήσουν κατόπιν στην περιγραφή του ταξιδιού του.

Και πράγματι το ένα από τα δύο οικόσημα του Μονγκού θα μπορούσε ν' αναδοθῆ στους Σοράντο της Βενετίας.

Το δεύτερο όμως της κυρίας εισόδου της εκκλησίας ανήκει αναμφισβή-

τητα στους Κοζαδίνους της Κύθνου (βλέπε πόνημά μου, «Σιφναϊκή Φωνή» Αυγούστου 1967, σελ. 3). Κι επειδή, και το δεύτερο αυτό οικόσημο είναι επίσης σκαλισμένο μέσα στο σώμα του μαρμάρου, συγχρόνως, όπως φαίνεται, με την διαμόρφωσι της πέτρας σε υπέρθυρο θα πρέπει να παραδεχθούμε πως και το οικόσημο αυτό προσφέρεται σαν βοηθητικό στοιχείο στην χρονολόγησι².

Μ' αυτό το κριτήριο μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Θεολόγος του Μονγκού θα πρέπει να επισκευάσθηκε, αν όχι και ανοικοδομήθηκε, γύρω από το 1456. Στην επισκευή εκείνη προσετέθη και το μαρμαρίνο περιθύρωμα της κυρίας εισόδου της εκκλησίας. Το 1456 είναι το έτος που ο δυναστικός οίκος των Κοζαδίνων της Κύθνου συγγενεύει με τον δυναστικό οίκο των Ντακορώνων της Σίφνου. Από καμιά πηγή δεν μας παραδίδεται ότι οι Κοζαδίνοι είχαν προγενέστερα κτήσεις στη Σίφνο, ενώ μας παρέχονται πολλές λεπτομερείς ειδήσεις για τόσες άλλες κτήσεις τους αλλού.

Έτσι με βεβαιότητα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι γύρω από το 1456 τοποθετήθηκε το οικόσημο των Κοζαδίνων της Κύθνου στην εκκλησία του Θεολόγου.

Είναι το έτος που ο Νικολό Κοζαδίνος, γυιος του Αγγέλου δυνάστη της Κέας, Κύθνου κλπ. παντρεύεται με την Μαριέττα κόρη του Γιαννούλη Γ. Ντακορώνια δυνάστη της Σίφνου.

Αλλά όπου μας λείπουν εντελώς ιστορικές πληροφορίες όπως στην περιπτώσει μας, μας επιτρέπεται να προχωρήσουμε πιθανολογώντας διάφορες απόψεις. Κι επειδή η παράδοσι, τόσο ζωντανή μας δίνει την είδησι της υπάρξεως του πύργου στη θέσι του Θεολόγου του Μονγκού, θα διακινδυνεύσουμε νά παραδεχθούμε για μια στιγμή πως ο πύργος εκείνος επισκευάσθηκε και μαζί του κι η εκκλησία για να παραχωρηθῆ από τον Ντακορώνια σαν κατοικία της νεόνυμφης θυγατέρας του. Κι ο νέος γαμπρός σκαλίζει υπερήφανα το οικογενειακό του οικόσημο στο περιθύρωμα του παρεκκλησίου και ασφαλώς και σε άλλα σημεία του πύργου. Η περιγραφή του οικοσήμου των Κοζαδίνων της Κύθνου που δίδεται από τις πηγές ανταποκρίνεται απόλυτα προς το οικόσημο της κυρίας εισόδου του Θεολόγου.

Και είναι λογικό γιατί την εποχή εκείνη ο Νικολό Κοζαδίνος κατοικεί στη Σίφνο σαν γαμπρός του δυνάστη Γιαννούλη Γ', που ζει και δυναστεύει ακόμα της Σίφνου. Φυσικά λοιπόν διατηρεί το πατρικό του οικόσημο, το οικόσημο των Κοζαδίνων της Κύθνου, αυτό δηλαδή που βρίσκεται σκαλισμένο στο υπέρθυρο του Θεολόγου³.

Για την εκεί ύπαρξι του πύργου, πλην της παραδόσεως, συνηγορούν και οι αφηγήσεις περιηγητών που περιγράφουν την Μονή, που θα πρέπει αργότερα να επεξεταθῆ και στα κτίσματα του πύργου. Και μαρτυρούν μεγάλον αριθμόν δωματίων, ακόμη και αίθουσες τελετών στις οποίες «ελάμβανον χώραν οι αμαρτωλοί χοροί των καλογραιών στους οποίους συνέρρεον οι πολυπληθείς

γηνευσίς και αλλοδαποί φίλοι και προστάται των». Ένα τέτοιο οικοδόμημα όμως θα ήταν ασφαλώς άξιο κατοικίας μεγιστάνος.

Όταν αργότερα, κατά το 1465 ο Νικολό και η Μαριέττα ανέλαβαν την δυναστική αρχή του τόπου και μετώκησαν στον δουκικό πύργο του Κάστρου, ο γαμικός πύργος στους σπουδαίους Μονγκού που εγκατελείθη ήταν καταδικασμένος στην ερήμωση, όπως συμβαίνει συνήθως στα νησιά μας. Αλλά στο σημείο αυτό έρχεται πάλι η παράδοση να μας συμπληρώσει. «Η ξένη πυργοδέσποινα διέθεσε μεγάλα ποσά για την μετατροπή και του εγκαταλελειμμένου πύργου σε προαύσιμα του μοναστηριού. Και όταν ο σύζυγος την ελέγχει για τις μεγάλες εκείνες δαπάνες, παίρνει την γνωστή απάντηση «Je fait mon gout».

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Εντυπωσιακές πληροφορίες για το Μοναστήρι του Θεολόγου μας δίδονται από τον περιηγητή που υποστηρίζει την άποψιν της υπάρξεως του κτίσματος του Μονγκού από του 12ου αιώνα.

Τον καιρό των Ελλήνων Αυτοκρατόρων, λέγει, υπήρχε συνήθεια να εξορίζονται στο Μοναστήρι του Θεολόγου οι καλογριές της Κωνσταντινουπόλεως που ξεστράτιζαν από τον δρόμο της αυστηρής μοναχικής ζωής. Και φυσικά οι κακές συνήθειες των εξοριστών πολύ γρήγορα έγιναν συνήθειες και των άλλων μοναχών του μοναστηριού. Έτσι ο Θεολόγος έγινε γνωστός στον τότε νησιώτικο κόσμο για την ελεύθερη ζωή των τροφίμων του και κατήντησε περιβόητος όταν κι ένα άλλο φράγκικο έθιμο ήρθε να προστεθεί στην διασημότητά του. Κατά το έθιμο εκείνο (που έγινε δεκτό από τους τότε κατοίκους της Σίφνου και που ίσχυε για πολλά χρόνια αργότερα και για τους κατοίκους της Κερκύρας και των άλλων βενετοκρατούμενων νησιών) τα δηλικά μέλη των διακεκριμένων οικογενειών της εποχής δεν είχαν κανένα δικαίωμα στην διαδοχή κι ακόμα δεν εδικαιούντο από την πατρική περιουσία παρά μιας μικρής συμβολικής μοίρας. Η πατρική περιουσία, που σε άλλη περίπτωση θα μοιραζόταν σ' όλα τα κορίτσια της οικογένειας, δινόταν από τους γονείς σαν προίκα στην πρωτότοκον θυγατέρα, την οποίαν οι γονείς προσπαθούσαν ν' αναδείξουν επιτυχάνοντας έναν αξιόλογο γάμο. Τα άλλα κορίτσια της οικογένειας τα έκλειναν στο μοναστήρι του Θεολόγου δίδοντάς τους κατά την εισοδό τους μια μικρή, όπως είπαμε, προίκα.

Σιγά-σιγά ο Μονγκός καθιερώθηκε πια σαν το μοναστήρι το προωρισμένο να δέχεται τα δύματα εκείνα των γονέων. Οι επιφανέστερες οικογένειες της Σίφνου και των γύρω βενετοκρατούμενων νησιών έστελλαν στον Μονγκού τα κορίτσια τους, που προώριζαν για τον μοναχικό βίο, προς το κοινωνικό συμφέρον της πρωτοτόκου.

Ο κανονισμός του μοναστηριού δεν ήταν αυστηρός. Περιττεισμο δεν υπήρχε και μια απλή άδεια του επιστατούντος επέτρεπε σε κάθε άνδρα, ιερωμένον ή μη να μπαίνωγαίνη ελεύθερα στη Μονή. Όπως είναι φυσικό από την έλλειψη επιβλέψεως επήλθε μια μεγάλη χαλάρωσις στα ήθη. Δεν ήσαν μονάχα οι καλόγηροι μα και οι προεστοί κι οι φίλοι τους που εύρισκαν εκεί ένα είδος χαρμιού. Οι γονείς εγνώριζαν βέβαια τις παρεκτροπές εκείνες αλλά εξακολουθούσαν να στέλλουν εκεί τα κορίτσια τους. Και όταν η εκτροπή έγινε συνήθεια, η ηθική των κατοίκων του τόπου δεν εύρισκε πια σ' αυτό τίποτα το παράνομον. Απ' εναντίας μάλιστα αυτοί οι ίδιοι, όπως βεβαιώθηκε μιλώντας μαζί τους ο περιηγητής, φρόντιζαν να βρίσκουν για κάθε μια από τις νεαρές μοναχές ένα είδος προστάτου και φίλου, πράγμα που εγλύκαινε κάπως το είδος εκείνο της σκλαβιάς των μικρών κοριτσιών που εμόναζαν εκεί.

Η κοκεταρία βασίλευε στο μοναστήρι αυτό, που έκλεινε κορίτσια σπανίας ομορφιάς, καθώς βεβαιωνόμαστε από πολλές πηγές. Κάθε μια μοναχή κολακευόταν να διατηρή ένα υπέρκομπο διαμέρισμα διακοσμημένο με πολύ γούστο που πλαισιώνε την ίδια με την άψογη ολόλευκη στολή της. Σ' όλες εδίδασκαν μουσική. Οι περισσότερες απ' αυτές μιλούσαν τουλάχιστον και ιταλικά.

Ο αριθμός των μοναχών έφτασε κάποτε τις 200 κι επειδή το διαμέρισμα της κάθε μιας απετείλει από δύο τουλάχιστον δωμάτια, το παλιό κτίσμα δεν ήταν πια αρκετό. Τότε, κατά την παράδοσι, λέγει ο ξένος περιηγητής, έγιναν επεκτάσεις μια και οι γειτονικοί αγροί, οι αμπελώνες, κι οι ελαιώνες ένα γύρω ανήκαν στη Μονή. «Επρόκειτο, λέγει ο ξένος, για το παλάτι των μωρών παρθένων», ενώ σε κάποιο άλλο σημείο της διηγήσεώς του (που ο οδηγός του αναφέρει ονομαστικώς τις καλογριές που έζησαν σε κάθε κελλι, δίνοντας λεπτομέρειες από την ζωή τους), παρομοιάζει την σκηνή με την ανάλογη της μουσικής δημιουργίας του «Robert de Diable».

ΜΕΤΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ – ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Καταπάτσα τον πειρασμό και δεν περιέλαβα στα τοπωνυμικά μου λεπτομέρειες από την ζωή των μοναχών του Μονγκού, με την οποία ασχολούνται περιηγηταί της εποχής της ακμής του. Θ' αποσιωπήσω ακόμα τις παραδόσεις που διασώθηκαν μέχρι την εποχή μας. Και τέλος δεν θα παραθέσω κανένα από τα δημιουργήματα της λαϊκής μούσας που μας δίνει ειδήσεις:

«...περί των γνωστών εκείνων
του Μονγκού καταγωγίων
όπου έμπροσθεν ακόμη
των εικόνων των αγίων...»

Και όμως κατά καιρούς έγιναν προσπάθειες για την περιστολή του κακού. Ακόμα και από την μετεπαναστατική Κυβέρνηση εκδοθήκανε απαγορευτικές διατάξεις, όπως μας πληροφορεί το διστιχο-ρίμα που λέγει ότι:

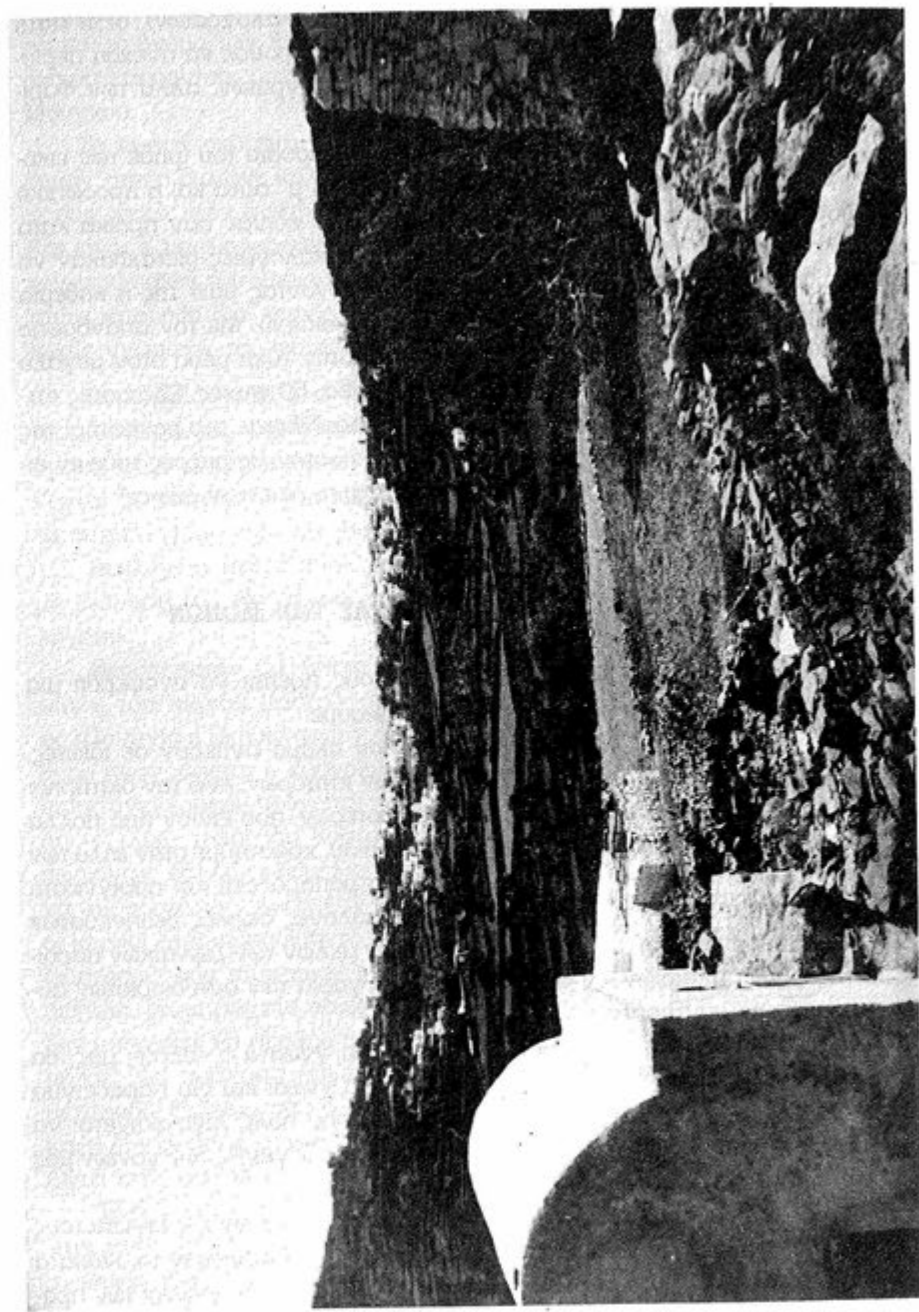
«...ήρχε κι ο Καποδιστριας
και ήβγαλε και Νόμοι
να μην περνούνε κοσμικοί
απ' του Μονγκού τις δρόμοι.
Καλογριά από του Μονγκού...»
κ.λπ. κ.λπ.

Αλλά οι Προεστοί, Δημογέροντες και το αρχοντολόι του Κάστρου, οι μόνοι που ωφελούντο από την κατάσταση εκείνη, αναγκάσθηκαν να υποκριθούν φιλονομίαν. Σταμάτησαν λοιπόν τα ξεδιάντροπα πήγαινε-έλα στο μοναστήρι και ζήτησαν νέους τρόπους για την διατήρησι των απολαύσεών τους κρατώντας και τα προσκήματα. Προσπάθησαν λοιπόν ν' αποκοιμήσουν την κοινή γνώμη με μεθόδους που πρόσβαλαν την νοημοσύνη των Σιφνίων κατοίκων. Μέσα σ' άλλα φρόντισαν να διαδώσουν ότι «μετά την δύσιν του ηλίου Άγιον Φως, δείγμα του εναρέτου, πλέον, βίου των τροφίμων του Μοναστηριού, εμφανίζετο μυστηριωδώς και περιέτρεχε τον κουμπέ του Ναού του Μονγκού». Έπρεπε δε μετά την εμφάνισι του φωτός να κλείνωνται οι χωρικοί στα σπίτια τους «εν προσευχή».

Αντί όμως του αποτελέσματος που επεδίωκαν με την καλλιέργειαν τέτοιων διαδόσεων επέτυχαν την αγανάκτησι των Σιφνίων της εποχής, για τους οποίους δεν παρουσίαζε κανένα μυστήριο η εμφάνισις του φωτός εκείνου, αφού ήταν κοινό μυστικό πως προήρχετο από το λαδοφάναρο του λεγομένου «Γέρο Κουντζουμή», οργάνου των Προεστών, που μόλις ο ήλιος έπεφτε περιέφερε το φανάρι του επάνω στον κουμπέ για να ειδοποιήση τ' αρχοντολόι του Κάστρου ότι οι δρόμοι ερημώνονται από τους χωρικούς κι οι Δημογέροντες με τους φίλους τους μπορούσαν να ξεκινήσουν για το Μοναστήρι, όπου τους περίμεναν πανέτοιμες οι καλογριές.

Και την αγανάκτησι του Σιφναϊκού λαού εξέφραζε η εισήγησις του κατά την εποχήν εκείνη «πολλά δυναμένου Σιφνίου Γραμματέως (Υπουργού) Νικολάου Χρυσογέλου» περί καταργήσεως της Μονής του Θεολόγου του Μονγκού Σίφνου⁴.

Έτσι και το Μοναστήρι του Μονγκού, που κυριολεκτικά ήκμασε μέχρι το 1834, διελύθη κατά το έτος εκείνο, μαζί με τα άλλα μοναστήρια που κατηργήθησαν τότε, περί των οποίων η από 16-28 Μαρτίου 1834 απόφασις της εν Ναυπλιώ Βαυαρικής Αντιβασιλείας. Με την απόφασιν εκείνην κατηργήθησαν 378 ανδρικοί Μοναί που διέδετον ολιγωτέρους των 6 μοναχών και 16 Μοναί γυναικών που διέδετε η καθεμία ολιγωτέρας των 30 τροφίμων. Και την τύχην

Τα χωριά από τον Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο του «Μονγκού».

εκείνων είχε και ο Θεολόγος (παρ' ότι όπως ήδη ελέχθη, διατηρούσε διπλάσιον του απαιτούμενου υπό της διαταγής αριθμού καλογραιών), διότι αυτή ήταν η απαίτησις του λαού της Σίφνου, που δεν μπορούσε να ανεχθή περισσότερο την ηθική κατάπτωση, όχι πλέον των καλογραιών, αλλά των Φαρισαίων αρχόντων του.

Το μοναστήρι με κάθε κινητή και ακίνητη περιουσία του (μηδέ των εικόνων και των ιερών σκευών εξαιρουμένων) και μαζί μ' αυτά και η προσωπική περιουσία και τα εισοδήματα των μοναχών, που τα έδιναν σαν προίκα κατά την είσοδό τους στην Μονή, εδημεύθησαν. Κι οι καλογριές διατάχθηκαν να εγκαταλείψουν την Μονή μέσα σε μια ώρα παίρνοντας μαζί της η καθεμία ό,τι μπορούσε να σηκώσει από το μικρό της νοικοκυριό. Με τον απάνθρωπο κι αντιχριστιανικό αυτό τρόπο πετάχτηκαν έτσι στην τύχη μέσα στον μεγάλο κόσμο χωρίς πόρους, χωρίς εργασία, χωρίς ελπίδα, 60 ψυχές. Ελάχιστες απ' αυτές, οι ηλικιωμένες, κατάφυγαν, όπως μας παραδίδεται, στο μοναστήρι της Παναγίας του Βουνού για να τελειώσουν τουλάχιστον τις ημέρες τους εν ειρήνη. Για τις τόσες άλλες κανένας δεν μας άφησε κάποιαν είδησι⁵.

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΗΤΟΡΑΣ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

Για τους νεωτέρους και τους επιγενομένους πρέπει να αναφερθή μια λεπτομέρεια, την οποία εμείς οι ώριμοι γνωρίζουμε:

Ότι δηλαδή μερικές από τις εκκλησίες που ακόμα ανήκουν σε ιδιώτες, διατηρήθηκαν και συντηρούνται με δαπάνες των κητόρων, ενώ την διατήρησις και συντήρησις των υπολοίπων, των και περισσότερων, που έχουν από πολλά χρόνια παραχωρηθή στις δυο Κοινότητες του νησιού, χρωστούμε στον ζήλο των θρησκευομένων κατοίκων του τόπου με την πατροπαράδοτη και πασιγνωστη προσήλωσι στην διακονία των βωμών μας. Αξιόλογες δωρεές θεοπνευστών Σιφνίων και έρανοι μεταξύ των κατοίκων και των μελών των Σιφναϊκών παροικιών της ξένης, πλαισιώνουν την προσωρινή εργασία των αυτοδιοριστών αυτών επιτρόπων - συντηρητών.

Τα πρόσωπα αυτά, που είναι σήμερα ακόμα γνωστά σ' όλους μας, θα έπρεπε να παραδοθούν στην ιστορία για τιμή, για γνώσι και για παράδειγμα στους επιγενομένους μα και στους πολύ νέους, που πολύ λίγο φαίνεται να ενδιαφέρονται πια για τις ηθικές αξίες, για τις οποίες οι γενιές των γονιών μας μα και εμείς ακόμα, ευτυχώς κοπτόμεθα.

Η μετριοφροσύνη όμως των αληθινών αυτών χριστιανών της Σίφνου τους υπαγόρευσε να μου ζητήσουν κατ' επανάληψιν ν' αποσιωπηθούν τα ονόματα αυτών ή των προγόνων των, αφήνοντας στην θεία χάριν την γνώσιν των πράξεών των. Αυτός είναι ο λόγος που απ' αρχής αποφεύγω να αναφέρω τα ονό-

ματα προσώπων, που ανάλωσαν και αναλώνουν ποσά αξιόλογα και κόπους ανεκτιμήτους στην συντήρησι των θείων και ιερών. Έτσι απέφυγα να αναφέρω και το όνομα των Συνοδινών και των απογόνων εκείνων, οικογενείας Θεοδοσίου Σπεράντζα, στους οποίους οφείλεται η συντήρησις του Θεολόγου του Μονγκού.

Τα έντιμα ονόματα των αμέτρπτων Σιφνίων που ανάλωσαν και αναλώθηκαν «υπέρ βωμών» καλύπτονται στην ανωνυμία της φράσεως που συνήθως χρησιμοποιώ: «την συντήρησι οφειλομένην στην θρησκευτικότητα των Σιφνίων». Και είναι η μετριοφροσύνη τους που το απαιτούσε. Μα και σε πολλές εικόνες των εκκλησιών του νησιού μας βρίσκω γραμμένο πριν από αιώνες: «Η εικόνα ταύτη ιστορήθη δια χειρός τάδε και δαπάναις των δούλων του Θεού, ων Συ Κύριε γνωρίζεις τα ονόματα».

Πόσα διδάγματα από τον απλό-αγνό Σιφνέικο λαό του νησιού για μας τους συγχρόνους Φαρισαίους που παραπατάμε και σκοντάφτουμε παραζαλισμένοι στην αστραφτερή κουφότητα της μεγάλης πόλης, αφήνοντας να χάνονται οι ανεκτίμητες καταβολές και η Σιφνέικια ψυχή μας, πνιγμένοι από τα συμπλέγματα που δημιουργεί η μεγάλη στερία...

Θεολογάκι (το). Εκκλησία στο χωριό Άνω Πετάλι, αφιερωμένη στη μνήμη Ιωάννου του Θεολόγου. Λόγω της μικρότητός της είναι γνωστή ως «Θεολογάκι».

Θεοσκέπαστη (η). Θέσις κοντά στη Λόντζια του Χαντακιού μέσ' από το τείχος του χωριού Κάστρο, όπου ο ναός Παναγίας της Υπαπαντής, γνωστής ως «Παναγιά η Θεοσκέπαστη». Στη μαρμαρίνη πλάκα που χρησιμεύει σαν υπέρθυρο αναγράφεται η χρονολογία 1631, χωρίς και να διευκρινίζεται εάν περί έτους ανεγέρσεως πρόκειται ή ανοικοδομήσεως. Η τοπική παράδοσις αναφέρει ότι «τ' αρχοντολόι του Κάστρου, πραγματοποιώντας τη μεγάλη επιθυμία των χωριανών, έβαλε το θεμέλιο μιας μεγάλης εκκλησίας. Μα μόνο όταν έφτασαν να την στεγάσουν πρόσεξαν πως οι φίδες που δάσωναν το νησί και των οποίων οι κορμοί χρησιμοποιούντο για το στέγασμα των οικοδομών, δεν φτάνανε τις διαστάσεις που απαιτούσε η στέγη της εκκλησίας. Η στενοχώρια όλων ήταν μεγάλη, μα μπρος στο αδιέξοδο τα έργα σταμάτησαν. Από κανενός το μυαλό δεν μπορούσε να περάσει η ιδέα της μεταφοράς κατάλληλης ξυλείας από άλλο μέρος. Και πράγματι μονάχα έπειτα από 150 χρόνια φαίνεται ότι άρχισε η μεταφορά ξυλείας από άλλα νησιά. Έτσι βρίσκουμε σε έγγραφο του 1780 και 1782 φράσεις σαν κι αυτήν: «δύο τράβαις Σφακιαναίς που περάσαμε στον Οντά του δασκάλου...».

Ένα πρωινό, καθώς οι πρώτοι κάτοικοι του Κάστρου άρχισαν να μαζεύονται στην μικρή Λόντζια, καρτερώντας το άνοιγμά της για να βγουν για τα χωράφια τους, είδαν στημένα ολόρθα απάνω στο τείχος μια σειρά ολοκαίτουρια δοκάρια στις διαστάσεις και στην ποσότητα ακριβώς που χρειαζότανε

για την στέγαση της Υπαπαντής. «Αυταναδά τάχε σταλλάμενα η Παναγιά για το σπίτι της, γιατί τέτοια δεν υπήρχανε πούπετα». Το νέο πέταξε από στόμα σε στόμα κι από κάθε άκρη του νησιού έτρεχαν μικροί-μεγάλοι να ιδούν το «θάμασμα» και να προσκυνήσουν την ατέλειωτη ακόμη Παναγιά την Θεοσκεπάστη.

Η μικρή Σίφνος δεν μπορούσε να υστερήσει από τους τόσους ελληνικούς τόπους και να μην αποκτήσει κι αυτή μια τοπική παράδοση για μια Θεοσκεπάστη εκκλησία. Ο τύπος της εικόνας που τιμάται στην εκκλησία αυτή είναι ο γνωστός στους αγιογράφους τύπος Παναγίας της Θεοσκεπάστης. Η Παρθένος εικονίζεται «κατ' ενώπιον και μόνη» ενώ υπεράνω παρίσταται διάδημα από το οποίο εξαρτάται πορφύρα που πλαισιώνει την Θεομήτορα. Ο τύπος αυτός της Παναγίας απαντάται σε πολλές άλλες εκκλησίες του νησιού μας όπως στην Γερανοφόρα (Ουρανοφόρα) κ.λπ., και βεβαίως σε εκκλησίες ολόκληρης της ελληνικής επικρατείας. Πιστεύω πως η επωνυμία της εκεί τιμωμένης εικόνας σε συνδυασμό προς την εμφανώς ξενόφερτη ξυλεια της οροφής, γέννησε την παράδοση.

Θόλος (στον). Στα Ν.Δ. του νησιού στο λιμάνι Βαθύ. Εκεί κτήμα της οικογενείας των Προβελεγγίων εντός του οποίου υπάρχει μικρή σπηλιά από όπου αναβλύζει πηγή νερού. Η είσοδος της σπηλιάς είχε παλαιότερα διαμορφωθεί δια θόλου, εξ ου και το τοπωνύμιον.

Θόλος (στον). Τόπος στα Ν.Α. του νησιού παρά την θείον Καδέ.

Θόλος (Αι Θολός) (στον). θείος όπου η μία από τις τρεις γειτονικές ερειπωμένες εκκλησίες επί του αυτοκινητοδρόμου προς Πιατγιαλό στην θείον «Ποθητού» (στον). Λέγεται ότι ο ποτέ εκεί ναϊσκος ετιμάτο επ' ονόματι του Αγίου Θαλαλαίου. Ακουστικά εν τούτοις θυμίζει περισσότερο το Θεολόγος από το Θαλαλαίος. (Πράγματι τούτο εβεβαιώθη από τον αρχιμανδρίτη της Βρύσης καθώς και τον παπά Αντώνη Λεβαντή. Οι απόψεις του αρχιμανδρίτη της Βρύσης προέρχονται από στοιχεία των κωδίκων της Βρύσης, όπως και του παπά Αντώνη Λεβαντή (βλέπε εις εφημερίδα «Σίφνο» Δεκεμβρίου 1970 και Ιανουαρίου 1971).

Θόλος (στον). Έτερος τόπος μεσόγειος στα Β. του νησιού παρά την Χερρόνησο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Ο εντεταλμένος για το κλείσιμο των ναών και την διάλυση των μονών έπαρχος εισέβαλεν εις τον Ναόν και κατ' ευθειαν εις το θυσιαστήριον. Εκεί αυτός και η συνοδεία του, ήρχισαν να λεπλοτούν την Αγίαν Τράπεζαν και την Πρόθεσιν. Και αφήρπαζον χωρίς κανένα αίσθημα αιδούς τα ιερά σκεύη, ακόμη και τα ιερά δισκοπήτρα και αρτοφόρια και κειμήλια. Έπαιρναν τας εικόνας, τα καθήλια και τα επετούσαν όλα εις το δάπεδον, εις ένα σωρόν, δια να τα καταγράψουν με τον αυτόν τρόπον με τον οποίον μαζεύουν τα πλέον άχρηστα αντικείμενα. Εις την διάλυσην της Γυναικείας Μονής Σίφνου αι μοναχαί που έβλεπαν την απεριγραπτον αυτήν κτηνωδίαν και την βεβήλωσιν της Μονής των Μονής την οποίαν αιώνων βάρβαροι κατακτιπται είχαν σεβασθή, εξέσπασαν εις θρήνους και ολοφυρμούς. Ο δε επιστατών κύριος έπαρχος, άνθρωπος των τότε νέων ιδεών και «ανθρωπιστικών» ιδανικών, συγκινηθείς όπως ήτο φυσικόν, από τα δάκρυα και τους θρήνους, διέταξε να... μασιγώσουν τας γυναίκας αυτάς δια να μείνη ανενόχλητος εις το έργον του της βεβηλώσεως και λεπλασίας.» (Κωνσταντίνου Οικονόμου, Τα Σωζόμενα, τόμ. β', σελ. 270,272).

Στο δε περιοδικό «Κιθάρ» 1875, σελ. 22, αναφέρεται ο Παναγ. Σούτσος στις κτηνωδίες της καταργήσεως των Μονών επί Βαυαρικής Αντιβασιλείας με τους στίχους που ακολουθούν:

«Ω θιαϊότης ασεβής
ω ιεροσυλία,
γυμνώθηκαν οι νάρθηκες
οι θόλοι, τα κελλιά,

και εις της μεταλίψεως
την αργυράν φιάλην
μεθά ο κλέπτης έφορος
μ' αναίδειαν μεγάλην.»

2. Θέλω να σημειώσω ότι διετηρείτο κατά το 1834 παράδοσις κατά την οποία η περιφέρεια του Μονγκού υπήρξε κάποτε τόπος εγκαταστάσεως μαρμαρογλυπτών κατασκευαστών μνημείων.

3. Μονάχα το 1465, ύστερα δηλαδή από οκτώ ολόκληρα χρόνια, εντειχίζει ο Νικολό Κοζαδίνος το νέο προσωπικό του πια οικόσημο, μ' εκείνη την χρονολογία και τ' αρχικά του Ν.Γ. στον πύργο του Κάστρου, την επίσημη δηλαδή κατοικία του εκάστοτε δυνάστη του νησιού, που θα χρησίμευε τώρα πια και σαν δική του κατοικία. Πρόκειται για το ίδιο κτίσμα που χρησιμοποιήθηκε έπειτα από την κατάλυσι της Βενετοκρατίας σαν Καγγελαρία της Σίφνου. Μέσα σ' αυτά τα οκτώ χρόνια έχει πεθάνει ο πεθερός του Γιαννούλης Γ' και τον δυναστικό θρόνο πήρε ο γυιός εκείνου Τουλιανός

Ντακορώνια, αδελφός της Μαριέττας. Έπειτα δε από τον θάνατο αυτού του Τουλιανού, του τελευταίου άρρενος από τους Ντακορώνια, αναλαμβάνει πράγματι την αρχή ο Νικολό Κοζαδίνος, πρώτος από τους Κοζαδίνους της Σίφνου. Αλλά την άνοδό του στον δυναστικό θρόνο του νησιού οφείλει βέβαια ο Νικολό στα κληρονομικά δικαιώματα της συζύγου του και ακριβώς για να την τιμήσει τροποποιεί το οικογενειακό του οικοσχημο μεταλλάσσοντας τον «εοσιμένον αρεκτρύονα» με την παράτασι της Μαριέττας που κρατά την νυφική ζώνη, σημείον της συζυγικής σχέσεως, χάριν της οποίας και κατέχει ήδη την αρχήν. Είναι καταφανώς έκδηλη η πρόθεσις του να δηλώσει την συζυγικήν σχέσιν που τον ανύψωσε στο αξίωμα του δυνάστη της Σίφνου.

4. Υποστηρίχθηκε κάποτε, με καλήν πρόθεσι βέβαια, ότι «όχι ο Σίφνιος Χρυσόγελος» αλλά ο κατά την εποχή εκείνη Γραμματεύς των Θρησκευμάτων Κ. Σκινάς, υπήρξε ο εισηγητής της καταργήσεως της Μονής του Θεολόγου του Μονγκού.

Και ναι μεν την απόφασιν της καταργήσεως υπέγραψε ως αρμόδιος Γραμματεύς ο Σκινάς, είναι όμως αναμφισβήτητον ότι ο Νικόλαος Χρυσόγελος υπήρξε ο εισηγητής της καταργήσεως και της Μονής του Θεολόγου. Και επέμενε επί της απόψεώς του εκείνης (όπως μας παραδίδει επιζών δισέγγονος του Ν. Χρυσόγελου που μας διαβιβάζει ειδήσεις που παρέλαβε από την μάμμν του, θυγατέρα Χρυσόγελου) απηκώντας απαιτήσιν της πλειοψηφίας του λαού του νησιού, από τον οποίον και ο ίδιος ο Χρυσόγελος προήρχετο.

Και δεν χρειάζεται προσπάθεια για να πεισθί κανείς για την αλήθεια του πράγματος, όταν αναλογισθί πόσο εύκολο θα ήταν για τον τότε πανίσχυρο Χρυσόγελο να εξαιρέσει, αν πράγματι το ήθελε, το Μοναστήρι της αγαπημένης πατρίδος του από την «διαταγήν καταργήσεως» αφού μάλιστα είχε υπέρ αυτού και το πλεονέκτημα ότι η Μονή κατά τον χρόνον της διαλύσεως είχε πολύ περισσότερες καλογριές απ' όσες απαιτούντο για την διατήρησί της.

5. Για την επιτάχυνσι της εφαρμογής της αποφάσεως της Βαυαρικής Αντιβασιλείας από τον Κ. Σκινά και τον άπιστευτα βάνδαλο τρόπο που, ειδικά για το σιφνέικο μοναστήρι, επέβαλε ο Κυβερνήτης Νικόλαος Γερακάκης, βλέπε το περιοδικόν «Ακτίνες», τεύχος Χριστουγέννων 1946, σελ. 23-24.

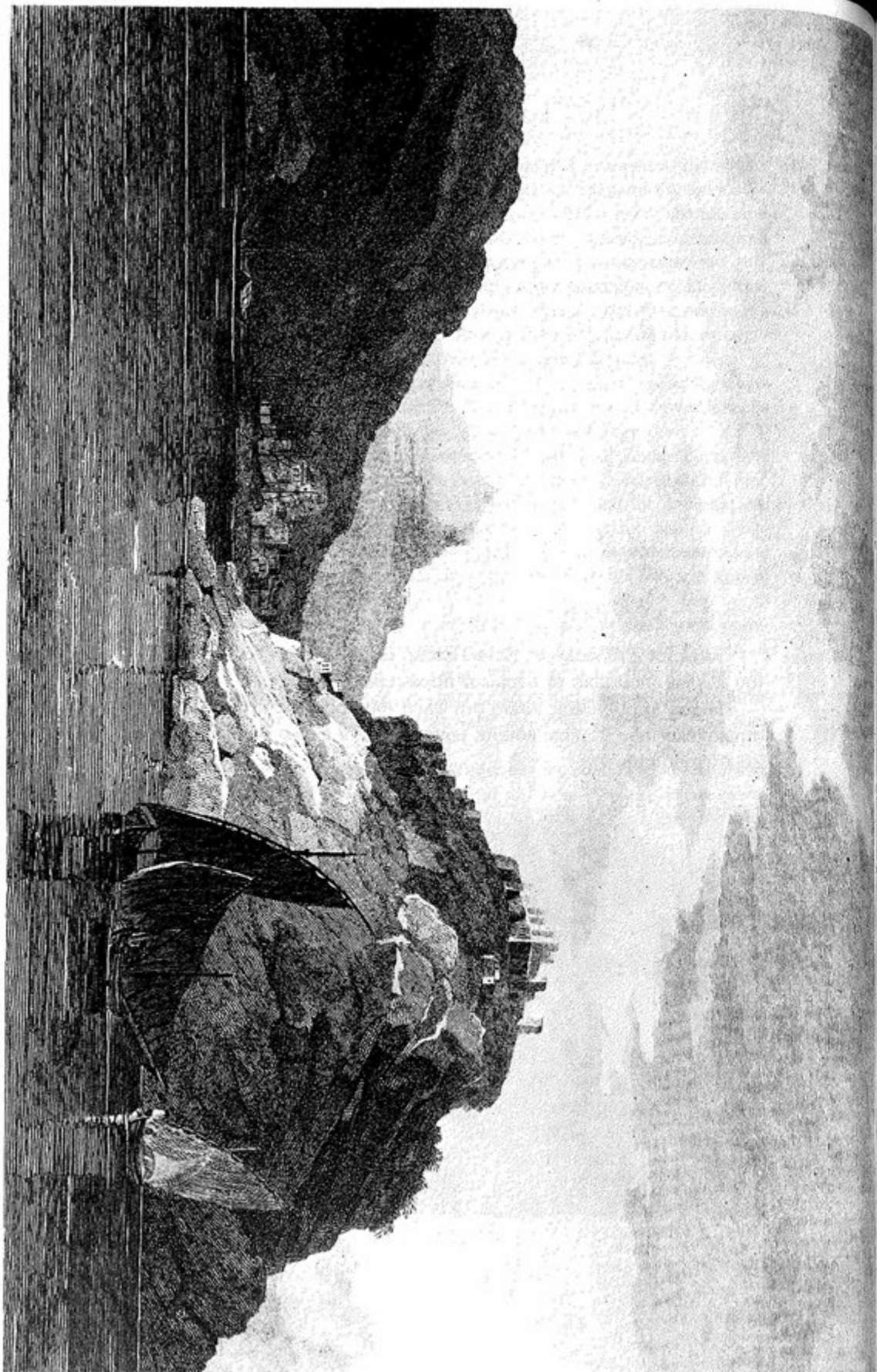

I

Ιντζέ (στου). Θέσις στο Κάτω Πετάλι. Εκεί κτήματα ενός παλιού κατοίκου του χωριού, που είχε το όνομα ή παρώνυμον – Ιντζές.

Ιωάσα (στου). Θέσις κοντά στη Φλέα του Κουρτσούδη. Εκεί κτήμα «μοναστηριανέκο» που κατείχε κάποτε μοναχός με το όνομα Ιωάσαφ (εορτάζει στις 26 Αυγούστου).

Κ

Κάβος του Κοκ(χ)αλά (ο). Ο βορ. λιμενοβραχίων του λιμένος Καμάρες.

Κάβος του Φώτη (ο). Λέγεται και Πούντα του Φώτη (η). Η νοτιώτερη άκρη του νησιού που βρίσκεται ευθύς μετά την θέσι Κοντού. Κάβος και Πούντα τοπωνύμια απαντώμενα σε πολλά από τα νησιά μας. Έχουν προέλευσι φραγκική και όπως είναι γνωστό σημαίνουν: Πούντα μεν προέκτασις του εδάφους προς την θάλασσα (από το ιταλικό Punta), ό,τι δηλαδή οι αρχαίοι έλεγαν «Ακραν», Κάβος δε (επίσης εκ του ιταλικού) αντιστοιχεί προς το «Ακρωτήριο» των αρχαίων.

Από την ίδια ρίζα Punta βρίσκουμε στο σιφναϊκό γλωσσάριο και άλλες λέξεις όπως: Πουντερό (το) το αιχμηρό. Πουντί (το) το άκρον, ο εξώστης, μπαλκόνι.

Καβιά (στου). Ανωφέρεια πάνω από τον ποταμό της θέσεως Χώνη (βλέπε και Γιαβρούχα ή Λιαβρούχα). Τις θέσεις αυτές έχει αποθανάτισει η λαϊκή μούσα στο δίστιχο:

«Όταν αφήσω του Καβιά
και πιάσω του Γιαβρούχα
περνούν τα ντέρτια τα παλιά
και τα μεράκια πούχα.»

Καδές (στου). Τόπος στα Ν.Α. του νησιού έξω από το χωριό Καταβατή. Εκεί πηγή νερού γνωστή σαν «Φλέα του Καδέ» και φρυκτωρία, υπό το όνομα «Πύργος του Καδέ» (ο), μία από τις αρχαιότερες του νησιού. Στην περιοχή αυτή και ευρήματα γεωμετρικής εποχής επί της επιφανείας, από κτηματίες. Η παράδοσις θέλει την περιοχή σαν κτήμα κάποιου δικαστή, που στο τοπικό ιδίωμα έχει υποκατασταθή με την τουρκική απόδοσι του Καδή. Το τοπωνύμιο απαντάται και στη Δυτική Κρήτη ως Καδέ (στου).

Ο Πύργος του Καδέ.

Κάθισμα του Ταξιάρχη (το). Θέσις στο κατώτερο τμήμα του δρόμου προς Βαθύ, του γνωστού σαν «Ανήφορο του Βαθιού». Στο σημείο αυτό επιδεικνύουν πάνω στον γκρίζο μαρμαρόβραχο ένα μικρό σκοριόχρωμο ορθογώνιο που σχηματίστηκε, τις οίδη, προ πόσων χιλιοτηριδίων, προφανώς από την συγκέντρωση αλάτων σιδηρομεταλλεύματος. Η παράδοσις λέγει ότι «εκεί κάθισε (τοποθετήθηκε) η εικόνα του Ταξιάρχη» και θέλει το ίχνος εκείνο σαν αποτύπωμα της εικόνας του «μικρού» Ταξιάρχη, όταν την ακούμπησε κάποιος πανηγυράς, καθώς ανέβαινε προς το χωριό μεταφέροντας την εικόνα οπίτι του για να την πανηγυρίσει το επόμενο έτος. (Βλέπε και τοπωνύμιο «Κόνισμα».)

Κακιά Σκάλα (στην). Κακότοπος στο λόφο του Τρουλακιού. Η τοπωνυμία σε πολλά μέρη της Ελλάδος.

Κακός Ποταμός (στον). Χείμαρρος στα Β. του νησιού μεταξύ των θέσεων Αμυγδαλιά και Γλώσσα. Λέγεται ότι το τοπωνύμιο δημιουργήθηκε από την κάθετη, σχεδόν, κοιπή του, που ποτέ δεν διατηρεί νερό εκτός από την ώρα της βροχής. Θεωρείται αδιάβατος και τα ελάχιστα μονοπάτια του είναι χρησιμοποίησιμα μόνον από ελάχιστους από τους βοσκούς της περιοχής.

Κακός Ποταμός (στον). Κακόβατος χείμαρρος στα Ν. του νησιού, δυτικά της θέσεως Κοντός. Χύνεται παρά την θέσι Φλαράκι (το).

Κακό Σκαλί (στο). Κακοτοπία επί της οδού προς Βαθύ εις το ύψος του λιμένος Πιατιαλός.

Κάκου (στού). Περιοχή στα Ν.Α. παρά την Καταβατή. Το τοπωνύμιο περιέλαβε η λαϊκή μούσα στη ρίμα:

«Πέρα στου Κάκου το λουρί
μούνταρα την Μαντάμ Μαρί.»

(Πρόκειται για κάποια περαστική από το νησί στις πρώτες δεκαετηρίδες του αιώνα μας, στον τύπο της Μαντάμ Ορτάνς στον «Ζορμπά» του Καζαντζάκη.)

Καλαγκάλαμος (στον). Θέσις στα Ν. του νησιού.

Καλάγγουρα (στού). Τόπος στη Βουγνού. Εκεί φυτρώνει σε αφθονία είδος αγκαθιού γνωστού στο τοπικό ιδίωμα σαν Καλάγγουρας (ο).

Ετυμολογικά: από τοπωνύμια της Χίου και παρεπόμενα, υπό Α.Γ. Σαλιάρη (ανάτυπο από Χιακή Επιθεώρηση, 19ο τεύχος, σελ. 6, 1962).

Καλλιάνουρος: Εις την Χώραν δεν ακούεται από πολλούς. Η θέσις του όμως χάρις εις τον Ιερώνυμον Ιουστινιάνην, Χιογενοάτην ιστοριογράφον, είναι γνωστή.

Ζολώτα, Ιστορ. της Χίου, Α.Π. 17: «Ο Ιερώνυμος λέγει ότι εις την Τρουλωτήν ήτο ο ναός της Αφροδίτης εις τας υπωρείας του λόφου, παρά την θέσιν Καλλιάνουρος, ένθα ο λαός συνήθιζε να διασκεδάζη εν ευθυμία, άσμασι και χοροίς... Εις τον τόπον των διασκεδάσεων τούτων αναφέρει και *limpidissime, aquae* (= διαυγέστατα ύδατα), τα οποία σήμερα ουδαμού φαίνονται. Σήμερα η θέσις λέγεται Μοσοκοπήγαδον, συρρέει δ' αυτόδι ο κόσμος την α' ημέραν της Τεσσαρακοστής.

Εν σελ. 40 γράφει ο Ζολώτας: «...υψηλότερα δε του εγκρεμιού είναι ο Απασιανός, ο Καλλιάνουρος εις το τέλος του Καλοπτύτου, ένθα και λουτρόν μεσαιωνικόν ευρέθη».

Εν σελ. 85-86 συνεχίζει: «...άλλη έκδοσις ιταλική του κειμένου του Ιερώνυμου λέγει: Εις τους πόδας του γοπητευτικού ... τούτου λόφου (Αγ. Γεωργίου Ορφανού) άρχονται οι αναριθμητοί πλούσιοι κήποι ... Εκείθεν φαίνεται και ο τόπος ένθα λέγουσιν ότι ήτο πάλαι ο ναός της Αφροδίτης, εις ου την θέσιν είναι σήμερα αφιερωμένος ναός εις την Παναγίαν Παρθένον (την Τρουλωτήν) και εις την ρίζαν του υψώματος αυτού είναι η τερπνή θέσις, η επονομαζομένη Καλλιάνουρος (*cioe la bonta de belli amanti*). Την ιταλικήν ταύτην φράσιν ακριβώς ερμηνευτικήν του ονόματος Καλλιάνουρος, ο Σγούρος εν Ιστ. Νήσου Χίου 278 ελευθεριάζων μεταφράζει ποιητικότητας «χαράν των παιδρών εραστών».

Αυτά ως προς τον τοπογραφικόν καθορισμόν της θέσεως. Όσον αφορά το έτυμον του τοπωνυμίου, νομίζω ότι πρόκειται περί του αρχαιοπινούς επιθέτου Καλλιήροος, το οποίο πολύ υποπεύομαι ότι εφέρετο ποτέ ως όνομα υπό του σημερινού Καλοπτύτου χείμαρρου, ο οποίος καταχώσας δια της ορμής του σημαντικόν τμήμα του λιμανιού, έδαψε και το ίδιο του το όνομα. Το επιθετό κατά την αρχαιοτάτην εδίδετο εις πηγάς, κρήνας, ποταμούς, ακόμη και εις τον ωκεανόν (Πρβλ. Οδύσσεια, Ε' 441, «αλλ' ότε δη ποταμοίο κατά στόμα καλλιήροιο ίξε νεών»). Αδιάφορον εάν ο καταστρεπτικός χείμαρρος ονομάζετο καλλιήροος

κατ' εφημισμόν ή όχι (υπόψει τα «διαυγέστατα ύδατα» του Ιερωνύμου). Η θέσις του τοπωνυμίου ως καταφαίνεται εκ των γραφομένων του Γενοάτου ιστορικού, τοποθετείται εις την ρίζαν του λόφου του Τουρλωτής, οπόθεν διέρχεται ο Καλοπλύτης. Εκ του ονόματος του χειμάρρου Καλλιρρούου θα έλαβε το όνομα γειτνιαζών χώρος, όπου συγκεντρούμενοι οι εορτασταί της Καθαράς Δευτέρας διασκέδαζον. Υπενθυμίζω ότι προ 40 ακόμη ετών παρόμοιοι εορτασταί συγκεντρούμενοι εις τον χώρο των σημερινών στρατώνων και μέχρι της κοίτης του ποταμού, έλεγον ότι μετέβαινον εις τον Παρθένον. Και ενώ ο Παρθένος είναι ο μακρότερος περί την Χώραν χειμάρρος, δια του καθορισμού «Παρθένος» εννοούσαν περιορισμένον χώρον, απόμεινον σημείου της διαδρομής του.

Ο Ζολώτας εν Α1-511, αναφέρει Καλλιάρχουρον και εις Νένητα, εν δε Γ.Π. 498 αποσπά εκ του Κώδικος Μητροπόλεως του 1860 πράξιν αφορώσαν εκκλησίαν των Νενήτων και περιλαμβάνουσαν τα ακόλουθα:

«Εις του Βουνού ταις τρύπες Καλιάγουρον χωράφιον σύδεδρον, έτερον εις το Καλλιαγούρον, έτερον εις τον Μαγουλάν Κάμπον». Η διατύπωσις προξενεί σύγχυσιν. Ενώ ο Καλλιαγούρος εμφανίζεται ως τοπωνύμιον, ο Καλλιάρχουρος φαίνεται ως επιθετον χαρακτηρίζον χωράφιον. Να υποθέσει κανείς ότι Καλλιάρχουρον χωράφιον ωνομάζετο το καλώς αρδευόμενον ή απλώς ποτιστικόν;

Δυστυχώς δεν επέτυχα να μάθω εάν η πχώ του τοπωνυμίου ή του επιθέτου σώζεται εις Νένητα.

Σχηματισμός ο ακόλουθος:

Καλλιάρρος —
— Καλλιάρρογος —
— Καλλιγόρος —
— Καλλιγούρος —
— Καλλιάρχουρος (παρετυμολογικώς προς το άγουρος)

Καλαπόδια (στα). Κάβος στην Ανατολική ακτή του νησιού.

Καλαμάκι (στο). Παραθαλάσσια θέσις στα Ανατολικά μετά τον Κάβο του Μαμίκπλα.

Καλαμίτσι (στο). Ύψωμα στα Ν.Δ. του νησιού. Εκεί αξιόλογη πηγή νερού, παρά την οποία ερείπια αρχαίου πύργου (φρυκτωρία). Κακώς χρησιμοποιούν το τοπωνύμιον και για την περιοχή του Άι - Πολύκαρπου, όπου ομώνυμος νάυκος ιδιόκτητος παρά τον οικίσκον Νικολάκη Γ. Μαργιόλη ή Δεπάστα. Στις αρχές του αιώνα τα τοπωνύμια ήσαν σαφώς διάφορα στις δύο αυτές γειτονικές περιοχές. Την διάκριση κάνω για τα αρχαιολογικά ενδιαφέροντα που υπάρχουν για την περιοχή του Άι - Πολύκαρπου και που κακώς αναφέρονται στο Καλαμίτσι. Το τοπωνύμιον Καλαμίτσι (ιταλικά = ο μαγνήτης) είναι κοινό σε

πολλά ελληνικά νησιά, όπως στην Λευκάδα, Χανιά (Κρήτης), Άνδρον, ως Καλαμίτη και επίσης ως Καλαμίτη ακρωτήριο εις Κέα.

Καλαμιώνα (στην). Κάποτε εκφέρεται και ως αρσενικό, ήτοι στον Καλαμιώνα.

Πολλές θέσεις στο νησί (Βαθύ, Πουλάτη, Κορακιά). Συνήθως πρόκειται για τόπους οχηματισμένους από προσχώσεις χειμάρρων κοντά στις εκβολές παρά την θάλασσα. Το έδαφος προσφέρεται, λόγω του υπογείου νερού, στην ανάπτυξη καλαμιών, άγλωσσου (του φυτού άγροστης) και άλλων αναλόγων. Σχετικόν και το τοπωνύμιον Καλαμάκι και από την ίδια προφανώς αιτία.

Καλαμπελάς (ο). Στο δρόμο της Χερσονήσου, στα Β. του νησιού:

«Στη στράτα του Καλαμπελά
θα πά(ω) να στήσω τέντα
για να περνά ο Άγγελές
να πιάνουμε κουβέντα.»

λέει η ερωτευμένη κοπέλλα στο τραγούδι «Στράτα μου της Χερσονήσου». Η περιοχή διατηρούσε ανέκαθεν εύφορα αμπέλια.

Καλέκα (στου). Η νότια πλευρά του λόφου όπου το ξώκλπο τ' Άι Γιάννη, του επιλεγόμενου Άι Γιάννης του Καλέκα ή Άι Γιάννης του Καδέ, επί τω λόγω ότι η βορ. πλευρά του λόφου ανήκει στην περιοχή την λεγομένη «του Καδέ».

Καλογιαννού (η). Ανάβαδο οπήλαιο στην Κιτριανή.

Καλογρπά (στην). Στα νότια του νησιού.

Καλογρπού (στου). Θέσις όπου και κοινοτικό πηγάδι στο χωριό Αζάμπελο.

Καλοέρου (του). Στα Ν.Α. του νησιού. Συνήθως τα τέτοια τοπωνύμια δίδονται σε τόπους όπου υπάρχουν μοναχικοί βράχοι, τους οποίους παρομοιάζουν προς καλογήρους. Στην προκειμένη περίπτωση όμως πιθανώτατα από κτήμα της περιοχής που ανήκε ποτέ σε Μονή ή σε ιερωμένον του νησιού.

Καλικιά (στην). Θέσις στα Ν.Δ. παρά την ακτή.

Καλικιά (η). Στο τοπικό ιδίωμα σημαίνει το αποτύπωμα της οπλής τετραπόδου και Καλικι (το). Πληθ. Τα καλικια, η (αι) οπλαί των αιγοπροβάτων, βοών, όνων και ημιόνων. Η λέξις καλικι κατά και μετά τον Μεσαίωνα (15ος - 16ος αιώνας) είχε την σημασία υποδήματος - παπουτσιού.

Στο τοπωνύμιον «Καλικιά» δείχνουν διαμόρφωσιν βράχου που ομοιάζει προς μεγάλο ίκνος οπλής ζώου, χωρίς όμως να ξέρουν, τουλάχιστον οι δικοί μου οδηγοί, και κάποιαν ανάλογη ιστορία που να παραδίδεται για την προέλευση της Καλικιάς.

Καμάρες (στις). Βορειοδυτικό λιμάνι της Σίφνου και σημερινό της επίγειο. Λέγεται ότι το τοπωνύμιον προήλθε από τις πολλές σπηλιές που υπήρχαν κάποτε εκεί και που με τις τοξωτές (αψιδωτές) εισόδους των παρομοιάζοντο από

τους κατοίκους του νησιού με καμάρες. Οι σπηλιές εκείνες, εκτός από μια-δυο που υπάρχουν ακόμα προς την πλευρά του Φαναριού, έδωσαν – πολύ αργότερα – τη θέση τους στα σημερινά μαγαζιά, αφού αρχικά μετετράπηκαν σε πρόχειρα «σύρματα» για τις βάρκες των λίγων ερασιτεχνών ψαράδων της εποχής. Με τον τρόπο αυτόν οι πρώτοι εκείνοι κάτοικοι των Καμαρών απέκτησαν και την κυριότητα στα σπήλαια και σιγά-σιγά και στις γύρω εκτάσεις της περιοχής.

Οι βολατόρες τότε μετριόνταν στα δάκτυλα κι ο φόβος της παντελούς ερημώσεως του λιμανιού εκφράζεται στο λαϊκό δίστιχο-ρίμα που μας παραδίδει και τα ονόματα των αρχικών εκείνων βολατόρων:

«Όταν ποθάνει ο Πιθής
και ο Πασσάς και ο Κοτζής
ώχου μάνα μου λαχτάρεις
που θα τσ' έχουν οι Καμάρες.»

Μοναδικό κτίσμα του λιμανιού υπήρξε το μικρό εξωκκλήσι του Άι Γιώργη - Αγιάς Βαρβάρας (που την σημερινή του μορφή οφείλει στον ποτέ παπά-Χρυσάνθο, που το ανοικοδόμησε στα 1906).

Το λιμάνι των Καμαρών άρχισε ν' αποκτά κάποια σημασία το 1883, όταν άρχισαν να κτίζονται και οι οικοδομές της Εταιρείας των μεταλλείων. Τότε γίνεκε ο φούρνος (κλιβανός) με την καμινάδα του (που βλέπαμε μέχρι το 1965 οπότε κατεδαφίσθηκε με την οικοπεδοποίηση της περιοχής). Κτίστηκαν συγχρόνως τα γραφεία, οι αποθήκες, και ο καρρόδρομος της Βορεινής. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τούβλα των οικοδομών εκείνων της Εταιρείας των μεταλλείων έχουν γίνει στη Σίφνο. Ήταν έργο του Γιανναρά, που πολύ αργότερα ανεφέρθηκε στην «ρίμα των τοικαλάδων», που έκαμε ο λαϊκός ποιητής του νησιού μας Αντώνης Κορακής.

Ο Γιανναράς (Ιωάννης Κουκής) είχε τοικαλαριό στον Πλατύ Γιαλό. Λέγεται ότι εκεί βρήκε το κατάλληλο χώμα, με το οποίο έκαμε τα σιφνέικα τούβλα που προανέφερα.

Τα κτίσματα εκείνα των μεταλλείων υπήρξαν η αρχή που έδωσε την ζωή στο μέχρι τότε χωρίς σημασία βορειοδυτικό λιμάνι του νησιού μας.

Προηγουμένως ως κυρίως επίνειον εκρησιμοποιείτο ο καθ' όλα υπέρτερος Φάρος και κατά δεύτερον λόγον ο κολπίσκος της Σεράλιας.

Η θέση και η διαμόρφωσις του Φάρου είχε εκτιμηθεί από την αρχαιότητα, ενώ η Σεράλια επεβλήθη λόγω του ότι ευρίσκετο κάτω από την παλιά πρωτεύουσα του νησιού, το Κάστρο. Βεβαίως τα πλοία της εποχής προσήγγιζαν στα μεσημερινά εκείνα λιμάνια που λόγω της θέσεώς τους απέναντι από την Κρήτη προσεφέροντο περισσότερο από κάθε άλλο λιμάνι μας. Σημειώνω ότι η πρώτη ατμοπλοϊκή συγκοινωνία της Σίφνου εγκαινιάστηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1875.

Ο δε τηλεγράφος άρχισε να τοποθετείται κατά Ιούλιον του 1884 για να τελειώσει τον Αύγουστο του αυτού έτους, κατά την 20ήν του οποίου άρχισε και η τηλεγραφική επικοινωνία του νησιού μας με την άλλη Ελλάδα. Την γραμμή εξεμεταλλεύετο η Ακτοπλοία Κουρτζή που διέθετε τα λεγόμενα «Τούρκικα παπόρια», όπως το «Μυριόφυτον». Αργότερα η Εταιρία Λάμπρου και πολύ αργότερα η Πανελλήνιος Εταιρία, της οποίας διευθυντής υπήρξε ο Σιφνιός Κων. Ψαχαρόπουλος, που καθιέρωσε τα δρομολόγια γραμμής Κρήτης - Σίφνου - Μήλου, για να κόψη αργότερα την Μήλο. Την ίδια γραμμή ακολουθούσαν και

Το λιμάνι των Καμαρών, το 1905, χωρίς παραλία, χωρίς μώλο, χωρίς δρόμο. Η φωτογραφία είναι από το λεγόμενο «Ναυάγιο του Ισπανικού». Επρόκειτο για κάποιο ισπανικό πλοίο που πήγε να φορτώσει μέταλλευμα και του οποίου ο καπετάνιος, πρωτοτάξιδος στη Σίφνο και μη γνωρίζοντας τα νερά, πήγε και το κόλλησε κάτω από τη σκάλα του μεταλλείου. Στη φωτογραφία φαίνονται τα τρία ναυαγιστικά που πήγαν στη Σίφνο για να το ξεκολλήσουν. Οι Σιφνιοί δεν έχασαν την ευκαιρία να του κάμουνε τη ρίμα:

«Εις τα εννιακόσια πέντε,
απ' τα μέρη του πουνέντε,
καράβι ήρθε φορτηγό
αλλά δεν ήτανε καλό...»

(Από το αρχείο του Μ. Φιλιππάκη)

τα ευρωπαϊκά πλοία που κατευθύνοντο προς την Κωνσταντινούπολη. Αρκετά αργότερα η παλιά Εταιρία Σύρου δρομολόγησε το α/π «Πανελλήνιον». Τα πλοία των δύο αυτών τελευταίων γραμμών ήσαν και τα πρώτα που, αντί για το καθιερωμένο λιμάνι του Φάρου, προσήγγιζαν στις Καμάρες. Έτσι λοιπόν, οι εργασίες του μεταλλείου πρώτα και η προσέγγισης των πλοίων της γραμμής αργότερα, δώσανε την ζωή στο λιμάνι των Καμαρών.

Ο Χαρίλαος Αργύρης, τοικαλός του Πιατιαλού, πούλησε το μαγαζί του στον Νικολό τον Ποδότα και πήγε πρώτος στις Καμάρες κι έκτισε το νέο μαγαζί προορισμένο για ξενοδοχείο των επιβατών. Συγχρόνως, άρχισαν να μετατρέπονται οι σπηλιές σε μικρομάγαζα. Μα ο συναγωνισμός που δημιουργήθηκε και το μοίρασμα των λίγων πελατών ανάγκασε τον Αργύρη να μετατρέψει το πρώτο ξενοδοχείο της Σίφνου σε τοικαλαριό. Από τους πρώτους κατοίκους του νέου επιπέδου, που άρχισε να δημιουργείται, ήταν κι ο Γιώργης Καλογήρου ή Μπουλής. Έπειτα έφτασε ο Γιώργης ο Διενής, ο Κωνσταντής ο Καμπουράκης, ο Αντώνης ο Καλαράκης ή Γεροφραγκούλης. Μαζεύτηκαν σιγά-σιγά οι τοικαλάδες: Νικολός Μπουλής, ο Μιχελής Χρύσος, Νικολός Καραγιάννης, ο Σινέλος όπως τον λέγανε, ο Χρυσόγελος ή Προκομένος και πέρα στην Άμμο ο Δημήτρης Χρύσος, ο Αντρουλής, ο Κορακός κι ο Κωλέτης (Γιάννης Καρύδης), ο Νικολός Γεροντής, ο Κωνσταντής Γεροντής, ο Γιάννης Παλαιός, ο Γιαμάκης κι ο Γιάννης Ζερβός. Όλοι αυτοί είχαν μαζευτεί στις Καμάρες πριν το 1890. Έξι χρόνια αργότερα βγήκε βουλευτής ο Σιφνιός Αρχίατρος Γεώργιος Κουλούρης. Το πρώτο πράγμα που έκαμε για την πατρίδα του ήταν το Φανάρι, που βλέπει ακόμα κανείς επάνω από την σκάλα του μεταλλείου. Μα στις εκλογές του 1900 οι Σιφνιοί δεν τον ψήφισαν κι ο Κουλούρης δεν βγήκε. Ξαναβγήκε όμως στα 1905. Έπειτα απ' αυτήν του την εκλογή έφτιαξε τον δρόμο απ' τις Καμάρες στο χωριό (1907). Μέχρι τότε οι ταξιδιώτες ανέβαιναν μέσα από την κοίτη του ποταμού. Το ανέβασμα στο χωριό ήταν ο εφιάλτης των ταξιδιωτών. Κατά δε το 1909, ο Γεώργιος Κουλούρης έφτιαξε και τον μώλο των Καμαρών, όπως αναφέρεται σε ραγισμένο μάρμαρο στο αριστερό άκρο του Μώλου «το έργο τούδε εγένετο τη φιλοπατριδί μερίμνη του Γ. Κουλούρη, αρχιάτρου και βουλευτού 21(;) Ιουνίου 1909».

Για την ιστορία πρέπει ν' αναφέρω ότι η πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία μώλου στις Καμάρες έγινε από τον Σύνδεσμο Σιφνίων το 1899, όταν στις 16 Μαΐου του έτους εκείνου έβαλε «τον θεμέλιον λίθον» ο τότε πρόεδρος του Αντώνιος Ρωμάνος, ο μετά ταύτα γνωστός δικαστικός. Ατυχώς οι ειδικοί της εποχής είχαν την έμπνευση να μολώσουν την άμμο. Όπως ήταν φυσικό με τις πρώτες χειμωνιάτικες φουρτούνες η θάλασσα ξεδεμελίωσε και παρέσυρε τον μώλο. Η προσπάθεια επανελήφθη με το ίδιο αποτέλεσμα.

Με τα χρόνια οι Καμάρες εξελίχθησαν σε πολυσύχναστο θέρετρο. Η ωραία τους αμμουδιά και το καλό τους νερό, που φτάνει στο πηγάδι του νοτίου τεκτο-

νικού βυθίσματος από δυνατή φλέβα, κι όχι από βρόχινα στραγγίσματα, όπως των περισσότερων σιφνέικων πηγαδιών, στάθηκαν οι σπουδαιότεροι συντελεστές που, μαζί με την προσέγγιση των πλοίων, κάμανε τις Καμάρες ό,τι είναι σήμερα. Αλλά εκτός από το παλιό εκείνο πηγάδι, το ανοιγμένο επάνω σε τεκτονικό λατυποπαγές (Λατύπες μαρμάρου) που δίνει το εξαιρετο νερό που μέχρι το 1967 γνωρίζαμε, προστέθηκε τη χρονιά εκείνη (Γενάρης 1967) έπειτα από γεώτρηση, κι ένα αξιόλογο αρτεσιανό που όταν αξιοποιηθεί θα δώσει στον συνοικισμό των Καμαρών ασυναγώνιστη θέση ανάμεσα στ' άλλα τουριστικά κέντρα της Σίφνου.

Το τοπωνύμιο Καμάρες απαντούμε και σ' άλλα ελληνικά νησιά, όπως στην Πάρο και αλλού.

Καμαριανά. Στα Β. του νησιού, νοτιανατολικάς του βουνού τ' Άι Συμεού.

Καμαρωτή (στην). Θέσις στα Α. του νησιού. Εκεί συναντώνται οι δρόμοι, που κατεβαίνουν από την θέση Λίμνες και το χωριό Άι Λούκας, προς τον κόλπο της Πουλάτης. Εκεί και εξοχικός ναΐσκος του Αγ. Γεωργίου γνωστότερος άλλοτε ως «του Γωργάκη».

Καμιλαύκα (η). Λόφος που μοιάζει με κάλυμμα ιερέως, καλυμμαύχιον, κατ' εναλλαγήν του λ και μ. Βρίσκεται μεταξύ των βουνών του Άι Νηλιά και του Αγ. Αντρέα.

Καμινακιού τ' Αυλάκι (στού). Μικρός κόλπος στα Β.Δ. του ν. κοντά στη Χερρόνησο.

Καμίνι ή Καμινάκι της Βουγνούς (στο). Πάνω από την Παναγιά του Ήλιου στη θέση Βουγνού. Εκεί παλιό ασβεστοκάμινο.

Καμίνια (στα). Στο Β.Α. του νησιού, παρά τα μεταλλεία του Αγ. Σώστη. Το τοπωνύμιον προέρχεται από κοιλότητες που σχηματίζονται στην ακτή, που τα τοιχώματά τους είναι αλειμμένα από μεταλλώδες μίγμα. Παραδίδεται ότι στην αρχαιότητα γινόταν εκεί η καμίνευσις των πολυτίμων μετάλλων των εκεί μεταλλείων. (Βλέπε Μεταλλεία Άγ. Σώστη.)

Κάμπα (στού). Τοποθεσία παρά τον Άι - Λευτέρη, πάνω στο βουνό τ' Άι - Νηλιά, στη θέση Ξερό Ξύλο.

Καμπαναριό (το). Θέσις στα Β. του νησιού, στο ύψωμα τ' Άι - Γιώργη της Χερρόνησου.

Καμπαναριό (στο). Θέσις σε ύψωμα πάνω από τον «Ποταμό των Καμαρών». Το τοπωνύμιον από την εκεί διατηρούμενη πύλη αρχαίου πύργου (φрукτωρία), που από το ύψος εκείνο δίνει την εικόνα καμπαναριού εκκλησίας.

Καμπί (το). Επίπεδο κτήμα παρά το Λιαροκόπι. Υποκοριστικόν του κάμπου, ανάλογο το ταυρι από το ταύρος, τουμπί από το τούμπος.

Κάμπος (ο) του Προβελέγγιου. Επίπεδο κτήμα στη θέση Αράδες.

Καντζούρενα (στην). Ορεινή περιοχή στα Ν.Δ. του νησιού, παρά τη θέση Καλαμίτσι.

Καντήλι (το). Θέσις παραθαλασσία έξω από το λιμάνι του Πλατύ Γιαλού.
Κάπ(φ)αρη (στην). Στα Ν.Α. του νησιού. Το τοπωνύμιο από την άφθονη κάπαρη της περιοχής.

Καράβι (το). Θέσις παραθαλασσία στη Χερσόνησο πιο πέρα από τον Άι - Γιώργη. Λέγεται ότι εκεί εξώκειλε κάποιο καράβι του οποίου το σκαρί έμεινε για πολλά χρόνια στην ακτή και από την αιτία αυτή γεννήθηκε το τοπωνύμιο.

Καράβι (στο). Ο νοτιότερος κάβος της Κυτριάνης στα Ν. της Σίφνου. Και για τη θέση αυτή λέγεται ότι υπήρξε τόπος ναυαγίου, παρ' ό,τι είναι οφθαλμοφανές ότι η τοπωνυμία μάλλον προήλθε από την ομοιότητα του άκρου αυτού προς καράβι, επειδή αποτελείται και από καραβόσχημο βράχο, εντελώς σχεδόν ξεχωριστό από την νησίδα Κυτριάνη.

Καράβι του Στριμίγκι ή του Αλούρδου λεγόμενον. (Βλέπε Αλούρδου το Καράβι.)

Καράβου (στου). Θέσις ανατολικά του χωριού Καταβατή. Κάραβος παρωνύμιο στο νησί, που έχει πλέον τη θέση επιθέτου. Το παρωνύμιον Κάραβος απαντάται στην Ελλάδα από αρχαιοτάτων χρόνων.

Καράβου τα Πεταλάκια (στου). Βραχώδες ύψωμα στα Ν.Δ. του νησιού. Πετάλι (το) σημαίνει βραχώδες ύψωμα.

Καραβούλη (στου). Το νερό του Καραβούλη: Νερό επί της αμαξωτής οδού προς Πλατιάλον εις θέσιν Άι Γιάννην του Μαυρουδή.

Καραβοστάσι (στο). Θέσις παραθαλασσία στο λιμάνι Πλατύ Γιαλός. Λόγω του ότι είναι υπίνεμο μέρος και το βάθος της θαλάσσης αρκετό είναι εφικτή η προσέγγισις πλοίων. Το τοπωνύμιον απαντάται εις πολλά νησιά των Κυκλάδων, όπως ο όρμος του Κορδίου, ακόμα και το λιμάνι του Γαυρίου επί τουρκοκρατίας εκαλείτο Καραβοστάσι. Επίσης και το λιμάνι της Φολεγάνδρου.

Καριαύλη (στου). Θέσις παρά το λιμάνι Βαθύ. Στην περιοχή παλαιά κτίσματα-χαρακτηριζόμενα από τους βολατόρους σαν «αρχαία σπιτάκια».

Το τοπωνύμιο θυμίζει το άλλο σιφναϊκό τοπωνύμιο, Κουρναύλα. Επειδή και τα δύο τοπωνύμια αναφέρονται σε θέσεις όπου αύλακες, ρύακες, χείμαρροι, θα νόμιζε κανείς ότι διακρίνει και στα δύο τοπωνύμια λέξεις συνθέτους με δεύτερο συνθετικό την λ. αύλαξ.

Καριαύλη ο ποταμός (στον). Χείμαρρος στην ανωτέρω θέση, του οποίου τα όμβρια νερά δέχεται ο ποταμός του Βάνη, πριν από την συμβολή του τελευταίου αυτού με τον χείμαρρον Μάγγαρη.

Κασσέλες (στις). Θέσις κοντά στο χωριό Ξάμπελα.

Καστανάς (στον). Τόπος μεσόγειος στα Β.Α. του νησιού. Αμφιθεατρική θέση κατέχουσα το δυτικόν της θέσεως Λιβαδάκια και διχοτομούμενη από τα «Βασιλοπόταμα» (βλέπε τοπωνύμιο). Εκεί και αρχαία φρουρά από μαρμάρινους ογκολίθους. Μέρος των τειχών διατηρείται εις ύψος 1,5 μ. και τα υπόλοιπα καλύπτουν το εσωτερικό του πύργου, πράγμα που δίδει την ελπίδα της

διασώσεως οστράκων και άλλων, τυχόν αντικειμένων της εποχής της χρήσεως του πύργου κάτω από το στρώμα της προσχωρήσεως. Στην περιφέρεια γεωμετρικοί τάφοι.

Κάστρο (το). Το Φρούριο¹ της φραγκικής περιόδου, στην ανατολική πλευρά του νησιού.

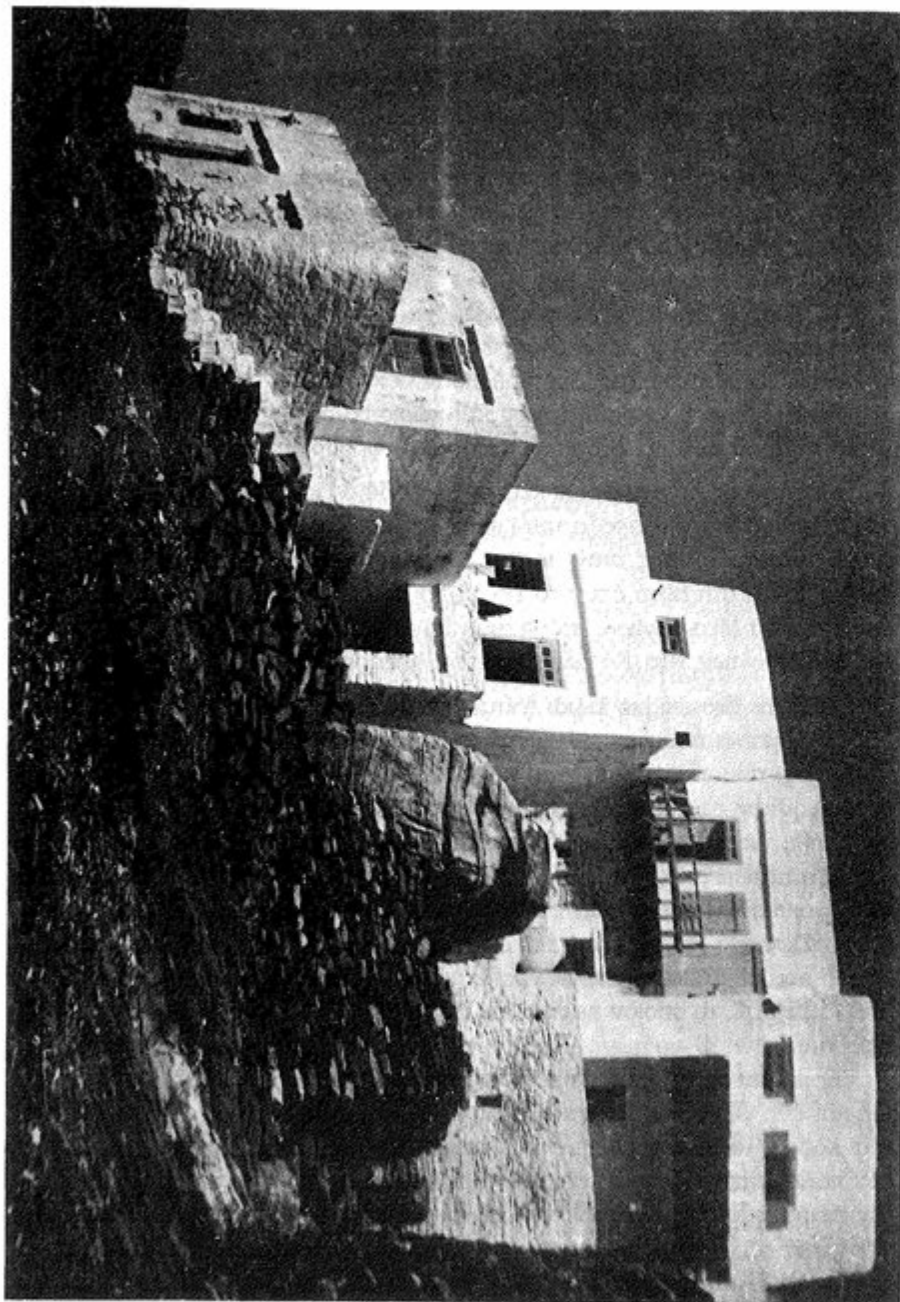
Η παλαιά πρωτεύουσα της Σίφνου μέχρι και τον περασμένο αιώνα. Σήμερα, σχεδόν, εγκαταλελειμμένη από το πλήθος των κατοίκων που είχε κάποτε, ακολουθεί την κοινή μοίρα της φθοράς, που συνοδεύει την παρακμή όλων των ποτέ Κάστρων της Ευρώπης, που στην Ελλάδα σημειώνονται με το κοινό αυτό τοπωνύμιον.

Το Κάστρο της Σίφνου είναι κτισμένο στην κορφή λόφου που δεσπόζει της ανατολικής θαλάσσης του νησιού. Η είσοδος σ' αυτό γίνεται ακόμα από τις μεσαιωνικές πύλες, που διατηρήθηκαν μέχρι της εποχής μας χωρίς βεβαίως τα σιδερόφρακτα θυρόφυλλά τους και χωρίς ίχνος των παρακειμένων πολεμικών πύργων που προστάτευαν την πόλι - φρούριο από τις εισβολές.²

Μία από τις λόντζιες επεσκεύασε το 1464 ο Γιαννούλης Γ' Ντα Κορώνια που απεδανάτισε την πράξη του εκείνη χαράζοντας με γοθδικά γράμματα τ' όνομά του και το έτος στην οκτάγωνη πόρνη στήλη που έχει σήμερα μεταφερθεί κοντά στη θέση όπου τα παλιά Γρυπαρέικα. Το χωριό Κάστρο κατέχει την θέση του Μεσαιωνικού ιπποτικού πύργου, όπως το ονομάζει ο Τουρνεφόρ. Του Πύργου των Ντα Κορώνια και των Κοζαδίνων.

Είναι το ίδιο εκείνο Σεράϊ ή (τα) Σεράϊα, που σημειώνει ο Κ. Σονγίνι στα 1800, ονομασία που πήρε το χωριό από τους κατοίκους της εποχής της Τουρκοκρατίας, που έβλεπαν εκεί τα μεγαλοπρεπή κτίσματα που αποτελούσαν το «Παλάτιον» με τα προσαυξήματα και τα παρακολουθήματά του. Το όνομα αυτό διατηρήθη για το χωριό μέχρις ότου επεκράτησε η τοπωνυμία Κάστρο ενώ το «Σεράϊα» παρέμεινε για τον μικρό κόλπο, τον «Γιαλό», που βρίσκεται στα πόδια του Δουκικού Πύργου εκεί στην θάλασσα όπου τελείωνε κάποτε η αρχαία πόλις «Σίφνος». Το Φραγκικό τείχος ακολουθεί μερικώς μόνον το αρχαιότερο τείχος που κτίστηκε σ' επισκευή ή τροποποίησιν(;) του αρχαίου τείχους του 550 - 525 π.Χ., το οποίον περιέκλειε την ακρόπολι του αρχαίου «Άστεως» του Ηροδότου.

Ο ιπποτικός πύργος περιέλαβε μέσα στα τείχη του την αρχαία ακρόπολι³ και ένα μέρος προς ανατολάς από το αρχαίον «Άστν», επί της κορυφής του λόφου, κι ακόμα μια πλατιά λουρίδα του ανωτάτου άκρου του Άστεως στα νοτιοδυτικά, όπου το τείχος του μεσαιωνικού πύργου διαμορφώνεται από την σειρά των πολυόροφων οικοδομών με τις τρεις μπροστινές λόντζιες. Τα φραγκικά τείχη επικάθηνται του αρχαιότερου τείχους (όπου βεβαίως το ακολουθούν). Σ' αυτήν την σύζευξη το διαχωριστικό σημείον των δύο εποχών είναι εντόνως σαφές ένεκα του διαφόρου του οικοδομικού υλικού και, κατ' ακο-

Ένα επιτύμβιο που φυλάσσεται μαζί με τα ευρήματα του Κάστρου.

λουθιαν, του τρόπου δομής. Αι πολυόροφοι αυτά οικοδομαί που αποτελούν την Ν.Δ. πλευρά του φραγκικού τείχους (σχεδόν τυφλές από την εξωτερική πλευρά απ' όπου εδέχοντο τις επιθέσεις των πολιορκητών), αποτελούσαν διάφορα τμήματα του δουκικού πύργου.

Ολόκληρο αυτό το συγκρότημα του παλατιού του δυνάστου κατελήφθη από τον λαόν του νησιού⁴ και διεμοιράσθηκε σε πολλές οριζόντιες ιδιοκτησίες, λόγω του περιορισμένου του χώρου μέσα στα ασφαλή τείχη του οχυρού. Και το σύστημα της οριζοντίου ιδιοκτησίας διειρηθή, ειδικώς δια το χωρίον Κάστρο, μέχρι και σήμερα.

Από τας, κατά τα ανωτέρω, ανασκαφάς της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής και τας νεωτέρας δοκιμαστικάς της Βαρβάρας Φιλιππάκη προέκυψαν ενδείξεις δια την εντόπισιν της αρχαίας πόλεως «Σίφνος».⁵

Κατά ταύτα, το αρχαίον «Άστυσ», η πόλις δηλαδή «Σίφνος» (του Στεφάνου Βυζαντίου), θα πρέπει να εκάλυπτε τον περί την ακρόπολι (Μέσα Κάστρο) χώρον, επί της κορυφής του λόφου και την Ν.Δ. πλαγιά μέχρι κάτω την κοίτη του μικρού ποταμού (σημερινού χειμάρρου). Εις την απέναντι όχθη ευρίσκετο το ένα από τα νεκροταφεία που συμπίπτει με τον σημερινό δρόμο προς Φάρον, προς δε την πλευρά της θαλάσσης ο Ναός του Πανός, που σημειώνεται από τους περιηγητές και αναφέρεται από την παράδοσι.

Προς τα Β.Δ. η αρχαία πόλις προφανώς επεξετεινέτο εις όλο το μήκος της μικρής κοιλάδος μέχρι και των διδύμων εκκλησιών της ποτέ Σχολής του Αγίου Τάφου, αι οποίαι⁶ είναι κτισμέναι από κολώνες των αρχαίων ναών.

Επί της οδού προς Απολλωνίαν (Σταυρί) σημειώνεται η δεύτερη νεκρόπολις.⁷

Τα ίχνη του αρχαίου τείχους είναι σαφή μέχρι κάτω τον ποταμόν. Αξιόλογα υπήρξαν τα ευρήματα των ανασκαφών⁸ της Αγγλικής Σχολής χωρίς βέβαια να προκύψουν και ενδείξεις για την εντόπιον και του «εκ λευκού μαρμάρου Πρυτανείου και της Λευκόφρουσ Αγοράς», των κτισμάτων εκείνων του βου π.Χ. αιώνας, του «Χρυσού Αιώνας» της Σίφνου. Δεν επεσημάνθησαν επίσης οι Ναοί, και τα αξιόλογα κτίσματα τόσοσ της αρχαίας περιόδου όσοσ και των νεωτέρων ελληνιστικών, ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Ας ελπίσουμε ότι τα λειψανά των θα ευρεθούν κάποτε κάτω από τα σημερινά σπιτία του χωριού, που κτίστηκαν επί των ερειπίων του δουκικού πύργου. Άλλως θα πρέπει ν' αναζητηθούν στο δυτικό πρανές του λόφου, ασφαλώς υπό μεγάλο ύψος επιχώσεως πράγμα που επιτρέπεται να ελπίζν κανείς εξ αιτίας της διαμορφώσεως του εδάφους. Σε μια τέτοια περίπτωση τα ευρήματα θα πρέπει να είναι πλούσια. Στο σημείο αυτό αναφέρεται σαφώς η ύπαρξις της πόλεως Σίφνου, μέχρι και το 1400, όταν ο Χριστόφορος Μπουόνο Ντελ Μόντι επισκέφθηκε την Σίφνο δίδοντάς μας και σχετικόν σκαρίφημα της νήσου όπως και πολύτιμα στοιχεία από την ζωή των κατοίκων της εποχής...

Τέλος, και δυο λόγια για το γλωσσικό ιδίωμα του χωριού Κάστρου, το τόσο χαρακτηριστικό και διάφορον από εκείνο των λοιπών χωριών του μικρού οροπεδίου του νησιού.

Γενικώς πιστεύεται ότι το γλωσσικό ιδίωμα του Κάστρου αποδίδει καθαρώτερα το πραγματικό ιδίωμα του τόπου. Προσωπικώς νομίζω ότι όλως αντιθέτως η γλώσσα του Κάστρου νοθεύτηκε περισσότερο από κάθε άλλο χωριό εξ αιτίας της μεγάλης επικοινωνίας του με περαστικούς ξένους (πρωτεύουσα - λιμάνι), διαμονή ξενοφώνων αποίκων, ξενοφίλων προξενικών αντιπροσώπων. Άποικοι, έποικοι, πολυταξιδευμένοι ναυτικοί, επαναπατριζόμενοι Σιφνιοί που στον γυρισμό τους από τις μεγάλες πολιτείες προτιμούσαν να εγκατασταθούν στο κοσμοπολιτικό Κάστρο με την προοδευτική ατμόσφαιρα που δημιουργούσε το τότε αρχοντολόι της πρωτεύουσας. (Βλέπε Καταβατή, Χερρόνησος κ.λπ.)

Καταβατή (η). Το νοτιώτερο από τα χωριά του μικρού οροπεδίου της Σίφνου. Ανήκει στην Κοινότητα της Απολλωνίας.

Η παράδοσις θέλει το αρχικό τοπωνύμιο ως «Κατακοπή», και προέλευσίν του:

α) Την κατακοπή του δάσους της φίδας (η άκρευθις των αρχαίων) που κάποτε εκάλυπτε τον τόπο, για το άνοιγμα του δρόμου. Σ' εκείνη την προσπάθεια βρέθηκε, άγνωστη μέσα στο δρόμο ή, σήμερα πασιγνωστη, Παναγιά η Καταβατή («Παναγιά η Κατακοπή»). Η Πόπη του Χασούρη μου παρέδωσε «κάλαντο» της Παναγιάς της Καταβατής, όπου αυτή αναφέρεται ως Κατακοπή.

Το Κάστρο με το λιμάνι του, τη Σεράλια.

(Βλέπε την Παναγιά Καταβατή.) Ο Ναός είναι, λέγει η παράδοσις, κτισμένος από αγγέλους («Αγγελόκτιστη» την αποκαλούν). Λειτουργείται από αγγέλους κάθε Κυριακή πρωί, πριν σημάνει ο παπάς τη δική του λειτουργία. (Βλέπε τοπωνύμιον Παναγιά η Καταβατή. Διάβαζε και «Αγγελόκτιστη» του Α. Κοσμή στο βιβλίο του «Του νησιού μου».) Η ίδια παράδοσις υπάρχει και για την Παναγιά την Ακαδημιώτισσα στην Νάξο «...κάποια νύχτα λειτουργήσανε οι Άγγελοι... Δεν υπήρχε τότε εκεί εφημέριος...». (Από το βιβλίο «Νάξος», της Ελληνικής Περιηγητικής Λέσχης, εν συνεργασία προς τον Οργανισμόν Τουρισμού. Αθήναι, 1969, σελ. 72-73).

β) Η άλλη τοπική ετυμολογία του τοπωνυμίου δέλει το χωριό «κατακομένο» από κακιάν αρρώστεια. «Κατακοπή» λοιπόν και κατά παραφθορά Καταβατή.

γ) Ενώ κατά τρίτη εκδοχή «λποστοπειραταί» κατέκοψαν τους κατοίκους του χωριού σε χρόνο άγνωστο.

Η σωστή ετυμολογία ίσως πρέπει να αναζητηθεί στο σύνθετο από τις λέξεις Κακώς και Βατός «Κακόβατος» τόπος. «Κακοβατή». Θα πρέπει να αποκλεισθῆ σύνθετον από το Κάτω και βαίνω γιατί όλως αντιθέτως η θέσις ευρίσκεται σε ύψωμα εν σχέσει προς τα γειτονικά χωριά του μικρού οροπεδίου Ξάμπελο και Σταυρί που ευρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο.

Οι κάτοικοι των άλλων χωριών του νησιού καταλογίζουν στους κατοίκους της Καταβατής καθυστέρησι και οπισθοδρομικότητα ανάλογη μ' εκείνην με την οποίαν χαρακτηρίζουν τους κατοίκους του άλλοτε συνοικισμού της Χερρονήσου (βλέπε τοπωνύμιον).

Πράγματι, η Καταβατή στάθηκε συντηρητική στην αποδοχή του ξένου στοιχείου που κατέκλυσε το νησί και που στην Καταβατή διέτηρνε καθαρό και ζωντανό το έθιμο, τη γλώσσα, την παράδοσι, την δεισιδαιμονία - πρόληψι. Αυτή η οπισθοδρομικότης που της αποδίδουν οι κάτοικοι των άλλων χωριών διεφύλαξε ανεκτίμητους λαογραφικούς θησαυρούς για τον μελετητή. Οι παλαιοί κάτοικοι του χωριού διηγούνται ότι «το χωριό είχε αφορισμόν κάποιου Μητροπολίτου(;) που έζησε στα Φυρόγια επειδή οι Καταβατιανοί τον διέσυραν «επί νδική». Έφεραν δε βαρέως τον αφορισμόν του χωριού των οι κάτοικοι των αρχών του αιώνος και υπεστήριζαν ότι το χωριό δεν προοδεύει, ακολουθώντας τα άλλα χωριά, ένεκα του αφορισμού εκείνου. Ακόμα και σήμερα μεταξύ των ηλικιωμένων βεβαιούται ότι «εάν κάποιο νέο σπίτι ανοίξει στο χωριό, κάποιο από τα παλιά θα κλείση». Ακόμα ισχυρίζονται ότι ο αφορισμός που υπάρχει είναι η αιτία που «δεν στεριώνει παπάς στο χωριό». Το φετεινό καλοκαίρι μάλιστα ένα ζευγάρι από τους γηραιούς κατοίκους μου ζήτησαν «να μεσιτεύσω» να πάει στο χωριό τους Μητροπολίτης να λύση τον αφορισμό για να προκόψη κι εκείνο. «Μητροπολίτη δέλουμε, μου τόνισαν, γιατί από Μητροπολίτη αφορίστηκε». Παραδέτω την παράκλησι από σεβασμό στους ικέτας, μα και με κάθε επιφύλαξι για την ορθότητα της παραδόσεως και της αιτήσεως.

Κατά την παράδοσι Ρεθυμιώτες φυγάδες των διαφόρων Κρητικών επαναστάσεων ήρθαν, κατά καιρούς, από το ακριβώς απέναντι της Σίφνου λιμάνι τους κι εγκαταστάθηκαν στο νησί μας και την παρακείμενη Μήλο. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι η Καταβατή και τα περίχωρά της⁹ το Ξάμπελο και το μισό Σταυρί (Πλάκες), απετέλεσαν κέντρα των Κρητικών φυγάδων, όπως και ο Αδάμας, η πρωτεύουσα της Μήλου, καθώς παραδίδεται από παλιούς Σιφνιούς. Στους συνοικισμούς αυτούς έζησαν οι Κρητικοί αδελφωμένοι με τους παλιούς κατοίκους, συσπειρωμένοι όμως σαν μια μειονότητα που κρατούσε τα δικά τους έθιμα, το γλωσσικό τους ιδίωμα, τα τραγούδια της¹⁰, το τοπικό της ένδυμα που σαφώς διακρίνεται από τότε ακόμα εν χρήσει σιφναϊκό. Εκείνο με τις κοντές βράκες και τις υψηλές μπότες (ποδήματα), ετούτο με τις μακριές βράκες και τις υψηλές πλεκτές κάρτσες.¹¹

Η εγκατάστασις των Κρητικών άφησε όπως ήταν φυσικό, έντονα τα ίχνη της προελεύσεώς των μέχρις ότου αφομοιωθούν εντελώς προς το τοπικόν στοιχείον. Πλην των άλλων, σημειώνουμε την κρητική παρουσία στην αρχιτεκτονική του τόπου. Καθαρά δείγματα τέτοιας αρχιτεκτονικής αποτελούν το σπίτι του Αποστ. Μακράκη στον συνοικισμό Παπαφώτη, ένα εντελώς όμοιο στις Πλάκες του Σταυριού, το γονικό σπίτι του Κλεάνθη Τριανταφύλλου στο Ξάμπελο,¹² οι Μύλοι του Κάστρου κ.λπ.¹³ Στην εποχή των πάππων μας, και των γονιών μας ακόμα, ζούσαν, στην περιοχή που διέγραψα, ζεστοί απόγονοι των παλιών εκείνων αποίκων. Σαν τέτοιοι ανεφέροντο από ομηλικούς των Σιφνιούς η οικογένεια των Βεντούρη (Σηφάκης), Καραμπλιωτάκης, Μπενάκης, Μαυρογιάννης ή Μαντζαρός, Κατσουλάκης κ.λπ.¹⁴

Καταβατός (ο). Θέσις στα Β.Α. του νησιού. Τόπος «κακοτράχαλος». Ίσως από το αρχικό «κακοβατός».

Καταφίδι (το). Θέσις στον όρμο Αποκοφτό όπου και η σπηλιά η λεγομένη «Σπηλιά τ' Αράπη» (κτήμα Καραβου. Βλέπε ομώνυμο διήγημά μου στο φύλλο Σεπτεμβρίου 1950 «Σιφν. Νέων»). Άλλοτε ο τόπος εκαλύπτετο από δάσος φίδας.

Καταφύγια (στα). Βλέπε εις το τοπωνύμιο Άι - Σώτης του ανά χείρας πνήματος. Εις Άνδρον το τοπωνύμιον απαντάται ως Καταφύγι (το).

Κατεργάκι (στο). Κόλπος στα Β.Δ. του νησιού παρά την Χερρόνησο. Κάτεργα εκαλούντο τα με πανιά και κουπιά μεσαιωνικά πλοία στα οποία εργάζοντο δέσμοι ως «κατεργάρηδες» (ερέτες) οι σκλάβοι νησιώτες. Οι λέξεις κάτεργον και κατεργάρης απαντώνται, πολλαχού ως και εις δημοτικά τραγούδια του 15ου - 16ου αιώνας. (Βλέπε «Ποιητική Ανθολογία», βιβλ. Β'. Μετά την Άλωσιν υπό Λίνου Πολίτη, σελ. 153.) Επίσης και την Σιφναϊκή παραλλαγή του δημοτικού «Εκατόλογα της αγάπης» που δημοσίευσα στο φύλλο 37 των «Σιφν. Νέων»:

«Τα δέκα πέντε(;) κάτεργα από την Αγγλετέρα...»

Κατέργου (στου). Θέσις στα Ν.Δ. του νησιού. Το τοπωνύμιο πλην άλλων νήσων απαντάται και εις Άνδρον ως «Κάτεργο» (το).

Κατράκος (στον). Κοίτη χειμάρρου στον συνοικισμό Ελεήμονας χρησιμοποιούμενος για «νιχύτης» (σκουπιδότοπος, ίσως εκ του οχετός).

Κατρέφτης (στον). Τοπωνυμία διαφόρων σημείων του νησιού, κυρίως παραθαλασσιών, όπως νοτιώτερα του Κάβου Μαίστρα του λιμένος Βαθύ. Εκεί κατοπτική επιφάνεια ρήγματος επί βράχου, που κατεβαίνει καθέτως προς την θάλασσα μέχρι του βυθού, που στο σημείον εκείνο βρίσκεται σε βάθος 20 οργίων.

Κατοίπερνα (στα). Θέσις στα Α. του νησιού έξω από το χωριό Καταβατή. Εκεί, θαμνοειδείς βαλανιδιές (κατοισαμένοι; πρίνοι, χαμπλοί πρίνοι, νάνοι πρίνοι. Πρίνος = βαλανιδιά), και κατοίπερινα ή κατοίπερνα (τα) τά άγρια βαλανιδιά. Συνυπάρχει εν τούτοις η λέξις βαλανιά, το δέντρο ή θάμνος, από παραφθορά του βαλανιδιά, αν βεβαίως αυτό δηλώνει το τοπωνύμιον «Βαλανιές» (στις) στην κατωφέρεια του ποταμού των Γουρνιών εις Αρτεμώνα. Ιδιωματική φράσις του Σιφναϊκού λαού. «Από τα Κατοίπερνα είσαι;» αντιστοιχεί προς την εν Αθήναις λεγομένη «Από τα Γκράβαρα σε φέρανε;», ήτοι είσαι καθυστερημένος και απολίτιστος.

Κατοίστρια (στην). Θέσις στη βάση υψώματος επί του οποίου αρχαίος πύργος (φρυκτωρία), στα Β.Δ. του νησιού κοντά στην Χερρόνησο.

Κατοίστρια (στην). Δικορφο ύψωμα επάνω από το λιμάνι Βαθύ. Η αντίθεσις του υψηλού και ογκώδους υψώματος προς τον βαθειά κείμενον κόλπο εδημιούργησε, λέγεται, το τοπωνύμιο Βαθύ. Άστοχος, προφανώς η ετέρα ετυμολογία, κατά την οποία η τοπωνυμία οφείλεται στο βάθος της θάλασσας, δεδομένου ότι όλως αντιθέτως χαρακτηριστικό του κόλπου είναι η ρηκή θάλασσα με τον αμμώδη καθαρό βυθό.

Κάτω Μερσίνη (στην). Θέσις παρά την τοποθεσία Μερσίνη στα Ν.Δ. του νησιού.

Κάτω Πετάλι (στο). Ένα από τα επτά χωριά της Σίφνου. «Κάτω» σε διάκριση από το «Πάνω» ή «Πέρα» Πετάλι, τον γειτονικό δηλαδή συνοικισμό, που βρίσκεται μέσα στη νοπή γραμμή που ακολουθούν όλα τα χωριά του νησιού επάνω στο μικρό οροπέδιό του. Εξαιρεί αποτελούν το χωριό Κάστρο, εντελώς ξεχωριστό και απομονωμένο και, κατά κάποιο τρόπο, το Κάτω Πετάλι που, κατά τα ανωτέρω, βγαίνει έξω από τη σειρά των άλλων χωριών. Η μεγάλη εκκλιση του, της Ζωοδόχου Πηγής, είναι μια από τις καλύτερες του νησιού.

Καύκαλο (το). Θέσις στα Β. του νησιού. Και στη Σίφνο καύκαλο σημαίνει το απανταχού της Ελλάδος κρανίο και μάλιστα των ζώων. Ιδιωματικώς στην Πελοπόννησο έχει και τη σημασία της αδένδρου κορυφής λόφου. Στη Σίφνο στήνουν οι αμπελοουργοί και οι γεωργοί στη μέση των αμπελιών και των χωραφιών κοντάρια επάνω στα οποία κρεμούν καύκαλα όνων και βοδιών. Ακό-

μα στήνουν τα λείψανα αυτά σε ξεράδια δέντρων σε ψηλούς βράχους και γενικά σε περιόπτα μέρη. Την πράξη δικαιολογούν με τον εκφοβισμό των κοράκων, περιστερών και άλλων πτερωτών που κατατρώγουν την παραγωγή. Στην πραγματικότητα όμως για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούν τα «φλάμπουρα» (βλέπε και ανάλογο τοπωνύμιο). Ελάχιστοι από τους ζευγάδες του νησιού ομολογούν ότι τα καύκαλα αποτελούν προβασκάνια ή αντιβασκάνια. Αναμφισβητήτως η συνήθεια αποτελεί υπόλειμμα άγνωστης και ξεχασμένης σήμερα θρησκευτικής δοξασίας, που έφτασε ως τις μέρες μας από μακρινές εποχές. Στο Μουσείο των Θηβών υπάρχει στήλη με γλυπτές παραστάσεις ολόγυρα από καύκαλα κερασοφόρων ταύρων. Έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις επί του προκειμένου. Πιθανόν ένα τέτοιο ταμπού - τοτέμ να έβλεπαν για πολλά χρόνια στο σημείο όπου το σημερινό τοπωνύμιο, οι βολατόροι της περιοχής, και το οποίο τελικά υπήρξε η αιτία της καθιέρωσης του τοπωνυμικού. Διόλου απίθανον όμως και η διαμόρφωση του τόπου να θύμιζε κρανίο - καύκαλο, αιτία πολύ κοινή για την δημιουργία τοπωνυμίου και στην Σίφνο.

Καυκάρα (n). Σημειον στην «Άμμο» της Καταβατής όπου μεγάλο, σχετικά, επίπεδο κτήμα. Καυκάρες ονομάζουν στη Σίφνο, γενικά, τα τέτοια κτήματα. Εν Άνδρω η προσωνυμία δίδεται σε υψώματα βραχώδους και άγονης γης. Ήτοι εν Άνδρω η λέξις καυκάρα έχει την θέσι της εν Σίφνω λέξεως Πετάλι (βλ. τοπωνύμιον). Συσχέτισε το τοπωνύμιο Καυράρα προς το προηγούμενο Καύκαλο και τα εκεί γραφέντα. Υποπεύομαι σκέσιν των δύο λέξεων: Καυκάρα, εναλλαγή του λ-ρ. Καυκάλα = καύκαλο. Αλλά και το δεύτερο μέρος της λέξεως κάρρα, εάν αποδειχθή τυχόν η λ. σύνθετος, ακούγεται ως η κάρρα που και πάλι έχει τη σημασία της κεφαλής απογυμνωμένης σαρκών.

Καυκάρα (n). Θέσις στα Β.Δ. μεταξύ Αγίου Νικολάου και Άι - Ν - Ηγιά του Τρουλλακιού, υπεράνω του όρμου των Καμαρών.

Καυκάρες (στις). Άλλο τοπωνύμιο στη θέσι Κοντός.

Κάψαλος (στον). Τόπος επί υψώματος στα Β.Α. όπου και αρχαίος πύργος (φрукτωρία). Πιθανόν το τοπωνύμιον εκ της εκεί υπάρξεως της φрукτωρίας, δεδομένου ότι στο τοπικό ιδίωμα η λ. κάψαλος δηλώνει τη μεγάλη φωτιά στην ύπαιθρο. Οι μεγάλες φωτιές αίφνης που ανάβονται τη Μεγάλη Παρασκευή κατά την διεύλευσι του Επιταφίου στις συνοικίες του νησιού καθώς και εκείνες που ανάβουν στα δώματα την παραμονή της εορτής του Σταυρού λέγονται κάψαλοι στη Σίφνο (η πολύ μεγάλη φωτιά χαρακτηρίζεται ως «καψαλίδι». Ανάλογος οχηματισμός:

Γομάρι - γομαρίδι (ένα) = μεγάλο φόρτωμα

Άνδρας - αντρίδι (ένα) = πελώριος άνδρας

Αλλά με την ίδια κατάληξη οχηματίζονται και λέξεις δηλούσαι τα πολύ μικρά:

Συκιά - συκίδι (το) = το τοπωνύμιο

Φοίνιξ - Φοινικίδι (το) = τοπωνύμιο

Ορμιά - αρμίδι (ορμίδι) (το).

«Ηκά(μ)αμε εμείς ένα καψαλίδι που ήφεξε όλο το χωριό». Κάψαλος επίσης λέγεται και κάθε σημείο των βουνών που παραμένουν αποψιλωμένα από φωτιά που κάποτε κατέστρεψε τη κλωρίδα.

Το τοπωνύμιο κοινό και για πολλά άλλα νησιά, π.χ.: στην Άνδρο απαντάται ως Καψάλα (n). Στην Κίμωλο ως Καψάλοι (οι), (βλ. διαθήκην εις «Κίμωλιακά», σελ. 50).

Στην Κύπρο, τέλος, ως Καψάλωνας (ο).

Κάψαλος (στον). Άτερος τόπος στα Β.Δ. του νησιού, στις κλιτείς του Άι - Νηγιά του αφηλού. Ο Κ. Γκιών ετυμολογεί το πιν., «από τους εκεί σωρούς των καμμένων λίθων που αποτελούν υπολείμματα εκκαμινεύσεων μετάλλων προερχομένων από το εις την περιφέρειαν ευρισκόμενον μεταλλείον». Η Γαλλική Εταιρία, που στο τέλος του περασμένου αιώνας εξεμεταλλεύθη τα μεταλλεία, υιοθέτησε το πιν, που έχρησιμοποίησε εις τον τίτλον της, και ήταν γνωστή ως «Κάψαλος Α.Ε.». Η θέσις γνωστή και ως Σχισμάδες (οι) από την ύπαρξιν καθέτων σχισμών μεταξύ των βράχων ύψους 200 ποδών προ της εισόδου των μεταλλείων.

Κάψαλος (στον). Και τρίτη θέσις με την ίδια ονομασία στα Ν.Δ. της Σίφνου.

Κερά (Ε)Λεούσα (στην). Παλαιότερο τοπωνύμιο της θέσεως Ελεούσα, όπου ο μητροπολιτικός ναός του χωριού Κάστρο. Είναι κτισμένος επάνω σε αρχαίο κτίσμα που καταλαμβάνει μεγάλη έκτασι. Εις το τύμπανο της εισόδου η χρονολογία 1635 και κάτω από το δεξιό αναλόγιο η χρονολογία 1728 με ευδιάκριτες λέξεις μόνον ... αρχιερατικός τάφος...

Στο κέντρο του δαπέδου, το καθιερωμένο για τις παλιές σιφναϊκές εκκλησίες, μαρμαρίνο «ομφάλιον» με τον δικέφαλο αετό, στο κατώτερο μέρος του οποίου υπάρχει μια άλλη μαρμαρένια πλάκα επί της οποίας διαβάζεται:

1730 Ηουλίου Ι

εμαρμαροσα-

με την κλισια ονομαζομενη καιρα

λος Παρθενιος Μπας

Εμπρός στην Ωραία Πύλη επί του δαπέδου, τραπεζοειδής μαρμαρένια πλάκα με γλυφήν που παριστάνει στο κέντρον ήλιον και περί αυτόν αστέρας, στις δύο δε κατώτερες γωνίες από ένα ανθέμιον.

Άξιοσημείωτες αργυρές επενδύσεις δύο εικόνων της Θεοτόκου, από τις οποίες η μία ρωσικής προελεύσεως, εάν κρίνη κανείς από τους χαρακτήρες της επί αυτής επιγραφής. Επί του δυτικού τοίχου του νάρθηκος χειρόγραφον έγγραφον της περιόδου της Τουρκοκρατίας, εντός πλαισίου.

Αναφέρεται συνήθως ότι ο ναός διαθέτει «αρχαίον χρυσούν επιτάφιον μεγάλης αξίας». Από προσωπική διαπίστωση μπορώ να βεβαιώσω ότι πρόκειται περί σειράς καλυμμάτων και ιερών αμφίων της επιταφίου ιεροτελεστίας που αποτελούνται από σκουρόχρωμο βελούδο με χρυσοκέντητες παραστάσεις διακοσμημένες με τα συνήθη ψευδοκοσμήματα. Είναι και αυτά ρωσικής προέλευσης.

Δεν παρουσιάζουν βεβαίως κανένα ενδιαφέρον από πλευράς παλαιότητας, έχουν μετρίαν εμπορικήν αξίαν, αλλ' είναι ανεκτίμητα επειδή πρόκειται περί εκκλησιαστικῶν οκευῶν και αφιέρωμα ευλαβῶν χριστιανῶν.

Κηπιά (τα). Θέσις υπεράνω της θαλάσσης παρά τον «Αι - Γιάννη τον Σιδερό(ν)». Εκεί κάνουν οι Σιφνιοί κυνηγοί «καλύβια» γι το «καρτέρι» των αγριοπεριστεριῶν της γειτονικής θέσεως Καλαμάκι, απροσπέλαστης από ξηράς, που σχηματίζεται από την εκβολή χειμάρρου της περιοχῆς στην ανατολική θάλασσα του νησιού.

Κήπος (στον). Θέσις πάνω από τη θάλασσα της Ν.Α. ακτῆς του νησιού, κοντά στην Πουλάτη. Εκεί μία από τις ελάχιστες πλέον πηγές που διητηρήθησαν χωρίς να βυθιστούν (βλ. και «Ιστορία της Πουλάτης» γραμμένη από τον Γεώργ. Σακ. Βερνίκον). Η ύπαρξις της πηγῆς εβοήθησε στη δημιουργία «καλοκαιρινῶν» στην περιοχή. Το πιν, παλαιότατο. Στον γραπτό λόγο το απάντησα από τον μεσαίωνα, αναφερόμενο εις «Δωρητήριον Επιστολῆν» του «Αυθέντου Σίφνου Τουλιανού Ντα Κορώνια», γραμμένην το 1462. Πρόκειται για τον τελευταίο από την γενιά των Ντά Κορώνια Ισπανῶν κυρίων της Σίφνου, που διαδέχθηκε ο Βερονέζικος οίκος των Κοζαδίνων στην κυριαρχία του νησιού. Λέγει δε στο δωρητήριο εκείνο συμβόλαιο ο άρχοντας εκείνος... «...δίδομεν, αφίνομεν και εις εἶδος καθαροῦ και αμετατρέπτου χαρίσματος κ.λπ. εις την εκκλησίαν της Αγίας Μαρίας της Ευαγγελιστρίας θαλμένης πλησίον του περιβολίου ἢ του κήπου μας» κ.λπ. (βλέπε την «Παναγιά του Κήπου» του ἀνά χειρας πονήματος).

Κλειώματα (στα). Τόπος στα Β.Δ. του νησιού.

Κλιμάτι (στο). Χειμάρρος στα Ν.Δ. όπου μεταλλεία. Ο χειμάρρος δημιουργείται από τα ὄμβρια της θέσεως (Α)Ερινά και συναντάται με τον γνωστό ποταμό του Βάνη, ἐπάνω από τον ὄρμο Βαθύ, παρά την θέσι «Του λιθίου το Νερό» για να χυθούν στο Βαθύ, στη θέσι «Τσόπος».

Κλουβάτης (στης). Σημειον ἔξω από το χωριό Ξάμπελο ἐπὶ του δρόμου προς Φάρον. Εκεί το ποτέ «Σπίτι τ' Αραπακιού» που ἀπαθανάτισε η τοπική λαϊκή μούσα στο οϊφνέικο διηγηματικό τραγούδι - ρίμα που ἀναφέρεται στα λεγόμενα «Εκλογικά». Πρόκειται για την συμπλοκή μεταξύ ψηφοφόρων της κομματικῆς μερίδος των Προβελεγγίων και της μερίδος των Πρεζάνηδων (των αναφερομένων ως «μπράβων»), κατά το 1882. Κατά τη συμπλοκή, λέγεται ότι «οι μπράβοι» των Πρεζάνηδων σκότωσαν τον Θρασύβουλον Χωρεπισκοποῖδην

υἰόν του γαμβρού του Ν. Χρυσόγελου και της μιας από τις τέσσαρες θυγατέρες του, της λεγομένης Μαρίας.

Παρ' ότι, από τις πληροφορίες που ἔχω συγκεντρώσει από τις ὅσες πηγές, και ἄλλοι φόννοι παρομοίας φύσεως ἔχουν σημειωθεῖ σε προγενέστερο χρόνο στη Σίφνο, η λαϊκή μούσα χαρακτήρισε το γεγονός στους στίχους που ακολουθοῦν σαν το «πρώτο».

Πρώτη φορά που γίνηκε
στη Σίφνο φονικό:
φταίει το παποράκι
που ἔβαλε ατμό.

Στο Φάρο πάει ν' ἀράξη
να ξεμπαρκαριστή
και στη γραμμή τους βάλλει
στ' Αξάμπελ' αριθάρει
κι εκεί τους οδηγεί.

Στ' Αραπακιού το σπίτι
πρηματώθηκε,
στη μέση τ' Αξάμπελου
ποκοτωθήκανε.

Πρώτη σφαίρα που ἴπεσε,
πέφτει στον Κωνσταντίνο,
δεύτερη στο Θρασύβουλο,
τρίτη στον Κιμουλιάτη...
κ.λπ.

Κοίμηση (στην). Σημείο του κ. Κάστρο όπου εκκλησία της Θεοτόκου. Υπεράνω της θύρας ἀναγράφεται το ἔτος 1893 ως χρονολογία ἀνακαινίσεως. Αρχαίο κιονόκρανο (βωμός;) κατέχει τη θέσι της Αγίας Τράπεζας.

Κοκ(χ)αλάς (ο). Κάβος του Κοκ(χ)αλά, στις Καμάρες. Σημειῶν την εκεί θέσι «Γωνιά», όπου σταλλακτίτες.

Κοκκινομύ(θ)ες (στους). Κάβος δικορφος στα Ν.Δ. ἔξω από το λιμάνι Καμάρες προς την κατεῦθυνση του ὄρμου Βαθύ. Λόγω των θαλασσίων ρευμάτων επικρατεῖ ἐκεῖ σχετικὴ θαλασσοταραχή. Εκεί ἀρχαία φρουκτωρία. Το πιν, από την χροιά των ἐκεῖ βράχων, που σχετικὰ με την ἀπόχρωσι των γύρω ακτῶν φαίνονται κοκκινωποί.

Κοκ(χ)ίνα (στην). Θέσις στον ὄρμο Βαθύ, κοντά στην πηγή Συκίδι (το).

Κόλυμπο (στο). Τόπος στα Β. του νησιού παρά την Χερώνησο. Το πιν, κοινὸ για πολλά μέρη της χώρας, ὅπως Ἀθήνας, Ἄνδρον, Κύθον. Εἰς Θράκην η λέξις σημαίνει την καλύβα του δραγάτη.

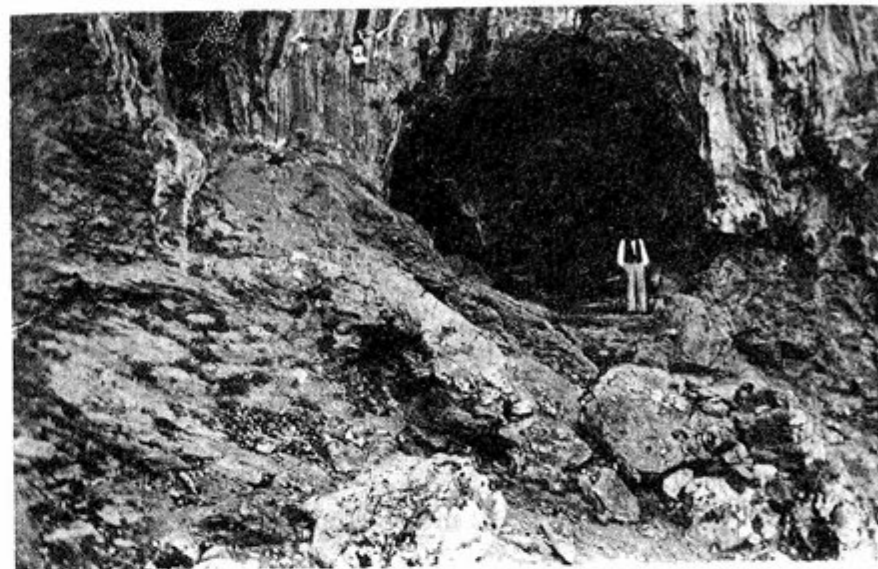

Το «κόμμα» της Χρυσοπηγής.

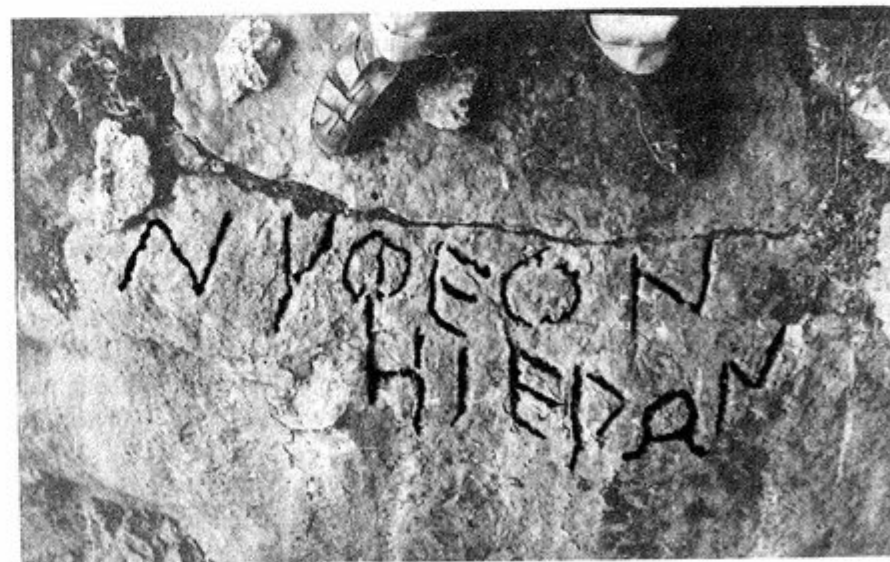
Κομμάτι(θ)ι (στο). Και κατά πληθ. αλλού Κομμάτια (στα), ονόματα διαφόρων θέσεων όπου μεγάλα, σχετικώς, «λουριά», (λωρίδες καλλιεργησίμου γης) (Καταβατή και αλλού).

Κόνισμα (στο). Σημείο του αγροτικού δρόμου που οδηγεί από τα τελευταία οπίτι του x. Καταβατή προς το μοναστήρι των Φυρογιών. Σε απόστασι 200 μέτρων προ της μονής και ακριβώς στη στροφή του δρόμου απ' όπου αντικρύζει ο οδοιπόρος την εκκλησία, υπάρχει επί χαμηλού βράχου κοντά στη ρίζα του αριστερού κωραφότοιχου το λεγόμενο «Κόνισμα». Πρόκειται για μίαν ιδιοτροπία της φύσεως που δημιούργησε επί του βράχου ένα ορθογώνιο σχήμα δια της συγκεντρώσεως αλάτων και σκουριάς σιδήρου. Η λαϊκή φαντασία παρομοίασε το σχήμα εκείνο προς εικόνισμα, από το οποίον και το τπν. Ακολούθησε και η παράδοσι κατά την οποίαν «εκειδά ηκουμπούσανε την Παναγιά των Φυρογιών(ν)», όταν κάποιος πανηγυράς θέλσει να ευπρεπισθή προκειμένου να εμφανισθή σε λίγο στην εκκλησία που πανηγύριζε. (Βλέπε ανάλογη παράδοσι στο τπν. «Κάθισμα του Ταξιάρχη».)

Κόμμα (το). Ο κάβος (το μικρό ακρωτήρι) όπου ο ναός της Χρυσοπηγής. Το τοπωνύμιο εν χρήσει ακόμα και κατά τον 17ο αιώνα, προήλθε από την αποκοπή της γήινης γλώσσας όπου η μικρά μονή. Συνυπήρχε και το τοπωνύμιο Αποκοφτό, που δημιουργήθηκε από την ίδια αιτία. Επικρατήσαντος του τοπωνυμίου Χρυσοπηγή, το μεν τοπωνύμιο Κόμμα ελπομονήθη, το δε Αποκοφτό παρέμεινε για την παρακειμένη μικρή αμμόδη ακτή, κακώς κατά τινες ετυμολογούμενον εκ του ότι, δήθεν, εκεί αποκόπτονται οι βόρειοι άνεμοι. (Βλέπε τοπωνύμια: Παναγιά Χρυσοπηγή και Χρυσοπηγή.)

Η επιγραφή που είναι χαραγμένη στο βράχο της Κορακοσπηλιάς (Κορακιές) στις Καμάρες.

Η σπηλιά, όπου η επιγραφή «ΝΥΦΕΟΝ ΗΙΕΡΟΝ» στις Κορακιές Καμαρών.

Κοντού (στου). Το νοτ. ακρωτήριο του νησιού. Η περιφέρεια διακρίνεται εις «Απάνω Κοντός» και «Κάτω Κοντός». Ο Κάτω Κοντός περιλαμβάνει τον ορμίσκο Φυκιάδα και το κτήμα «Μουσία» (η). Ο Απάνω Κοντός ορίζεται από την θέσι Ελληνικά, παρά τα Κυσσάρια. (Βλέπε τπν. Μουσία, Ελληνικά, Κυσσάρια.)

Κορακιά (σπν). Θέσις στα Αν. του νησιού επί της όχθης του χειμάρρου που χύνεται στον κολπίσκο Γιαλός (Σεράλια). Γη εύφορος, με πολλά νερά χάρις των οποίων καλλιεργούνται πολύ κηπευτικά. Το τπν. και εις Άνδρον.

Κορακίές (σις). Λέγεται και Κορακοσπλιά (βλ. τπν. Σπλιά Καμάρες όπου αξιόλογον σπήλαιον. Εις τον αριστερόν της εισόδου ευρίσκεται χαραγμένη σε ύψος 1.50 μ. ευανάγνωστος επιγραφή ΝΥΦΕΟΝ ΗΙΕΡΩΝ γραμμένη όπως βλέπομεν εις την Κυκλαδικήν αλφάβητον. Σαφή ίχνη λατρείας των Νυμφών, πρόδηλος η ποτέ ύπαρξις πηγής επί του βράχου σπανίως υγρής κατά την εποχή μας. Εκεί πλησίον αρχαίος πύργος (φρυκτωρία). Προ του σπηλαίου και επί της προ αυτού οδού καθαρά ίχνη ερειπίων. Ο Ζουρνταίν τα αποδίδει εις «ερείπια αρχαίου οχυρού» ενώ άλλοι τ' αναφέρουν ως «ερείπια Ναού του Απόλλωνος». Η παράδοσις θέλει την κορακοσπλιά ως κατοικίαν Νεράιδων (βλέπε «Σιφναϊκά Νέα», όπου διήγημά μου με τίτλον «Κερά μαμή, κερά μαμή»). Το τπν. εν Κύπρω ως Κορατσιές.

Κοράκου (στου). Βραχώδης ακ ή στα Ν.Δ. παρά το λιμάνι Βαθύ. Λέγεται ότι το τοπωνύμιο οφείλεται εις ομοιότητα βράχου του τοπίου προς καθήμενον κόρακα.

Κορονέλλου (στου). Θέσις στο λιμάνι Βαθύ. Εκεί και μικρόν σπήλαιον. Προφανώς η περιοχή κατείχετο από κτήματα του ποτέ Φραγκίσκο Κορονέλλου.

Ο Ισπανοεβραίος εκείνος νομομαθής διέτελεσε διοικητής των Κυκλάδων από τα μέσα του 16ου αι. μέχρις το 1579. Περί το 1540, κατά την μεταξύ Βενετών και Τούρκων συνθήκην, τα νησιά παρεχωρήθησαν στον Σουλτάνο Σουλεϊμάν. Ο διάδοχος εκείνου Σελήμ ο Β' εδώρησε τις Κυκλάδες ως «τιμάριον» στον ευνοούμενον του εκ Πορτογαλλίας αυλικόν Ιωσήφ Νάζν γνωστότερον ως «Δούκα Ιωσήφ της Νάξου». Ο Ιωσήφ Νάζν φέρεται ως ο τελευταίος από τους Δούκες του Αιγαίου Πελάγους εις τον υπό του W. Miller συνταχθέντα «Πίνακα των Δουκών του Αιγαίου Πελάγους» με έτη αρχής 1566-1579. Ο Ισραηλίτης εκείνος τυχοδιώκτης ο επιλεγόμενος και Jozo Miguez¹⁵ ουδέποτε επισκέφθη τας εν λόγω κτήσεις του, αλλ' απέστειλεν ως αντιπρόσωπόν του τον ανωτέρω Φραγκίσκον Κορονέλλον. Ούτος διώκησε τας νήσους κατ' άλλους μεν «αρκετά καλά»¹⁶, κατ' άλλους όμως «κατέστη απηνής διώκτης Ελλήνων και Βενετών».¹⁷

Εις την αρχήν των νήσων παρέμεινεν ο Κορονέλλος ένα ακόμη έτος έπειτα από τον θάνατο του εντολέως του Ιωσήφ Νάζν, αλλ' ειχεν εν τω μεταξύ κάσει όλην του τπν ισχύν. Τέλος, τπν 2αν Αυγούστου του 1579 απέθανεν λιθοβοληθείς, η δε οικογένειά του εξελληνίσθη συν τω χρόνω.

Κόρσολας (στον). Αγρός παρά τον Άι Γιώργη τον Απελαίτη εις το χωρίον Καταβατή. Η περιοχή υπήρξεν άλλοτε κτήμα κάποιου Conculer, τίτλος που παρεφθάρη στο σημερινόν τοπωνύμιον.

Κορωνιού (στου). Τόπος παραθαλάσσιος παρά τα Βρουλιδια. Κορωνιές λέγουν σπν Σίφνο ποικιλίαν ελαιών μεταφυτευθείσα όπως λέγεται από την Κορώνην της Πελοποννήσου. Οι καρποί είναι μικροσκοπικοί και άλλοτε προσφέροντο μαζί με το ρακί στα καφενεία του νησιού.

Κοσκινάς (στου). Μεσόγειος θέσις εις τα Β.Α. του όρμου Βαθύ, παρά το σημειον Μάερας. Το τοπωνύμιον και εν Κύπρω ως Κοσσινάς (ο).

Κουκουναριά (σπν). Σημειον της οδού προς Βαθύ παρά την θέσιν Κακό Σκαλι. Μέχρι του 1850 υπήρχεν εκεί, εντός αγρού, πεύκη ήμερος αποδίδουσα καρπούς (κουκουναρία βρώσιμα). Κατά το έτος εκείνο αποξηρανθείσα, απεκόπη.

Κουντιζούβαρη (στου). Θέσις παρά το χ. Αρτεμώνας όπου και το ομώνυμο κοινοτικό πηγάδι.

Κούνη (στου). Τόπος μεσόγειος στα Ν.Δ. του νησιού.

Κούνουπας (στου). Στα Β.Α. του νησιού.

Κούντουρα (στα). Τόπος σπν νοτιώτερη άκρη του νησιού όπου και αρχαίος πύργος (φρυκτωρία). Το τοπωνύμιο και εν Άνδρω, Αττική (ως Παλαιοκούντουρα) και αλλού.

Κουρή (στου). Παρά τον Άι Λούκα όπου και κοινοτικό πηγάδι.

Κουρκουσούδη (στου). Θέσις επί της οδού από Απολλωνία προς Κάτω Πετάλι.

Κουρνιαύλα (σπν). Ρυάκι - αυλάκι, στα Ν.Α. του νησιού μεταξύ των θέσεων Άι - Σώπτης και Φονιάς (στα Λειβαδάκια) (Κρουνός - Αύλαξ;). Ευοχέτισε προς το τπν. Καργιάλι προς τον οποίον παρουσιάζει συνήκην ως προς το δεύτερον συνθετικόν. Υποπτεύομαι ότι διαλανθάνει λ. αύλαξ επειδή και αι δύο θέσεις έχουν κοινό χαρακτηριστικό το ότι αποτελούν κοίτη ομβρίων (αύλακας, ρυάκια, χειμάρρους).

Κουρτσούδη (στου). Χειμάρρος παρά το χ. Καταβατή. Εκεί και πηγή νερού.

Κουτρούλα (σπν). Στα Β.Δ. του νησιού. Στο γλωσσικόν ιδίωμα του τόπου Κουτρούλης ονομάζεται ο φαλακρός και κυρίως ο από ασθένειαν αποψιλωμένος κατά την κεφαλήν.

Κουτσούλα (σπν). Συνοικισμός σπν κορυφή λόφου όπου το χ. Αρτεμώνας.

Κοφτό (στο). Η βορειοτάτη άκρη του νησιού παρά την Χερώνησο. Βλέπε και ανάλογον τπν. Αποκοφτό και σχετικά δια την ετυμολογίαν «Κόμμα», «Παναγια Χρυσοπηγή» και Χρυσοπηγή.

Κόχη (σπν). Συνοικισμός παρά το χ. Αρτεμώνας, θέσις παλαιότατα γνω-

στή ως Χοχλακούρα (στην). Σήμερα εκεί μεγαλοπρεπής ενοριακή εκκλησία της Θεομήτορος γνωστής ως «Παναγία η Κόχη» (Κοίμοις). Βλέπε την. «Παναγία η Κόχη», και «Παναγία στη Χοχλακούρα».

Κρεββαταριές (στης). Δύο παρακείμενοι χαμηλοί βράχοι στην Ν.Α. ακτή του νησιού ενούμενοι με την ξηράν. Μεταξύ των δημιουργείται μικρά σούδα όπου η αλιεία με βάρκες αποδίδει, κατά τον χειμώνα, κυρίως σμυναριές. Το την. και εν Άνδρω. Στο τοπικό ιδίωμα της Σίφνου κρεββαταριά ονομάζουν τον αλλαχού αργαλειόν.

Κρήνας (στης). Θέσις στον όρμο Βαθύ. Λέγεται ότι υπήρξεν εκεί πηγή ύδατος. Δεν αποκλείεται όμως το την. να μην έχει καμμίαν σχέση με κρήνην, αλλά να προέρχεται από παραφθοράν άλλης λέξεως.

Κρούστα (στην). Συνοικία του χωριού Αρτεμώνας. Στο τοπικό ιδίωμα κρούστα σημαίνει: 1) Το λειρί του πετεινού, 2) την εξωτερική επιφάνεια ξηροψημένου γλυκίσματος, όπως και την κόρρα ή φλούδα του ψωμιού (πέτσα) και 3) Το ανώτατον σημείον υψώματος.

Κυρά Λεούσα (η). Βλέπε Κερά Ελεούσα.

Κυσάρια (στα). Θέσις παρά την τοποθεσία Κοντού, στα Ν. του νησιού. Το τοπωνύμιον από είδος δάμνου που ευδοκίμει στην περιοχή και που είναι κατά πολύ όμοιος προς το θυμάρι, αραιότερος κάπως και ο οποίος δίδει μικρόν ιώδες άνθος.

Κυτριάνη (η). Βλέπε και Παναγία Κυτριάνη. Μικρή ακατοίκητη νησίδα στο Νότιον της Σίφνου, εμπρός και προς την δεξιά πλευρά του όρμου Πλατιαλού.

—Είναι η άνευ ονόματος «νήσος η απέναντι της Σιφνίων Χώρας», η αναφερομένη εις την Ιωνικήν επιγραφήν (ψήφισμα) του Δήμου Συριών «υπέρ του Σιφνίου Ονηοάνδρου» ευρεθείσα εις Σύρον και αποκειμένη εις το επιγραφικόν Μουσείον Αθηνών.

—Η Κιτρίνη, όπως την ονομάζει ο Γεωγράφος Μελέτιος.

—Κιτρονήσι, την ονομάζει άλλος λεξικογράφος εις το λήμμα Σίφνος «...παρά την Σίφνον προς το ν. ανατολικόν προ του λιμένος Φάρος κείται νησίς ερήμη Κιτρονήσι καλουμένη».

—Κυτριάνη, κατά κάποιαν εκδοχήν και, ως λέγεται, κατά παραφθοράν Κυτριάνη(η), όπως επεκράτησε, από την επί της νησίδος εκκλησίαν Παναγίας της Κυτριάνης.

Κατά την παράδοσιν κάποιο ιστιοφόρον που μετέφερε κρασί από την Κύπρον διέτρεξε βέβαιον κίνδυνον καταποντισμού έξω από την νησίδα αυτήν. Ο καπετάνιος έταξε στην Παναγία αν τον γλιτώση, να κτίση στο νησάκι μια εκκλησία της χρησιμοποιώντας αντι νερού το κρασί του φορτίου, πράγμα που και έγινε. Κατά παραλλαγήν της παραδόσεως, νέος ναυτικός από την Κύπρον πνίγηκε στη γύρω θάλασσα και ενταφιάσθηκε στην Κυτριάνη. Η μητέρα του

ερχομένη από την Κύπρο για να προσευχηθεί στη νησίδα για το χαμένο παιδί της φόρτωσε το ιστιοφόρο, που θα ταξίδευε, με κρασί της Κύπρου με το οποίο διέταξε και έκαμαν τη λάσπη για το κτίσιμο της μικρής εκκλησίας που τιμάται στο γενέθλιον της Θεοτόκου.

Κατ' άλλην παραλλαγήν παρατιθέμενην υπό της Th. Bent "The Cyclades" 1885, σελ. 20: «Μία θεοφοβούμενη Σιφνία ονομαζομένη Κυτριάνη, έκτισε την εκκλησίαν στη μνήμη του γιου της που πνίγηκε στη θάλασσα και που έφτιαξε τη λάσπη με κρασί αντί για νερό». Τέλος, στο μικρό φυλλάδιο που εξεδόθη το 1899 υπό των Σιφνίων Κυριών του Συνδέσμου της Κωνσταντινουπόλεως υπό τίτλον «Η νήσος Σίφνος» το οποίον υποτίθεται ότι αποτελεί μετάφρασιν του έργου Henry Haatecoeur «την μικράν εκκλησίαν ίδρυσεν, κατά την παράδοσιν, ιδίαις δαπάναις γυνή τις Κυτρία προς τιμήν του αποθανόντος εντός πλοίου και ταφέντος εκεί υιού της». Ο επί της νησίδος όμως ναύκος Παναγίας της Κυτριάνης (βλέπε Παναγία η Κυτριάνη) με το αξιόλογον οικοδομικόν υλικό του οδηγεί εις άλλους τομείς τον μελετητήν εις τους οποίους αι ανωτέρω παραδόσεις δεν φαίνονται εκ πρώτης όψεως ως εποικοδομητικά. Η νησίς Κυτριάνη έχει περίμετρον 3-4 μιλίων και χωρίζεται από την Σίφνον από στενόν πορθμόν πλάτους 100 περίπου μέτρων (Γκιών, σελ. 54-56 και 106-108) ικανού όμως βάθους. Το θαλάσσιον στενό μεταξύ της Κυτριάνης και Σίφνου (Πλατιαλού) χαρακτηρίζεται, όλως αορίστως βέβαια, από μερικούς περιγηγνής ως «σημείον ελλιμενίσσεως πλοίων» κατά την εποχή των περιγηγνής των.¹⁸ Και επειδή η Κυτριάνη δεν διαθέτει κανέναν κολπίσκον ίδια από την πλευράν που αντικρύζει την Σίφνον πρέπει να πιστεύση κανείς ότι κατά την εποχήν των περιγηγνής των ανωτέρω αυτό τούτο, το στενό το μεταξύ Κυτριάνης και Πλατιαλού εκρησιμοποιήθη ως αραξοβόλι καραβιών. Είναι άλλως γνωστόν, ότι το θαλάσσιον αυτό σημείον, το κανάλι δηλαδή μεταξύ Κυτριάνης - Πλατιαλού, είχε προταθεί από τους ειδικούς του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, ως μία από τας πλέον καταλλήλους θέσεις διά την εγκατάστασιν Πολεμικού Ναυστάθμου, τελικώς όμως επροτιμήθη το Στενό της Σούδας Κρήτης.

Επί της Κυτριάνης υπάρχουν δύο αδύνατες πηγές νερού, εξ ων η μία κατά καιρούς ξηραίνεται. Η άλλη είναι γνωστή με το όνομα «Πρέζα», ένεκα, λέγεται, της μικρής ποσότητος του παρεχομένου ύδατος.

Η Κυτριάνη υπήρξεν ιδιοκτησία της Μονής Βρύσεως, δημοπρατηθείσα κατά το 1934 αντί 52.000 δρχ. Σήμερα ανήκει εις ιδιώτην. Κατά τας διαφόρους μεταβιβάσεις που μεσολάβησαν κατεβλήθη προσπάθεια δένδροφυτεύσεως με αμυγδαλιές, αλλά χωρίς καμμίαν απολύτως επιτυχίαν. Επεχειρήθη επίσης ο εμπλουτισμός της με κουνέλια και άγριες αίγες, δείγματα των οποίων υπήρχαν εκεί από τα μέσα του περασμένου αιώνας.

Ήδη η νησίς εξακολουθεί να χρησιμοποιείται δια την βοσκήν αιγοπροβάτων, όπως παραδίδεται ότι εγένετο από αρχαιοτάτων χρόνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Φρούριον» το αποκαλεί ο Αντώνιος Ιουστινιάνης, Λατίνος Επίσκοπος Σύρου, εις την κατά την 23η Ιουνίου 1700 έκθεσίν του περί της Λατινικής Εκκλησίας της Σίφνου προς το Συνέδριον της Προπαγάνδας της Πίστεως εν Ρώμην.

2. Ένα τέτοιον πύργο σημειώνει παρά την Μεγάλη Λόντζια ο Τουρνεφόρ, κατά την επίσκεψίν του στη Σίφνο στα 1717.

3. Η αρχαία ακρόπολις μπορεί, από τα αποτελέσματα των ανασκαφών της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής (1933 και 1937) να εντοπισθεί στον χώρο που καταλαμβάνει σήμερα το «Μέσα Κάστρο».

4. Κατά το 1617 ότε κατελύθη και δια την Σίφνον η φεουδαρχία. Είναι το έτος που ο τελευταίος Φράγκος δυνάστης Άγγελος Κοζαδίνος υπεχρέωθη από τον Τούρκο κατακτητή να εγκαταλείψη και την τελευταία εκείνη Λατινική κτίσι. Ως γνωστόν «ο Ελληνικός Μεσαίων διετηρήθη μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνας λόγω των ειδικών συνθηκών που προέκλεσε η σκοτεινή δουλεία του Έθνους. Μετά τα μέσα του 17ου αιώνας αρχίζει να χαράζει η πρώτη αυγή για να φτάση σιγά σιγά στο ξέσπασμα της πραγματικής αναγεννήσεως του Νέου Ελληνισμού περί τα μέσα του 18ου αιώνας. Είναι η Αναγέννησις που ετοίμασε την μεγάλη εξέγερση του 1821.» Θαν. Πετσάλη - Διομήδη.

5. Δια τα επί της επιφανείας αρχαία λείψανα βλέπε τοπωνύμιο «Γιαλός».

6. Κατά τον Αλλ. Μπουσόν.

7. Τους επί της επιφανείας λαξευτούς τάφους των βράχων της οδού προς Σταυρί πρέπει να θυμούνται οι σύγχρονοι διότι δεν είναι ακόμη δεκαετία, που τους εξηφάνισε, μαζί με μερικούς άλλους από τους Μύλους των Κρητών αποίκων, το προοδευτικό φουρνέλο της οδοποιίας. (Βλέπε σημειώμά μου στην εφημ. «Σίφνος» από την νεκρόπολι αυτή).

8. Κατά κακή τύχη ένα μέρος των ευρημάτων εκείνων ανηρπάγη από τους Ιταλούς της κατοχικής περιόδου 1940-1944, αλλά και από μερικούς κατοίκους του νησιού που εμμύησαν τον βαρβαρισμό των ξένων επιδρομέων. Τα εναπομειναντα ευρίσκοντο μέχρι πρό τινος στο Σχολειόν του Αγίου Αρτεμίου και ήδη θα τοποθετηθούν στην οριστική τους θέση στο αρχαιολογικό μουσείον Κάστρου (Φραγκαντώνη). Τα πλέον αξιόλογα και τα εξαιρετα ρωμαϊκά υάλινα εξηοφαισθηκαν από το Αρχαιολογικό Μουσείον Αθηνών. (Για τους βαρβάρους άρπαγας βλέπε επισήμους καταγγελίας εις εφημ. «Σίφνος», Σεπτέμβριος 1946, σελ. 1, «Διάφορα» και «Ιστορικά - Λαογραφικά Σίφνου», υπό Α. Τρούλλου, σελ. 31).

Μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνας διετηρούντο ακόμα στα χέρια ιδιωτών πολλά αξιόλογα «κομμάτια» και λείψανα της καλής εποχής του νησιού καθώς και των πρωτοχριστιανικών χρόνων και της Φραγκοκρατίας.

9. Μέχρι το 1841 το Ξάμπελο χαρακτηρίζεται από τον μεσαιωνοδίφη Αλλ. Μπουσόν σαν ένα από τα περικύρα της Καταβατής από συνοικισμόν της οποίας τον βρίσκου-

με στην εποχή μας ολοκληρωμένο ξεχωριστό χωριό. Την θέση σημειώνει από το 1400 ο Χριστόφορος Μπουσόν ντελ Μόντι για να αναφέρει την εκεί ύπαρξη του τότε διατηρούμενου εν κρήσει Πύργου του Ξαμπέλου (βλ. τοπωνύμιο).

10. Πλην των τόσων άλλων ακόμα και αυτή η «Στράτα μου της Χερώνησος» το θεωρούμενο ως χαρακτηριστικό Σιφνέικο τραγούδι, είναι τραγούδι της Κρήτης. (Βλέπε πόνημά μου «Σίφνος το νησί που τραγουδά», «ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ», τεύχος 5ον, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1956, σελ. 238.)

11. Βλέπε περισσότερα σε σημειώμά μου «Το ανδρικό σιφναϊκό ένδυμα» εις «Σιφναϊκή Φωνή», φύλλον Ιανουαρίου 1967.

12. Το σπίτι του Ραμπαγά που έχει στην κατοχή του ο κ. Σ. Πολενάκης είναι το προσωπικό σπίτι του ποιητή.

13. Βλέπε εφημερίδα «Σίφνος» (Μάης 1958) σημειώμά μου «Οι Μύλοι του Κάστρου».

14. Από τις όσες γραπτές μαρτυρίες για την ύπαρξιν του κρητικού στοιχείου στον πληθυσμό του νησιού μας, βλέπε τελευταίο δημοσίευσμά μου στην «Σιφναϊκή Φωνή» φύλλον Ιανουαρίου 1968, «Από το ημερολόγιον του Γάλλου περιηγητού Ζουρνταίν στα 1825».

15. Ο Δον Ιωσήφ Νάζν προήρχετο από πορτογαλικόν Οίκον Μορανών της τάξεως Εβραίων και μαύρων που διακρίνεται για την εξυπνάδα, το επιχειρηματικό πνεύμα και συνεπώς τον πλούτον. Ο Νάζν, καθώς πολλοί από τους ομογενείς του για να σωθούν από τις εναντίον των Εβραίων διώξεις αναγκάσθηκε να προσποιηθή ότι ησπάσθη τον Χριστιανισμόν μετονομασθείς και με το πορτογαλικό όνομα Δον Ζουάν Μικουέζ (Jozo Miguez). Με την μεταμόρφωσιν αυτή ακολούθησε άλλα μέλη του ίδιου Οίκου προς αναζήτησιν τύχης. Έφθασε έτσι εις την Αμβέρσαν όπου ανέλαβε υπηρεσία εις την πλουσιωτάτην χήραν θείαν του Δόνα Γκράτσια Νάζν, η οποία είχε επίσης μετονομασθή εις Βεατρίκην Δελάνα. Έπειτα από πολλές περιπέτειες κατώρθωσε με γενναίες προσφορές χρυσού, πολυτίμων λίθων, κοσμημάτων κ.λπ. να γίνη επισιτήσιος φίλος του Τούρκου Σουλτάνου Σελήμ του Β'. Ο τελευταίος αυτός δια να δείξη την εύνοιάν του στον Νάζν του παρεχώρησε ως «τιμάριον» το Δουκάτο της Νάξου. Έτσι ο άσπιος τραπεζικός, υψώθη μέχρι του Δουκικού θρόνου της Νάξου εις την οποίαν απέστειλεν ως τοποτηρητήν του τον ανωτέρω Φραγκίσκο Κορονέλλο αξιόλογο διδάκτορα της Νομικής. Παρά το χριστιανικό του όνομα όμως και ο Φραγκίσκος Κορονέλλος ήτο Εβραίος της Ισπανίας, υιός του Σολομώντος Κορονέλλου διοικητού της Σεγυβίας στην Καστίλλη και στενού συνεργάτη του Ιωσήφ Νάζν.

16. Ο Ιησούιτης Gauge δια να κολακεύση τον εν Νάξω, κατά την εποχή του, Γάλλον Πρόξενον ονομαζόμενον επίσης Κορονέλλον, ηκολούθησε την περί Φραγκίσκου Κορονέλλου αντίληψιν της επισήμου Τουρκίας, και παρουσίασεν αυτόν ως «αγαπητόν και τιμώμενον δυνάστη».

17. Εντελώς αντίθετος προς την άποψιν του Gauge ήτο η γνώμη των Τηνίων. Και η Τήνος της εποχής ήτο κτίσις βενετική, ενώ όλα τα άλλα νησιά που ανήκον στο Δουκάτο το δοσμένο στον Νάζν και δι' αυτού στον Κορονέλλο, υπήγοντο ουσιαστικά, υπό τον Τούρκον Σουλτάνο Σελήμ τον Β'. Και κατά τους Τηνίους ήτο ο Κορονέλλος εκείνος που παρώτρυνε τον Σελήμ Β' να κατακτήση και την Βενετικήν Τήνον.

18. Ο Tournefort (1717) αναφέρει την Κυτριάνη μεταξύ των λιμένων της Σίφνου. Ο Αλλ. Buchon (1841) επαναλαμβάνει την πληροφορία του Tournefort.

Ο Jourdain (1822) αναφέρει ότι στην εποχή του μεταξύ των άλλων λιμένων της Σίφνου συγκαταλέγεται και η Κυτριάνη.

Ο Oll. Dapper (1703) αναφερόμενος στον Porcaci (Porcaci) λέγει: «...τοποθετεί μια πόλιν στην ανατολική πλευρά μ' έναν κόλπο που οι Ιταλοί ονομάζουν «Κόλπο του Σχοίνου». Θέτει επίσης ένα λιμάνι στη μεσημβρινή πλευρά κοντά στον οποίο υπήρχεν άλλοτε μία πόλις. Το λιμάνι κείται ανατολικά του Νοτίου ακρωτηρίου, (Κοντού) μεταξύ αυτού του ακρωτηρίου και μιας μικράς νήσου. Τα καράβια μπορούνε να πάνε ν' αράξουν σε 12, 13, 14 και 15 οργιές νερού και μπορεί να τα δέση κανείς μ' ένα σχοινί στην άκρη του μικρού νησιού».

Λ

Λαγκάδα (στην). Στα Β. του νησιού.¹

Λαγκαδάκια (στα). Τόπος στα Β.Δ. του νησιού. Εκεί εξώκκλησο της Παναγιάς τα Λαγκαδάκια. (Βλ. Παναγιά τα Λαγκαδάκια).

Λαγκάδι (στο). Τοποθεσία παρά την θέση Καδέ. Εκεί αξιόλογα ελαιόφυτα. Το πιν. αναφέρεται ως langadi σε δωρητήριο επιστολή (συμβόλαιον του 1462). Δι' αυτού ο τελευταίος των δυναστών της Σίφνου εκ της οικογενείας Ντα Κορώνια, ονόματι Otuili (Τουλιανός) προικοδοτεί, υπό την ιδιότητά του του «Αυθέντη Σύφνου», ως αναφέρει, την ποτέ υπάρξασαν εις θέσιν «Κήπος» Φραγκοεκκλησιά της Αγίας Μαρίας της Ευαγγελιστρίας (Santa Maria della Anuntiata). Μεταξύ των προικοδοτούμενων αναφέρεται και «όλο το μέρος και περιοχαίς βαλμένα στον τόπον ονομαζόμενον langadi, με όλα της τα δένδρη συκκιάς τα οποία είναι συμιά των υποτακτικών του Αντωνίου Βενιέρη Συφνίου».

Το πιν. Λαγκάδι και εν Άνδρω και αλλού.² Εις την περιοχή ενδείξεις γεωμετρικών οικήσεων ή ταφών, σχέσιν έχουσαι προς την εις την Ακρόπολιν του Αγίου Ανδρέου πόλιν. (Βλέπε πιν. Άι (Α)Ντριάς).

Λαζαρή (στου). Θέσις παρά τον Άι Νικόλα τ' (Α)Ερινά. Εκεί και πηγάδι γνωστόν ως «Στο νερό του Λαζαρή».

Λαζάρου (στου). Στα Ν. του λιμ. Πλατιαλός.

Λάκκα (στην). Λάκκα του Σακελλάριου. Θέσις παρά το x. Αρτεμώνα. Τοπωνύμιον Λάκκα και εις Άνδρον και αλλού.

Λάκκοι (στις). Θέσις στα Ν.Α. του νησιού.

Λαού (Λαγού) (στου). Στο ύψωμα Κατσιστρία υπεράνω του λιμ. Βαθύ.

Λειψάνα (στην). Τόπος στα Β.Α. του νησιού υπό τον λόφον όπου ο ναίσοκος τ' Άι Σιλίβεστρου (Άγιος Σύλβεστρος) παρά τα μεταλλεία του Αγ. Σώστη. Ο Κάρ. Γκιών ετυμολογεί το τοπωνύμιον από τους σωρούς της σκουριάς του μολύβδου των αποκειμένων εκεί από της αρχαιότητος και προερχομένων εκ

των μεταλλουργικών εργασιών του μεταλλείου τ' Άι - Σώστη χαμπλότερον ευρισκομένου. Την άποψη αυτήν υποστηρίζει και η Th. Bent, συγγραφέας του "The Cyclades" 1885, η οποία, συν τοις άλλοις, ερανίζεται και από τον Κ. Γκιών. Προσωπικά πιστεύω ότι το πιν. σκέοιν έχει με λειψανα προϊστορικών συνοικισμών, αφανών ίσως εις τον μη ειδικόν, ασφαλώς όμως ευρισκομένων εις την περιοχήν. Και την υποψίαν μου αυτήν στηρίζω εις τα παραδόσεις περί της εκεί υπάρξεως ταφών (ίσως και ολόκληρου νεκροταφείου) των κατοίκων των πιθανολογούμενων συνοικισμών. Κατά τους βολατόρους της περιοχής το πιν. εκ της εις την περιοχήν υπάρξεως αυτοφυσούς λαψάνας εις μεγάλας εκτάσεις (Λαψάνα είναι είδος εκ των λεγομένων «τσιμπιτών», ίσως Σινάπι το αρουραϊόν ή και το *sinapis arvensis*).

Λευκίδια (στα). Θέσις στα Α. Εκεί φρυκτωρία (αρχ. πύργος) καθώς και πηγή.

Λεύκες (στις). Τοποθεσία παρά το χ. Κάτω Πετάλι όπου χειμάρρος και (φλέα) πηγή νερού.

Λεύκο (στο). Στα Α. του νησιού.

Λιαβρούχα ή Γιαβρούχα (στού). Βλέπε Γιαβρούχα.

Λιθαδάκια (στα). Θέσις στα ανατολικά του νησιού, επάνω από την θάλασσα. Το πιν. εφ' όλης της εκτάσεως μέχρι του μικρού κολπίσκου γνωστού υπό την αυτή τοπωνυμία. Εκεί εκβάλλει ο χειμάρρος Βασιλοπόταμα (τα). Όταν, λόγω καιρικών συνθηκών η θάλασσα αποσύρεται, αποκαλύπτεται μικρή ακτή γεμάτη χαλίκια όπου και πηγή γλυκού νερού. Πρόκειται βεβαίως για εκβολή υπογείων ρευμάτων προερχομένων από βυθισμένες πηγές που ακολουθούν τον φυσικό τους δρόμο προς την θάλασσα, κάτω όμως από την κοίτη του χειμάρρου. Όταν η θάλασσα κατακλύζει την μικρήν ακτή η πηγή εκβάλλει βεβαίως υπό την επιφάνεια της θαλάσσης. Η μικρή αυτή ακτή υπήρξεν άλλοτε γνωστή σαν «Το μέρος που πατούν τ' ανάπλια». Τούτο διότι η θέσις ήταν κατάλληλος λόγω της εκεί υπάρξεως της πηγής του γλυκού νερού και εκ του ότι είναι το μόνον βατόν σημείον της γύρω αποκρήννου περιοχής. Σήμερα όμως, τα ανάπλια είναι από τα υφαντά που έγιναν σχεδόν άγνωστα πλέον στις νοικοκυρές της Σίφνου και η θέσις που πατούσαν τ' ανάπλια μένει αχρησιμοποίητη, και το δεύτερο αυτό τοπωνύμιο έχει λησμονηθεί, παραμείναντος του πρώτου, Λιθαδάκια (στα). Και το πιν. αυτό προέρχεται από τα ελάχιστα καλλιεργήσιμα λουράκια γης, που διαμορφώνονται σε αρκετό ύψος επάνω από τη θάλασσα και που μέσα στην γύρω πετρώδη περιοχή συγχωρείται το ότι πήραν το όνομα Λιθαδάκια. Υπήρξαν ποτέ ιδιοκτησία του Κωνσταντίνου Καρύδη.

Λιθαδάς (στον). Ο γνωστότερος σαν «Ποταμός των Καμαρών». Εκεί και αρχαίος πύργος (φρυκτωρία). Κατά τις εκβολές του χειμάρρου αυτού προ του λιμένου σχηματίζεται από τις προσχώσεις εύφορος έκτασις που καταλαμβάνεται

από αμπέλια και κωράφια. Σε μεγάλες βροχοπτώσεις που τα νερά υπερχειλίζουν το συνηθισμένο «καράρι» οι τοίχοι και συχνά και το κώμα των παρακειμένων αμπελώνων και κωραφιών παρασύρεται προς τη θάλασσα αφήνοντας τους ιδιοκτήτες στην απελπισία του προσδιορισμού των ορίων της ιδιοκτησίας των που πολλές φορές καθίσταται αδύνατος. Η κοίτη αυτή του ποταμού υπήρξεν η πρώτη και φυσική οδός των ταξιδιωτών από Καμαρών προς τα κωριά του εσωτερικού, μέχρι της θέσεως «Ανάθεμα» όπου τα «σκαλάκια». Η μόνη βαθιά αυτή οδός ήτο εν χρήσει μέχρι της κατασκευής του λεγομένου «Ίσιου δρόμου» Καμαρών - Απολλωνίας.

Λιθίου το Νερό ή Το Νερό του Λιθίου (στο). Πηγή παρά τον χειμάρρον του Βάνη (βλέπε πιν.) παρά τον λιμένα Βαθύ. Λιθι (το) στο τοπικό ιδίωμα σημαίνει το ολιθιον (άωρο σύκο). Ακούγεται και ως παρωνύμιον. Το λιθι (με την έννοια του ανοήτου) γενική του λιθίου. Σημειώ τις λεπτομέρειες, προφανώς επουσιώδεις δια την περίπτωσιν της συγχύσεως προς την λ. λήθη (η). (Πρόβλεπε την ποιητική έκφρασι «Το νερό της λήθης»).

Λίμνες (στις). Τόπος επί λόφων «Οι λόφοι των Λιμνών», παρά το κωριον Αρτεμώνας, που συναντάται και αναλλοίωτον και εις επίσημα έγγραφα του 1700. (Η από 23 Ιουνίου 1700 έκθεσις του Λατίνου Επισκόπου Σύρου Αντωνίου Ιουστινιάνη προς το Συνέδριον της Προπαγάνδας της Πίστεως εν Ρώμη - βλέπε εφημερίδα «Σίφνος», Μάρτιος 1937). Υπό την σημερινήν, τουλάχιστον μορφή του ουδόλως βοηθεί εις την συσχέτισίν του με τη λ. λίμνες, όπως ήδη εκφέρεται. Όχι αστόχως θα έπρεπε να υπομνήση κανείς το σύννηχον τοπωνύμιο Ρήμνες (γεν. Ρημνών) εις το οποίον αναζήτησε και το ετυμολογικόν, προβλέποντας και την γνωστήν και εν Σίφνω εναλλαγήν του ρ. και λ. (ίσως λοιπόν αρχικώς να εκφέρετο ως ρήμνες, παραφθαρέντος του πιν. εις λίμνες και ουχι λίμνες ως ήδη εκφέρεται).

Λίμνη (στην) των Καμαρών, μικρόν έλος επί της αμμώδους ακτής του λ. Καμάρες, που σχηματίζεται από την εκβολήν των υπογείων υδάτων που φθάνουν μέχρις εκεί υπό την επιφάνεια της κοίτης του χειμάρρου. Κατά την θαλασσοταραχήν το έλος ενοείται με την θάλασσαν και δια της πλημμυρίδος εμπλουτίστηκε δια γόνου που προσηρμόσθη και ανεπτύχθη εις το γλυκύ νερό. Παλαιότερα έγιναν πολλές ανεπιτυχείς προσπάθειες για την αποξήρανσίν του. Ήδη το μέρος εδενδροφυτεύθη και αξιοποιείται τουριστικώς.

Λίμνη (στην). Θέσις παρά τον ορμίσκον Βρουλιδία. Εκεί και πηγή νερού.

Λόγγος (στον). Θέσις στο χ. Καταβατή, όπου το νεκροταφείον του κωριού με ναόν τιμώμενον επ' ονόματι του Τιμίου Σταυρού. Έτσι το πιν. μετεσχηματίσθη εις «Σταυρόν του Λόγγου» (στον). Εκεί και κοινοτικό πηγάδι «Το πηγάδι του Λόγγου» με καλό μεν νερό πλην όμως αποφεύγεται η χρησιμοποίησις του διότι «ο» αυτό στραγγίζουν τα νερά του υπερκειμένου νεκροταφείου».

Λόντζια (σπνν). Ο περί την είσοδον του Κάστρου τόπος. Και επειδή πέντε είναι οι Λόντζιες (Μεσαιωνικά είσοδοι) στο Κάστρο, πέντε και οι θέσεις με αυτό το όνομα. Προς διάκρισιν χρησιμοποιείται και το όνομα του πλησιέστερου, προς εκάστην είσοδον, συνοικισμού. Καθορίζεται ούτω: (Στη) Λόντζια του Χαντακιού ή της Θεοσκεπάστης (σπνν) Λόντζια του Βενιέρη (σπνν) Οθριακή, η Μικρή Λόντζια, η λεγομένη και Πορτάκι (στο). Και στ' Ανατολικά η Λόντζια τ' Άι Γεωργίου και η Λόντζια η γνωστή σαν «Πόρτο» (στο).

Λούκα (σπου). Στου Λούκα τα σπιτάκια. Τοποθεσία ανατολικά της θέσεως Σππλιά του Σινιόρη (βλέπε τοπωνύμιον). Λέγεται ότι εκεί υπήρξαν τα αγροτόσπιτα κάποιου λεγομένου Λούκα. Ως Λούκας εκφέρεται το όνομα Λουκάς εις Σίφνον. Π.χ. ο Άι - Λούκας, «Ο Λούκας ο Σαμψών», «του Λούκα τα σπιτάκια» κ.λπ. κ.λπ.

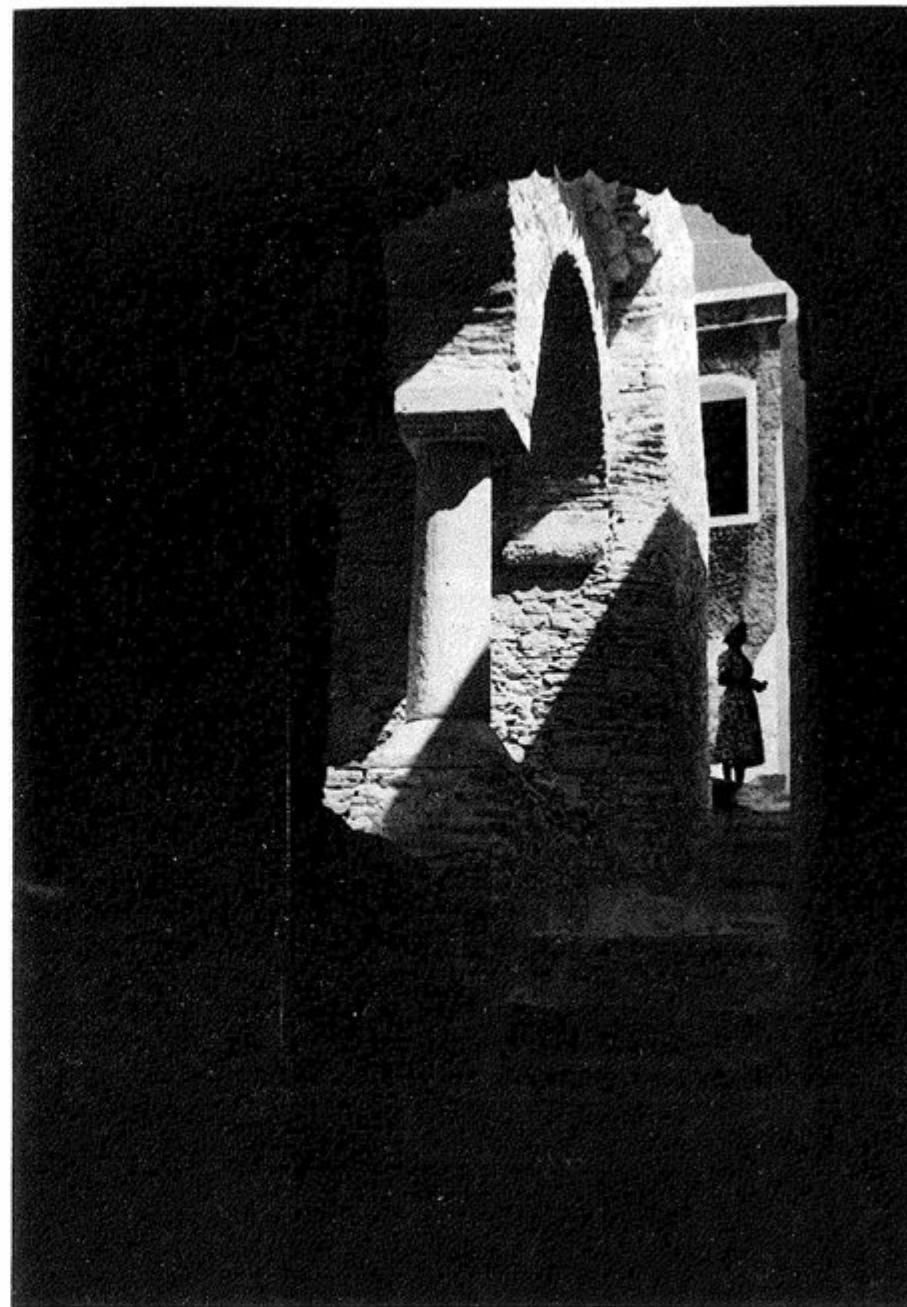
Λούκι (στο). Κολπίσκος σπνν Β.Α. παραλία του νησιού.

Λουμπάρδες (στις). Θέσις σπνν Αν. Ακτή. Το τπν. και αλλαχού. Ως Λομβάρδα εις Βάρκινα Σαρωνικού (Λιμπαρδοσουλιά, Λεξ. «Ήλιος», τ. 12, τεύχος 9ον, σελ. 413). Ως Βομβάρδα - λεξικόν Πρωίας-). Μήπως παραφθορά της λ. Μπουμπάρδα (βλέπε Ποιητική Ανθολογία υπό Λίνου Πολίτου Βιβλ. Β'. Μετά την Άλωσιν, σελ. 155). Ως Μπουμπάρδα η λ. εις δημοτικά τραγούδια 15ου - 16ου αιώνας με την σημασίαν πυροβόλου τινός όπλου. Λουμπάρδες, κατά ταύτα θέσις όπου ποτέ πυροβολείον; (βλέπε και τπν. Πυροβόλι (στο). Και σύννηχον ρήμα, εις το τοπικόν ιδίωμα: Λουμπάρω. «Όταν θα σε χορέψουνε μπροστά θα σε λουμπάρω». Φράσις που λέγεται σε προσφιλή γυναικεία πρόσωπα, μνηστή, αδελφή, θυγατέρα. Και Λούμπα (η) και Λουμπάρισμα (το) σημαίνει το να πετάξης ψηλά επάνω από το χορευτικό κύκλο «μια χούφτα» κέρματα τιμώντας με τον τρόπο αυτό την κοπέλλα που χορεύουσε «μπροστά». Βεβαίως τα κέρματα μαζεύουσε τα παιδάκια που τυχαίνουν εκεί κοντά. Όταν άλλοτε οι νέοι οπλοφορούσαν έρριχναν πυροβολισμούς με τα όπλα εκείνα της τσέπης ή και με δίκανα κυνηγιού. Οι πυροβολισμοί είχαν την ίδια σημασία του κατοπινού λουμπαρισματος. Ίσως οι τότε πυροβολισμοί ελέγοντο επίσης λουμπάρισμα και η ονομασία επεξετάθη και περιέλαβε και το μετά ταύτα καθιερωθέν συνώνυμον έδιμον της ρίψεως κερμάτων. Εάν η υπόθεσις αυτή είναι αληθινή τότε περισσότερο πιθανή είναι η σχέση Μπουμπάρδας - λουμπάρδας.

Λουρί τ' Αβάντζου (στο). Μέρος της περιοχής Τρουλλακιού (σπου) επί του δρόμου προς Χερώνησον. Άλλοτε λωρίς αγρού που αποθανάτισε η λαϊκή μούσα: «Κάτω στ' Αβάντζου το λουρί θερίζει το Κερά Φλουρί». Είναι το γνωστό διστιχο που με την αλλαγή του τοπωνυμίου, αναλόγως του ενδιαφέροντος του τραγουδιστή διέσσωσε πλήθος τοπωνυμίων του νησιού (πρόβλεπε και τπν. Κάκου, Αλλούρδου κ.λπ.).

Λυγαριά (η). Χειμάρρος παρά την θέσιν Λυ(γ)αροκόπι του Αρτεμώνα.

Λυ(γ)αροκόπι (στο). Άλλοτε κοίτη χειμάρρου, κατάφυτη από λυγαριές.

Λόντζια στο Κάστρο.

Απ' εκεί επρομπεύοντο την πρώτην ύλη οι τεχνίτες της εποχής για να πλέξουνε βεργοπάνερα. Σήμερα συνοικισμός του χωριού Αρτεμώνας. (Λυ(γ)αριά και κόπτω). Ο τόπος έχει και σήμερα πλουσίαν και παντοειδή βλάστησιν καθώς και άφθονα πηγάδια εκ του ότι διαρρέεται από δυνατές φλέβες νερού.

Λυ(γ)ερού (στου). Θέσις παρά τον Άι - Λούκα όπου και πηγάδι. Ίσως εκ του λυγαρεών - ήτοι τόπος όπου λυγαριές - κατά το ελαιών. Εις Άνδρον απαντάται ως Λυώνας (εκ του Λυγώνας και όχι ελαιώνας ως ο Πασχάλης ετυμολογεί).

(Γ)Λυφό (στο). Κολπίσκος στα Β.Δ. της Σίφνου παρά την Χερώνησο. Το τωπώνυμο δίδεται συνήθως εις τόπους όπου υπάρχει πηγή με υφάλμυρο νερό.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. και 2. Η ελληνικότης της λ. Λαγκάδα και Λαγκάδι ημφεοβητήθη, ως θεωρηθείσης ολαθικής προελεύσεως (G. Mayer, Neugr. Stud, II 37 και Vasmer B, Z, XVIII 663). Της ελληνικότητος της υπερημύνθησαν ο Σ. Ξανθουδίδης (Λεξ. Αρχ. Αθηνάς, 26, 155), και ο Φ. Κουκουλής, όπου ανωτέρω (30) σελ. 36. Τέλος, ο Χατζηπιάννου λέγει ότι αύτη απαντάται στο Λειμνάριον του Μόσχου -βυζαντ. συγγραφέως του βου αιώνος (P.G. LXXXVII, 3025), ως λαγγάδα. («Αθηνά», τομ. 37, σελ. 141, κ. Χατζηπιάννου, Σύμμεικτα ετυμολογικά.)

M

Μάγγαρη (στου). Χειμαρρος στα Ν.Δ. που χύνεται στον λεγόμενο «Ποταμό του Βάννη» (Βαθύ).

Μάερα (στου). Τόπος στα Β.Α. του όρμου Βαθύ, παρά την θέσιν Κοσκινάς το λεγόμενον «Σπιτάκι του Βαλαριστού».

Μάγκανα (στα). Τοποθεσία στα Β.Α. του νησιού όπου παλαιά Μονή τιμωμένη ιδιαιτέρως από τους κατοίκους, κυρίως, της Επάνω Κοινότητος. Η Μονή αφιερωμένη στην Παναγία υπήρξεν ιδιοκτησία του ποτέ Παπ' Αντωνάκι Χρυσογέλου (1750)¹. Τούτος υπήρξε πατέρας του Νικολάου Χρυσογέλου (1780-1857), του μετέπειτα διδασκάλου, Φιλικού, Υπουργού, Γερουσιαστού κ.λπ. (Βλέπε την Παναγιά τα Μάγκανα.)

Μαέτθου (στου). Τόπος παρά την θέσιν Βλισσιδι όπου και πηγάδι, το λεγόμενον του Μαέτθου (αναγραμματισμός του Ματθαίου;).

Μάινας (στον). Ωραιοτάτη τοποθεσία μεταξύ Πουλάτης και Κάστρου, όπου μικρός ναός τιμωμένος επ' ονόματι... και επ' ονόματι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (6 Αυγούστου), καθ' ην εορτάζει. Εκεί περνούσε τα καλοκαίρια γράφοντας, ο ποιητής Ιωάννης Γρυπάρης.

Μαίστρα (στην). Ο νότιος κάβος του όρμου Βαθύ. Παρά την θέσιν αυτήν και το σημεϊον Αγριλιά (στην), όπου από το 1965 εγκατεστάθη αυτόματος φάρος.

Μαλόγρηου (στου). Τόπος στο χωριό Σταυρί (Απολλωνία). Εκεί και κοινοτικό πηγάδι, με άριστον, λέγεται, θεραπευτικό δια τας νεφρικές παθήσεις νερό, «Πηγάδι του Μαλόγρηου». Κατά κάποιαν εκδοχήν το την. εκ του ότι εκεί συνήθως μάλλωναν για τη σειρά λήψεως νερού οι γριές του χωριού, διότι δεν υπήρχε άλλο πηγάδι για να προμπευτούν νερό ενώ οι κάτοικοι ήσαν πολλοί.

Μαμίκιλας (στου). Κάβος στην Α. ακτή του νησιού.

Μαναλή η Μπελλαβίστα (στου). Στα Β.Α. του νησιού, βορ. του χωριού Αρτεμώνας. Θέσις δεσποζούσα της Αν. πλευράς της Σίφνου με έξοχη θέα. Από την λεπτομέρεια αυτήν και το τοπωνύμιον Μπέλλα - Βίστα (Καλλιθέα) δοσμένο από τους Φράγκους στις αρχές της χιλιετηρίδος.

Μανιάτικα (στα). Συνοικισμός του χωριού Κάστρο, όπου πρωτοεγκαταστάθηκαν κάποτε μερικές οικογένειες από τη Μάνη, των οποίων οι απόγονοι διατηρούσαν ακόμα προ 50ετίας την ανάμνησιν της προελεύσεώς των.

Μανιταριές (στις). Τοποθεσία παρά το ακρωτήριο Νάπος.

Μάντρες του Αβράμιου (στις). Θέσις στη «Βορεινή» υπό τον Άι - Συμεών. Η περιοχή ανήκε στον ποτέ ιεροδιάκονο Αβράμιον Μαγκανάρη τον λεγόμενο και Διάκαρο (ο), λόγω του υψηλού του αναστήματος. Ο Αβράμιος υπήρξε προφανώς αγιογράφος, διότι εις την διαθήκην του Σίφνιου λαϊκού ζωγράφου και Δευτερεύοντος Σίφνου Αγαπίου Πρόκου αναφέρεται «τα σχέδια όλα της τέχνης του ανεψιού μου Αβράμιου δια να δουλεύη την τέχνη με την ευχή μου...» Η έκτασις όπου οι «μάντρες του Αβράμιου», αντιπροσώπευαν «Εθνικήν γην» αποδοθείσαν στον Αβράμιον υπό της Κυβερνήσεως του απελευθερωθέντος Έθνους «ένεκα εθνικών υπηρεσιών του κατά την Επανάστασι». Ο Αβράμιος που ήταν ανεψιός του ανωτέρω λαϊκού ζωγράφου Σίφνου Αγαπίου Πρόκου, γνωστού ως Δευτερεύοντος Σίφνου, και υιός της αδελφής εκείνου Μαρίας, συζύγου του ποτέ Παπά Μαγκανάρη, υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρίας χρισθείς από τον Νικόλαον Χρυσόγελον, τον οποίον και ηκολούθησε στην Πελοπόννησο μαζί με άλλους συμμαθητάς του, που μπορούσαν κατά την ώραν της εξεγέρσεως «να σπκώσουν ντουφέκι». Πήρε μέρος στη μάχην των Δερβενακίων όπου και τραυματίστηκε.

Μαντροκαθισκίο (στο). Διάφορες θέσεις του νησιού όπου κάποτε ενδιαιτώντο αιγοπρόβατα. Ανάλογα πιν. εκ της αυτής αιτίας: Μόνιασμα (εκ της μεσαιωνικής λ. Μονή, μονιά ήτοι λιμέρι). Εν Σίφνω και ρήμα Μονιάζω με την σημασίαν του μαντρίζω, περιορίζω, το κοπάδι εις την μάντρα. (Βλέπε μεσαιωνικά τραγούδια προ της Αλώσεως, από Ποιητική Ανθολογία του Λίνου Πολίτου).

Μαργαριτρά (στου). Τόπος παρά τον Σταυρό του Φάρου.

Μαρωνιά (στην). Αγροτική θέσις στον χείμαρρο παρά το χ. Κάστρο. Εκεί το γνωστόν σήμερα, κτήμα του ποτέ Αρεοπαγίτου Αντωνίου Ζηλήμονα και νυν καθηγητού Πανεπιστημίου κ. Γ. Μαριδάκη. Παρά το κτήμα αυτό και τα ερείπια καθολικής εκκλησίας.

Μάρμαρα (στα). Στα Β.Δ. του νησιού παρά τα Βρουλιδία. Συνήθως τοπωνύμια όπως Μάρμαρα ή Ελληνικά κ.λπ. προειδεάζουν ότι η περιοχή έχει σχέση με τόπον αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Μάρμαρο (στο). Τόπος παραθαλάσσιος παρά τον όρμον Φάρου.

Μαξελάρες (στις). Παραθαλάσσιοι επίπεδοι γκριζόλευκοι βράχοι στην απόκρημνη ακτή της «Εφταμάρτυρος» παρά το χωριόν Κάστρο.

Μαύρικα (στου).

Μαύρη Σπηλιά (στην). Δυσκόλου προσπελάσεως σπηλιά παρά τον λιμένα Καμάρες.

Μαύρο Βουνί (στο). Ύψωμα στα Α. του νησιού, βορείως του χωριού Ξάμπελο. Το πιν. και εν Κύπρω ως Μαυροβούνια.

Μαύρο Χωριό (στο). Θέσις επί υψώματος στα Ν.Δ. Εκεί εξωκκλήσι τ' Άι Γιάννη με συγκρότημα κελλιών, οφειλόμενο εις τον αξιέπαινον ζήλον φιλοπροόδων φιλοθρησκών Σίφνιων, που συνέπηξαν προς τον σκοπόν αυτόν το ομώνυμο Αδελφάτο, με επιτεύγματα άξια θαυμασμού.

Στην περιοχή ερείπια οικισμού. Η παράδοσις θέλει τα εις την θέσιν αυτήν λείψανα ως υπολείμματα παλιού χωριού που αφανίστηκε από ξένους θαλασσινοούς επιδρομείς και κατά κάποια άλλη εκδοχή από επιδημικήν ασθένεια.

Μαυρούδη (στου). Θέσις επί της οδού προς Πλαταλιόν· εκεί και εξώκκλησο του Άι Γιάννη.

Μελιγγός ή Μελιγγός (στον). Κάβος στην Β.Δ. άκρη της λεγομένης «Χερρονήσου». Το πιν. και εν Χίω. Ίσως εκ του ίλιγγος (ζάλη) που καταλαμβάνει τον διερχόμενον την υψηλήν κρημνώδη ακτήν. Βλέπε «Ετυμολογικά: Τοπωνύμια της Χίου και παρεπόμενα», σελ. 9, κ. Α.Γ. Σαλιάρη και τα εκεί σημειούμενα. Πρόσθετες ότι «Μελιγγοί» οίκος ευγενών Ελβετών της Φραγκοκρατίας για τον οποίο μιλά ο W. Miller στην «Φραγκοκρατία εν Ελλάδι» (βλ. μετάφρασιν του έργου υπό Σ. Λάμπρου, τόμ. Β', εν τέλει όπου παρατίθεται πίναξ ονομάτων και πραγμάτων. Εκεί υπό στοιχείον Μ. βλέπε «Μελιγγοί». Βλ. και παραπομπήν εις τομ. σελ. 60, 61, 1774).

Το κατωτέρω από «Χιακήν Επιθεώρησιν», τεύχος 24ον, Νοέμβριος 1970:

«Ετυμολογικά». Κατά το πλείστον Χιακόν, υπό Α. Γ. Σαλιάρη, σελ. 200, «Μελιγγονας είναι το μερμηγκί το οποίον δηλούται επίσης δια των όρων μελιτακας και μελιντακος. Ο μελιγγονας δεν επιχωριάζει εν Χίω, όπου όμως ακούεται ο μελιτακας και η μελιτακιά. Το Ζακυνθινόν Λεξιλόγιον του κ. Κονόμου καταχωρεί: «Μελιγκόνι (το) = το μερμηγκί, μερμηγκιά. «Ο κόσμος στο πανηγύρι ήταν μελιγκόνι». Το Γλωσσάριο Κεφαλληνίας του Τοισέλη δημοσιεύει: Λιγγόνι, ο μικρός μύρμηξ. Βλαστός, 437 «Μερμηγκί, μέρμηγκας, μελιγγόνι, μελιτακας, σκλίπωνας, Μερμηγκοφωλιά. Formicidae. Ο Άμαντος εις Γλωσσικά Μελετήματα 517, γράφει: «Ο Κουγέας παρατήρησεν [Περί των Μιλιγγών του Ταυγέτου] ότι εις την Μάνην υπάρχει το κύριον όνομα Μελιγκόν, αλλά και το δηλυκόν του επιθέτου μελιγκόν· μελιγκιά γίδα λέγεται η έχουσα το χρώμα του μέλιτος, ως ουσιαστικόν δε το μελιγκόν δηλοί την μέλισσαν. Αι λέξεις αύται της Μάνης προερχόμεναι πιθανότατα από το μέλι, ενισχύουν την γνώμην ότι η λέξις Μελιγκός δεν είναι ολαθική. Τέλος, ο Χατζηδάκης

εν «Αθηνά», 29, 211, ετυμολογεί τον μελίτακα κατά το μέλι + κατάλ. —ακός.
Έχω την γνώμην ότι παρά το γεγονός ότι ο μεν λίλικος και το μελιγκόν είναι ονόματα του σφηκός και της μελίσης αντιστοίχως, ο δε μελιγγονας, ο μελίτακας και το λιγγόνι του μύρμηκος, όλα έχουν ετυμολογικόν πρόγονον το όνομα ετέρου όλων εντόμων του ολιγγου. Οι παλαιοί λεξικογράφοι μας δίνουν τας εξής πληροφορίες:

Ηούχιος: ολιγιοί = είδος ακριδών, τινές ριζιδιον όμοιον βολβού.

Σουίδας: ολιγγοί = ο γόνος των ακριδών.

Φώτιος: ολιγγοί = γένος ακριδών.

Φαίνεται ότι εκ του γένους των ακριδών διασταλέν το όνομα, εκάλυψε και άλλα είδη εντόμων διαβιούντων κατά σμήνη. Αξιοσημείωτον είναι ότι και κατά τους αρχαίους χρόνους παρατηρείτο το ίδιο φαινόμενο. Ούτω ενίπες ονομάζοντο πτερωτά έντομα κατατρώγοντα τους ψήνας (= τα μυιγάκια των ερινέων), αλλά και μικροί μέρμηγκες. Πρβ. Βλαστού ένθ. αν. 437 Μερμήγκι, μέρμηγκας, μελιγκόνι, μελίτακας, οκλίπωνας (όπου βεβαίως εκ του κνιψ - σκνιψ).

Μέλισσα (σπν). Τόπος υπεράνω της θαλάσσης παρά την θέσιν Γενναριά (σπν) εις τον όρμον Βαθύ. Στο τοπικόν ιδίωμα ονομάζουν Μέλισσα και την αλλαχού Λουίζα.

Μερσίνη (σπν). Στο «μισόστρατο» από το χωριό Καταβατή προς όρμον Βαθύ. Εκεί και πηγή νερού.

Μέσα γουρνί. Στα Β.Δ. του νησιού. Ν.Α. κείται η θέσις Γουρνί (στο).

Μεσοβούνι (το). Ύψωμα παρά τον λιμένα Πιατιαλός.

Μέσα Κάστρο (στο). Σημείον του χωριού Κάστρο. Η περιοχή του ορίζεται από την υψηλή σκάλα που από το πηγάδι της συνοικίας «Χαντάκι» οδηγεί στην θέσιν που παραδίδεται ότι υπήρξε κάποτε η «Μέσα Λόντζια» πού εκπροσίμευεν ως είσοδος του Μέσα Κάστρου. Από την Λόντζια εκείνην άρχιζαν τα τείχη του Μέσα Κάστρου που περιέβαλλαν την Μητρόπολιν την γνωστήν Κερά (Ε)Λεούσα, την Λατινικήν Εκκλησία την λεγομένην Φραγκαντώνης (ο) τιμώμένην επ' ονόματι του Αββά Αγίου Αντωνίου και του Αγίου Αντωνίου της Παδούης και τέλος τα οπίτια των αρχόντων, τελειώνοντας πάλι στη Μέσα Λόντζια.

Σαν τείχη του Μέσα Κάστρου χρoσίμευαν τα οπίθια των πολύ υψηλών οπιπιών των οποίων η πρόσοψις έβλεπε μέσα στην περιοχή του Μέσα Κάστρου. Σήμερα βέβαια βλέπει κανείς πως τα οπίθια των οπιπιών αυτών έχουν πια αποκτήσει ανοίγματα και προς την πλευρά του έξω Κάστρου. Τα πορτοπαράθυρα αυτά είναι μεταγενέστερα δημιουργήματα των περιόδων εκείνων των κινδύνων και της ανάγκης υπάρξεως του «Μέσα Κάστρου».

Μέσα στην περιοχή του ποτέ Μέσα Κάστρου τα οπίτια δεν έχουν αυλές και οι μεταξύ των οπιπιών στενωποί αποτελούν κοινοχρήστους χώρους των εκατέρωθεν οπιπιών. Σημειώνει έτσι κανείς κτιστές κοινόχρηστες γούρνες

πλουσίματος ρούκων, μικρές τετράγωνες ταγίοτρες, γούρνες δηλαδή πελεκημένες στην πέτρα της ρίζας των «καντουινών» που κάποτε δεχότανε τα απορρίμματα, με τα οποία τρεφότανε οι πλανώμενοι μέσα στα στενοσόκακα εκείνα, χοίροι.

Παρατηρεί ακόμα κανείς στο κέντρον των πλακόστρωτων στενωπών, χαντάκια διαμορφωμένα από ορθές πλάκες που δεχόταν και οδηγούσαν τα νερά στο αποχετευτικό σύστημα, ενώ ένα άλλο σύστημα οδηγούσε τα όμβρια των δωματίων στην κοινή στέρνα όπου αποθηκεύετο το νερό για την οικιακή χρήση των κατοίκων (και κατά την περίοδο πολιορκίας και προς πόσιν).

Ένα δεύτερο δηλαδή ασφυκτικό Κάστρο δημιουργημένο μέσα στον ήδη περιορισμένο χώρο του Κάστρου. Ένας οικισμός συγκροτημένος για την παροχή μιας ύστατης, τραγικής, προστασίας των οσίων και των ιερών, όταν οι πύργοι και οι φρουρές του κυρίως Κάστρου έπεφταν στα χέρια των πολιορκητών που, επί τέλους, πατούσαν τα τείχη και κυρίευαν τις Λόντζιες.

Πρέπει να υποθέσουμε ότι όλ' αυτά τα θαυμαστά και για την εποχή μας επινοήματα χρησιμοποιήθηκαν μετά τον Μέσον αιώνα, που ως γνωστόν παρατάθη στις Κυκλάδες πολύ περισσότερο από ό,τι στους άλλους τόπους και μάλιστα τους εξωελληνικούς. Όταν δηλαδή ο ποτέ πύργος του Δυνάστη είχε δώσει την θέση του στο μικρό χωριό που δημιουργήθηκε μέσα στα τείχη που κάποτε περιέβαλλαν τον ηγεμονικόν οίκον και τα παραρτήματά του.

Το Μέσα Κάστρο σε γενικές γραμμές συμπίπτει με την αρχαίαν ακρόπολι της πόλης της Σίφνου, που ήκμασε την χρoσή εποχή του νησιού μας.

Μεταλλεία (στα). Τοπωνύμια διαφόρων θέσεων του νησιού όπου οι εισοδοί των σήμερον γνωστών αρχαίων μεταλλείων. Το πιν. χρησιμοποιείται ακόμα και για θέσεις που υπάρχουν επί της επιφανείας απορρίμματα ή υπολείμματα μεταλλευμάτων εκ των νεωτέρων μεταλλευτικών εργασιών αλλά και για θέσεις όπου λείψανα των εγκαταστάσεων μεταφοράς ή απλώς φορτώσεως μεταλλεύματος της τελευταίας Γαλλικής εταιρίας εκμεταλλεύσεως των ορυχείων. (Βλέπε 'Αι Σώστης όπου το ένα από τα τρία γνωστά σήμερα αρχαία μεταλλεία της Σίφνου).

Το δεύτερον ευρίσκεται εις τας κλιτείες του βουνού τ' 'Αι (Ν)Ηγία εις την θέσιν Κάφαλος (βλέπε πιν.), όπου η τοποθεσία Τσιγγούρες (βλέπε πιν.). Επί πολλά χρόνια προσπαθούσαν ματαιώς να εύρουν την είσοδον του δευτέρου αυτού εκ των αρχαίων μεταλλείων του τόπου. Τέλος απεκαλύφθη καλυμμένη από θάμνους και δέντρα.

Και αυτό το Μ. είναι καθ' όλα όμοιο προς εκείνο του 'Αι Σώστη. Το μόνο επί πλέον είναι:

1) Ότι τα τοιχώματα των στοών φέρουν ακόμα ίχνη αργύρου, και πιθανόν από το Μ. αυτό να εξήγαγον τον θειούχον άργυρο.

2) Ότι μέσα στο Μ. αυτό ευρέθηκαν κωνιά που περιείχαν σίδηρο και που εκρυσταλλώθηκαν στην τήξη των μετάλλων, και

3) Ότι ευρέθηκαν επίσης τεμάχια αρχαίων αγγείων και λύχνων, οκεύη δηλαδή που μετεχειρίστηκαν οι αρχαίοι εργάτες που ειργάσθησαν στο Μ.

Το τρίτον από τα αρχαία είναι το της Βορεινής στην θείον Καμάρες. Εκεί στο Δ. μέρος του λιμένος και εγκαταστάσεις φορτώσεως μεταλλεύματος επί πλοίων. Επίσης εγκαταστάσεις των νεωτέρων εταιριών εκμεταλλεύσεως, προφανώς δια κατεργασίαν τινά του μεταλλεύματος, εάν κρίνη κανείς από την μέχρι το 1965 σωζομένην εκεί υψικάμινον, την γνωστή στους κατοίκους ως «Καμινάδα» και τας άλλας αναλόγους εγκαταστάσεις.

Από την κατά την αρχαιότητα εκμετάλλευσιν, των επί της επιφανείας οχεδόν ευρισκομένων μεταλλευμάτων της Βορεινής διεσώθησαν τα πολλά σπήλαια της ακτής (τα σήμερον υποκατασταθέντα υπό των διαφόρων «μαγαζιών» – βλέπε την. Καμάρες –), τα οποία οι κάτοικοι ονόμαζαν καμάρες δια το τοξωτόν της εισόδου των. Κατά κάποια εκδοχήν στη λεπτομέρεια αυτή οφείλεται και το την. Καμάρες.

Μεταλλεία στον όρμον Φάρος. Παρά το Δ. του όρμου εγκαταστάσεις των τελευταίων εκμεταλλεύσεων, δια την φόρτωσιν μεταλλεύματος επί πλοίων, προς μεταφοράν εις Λαύριον δια κατεργασίαν. Το μέταλλευμα έφθανεν εις Φάρον δι' εναερίων βαγονέτων από τα σημεία εξορύξεως. Η Γαλλική Εταιρία εκμεταλλεύσεως των Μεταλλείων Σίφνου, έπαυσεν, το πρώτον εργαζομένη, κατά Ιούνιον 1884, επαναλειτουργήσασα κατα τας αρχάς του αιώνος. Εις Φάρον και αρχαίος Πύργος.

Σημείωσις: Η ύπαρξις μεταλλείων εις Σίφνον την κατέστησε την πλουσιωτέραν των Κυκλάδων. Κατά την ακμήν του νησιού περί το 525 π.Χ., η Σίφνος έκτισε εις τους Δελφούς τον περίφημον ανά τον κόσμον (αρχαίον και σήμερινόν) Θησαυρόν της. Την εποχήν εκείνην οι Σίφνιοι ηρώτησαν την Πυθίαν εάν τα αγαθά που τότε απελάμβαναν θα τα είχαν επί πολύ. Απήντησε δε η Πυθία (Ηρόδοτος 3, 57):

«Άλλ' όταν εν Σίφνω Πρυτανία λευκά γέννηται λευκόφρυς τ' Αγορή, τότε δη δει φράδμονος ανδρός φράσασθαι ξύλινον λόχον, κήρυκα τ' ερυθρόν».

Δηλαδή: Όταν στη Σίφνω το Πρυτανείο γίνη λευκό καθώς και ο περίβολος της Αγοράς, τότε χρειάζεται άνθρωπος συνειτός για να προφυλαχθούν (οι Σίφνιοι) από τον ξύλινο λόχο και τον κόκκινο αγγελιαφόρο.

Πράγματι, την εποχή εκείνην το Πρυτανείο της Σίφνου ήταν από άσπρο μάρμαρο και η Αγορά πλαισιωμένη από το ίδιο μάρμαρο. Λέγοντας Πρυτανείο θυμόμαστε το Δημοτικό εκείνο μέγαρο που όπως μαθαίνουμε και στο σχολείο έμενε η Κυβέρνησις, όπως θα λέγαμε σήμερα, και γινότανε οι συνεδριάσεις των αρχόντων, εκεί που φύλαγαν τους θεούς που προστάτευαν την πόλι κι ακόμα φύλαγαν άσπρη τη φωτιά που είχαν φέρει από την μητρόπολι.

Στη Σίφνω τέτοιοι πολιούχοι θεοί θεωρούντο ο Απόλλωνας ως Έναγρος, η Αρτέμιδα σαν Εκβατηρία και γενικώτερα ελατρεύετο ο Επιθήμιος Ζευς και ο ποιμενικός θεός Παν με τις Νύμφες. Αγορά πάλι θυμόμαστε ότι ήτανε ο τόπος που μαζευότανε καθημερινώς οι πολίτες για να συζητήσουν τα πολιτικά τους, εκεί δηλαδή που γινότανε οι συνελεύσεις του Δήμου.

Όταν όμως δόθηκε ο κρησμός οι Σίφνιοι δεν μπόρεσαν να καταλάβουν το νόημά του. Σε πολύ μικρόν όμως χρόνο τα λόγια της Πυθίας πήραν νόημα.

Από το 566 ή το 542(;) είχε καταλάβει την αρχήν της Σάμου ο τύραννος Πολυκράτης μαζί με πολλά άλλα γειτονικά νησιά. Στη διάρκεια της τυραννίας τους μια μερίδα Σαμιωτών επανεστάτησε εναντίον του χωρίς όμως επιτυχία και ο τύραννος τους εξώρισε. Οι φυγάδες εκείνοι με λίγα πλοία και χωρίς καμμία περιουσία πλεύσανε στη φημισμένη τότε για τον πλούτο της Σίφνω. Πρέπει να ήταν την εποχή του Καβουζίγια, του υπό των Ελλήνων γνωστού ως Καμβύση (Ηρόδοτος), υιού του Κύρου, βασιλέως των Μήδων και των Περσών. Οι αφιχθέντες έστειλαν στην ακτή ένα από τα πλοία τους με πρέσβεις ζητώντας από τους άρχοντας Σίφνιους δάνειο 10 τάλαντα επ' ονόματι των αρχηγών τους. Το πλοίο της πρεσβείας ήταν βαμμένο κόκκινο με μίλτον, όπως όλα τα πλοία της περιόδου εκείνης. Οι άρχοντες του τόπου όμως, ξέροντας ότι από τους πάμπτωχους εκείνους φυγάδες δεν είχαν να περιμένουν καμμίαν απόδοσι του δανείου αρνήθηκαν. Τότε οι Σαμιώτες βγήκαν από τα πλοία κι άρχισαν να πλιατσικολογούν την ύπαιθρον. Φυσικά οι Σίφνιοι κατέβηκαν από τα τείχη να υπερασπιστούν την ύπαιθρον και έτσι πιάστηκαν με τους επιδρομείς. Δυστυχώς για τους δικούς μας οι Σαμιώτες απέκλεισαν μια ομάδα των κατοίκων, που μη μπορώντας να ξαναμπούν στα τείχη ηχηματώστηκαν. Και οι επιδρομείς εζήτησαν και έλαβαν για την απελευθέρωσι των αιχμαλώτων το τεράστιον, για την εποχή εκείνη, ποσόν των 100 τάλαντων. Τόσο μεγάλο ήταν το ποσό εκείνο, ώστε απ' αυτό αγόρασαν οι Σαμιώτες την ακατοίκητη τότε Ύδρα, που είχαν στην κατοχή τους οι Ερμιονείς. Από δε τα χρήματα που επερίσσευσαν έκτισαν στην Κρήτη την Κυδωνία.

Τότε μονάχα οι αγαθοί Σίφνιοι κατάλαβαν πως ο «ερυθρός κήρυξ» του κρησμού ήταν εκείνο το κόκκινο πλοίο της Σαμιώτικης πρεσβείας, κι ο «ξύλινος λόχος» ο στολιόκος των επιδρομέων. Ήταν όμως πολύ αργά πια για την αναζήτησι του «φράδμονος ανδρός» που ανέφερε η Πυθία για να τους προφυλάξη από τον κίνδυνο που τους στέρνεσε για πάντα από τα πλούτη τους.

Πράγματι, πιστεύεται ότι από την εποχή² εκείνη το νησί δεν κατάφερε ποτέ πια ν' ανορθωθή οικονομικά. Ίσως όμως η οικονομική εκείνη καταστροφή να μην ήταν ολοκληρωτική, αφού μαθαίνουμε ότι σε χρόνο μεταγενέστερο η Σίφνος μετέχει με τα πλοία της στην υπεράσπισιν των ελληνικών τόπων. Έχει παρατηρηθεί ότι τα νησιά ακμάζουν γρήγορα χάρι στη φύση τους. Με την ίδια όμως ταχύτητα παρακμάζουν, κατά την ανάπτυξι και τον πολιτισμό.

σε σύγκριση με τις γειτονικές τους ηπειρωτικές χώρες. Όταν μάλιστα παρακμάσουν πολύ δύσκολα συνέρχονται, ακριβώς γιατί δεν διαθέτουν τα στοιχεία εκείνα που ξαναδίνουν ζωή στις ηπειρωτικές πολιτείες. Και ισχυρίζονται άλλοι ότι τόσο η άσημη γίνθηκε έκτοτε η μικρή Σίφνος, ώστε όταν, μεταξύ του 506 και 500, ο βασιλιάς της Περσίας Δαρείος κατέλαβε ωρισμένες από τις Κυκλάδες και εξήτησε προηγουμένως τα σημάδια της υποταγής, δηλαδή «γην και ύδωρ», δεν καταδέχθηκε να τα ζητήσει κι απ' την πτωχή Σίφνο, όπως κι από τη Σέριφο και τη Μήλο. Έτσι τουλάχιστον ερμηνεύει ο Α. Μπλιαράκης στα «Κυκλαδικά» (σελ. 140) την περικοπή του Ηροδότου (7,95) κατά την οποιάν:

«Και Σεριφίοι δε και Σίφνιοι και Μήλιοι εστρατεύοντο ούτοι γαρ ου έδωσαν μόνοι νησιωτέων τω βαρβάρω γην και ύδωρ».

Ο Κ. Γκιών όμως (σελ. 80 και επ.) σαν Σιφνιός, κρατά την ελπίδα ότι ο Ηρόδοτος εννοεί πως παρ' ότι ο Πέρσης βασιλεύς εξήτησε και από τους Σιφνιούς, Σερφιώτες και Μπλιούς τα σημάδια της υποταγής, μόνοι αυτοί, απ' όλους τους νησιώτες, δεν υπετάγησαν από υπερηφάνεια και γενναιότητα.

Εν πάση περιπτώσει, οι άρπαγες Σαμιώτες δεν χάρηκαν κανένα από τα αγαθά που απέκτησαν από την λεηλασία της μικρής μας Σίφνου, γιατί έξι χρόνια αργότερα οι προστάτες των Σιφνιών Αιγινήτες κατέστρεψαν σε ναυμαχία τους Σαμιώτες εκδικούμενοι με τον τρόπο αυτόν τους Σαμιώτες για δική τους αιτία αλλά και για την αδικία που κάμανε στους πατριώτες μας.

Το ότι οι Σιφνιοί βρισκόταν κάτω από την προστασία των Αιγινιτών, δεν προκύπτει βέβαια από το γεγονός που προανέφερα (βλ. και Seltman εις "Aegeum Mints" in N.C. 1926, page 145) αλλά και από το ότι υπάρχουν σαφείς ενδείξεις περί του ότι οι Αιγινήτες επρόβαλαν πρώτην αξίωσιν επί της παραγωγής του αργυρορυχείου της Σίφνου (βλ. Βαρβάρας Θ. Φιλιππάκη «Εν αρχαίον νόμισμα», εις «Σιφναϊκή Φωνή», Ιανουάριος 1965. Επίσης βλέπε Seltman "Greek Coins", σελ. 40). Η αξίωσις εκείνη των Αιγινιτών στηρίζεται στο γεγονός ότι οι αιγινήτικες «κελώνες», όπως έλεγαν τα νομίσματα των Αιγινιτών στην παγκόσμια αγορά της εποχής εκείνης, εκόπτοντο αποκλειστικά και μόνον από σιφνέικον άργυρον. Εξάλλου και τα νομίσματα της Σίφνου που πρωτοκόπησαν στα 600 π.Χ. κόπηκαν στον Αιγινήτικο Στατήρα (Νομισματοκοπείο όπως λέμε σήμερα). Ο σύνδεσμος κατά ταύτα των δύο νήσων ήταν στενός και λογικόν ήτο οι Αιγινήτες να προστατεύσουν τους Σιφνιούς.

Και αφού έδιξα το ζήτημα αυτό δεν είναι άσκοπο να θυμίσω όσα η Βαρβάρη Φιλιππάκη λέγει στο προαναφερθέν άρθρο της. Το ότι δηλαδή η Σίφνος, χάρις στα μεταλλεία της, είναι ο πρώτος ελληνικός τόπος που έκοψε δικό του νόμισμα σε εποχή που, εκτός από την Αίγινα (της οποίας τα νομίσματα είναι τα μόνα που θεωρούνται σήμερα ως αρχαιότερα των νομισμάτων της Σίφνου), καμμία άλλη πόλις (ούτε αυτή η Αθήνα ή η Κόρινθος, που όπως ξέρουμε

υπήρξαν πόλεις με μεγάλη τέχνη και ακμαίο διεθνές εμπόριον) δεν είχε ακόμα κόψει δικό της νόμισμα. Και εξηκολούθησε η Σίφνος να κόβη τα νομίσματά της στον Αιγινήτικο Στατήρα μέχρι τον 5ον αιώνα π.Χ., όταν πια η Αθήνα γίνθηκε παντοδύναμη και υπεχρέωσε όλες τις άλλες πόλεις, και μαζί μ' εκείνες και το νησί μας, να κόβουν τα νομίσματά τους αποκλειστικά και μόνο στον Αθηναϊκό Στατήρα.

Μεταμόρφωση (στην). Θέσις παρά το χ. Κάστρο, όπου ναός της Μεταμόρφωσης.

Μηγιάς (ο). Στον Μηγιά.

Μηγιαρή (στου). Στα Β.Α. του νησιού.

Μπτριάς το φρούδι (στης). Κρημνός υπεράνω της θαλάσσης παρά τον Άσπρο Πύργο, στη Χρυσοπηγή. Η παράδοσις θέλει τη θέση για τόπον εγκλήματος. «Μια μπτριά πήγε εκεί για να γκρεμίσω το παιδάκι του αντρός της. Το παιδί όμως πρόφτασε και γαντζώθηκε επάνω της παρασύροντάς την κι εκείνη μαζί του στη θάλασσα.»

Μισέρτουλλη (στου). Κάβος στα Β. της Σίφνου. Τουλλής: οικογενειακό επώνυμο στο νησί.

Μναοστηριανέκα (τα). Αντί Μναοστηριανέικα. Την. διαφόρων θέσεων σε πολλά σημεία του νησιού. Εκεί κτήματα, συνήθως αξιόλογα, που ανήκουν ή ανήκαν κάποτε στην περιουσία διαφόρων Μονών. Βρίσκονται συνηθέστερα γύρω από τα μοναστήρια, όπως ακόμα τα περί την Μονή της «Βρύσης».

Μοναχή (στη). Συνοικία του χωριού Αρτεμώνας.

Μόνιασμα (στο). Όνομα διαφόρων θέσεων όπου, συνήθως, η φυσική διαμόρφωσις του εδάφους (σειρά βράχων ή μικρά σπήλαια) επιτρέπει την διατοίχων συμπλήρωσι και, τη βοήθεια κλάδων ή κορμών δένδρων, δημιουργίαν καταφυγίων για τον περιορισμόν αιγοπροβάτων. Στο τοπικό ιδίωμα και ρήμα μονιάζω με τη σημασία, του μαντρίζω, περιορίζω ζώα (βλέπε την. Μαντροκαθισιό). Η ρίζα ίσως πρέπει ν' αναζητηθεί στη μεσαιωνική λ. Μονή - Μονιά που εκρημοποιήθη με τη σημασία του λημεριού (το).

Μουγκού (στου). Βλέπε Θεολόγος του Μουγκού.

Μούγκρου (στου). Το την. αναφέρεται και σε προικοσύμφωνον του 1799.

Μουν...ρας (στης) **το βουνό**. Παρά το Φλάμπουρο.

Μουσία (η). Μέγα κτήμα παρά την θεσί Κάτω Κοντός, στα νότια του νησιού, όπου το ομώνυμο ακρωτήριο. Μουσία στη Ρουμανία χαρακτηρίζεται το μεγάλο εξοχικό σπίτι που περιβάλλεται από κήπους και κτηματική περιοχή.

Μούστου (στου). Θέσις στα Β. της Σίφνου παρά τις «Τρεις Πηγές».

Μούτελο (το) **του Αβρά** (βλέπε Αβρά το Μούτελο). Θέσις στα Ν.Δ. Η λ. μούτελο είναι συνώνυμη με τη λέξι τρούχαλος ή και ξεροτρούχαλος και σημαίνει την τρύπα πάνω σε βράχο ή σε τοίχο ξερολιθιάς. Μούτελη (η) στη Λευκάδα σημαίνει ο βούρκος και η εξ αυτού κακοσμία.

Μουτσούνα (στη). Παραθαλάσσιον στα Ν.Δ. της Σίφνου μεταξύ των θέσεων «Κακός Ποταμός» και «Σαβολέβα».

Μούτσουνο του κορμού (το). Μικρός κάβος στα Β. του νησιού, που χαρακτηρίζεται σαν πρόσωπο φανταστικής φιγούρας και αποτελείται από τον κορμό, ο οποίος αντιπροσωπεύεται από το μεγαλύτερο μέρος του βουνού, του οποίου το άκρον κατέχει ο κάβος «Μούτσουνο».

Μπελλαβίστα (στη). Θέσις στα ανατολικά του Αρτεμώνα με εξαιρετη θέα προς τη θάλασσα. Τόπος πολυσύχναστος άλλοτε από την νεολαία όπου έκανε τον περιπάτο της τις ώρες του δειλινού και τα βράδια με την πανσέληνο. Τότε υπήρχε εκεί και μικρό καφενείο.

Και εις θέσιν Αράδες των Εξαμπέλων τόπος ανάλογος προς την Μπελλαβίστα του Αρτεμώνος. Το τοπωνύμιο εκ του εκεί αναψυκτηρίου που προ 45ετίας είχε ιδρυθεί επί της θέσεως γραφικού ανεμομύλου και το οποίο έφερε την επωνυμίαν «Μπελλαβίστα».

Μπλεκτή (στη). Θέσις υπεράνω του όρμου Πιατιαλός.

Μπογιατζίδικα (στα). Σημείο του συνοικισμού Πατοάνα, εκεί υπήρξε ένα από τα γνωστά στην εποχή μας συγκροτήματα «βαφείων», όπως θα λέγαμε σήμερα. Μέχρι των αρχών του αιώνας ακόμα, οι γυναίκες της περιοχής έβαφαν εκεί τα πανικά τους και τα νήματα που ύφαιναν πανικά, όλα προϊόντα της οικιακής βιοτεχνίας. Συνηδέστερα όμως τη βαφή έκαμαν μόνες τους κατ' οίκον με πρωτόγονο τρόπο άξιον όμως παρατηρήσεως. (Βλέπε γι' αυτά σημείωμά μου εις εφημερίδα «Σίφνος», Ιανουάριος 1956, υπό τίτλον «Λιγ' απ' όλα».)

Μπούφου (στού). Μικρό ύψωμα στα Ν.Δ. του νησιού.

Μπρόβαρμα (το). Τοπωνύμιο διαφόρων θέσεων του νησιού από τις οποίες πρωτοεμφανίζεται στον οδοιπόρο ο τόπος προς τον οποίο ο δρόμος οδηγεί. Σημειώνω έτσι τη θέσι «Αγιάν Άννα», που θεωρείται ως «το μπρόβαρμα του Βαθιού», το «Μπρόβαρμα των Καμαρών», το «Μπρόβαρμα του Φάρου», το λεγόμενον και «Πόρτα του Φάρου» κ.λπ.

Μύλοι (στις). Θέσις στην είσοδο του χωριού Κάστρον, όπου, υπεράνω της θάλασσας τα ερείπια μιας σειράς ανεμομύλων. Διαφέρουν εντελώς από τους γνωστούς ανεμομύλους του νησιού μας, που σε γενικές γραμμές είναι όμοιοι με εκείνους των άλλων Κυκλάδων. Ο τρόπος της δομής των μύλων του Κάστρου, η αρχιτεκτονική τους (τραπεζοειδές σχήμα με την προς τη θάλασσα πλευρά τοξοειδή για την ελεύθερη περιστροφή της «φτερωτής»), η ιδιορρυθμία της στέγης³ (επίπεδος - δώμα όπως των νησιωτικών σπιτιών χωρίς την κλασική «τρούλλα» της περιστρεφόμενης στέγης των κυκλαδικών ανεμομύλων, που επιτρέπει την προς τον εκάστοτε πνέοντα άνεμο στροφήν και σταθεροποίηση της «φτερωτής»), ακόμα και οι αρχικά αμύστρωτοι και ανάλειφοι εξωτερικοί τοίχοι (που μόνο εξ αιτίας της σιφναικής μανίας του ασπρίσματος απέκτησαν τέλος το γαλατένιο χρώμα των σιφναικών κτισμάτων) είναι τα χαρα-

κτηριστικά γνωρίσματα των μύλων του Κάστρου. Και τα χαρακτηριστικά αυτά ταυτίζονται απόλυτα προς εκείνα των μύλων που αντίκρουσα στο Λασιθί της Κρήτης στην Β.Δ. είσοδο του οροπεδίου και ακριβώς επάνω στον αυχένα του. Στέκουν εκεί αραδιασμένοι επάνω στις κορφές των κλιτύων σε δυο ατέλειωτες σειρές και μοιάζουν με δυο σειρές γιγάντων, που οι Λασιθιώτες στήσανε πριν 2-3 αιώνες σαν φρουρούς της εισόδου στον τόπο που φέρει το ίδιο όνομα που έχει και η θέση των σιφναικών αδελφών τους: «Μύλοι». Και οι μύλοι του Κάστρου πρέπει νάχουν κτιστεί στο τέλος του 18ου ή το αργότερο αρχές του 19ου αιώνα (και δάλεγα με πολύ βεβαιότητα) από τους Κρήτες αποίκους στους οποίους και τόσα άλλα αρχιτεκτονικά δείγματα ανακαλύπτει ένα έμπειρο μάτι μέσα στην καθαρή κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική της Σίφνου. (Διάβαζε και την. Καταβατή. Βλέπε και εφημερίδα «Σίφνος», φύλλον Μαρτίου 1958, σελ. 4, όπου υπό τον τίτλον «Σημειώματα» ο εν Σίφνω τότε ανταποκριτής της εφημερίδας ανήγγειλε την «χάριν της διαμορφώσεως του δρόμου ληφθείσαν απόφασιν της ισοπεδώσεως των Μύλων» αυτών που «πρέπει να δώσουν την θέσιν τους εις το βιαστικό πέραςμα του συγχρόνου πολιτισμού, διότι νωθροί και αργοκίνητοι δεν έχουν πλέον την θέσιν τους... κ.λπ. κ.λπ.». Βλέπε ακόμα και φύλλον Μαΐου, σελ. 3, και φύλλα επόμενα όπου, υπό τον τίτλον «Ματιές» σημειώμα μου για τον αγώνα μου που διέσωσε τελικά τους μύλους αυτούς από τον αφανισμό.)

Μύλοι (στις). Θέσις επί του λόφου όπου η συνοικία του απάνω Αρτεμώνα. Εκεί σειρά ανεμομύλων μη λειτουργούντων σήμερα –πλην ενός– και ως εκ τούτου καταστραφέντων. Εις την περιοχίν του εκ τούτων μύλου του ο ποτέ Ζαννης Ονούφριος ανεύρε αρχαία χρυσά νομίσματα της Σίφνου.

Μύλοι (στις). Θέσις στο τρίστρατο Απολλωνίας, Ξαμπέλου, Καταβατής. Τοπωνύμιο γνωστότερο ως Αράδες (βλέπε την.), ήτοι αράδες μύλων. Υπήρξε άλλοτε εκεί δεκάδα μύλων, από τους οποίους ένας διατηρείται ακόμα χωρίς να λειτουργή πλέον κι αυτός.

Μύλος τ' Αγγελακιού (στον). Ανεμόμυλος κατεστραμμένος, ιδιοκτησία της οικογένειας Αγγελάκη, παρά το x. Καταβατή.

Μύλος του Γκαλάντε (στον). Ο λεγόμενος και «Μύλος τ' αγαπητικού». Θέσις στο x. Κάστρο. (Galante = το ιταλικόν γυναικάρεστος, ιπποτικός, υποχρεωτικός, κομψός, ερωτύλος.)

Μύλος του Κωνσταντάκη (στον). Ερείπια μύλου παρά το x. Καταβατή εις θέσιν Σφύρα (στην).

Μύλος των Καλο(γ)έρων (στον). Παρά την Μονήν της Βρύσης. (Σημ.: Κατά τον Κωστή Σαραντινόν θανόντα το 1946 εις ηλικίαν, όπως μου είπαν, 92 χρόνων, η Σίφνος κατά την εποχή της νεότητός του είχε 72 μύλους εν λειτουργία.)

Μυροίνη (στην). Βλέπε Μυροίνη.

Μυρσινιάς (στης). Παρά την θέσιν Ορνός (Φλάμπουρο), όπου ο κείμαρος της Μυρσινιάς που χύνεται στον κολπίσκο Βλυκάδα.

Μύτλη (στην). Ο κάβος του κολπίσκου Σεράλια, βραχώδης ακτή παρά την θέσιν που λέγεται Γιαλός.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλέπε εφημερίς «Σίφνος», φύλλον Σεπτεμβρίου 1955, όπου σημειώμα μου με τίτλον «Μωρέ λεπτρουϊδάκι».

2. Αυτό θα πρέπει να συνέβη μετά το 525 και προ του 522 π.Χ. αφού τότε θανατώθηκε ο Πολυκράτης.

3. Σ' αυτό το χαρακτηριστικό των μύλων του Κάστρου οφείλεται και η σιφναϊκή παροιμιώδης φράσις «Αγύριστο κεφάλι σαν τις μύλοι του Κάστρου», που λέγεται για τους ισχυρογνώμονες και αμετάπειστους (βλέπε και εφημερίδα «Σίφνος», φύλλον Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1956, σελ. 2, όπου σημειώμα μου με τίτλο «Σιφναϊκές κουβέντες»).

N

Νάπ(φ)ος (ο). Το ανατολικόν ακρωτήριο του νησιού. Λέγεται ότι το πιν. οφείλεται εις την ομοιότητα του τόπου προς τον «νάφο», την μονάδα μετρήσεως της παλιάς Σίφνου. (Βλέπε περί των, κατά καιρούς, μονάδων μετρήσεως εν Σίφνω, πόνημά μου εις την «Σιφναϊκή Φωνή», Νοεμβρίου 1966.) Αναλόγου προελεύσεως πιν. και το εν Ιταλία τοπωνύμιον il Moggio (όρος Μόδι). Από το, γνωστόν και εν Σίφνω, ομώνυμον όργανον μετρήσεως (βλέπε όπου ανωτέρω). Εν Σίφνω και παρώνυμον Μισόναπος (ο), προερχόμενον και αυτό από μονάδα μετρήσεως.

Νερό του Καραβούλη (στο). Θέσις όπου πηγάδι – πηγή παρά τον Άη Γιάννη του Μαυρουδή επί της αμαξιτής οδού προς Πιατιαλόν – (βλέπε περισσότερα στο πιν. «Πηγάδι του Καραβούλη»).

Νιχύτης (στον). Ονομασία διαφόρων θέσεων, ως π.χ. η εις το χωριό Σταυρί κοίτη μικρού κειμάρρου. Οι θέσεις αυτές χρησιμοποιούνται δια την απόρριψιν των απορριμμάτων του χωριού. Η επωνυμία νιχύτης αποδίδεται εν Σίφνω εις τους τόπους αυτούς, ειδικώς και μόνον και ίσως αποτελεί παραφθοράν του οκετός (ο).

Νόνου (Σπηλιά). Βλέπε «Σπηλιά του Νόνου».

Ντακορώνια (στον). Θέσις επί του δρόμου προς τοποθεσίαν Κοντός, στα Ν. του νησιού. Εκεί και Σπηλιά λεγομένη «του Ντακορώνια» από τους Ισπανούς αυθέντας της Σίφνου κατά την περίοδο 1307-1463, των οποίων το αγροκήπιον εκάλυπτε, προφανώς, την περιοχόν που διατηρεί σήμερα το όνομά των. Θα πρέπει να γίνη διάκρισις μεταξύ του εν λόγω αγροκηπίου των Da Corognia και του «Κήπου» των του ευρισκομένου ποτέ παρά την θέσιν Πουλάτη. (Βλέπε πονημά μου «Η Σίφνος κατά την Φραγκοκρατία» – ανέκδοτον σήμερον – όπου περί Φραγκοεκκλησιάς της «Αγίας Μαρίας της Ευαγγελιστρίας».) Το πιν. και εν Άνδρω, όπου καταλαμβάνει μία από τας πλέον ευφώ-

ρους περιοχάς της νήσου της οποίας, οι ανωτέρω αυθέντες της Σίφνου, υπήρξαν «τριτιμόριοι».

(Ντ)Ζαμπέλη (στου). Θέσις στα Ν.Δ. του νησιού, επάνω από την θάλασσα. Εκεί πηγή νερού κοντά στη θέσι «Πόρτες» (βλέπε την.). Κατά τον τρόπον αυτόν προφέρεται στο τοπικό ιδίωμα και το επώνυμο σιφναϊκής οικογένειας Ζαμπέλη.

(Ντ)Ζήση (στου). Λόφος παρά την θέσιν Βαθύ. Λέγεται ότι το την. από τον ποτέ κτήτορα κτημάτων της περιοχής ονόματι Ζήση. Εν Σίφνω και είδος πουλιού (άγνωστον ποίου), που είναι γνωστό ως το «πουλί τ' (Ντ)Ζήση». Επί αυτού και γνωμικόν εν Σίφνω: «Όταν φωνάξη το πουλί του (Ντ)Ζήση μεγάλη κακωσύνη».

(Ντ)Ζυ(γ)ό (το). Παραφθορά της λέξης ζυγό (το). Τόπος παραθαλάσσιος στα Ν.Δ. του νησιού.

Ξ

Ξάμπελο (το). Έτσι αναφέρεται σε αφιερώσεις επί παλαιών αγιογραφιών που ευρίσκονται σε ναούς του χωριού του, σήμερα, γνωστού ως Ξάμπελα, Αξάμπελα, Εξάμπελα (βλ. την.), της Κοινότητας Απολλωνίας. Κατά υπάρχουσας παράδοσιν, ο τόπος όπου σήμερα το χωριόν, υπήρξεν η θέσις των αμπελώνων των κατοίκων της γειτονικής Καταβατής. Όταν, με τα χρόνια, τα αμπέλια εκείνα εξηφανίσθησαν («ξαμπέλιασαν», κατά το γλωσσικό ιδίωμα) του εδάφους εξασθενήσαντος («ηγίνηκε έμπυρος ο τόπος», ήτοι ακατάλληλος γί' αμπέλια) την θέσιν τους κατέλαβον αρχικά οι θεμωνιές των Καταβατιανών κτητόρων των ποτέ αμπελώνων και μετέπειτα το χωριό που, λέγεται, διетήρησε το όνομα «Ξάμπελα».

Ιστορείται ότι το χωριό δημιουργήθηκε εις δυο περιόδους. Τα οικήματα της πρώτης περιόδου καταλαμβάνουν το λεγόμενον «Απάνω Ξάμπελο», όπου και όλες, σχεδόν, οι εκκλησίες που ακολουθούν την σειράν των εν παρατάξει οικημάτων επί του μονοδρόμου του «Απάνω Ξαμπέλου». Σημειώνω, κατά ταύτα, τον «Αι Νικόλα τον Γέρο», τον «Αι Νικόλα τ' Αξαμπέλου», τον «Αι Αθανάση», την «Παναγιά τ' Αξαμπέλου», τον «Χριστό τ' Αξαμπέλου», τον «Αι Γιώργη», την «Αγιά Κυριακή», κ.λπ. κ.λπ. Κατά την δευτέραν περίοδο δημιουργήθηκε, λέγεται, το «Κάτω Αξάμπελο» που, πλην της Αγιά Βαρβάρας, στερείται ναών. Η έλλειψις αυτών χρησιμοποιείται σαν έρεισμα των υποστηρικτών της απόψεως της τμηματικής δημιουργίας του χωριού. «Αφού, λέγουν, ο αρχικός συνοικισμός είχε ήδη τόσες εκκλησιές δεν υπήρχε λόγος ίδρύσεως και άλλων στο νέο χωριό». Και, πάντα κατά την παράδοσι, το Ξάμπελο και το Πετάλι είναι χωριά νεώτερα, ενώ θεωρούνται παλαιότερα το Σταυρί ο Αρτεμώνας, το παλαιότατο Κάστρο και η Καταβατή της οποίας «περίχωρο» χαρακτηρίζεται το «Ξάμπελο».¹ Όλος αντιθέτως όμως την θέσιν αναφέρει ήδη από

του 1405 ο Christoph Bouono - Dell - Monti (γνωστότερος υπό το παραποιημένο όνομα Buondelmonti στο "Librum in sularum Archipelagi".²

Το Ξάμπελο υπήρξε ο τόπος διαμονής και του Αριστομένη Προβελέγγιου, του πατρικού σπιτιού του Κλεάνθη Τριανταφύλλου (Ραμπαγιά), της οικογενείας του Εμμανουήλ Ξάνθου – το σπίτι της ποτέ Κοντύλως –, του αγιογράφου Ιωάννου Μαρούλη, του υιού εκείνου ζωγράφου Νικολάου Μαρούλη και άλλων αξιόλογων προσώπων.

Ξέρα της Χερονήσου (n). Σκόπελος ή «μικρά νησί» (όπως σημειώνεται στους ναυτικούς χάρτες) κειμένη στο ακρότατο Β.Δ. σημείον της Σίφνου, προ του ακρωτηρίου της Χερονήσου, που λέγεται και «Ακρωτήριο του Αγίου Γεωργίου».

Η ξέρα της Χερονήσου σε ώρα τρικυμίας καλύπτεται υπό της θαλάσσης καθισταμένη, ίδια κατά την νύκτα, άκρως επικίνδυνη δια τους ταξιδεύοντες. Προ πεντηκονταετίας εγένετο η αιτία, πλην πολλών άλλων, και του ναυαγίου πλοίου με φορτίον αραβοσίτου του οποίου τα σπέρματα, λέγεται, κάλυψαν τις ακτές της Σίφνου.

Παρά το ακρωτήριο και παλαιά φρουρά - πύργος, χρησιμοποιούμενος σήμερον προς καταφυγή των αιγοπροβάτων της περιοχής. Νοτιώτερον του ακρωτηρίου και πάντοτε στο Δ. της Σίφνου σχηματίζεται ο «Όρμος της Χερονήσου», όπως είναι γνωστός εις τους ναυτικούς ή το «λιμανάκι του Άι Γιώργη της Χερονήσου», όπως ονομάζεται από τους κατοίκους. Το πν. εκ του επί της χερσονήσου ναΐσκου του Αγίου Γεωργίου, υπολείμματος παλαιωτάτου μοναστηρίου κειμένου σήμερα εις ερείπια. Ο νότιος, βραχίων του «Όρμου της Χερονήσου» ή «του Άι Γιώργη της Χερονήσου», αποτελείται από τον «Κάβο του Βροντά», του οποίου ακόμα νοτιώτερον και πάντοτε υπεράνω της ακτής ευρίσκεται ο ναΐσκος του Αγίου Φιλίππου. Εκεί τιμήθηκε μεταγενεστέρως και ο Άγιος Νικόλαος, του οποίου το όνομα επεκράτησε και ο ναΐσκος είναι περισσότερο γνωστός ως Άι Νικόλαος της Χερονήσου παρά ως Άγιος Φίλιππος.

Προ της θέσεως αυτής ευρίσκεται η γνωστή εις τους κατοίκους:

Ξέρα τ' Άι Φιλίππου (n). Πρόκειται περί νησίδος μη καλυπτομένης υπό της θαλάσσης εν ώρα τρικυμίας, ως η ξέρα της Χερονήσου. Τας λεπτομερείας αναφέρω διότι συνήθως γίνεται σύγχυσις μεταξύ της «Ξέρας της Χερονήσου» (σκοπέλου - υφάλου) και της «Ξέρας τ' Άι Φιλίππου» (νησίδος).

Ξερολαγγάδα (στην). Θέσις εις το Β. της νήσου παρά την τοποθεσίαν Σελλάδι.

Ξερό Ξύλο (στο). Θέσις στο Ν.Α. του νησιού, επί του όρους του Άι - Ν-Ηγιά παρά την τοποθεσία Άι Λευτέρης. Κατά την τοπική μετεωρολογίαν «όταν αστράφτει στο Ξερό Ξύλο, έρχεται βροχή». (Βλέπε «Σιφναϊκά Νέα», φύλλον 1956, σελίς 1,2).

Ξεύρη (στου). Λόφος στα Α. του νησιού παρά τον Άι Σώστη.

Ξεφουσιτή (Σηπλιά). Τοπωνυμία διαφόρων σηπλαιών του νησιού με κοινό χαρακτηριστικό τον συριγγμόν (ξεφύσημα), που προκαλείται από διάφορα αίτια στον χώρο των σηπλαιών αυτών.

Ένα από τα σηπλάια αυτά ευρίσκεται στην κρημνώδη δυτική ακτήν επί της επιφανείας της θαλάσσης μεταξύ Καμαρών και Βαθιού, παρά την θέσιν «Περιοστεριώνας». Είναι ορατή από θαλάσσης και οι επιβάται των πλοιαρίων δύνανται να παρακολουθήσουν το φαινόμενο όταν υπάρχει μέτριος κυματισμός. Η είσοδος του σηπλαιού ευρίσκεται εις το κάτω μέρος αυτής από την ίσαλον. Κατά την ώραν μετρίου κυματισμού η είσοδος καλύπτεται από το νερό της θαλάσσης, ο δε ατμοσφαιρικός αέρας πιεζόμενος εις τα τοιχώματα του σηπλαιού ξεφεύγει με τεραστίαν πίεσιν από το ανώτατον μέρος της εισόδου παρασύροντας ποσότητα θαλασσίου ύδατος εκσφενδονιζόμενου υπό μορφήν ατμού ενώ συγχρόνως προκαλείται οξύς συριγγμός. Ο ήχος και το φαινόμενον έδωσε το όνομα εις το σηπλάιον.

Δεύτερον σηπλάιον υπάρχει πλησίον της θέσεως «Πύργος του Λαουθέρη». Άλλο παρά την θέσιν «Φλάμπουρο». Τέταρτον παρά τον όρμον «Κοντός». Και ένα ακόμη παρά την «Παναγιά το Τόσο Νερό». Η είσοδος ευρίσκεται μέσα σε εδαφική σχισμήν. Οι βολάτορες περιγράφουν το έδαφος του εσωτερικού του σηπλαιού κατωφερές από της εισόδου προς το βάθος όπου κλίνει αποτόμως «σε βάραθρο». Η θερμοκρασία περιγράφεται ότι παραμένει πάντοτε υψηλή, γενομένη αντιληπτή κυρίως κατά τον χειμώνα, οπότεν ένεκεν της διαφοράς προς την εξωτερικήν ψυχράν ατμόσφαιραν ο θερμός αέρας του εσωτερικού ξεφεύγει από την είσοδον με την μορφήν υδρατμού (άχνας) εκλαμβάνομένης υπό των βολατόρων ως καπνός. Σε ώρας κακοκαιρίας καταφεύγουν σ' αυτό τα αιγοπρόβατα που οι βοσκοί αφήνουν ελεύθερα στο βουνό δια βοσκήν. Λέγεται ότι όταν τα ζώα ξαναβγούν στην ψυχράν ατμόσφαιρα της υπαΐθρου «ψοφούν» αμέσως. Επίσης, λέγεται ότι όταν κάποτε συμβή ο αριθμός των ζώων που καταφεύγουν στο σηπλάιον να είναι μεγάλος, τα τελευταία ζώα ωθούν τα προηγηθέντα, που λόγω της κατωφερείας γλιστρουν και κατακρημνίζονται εις το βάραθρον του βάθους, απ' όπου επί ημέρας ακούγονται να βελάζουν δια να καθούν τελικώς, εφόσον δεν υπάρχει, κατά τα λεγόμενα πάντοτε των χωρικών, έξοδος ή τρόπος βοήθειας των.

Κατά καιρούς ακούγεται από το σηπλάιον, συριγγμός όμοιος εκείνου που προκαλείται από τα ρεύματα ανέμου. Η λεπτομέρεια αυτή έδωσε το όνομα εις το σηπλάιον. Λέγεται ακόμη ότι η ατμόσφαιρα του εσωτερικού αναδίδει οσμήν από θειάφι και εικάζεται από τους εντοπίους ότι το υπέδαφος είναι «κούφιο» σε μεγάλην έκτασι και χαμηλά περνούν νερά και «αγέρας» που πιεζόμενος δημιουργεί ρεύματα και τον, κατά τα ανωτέρω, συριγγμόν.

Το έδαφος ομοιάζει φημιστογενές και υπάρχουν σταλακτίτες. Δεν έχω προσωπικήν αντίληψιν των ανωτέρω αλλά κατάγραφο τα λεγόμενα χωρικών.

Η ίδια – Ευτυχία Λούκα Σαμφών, 1936 – παραδίδει ότι «όταν και οι Σιφνιοί ήτανε σκλάβοι κρυφτήκανε οι γυναίκες με τα παιδάκια σ' αυτή την σπηλιά για να ξεφύγουνε απ' τα «τούρμα» των ξένων καϊκιών. Όταν όμως κατάλαβαν ότι οι Μπερμπερίγοι θα τις κυνηγούσαν κι εκεί, αγκάλιασαν τα μωρά τους και γκρεμίστηκαν στο βράβρο για να γλυτώσουνε την Μπαρμπεριά και το Βερούτι».

Ξιβουνί (στο). Βραχώδες ύψωμα παρά το ακρωτήριο Νάπος στην Α. ακτή του νησιού. Είναι καταφανές ότι το τοπωνύμιον αποδίδει παραφθοράν του Έξω βουνό, ίσως εκ του ότι ευρίσκεται μακράν των κατοικημένων περιοχών του τόπου. Οι κτηματίες όμως της περιοχής επιμένουν ότι η πρώτη συλλαβή πρέπει ν' ακούγεται ως Ξι και ότι εκφράζει προτροπήν προς απομάκρυνσιν των καλλιεργητών από την περιοχήν την άγονον και πετρώδη. Με το επιφώνημα Ξι (εκ του έξω - όξω) απομακρύνουν τα κατοικίδια και ιδία τα πουλερικά στο νησί μας.

Ο λαός της Σίφνου νοστιμεύεται τις τέτοιες ερμηνείες και η φαντασία του πλάθει διασκεδαστικές υποθέσεις. Ερμηνεύει έτσι το τερέπτιμα του ωδικού πιπνού «σπίνος» που ακούγεται σαν σπι - σπι (εξ ου και το όνομα «σπίνος») ως προτροπήν προς τους «ξωμάχους», στους οποίους συνιστά να γυρίσουν γρήγορα «σπίτι, σπιτί σας». Κι αυτό διότι (κατά την σιφναϊκή λαϊκήν μετεωρολογίαν «τα πουλιά (αυτά) πλησιάζουν τους δρόμους και τους συνοικισμούς όταν επίκειται κακοκαιρία», (βροχή - κρύος). (Βλέπε πόνημά μου «Δημοτική Μετεωρολογία Σίφνου», εις «Σιφναϊκά Νέα», 1956.)

Κατ' αναλογία εδημιούργησε την παράδοσι για το άλλο πουλί, την λεγομένη «δεκαοχτούρα» (και διστικό στο «Αλφάβητο της Αγάπης» της Σιφναϊκής παραλλαγής:

«Η δεκαοχτούρα τ' ουρανού είναι σαν πελιστέρι
για δες τα κορμάκια μας που θα γενούνε ταιρί.»

(βλέπε ανάλογο πόνημά μου όπου ανωτέρω εις παλαιότερα φύλλα), όπως και δι' άλλα πτερωτά.

Το τπν. και εν Άνδρω ως Οξωβουνί.

Ξύδη Ποταμός (ο). Ο χείμαρρος αυτός άρχεται από της θέσεως Κοντός και καταλήγει στην θείον Φυκιάδα. Ξύδης (ο) επώνυμον εν Σίφνω.

Ξύλο (στο). Θέσις παρά την τοποθεσίαν Κοντός στο Ν. του νησιού.

Ξυλοκερατιά (στην). Ονομασία διαφόρων θέσεων όπου αυτοφύεις χαρουπιές, οι εν Σίφνω ξυλοκερατιές λεγόμενες (εκ των καρπών, οι οποίοι εν Σίφνω λέγονται ξυλοκέρατα). Πλέον αξιόλογος η παρά την θείον Άι Μερκούρης του χωρίου Αρτεμώνας. (Βλέπε τοπωνύμιον). Την τοπωνυμίαν απαθανάτισε η σιφναϊκή λαϊκή μούσα με την «ρίμα», που μεταγενεστέρως προσαρμόστηκε στο μέλος του «Αρτεμωνάτικου σκοπού» για να γίνη μέρος των «Τραγουδιών του δρόμου» και «χορευτικό»:

«Στ' Άι Μαρκουριού τη μάντρα
μες στην ξυλοκερατιά
ήταν ο γαμπρός κρουμμένος
και δεν τον ευρίσκαν πια.

Και την νύφη την εβρίζαν
– Ότι θέτε λέτε μου
άντρα θέλω εγώ το βράδυ
κι όποιον θέτε φέρτε μου»³.

Ξυλοκερατιά (στην). Άλλη τοπωνυμία παραθαλασσία παρά την θείον Τρατ(θ)άρης στην Δ. ακτήν του νησιού.

Ξυλοφάς (ο). Παραφθορά του ξυλοφάγος. Ανάλογος συγκοπή συνήδης εν Σίφνω, π.χ. μελισσοφάς αντί μελισσοφάγος, συκ(χ)οφάς εκ του συκοφάγος, αγουροφάς (εκ του αγουροφάγος) κ.λπ. «Ο αγουροφάς πκέρδεψε και ο καμωφάς ήχασε» (αποφθεγματικόν για τους κλέπτας των άώρων καρπών από τους αγρούς). Χείμαρρος στα Α. του νησιού, που καταλήγει εις την θείον Μεταλλεία του Άι Σώστη. Η ονομασία εκ του ότι κατατρώγει τα «ξυλικά» – δένδρα, δενδρύλλια – που τα άφθονα όμβρια που συγκεντρώνονται σ' αυτόν παρασύρουν από τα παρόχθια κτήματα κατά την υπερχειλίσιόν του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Ο Χρυσόγελος μένει στα περίχωρα της Καταβατής», λέγει ο All. Buchon το 1841, και πιο κάτω «επέστρεψα στα Εξάμπελα να διανυκτερεύσω στου Δημάρχου Χρυσογέλου». (Ως γνωστόν το σπίτι του ποτέ Νίκου Ράδοβιτς, του οποίου η σύζυγος ήτο εκ των απογόνων εκείνου.)

2. Και αναφέρεται η θέσις Ξάμπελο ένεκα του εκεί υπάρχοντος και κατά την εποχή εκείνη καλώς διατηρουμένου πύργου - φρουκτωρίας, ουχι όμως ως χωριον. Μεταγενεστέρως αναφέρονται εις την αυτήν θέσιν και «οικία, πλην ακατοίκητος, ένεκα του ότι ήσαν πολύ εκτεθειμένοι εις τας ζημίας των κουρσάρων». (Πρβλ. "Isolario dell'Atlante Veneto" εις το λήμμα «Σίφνος», υπό P. Coronelli.)

3. Με τη «ρίμα» ο Σιφνιός καυτηριάζει τα κακώς έχοντα (βλέπε πόνημά μου «Σίφνος το νησί που τραγουδά», περιοδικόν «ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ», Τόμος Α', τεύχος 5).

Στην προκειμένη περίπτωση τα γεγονότα υπήρξαν διάφορα απ' ό,τι τα παρουσιάζει ο σιφνιός λαϊκός ποιητής στη ρίμα του. Την αφήγησιν οφείλομε στον σεβαστόν κ. Γεώργιον Ζαμαρία κάτοικον Αθηνών (1970), του οποίου υπήρξε θεία η εις την ρίμα αναφερομένη «νύφη».

«Παντρεύονταν, λοιπόν, μια από τις σεμνές καλές κοπέλλες, του τέλους του περασμένου αιώνας. Οι γάμοι την εποχήν εκείνη εγίνοντο στο σπίτι και όχι στην εκκλησία όπως σήμερα. Η νύφη ντυμένη με τα κυριακάτικα της στον καναπέ, δίπλα καθισμένος ο παπάς ο γέρο Σακελλάριος, κι οι «καλεστικοί» ένα γύρω στη σάλλα περίμεναν τον γαμπρό. Οι, όπως πάντα, όμως υπάρχοντες επιτήδειοι που είχαν συμφέρον να ματαιωθή ο γάμος, έπεισαν τον γαμπρό να φύγη για μιαν εξοχή και να μην πάει για την τέλεσι του μυστηρίου. Έμεινε έτσι η νύφη να περιμένη. Όταν είδαν πως η ώρα πέρασε κατάλαβαν πως ο γαμπρός «τόσκασε». Έλα όμως, που όλα ήσαν έτοιμα... Παστέλια, αυγοκαλάμαρα, φαγιά για το τραπέζι κι η νύφη ντυμένη, ο κόσμος εκεί... στείλανε λοιπόν παγανιές τους ειδικούς, να πάνε να γυρεύσουν τον γαμπρό. Η ώρα όμως περνούσε...

Η μητέρα του διγνουμένου, μια αγαθή και συντρέχτρα γειτόνισσα, πήρε κατά μέρος τον παπά:

—Παπά μου, μεγάλη ντροπή για την γειτονιά μας, αρφανό κορίτσι... ίντα λες και του λόου σου;... πουλλοίστηκα τον κουνιάδο μου. Είναι μαθές μια σταγιά ντροπαλός, μα είναι καλός νοικοκύρης και σε ώρα γάμου! Να πάω να τον εύρω;

Συλλογίστηκε λιγάκι ο γερο-παπάς και...

— Άμε, κι αν είναι θέλημα Θεού!...

Πήγε η κερά Μαργαρίτα, πήγαν κι άλλοι μαζί, του μίλησαν, μα ο αναπάντεχα γαμπρός, ντροπαλός κι άβγαλτος, δεν βρήκε το θάρρος ούτε να εναντιωθή... Μόλις όμως φύγαν οι προξεντιάδες για να τον αφήσουνε ν' αλλάξη, άρπαξ' εκείνος τον

ντρουβά μ' ένα κομμάτι ψωμότυρο κι έτρεξε να κρυφθή στον Άι Μερκούρη, που ήσαν οι βολές του.

Περίμενε η νύφη, περίμενε ο παπάς, περίμενε ο κόσμος. Νέες παγανιές για νάβρουνε τον δεύτερο δραπετή, φυσικά η πρώτη αναζήτηση ήταν στην περιοχή που ξέρανε ότι είχε τα κτήματά του. Εκείνος μόλις είδε από μακριά... τους διώκτας του, πήγε και τρύπωσε μέσα σε μια πυκνή ξυλοκερατιά (χαρουπιά) που υπήρχε έξω από την μάντρα του. Από κει μέσα τον ζετρώπωσαν και τον κατέβασαν σπίτι του να τον ταιριάσουν. Στο μεταξύ πήγαν μαντατοφόροι από την πρώτη παγανιά αγγέλλοντας ότι βρήκανε τον πρώτο νυμφίο και έρχονται. Από την άλλη μεριά ειδοποίησαν ότι ο δεύτερος γαμπρός ντυνότανε να κατέβη. Τα πράγματα μπλέχτηκαν. Ξεροκατάπιο ο παπά Σακελλάριος και γυρνώντας στη νύφη:

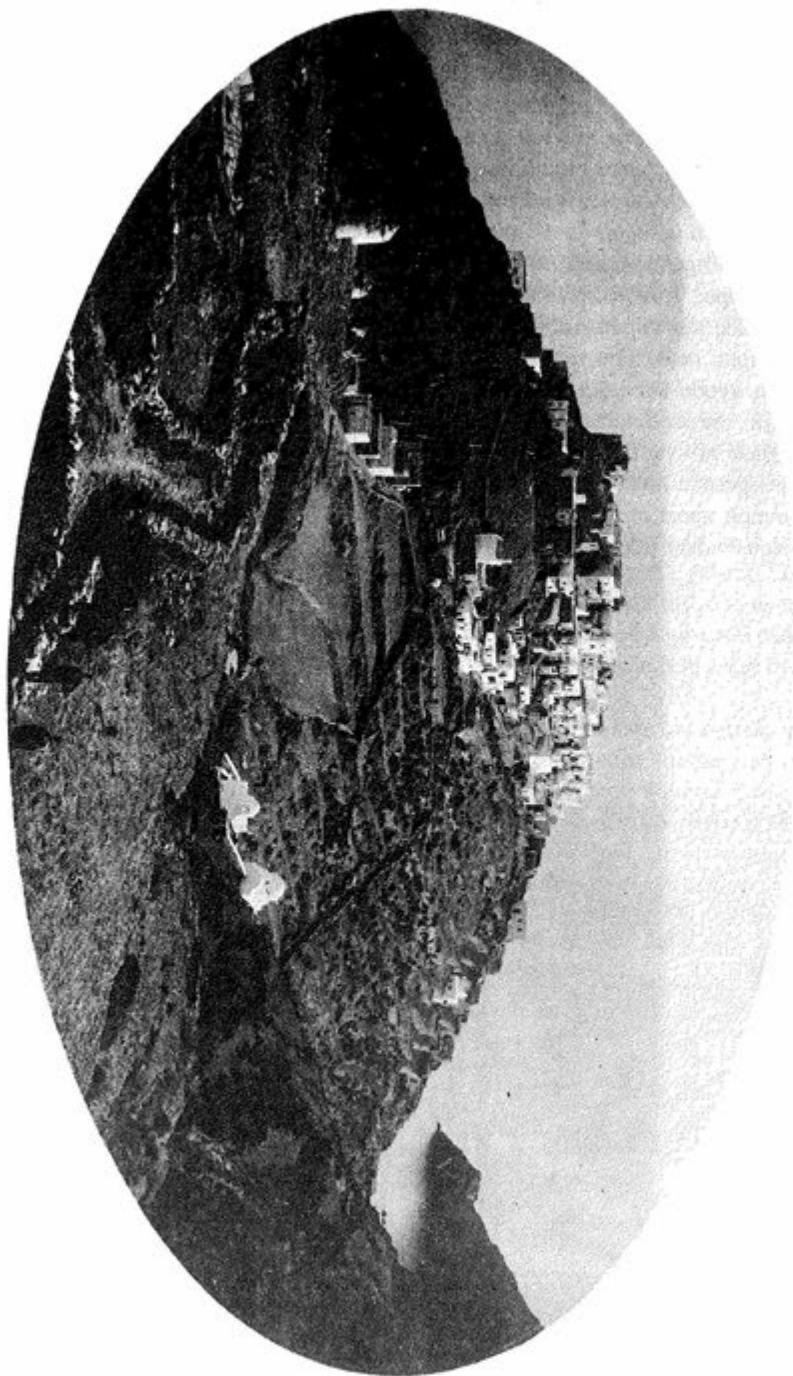
—Μαρία, ποιον από τις δυο δες;

Κι η αγαθή κοπέλλα, πούβλεπε στον γέρο παπά τον γονιό που της έλειπε, τον προστάτη, τον ιεράρχη...

—Ξέρω κι εγώ παπά μου... όποιον θέτε φέρετε...»

Η σιφνέικια λαϊκή μούσα, όμως, που παντού βλέπει το πονηρό, έδωσε με την ρίμα μια πονηρή χροιά στην όλην υπόθεσιν, γι' αυτό και η ιστορία επέζησε στο στόμα του λαού του νησιού μας...

Ο

Οβριακή (στην). Μικρός συνοικισμός στο χωριό Κάστρο, παρά την Μεγάλη Λόντζια.

Είναι εξακριβωμένο ότι περί το 1034 εγκατεστάθηκαν εις τας Κυκλάδας Εβραίοι. Ο Τουρνεφόρ (Tournefort) αναφέρει επίσης απόπειρες Εβραίων να εγκατασταθούν εις την Σίφνον περί το 1650 δια την εξέτασιν των μεταλλείων του μολύβδου. Η απόπειρα εγένετο κατόπιν διαταγής της «Πύλης». Οι άρχοντες της Σίφνου εφοβήθησαν ότι θα υποχρεωθούν οι κάτοικοι να εργασθούν εις τα μεταλλεία και εδωροδόκησαν τον καπετάνιο της γαλέρας που έφερε τους Εβραίους, ο οποίος και τρύπησε το σκάφος εις τα ύφαλα οπότε κατά τον απόπλου προς Θεσσαλονίκην εβυθίσθη αΐτανδρον και το φορτίο του μεταλλεύματος δεν απεμακρύνθη ποτέ, για να εξετασθή, πέραν των ορίων του νησιού μας. Αργότερα η επιχείρησις επανελήφθη, αλλά οι κάτοικοι, δια ν' απαλλαγούν δια παντός, επλήρωσαν ένα Προβηγκιανό κουρσάρο, που την εποχήν εκείνην ευρίσκετο στην Μήλο, και ο οποίος ετρύπησε με κανονιοβολισμούς την δευτέραν αυτήν γαλέρα με το αυτό αποτέλεσμα. Με τον τρόπον αυτό Τούρκοι και Εβραίοι εγκατέλειψαν την επιχείρησιν.

Όσον υπήρχαν Γάλλοι στα νησιά οι Τούρκοι δεν τολμούσαν να εμφανίζονται, διότι οι Γάλλοι με την κρυφή βοήθεια των Ελλήνων «άρπαζαν τους Τούρκους από τα γένηια» και τους έσερναν σκλάβους στις βουνοκορυφές. Και ενώ οι Έλληνες συνεργούσαν μετά των Γάλλων, προσήγγιζαν κατόπιν τους σκλάβους Τούρκους, δίδεν δια να τους παρηγορήσουν δανειζοντάς τους ακόμα και κρήματα δια την πληρωμήν των λύτρων της ελευθερίας των.

Όρμος Αγίου Γεωργίου της Χερονήσου, (ως είναι γνωστός εις τους ναυτικούς και ως Άι Γιώργης της Χερονήσου εις τους κατοίκους του νησιού). Ο βορειότατος ορμίσκος του νησιού. Εις το ακρότατον σημείον του ακρωτηρίου της Χερονήσου, εις κόλπωσιν του οποίου σχηματίζεται ο ανωτέρω ορμίσκος, ευρίσκονται τα ερείπια παλαιωτάτης μονής του Αγίου Γεωργίου, εκ του οποίου

Ο Πύργος του Ορνού.

και η τοπωνυμία του ορμίσκου. Το εν λόγω ακρωτήριο είναι γνωστόν ως ακρωτήριο του Αγίου Φιλίππου εκ του ναΐσκου του ομώνυμου αγίου του εκτιμώμενου επί εδαφικής προεξοχής νοτιώτερον κειμένης. Ο ναΐσκος αυτός καίτοι τιμάται επ' ονόματι του Αγίου Φιλίππου, πανηγυρίζεται κατά την εορτήν του Αγίου Νικολάου, την εικόνα του οποίου εγκατέστησεν εκεί προ αιώνος ο τότε κτήτωρ του Ναού (ορθώς σκεπτόμενος ότι ο ναός επί τρικυμιώδους ακτής κείμενος αρμόζει περισσότερο «εις τον θαλάσσιον άγιον ή εις τον ειρηνικόν του Χριστού μαθητήν»). Εκεί και αρχαίος πύργος (φρουκτώρια) χρησιμοποιούμενος ως καταφύγιον ζών.

Ορνιδού (στην). Ελαιόφυτος πλαγιά στα βόρεια του νησιού παρά το χ. Αρτεμώνας. Εκεί ευρίσκονται συγκεντρωμένες οι θεμωνιές και οι μάντρες των κατοίκων του χωρίου, όπου διατηρούσαν και τους ορνιθώνες τους δια να παραμένουν οι, περί τας κατοικίας των, χώροι καθαροί από τας δυσοσμίας.

Ορνός (στον). Τόπος παρά το «Φλάμπουρο». Εις την περιοχήν και δύο πηγάι, εξ ων η μία εις την παρακειμένην θέσιν Δαφνί (στο). Εκεί ναΐσκος της Αγίας Μαρίνης ιδιαίτερος τιμώμενος κατά την τελευταίαν δεκαετίαν κατόπιν επιτελοθέντος θαύματος. Ο ναΐσκος είναι εκτιμώμενος επί των ερειπίων αρχαίου κτίσματος. Η διαφορά της δομής είναι εντόνως αισθητή κατά το σημειον της συζεύξεως. Το, επ' ου ο ναΐσκος, αρχαίον κτίσμα ως και τα μεταξύ της θέσεως «Ορνός» και της θέσεως «Φρούδι του Ποντικού» αρχαία ερείπια θα πρέπει, ίσως, να συσχετισθούν με τον εις θέσιν «Ορνός» αρχαίον πύργον (φρουκτώρια), τον γνωστόν ως «Πύργος στον Ορνό». Περί τους πύργους του είδους αυτού υπάρχουν πάντοτε ίχνη, συγχρόνων προς τους πύργους συνοικισμών. (Βλέπε Π.Α.Ε., σελίς 107, και 1920, σελ. 147 - 192, όπου «Ερευναι εν Σίφνω» και «Οι Πύργοι των νήσων», υπό Τακ. Δραγάτην). Εις την περιοχήν και επί της επιφανείας αρχαίων αγγείων όστρακα.

Ορνός (και ρήμα αρνιάζω). Εις το τοπικόν ιδίωμα καλείται ο ερινεός (ο καρπός τουτέστιν της αγρίας συκής) δια του οποίου γονιμοποιούνται (αρνιάζονται) οι καρποί των συκιών.

Π

Παγιά Κονάκι (στα). Συνοικισμός παρά το χ. Κάστρο όπου κατά το 1934 - 1935 εγένοντο ανασκαφαί από την Αγγλικήν Αρχαιολογικήν Σχολήν υπό τον Yong.

Παγιός Κήπος (στον). Θέσις στα Β. του νησιού παρά τους Αγίους Αναργύρους.

Παγιού (στού) = Παλιού (κατά την συνήθη τροπή του λ σε γ). Θέσις στο Σταυρί όπου και κοινοτικό πηγάδι.

Παλαμάρι (στο). Σημειον παρά την θέσιν Άι Θωμάς στα Ν.Α. του νησιού.

Παναγιά (η). Θέσις στο χ. Κάτω Πετάλι όπου η ενοριακή εκκλησία η τιμώμενη επ' ονόματι της Παναγίας.

Παναγιά το Βουνί (στην): Θέσις επί όρους, γνωστού άλλοτε ως «Βουνί» (το) αργότερα δε ως «Βουνάκι» (το). Ο τύπος βουνί είναι αρχαιότερος του ήδη χρησιμοποιούμενου «βουνό», ακόμη αρχαιότερος ο αλλαχού απαντώμενος βουνοί (οι), «οι δυο βουνοί» [βλέπε την Βουνάκι (το)].

Εις οικογενειακόν λεύκωμα της πατρικής οικογενείας του ποιητού Γιάννη Γρυπάρη είδα φωτογραφία όπου εσημειούτο το τοπωνύμιο «Βουνάκι», «η Παναγιά στο βουνάκι». Εκεί ένα από τα περισσότερον αγαπητά εις τους Σιφνιούς Μοναστήρι όπου, κατά παράδοσιν του εκ μητρός πάππου μου Κωνσταντίνου Μανού, το πρώτον ετιμήθησαν τα «Εισόδια». Αργότερον προσετέθη και δεύτερον (το προς τα δεξιά του κεντρικού) κλίτος επ' ονόματι των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, τέλος δε και τρίτον κλίτος εις το όνομα του Αγίου Νικολάου.

Η Μονή είναι απόκτημα του περασμένου αιώνος, ως και ο ναός που κατέλαβε την θέσιν προϋπάρχοντος μικρού ναΐσκου. Τον ναόν και τα περί αυτόν οικοδομήματα τα συγκροτούντα την Μονήν, οφείλομεν εις την ευσέβειαν εμπνευσμένου τινός μοναχού, Γερασίμου ονόματι, ο οποίος ωκοδόμησε και εμόνασεν εις αυτήν. Ο θεόπνευστος εκείνος ιερωμένος, ελάμβανε την (εισέτι υπάρχουσαν εις το δεξιόν, άμα τη εισόδω εις τον ναόν προσκυντήρι) μικράν

αργυροκάλυπτον εικόνα της Θεομήτορος (την μόνην εν Σιφνώ, εξ όσων εγώ τουλάχιστον γνωρίζω, που θα μπορούσε να χαρακτηρίση κανείς ως «χαρίεσσα», διότι εξ οιασδήποτε πλευράς και αποστάσεως ατενίση κανείς αυτήν παρατηρεί την μορφήν της μειδιώσαν) και περιεφέρτετο εις τα μεγάλα κέντρα της εποχής (Κωνσταντινούπολιν, Αλεξάνδρεια, Βουλγαρία, Ναύπλιον κ.λπ.), όπου υπήρχε Σιφναϊκή παροικία, και διηνήργει εράνους από τους οποίους εκτίοθη ο μεγαλοπρεπής ναός και το περί αυτόν μέγα μοναστήριον. Η Παναγία του Βουνού είχε μετόχι στη Σάμο, τιμώμενο στο όνομα της Αγίας Παρασκευής, στο χωριό Μυτιληνιοί. Το μοναστήριον που σήμερα συγκεντρώνει τον σεβασμόν και την αγάπην όλων των Σιφνίων, καθώς και την ευγενικὴν ἀμίλλα σε προσφοράς αφορώσας στην συντήρησιν και βελτιώσιν του.

Παραδίδεται ότι κατά την οικοδόμησιν του εχρησιμοποίηθη και το υλικό αρχαίου – δωρικού(;)– τινός ναού. Μια προσεκτικὴ παρατήρησις στα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού επιβεβαιοῖ την παράδοσιν. Και επειδή δεν μπορεί να υποθέσῃ κανείς ότι μαρμαρίνοι όγκοι, όπως εκείνοι των κίωνων κ.λπ. μετέφέρθησαν εξ αποστάσεως επί του όρους επί ζώων, θα πρέπει να πιστέψουμε, ότι το αρχαίον κτίσμα ευρίσκετο εις την περιοχή. Αλλ' επί της επιφανείας τουλάχιστον δεν ανευρίσκομεν εις την περιοχὴν ενδείξεις υπάρξεως αρχαίου ερειπίου, επιτρέπεται όθεν να σκεφθούμε ότι η μικρὴ ερημοκκλισία, που αρχικά κατείχε τμήμα της θέσεως όπου σήμερα η Μονή, είχαν ιδρυθῆ επί ερειπίων αρχαίου τινός ναού; Η περίπτωσις της τοιαύτης ανεγέρσεως χριστιανικῶν ναῶν και κυριώτατα ναῶν της Θεομήτορος, επί ειδωλολατρικῶν ομοίων είναι συχνωτάτη κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους (δια τας Κυκλάδας περί το 400 μ.Χ.).

Είναι εξ άλλου γνωστὴ η πίστις των Σιφνίων γυναικῶν εις την δαυματουργὸν δύναμιν της «Παναγίας το Βουνό», που δίδει παιδιά στις στειρὲς γυναίκες που με πίστιν προσέρχονται να ικετεύσουσιν αυτήν. Κατά τον παρελθόντα αἰῶνα, παραδίδεται ότι, επισκέψεις του είδους αυτού εις την Μονὴν του Βουνού, ἦσαν αθροαί καθώς και τ' αφιερώματα εις την Χάριν της Παρθένου. Αλλ' η παράδοσις αὐτὴ και αι σχετικαί εκδηλώσεις δεν απηκούν τάχα παλαιωτάτην πίστιν των Σιφνίων γυναικῶν της αρχαιότητος, που προέβαινον στις ίδιαις εκδηλώσεσι προς την Αρτέμιδα την τιμωμένην εν Σιφνώ ως Εκβατηριαν, ίσως εις τον ίδιον τόπον όπου σήμερον ο ναός της Παρθένου; Μήπως τα στοιχεία αὐτὰ δικαιολογούν μιαν δοκιμαστικὴν ανασκαφὴν στην περιοχή;

Εἰς τον ναόν, πλην των εικόνων του περασμένου αἰῶνος, υπάρχει και εικὼν της Θεοτόκου η οποία, κατά την παράδοσιν, έχει την δύναμιν να δίδῃ τέκνα εις τας στειρὰς γυναίκας. Αξίολογες φορητὲς εικόνες είναι η της Θεοτόκου εις το εικονοστάσιον παρά την αριστερὰ θύραν του Ιεροῦ. Ἄλλη μικροτέρα φορητὴ εικόνα εις τον δυτικόν τοίχον του ναού παρά την κυρίαν θύραν. Τρίτη η της Κοιμήσεως εις το αριστερόν εικονοστάσιον ἄμα τη εισόδῳ.

Η βρύση στην Παναγία το Βουνό.

Παρά το δεξιόν της εισόδου εικονοστάσιον, όπου η αργυροκάλυπτος μικρὰ «χαρίεσσα» εικὼν της Παναγίας, υπάρχει αργυρὰ λειψανοθήκη. Πάντα ταῦτα τα κειμήλια συνεκεντρώθησαν εκεί εκ προσφορῶν βεβαίως ἀλλά και εξ άλλων ναῶν της νήσου, διότι είναι ἀπίθανον να εικάσῃ τις ότι ἀνήκον εις τον διάκοσμον του μικροῦ εξοχικοῦ ναΐσκου που προϋπήρχε εις τον τόπον εκείνον.

Εἰς τον αυλόγυρον της εκκλησίας ωραίο γλυπτό, του πρώτου τετάρτου της παρελθούσης εκατονταετηριδος, κοσμεῖ την μικρὴν βρύσιν την παρά το στόμιον της μιας εκ των στερνῶν της αυλῆς. Στο νηομενεῖο μικρὰ βιβλιοθήκη με εκκλησιαστικά βιβλία εκδόσεως Βενετίας, Λειψίας κ.λπ., συχί ἀνάξια λόγου.

Κατ' ανακοινωσιν της ποτὲ μονάσεως εις την Μονὴν «Κερά Χατζήνας», εις

εκ των κωδικών της Μονής παρεδόθη από αυτήν εις τον ζητήσαντα, πρόεδρον τότε του Συνδέσμου Σιφνίων.

Ο κώδιξ εκείνος ευρίσκεται εισέτι εις την κατοχήν του Συνδέσμου Σιφνίων, παραδιδόμενος από Συμβουλίου εις Συμβούλιον.

Παναγιά τ' Αζαμπέλου (οτην). Θεοίς στο x. Ξάμπελο (βλέπε την.) όπου η ενοριακή εκκλησία της Παναγίας. Κατά την παράδοσιν (βλέπε πόνημά μου «Ο Χορός του Κυρ' Βοριά», εις «Σιφναϊκή Φωνή», φύλλον Μαρτίου 1968), η Παναγιά τ' Αζαμπέλου ήτανε «Καλοεριστική εκκλησιά». Και η φράσις απηκεί, προφανώς, το αναφερόμενον εις το Σιγίλλιον Πατριάρχου Γρηγορίου του Ε', καθ' ο «η Παναγιά τ' Αζαμπέλου υπήρξεν Μετόχι της Σταυροπηγιακής Μονής της Κυρίας Βρυσιανής (βλέπε «ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ», Σεπτέμβρης 1958).

Ο Ναός είναι δισηπόστατος. Στο αριστερόν κλίτος τιμώνται τα Εισόδια της Θεοτόκου. Στο έτερον η Παρθένος υπό την επωνυμίαν «Ρόδον το Αμάραντον». Εις την θέσιν όπου η τιμωμένη εικόν του πρώτου κλίτους, υπάρχει η εικόν των Εισοδίων επί της οποίας και αναγράφεται: «Εγράφη ήδε εικόν της Θεοτόκου υπό χειρός Ιωάννου Μαρούλη, Μαρτίου η' α 4 ε Ο Ο». Εις δε την αντίστοιχον θέσιν του τέμπλου του δευτέρου κλίτους, υπάρχει η παρατιθέμενη ανωτέρω εικόν της Θεοτόκου του τύπου «Ρόδον το Αμάραντον». Η Παρθένος κρατεί με την αριστεράν τον Χριστόν, με την δε δεξιάν σκήπτρον περιβαλλόμενον από ταινίαν εφ' ης είναι αναγεγραμμένον «Ρόδον το αμάραντον χαιρε η μόνη βλαστήσασα, το μήλον το εύσοσμον, χαιρε η τέσσασα, το σσφράδιον του πάντων βασιλέως...».

Εις δε το δεξιόν του τέμπλου του δευτέρου κλίτους, υπάρχει εικόν του Χριστού επί της οποίας αναγράφεται: «Ο Βασιλεύς των βασιλευόντων, ως και «μνήσθητι κύριε του δούλου σου το βοή θεού εν τη αγία εικόνα ταύτη α2 πγ». Ακόμα δεξιότερον υπάρχει εικόν του Αγίου Χαραλάμπους, στο δεξιόν της οποίας αναγράφεται: «Δέσις του δούλου του Θεού... συμβίας και των τέκνων 1783». Το χέρι του αγίου είναι αργυροκάλυπτον, επί δε του αργύρου υπάρχει χαραγμένη «Δέσις Νικηφόρου μοναχού 1571». Προφανώς η εικόνα επεσκευάσθη κατά το 1783, ως επ' αυτής αναγράφεται, παλαιότερα ούσα, ως επιτρέπεται να εικάσθη τις από την χρονολογίαν 1751 της αργυροκαλύπτου χειρός. Δεν αποκλείεται βεβαίως η εικόν να είναι του 1783, ως η επ' αυτής επιγραφή, το δε αργυροκάλυμμα της χειρός (γενόμενον κατά το 1751) να ανήκε εις άλλην εικόνα, από την οποίαν, δια λόγους αγνώστους (καταστροφήν της ίσως) ετοποθετήθη επί εκείνης του Αγίου Χαραλάμπους.

Εκεί και εικόν Ιωάννου του Βαπτιστού, εφ' ης «Εικόν πάγκαλος αύτη του Ιωάννου του δαυματουργού και βαπτιστού ανιστορήθη δαπάνη και εξόδων ανδρών ζηλωτών ευλαβών τάμα(;) ην ανέθεντο ναώ των εισοδίων ην Αζάμπελον λέγεται το χωρίον εις μνημόσυνον και ψυχών σωτηριαν(;) ην Νικόλαος Βασιλείος ο κτήτωρ α 24 π.6. κατά μήνα σεπτέμβριον».

Η εικόνα της Θεοτόκου, του τύπου «Ρόδον το Αμάραντον», από την εκκλησία της Παναγίας των Εξαμπέλων.

Κατά υπάρχουσες παράδοξιν η εν τη Μονή της Βρύσης εικόνα της Παρθένου είναι η «Παναγιά τ' Αξαμπέλου» και αντιθέτως η αργυροκάλυπτος φορητή εικόνα της Θεομήτορος η τιμωμένη εις την εκκλησίαν της Παναγίας τ' Αξαμπέλου είναι η εικών της Παναγίας της Βρυσσιανής.²

Τέλος, περί τα τέλη του 1800, ευρίσκομεν την Παναγιά τ' Αξαμπέλου ιδιοκτησίαν κάποιου οικογένειας από το Κάστρο, η οποία και διέθετε τον ναόν προς πώλησιν. Ως υποψήφιοι αγορασταί ενεφανίσθησαν αφ' ενός ο εφημέριος, κατά την εποχήν εκείνην πρωτόπαπας, απόγονος του εκ των ιδρυτών της Παναγίας της Χρυσοπηγής (βλέπε τπν. «Βρυσσιανή», «Παναγιά χρυσοπηγή» κ.λπ.), αφ' ετέρου ο ποτέ Ανδρέας Τσιλιμπουνίδης, πάππος του συνωνύμου του Σιφνίου ιατρού. Και ο μεν εφημέριος παπάς ήθελε τον ναόν διότι ανήκε άλλοτε εις την οικογένειάν του (βλέπε όπου ανωτέρω) ο δε Ανδρέας Τσιλιμπουνίδης δια να εγκαταστήσῃ εκεί ως εφημέριον τον υιόν του κατά κόσμον Μανώλη, ευρισκόμενον τότε μακράν της Σίφνου, τον μετέπειτα γνωστόν στην νήσο ως παπα-Φιλόθεον Τσιλιμπουνίδην.³ Και επειδή και τα δύο υποψήφια μέρη ηγωνίζοντο να εξασφαλίσουν τον ναόν υπέρ εαυτού εκάτερος, έφθασαν εις χειροδικίαν κατά την οποίαν ο παπάς «μαχαίρωσε» τον κοσμικόν, γεγονός που έστειλε τον ιερωμένο στις φυλακάς. Κατά το διάστημα της φυλακίσεώς του κατώρδωσεν ο Ανδρέας Τσιλιμπουνίδης και ηγόρασε την «Παναγιά τ' Αξαμπέλου» αντί 200 (ή 300 δραχμών). (Πληροφορία του κ. Ανδρ. Τσιλιμπουνίδην, όστις κατέχει και διάφορα σχετικά συμβόλαια και χειρόγραφα.)

Παναγιά (στην). Θέσις στο έμπασμα του Χωριού Κάστρο, ναός για το κτίσιμο του οποίου χρησιμοποιήθηκε υλικό αρχαίου τοιούτου, εάν δεν εκτίσθη μάλιστα και επί των ερειπίων εκείνου, διότι η Αγία Τράπεζα φιλοξενείται επί βωμού(;) με κεφαλάς κριών και γιρλάντας.

Παναγιά την Άμμο (στην). Σημείον του x. Αρτεμώνας όπου εκκλησία της Παναγίας, γνωστής ως «Παναγιά την Άμμο». Στο τυφλό τύμπανο της κυρίας θύρας του ναού υπάρχει χαραγμένη λατινική επιγραφή και η χρονολογία 1708 κατά την οποίαν, προφανώς, ο ναός επεσκευάσθη. Το μαρμάρινον ομφάλιον εις το κέντρον του δαπέδου του ναού παριστά τον, κλασσικόν δια τους σιφναϊκούς ναούς, γλυπτόν δικέφαλον αετόν. Χαρακτηριστικόν της συγκεκριμένης παραστάσεως είναι το ότι κρατεί στο δεξί πόδι του ξίφος, εις δε το αριστερόν μπάλλα με δυο κλειδιά. Πολύ σχετική η παράστασις με εκείνην του ομφαλίου του ναού της «Σωτήρας» στο x. Σταυρί. (βλ. τπν.).

Το τοπωνύμιον «Άμμος» απαντάται σε πολλά σημεία των σήμερον κατωκημένων τόπων του νησιού με σημασίαν μεταπεσούσαν εις την του πλατώματος. Του επιπέδου δηλαδή, εν συγκρίσει προς τις γειτονικές κλιμακωτές κατωφέρειες, όπου το εμπορικόν κέντρον της κατωκημένης περιοχής που στην Σίφνο ταυτίζεται με την έννοια της «πλατείας» των χωριών της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Με μια προσεκτική παρατήρησιον διαπιστούμε ότι τα μέρη που σήμερον φέρουν το τπν. «Άμμος» ευρίσκονται χαμηλότερα από την γύρω περιοχήν, η οποία διαμορφούται από κλιμακωτά επίπεδα, ή ευρίσκονται σε σελάδια (όπως λέμε στην Σίφνο τα «διάσελα» της στρατιωτικής ορολογίας). Ένεκα της φυσικής κατωφερικής διαμορφώσεως των τοπίων αυτών τα όμβρια συνεκέντρωναν άλλοτε εκεί τους σωρούς της άμμου που παρέσυραν από τα γύρω υψώματα. Τα βατά αυτά σημεία, όπως και οι κοιτές των χειμάρρων, χρησιμοποιούνται συνήθως ως οδοί (όπου δεν υπάρχουν τοιαύται).

Με την πλακόστρωσιον όμως των οδών (κυρίως επί δημαρχίας Προβελεγγίου) η άμμος εξηφανίσθη από τα λιγοστά αυτά πλατώματα τα οποία, λόγω της νέας των διαμορφώσεως τράβηξαν τους περιπατητάς των εορτασιμών ημερών και, από το γεγονός αυτό, και τους πιο προοδευτικούς του εμπορικού κόσμου, που δημιούργησαν εκεί τα πρώτα μικρομάγαζα για να μεταμορφώσουν συν τω χρόνω τα μέρη εκείνα σε εμπορικά κέντρα των χωριών. Και ναι μεν η «άμμος» έλλειψε, το τπν. όμως που καθιέρωσε αυτή παρέμεινε: «Πάμε να δούμε την κουνίστρια στην «Άμμο» της Καταβατής». «Ετσιδά ξεπερέτθωτος δάβγης στην «Άμμο»; Ηκαυγαδίσανε μέσα στην «Άμμο» του Σταυριού». «Θα βάλουνε τσουνία στην «Άμμο». Κατά τον τρόπο αυτό απαντώνται τα τπν. «Άμμος» σε μεσόγειους τόπους της Σίφνου. Τας ανωτέρω απόψεις μου διέμρφωσα κατόπιν παρατηρήσεών μου, που επεβεβαίωσαν αφηγήσεις γερότων της νήσου (1933).

Παναγιά τ' Ανεμορδίλι (στην). Σημείον της θέσεως Ανεμορδίλι (βλέπε τπν.), όπου εξώκκλησο της Παναγίας. Την χάρη της επικαλείται η ερωτευμένη Σιφνωτοπούλα για να της φέρει τον «γουρλομάτη» αγαπημένο της:

«Παναγιά τ' Ανεμορδίλι
φέρε μούτονε το(ν) γριλλη.»

Παναγιά η Βρύση (στην). Βλέπε και τπν. Βρυσσιανή.

Παναγιά η Γερανοφόρα (στην). Σημείο στην «Πέρα γειτονιά» παρά το x. Σταυρί. Εκεί ενοριακός ναός της Υπαπαντής γνωστής ως «Γερανοφόρας».⁴ Παλαιότερον γνωστή και ως «Φλεβαριάτισσας», εκ του ότι εορτάζει κατά την 2αν Φεβρουαρίου. Η «Φλεβαριάτισσα» επιμάτο ανέκαθεν ιδιαίτερος από τους Σιφνιούς. Το μέγεθος του σεβασμού αυτού εκφράζεται στο κατωτέρω «παραγγελματικόν» εξάστιχο, που αφορά εις την Παναγίαν την «Φλεβαριάτισσα»:

«Ουδέ «πουλι» απ' την κόστελλο
ουδέ κλωστ' ή βελόνι
κι οι μύλοι αργοί
κι οι φούρνοι αργοί
κι οι γαδάροι σκόλην έχουνε.»⁵

Η μαρμάρινη επιγραφή με το γλυπτό του Αγ. Γεωργίου και της Θεοτόκου «Βρεφοκρατούσης», που βρίσκεται πάνω από την είσοδο της Γερανειοφόρας (ή Ουρανειοφόρας).

Τον κιονίσκον αυτόν (που βρίσκεται, όπως γράψαμε στην αυλή της Γερανειοφόρας) τοποθετεί η παράδοσις μεταξύ των οργάνων που εκρημοποιούνται εις τα «Τελέσματα», που είχαν την θέσιν των στο «Λωλοπανήγυρο» (μία παγανιστική, προφανώς, εορτή) που εγίνετο κατά το πανηγύρι της Φλεβαριάτισσας και που διετηρήθη μέχρι των αρχών ακόμα του αιώνου μας.⁶

Άλλα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη απεκαλύφθησαν εντειχισμένα όταν κάποτε εκαθαρίσθησαν από το αμμοκονίαμα οι τοίχοι του Ναού.

Η παράστασις του Αγίου Γεωργίου η κοσμούσα την κατά τα ανωτέρω αναθηματικήν επιγραφὴν του τυμπάνου της εισόδου, οφείλεται εις το γεγονός ότι ο ναός ετιμάτο ανέκαθεν ἐπ' ὀνόματι του Αγίου Γεωργίου. Μόλις δε κατά το 1760, και κατόπιν αδείας του τότε Πατριάρχου Κωνσταντινου, εγένετο διουπόστατος τιμηθεὶς και ἐπ' ὀνόματι της Παναγίας. Δια τον λόγον αυτόν και η γλυπτὴ παράστασις της Παρθένου ἐπιεται ἐκείνης του Αγίου Γεωργίου. Ἐπτά δ' ἔτη ἀργότερον, ἤτοι κατά το 1767, εγένετο ο «ανακενισμός της εκκλησίας δεῖσι(ε)ί του δούλου του Θεοῦ Γιανούλης». Ο τελευταίος δ' αὐτός ἐκόσμησε την θύραν της εισόδου με την αναθηματικήν επιγραφὴν, την οποίαν και ἐπλαίσωσε με τας παραστάσεις και των δύο, πλέον, αγίων μορφῶν, ἐπ' ὀνόματι των οποίων ετιμάτο του λοιπού ο ναός.

Παρέμεινε δ' ἐνοριακός ο ναός της Γερανειοφόρας μέχρι των αρχῶν του αιώνου μας ὅτε, κατόπιν του περι ἐνοριῶν Νόμου, παρέμεινεν ἀπλῶς οικογενειακός ναός ὡς ἀνέκαθεν ἀνήκων εις την οικογένεια Ράδοβιτς, νυν δε Ανδρονίκου.

Ἐντὸς του ναοῦ ἀξιόλογες εἰκόνες, ὅπως ἐκείνη της Παναγίας με ἐπιγραφὴν: «Δέσις του δούλου του Θεοῦ Σιγγέλου Γαβριήλ ιερομονάχου Χειρ Νικολάου Μελισσοῦ Σιφνέου 1785».

Ἡ του Χριστοῦ (Παντοκράτορος) με ἐπιγραφὴν «Χειρ Νικολάου 1785», Φορητὴ Εἰκόνα, της Ζωοδόχου Πηγῆς, στο εἰκονοστάσιον: «Δέσις του δούλου του Θεοῦ Γαβριήλ Πρωτοσυγγέλου ἐκ Σίφνου X 24 Ψ α' χειρ Δημητρίου προσκυνητοῦ».

Τέλος, εἰκὼν του Ταξιάρχου της Πύλης: «Δέσις του δούλου του Θεοῦ Ἰωάννου και της συμβίας 1792».

Παναγιά τα Γούρνια (στνν). Θέσις στο γεφύρι του χειμάρρου του x. Ἀρτεμώνας. Ἐκεῖ ἐκκλησία της Παναγίας γνωστῆς ὡς Παναγία στα Γουρνια, ἀπὸ το παλαιότερο τιν. της θέσεως, γνωστῆς ὡς Γουρνια (τα), ἀπὸ τις κτιστὲς γούρνες, του γνωστοῦ τοπικοῦ τύπου, που υπήρχαν ποτὲ παρὰ τον χειμάρρον εις κοινὴ χρῆσι των γυναικῶν της περιφερείας. Ἡ ἐκκλησία υπήρξεν ἰδιοκτησία του Σιφνίου λαϊκοῦ ζωγράφου και Δευτερεύοντος Σίφνιου Ἀγαπίου Πρόκου, γνωστοῦ ὡς «Δευτεραίος» (τέλος 18ου αἰ. - πρῶτον ἡμισυ 19ου) ἰδρυθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τους προ της Ἐπανάστασεως χρόνους και διακοσμηθεῖσα περὶ το 1832, με ενδιαφέρουσες νωπογραφίες λαϊκῆς συνθέσεως και ἐπεξηγηματικῆς ἐπιγραφῆς σε λαϊκὴν γλῶσσαν. Εἰς την εἰκονογραφίαν σημεῖονται χρονολογίες των ἐτῶν ΑΩΚΓ, γγΧΖγ. Ἡ ἐκκλησία ἀνήκει σήμερον εις τους ἀπογόνους ἐκείνου, την οικογένεια Μαγκανάρη. Εἶναι ναός διουπόστατος χωρισμένος καθέτως, ἀπὸ του νάρθηκος μέχρι του προ του ἱεροῦ χώρου, ἀπὸ δύο τόξα καλυμμένα ἀπὸ νωπογραφίες. Ἀξιόλογες εἰκόνες, η εις το πρῶτον κλίτος εἰκὼν του Αγίου Χαλαλᾶμπους με χρονολογίαν ΑΩΓΕ. Του Παντοκράτορος με υπογραφὴν του Δευτερεύοντος. Ἡ «Θυσία του Ἀβραάμ» στο προσκυνητᾶριον του ἔτους 1808. Ἡ εις το δεύτερον κλίτος εἰκὼν της «Δευτέρας Παρουσίας» του ἔτους 1828. Εἰς την Πύλιν η χρονολογία ΑΩΧΒ μαρτίου ΧΘ'. (Βλέπε περὶ Δευτεραίου, πόνημα Πρωτοπρεσβ. Ἰωάν. Σπ. Ράμφου Π.Θ. «Ὁ Δευτερεύων Σίφνου» Ἀθῆνα 1948. Βλέπε και ἀνατύπων εις εφημ. Σιφναϊκὰ Νέα, 1947. Βλέπε και τιν. «Πηγὰδι του Δευτεραίου».)

Παναγιά του (Ν) Ἴηγιου (στνν). Θέσις στα Ν.Δ. του νησιοῦ ἐπὶ ὑψώματος ὑπεράνω της τοποθεσίας Μαῦρο Χωριό. Ἐκεῖ μικροσκοπικός ναῖσκος που τιμάται στο ὄνομα της Παναγίας, ἀποκαλουμένης Παναγίας του (Ν) Ἴηλιου, ἐκ του ὅτι ο τόπος λούζεται καθ' ὅλην την ἡμέραν ἀπὸ τον ἥλιον ὡς κείμενος ἐπὶ ὑψώματος χωρὶς ὑποψίαν δένδρου. Ἐκεῖ και ἀρχαία φρυκτωρία (πύργος).

Παναγιά στην Κάπ(φ)αρη. Σημεῖον του τιν. Κάπ(φ)αρη στα Ν.Α. του νησιοῦ, ὅπου ναῖσκος της Αγίας Αικατερίνης, γνωστός και ὡς (στνν) Αγία Κατερίνα στην Κάπ(φ)αρη. Το τιν. Κάπ(φ)αρη και ἐκ της αυτοφουῶς εις την περιοχὴν καπάρεως. Ὡς τιν. το καθιέρωσεν ἡ τοπικὴ λαϊκὴ μούσα με το τῶ-

κισμα (κοντόστροφο ή πάτημα) του τραγουδιού τ' Άι (Ν) Ηγιά που απαθανάτισε την ανύπαρκτη, σήμερα τουλάχιστον, εκκλησιά της Παναγιάς:

«Ω Παναγιά στην Κάπ(φ)αρν
τα λόγια σου είναι ζάχαρη.»

Παναγιά η Ελεούσα (στην). Βλέπε Κερά Ελεούσα (στην).

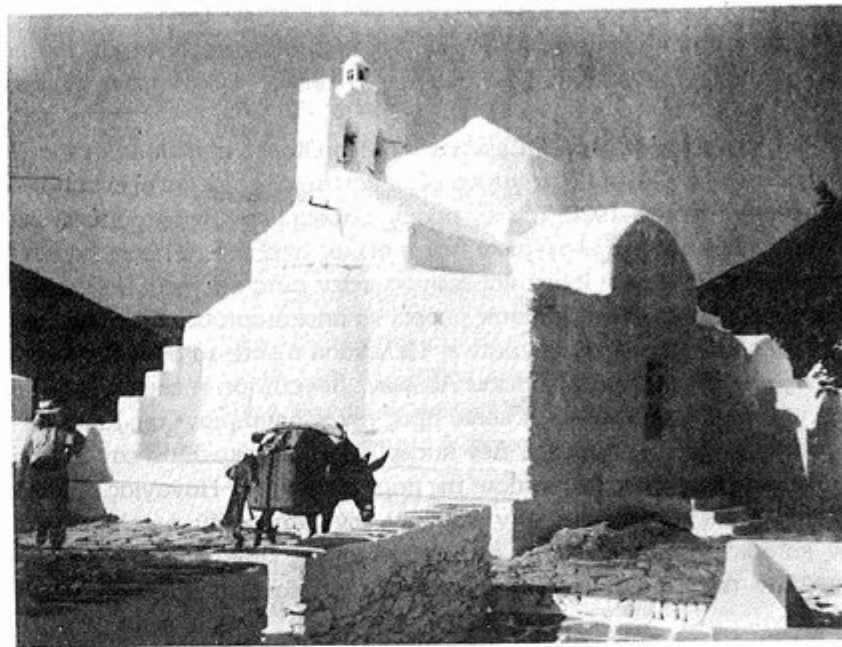
Παναγιά του Καργιαύλι (Καριαύλη:) (στην). Παρά την θέσιν Καργιαύλη όπου ναύσκος της Παναγίας τιμώμενος επ' ονόματι της Αγίας Ζώνης. Εκεί «αρχαία οπιτάκια» κατά τους βολατόρους.

Παναγία Καταβατή (στην). Σημείον του χωριού Καταβατή (βλέπε την.), όπου παλαιότατος ναός Παναγίας της Αγγελόκτιστης (Ημερολόγιον Σκόκου 1902, Εφημερίς «Σίφνος», Ιανουάριος 1937) γνωστός σήμερα ως Παναγίας της Καταβατής ή Κατακοπής.⁷ Ο ναός έχει δια Βασ. Διατάγματος χαρακτηρισθή ως διατηρητέον ιστορικόν μνημείον (1936).

Προφανώς ο ναός αυτός με την ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική, έχει κτισθή στην θέσιν παλαιότερου κτίσματος, όπως μπορεί να φαντασθή κανείς από τα μαρμάρια αρχιτεκτονικά μέλη – κιονόκρανο στη βάση της βοηθητικής (αριστεράς) Αγίας Τραπέζης κ.λπ. – που βρίσκονται εντειχισμένα σ' αυτόν.⁸

Η Παναγία Καταβατή τιμάται ιδιαίτερος και διότι, κατά την παράδοσιν, έχει «αγίασμα» επάνω στην Αγίαν Τράπεζαν. Διηγούνται οι Καταβατιανοί ότι συνέβη κάποτε ώστε η επί της Αγίας Τραπέζης κοιλότης όπου το «αγίασμα» να υπερπληρωθή και το «αγίασμα» να κυλήσῃ από την Αγίαν Τράπεζα εις το δάπεδον του ναού. Το γεγονός χαρακτηρίστηκε σαν ένδειξις τοπικής, εθνικής και πανανθρώπινης ευτυχίας. Πιστεύουν ακόμα οι κάτοικοι του χωριού ότι σπανιώτατα συμβαίνει να στεριεύσῃ το «αγίασμα», και όταν αυτό συμβή είναι αλάθητον σημάδι κακοχρονιάς κατά την οποίαν θα συμβή πόλεμος ή λιμός, λοιμός, σιτοδεία, επιζωτία κ.λπ. Εκ προσωπικής μου ερεύνης γνωρίζω ότι πρόκειται περί αρχαίας μαρμαρίνης, ενσωματωμένης εις το κτιστόν θυσιαστήριον, η οποία είναι καλυμμένη με μικρή αβεστωμένη πλάκα. Ο εκάστοτε ιερεύς του ναού φροντίζει και γεμίζει την πυξίδα δι' ύδατος το οποίον χορηγεί εις τους ασθενείς που θεραπεύονται από ήσσαν νόσον.

Αξιόλογες τοιχογραφίες κοσμούν τον ναόν, πλην είναι κακής συντηρήσεως.⁹ Έχει ιδιόμορφον δάπεδον από κτρινωπόν πόρον (μαλτόπλακες) με δύο κάθετες διακοσμητικές σειρές ψηφιδωτού, λαϊκής τεχνοτροπίας από μικρά θαλάσσια βότσαλα άσπρα και μαύρα. Σχηματίζουν γεωμετικά σχήματα (τρίγωνα) που έχουν, σε μεταγενέστερους χρόνους, καλυφθή με υδρόχρωμα και ελαιόχρωμα σε τόνους λουλακί, ώχρας και λευκό αβεστού. Εις το κέντρον του δαπέδου, όπου η συνήθης θέσις του καθιερωμένου δια τους παλαιούς σιφναϊκούς ναούς μαρμαρίνου «ομφαλίου» με τον γλυπτόν δικέφαλον αετόν,

Η Παναγιά της Καταβατής ή «Αγγελόκτιστη».

υπάρχουν δύο μικρά ιδιόμορφα ψηφιδωτά τραπεζοειδούς σχήματος της αυτής, ως ανωτέρω, τεχνικής των διακοσμητικών σειρών του δαπέδου.

Οι παραστάσεις ήσαν όλως ακατάληπτες λόγω των πολλαπλών στρωμάτων ελαιοχρώματος με το οποίον είχαν επικαλυφθεί από τους κατά καιρούς επιμελουμένους του ναού, δια λόγους διακοσμητικούς. Κατά παράκλησιν του γράφοντος ανέλαβεν προ χρόνων ο αιδεσιμώτατος κ. Ιωάννης Κοντός και με πολύν κόπον αφήρεσε το παχύ στρώμα του ελαιοχρώματος, δια να εμφανισθούν, ως υπέθετα, δυο ανεξάρτητες παραστάσεις δικεφάλων, λαϊκής επινοήσεως και κατασκευής. Το σώμα του εις την ανωτέρω παράστασιν αετού, αποτελείται από την επιφάνεια της πόρινης πλάκας εις δε το πελεκητό φόντο έχουν επικολληθεί μικρά θαλάσσια βότσαλα άσπρα και μαύρα. Αντιθέτως, εις την κατωτέρω παράστασιν το σώμα του αετού αποδίδεται με επικολλημένα ασπρόμαυρα βότσαλα, επί αμμοκονιάματος από το οποίον αποτελείται και το φόντο της παραστάσεως. Εις τον βόρειον τοίχον του ναού, μεταξύ του παραθύρου και της μικράς πύλης του ιερού ευρίσκειται, από το 1950, εντειχισμένο μικρό κακότεχνο μαρμάρينو ανάγλυφο με παράστασιν των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και υπ' αυτήν επιγραφή. Το πλακίδιον είναι ραγισμένο κατά την κάτω αριστεράν γωνίαν. Παλαιότερον ευρίσκετο εντειχισμένο έξω από

τον ναόν και υπό τον κωδωνοστάσιον. Τούτο αποτελεί προσφοράν του ποτέ Γιάννη Καριώτη, ενορίτου της Παναγίας, ο οποίος το ανεύρεν, άγνωστον πού.¹⁰

Επί του τέμπλου μεγάλη εικόνα της Θεομήτορος επικαλυμμένη εις Ρωσίαν με άργυρον. Ατυχώς τα γυμνά μέρη κατεστράφησαν και οι ενορίται επεστράτευσαν, περί το 1920, τον εις προηγ. παραπομπήν αναφερόμενον αυτοδιδασκτον ζωγράφον «Καλογεράκι» (το), ο οποίος απέξυσε τα πρόσωπα και τας χείρας Θεομήτορος και Ιησού και εζωγράφησεν αυτά εκ νέου. Ίσως η εικόν αυτή της Παναγίας της Καταβατής μπορεί να αποκατασταθή εάν η συντήρησις της αναληφθή από τον Καθηγητήν κ. Πελεκάση ή έστω τα συνεργεία συντηρήσεως του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών. Λέγεται ότι η εικόνα της Παναγίας της Καταβατής έχει πολλά κοινά προς την «Οδηγήτριαν» της Κιμώλου και χαρακτηρίζονται ως «δίδυμες». Δεν κατώρδωσα να εξακριβώσω εάν πρόκειται για ομοιότητα ως προς τον «τύπον» της παραστάσεως της Παναγίας, την τυχόν προέλευσι των δύο εικόνων, την τεχνικήν, τον εκτελεστήν, ή τέλος, τον χρόνον κατασκευής. Τελειώνω με ένα «Κάλαντο» της Παναγίας «της Καταβατής ή μάλλον της Κατακοπής» φτιαγμένο από τον Μανώλη Βεντούρη ή Σιφάκι (το):

«Στα έξοδα τα φοβερά
που έχουμ' όλοι μια φορά
δε θα μας βαρυφανούνε
κάτι τι αν προστεθούνε.

Ναός πολυτελέστατος
κατήντησ' αθλιέστατος
μίαν συνδρομήν ζητούμε
να τον περιποιηθούμε.

Στην άμμο της Καταβατής
ή μάλλον της Κατακοπής
διάβασα με απορία
κάποτε μιαν ιστορία.

Βουνά και άγρια κλαδιά
εκάλυπταν την Παναγιά
με τους παμμεγίστους κλώνους
σε αρχαιότατους χρόνους.

Αλλά με χρόνους με καιρούς
τους κεκρυμένους θησαυρούς
ανεκάλυψαν αξίναί
όπως βρίσκεται και είναι.

Το «Γυναικείο» και λοιπά,
η μνήμη αν δε μ' απατά,
έχουνε κτισθή κατόπι
απ' των χωριανών τις κόποι.

Μα τώρα όμως ημπορεί
να καταρρεύση αυθαρή
ο Ναός της απωλείας
εκ φρικτής μας αμελείας.

Στολίδι της Καταβατής
όπου στα χέρια σου κρατείς
τον Πανάγιόν σου τόκον
τον Σωτήρα των Ανθρώπων.

Φώτισε κάποιον χωριανόν
ορθόδοξο Χριστιανόν
ό,τι ημπορεί να κάμη
τον Ναόν σου να συνδράμη.

Και πάντες γόνυ κλίνομεν
και δέσσι απευθύνομεν
προς Υμάς με πίστιν θείαν
ω γλυκειά μας Παναγία.

Ναι Παναγία μου χρυσή
σκέπε και φρούρει το νησί,
εκ των διαφόρων νόσων
που μας δέρνουν κάθε τόσο.»

Παναγία του Κήπου (στην). Σημείον νοτιώτερον της θέσεως «Κήπος» κείμενον, εις την Ν.Α. ακτήν της νήσου. Εκεί εκκλησία της «Παναγίας του Κήπου» περισσότερο γνηστής ως Παναγία η Πουλάτη (βλέπε την.). Ο ναός έχει χαρακτηρισθή δια Βασ. Διατάγματος του 1936 ως ιστορικό μνημείον. Ο εν λόγω ναός της Παναγίας της Πουλάτης ή απλώς Πουλάτης (βλέπε και αυτό το την.), είναι όλως άσχετος προς τον βορειότερο και εις θέσιν «Κήπος» κείμενον ποτέ κατά την παράδοσιν καθολικόν ναόν της Αγίας Μαρίας της Ευαγγελιστρίας (Santa Maria della Annuntziata), εις ον ανήκεν αρχικώς η προσωνομία «Παναγία του Κήπου» και ο οποίος κατεστράφη ολοσχερώς μετά τον θάνατον και του τελευταίου εκ των Λατινών κατοίκων της νήσου. Η εκεί ύπαρξις του, κατά την παράδοσιν, καθολικού ναού επιβεβαιούται δια της δωρητηρίου επιστολής του Ουίλνυ (Τουλιανού) da Corugna, την συνταχθείσαν κατά το έτος 1462. Αναφέρεται επίσης και εις το εις χείρας μου συμβόλαιον συντεταγμέ-

νον εις την ιταλικήν (ευγενώς παραχωρηθέν, εν αντιγράφω υπό του αγαπτού φίλου κ. Ιωσήφ da Corugna, μόνου απογόνου της δεσποτικής οικογενείας της Σίφνου, προερχομένου εκ του κλάδου της Σαντορίνης. Το από 4 Οκτωβρίου 1777 συμβόλαιον αναφέρει ότι:

«Εις την θέσιν Σίρο είναι μια εκκλησιά της Παναγίας η οποία ήτο και παραμένει ακόμα και εις το μέλλον (θα είναι) των Λατινών και εις την ελευθεραν εξουσιοδοτούν του εφημερίου του Αγίου Στεφάνου¹¹, ώστε να το έχη πάντοτε εις την δικαιοδοσίαν του δια να διάγη καλώς και εκτελεί τα ιερά του καθήκοντα και οτιδήποτε άλλο αναγκαίο. Αν το κτήμα αυτό κατέχεται παρά τινος να τον εμποδίζει, όπως π.χ. ο Άγιος Νικήτας κοντά «στ' Αφεντικό», να είναι πάντα εις την κατοχήν του εκάστοτε εφημερίου».

Άλλα έγγραφα, γνωστά εις εμέ μέχρι σήμερον, εις τα οποία μνημονεύεται ο ναός εκείνος είναι μία αναφορά από 7 Αυγούστου 1853 του Φραντζέσκο Μπρουσέτο, Αποστολικού Εκπροσώπου της Μήλου, προς τον Επίσκοπο της Σαντορίνης (εκχωρηθείσα μοι κατά τα ανωτέρω) εις την οποίαν αναφέρεται ότι:

«Η άλλη –περί λατινικών εκκλησιών πρόκειται– ευρίσκεται σ' ένα κτήμα στην εξοχή (ονομαζόμενον Κήπος), είναι κατασκευασμένη με τρούλο είναι όμως υποβιβασμένη (:) επειδή δεν υπάρχει πλέον ούτε ίχνος βωμού ούτε θύρα ούτε παράθυρο αλλά μόνον η οικοδομή η οποία απειλείται από καταστροφή ως χρησιμοποιουμένη δια μάντρα ζώων».

Την θύραν έκτισε ο ανωτέρω Φραντζέσκο Μπρουσέτο αλλά ξανάπεσε παραμείνασα μέχρι το 1853 έτος. Και προσέφυγε προς τον Δήμαρχο αλλά του κάκου, διότι ο ναός παρέμεινε ως είχε. Η θέσις όπου ποτέ ο ανωτέρω Λατινικός ναός, πρέπει να περιλαμβάνεται σήμερον (1971) εις τα κτήματα τα ανήκοντα εις την οικογένειαν των Κοζαδίνων, των οποίων οι πρόγονοι διεδέχθησαν περί το 1464 την δεσποτικήν οικογένειαν των Da Corugna της Σίφνου. Εις τα κτήματα ταύτα (που ευρίσκονται εις το τέρμα της μικράς οδού που οδηγεί από του ναού της Πουλιάτης εις νοτιώτερον σημείον, το οποίον μου υπεδείχθη υπό του αιμνήστου Ιωάννου Καρδίτη ως θέσις του ποτέ Λατινικού ναού) διατηρούνται ακόμα επιβλητικά κτίσματα «στερνών», παλαιάς κατασκευής.

Εκ της ανωτέρω αναφοράς του Φραντζέσκο Μπρουσέτο πληροφορούμεθα ακόμα ότι: «Ο Κάμπος με τις 73 ελιές και με το τρεχούμενο νερό (για δυο φορές την εβδομάδα) που ευρίσκεται στην θέσιν Κήπος, ήταν υποθηκευμένος (από κάποιον Germano Crispi της Νάξου, ποτέ εφημέριον της Σίφνου) σε δυο κυρίους της Σίφνου για 800 τούρκικες πιάστρες. Και θα απώλετο αν δεν ήταν ο κ. L. Brest να τον εξαγοράση και να τον παραχωρήσει στον εφημέριο (ένεκα τούτου, νομίζω, ότι η Αγία Έδρα, προς αποζημίωσίν του, του εξεχώρησεν τα φρούτα εκ των αγαθών της εφημερίας της Μήλου) όπως το πα-

ρεχώρησεν επίσης και εις εμέ το 1832. Και εγώ πράγματι το ενοικίασα δι' 60 δραχ. δι' ιδιωτικού συμφωνητικού το οποίον έληξε το επόμενο έτος. Εις την ακραίαν πλευρά αυτού του κτήματος, κατόπιν συμφωνίας του Πανιερωτάτου Κούκουλα με τον κ. Κωνσταντίνο Προβελέγγιον της Σίφνου κατασκευάσθη υδραγωγείον. Η άδεια της κατασκευής του εδόθη καθότι ουδεμία ζημία επήρχετο εις τα δένδρα, επειδή τα 2/3 του μέρους όπου εγένετο το υδραγωγείον ήτο γης άγονος ή, δια να κυριολεκτούμε, πετρώδης. Το εάν ο Πανιερωτάτος Κούκουλας ήτο εξουσιοδοτημένος υπό της Αγίας Έδρας δια την τοιαύτην παραχώρησιν δεν αφορούσε τον Ιεραπόστολον να εξετάση opera majorum (Πράξις ανωτέρου)».

Και τελειώνει την αναφοράν του ο Μπρουσέτο σημειώνοντας:

«Υπάρχει ακόμα εις την εξοχήν(;) μία εκκλησιά μήκους 8 πήξεων και πλάτους 6, πλησίον του Αρτεμώνος, ονομαζομένη όπως μου είπαν του Αγίου Aniceto»(.). (Μετάφρασις εκ του ιταλικού).

Και τέλος, άλλο έγγραφον, εις ο αναφέρεται ο τόπος όπου ο περί ου ο λόγος ναός, είναι ένα σημείωμα του ποτέ Αντωνίου Da Corugna, συγγραφέως (1865-1938), εκ του οποίου πληροφορούμεθα ότι: «Ένας αγρός ΚΗΠΟΣ (εις θέσιν Κήπος) με 72 δένδρα ήτο κατά το 1853 ενοικιασμένος εις τους υιούς Di Stefani δια 200 εσκούδα».

Εις την δωρητήριαν επιστολή του Τουλιανού Ντακορώνια, περί της οποίας εγράψαμε ανωτέρω αναφέρεται ότι:

«Εν ονόματι Χριστού Αμήν. Ημείς Τουλιανός Ντακορώνια αφέντης Σίφνου, ελεύθερα και άδολα με ειδησιν της ψυχής μου κινούμενος δια εμάς και τους κληρονόμους και διαδόχους μας από δικαίωμα έδιον δια παντοτεινά δόνομεν αφήνομεν και εις είδος καθαρό και αμετατρέπτου χαρίσματος και αληθινού το οποίον γίνεται ανάμεσον σε ζωντανούς και όχι δια δικαίωμα θανάτου το οποίον δια καμιάς λογής τρόπου στράτα δικαίωμα και οίδος να μην εμπορή να φθαρή ή να λυγέψη. Εις την Εκκλησίαν της αγίας Μαρίας της Ευαγγελιστρίας βαλμένης πλησίον του περιβόλου ή του κήπου μας όλο το μέρος και περιοχές βαλμένα στον τόπο μας ονομαζόμενον Λαγκάδι με όλα της τα δένδρα συκιάς τα οποία είναι συμά των υποστατικών του Αντωνίου Βενιέρη Σίφνιου· ακόμη εις τον όμοιον τρόπον χαρίζομεν εις την ίδιαν εκκλησίαν όλα τα χωράφια όπου ήσαν του Νικολού Μπάσταρδου και του Γιαννούλη των υποστατικών μας, βαλμένα συμά εις τον Άγιον Δημήτριον τα οποία νομίμως ευσέβειαν ως αληθινοί αφέντες της ίδιας νήσου Σίφνου και εκρατειθήσαν. Έπειτα δόνομεν το χωράφι μας ονοματισμένο Πλακοτό βαλμένο εις τούτο μας το νησί της Σίφνου· ακόμη θέλομεν και χαρίζομεν εις την αυτήν άμεμπτον εκκλησίαν τα χωράφια μας βαλμένα συμά εις τον Άγιον Κωνσταντίνον και αυτά εις το όμοιον νησί της Σίφνου· ακόμη θέλομεν και χαρίζομεν της λεγομένης εκκλησίας νάναί όλα τα νερά αεννάως δια δύο ημέραις της κάθε εβδο-

μάδος υποκείμενα δια να ποτίζει τα χωράφια και δένδρα της εν ταις οποίαις δύο ημέραις που ήδελεν έχη τα αυτά νερά, εις εκείναις κανένα άλλος να μην εμπορή να εμποδιση κ.λπ. κ.λπ. Εις πίστωσιν επαρακαλέσαμεν να γενή το παρόν μας πριβιλέτζιο και με τη συνιθεισμένη μας βούλα να βουλαθή. Δοσμένο εις το παλάτιόν μας Σίφνου ημέρα 5 Φεβρουαρίου 1462».

Μετάφρασις εκ του ιταλικού υπό του Νικολάου Αναπλιώτη Καντζελλαρίου Ναξίας (μετά το έτος 1660).

Παναγιά η Κόχη (στην), η παλαιότερον γνωστή ως Παναγιά της Χοχλακούρας. Είναι αφιερωμένη εις την Κοίμωσιν της Θεοτόκου, ιδιαίτερα τιμωμένη από τους κατοίκους της νήσου. Η λαϊκή μούσα απαθανάτισε την επωνυμίαν του ναού στα κατωτέρω δίστιχα και «κοντότροφα» («πατήματα» ή «τοακισμάτα»):

«Τι μούπες και δε σουκάμα,
τι μούπες κι είπα όχι;
που να σε ψάλουνε νεκρή
στην Παναγιά την Κόχη.
Ίντ' ακατάλυτος καμμός,
τι περωμένη λόγχη;
ο νιος κι η νια να λένε ναι
κι οι γέροντες το όχι.
Μα την Παναγιά την Κόχη
τι γινάτι είν' που σου τόχει;»

Ο ναός υπήρξε ιδιοκτησία της οικογενείας Βερνίκου από το 1630 με ιδρυτήν τον Νικόλαον Βερνίκον. Ο κατά το 1876 διάδοχος εκείνου εις την ιδιοκτησίαν του ναού ισχυρίζετο ότι κατά οικογενειακήν των παράδοσιν «ο ναός της Θεοτόκου έχει ανεγερθή επί των ερειπίων ναού της Αρτέμιδος (βλέπε ανάλογον παράδοσιν και δια τον ναό της Παναγίας του Βουνί – βλέπε πιν.*)».

Παναγιά του Κούκια (στην). Θέσις, πλησίον του χωρ. Σταυρί κειμένη, παρά την οποίαν και εκκλησία Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας (εορταζούσης κατά την 24ην Σεπτεμβρίου) εις την οποίαν τιμάται και η Αγία Θέκλα. Υπήρξεν ιδιοκτησία του ποτέ Κούκια (οικογενειακόν επώνυμον και σήμερον, εισέτι, διατηρούμενον εις την νήσον) από του οποίου και το τοπωνύμιον. Εις τον ναόν εσφαιώσα κατά το 1946 υφασμάτινο «πανώ» αθροισματικής προελεύσεως όπου οι εις αυτό ιστορούμενοι Άγιοι ως και ο Ιησούς και η Παρθένος εικονίζονται ως νέγροι. Επίσης και ωραιότατον «ροί» από παλιά φαγιάνς.

Παναγιά η Κυτριανή (στην) και κατ' άλλην εκδοχήν Κυπριανή (βλέπε Κυπριανή). Περιοχή στη νησίδα Κυτριανή (βλέπε όπου ανωτέρω σχετικώς προς το έτυμον του πιν.). Εκεί μικρά εκκλησία ιδιομόρφου αρχιτεκτονικής, με κελίον προ αυτής, εις ην τιμάται το γενέθλιον της Θεοτόκου. Είναι οικοδομημένη

με υλικόν παλαιού ναού (παλαιοχριστιανικού). Αρχιτεκτονικά τινά μέλη θα μπορούσαν ίσως να χαρακτηρισθούν και ως τοιαύτα αρχαίου ελληνικού ναού. Εις τα μέχρις ημών διασωθέντα έργα αρχαίων συγγραφέων ουδαμού απαντάται τι περί της νησίδος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποκλείεται να υπήρξε ποτέ και αξιόλογος. Το υλικόν εξ ου ο ναός είναι οικοδομημένος είναι μια ένδειξις, μια αιχμή, δια την διενέργειαν επιμελημένων ανασκαφών (δεδομένου ότι δοκιμαστικαί εγένοντο άλλοτε χωρίς όμως αξιόλογον αποτέλεσμα). Είναι δύσκολον, πάντως, να πιστεύση κανείς ότι τα εκεί χρησιμοποιηθέντα αρχιτεκτονικά υλικά (που προδίδουν την προέλευσιν των από μέγα και αξιόλογον κτίσμα, άσχετο όλως προς τον απέριπτον ναίσκον της Παναγίας της Κυτριανής εις τον οποίον ευρίσκονται σήμερον εντοιχισμένα) μετεφέρθησαν, τα ογκώδη τουλάχιστον, στην νησίδα με πλωτόν μέσον από ετέραν θεσιν της έναντι ακτής εφ' ης εντοπίσθηκε από την Βαρβάρα Φιλιππάκη (παλαιοχριστιανικόν;) κτίσμα μεγάλων διαστάσεων. Δεν αποκλείεται εν τούτοις από εκεί να μετεφέρθησαν στην νησίδα(;) ωρισμένα ευμετακόμιστα αρχιτεκτονικά μέλη που παρουσιάζουν πολλήν ομοιότητα με εκείνα του προαναφερθέντος μεγάλου κτίσματος του εντοπισθέντος εις την έναντι της νησίδος ακτήν.

Σημειώνω, κατά ταύτα, τεμάχια θωρακίων εντειχισμένα στην πρόσοψιν του μικρού κελλιού, του ναού και την πεζούλα της αυλής. Εντός του ναού τέσσερας μαρμαρίνους κίονας διαφόρους μεταξύ των και με κιονόκρανα διαφόρων ρυθμών και εποχών. Π.χ. μεγάλο κιονόκρανο διακοσμημένο με φύλλα φοίνικος που κατέχει την θέσιν της Αγίας Τράπεζας. Επτά ή οκτώ κίονες «κολοβωμένοι» εκτισμένοι μέσα εις το χώρισμα του Ιερού. Ένας όμοιος στέκεται έξω και εις μικράν από του ναού απόστασιν, ενώ την θέσιν του σταυρού επί του κωνοειδούς τρούλλου κατέχει σήμερον θραύσμα ελικοειδούς κιονίσκου ανατολιζοντος ρυθμού.

Από τας αγίας εικόνας σημειώνω ως πλέον αξιόλογον, κατά την γνώμη μου, εκείνην του βίου της Θεομήτορος, επί της οποίας αναγράφεται ότι εγένετο «υπό χειρός Χριστοδούλου Καλλέργη κατά το 1732» και αποτελεί «Δέση των δούλων του Θεού (ων) Συ Κύριε γινώσκεις τα ονόματα αυτών». Εκ των, επί της αυτής εικόνας, τεσσάρων παραστάσεων, η πρώτη εικονίζει την Γέννησιν της Θεοτόκου, η δευτέρα την Κοίμωσιν, η τρίτη την Θεοτόκον βρεφοκρατούσαν και η τετάρτη τον Ιησούν με την Παρθένον και τον Άγιον Ιωάννη εκατέρωθεν. Αξιολογώτατη η πρώτη παράστασις της Γέννησης της Παρθένου δια τα χρησιμοποιηθέντα στοιχεία της συνθέσεως. Εις το αριστερόν, τω εισερχομένω, τόξον, τοιχογραφία από την οποία διατηρείται μόνον κεφαλή αγίας.

Βεβαίως ο ναός εκοσμήτο με τοιχογραφίες οι οποίες (εάν δεν κατεστράφησαν δια της πτώσεως των επιχρισμάτων των τοίχων εκ της υγρασίας) πιθανόν να διατηρούνται μερικώς, υπό την επάλειψιν του ασθέστου.

Παναγιά τα Λαγγαδιάκια (στην). Θέσις στο Β.Δ. της νήσου, βορ. της οδού

από Απολλωνίας προς Καμάρες, όπου τόπος Λαγγαδάκια καλούμενος. Εκεί ναίσκει της Παναγίας, ιδρυθείς περί το τέλος του παρελθόντος αιώνας. Ιδρύθη από τους εν Κωνσταντινουπόλει, ποτέ, αδελφούς Απόστολον και Νικόλαον Ραφαλιά και τον εξάδελφον εκείνων Αριστειδην Ραφαλιά. Οι ανωτέρω διατηρούσαν εκεί εστιατόριον (νομίζω υπό την επωνυμίαν «Μικρό Αϊναλί»), εις το οποίον και εούχναζε η πολυπληθής σιφναϊκή παροικία της Κωνσταντινουπόλεως. Κατά την τότε συνθήειαν των εν τη αλλοδαπή εργαζομένων Σιφνίων καταστηματαρχών (βλέπε την Παναγιά η «Πουλάτη») και οι αδελφοί Ραφαλιά είχαν εγκαταστήσει παρά το ταμείον του καταστήματος και τον «Κουμπαρά» της Παναγίας (όπως άλλοι είχαν κουμπαρά κάπου άλλου Αγίου) δια την ίδρυσιν, την βελτίωσιν ή την ανοικοδόμησιν κάποιου ναού. Εις τον «κουμπαρά» εκείνον ερρίπτετο το μερίδιον της Παναγίας από την καθημερινήν εισπραξίν του καταστήματος. Αλλά και κάθε Σιφνιός που θα πενούσε ή θα πήγαινε εκεί έρριπτε απαραίτητως το κατά δύναμιν, νοσταλγός της μικράς πατρίδος και αθεράπευτα θρησκουόμενος όπως όλοι οι Σιφνιοί. Όταν κάποτε συνεκεντρώθη ένα αξιόλογο ποσόν, οι καταστηματαρχαί ωκοδόμησαν εν Σίφνω και εις την θέσιν Λαγγαδάκια, όπου μεγάλο ιδιόκτητο κτήμα τους, τον μικρόν ναίσκον επ' ονόματι της Παναγίας. Συν τω χρόνω το αρχικά πτωκικό κτίσμα εβελτιώθη με την διαμόρφωσιν της αυλής, με πρόσθετον κτίσμα (κελλάι), με στέρνα κ.λπ. έπειτα βεβαίως από τα ιερατικά σκεύη και τα ανάλογα δια την τέλεισιν της ετησίας εορτής της Κοιμήσεως. Και η απλή αρτοκλασία εξελίχθη εις την ιδιόρυθμον γραφικήν πανήγυριν την τελουμένην ετησίως από μικρόν φιλικόν κύκλον του συμπαθεστάτου ναίσκου. Οι ιδρυταί αδελφοί Ραφαλιά, άγαμοί όντες, κληροδότησαν το κτήμα με τον ναίσκον εις την ανεψιάν των Φλώραν Βαττή και δ' εκείνης εις τους σημερινούς κτήτορας και κληρονόμους της.

Παναγιά τα Μάγκανα (στην), (βλέπε και Μάγκανα). Τοποθεσία στο Β.Α. του νησιού όπου παλαιά Μονή τιμωμένη ιδιαίτερος από τους κατοίκους της επάνω, κυρίως, Κοινότητος. Η Μονή αφιερωμένη στην Παναγία υπήρξεν ιδιοκτησία του ποτέ Παπ' Αντωνάκι Χρυσογέλου (1750).¹²

Το Παπ' Αντωνάκι υπήρξεν ο πατέρας του Φιλικού Νικολάου Χρυσογέλου (1780-1857) του και διδασκάλου και μετέπειτα Υπουργού Γερουσιαστού κ.λπ. Την μονήν, κληροδότησεν ο ανωτέρω κτήτωρ εις τον εκ των υιών αυτού Γεώργιον Χρυσόγελο (1800)¹³ υπό τον όρον ότι δεν θα οχλούσε ποτέ τους εις την μονήν εγκατεστημένους συγγενείς της πρώτης συζύγου (του Γεωργίου) προερχομένης εκ του γένους Αντωνίου Φιλικού. Πράγματι ο Γεώργιος Χρυσόγελος όχι μόνον δεν ώχλησεν αλλά και τελικώς, παρεχώρησε τη συναινέσει και των εκ του δευτέρου γάμου του τέκνων του, την κυριότητα, νομήν και κατοχήν της μονής εις τους, κατά τα ανωτέρω συγγενείς του εξ αγχιστείας, εκ των οποίων και η μετέπειτα πεθερά του συγχρόνου μας ιερέως Αντωνίου Μαστροκάλου, εις τους απογόνους του οποίου ανήκει εισέτι η μονή. Η λαϊκή

σιφναϊκή μούσα αποθανάτισε την επωνυμίαν του ναού στο κατωτέρω «κοντό-τροφο»:

Ω Παναγιά τα Μάγκανα
σήμανε διπλοκάμπανα...

Παναγιά του Μπαλή (στην). Συνοικισμός του χωριού Αρτεμώνας. Το την εκ της εκεί ενοριακής εκκλησίας τιμωμένης επ' ονόματι της Παναγίας της λεγομένης του Μπαλή εκ του ποτέ συνωνύμου κτήτορός της.

Ο ναός ανοικοδομήθη περί τα μέσα του παρελθόντος αιώνας. Σήμερον είναι ιδιοκτησία της οικογενείας του Πρωτοπρεσβυτέρου Ιωάννου Δεπάστα. Το όνομα Μπαλής διατηρείται εισέτι εις την νήσον ως οικογενειακόν επώνυμον ακουόμενον ως Βαλής. Το την, αποθανάτισθη στο παιδικόν ασμάτιον το λεγόμενον εν ώρα βροχής:

«Παναγιά μου του Μπαλή,
κάμε μια καλή βροχή
να βραχούν τ' αμπέλια μας
και τα περιβόλια μας
για να κάμουμε λεμόνια
νάχουμε για το χειμώνα.»

Το επώνυμον Μπαλής, προέρχεται από το λατινικόν Βαίυλις, έχει την σημασίαν του αχθοφόρου, γραματοκομιστή ή του νεκροφόρου. Το μεταγενέστερον λατινικόν Βαίυλις, είχε την έννοιαν του παιδαγωγού παιδοτρίβη και του επιτρόπου άρχοντος τινός και ειδικά του εις Κωνσταντινούπολιν Επιτρόπου της Βενετοϊάνικης Δημοκρατίας. Ο τίτλος κληροδοτήθηκε στους βυζαντινούς απαντώμενος στους συγγραφείς, Θεοφάνην, Κεδρηνόν, Κωδινόν κ.λπ. υπό τους τύπους Βαίλος, Βάγυλος, Βαίλος, και Μπαίλος. Ως λέξις παρέμεινε και στις Φραγκοκρατούμενες χώρες κοινή γενομένη υπό τους ανωτέρω τύπους και τον του Μπαλή (τον οποίον τινές ετυμολογούν εκ του Γαλλικού Baili). Εις την εποχήν αυτήν της Φραγκοκρατίας η λ. αποδίδει τον τίτλον του αξιωματούχου του Διοικητικού Παλατίου, του «Πραξικού του Δουκός». (Duc al Factore). Πρόβλεπε και το εν Σίφνω επώνυμον «Βασάλος» και άλλα επώνυμα εξ επαγγελμάτων.

Στο «Χρονικό του Μορέως» το απαντούμε σαν Μπαίλος με την σημασίαν του Διοικητού χώρας ως επιτρόπου, του Ηγεμόνος. Στο δε χρονικό του Κυπρίου Μαχαιρά απαντάται σαν Μπαλής (όπως σήμερον ακούγεται το σιφναϊκόν επώνυμον), και Εμπαλής. Από την λ. αυτήν προκύπτει το εις την κυπριακήν διάλεκτον απαντώμενον ρήμα βαίλιζω με την σημασίαν του περιποιούμαι τινά (και μάλιστα ασθενή), όπως και διατρέφω τινά. Το ρήμα αυτό με τας αυτάς εννοίας και εις το σιφναϊκόν ιδίωμα, ως λέξις ελπομονήθη ήδη εντελώς απα-

ντώμενον μόνον ως επώνυμον πλην της Σίφνου και εις Κρήτην υπό τας ακολούθους παραλλαγάς: Βάϊλος, Βαϊλάκης, Μπαϊλάκης, Μπαλής, Βαλής, Βαλάκης. Τας παραλλαγάς εσημείωσεν ο Ξανθουδίδης εις τα χωρία Ποταμιές Πεδιάδος, Ανώπολιν, Ασκύφου Σφακίων, Σέλινον, Χανιά και αλλού. (Βλέπε «ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ», τόμ. Ζ', σελ. 371). Η λέξις διεσώθη και εις την τουρκικήν λέξιν Vali με την σημασίαν του Νομάρχου ή Γενικού Διοικητού.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΥ ΜΠΑΛΗ

Ο αιδεο. Πρωτοπρεσβύτερος κ. Ιωάννης Δεπάστας μας γνωρίζει τα ακόλουθα σχετικά με την εκκλησία της Παναγίας του Μπαλή:

«Όπως μου διηγήθη ο αιμνηστος πατήρ μου, η εκκλησία εκτίσθη υπό του προπάππου μου Μισαήλ Κοζαοστοπούλου, ο οποίος υπό ενθέου ζήλου κινούμενος επώλησε άπασαν την περιουσίαν του και εις την θέσιν μικρού ιδιοκτητού ναού των Εισοδίων ανήγειρε εκ δεμελιών την «Παναγιά του Μπαλή», την μεγαλοπρεπεστέραν τότε εν τη νήσω Σίφνω εκκλησίαν. Το θεάρεστον τούτο έργον εξετέλεσε και δι' ένα άλλον λόγον, διότι έβλεπε ότι οι δύο υιοί του Ιωάννης και Αντώνιος Κοζαοστόπουλοι δεν εβάδιζαν τον δρόμον του Θεού και θα εσκοπούσαν την περιουσίαν του εις την ασωτείαν. Μετά ταύτα ο προπάππος μου αφήκε την κοσμικήν ζωήν και εκάρη μοναχός.

Εκ των κληρονόμων του ο υιός του Ιωάννης (διότι ο Αντώνιος είχε αποθάνει εν τω μεταξύ), αφήκε την εκκλησίαν της Παναγίας του Μπαλή, μαζί με τας εκκλησίας του Αγ. Χαλαμπους και της Ζωοδόχου Πηγής εις το Σκαλωτό, εις την θυγατέραν του Σοφίαν, δηλαδή την μητέρα μου, εγγονήν του κτήτορος προπάππου μου Μισαήλ Κοζαοστοπούλου».

Παναγία η Πουλάτη (στην), η επιλεγόμενη και Παναγία του Κήπου (βλέπε την Παναγία του Κήπου). Η δεύτερη προσωνυμία, ως ήδη και αλλαχού ανέφερα (πρβλ. Πουλάτη, Διαλισκάρι κ.λπ.) δεν έχει την θέσιν της εδώ αλλά εις θέσιν βορειότερον κειμένην. Εκεί η ποτέ Φραγκοεκκλησία της Αγίας Μαρίας της Ευαγγελιστρίας (Santa Maria della Annuntziata) η επωνυμουμένη και Παναγία του Κήπου. Το πnv. εκφέρεται εις γενικήν κτητικήν από την θέσιν «Κήπος» όπου άλλοτε έκειτο η περί ης ο λόγος εκκλησία.

Η συνύπαρξις και των δύο επιθέτων εις την Παναγίαν την Πουλάτη οφείλεται, κατά την γνώμην μου, εις το γεγονός ότι μετά την κατάρρευσιν της εν αρχή Φραγκοεκκλησίας ωκοδομηθη, εκ των ενόντων ως παραδίδεται, πρόχειρον ναϊδριον (πnv. Πουλάτη) του ορθοδόξου πλέον δόγματος, πλησίον της θέσεως όπου η ποτέ φραγκοεκκλησία, εις το οποίον, ναϊδριον, και εστεγάσθησαν αι ελάχισται εικόνες της εκκλησίας της Ευαγγελιστρίας. Το ναϊδριον εκείνο εκληρονόμησεν και την επωνυμίαν της Παναγίας του Κήπου, την

Η Πουλάτη και ο βράχος του Φονιά.

οποίαν κατά κάποιον τρόπο υποκατέστησεν. (Κατά κάποιαν άλλη εκδοχή η προσωνυμία Παναγιά του Κήπου, προσετέθη από τους μεταγενέστερους, οι οποίοι ακούοντες ότι εις την θέσιν εκείνην ευρίσκετο ναός της Παναγίας του Κήπου και μη βλέποντες άλλην εκκλησίαν πλην της Πουλάτης, της προσέθεσαν και την επωνυμίαν αυτήν).

Προφανώς μετά την εξαφάνισιν από της νήσου και του τελευταίου των καθολικῶν η φραγκοεκκλησιά εγκαταλειφθείσα κατέπεσε. Και ανέχθηκε μεν την εγκατάλειψιν της αλλόδοξης εκκλησίας η ευλάβεια των Σιφνίων μέχρι καταρρεύσεως αυτής ὄχι ὁμως και την απορφάνισιν του τοπίου από την παρουσίαν του Θείου οὔτε και τον αφανισμόν των ελαχιστῶν εικόνων που ἔμειναν από την ερημωθείσαν φραγκοεκκλησιά. Ἐκτίσθη λοιπόν (ὡπως μας πληροφορεῖ ο Σιφνιος διηγηματογράφος Γεώργιος Σακελλ. Βερνίκος στον ἔργον του «Ἱστορία της Πουλάτης», Σίφνος, Γενάρης 1934), ἓνα μικρότατο ορθογώνιο κτίσμα πολύ χαμηλό και μισοκωμένο στην γῆ. Μια ορθή πλάκα μπηγμένη σαν φράκτης μπροστά στην πόρτα ἐμπόδιζε τα ὄμβρια να κατακλύζουν την ημιυπόγειον εκκλησοῦλα. Δρασκελώντας την πλάκα ἐκείνην κατέβαινες τρία σκαλοπάτια για να πατήσης από το ἐπίπεδο του δρόμου στο ἔδαφος της μικρῆς εκκλησίας. Στο μικρό της δῶμα εἶχανε για λόγους ἀγνωστούς σωριάσει ἓναν υψηλό τρούλλο κῶμα. Οι τοῖχοι ἦσαν μόνο από το μέσα μέρος ασπρισμένοι και τα δύο μικρότατα παραθυράκια ἦσαν μονίμως κερφωμένα με σάνιδια για τον φόβο του αγέρα. Από τις πλάκες της οροφῆς κρεμότανε ἀράχνες και μυκητώδη φυτά της υγρασίας (πόες), που η δυσειδαιμονία του λαοῦ ἀνακάτευε με την τροφή των ζῶων για να τα γιατρέψη από την ὀποίαν ἀρρώστεια.

Πίστευαν ἀκόμα η λαϊκή φαντασία ὅτι η κοντροκομμένη πόρτα της εκκλησίας η φτιαγμένη από καραβόξυλα ναυαγίων που η θάλασσα ἐβγαζε στην ἄμμο του Διαλισκαριού, εἶχε την ικανότητα να ἀλλάζει την φορά του πνέοντος ἀνέμου. Ἔτσι ἀν από μια συντροφιά που ἐπεσκέπτετο τον ναύκον, ἄλλο ἦτο το πρόσωπο που ἀνοίγε στον ἐρχομό την πόρτα της εκκλησίας και ἄλλο ἦταν το πρόσωπο που την ἐκλείνει στην ἀναχώρησι, ο ἀνεμος που φυσούσε θα ἀντικαθίστατο με ἀντίθετον ἀνεμο (βοριάς ἐπαιρνε την θέσιν του νοτιά και το ἀντίθετο). Ἐκείνην την πρωτόγονη εκκλησοῦλα ἀντεκατέστησεν τον Μάϊον του 1866 ο ἀρχιτέκτονας και ἐργολάβος του νησιού Μαστρογιάννης Γκαρδίτσος με ἔξοδα των ἀδελφῶν Βαλή (του Νικολοῦ και Γιάννη της Πέτραινας ὡπως ἦσαν περισσότερο γνωστοί) με την σημερινήν εκκλησίαν της Παναγίας της Πουλάτης που γνωρίσαμε εμεῖς. Φαίνεται πως οι δυο διαφορετικῆς εἰκόνες του Ευαγγελισμοῦ που φιλοξενούνται στην Παναγιά την Πουλάτη προέρχονται από την παλιάν ἐκείνην πρωτόγονη εκκλησοῦλα που υποκατέστησε την Santa Maria della Annuntziata. Η πρώτη εἰκόνα του Ευαγγελισμοῦ ἀφιερώνεται στην σύλληψιν του Σωτήρος και παριστά τον Ἄγγελον που δίδει στην Παρθένον τον κρίνον, η δε δευτέρα ἀφιερώνεται στην Κοίμησιν και την ἀνο-

Λεπτομέρεια από το δάπεδο της Πουλάτης. Το ομφάλιο με τον δικέφαλο αετό.

δον της Βασιλίσσης εις την Ουράνιον Βασιλείαν, παριστώσα τον Ἄγγελον να προσφέρῃ στην Παρθένον τον φοῖνικα, σύμβολο της μεταστάσεώς της. Από την εἰκόνα του ομφάλιου ευρισκομένου εις την καθιερωμένη θέσιν, το κέντρον τουτέστιν του δαπέδου του ναοῦ, φαίνεται ὅτι τούτο ἀνάγεται εις χρόνον παλαιότερον.

Παναγιά του Μπαρού (στην). Συνοικισμός στο χωριό Σταυρί ὅπου ναός τιμῶμενος ἐπ' ὀνόματι της Ζωοδόχου Πηγῆς. Κατά την παράδοσιν ο ναός υπῆρξε το Καθολικόν (παρεκκλήσιον) του ἐκεῖ ευρισκομένου ποτέ πύργου του ὀποίου τα διάφορα παραρτήματα κατελήφθησαν μετά την κατάλυσιν της φεουδαρχίας ὑπό των κατοίκων του γειτονικοῦ χωρίου και ἀπετέλεσαν χωριστάς κατοικίας διαμορφωθέντα συν τῷ χρόνῳ και ἐπεκταθέντα εις τον σημερινόν συνοικισμόν ὑπό το ὄνομα Παναγιά του Μπαρού.

Πάντοτε κατά την παράδοσιν, ο πύργος ἰδρύθη ὑπό βαρῶνου τινός, τίτλου του ὀποίου παραφθοράν ἀποτελεῖ το ἀνωτέρω Μπαρός. (Ἀνάλογον παραφθοράν ἴσως να πρέπει ν' ἀναζητήσῃ κανεῖς και στο τοπωνύμιον Παρώνα

—το φρούδι της Παρώνας— στην θέσιν Καλαμίτσι. (Διάβαζε σε συνδυασμόν προς το τπν. Θεολόγος του Μονγκού.)

Παναγιά του Πλατάνου (στην). Γνωστή και σαν Παναγιά η Πλατάνισσα. Θέσις με ναϊσκον της Παναγίας παρά την τοποθεσίαν Πλάτανος (στον).

Παρ' ότι θα μπορούσε κανείς ανενδοιάστως να υποθέσῃ ότι το τπν. οφείλεται εις την ποτέ ύπαρξιν εκεί κάποιου πλατάνου, πρέπει να διευκρινισθῇ ότι το δένδρον είναι άγνωστον εν Σίφνω, γνωστού όντος ότι οι πλάτανοι φύονται όπου υπάρχουν πολλά νερά. Το δε χαρακτηριστικόν της νήσου είναι, σήμερον τουλάχιστον, η παντελής έλλειψις πηγών ύδατος.

Κατά την προσωπικήν μου γνώμην το τπν. οφείλεται εις τον εις την περιοχήν ευρισκόμενον ναϊσκον του Αγίου Πλάτωνος (εορτάζοντος την 18ην Νοεμβρίου), του οποίου το όνομα εκφέρεται υπό των Σιφνίων παρεφθαρμένως ως Άη Πλάτανος, όνομα με το οποίον και μόνον είναι γνωστός εις Σίφνον. Κατά ταύτα Παναγιά του Πλατάνου —ή Παναγιά η Πλατάνισσα— είναι ναϊσκος της Παναγίας κείμενος εις θέσιν όπου και ναϊσκος του Αγίου Πλάτωνος.

Παναγιά η Σκαλωτιανή (ή «Παναγιά στο Σκαλωτό» και άλλως «Παναγιά του Σκαλωτού»). Θέσις όπου ναϊσκος της Παναγίας εις τοποθεσίαν Σκαλωτό (στο) στα ανατολικά του νησιού (βλ. τπν.).

Παναγιά το Στραοπόδι. Θέσις όπου ναϊσκος της Παναγίας της ποτέ καλουμένης Παναγίας του Τραγοπόδη (του τραγόποδος Πανός) εκ του ότι εις τον ναϊσκον αυτόν της Παναγίας μετεφέρθη και εντεχειρίσθη (Τουρνεφώρ, 1700) θαυμάσιο άγαλμα του Πανός (περιγραφόμενον από τον Βιοπο dell Montí, 1405). Το άγαλμα αρχικώς έκειτο εις τον παρά την Σεράλια ναόν του ποιμενικού αυτού θεού, του οποίου ναού, ουδ' ίχνος διατηρείται σήμερον επί της επιφανείας.

Παναγιά το Στρογγυλό (στην). Τοπωνυμία αναφερομένη μόνον εις τον σιφναϊκόν διστικον:

«Ω Παναγιά το Στρογγυλό
ψέματα δεν σας ομιλώ.»

Η ακριβής θέσις ομωνύμου ναού της Παναγίας επί του λοφίσκου Στρογγυλό, ο οποίος ναός και θα δικαιολογούσε το τοπωνύμιο που αναφέρεται στο διστικό παραμένει άγνωστος και ουδ' ίχνος αυτού υπάρχει σήμερον. Επειδή εγκατάλειψις ναού στην Σίφνω σε σημείον ολοσχερούς αφανισμού του, είναι πράγμα εκ διαμέτρου αντίθετον προς την ψυχολογίαν του θρησκευομένου Σιφναϊκού λαού, άγεται κανείς εις το συμπέρασμα ότι το τοπωνύμιον επεστρατεύθη «ποιπτική αδεία» για την δημιουργία αυτού τούτου του διστίχου (τσακίσματος, κοντότροφου, πατήματος). Η άποψις αυτή δικαιολογείται εκ της υπάρξεως πολλών αναλόγων στικουρημάτων (διστίχων και τετραστίχων) αναφε-

ρομένων εις ναούς της Παναγίας ή Αγίων, ναών υπαρκτών ή και ανυπάρχτων, σήμερον τουλάχιστον. Π.χ. από διστικά:

«Μα τον Άη Θαλααίο
ψέματα εγώ δεν λέω.

Ω Παναγιά στην «Κάππαρη»
τα λόγια σου είναι ζάχαρη.¹⁴

Παναγιά τ' «Ανεμορδίλι»
φέρεμού τονε τον γρούλλη.

Άη μου (Ν)Ηγιά προφήτη
φέρεμου τνε στο σπιτι.

Ω Παναγιά τα Μάγκανα
σήμανε διπλοκάμπανα.

Μα την Παναγιά την Κόχη
τι γινάτι είναι που τόχει.

Παναγιά Καταβατή μου
φύλαγέ μου το πουλί μου.

Από τετράστιχα:

Ω Ταξιάρχη του Βαθιού
κτισμένη με τα πόρια
φύλαγε την αγάπη μου
πούναι με τα παπόρια.

Ω Παναγιά Καταβατή
με τ' απογύρισμά σου
φύλαγε την αγάπη μου
πούναι στη γεπονιά σου. κ.λπ.

Παναγιά το Πελιάρδι (στην). Σημείον παρά την θέσιν Πελιάρδι εις το Ν.Α. της νήσου. Εκεί αγροτικός ναός της Παρθένου που υπήρξε μετόχι της Βρύσης. (Βλέπε τπν. Βρύση.)

Παναγιά το Τόσο Νερό (στην). Σημείον της θέσεως «Τόσο Νερό»¹⁵ στα Β.Δ. του νησιού, όπου ναός τιμώμενος επ' ονόματι της Παναγίας.

Κατά την παράδοσιν την εκκλησίαν έκτισαν δυο κτηματίαι της περιοχής «για να μερώση η άγρια τοποσιά». Ο ένας απ' αυτούς ήτανε Καταβατιανός και ο άλλος Αρτεμωνιάτης. Άρχισαν το κτίσιμο μοναχοί τους στην κορφή του άξεστου βουνού. Σαν ξεπέρασαν τα θεμέλια κι άρχισε το κτίσμα να υψώνεται, άρχισαν και τα περίεργα φαινόμενα.¹⁶ Έτσι ένα πρωινό που ήρθαν να πιά-

συνε δουλειά, βρήκαν τους τοίχους πεομένους. Σκέφθηκαν πως κακόβουλοι άνθρωποι δυσκόλευαν το έργο τους κι αφού όλη μέρα κάθησαν και ξανάκτισαν τα χαλάσματα, μείνανε την νύχτα «καρτέρι» να πιάσουν τον κακόβουλο.

Κατά τα μεσάνυχτα ένα φως σηκώθηκε μέσ' από τον τόπο του γιαπιού και κατέβηκε σιγά-σιγά για να σταθί στο μέρος που είναι σήμερα το μικρό μοναστήρι. Τότε κατάλαβαν οι χριστιανοί πως το χάλασμα της δουλειάς τους δεν ήτανε κακία ανθρώπου μα θεϊκό σημάδι για ν' αλλάξουνε τον τόπο που θα κτιζότανε η εκκλησιά. Κατέβηκαν λοιπόν στην νέα θέση που είχε σταθί το φως και βάλθηκαν να σκάβουν νέα θεμέλια.

Σκάβοντας όμως βρήκανε δυο εικονίσματα. Τόνα ήταν τα «Εισόδια» και τ' άλλο η «Κοίμηση» της Παναγιάς. Πήρε λοιπόν ο καθένας από μιαν εικόνα σπίτι του. Ο Καταβατιανός όμως την πήγαινε κάθε χρόνο στην εκκλησιά της στο «Τόσο Νερό» και εόρταζε την χάρη της Παναγιάς. Τη χάρη της «Παναγιάς της Μαύρης», όπως την ονομάτισε ο λαός του νησιού, επειδή το εικόνισμα βρέθηκε μαυρισμένο σαν να γλύτωσε μέσα από φωτιά.

Από τις φωτιές των Εικονομάχων βασιλέων γλύτωσαν τόσες και τόσες άγιες εικόνες που σηκωνόνταν, λένε, ολόρδες μέσ' από τις φλόγες που τις έρριχναν οι άνομοι πληρωμένοι των πιο άνομων εικονομάχων της Βασιλεύουσας. Και ολόρδες πάλι πεπιότανε μακριά από την καταστροφή για να φτάσουνε μαύρες κι αγνώριστες μέχρι τα χέρια μας μαζί με τις αδελφές τους που, ολόρδες μέσα στα κύματα του φουρτουνιασμένου Αιγαίου, όπου τις πετούσαν οι ίδιοι μοσχοφόροι ταξίδευαν καιρούς και καιρούς για ν' αράξουν στα γαλήνια νησιά μας. Κι όσο ζούσε ο ευλαβής εκείνος Καταβατιανός πανηγύριζε κάθε χρόνο στο «Τόσο Νερό» «την Παναγιά την Μαύρη», που η ευσέβεια των Σιφνίων έντυσε στο ασήμι. Κάποτε όμως ήρθε ο καιρός που ο άνθρωπος εκείνος έκλεισε τα μάτια του κι η εικόνα κατέβαινε στο «Τόσο Νερό» με τα χέρια της κόρης του. Και παντρεύτηκε η κοπέλα μ' έναν ξένο στην Αθήνα κι ο νέος σύζυγος έπεισε την γυναίκα του να λειτουργούνε την Παναγιά στην Αθήνα. Κάποια χρονιά όμως, παραμονές του πανηγυριού το νέο ζευγάρι άκουσε κτυπήματα στην πόρτα.

—Ποιος είναι τέτοια ώρα; ρώτησε η νέα γυναίκα πίσ' απ' την κλειστή πόρτα.

—Είμ' εγώ, η Μαρία από το «Τόσο Νερό» και θέλω να με πας στην αδελφή μου, άκουσε η αγουροξυπνημένη.

Παραλόισε η χριστιανή. Πήρε την άλλη πρωινή το εικόνισμα και μπαρκάρισε για τη Σίφνο όπου διηγήθηκε στην εκκλησιά το «θάμασμα» για να ξαναπανηγυρίση τη χάρη της, όπως έκαμε ο πατέρας της.

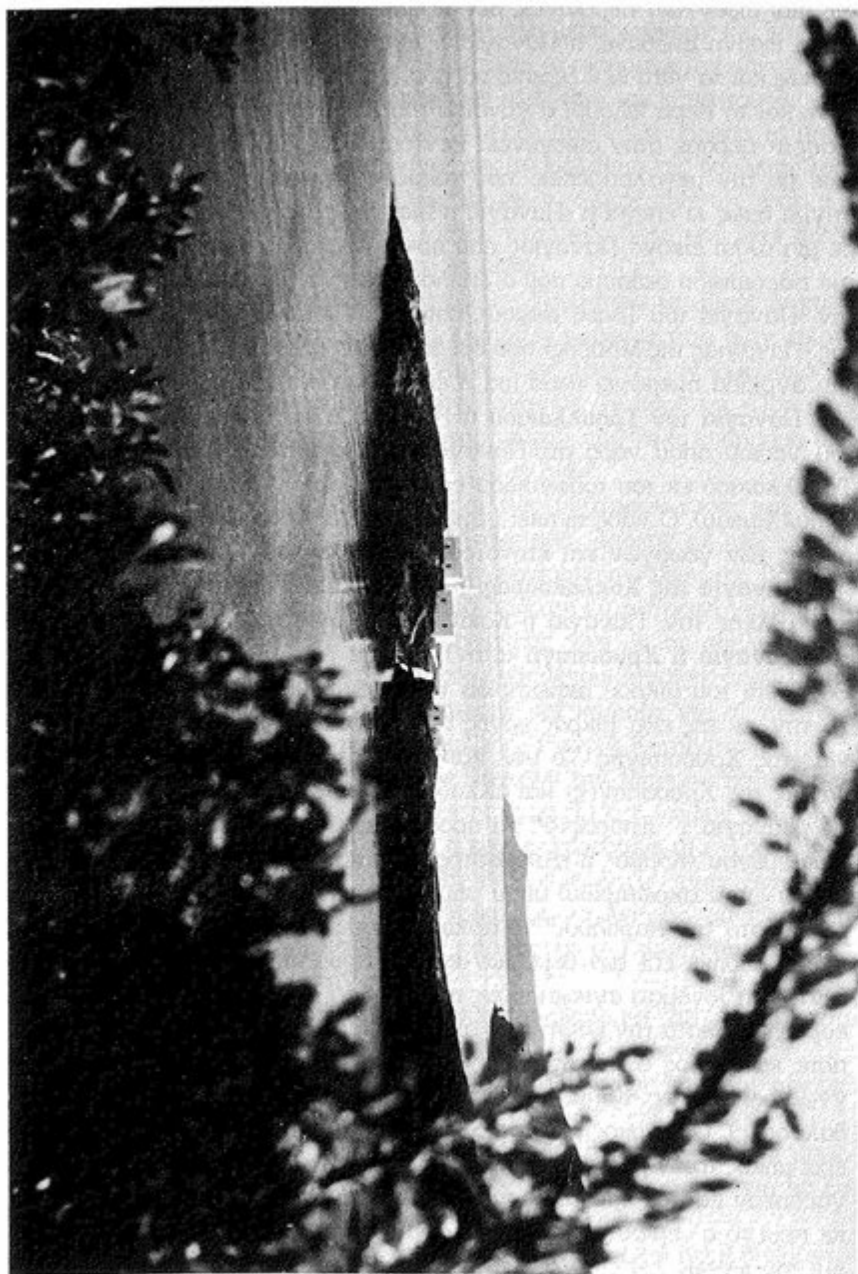
Οι γέροντες του 1930 που μου παράδωσαν την ιστοριαν αυτή θυμούντανε ακόμα την γυναίκα εκείνη πολύ γριά πια, από τα χρόνια που στο μεταξύ πέρασαν, ερχότανε κάθε χρόνο στη χάρη της συνοδεύοντας την «Παναγιά

την Μαύρη», κουβαλώντας κι ένα παιδάκι με παλαβωμένο ποδαράκι, εγγόνι της πια; διοεγγόνι της; κανείς δεν ήξερε. Λέγει η παράδοσις πως σαν η γυναίκα εκείνη απέθανε, η Παναγιά η Μαύρη έμεινε στην οικογένεια Κοσμή. Το πως και το γιατί δεν ξέρανε να μου πούνε. Μα τα χρόνια πέρασαν, απέθανε και το Κερά Φλουρί η γυναίκα του Αντώνη του Κοσμή κι η «Παναγιά η Μαύρη» πέρασε στην οικογένεια Βεντούρη, που για πολλά χρόνια πανηγύρισε με την μεγαλοπρέπεια που ταίριαζε στην χάρη της. Από μια χρονική στιγμή όμως κι έπειτα η «Παναγιά η Μαύρη» εξαφανίστηκε. Την θέση της πήρε μια άλλη εικόνα Παναγιάς που πανηγυρίζεται πάντα στο «Τόσο Νερό» με τον παροιμιώδη σεβασμό που ο Σιφνιός ξέρει να περιβάλλη την Παναγιά του, την «Παναγιά του Τόσου Νερού», έστω κι αν η εικόνα δεν είναι πια η εικόνα της «Παναγιάς της Μαύρης» που βρέθηκε στον άξενον εκείνο τόπο, του οποίου την αγριάδα ημερώνει τώρα πια η εκεί παρουσία του ναού της μονάχα.

Παναγιά του Τρουλλακιού ή Παναγιά η Τρουλλακιανή. Θέσις στο Β.Δ. του νησιού όπου ναός της Παναγιάς, αποκληθείσης Τρουλλακιανής ή του Τρουλλακιού εκ του τοπωνυμίου εις την περιοχίν του οποίου κείται. (Βλέπε Τρουλλακιού). Ο ναός ανήκει στην Κοινότητα Αρτεμώνος και θεωρείται προστάτης των γεωργών και κτηνοτρόφων του νησιού.

Παναγιά της Χοχλακούρας (n). Παλαιά επωνυμία της Παναγιάς της Κόχης. (Βλέπε την Παναγιά η Κόχη και Παναγιά της Χοχλακούρας.)

Παναγιά η Χρυσοπηγή (στην). (Βλέπε την «Κόμμα» και «Χρυσοπηγή».) Θέσις επί του μικρού ακρωτηρίου του ευρισκομένου προ του όρμου Φάρου. Το την εκ της εκεί μικράς μονής της Ζωοδόχου Πηγής τιμωμένης ως Παναγιάς της Χρυσοπηγής. Το την και εις Απατούρια Άνδρου, όπου μονή «Παναγιάς της Χρυσοπηγής» και αλλού. Η θέσις ήτο, κατά τον 17ον αι., γνωστή ως «Παναγιά τ' Αποκοφτό». Αι προσωνυμίες εκ του εκεί χάσματος του τότε καλουμένου «Κόμμα» ή «Αποκοφτός» (του κοψίματος —ή του αποκεκομένου άκρου— του ακρωτηρίου) όπου σήμερα το χαρακτηριστικόν γραφικό γεφυράκι. Κατά την παράδοσι¹⁷ το αρχικόν εκκλησάκι επ' ονόματι της Χρυσοπηγής εκτίσθηκε επί των θεμελιών ετέρου προϋπάρχαντος εκεί ναϊσκού, τιμηθέντος επ' ονόματι αγνώστου εις ημάς Αγίου. Τα ερείπια του ως άνω ναϊσκού ευρέθησαν κατά την κοπήν των οχοίνων και άλλων δάμνων από τα οποία ήτο ποτέ κατάφυτος ο μικρός κάβος ος, ως ελέχθη αργότερον δε ως «Γλώσσα», γνωστός, τότε, ως «Κόμμα» ή «Αποκοφτό», (γλώσσα γης εκτεινομένη εντός της θαλάσσης). Ο ναϊσκος εκείνος ο επ' ονόματι της Χρυσοπηγής, οικοδομηθείς είχε μήκος τριών μόλις πήχεων. Αργότερα όμως άλλοι ευσεβείς Σιφνιοί συνεργάσθηκαν και τον εμεγάλωσαν κατά τρεις ακόμα πήχεις. Φαίνεται ότι ιδρύθηκε περί το α' ήμισυ του 17ου αι., από τον Νικόλαον Πιτζνή με την βοήθεια και του ιερέως Ιωάννου Ζαμπέλη και πολλών χριστιανών. Ο ιερεύς Ιωάννης Ζαμπέλης διετέλεσε κατόπιν και εφημέριός του επί πολλά έτη. Και παρέμεινε

το μικρό εκκλησιάκι υπό την επιτοασία της ιερατικής οικογενείας των Ζαμπέλη μέχρι τετάρτης γενιάς, ότε κατά το δεύτερο ήμιου του 18ου αι., «...τα παιδιά του παπα Ιερώνυμου» (του επιλεγόμενου Ρούσσου), διαέγγονα του εκ των ιδρυτών του ναού, ως ανωτέρω παπα Ιωάννου Ζαμπέλη, «επόλυσαν την Παναγιά Χρυσοπηγή, με κελλία και περιοχή της «εις την ιεράν Μονήν της Βρύσης».¹⁸ Είχεν εν τω μεταξύ παρέλθει χρονικόν διάστημα 120, περίπου χρόνων κατά το οποίον «το μικρόν οικίδιον, εξαλάσθη εκ θεμελίων» και εις την θέσιν του ωκοδομήθη (κατά το 1675) ναός τριουπόστατος. Την ανοικοδόμησιν έκαμε ο ανωτέρω αναφερόμενος παπά Ιερώνυμος (Ρούσσος) ο επιμελούμενος του ναού και σύζυγος της εγγονής του εν αρχή παπα Ιωάννου Ζαμπέλη, με την βοήθειαν πολλών άλλων χριστιανών. Ήτο η περί το 1670 περίοδος κατά την οποίαν εγένοντο γνωστά τα πάμπολλα θαύματα της Παναγίας της Χρυσοπηγής, που είχαν εμψυχώσει τον «καταπονημένο» λαό του νησιού μας και είχαν φέρει την φήμην της έως την άκρη του Κυκλαδικού κόσμου. Πλήθη ασθενών προσήρχοντο εκεί αιτουμένων της θείας βοήθειας ή δια την εκπλήρωσιν κάποιου τάματος. Συχνά συνέβαινε να λειτουργείται ο ναός από τρεις συγχρόνως, ιερείς και όταν συνέπιπτε να συγκεντρωθούν εκεί περισσότεροι των τριών (από τους πενήκοντα που διέθετε η Σίφνος) νναγκάζοντο να συλλειτουργούν πάντες πασκίζοντας να ανταποκριθούν εις τας απαιτήσεις και τας θρησκευτικής ανάγκας του πλήθους των πιστών. Και δεν ήσαν μόνον Ορθόδοξοι οι προσερχόμενοι, αλλά και χριστιανοί του Δυτικού δόγματος των οποίων οι ιερείς, «τρόφιμοι Σίφνου», ιερουργούσαν εις το Altario¹⁹, που κατά το έτος εκείνο (1670)²⁰ είχαν ιδρυθεί έξω από το Άγιον Βήμα του Ορθόδοξου ναού.²¹

Παναγιάς το περιβόλι (της). Κτήμα της «Παναγιάς το Βουνί» παρά την μονήν κείμενον. Εκεί και το λεγόμενον:

Παναγιάς το πηγάδι (στης). Δευτέρα προσωνυμία της αυτής θέσεως.

Παναγιάς το πηγάδι (της). Ετέρα τοπωνυμία παρά την Παναγιά την Καταβατή, όπου ένα από τα κοινοτικά φρέατα του χωριού.

Παντάνασσα (η). Θέσις στο χωριόν Κάστρο όπου ο ναός της Παντανάσσης.

Παντάνουσσα (η). Σημείον του χωριού Καταβατή όπου ναός ο επιλεγόμενος Σταυρός του Τσιριάκι (βλέπε την.) τιμώμενος επ' ονόματι της Παντανάσσης του επιθέτου παρεφθαρμένως εκφερομένου. Οι χρησιμοποιούντες την προσωνυμίαν παρεφθαρμένως διατεινονται ότι αποδίδουν την ορθήν εκφώνησιν του επιθέτου, κατ' αυτούς, παραχθέντος εκ του προς την Παρθένον Ψαλμού «η πάντα νουν υπερέχουσα».

Παντοκράτορας (στον). Τόπος υπεράνω της Χρυσοπηγής κείμενος επί της οδού προς θέσιν «Παναγιά το Βουνί» όπου ναϊκος του Παντοκράτορος.

Παξιμάδα (στην). Θέσις στην Ν.Δ. ακτήν του νησιού.

Παπαφώτη (στον). Μικροσυνοικισμός που συνδέει τα χωριά Καταβατή και Σταυρί.

Παπά το κασαπίό (του). Θέσις όπου σπήλαιον εις το όπισθεν μέρος του Φαναριού (φάρου) των Καμαρών, όπου η Βαθειά Λαγγάδα. Για την δημιουργίαν του τοπωνυμίου υπάρχει διήγησις κατά την οποίαν, προ αρκετών χρόνων γνωστός παπάς απεμόνωσε στην σπηλιάν αυτήν τα γιδοπρόβατα των χωρικών, που έβοσκαν γύρω από την θείον εκείνην και εκεί μέσα τα έσφαζε και τα μετέφερε στο χωριό ή προς οικιακήν του κατανάλωσιν ή για να τα πώληση στον κασάπη προς μεταπώλησιν. Λέγεται ότι ο ως άνω ιερωμένος υπήρξεν αυστηρότατος περί την τήρησιν των κανόνων της εκκλησίας. Ίσως οι χωρικοί που υπέστησαν την επίπτωσιν της αυστηρότητός του εκείνης να βρήκαν μια εκδίκησιν με την δημιουργίαν της εν λόγω διηγήσεως, χωρίς να αποκλεισθῆ κανείς και την περίπτωσιν κατά την οποίαν η διήγησις ενέχεται κάποιας αλήθειας.

Παραθύρα (στην). Σημείον επί λόφου εις τα Β.Α. του νησιού. Από το εκεί άνοιγμα μεταξύ των βράχων αντικρύζει κανείς ως από παραθύρου, βορείως μεν την θείον «Αχλάδα» νοτίως δε την θείον Φωνιάς (βλ. την. στα μεταλλεία τ' Άη Σώστη).

Το τοπωνύμιο απαθανάτισε η λαϊκή μούσα στο τραγούδι «Στράτα μου της Χερώνησος» με το δίστιχο:

«Ο Αγγελές ημπρόβαλε
από την Παραθύρα.
κι ποήκωνε την ράχη του
ένα τσουβάλι φύλλα.»

Παράμπουκο (στο). Θέσις πάνω στο βουνό τ' Άι Ν-Ηγιά τ' αψηλού. Με την λέξιν «μπούκα» αποδιδόμεν στο τοπικό μας ιδίωμα την έννοιαν του στομίου σωληνοειδούς σώματος, π.χ. «Με έχει στην μπούκα του τουφεκιού», (μ' εκδρεύεται). «Η μπούκα του κανονιού» (ίσως εκ του ιταλικού μπούκα), πρόβλεπε και την ναυτικήν απόδοσιν «μπούκα - πόρτα». Κατ' επέκτασιν «μπούκα» χαρακτηρίζομεν κάθε άνοιγμα (κυκλικόν ως επί το πολύ) χρησιμοποιούμενον ως είσοδος π.χ. επί σπηλαιού, επί κτισματος, ορνιθώνος, χαμηλά, δια την είσοδον των πουλερικών. Και ρήμα «μπουκάρω» και «ξεμπουκάρω», ήτοι: 1) ορμώ εις την είσοδον και 2) εξέρχομαι ορμητικώς - ξεπορτίζω, παρακάμπω λιμενοβραχίονα κατά την ώρα της τρικυμίας: «Μόλις ξεμπουκάρουμε από το λιμάνι ήρθε ένα κύμα κ.λπ. κ.λπ.». Και, Παράμπουκο - συνώνυμο προς το Παραπόρτι = μικρά πύλη, πυλίσ, πυλιδα. Χαμηλό, παρά την κυρίως θύραν, άνοιγμα δια την είσοδον και έξοδον των κατοικιδίων καθ' ην ώρα η θύρα είναι κλειστή δια τους ανθρώπους. Κατά το μέσον αιώνα και η μικρή πόρτα η ευρισκομένη επί του σώματος της «Λόντζιας» του τείχους πόλεως (Κάστρο) ή μονής (Βρύση, Άι

Ν-Ηγιά κ.λπ.), δια της οποίας και επικοινωνούν μεμονωμένα άτομα εν ώρα ανάγκης αντι ν' ανοίγεται η δύσχρητος «Λόντζια» κλειστή παραμένουσα δια τον φόβον απροόπτου εκδρικής επιθέσεως.

Παρασκευής το Πετάλι (στης). Παρά την τοποθεσίαν Πέτοπ (στου). Εκεί αρχαία φρυκτωρία περί της οποίας πραγματεύεται ο Ιάκ. Δραγάτσος εις Π.Α.Ε. 1922-24, σελ. 44-47.

Πασπαρείό (στο). Τοπωνυμία άγνωστον σήμερον που ποτέ κειμένη. Αναφέρεται υπό του Γεωργ. Ζολώτα «Ιστορία της Χίου», τόμ. Α', Βιβλ. Γ', Εν Αθήναις 1921, ως θέσις κειμένη εν Σίφνω. (Πάσπαργον = το όμοιον προς πασπάλην (άχνη), κόμα (Χίος). Πρόβλεπε και ρήμα πασπαλίζω (επιπάσσω). Πάσπαλη (η) εν Σίφνω η άχνη που σκορπίζεται και επικάθηται επί παντός αντικειμένου εντός των ανεμομύλων κατά την άλεισιν. Πασπάργειον = λίθοι εκ κόνδρων άμμου. Πασπαρόπετρα = ο αργιλλώδης σχιστόλιθος εν Τήνω. (Πρόβλεπε Α.Γ. Σαλιάρη εις περιοδικόν «Χιακή Επιθεώρησις», τεύχος 23ον Ιουλίου 1970). Άρα Πασπαρείό = τόπος αμμώδης - πετρώδης, άγονος.

Πατοάνα (στην). Συνοικισμός του χωριού Αρτεμώνας, παρά τον Άγιον Αντύπα.

Παυλά (στου). Στα βόρεια του νησιού επί της οδοῦ προς Άη Συμεώ(να).

Πγιατιαλός (ο). Αντί του ορθού Πλατύς Αιγιαλός. Βλέπε Πλατύς Γιαλός.

Πγιατιά Ράχη (στην). Αντί Πλατιά Ράχη, κατά την συνηθισμένη στον τόπο τροπή του λ σε γ. Θέσις μεσόγειος στα νότια του νησιού, επί υψώματος.

Πεζούλι (το). Παραθαλάσσιος θέσις εις το νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού παρά την θείον Κοράκου (στου) εις τόπον Βαθύ.

Πελαίτης (ο) ή Άπελα(γ)ίτης. Θέσις παρά το χωριόν Καταβατή όπου μικρή εκκλησία «Άγιου Γεωργίου του Άπελαίτη». (Βλέπε την. εις Α.).

Πελιάρδι (στο). Θέσις μεσόγειος στα νοτιοανατολικά του νησιού. Εκεί εκκλησία της «Παναγίας το Πελιάρδι». (Βλέπε Παναγιά το Πελιάρδι).

Πελιστεριώνας (στον). Αντί περιστεριώνας. Ενώ απαντώνται και οι δύο τύποι Περιστέρι και Πελιστέρι, στο σιφναϊκόν ιδίωμα. Όνομα διαφόρων θέσεων (και σπηλαιών) συνήθως σε αποτόμους βράχους επάνω στη θάλασσα όπου εγκαθίστανται «αγριοπελιστερα» που βρίσκουν ασφάλεια ως εκ του απροσπελάστου της θέσεως. Τέτοιοι περιστεριώνες υπάρχουν πολλοί όπως εκείνος έξω από τον λιμένα Βαθύ, παρά την θείον «Κατρέφτης». Άλλος εις την απόκρημνην ακτήν κατά την διαδρομήν Βαθύ - Καμάρες. Πρόκειται δια σπήλαιον με είσοδον χαμηλά από την πλευράν της θαλάσσης και έξοδον επάνω εις το βουνό. Οι κυνηγοί των περιστεριών μπαίνουν στο σπήλαιον με βάρκα και τρομάζουν το θήραμα με φωνές και θορύβους. Εκείνο ορμά κατά σμήνη προς την έξοδον του βουνού την οποίαν έχουν προηγουμένως αποφράξει με δίκτυα, εις τα οποία εμπλέκονται ταύτα ή φυλάσσουν άλλοι κυνηγοί οι οποίοι κτυπούν το θήραμα «στο φτερό» (ενώ δηλαδή πετά) εξερχόμενο από την έξοδον

Τρεις γραφικοί περιστεριώνες.

του σπηλαιίου. Τρίτη θέσις με το αυτό τπν. και τα αυτά γνωρίσματα ευρίσκομεν παρά την θέσιν «Κοντός» και αλλού άλλες.

Θέλω να σημειώσω ότι στο τπν. Περιστεριώνας χρησιμοποιείται το άρθρον του αρσενικού γένους, ήτοι «ο», ενώ δια το κτίσμα, όπου τα οικόσιτα περιστέρια συντηρούνται, συχνότατα χρησιμοποιείται το άρθρον του θηλυκού γένους ήτοι «η» Πελιστεριώνα. Πρόκειται δια τα ωραιότατα εκείνα κατάλευκα δαντελωτά αρχιτεκτονικά στολίδια που ωραίζουν τους πράσινους αγρούς και τους γκριζάργυρους ελαιώνες και που ευρίσκονται εγκατεσπαρμένα σ' ολόκληρο το νησί μας, την Σίφνο.

Πεντζουλάς (στον). Κάβος στα βορειοανατολικά του νησιού.

Πέραμα και Περάματα (στο - στα). Θέσις στα νοτιοδυτικά της Σίφνου, παρά το «Τόσο Νερό». Πιθανόν το τπν. να δημιουργήθηκε καθ' όν τρόπον και το τπν. «Απέρατος». Ήτοι το μεν εκ της δυνατότητος προοπείσεως, το δε ως εκ του αδυνάτου αυτής. Ίσως όμως να έχη κυνηγετικήν την προέλευσιν και την σημασίαν του περάματος αποδημητικών πτηνών, ως συμβαίνει με πολλά ανάλογα τπν. (βλέπε και «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ», υπό Σ. Κυριακίδη, εις σελ. 385, όπου «Νεοελληνικά τοπωνύμια».)

Πέρα Γειτονιά (στην). Συνοικισμός του χωριού Σταυρί. (Απολλωνία).

Πέρα Βάλτα (στα). Θέσις παρά τα Βάλτα (βλέπε τπν.).

Περδίκη (στου). Παρά την τοποθεσίαν «Μισοβούνι» «Στο κύσιμο του βουνού».

Πεταλάκι του Φωνιά (στο). Σημείον της θέσεως Φωνιάς, παρά τα μεταλλεία τ' Ἄη Σώστη.

Πετάλα (στην). Ὑψωμα στην Ν.Α. πλευρά του νησιού.

Πετάλι του Σταυρού (στο). Ὑψωμα στα Ν.Δ.

Πετάλι (το). Ονομασία δύο εκ των επτά χωρίων της Σίφνου διακρινόμενα εις: 1) Πάνω (ή Πέρα) Πετάλι και 2) Κάτω Πετάλι, το οποίον ευρίσκεται σε χαμηλότερον από του πρώτου επίπεδον. Πετάλια ελέγοντο άλλοτε εν Σίφνω τα πετρώδη επίπεδα υψώματα «Επά είναι πετάλι, δεν κάνει για τίποτα γιατί είναι μονάχα πέτρες».

Πετρίτης (ο). Κάβος στην Β.Δ. άκραν της Χερσονήσου.

Πετρωτού (στου). Στα βόρ. του βουνού τ' Ἄη Ν-Ηγιά προς τα Ν.Δ. του νησιού παρά τα εκεί μεταλλεία. Εκεί και μικρόν σπήλαιον γνωστόν ως «Σπηλιά τ' Ἄη Ν-Ηγιά στου Πετρωτού».

Πέτσιον (στου). Τοποθεσία στα Βορ. Δυτ. του νησιού επί της οδοῦ προς Βρουλλίδια παρά την Χερσονήσον.

Πηγαδάκια (στα). Θέσεις στα Βόρεια του νησιού.

Πηγάδι τ' Αφεντικού (στο). Τόπος παρά την θέσιν «Αφεντικό» εις το Λιαροκόπι όπου κοινοτικό πηγάδι επί της οδοῦ προς Τραβά Βουνιά (παλαιότερον αναφερόμενα εις επίσημα έγγραφα ως Τρανά Βουνά).

Πή(γ)αδος (ο) (του Μεγαλογιάννη). Στα νότια της Σίφνου παρά την τοποθεσίαν Κοντού (στου).

Πή(γ)αδος (στον). Δευτέρα τοπωνυμία εις τα νοτιοανατολικά της θέσεως Πλακωτό. Εκεί παλαιόν πηγάδι.

Πηγάδι του Γραφίου (ή του Γραφιά). Κοινοτικό πηγάδι παρά την Παναγιά τα Γουρνιά. Από εκεί έπαιρνε το νερό για τον καφενέ του ο ποτέ καφετζής ο γνωστός με το παρωνύμιον «Φελλός» και για την ποιότητα του νερού του καφενέ του ήταν πολύ υπερήφανος. Γραφιάς (ο) και επώνυμον οικογενείας εν Σίφνω δημιουργηθέν καθ' όν τρόπον άπαντα τα «επώνυμα εξ επαγγελμάτων» και παραφθαρέν σήμερον εις Γραφίος (ο).

Πηγάδι του Δευτεραίου (στο). Θέσις παρά τον χειμαρον της Παναγιάς στα Γουρνιά (βλέπε τπν.). Εγγράφη κάποτε («Σιφναϊκά Νέα», Ιανουάριος 1947, σελίς 3, όπου παρατίθεται μελέτη με τίτλον «Ο Δευτερεύων Σίφνου») ότι η σιφναϊκή λαϊκή μούσα διειτήρησε το δίστιχο:

«Του Δευτεραίου το νερό
είναι γλυκό περίσσια
κάνει τις νιες σαν λεμονιές,
τους νιους σαν κυπαρίσσια.»

Κατά τον Γεώργιον Δεκαβάλλα όμως το δίτιχο ελέγεται όχι δια το πηγάδι του Δευτερίου αλλά δια το «πηγάδι του Καραβούλη», ευρισκόμενον επί της οδού προς Πλατύ Γιαλό, παρά την θέσιν Ἁγιάννης του Μαυρούδη.

Πηγάδι του Κουντζούβαρη (στοῦ). Κοινοτικό πηγάδι στο Λιαροκόπι.

Πηγάδι του Παύλου (στο). Κοινοτικό Πηγάδι παρά τον Ἁγίον Σπυρί το Λιαροκόπι.

Πηγάδι του Τσικάκη (το). Κοινοτικό πηγάδι στο Λιαροκόπι.

Πηγή (στην). Στα Α. του νησιού, όπου πηγή νερού.

Πηγή (στην). Ἄλλη τοπωνυμία παρά την κοίτην του χειμάρου των Καμαρών ἢ ἄλλως γνωστής ως:

Πηγή στους Ἀγίους, εκ του ὅτι εὐρίσκεται παρά την Μονήν των Ἁγίων Αναργύρων (ποτέ μετοχίου της Μονῆς «Βρύσης»).

Πηγή (στην). Τρίτη τοπωνυμία όπου πηγή ὕδατος παρά το Νεκροταφεῖον Ἀπολλωνίας το της Ἁγίας Βαρβάρας, παρά τον Θεολόγον του Μονγκού.

Πηγή (στην). Καί ἄλλη τοποθεσία με πηγήν νερού παρά τον χειμάρρον τον γνωστόν ως «Ποταμός της Σκάφης». Ἀνάλογα τιν. καί σε πολλά ἀκόμα μέρη της νήσου.

Πήδημα (στο). Ἀκούγεται σαν Μπήδημα. Πρόκειται για ἀπότομον κρημνόν στα Βόρεια της θέσεως «Ποντικῶ το Φρούδι» στα Ν.Δ. της νήσου. Το τιν. κοινόν για πολλοὺς τόπους της Ἑλλάδος. Προέρχεται ἀπό την μυθολογίαν «περὶ γιγάντων» ὡς καί το ἐν Ἄνδρῳ «Της Γριάς το πήδημα» (βλέπε Ἀνδριακόν Ἡμερολόγιον 1930, σελ. 6-7, καί εἰς ἐκδόσιν του 1956, σελ. 46.)

Πήδημα (στο). Θέσις παρά το «Φλάμπουρο».

Πινάκια (στα). Συνοικισμός του χωρίου Σταυρί (Ἀπολλωνία). Ἀπό τον υπέργνηρον κατὰ το 1935 Περικλή Καργιό, παλαιότατον κάτοικον του συνοικισμού αὐτοῦ, μου παρεδόθη ὅτι, κατὰ τον πάππον του, οἱ γυναῖκες του ἐν λόγῳ συνοικισμού φορούσαν περὶ το πρῶτον τέταρτον του περασμένου αἰῶνος τις φραιότερες καί πολυτελέστερες «πίννες» (κεφαλόδεσμος, κάλυμμα κεφαλῆς του γυναικείου τοπικοῦ ἐνδύματος, βλέπε σχετικὰ «Το γυναικίον Σιφναϊκόν ἐνδύμα» ὑπὸ Μ.Θ. Φιλιππάκη εἰς «Σιφναϊκὴ Φωνή», Ἰανουάριος 1966). Κατὰ ταῦτα θα πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ σχέσις του τιν. προς την μονάδα μετρήσεως «πινάκι» (βλέπε «Κυκλαδικόν Φῶς», «Σιφναϊκὴ Φωνή» σχετικόν πόνημά μου).

Πίσω Μεριά (στην). Συνοικισμός του χωρίου Σταυρί (Ἀπολλωνία).

Πλάκα (στην). Θέσις στα Β.Δ. του νησιού. Το τιν. κοινότατον δια πάμπολλα μέρη της Ἑλλάδος. Ἀθήναι (Ἀκρόπολις), Αἰτωλία, Ἄνδρος, Ἀρκαδία καί ὅπου ἀλλοῦ. Ο τύπος Πλάκα που διεσώθη μέχρι σήμερον, προέρχεται ἀπό την λέξιν πλαξ, που στην ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἶχε την σημασίαν της ἐπιπέδου γῆς (πεδιάδος), κατὰ δε το Ἀρχεῖον του Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ της Ἑλληνικῆς Γλώσσης, σημαίνει ομαλόν ἐπίπεδον τόπον (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1927-28 – Ἀρχ. Χρονικά, σελ. 181, ὑπὸ Ἀντ. Χατζή, ὑποσημ. 4V).

Ο Πλατύς Γιαλός καί ἡ Κυτριανή.

Πλάκα του Κύνη (στην). Θέσις στα Ἀνατολικά του νησιού, Νοτίως της τοποθεσίας Πούλες (παρά την θάλασσαν).

Πλάκα του Πατέρα (στην). Τόπος στα Ν.Α. του νησιού ὑπεράνω της τοποθεσίας Πουλάτη. Ἀξιόλογος ἡ ἀπό της θέσεως αὐτῆς θέα.

Πλακανιές (στις). Θέσις παρά τα «Βάλτα» (καί Πέρα Βάλτα) Παναγιά τα Λαγγαδάκια. Ἡ τοπωνυμία ἀπό το σχιστολιθικόν ἔδαφος της περιοχῆς ἀπ' ὅπου ἄλλοτε ἐβγάζαν τις πλάκες με τις οποίες ἐστρώναν τις αὐλές καί τα δάπεδα του ἐσωτερικοῦ των οπιπιῶν δημιουργώντας τα ἀνεπανάληπτα ἐκεῖνα καλλιτεχνικά σιφναϊκά πλακόστρωτα.

Πλακάρα (στην). Τόπος παρά την θέσιν Καμαρωτή. Το τιν. καί ἐν Ἄνδρῳ ὡς Πλακούρες (Ἄνδρ. Ἡμερολόγιον 1930, σελ. 110-111).

Πλάκες (στις). Συνοικισμός του χωρίου Σταυρί (Ἀπολλωνία).

Πλακιά (στα). Παρά τον Πιατιαλό. Ἀξιόλογος θέσις ἀπό ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως.

Πλατύς Γιαλός (στον). Βλέπε τιν. Πγιατιαλός. Λιμὴν στο νότιο τμήμα της Σίφνου. Ἴχει ευρύτατο ἀνοίγμα προς το πέλαγος. Ἀντίθετα προς τους λοιπούς καί ἀσφαλέστατους λιμένας του νησιού, ὅπως το Βαθύ κ.λπ. Ἐκ τούτου καί ἡ τοπωνυμία.

Πολλοὶ ὄροι καί λιμένες των ἑλληνικῶν νήσων φέρουν το αὐτὸ τοπωνύμιον. Ἐκ των πολλῶν θα σημειώσω ἐκεῖνο της Ἀμοργού, το ὁποῖον, ὅπως καί το περὶ οὗ ο λόγος τιν. της Σίφνου, ἀναφέρει εἰς το πόνημά του, το γνωστόν ὡς «Νησιωτικόν» (του 1406), ὁ Φλωρεντίνος ἱερεὺς Christophorus Buondel-

monti. Ο παλαιότερος εκείνος ταξιδιώτης γράφει ότι εις το νότιον της Σίφνου υπήρχε λιμνή όστις «Πόλιν είχεν» καλουμένην ΠΛΑΜΟΛΗΝ ή ΡΛΑΤΙΑΛΟ²² και προσθέτει ότι ανάλογον τοπωνύμιον έφερε και η μία από τας τρεις ακροπόλεις της νήσου Βυρορτ (Βουπρώτη), της γνωστής μας Αμοργού, το όποιον ο Tournefort (1700 περίπου), σημειώνει ως ΡΕΤΑΛΟ, ο δε Roschiani ως ΡΑΡΤΙΑΛΙ.

Και στις περιγραφές διαφόρων ταξιδιωτών αναφέρεται ότι είδαν εκεί τα ερείπια μιας ελληνικής πόλεως, τα οποία μερικοί εξ αυτών απέδωσαν, όλως αβασανιστως (Th. Bent), εις την υπό του ΣΤΕΦΑΝΟΥ αναφερομένην ως ποτέ υπάρξασαν εν Σίφνω τρίτην αυτής κυρίαν πόλιν, Μινών καλουμένην (Fiedler, A. Buchon, Th. Bent κ.λπ.).

Ίκνη, σαφή της αρχαίας εκείνης πόλεως ενετόπισεν η Βαρβάρα Φιλιππάκη ως επίσης και θεμελιωσιν άλλου παμμεγίστου κτίσματος, το τελευταίον αυτό ανήκον ίσως εις Παλαιοχριστιανικήν. (Βλέπε την «Κυτριάνη» και «Παναγία Κυτριάνη».) Τα ανωτέρω, ως και το γνωστόν προϊστορικόν νεκροταφείον στο Ακρωτηράκι, τα άλλων χρόνων αρχιτεκτονικά μέλη του ναίσκου της Κυτριάνης, άλλα ανάλογα σημειωθέντα από την Β. Φιλιππάκη εις Αγία - Σοφία, και, τέλος, η παράδοσις δίδουν από αρχαιολογικής πλευράς εξεχουσαν θεοιν εις τον Πλατύ - Γιαλό.²³

Πλατύ Πη(γ)άδι (το). Το και σκυλοπή(γ)αδο καλούμενον. Κοινοτικό Πηγάδι στο Λιαροκόπι.

Ποθητού (στου). Αγροτική περιφέρεια στα νότια του νησιού.

Ποντικού το Φρούδι (στου). Ύψωμα στα Νοτ. Δυτ. του νησιού όπου και αρχαίος πύργος (φρυκτωρία). Ποντικός απαντάται και ως οικογεν. επίθετον σήμερον εκ παρωνυμίου προελθόν. Τούτο σημειώ δια την ετυμολόγησιν του την. (Βλέπε και Φρούδι -το-).

Πόρτα της Λειψάνας (στην). Τα τοπωνύμια στα οποία προτάσσεται η λ. Πόρτα αντιπροσωπεύουν σπνήθως τα ορόσημα που άλλοτε όριζαν τις «εγκαριές» (ήσαν δε εγκαριά (η) περιοχή που καλλιεργείτο τον ένα χρόνο για να μείνη σε αγρανάπασιν τον επόμενον χρησιμοποιουμένη για την βοσκήν των αιγοπροβάτων). Το νησί εκωρίζετο με τοίχους από αργές πέτρες (ζερολιθιές) σε τέτοιες «εγκαριές» ήτοι, κατά τα ανωτέρω, σε περιοχές καλλιεργείας και αγραναπούσεως - βοσκής - εναλλάξ, κατ' έτος. Στην θεοιν «Λειψάνα» υπάρχει τείχος που όριζει την εγκαριά και ο όποιος τοίχος, διατηρεί την παμπάλαιη ξύλινη αγροτική (καγγελωπή) πόρτα δια της οποίας επικοινωνούν οι δύο περιοχές, καλλιεργείας και αγραναπούσεως. (Βλέπε και την «Τοίχαρος»).

Πόρτα του Τρουλλακιού (στην). Στα Β.Α. του νησιού. Την την. αποθανάτισε το δίσημο του δημοτικού τραγουδιού «του δρόμου», του γνωστού ως «Στράτα μου της Χερώνησος» (τίτλος που δόθηκε από τον πρώτο, κατά τα ανωτέρω, οκτασύλλαβο του πρώτου δεκαπεντασυλλάβου):

«Στράτα μου της Χερώνησος,
χώμα κοσκινισμένο
εσύ κρατείς τον π' αγαπώ,
κι' εγώ τον περιμένω.
Ο Αγγελές ημπρόβαλε
στου Τρουλλακιού την πόρτα
κι' ποήκωνε στη ράχη του
ένα τσουβάλι χόρτα.»

Πόρτα του Φάρου (στην). Θέσις στα Ν.Α. του νησιού. Πάνω στον δρόμο προς το λιμάνι Φάρος. Λέγεται και μπρόβαλμα του Φάρου γιατί από το σημείο εκείνο του δρόμου πρωταντικρίζει ο οδοιπορών προς «Φάρον» την θεοιν Φάρος (βλέπε και Μπρόβαλμα). Είναι δε η θεοιν αυτή, η Πόρτα, το σημείον από το όποιον άρχεται η περιοχή Φάρος.

Πόρτες (στις). Θέσις στα Ν. Δυτικά του νησιού όπου διόδος μεταξύ υψηλών βράχων που φράσσουν την τοποθεσίαν σχηματίζοντας «κλεισούραν». Εκεί, παρά την θεοιν «(Νι)ζαμπέλη» και πηγή νερού.

Πλακωτό (στο). Θέσις στα ανατολικά του νησιού. Το την. εκ του ποτέ εις την θεοιν εκείνην ηγεμονικού κτήματος «ονοματισμένο Πλακωτό βαλμένο εις τούτο το νησί της Σύφνου», όπως επί λέξει αναφέρεται²⁴ σε δωρητήριο επιστολήν του ποτέ αυθέντου Σίφνου Otulí da Corugna (Τουλιανού Ντα Κορώνια, όπως εξελληνίσθη) και το όποιον συνετάγη το 1462.

Πλάτανος (στο). Τόπος στα βόρεια του νησιού, παρά τους Αγίους Αναργύρους.

Πλατέα (η) του Άσπρου Πύργου. Μικρό πλάτωμα επί υψώματος προ του εκεί κτίσματος του Άσπρου Πύργου (βλ. την. Άσπρος Π.).

Πλάτη (στην) του Βουνού. Σημείον επί του βουνού όπου «της Παναγιάς το Περιβόλι» παρά την Παναγία το Βουνί (βλ. την.).

Πλάτη του Λαουθέρη (στην). Στα Ν.Δ. του νησιού. Εκεί αρχαίος πύργος (φρυκτωρία) ένας από τους τρεις αρχαιότερους του νησιού (βλ. την. Άι Ν-Η-γιάς) γνωστός ως «Πύργος του Λαουθέρη». Τόπος τον όποιον δεν παρέλειπε να επιδεικνύει εις τους ξένους αρχαιοφίλους ο ποτέ λογοτέχνης μας Άγγελος Κοσμή, ως τόπον μεγάλου αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. (Ανακοίνωσις του ίδιου προς εμέ κατά το 1948).

Πλατιά Ράχη (στην). Βλέπε Πηγιατιά Ράχη.

Πόστα (η). Στα ανατολικά του νησιού θεοιν παρά την θάλασσα κοντά στα Αγριάμπελα (βλ. την.). Πόστα, στο τοπικόν ιδίωμα σημαίνει την θεοιν που ξεχωρίζει, που προβάλλεται. Ο στόχος (πόστα - πόστο) «μ' έβαλε πόστα» ή «έοτσα μια πλάκα - παγίδα για πουλιά - με πόστο το ξεράδι της καρυδιάς» και ρήμα «ποστάρω» - αντικρίζω.

Ποταμός του Βάνη. Χειμαρρος στην θεοιν Βαθύ.

Ποταμός των Καμαρών (στον). Χείμαρρος που αρχίζει από το οροπέδιον, όπου τα χωριά του νησιού και καταλήγει στο λιμάνι Καμάρες. Η κοίτη του εκρησιμοποιείται μέχρι του 1906 σαν φυσικός δρόμος των οδοιπόρων από του λ. Καμάρες στο εσωτερικόν του νησιού. Κατά την ανωτέρω χρονολογίαν χρησιμοποιήθηκε η οδός που κόπηκε υψηλά στο βουνό με προσωπική φροντίδα του τότε βουλευτού Σιφνίου αρχιάτρου Γεωργίου Κουλούρη. Η κοίτη του ποταμού διατηρεί λιγοστό νερό από τις μικροπηγές που υπάρχουν κατά μήκος αυτής. Υπό την επιφάνεια πρέπει να υπάρχουν αξιόλογα ρεύματα νερού προερχόμενα από τις βυθισμένες, σήμερα, πηγές του, που ακολουθώντας τον φυσικόν δρόμο τους χύνονται υπογειώς στο λιμάνι Καμάρες. Οι εκβολές των ρευμάτων αυτών δημιουργούν έλος γνωστόν ως «Λίμνη των Καμαρών». Ο ποταμός των Καμαρών είναι γνωστός και υπό το όνομα «Λιβαδάς» (ο) από τα μικρά επίπεδα κτήματα που σχηματίζονται στις προσχώσεις, που δημιουργούνται κατά τας εκβολάς του παρά τον λ. Καμάρες. Το ορεινόν έδαφος του νησιού συγχωρεί την προσωνομίαν «Λιβαδί» που συχνά χρησιμοποιείται από τους κατοίκους δι' ασήμαντους εκτάσεις επιπέδου γης, ως τα ανωτέρω λιβαδία του ποταμού των Καμαρών ή «Λιβαδά».

Ποταμός της Μυρσινιάς (ο). Χείμαρρος παρά την θέσιν Ορνός (βλπ. τπν.) παρά το Φλάμπουρο, ο οποίος εκβάλλει στην Βλυχάδα (βλπ. τπν.).

Ποταμός του Μ...-ναρά (στον). Χείμαρρος εις θέσιν «Τόσο Νερό».

Ποταμός του Σινιόρη (στον). Χείμαρρος επί του υψώματος «Κατσιότρια» στα Ν.Δ. του νησιού. Εκεί και μεγάλο σπήλαιον γνωστόν ως Σπηλιά του Σινιόρη, επίσης και τα «Φρούδια του Σινιόρη» (βλπ. γενικώς τπν. Φρούδι).

Ποταμός της Φουντάνας (στον). Χείμαρρος στα ανατολικά του νησιού υπό τον λόφον όπου το χωρίον Κάστρο. Ούτος εκβάλλει στον ορμίσκον Σεράλια, όπου άλλοτε ήταν κτισμένη η πόλις της Σεράλιας, την οποίαν αναφέρει ο Marechal de Tourvil (1661) στις αναμνήσεις του από τον Abee de Margin. Όπως και εις το λήμμα «Κάστρο» σημειώνω, φαίνεται ότι εκεί ήταν και η αρχαία πόλις Σίφνος, της οποίας το σημερινόν Κάστρο υπήρξεν η Ακρόπολις. Και ο All. Buchon (1841) που κλίνει προς αυτήν την άποψιν, λέγει ότι την εποχήν που εκείνος πέρασε από την Σίφνο «... τον χειμώνα όταν η βροχή φυσκώνει τα νερά του χειμάρρου αυτού δεν είναι σπάνιον να ιδής να κυλούν κομμάτια από τους τάφους και τα αρχαία αγάλματα, πράγμα που δείχνει πως υπήρξεν εκεί μια πόλις που επλούτισε πολύ από το εμπόριο...».

Ποταμός της Χώνης (στον). Βλέπε τπν. Χώνη (σπν).

Ποταμός της Ψωάρας (στον). Χείμαρρος παρά την θέσιν Πλακωτό επί της οδού προς Φάρον.

Πουλάτη (σπν). Στην ανατολ. ακτήν της νήσου. Περιοχή γνωστή και ως «Διαλιοκάρι» [εις τα Καρδάμυλα τπν. Γιαλιοκάρι, ορθώς ετυμολογούμενον από τον Άμαντον εκ του Αγιαλός Αιγιαλικός – γυαλισκος Γιαλιοκάρι (βλέπε

Α.Γ. Σαλιάρη «Ετυμολογία Χιακού Λεξιλογίου», εις «Χιακνήν Επιθεώρησιν», τεύχος 20, σελίς 98-1969)] (το). Ένα από τα πλησιέστερα προς τα χωρία της επάνω Κοινότητος (Αρτεμώνας) παραθαλάσσιον που συχνάζεται πολύ για θαλάσσια λουτρά κυρίως από τον παιδόκοσμο. Εκεί και πηγή γλυκού ύδατος παρά την θέσιν «Κήπος». Εις την θέσιν αυτήν και η «Παναγιά του κήπου» η περισσότερον γνωστή ως Παναγιά η Πουλάτη (βλέπε τπν. Παναγιά του Κήπου και Παναγιά Πουλάτη).

Πούλες (στις). Παραθαλασσία θέσις δημιουργηθείσα από οχιστολιδικές προσχώσεις στο ανατ. του νησιού, νοτιώτερον της θέσεως Φωνιάς (ο) (των Αγριαμπέλων) και βορείως της τοποθεσίας «Πλάκα του Κύνη». Διακρίνεται σε Πάνω Πούλες και Κάτω Πούλες, σημεία παρακείμενα που δεν επικοινωνούν λόγω της μεγάλης κατωφρείας και όπου δια να περάσης από τις Πάνω στις Κάτω Πούλες πρέπει ν' ανεβής την απότομην ακτή και να ξανακατέβης. Ένεκα του αποτόμου της ακτής στο σημείον όπου «οι Πούλες» ο τόπος είναι διάσπαρτος από βρώσιμα εκλεκτά χόρτα όπως Κρίταμα, Αγριολάχανα κ.λπ. που αναπτύσσονται και ευδοκιμούν λόγω του ότι ουδ' αυτά τα κατοικοπρόβατα δεν μπορούν να φθάσουν μέχρις εκεί και να βοσκήσουν.

Πούντα του Φώτη (σπν). Ο και «Κάβος του Φώτη» λεγόμενος (βλπ. τπν.).

Πρέζα (η). Η μία από τας δύο αδυνάμους πηγάς νερού της νησίδος Κυτριάνης, ήτις, πηγή, ευρίσκεται εις τα Β.Δ. της μικράς νησίδος παρά την θάλασσαν.

Πρόδρομος (ο). Ναός του Αγίου Ιωάννου εις το Κάστρο, και η περιφέρειά του, ακουομένη με την γενική ονομασία «Πρόδρομος».

Προσφύρι (στο). Μικρός κόλπος στην ανατολ. ακτήν του νησιού. Στην Σίφνο κατέγραψα και ομώνυμο δημοτικό τραγούδι με ήρωα «Το Προσφύρι». Ανήκει στα τραγούδια του ακριτικού κύκλου και αναφέρεται στον ήρωα – φρουρό των ακριτικών βυζαντινών συνόρων, τον γνωστόν Πορφύρη, του οποίου το όνομα έχει παραφθαρεί στην σιφναϊκήν παραλλαγήν σε «Προσφύρι» (το) (βλέπε δημοσίευσά μου εις «Σιφναϊκά Νέα», Σεπτέμβριος 1956).

Πύργος του Αμπουρδέκτη (στον). Παραφθορά του Ομβροδέκτης (βλέπε τοπωνύμιον Αμπουρδέκτης). Τόπος παρά την Χερώνησον όπου λείψανα ενός εκ των αρχαιοτέρων πύργων της Σίφνου. Παρ' αυτόν ίχνη πλήρους αρχαίου συνοικισμού. (Βλπ. ΠΑΕ 1922, σελ. 14, υπό Ι. Δραγάτην. Βλέπε εκ των ανά χειρας τπν. λήμμα 'Αι Ν-Ηγιάς, Βίγλα, Άσπρος Πύργος.)

Πυροβόλι (το). Λέγεται και Πυριόβολα (τα). Σήμερον είναι ελαιόφυτος λόφος εις τα Βορ. του νησιού. Εκεί εξώκλποσ του Αγίου Νικολάου. Υπήρξε μήπως θέσις πυροβολείου; Έχομε και τπν. Λουμπάρδες εις Σίφνον. Μας επιτρέπεται να θυμηθούμε το σύννηχον Μπουμπάρδα, ήτοι το μεσαιωνικόν πυροβόλον όπλον, και να ιδούμε τα δύο τπν. σε κάποιαν σχέσιν; Ο κ. Αθ. Σαλιάρης, ο γνωστός Γλωσσολόγος, θα μπορούσε να μας βοηθήσιν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Και άλλες εικόνες του ζωγράφου Μαρούλη (πατρός της Κυριακώς μετέπειτα συζύγου του Φιλικού Νικ. Χρυσογέλου) κυρίως από του α 24 99. Επί άλλης εικόνας αναγράφεται επίσης: «Χείρ Νικηφόρου ιερομόναχου Κυρίου 1746» (ταύτισε αυτόν τον «Νικηφόρον ιερομόναχον», του 1751 του οποίου «δέποις» είναι το αργυροκάλυμμα της χειρός της εικόνας του αγίου Χαράλάμπους, ως ανωτέρω). Επί άλλης εικόνας η χρονολογία 1809. Εις το προσκυνητάρι εικόν με χρονολογία 1784. Τέλος, εικόν του Νυμφίου με έτος ΑΩΝΕ. (Βλέπε για τον ζωγράφο Μαρούλην και τον ζωγράφο επίσης υιόν εκείνου, συνώνυμον, εις «Σιφναϊκήν Φωνήν», φύλλον μηνός Ιανουαρίου 1969).

2. Εάν η παράδοσις ενέχεται αληθείας τότε θα πρέπει να υποτεθή ότι η αντικατάστασις (ανταλλαγή) των εικόνων εγένετο κατά την προ του 1797 περίοδον. Διότι κατά τον χρόνον εκείνον ο ναός της Παναγίας τ' Αξαμπέλου αντπλλάγη με την Μονήν της Χρυσοπηγής και έπαυσε πλέον ν' αποτελεί Μετόχι της Βρύσης. Κατά τον χρόνον εκείνον «τα παιδιά του παπα Ιερωνύμου» (του επιλεγόμενου Ρούσου ο οποίος υπήρξεν σύζυγος της εγγονής του ιερέως Ιωάννου Ζαμπέλη εκ των ιδρυτών της Χρυσοπηγής) αντπλλάξαν την εις την ιδιοκτησίαν των ευρισκομένην τότε Μονήν της Χρυσοπηγής με τον Ναόν της Παναγίας τ' Αξαμπέλου. (Βλέπε την, «Χρυσοπηγή», «Παναγία η Χρυσοπηγή», «Βρύση» και τας εκεί παραπομπάς μου).

3. Και επέμεινεν ο Ανδρ. Τσιλιμπουνίδης εις την αγοράν του συγκεκριμένου ναού διότι, ως έλεγεν «η Παναγία τ' Αξαμπέλου» είχε μεταξύ των ενοριτών της και τους Προβελεγγίους και Πρεζάνηδες ως και άλλους αναλόγου ευπορίας, οπότε ο εφημέριος θα είκεν ανάλογα έσοδα («φέρτα του παπά» κ.λπ.).

4. Γερανί (το). Το ουρανί κρώμα, το γαλάζιο (εις το τοπικόν ιδίωμα). Και Γερανοφόρα, η τα γερανιά, (τα ουρανιά) φέρουσα. Ουρανοφόρα, για τους νεωτερίζοντες, με ετυμολογίαν «την, τον ουρανόν, φέρουσα». Κατά την υποστηριζομένην ερμηνείαν, θα έδει η εκεί τιμωμένη εικόν της Θεομήτορος να ήτο του τύπου της «Θεοκέραστης» (της Παρθένου, τουτέστιν, παριστωμένης ολοσώμου, κατ' ενώπιον, και μόνης. Πίσω η «Θεία Σκέπη» ως από ουρανού εξαρτωμένη – αποδιδομένη με το ανάλογο κρώμα – και παιοισούσα την Παρθένον εν είδη πορφύρας). Η σήμερα, τουλάχιστον τιμωμένη εις τον ομώνυμον ναόν – παλαιοτάτη εντούτοις – αργυροκάλυπτος εικόν της «Γερανοφόρας» είναι του τύπου της «Βρεφοκρατούσης».

5. Ο παραδόσας μοι, Νικόλως Κόμης ή Γιαννάκος (1933), ερμήνευσε: «πουλι» είναι το λουλούδι και «κώστελλο (η)», το (βολβώδες) φυτόν το εν Σίφνω γνωστόν ως «κοντόπουλο» (το αλλού λεγόμενον ζουμπούλι (το) ή ζαμπάκι (το). Ο νάρκισσος των ποιτών).

Το κτίσμα αρκετά παλαιόν. Από το τυφλόν τύμπανον το υπεράνω του μαρμαρογλύπτου περιθυρώματος της κυρίας εισόδου, πληροφορούμεθα ότι εγένετο κατά το: «1967 ανακενισμός τις εκκλησίας δέποι του Δούλου του Θεού Γιαννούλης».

Η ανωτέρω μαρμαρινή επιγραφή κοσμεείται με γλυπτόν του Αγίου Γεωργίου και άλλο της Θεοτόκου βρεφοκρατούσης. Υπεράνω του τυμπάνου εντοιχισμένες, κατά την σιφναϊκήν συνήθειαν, φαγιάς (πιάτα). Στην αυλή διάφορα μαρμαρίνα αρχιτεκτονικά μέλη μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι, πιθανόν, ο ναός να οικοδομήθη εις τα ερείπια παλαιότερου ναού. Σημειώνω δύο ασβεστοκάλυπτα κιονόκρανα, διάφορα μάρμαρα, κιονίσκον, κοίλον κατά το ανώτερο μέρος.

6. «Λωλοπανήγυρο». Στις μακρόχρονες εργασίες μου ως συλλογέως των λαογραφικών στοιχείων του νησιού μας έχω σημειώσει τρεις, σχετικές μεταξύ τους εορτές. Κοινό τους χαρακτηριστικό έχουν το ότι εγίνοντο εις εκκλησιαστικόν περιβάλλον με συμμετοχήν του κλήρου, διατηρούσαν έντονα το παγανιστικόν στοιχείον και είχαν για χρονική στιγμή τελεσεώς τους την άνοιξιν προς την οποίαν και συνεδέοντο. Ήσαν δε αυτές: 1) «Ο Χορός του Κυρ Βοριά» (βλέπε σχετικόν μου δημοσίευμα εις «Σιφναϊκή Φωνήν»). 2) ο «Πάστος» και 3) το «Λωλοπανήγυρο». Απ' όσα στοιχεία ημπόρεσα να συγκεντρώσω, από γέροντας Σιφνιούς, η εορτή η παραδιδόμενη ως Λωλοπανήγυρο (το), εγίνετο εις την αυλήν της Γερανοφόρας κατά την παραμονήν της εορτής της, την 1ην Φεβρουαρίου.

Ως γνωστόν τα πανηγύρια αυτά γίνονται στην Σίφνω το βράδυ της παραμονής της εορτής του τιμωμένου Αγίου, αρχής γενομένης δια του εσπερινού, της συνεστιάσεως των πανηγυριστών που ακολουθεί και τέλος χορού με τοπικά όργανα.

Αλλ' ενώ εις όλα τα σιφναϊκά πανηγύρια παρατίθενται κατά την συνεστίασιν, πλην των πατροπαραδότων ρεβυδιών, φαγητά από κρέας αιγός ή προβάτου, ειδικώς και κατ' εξαίρεσιν κατά την πανήγυριν της Γερανοφόρας (εδυσιάζεται) παρητίθετο μόσχος. Το ζών ηγοράζεται δαπάναις του «πανηγυρά» ευθύς ως παρελάμβανε την εικόνα της Θεοτόκου προκειμένου να την πανηγυρίση τον επόμενο χρόνο. Οι χωρικοί όμως υποχρεούντο να τρέφουν τον μόσχον κατά την διάρκειαν του έτους προσκομίζοντες καθημερινώς, ό,τι εκλεκτόν (σιτάρι, κριθάρι, φρέσκα χόρτα κ.λπ.) δια να παχυνθή και αποτελέση προσφοράν ανταξίαν του σεβασμού που οι χωρικοί έχουν προς την Παναγία την Γερανοφόραν.

Κατά ταύτα, κατά την εορτήν της Φλεβαριάτισσας, εδυσιάζεται, κυριολεκτικώς, ένας «οιευτός μόσχος».

Η γιορτή της Γερανοφόρας ήταν το μοναδικό σιφναϊκό πανηγύρι κατά το οποίον επεβάλοντο εκπυροσκοπήσεις με ειδικά όργανα τα λεγόμενα «Μέσκουλα».

(Είδος σωληνοειδούς πυροβόλου οργάνου, ομοιάζοντος προς τον σημερινόν πολεμικόν όλμον. Τον σωλήνα «εσοτούπωναν» με χαρτιά και μπαρούτι και με την βοήθεια φυτιλιού, που άναβαν, προκαλούσαν «εκπυροσκοπήσεις». Ένα δείγμα του οργάνου αυτού εσώζετο πριν από πολλά χρόνια σε κάποιαν άκραν της Γερανοφόρας. Η χρήση του πυροβόλου εκείνου οργάνου επεβάλετο ειδικά δια την πανήγυριν της Γερανοφόρας και την δημιουργίαν της κατάλληλης ατμοσφαιρας δια την διεξαγωγήν του «Λωλοπανήγυρου» με τον βακκικόν χορόν των γερόντων, την οινοποσίαν και τον εκοτασιασμόν των πανηγυριστών. Το έθιμον της χρησιμοποίησεως των «μέσκουλων» εγκατελείφθη περί τας αρχάς του αιώνος. Ήσαν δε ταύτα εγχωρίου επινοήσεως και κατασκευής. Την ονομασία «μέσκουλα» υιοθέτησεν από τας ομωνύμους εμπροσθογεμείς «πιστόλας» του Αγώνος που εάν κατά την Επανάστασιν της Απελευθερώσεως χρησιμοποιήθησαν ως φονικά όπλα, αργότερον είχαν την θέσιν τους μόνο σε εορτα-

στικές εκδηλώσεις των «Εθνικών εορτών» εις Πελοπόννησον και αλλού, αλλά, όπως εκ των ανωτέρω διαφαίνεται, και εν Σίφνω.)

Χαρακτηριστική είναι η παράγραφος της εφημερίδας «Σίφνος» του Μαρτίου 1884, εις την οποίαν ο εκδότης μακαρίτης Καμπάνης γράφει: «...εισέτι βομβούσι τα ώτα ημών εκ των κρότων των πυροβολισμών των ριφθέντων κατά την εορτήν της Υπαπαντής, οίτινες δεν ελλείπουσι μιν εν πάση πανηγύρει και εορτή Αγίου πλεονάζουσι δ' εν Απολλωνία κατά την εορτήν ταύτην, ένεκα της εκεί τελουμένης διπλής πανηγύρεως εν τω Ναώ του Σωτήρος και επομένως του διεγειρομένου ενδιαφέροντος των πανηγυριστών αυτοφιλοτιμουμένων όπως οι μιν υπερβώσι τους δε κατά την επίδειξιν και κατά το ποσόν και το είδος των όπλων και των πυροβολισμών».

Το «Λωλοπανήγυρο» διαρκούσε καθ' όλην την νύκτα μέχρι και της επομένης ήτοι της 2ας Φεβρουαρίου ημέρας της Υπαπαντής. Η ημέρα όμως αυτή συμπίπτει με την παραμονήν της εορτής του Αγίου Συμεώνος του Θεοδόχου εορτάζοντος κατά την 3ην Φεβρουαρίου. Κατά ταύτα η ημέρα της Υπαπαντής καθίσταται «διπλόσκολο» (διπλογιόρτι). Και η Παναγία η Φλεβαραία ή η Υπαπαντή, τιμάται ως ήδη ελέχθη, όπως ιδιαίτερος εν Σίφνω αλλά και ο Άγιος Συμεών είναι ένας από τους πλέον τιμωμένους Αγίους ίδια υπό των εγγάμων γυναικών.

Είναι ο άγιος που θα κάνει να γεννηθούν τα παιδιά τους «σημειωμένα» (πρόληψις εκ της συννηκίσεως του Συμεών προς το σημειώνω - σημαδεύω) εάν η μητέρα δεν «κρατήση» (τιμήση) την εορτήν του απέχουσα πάσης εργασίας.

Κάθε τι που η κυοφορούσα εγγίσει, κατά το χρονικόν διάστημα από της παραμονής μέχρι το βράδυ της ημέρας της εορτής του, θα αποτυπωθή ανεξίτηλα εις το πρόσωπον ή το σώμα του βρέφους (βλέπε περί τούτου σημειώμά μου υπό τον τίτλον «Το πορτραίτο του μινός», φύλλον Σεπτεμβρίου 1966, «Σιφναϊκή Φωνή»). Κατά την 1ην Σεπτεμβρίου εορτάζει ο Άγιος Συμεών ή Στυλίας. Και η σύπτωσις αυτή του «διπλόσκολου» των δύο τόσο τιμωμένων αγίων, είναι, ίσως, ένας από τους πιθανούς λόγους της επιβολής μιας τόσοσ αυστηράς αποχής, από κάθε εργασίαν.

Ούτω αι δύο αιταί ημέραι της «σκόλης» ήσαν αφιερωμένα εις την θρησκείαν: Στην θρησκείαν του Θεανθρώπου με το εκκλησιαστικόν μέρος της εορτής και στην θρησκείαν των προγόνων μας στην λανθάνουσα μορφήν με την οποίαν επεβίωσε μέχρι των ημερών μας, το «Λωλοπανήγυρο» τουτέστιν και τα κατ' αυτό «τελέσματα» όπως περιγράφονται από τους παραδωσαντάς μου (Ζαννής Ονούφριος, 1952), και όπως περιγράφω ακουλούθως:

«Οι πανηγυρίζοντες, παραδίδεται, διεσκέδαζον στην αυλήν της Γερανοφόρας εις ατμόσφαιραν «λώλας». Ράντιζαν αλλήλους με το κρασί της κοινής «φλάσκα» που περιήρχετο από χέρι σε χέρι και από χειλέων σε χείλη. Αρχικώς οι γέροντες και κατόπιν ολόκληρο το πλήθος των παρευρισκομένων, χόρευαν «κάτι αλλοκοτους χορούς τραγουδώντας το «Πως το τρίβουν το πιπέρι του διαόλου οι καλογέροι» και άλλα ανάλογα». Έδεναν κατόπιν, ο ένας του άλλου τα χέρια πίσω από την πλάτη και, αρχής γενομένης από τους ιερείς, προσπαδούσαν με τη σειρά του, αδιακρίτως φύλου και ηλικίας, να πιή, σκύβοντας στο κοίλωμα του ως άνω αναφερθέντος κιονίσκου, από το γλυκό νσιωτικό κρασί, που συνεχώς συμπλήρωναν νεανίοκοι με μεγάλες κανάτες.

Υποστηρίζεται με επιμονήν ότι ο αρχικός προορισμός του κοιλώματος, κατά την κορυφήν του κιονίσκου ήτο αυτός. Θα μπορούσε να υποθέση κανείς ότι μάλλον δι'

αγιασμόν θα έπρεπε να ευρίσκειται τοιούτον σκεύος εις την αυλήν εκκλησίας. Προσωπικώς δεν αποκλείω αυτήν την χρήση, έστω και δι' άλλην χρονικήν στιγμήν. Κατά τους χρόνους όμως της υπάρξεως του εθίμου του «λώλοπανήγυρου» η χρήση του είναι σαφώς εξακριβωμένη. Δεν πρέπει βεβαίως να παραβλέψωμεν ότι το πανάρχαιον αυτό αρχιτεκτονικόν μέλος ανήκε προφανώς, εις προϋπάρχοντα εις το σημειον αυτό, ναόν, που ίσως να μην ανήκε στο χριστιανικό δόγμα. Κατά ταύτα και εφόσον το κοίλωμα δεν εγένετο μεταγενεστέρως, τις οίδη δια ποία, αρχικώς, τελέσματα κατεσκευάσθη.

Το εγχείρημα βεβαίως δεν ήτο καθόλου εύκολον, όταν μάλιστα λάβει κανείς υπόψιν ότι οι συναγωνιζόμενοι ήσαν ήδη μισομεθυμένοι και ότι αλληλοεσπράωνοντο εμπρός στον κιονίσκο για την εξασφάλισιν προτεραιότητας. Έτσι εδημιουργείτο η ατμόσφαιρα της «λώλας» που επετείνεται με το αλληλοκατάβρεγμα από το κρασί της «φλάσκα» που περιήρχετο τον «χορευτικόν κύκλο» της πριαπικής ορχήσεως των γερόντων. Αναμφισβήτητα τα «τελέσματα» που είχαν την θέσιν τους στο «Λωλοπανήγυρο» είναι κατάλοιπα κάποιας, άγνωστης πια σήμερα, παναρχαίας όμως γιορτής που ίσως είχε σχέση με το τέλος του χειμώνα και την αναγέννησιν της φύσεως, με τον ερχομό της ανοιξεως. Η γιορτή εκείνη περνώντας μέσ' απ' την ειδωλολατρείαν πλουτίστηκε με βακχικά στοιχεία που κουβάλησε μέχρι τον χριστιανισμό στον οποίο και τελικά προσεκολλήθη για ν' αφομοιωθή με τις εορταστικές εκδηλώσεις της Φλεβαραίας, που εποχιακά, ίσως, συμπίπτει με την αρχικήν άγνωστήν μας, ίσως προϊστορικήν εορτήν.

Δια την επιβίωσιν αναλόγων στοιχείων εις σιφναϊκάς εορτάς βλέπε στο πόνημά μου «Ο χορός του Κυρ Βοριά», που χαρακτηρίστηκε ως «μοναδική» από τον πνευματικόν κόσμο της χώρας όταν τον πρώτο περιεγράφη. («Σιφναϊκά Νέα», Μάρτιος 1952, και Ιούνιος 1956. «Σιφναϊκή Φωνή», φύλλον Μαρτίου 1968).

Όταν ξημέρωνε η 2α Φεβρουαρίου, ημέρα της Υπαπαντής, οι πανηγυρίζοντες άφηναν την αυλή της Γερανοφόρας και «παγανιές - παγανιές» (ομάδες - συντροφίες) παίρνανε βόλτα τα σπιτία του χωριού όπου προσεφέροντο μεζέδες και κρασί, συνεχίζοντας έτσι το γλέντι μέχρι το απόγευμα. Ήταν η ώρα της επιστροφής στην αυλή της εκκλησίας, του αγίου Συμεών αυτή τη φορά, δια να αφοσιωθούν και πάλι στην θρησκεία του Χριστού, παρακολουθώντας τον εσπερινόν, και καθαρθούν.

7. Κατά την παράδοσιν «ο τόπος όπου σήμερα τον χωρίον Καταβατή, υπήρξεν ρουμάνι από άγρια δένδρα. Όταν οι κάτοικοι του νησιού βάλθηκαν κάποτε να κόψουν τα δένδρα για να κάμουν πέρασμα να μπορούν να πηγαινουν στις δουλειές τους από εκείνην την μεριά, βρήκαν ανάμεσα στα αιωνόβια εκείνα δένδρα που είχαν κατακόψη και την εκκλησία της Παναγιάς, όπως είναι και ευρίσκειται μέχρι σήμερα. «Η Παναγιά είναι κτισμένη από Αγγέλους γι' αυτό και κάθε Κυριακή πρωί, πριν ο παπάς σημάνει για την λειτουργία, Άγγελοι λειτουργούν και παραστέκουν την εικόνα της». (Βλέπε «Του Νησιού μου», υπό Αγγέλου Κοσμή). Η ίδια παράδοσις υπάρχει και για την Παναγιά την Ακαδημιάτσοα στην Νάξο «...κάποια νύκτα λειτουργήσανε οι Άγγελοι... δεν υπήρχε εκεί τότε εφημέριος...». (Από το βιβλίο της Ελλην. Περιηγητικής Λέσχης και Οργανισμού Τουρισμού, Αθήνα 1969, σελ. 72 - 73, «Νάξος»).

8. Το κιονόκρανο αυτό είναι δυσδιακρίτου ρυθμού λόγω του παχέως στρώματος ασβέστου που το καλύπτει.

9. Η εκ τούτων νωπογραφία του Αγίου Γεωργίου έχει ανανεωθεί από τον αυτοδι-

δακτο λαϊκόν Σιφνιο ζωγράφον Ιωάννην Θεοδώρου του επιλεγόμενου και «Καλογεράκι» (το), περί το 1920.

10. Ανάλογον πλακίδιον ευρεθέν εις θέσιν Πουλάτη έχει εντεικισθή υπεράνω της εισόδου του Αγίου Κωνσταντίνου εις χωρίον «Αι Λούκας», (βλ. τπν.). Σχετικόν επίσης ανάγλυφον απεικονίζεται και επί του ήδη εις κυκλοφορίαν ελληνικού γραμματισμού των 2 δραχμών (1969).

11. Πρόκειται για τον «Αν Στέφανο» την μία από τις διδυμες εκκλησίες του νεκροταφείου παρά την είσοδο του χωρίου Κάστρο. Και το ανωτέρω έγγραφον είναι μία επίσημος επιβεβαίωσις της υπάρχουσας παραδόσεως κατά την οποίαν «ο Άν Στέφανος του νεκροταφείου υπήρξε μια από τις καθολικές εκκλησίας της Σίφνου».

12. Βλέπε Εφημερίδα «Σίφνος», φύλλον Σεπτεμβρίου 1955, όπου σημείωμά μου με τίτλον «Μωρέ λειτρουδάκι...».

13. Ο Γεώργιος Χρυσόγελος υπανδρεύθη, το πρώτον, κατά το 1827, την Φλουρή, κόρην Αντωνίου Φιλικού μετά της οποίας απέκτησεν υιόν και δύο θυγατέρας. Και ο μεν υιός απέθανεν νέος αφού εγένετο ιερεύς, αι δε δύο θυγατέρες του εγκατεστάθησαν εις την Μονήν η μεν εν χρεία διατελούσα η δε κόρη. Θανούσης εν τω μεταξύ της συζύγου του Φλουρής, εκείνου δε γενομένου δικαστικού, εγκατεστάθη εις Μεσολόγγιον όπου ήλθεν εις δεύτερον γάμον και απέκτησε και έτερα τέκνα τα οποία ευρίσκονται πάντοτε εγκατεστημένα εν Μεσολογγίω.

14. Ως γνωστόν στην θέση Κάππαρη δεν υπάρχει σήμερον, τουλάχιστον, ναός τιμώμενος επ' ονόματι της Παναγίας, αλλά ναός της «Αγίας Αικατερίνης στην Κάππαρη». Σημειώνω όμως ότι ο λαός του νησιού υπό το γενικόν όνομα «Παναγία» ως κτίσμα ή και ως εικόνα λαμβανόμενον, περιλαμβάνει παν εκκλησιαστικόν κτίσμα ή αγιογραφίαν, άσχετον εάν ο ναός ή η αγιογραφία τιμάται ή εικονίζει Παναγίαν, Χριστόν, Άγιον Μάρτυρα ή Όσιον. Ακούμε έτοι την ερώτησιν «Ποια Παναγιά είναι εκεί πέρα», ή «Ποια Παναγιά κρατείς»; «Εκεί κάτω είναι ο Άν Φανούριος». «Κρατώ την Δευτέρα Παρουσία». (Βλέπε τοπωνύμιον «Αγία Μαρκέλλα»).

15. Κατ' άλλους το τπν. «Τόσο Νερό», προήλθεν από έκφρασιν δαυμασμού για το τόσο άφθονο νερό που ποτέ ανάβλυζε εκεί. Κατ' άλλους, αντιθέτως, από το «τόσο-δα λίγο νεράκι που έμπριζε».

16. Ανάλογα φαινόμενα αναφέρονται οχεδόν τυπικώς όμοια μεταξύ τους για την ίδρυσιν πλειστον ναών στη Σίφνο.

17. Βλέπε «Παναγιά Χρυσοπηγή Σίφνου» υπό. Θ. Σπεράντοα, έκδοσις Συνδέσμου Σιφνίων, όπου παρατίθεται το περιεχόμενον χειρογράφου του ιερομονάχου Παρθενίου Χαιρέτη του Κρητός, μονάσαντος ως ιεουργού της Γυναικείας Μονής Θεολόγου του Μονγκού, κατά το 1670 περίπου.

18. Ταύτα αναγράφονται εις τον σωζόμενον Κώδικα της Βρύσης υπό ημερομηνίαν 21 Σεπτεμβρίου 1797 υπό του Πατριάρχου Εξάρχου Παρναξίας «Κυρ' Νεοφύτου» και του Πατριάρχου Εξάρχου Σαντορίνης «Κυρ' Γαβριήλ». Και επαληθεύονται τ' ανωτέρω από το σιγγιλιώδες γράμμα «Περί Βρύσεως» το απολυθέν υπό Πατριάρχου Γρηγορίου του Ε' κατά το επόμενον έτος 1798. Εκεί αναφέρεται ότι ο ναός της Χρυσοπηγής «μετά των περι αυτών κελλιών, μετά παντός των πραγμάτων και κτημάτων κινητών τε και ακινήτων ως και των αφιερωμάτων» αντηλλάγη υπό των ως άνω, απογόνων του εκ των ιδρυτών της Χρυσοπηγής, Ιωάννου Ζαμπέλη, δια του ναού της Παναγίας τ' Αζαμπέ-

λου, ο οποίος ήτο τότε μετόχι της Βρύσης. (Βλέπε ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ, τεύχος 5ον, Σεπτέμβριος 1958, σελ. 229 και επόμενα. Βλέπε επίσης τπν. Βρύση του ανά χείρας πονήματος).

19. Το Πατριαρχείον Κωνσταντινουπόλεως δεν επέτρεπε να λειτουργούν Φράγκοι εις ναούς ορθοδόξους θεωρούμενου τούτου ως «απάδον και απηγορευμένον ημίν τοις Ανατολικούς» («Έκθεσις «Περί της επισκέψεως της Σίφνου» εις σελίδα 24 υποσημείωσιν 1, του πονήματος του Αρχιμανδρίτου Εμμανουήλ Καρπαθίου «Η Λατινική Προπαγάνδα και αι Κυκλάδες κατά τον ΙΗ' αι., Αθήναι 1936»).

20. Βλέπε «Έκθεσιν του Λατίνου Επισκόπου Σύρου Αντωνίου Ιουστινιάνι, προς το Συνέδριον της Προπαγάνδας Πιστεως εν Ρώμη» από 23 Ιουνίου 1700, παρατιθεμένη εις το ως ανωτέρω αναφερόμενον πόνημα του Αρχιμανδρίτου Εμμανουήλ Ι. Καρπαθίου (Έκδοσις Ιωάν. Ράμφου 1936, Αθήνας) εις σελ. 18-27. Εκεί επί λέξει αναφέρεται: «...από τριακονταετίας εύρηται ιδρυμένη λατινική Αγία Τράπεζα μέσα εις μίαν ελληνικήν εκκλησίαν εις τόπον λεγόμενον «στο Χώμα» εις τον Φάρον του λιμένος κ.λπ. κ.λπ.»

Σημείωσις Μ. Φιλιππάκη:

Το αναφερόμενον εκεί τπν. «στο Χώμα» δέον ν' αποκατασταθή εις το ορθόν στο Κόμμα, διότι φρονώ ότι εκ παρανοήσεως, προφανώς, ή κακής αποδόσεως εις την ελληνικήν, το τπν. απεδόθη με την ομόηχον λέξιν Χώμα.

21. Διατηρείται μέχρι σήμερον επί του αριστερού τοίχου του ναού της Χρυσοπηγής εικόνα καλής τέχνης, παριστώσα την Αγίαν Τριάδα η οποία, ενθυμίζει τεχνικήν ιταλικής αναγεννήσεως του Δυτικού μάλλον παρά του Ανατολικού δόγματος.

Αλλά και πειραται ακόμα όπως ο καθολικός το δόγμα, πλοίαρχος Γιωννί Μαρία Gardi, επροικοδότησε το ανωτέρω Altario με 100 χρυσά ρεάλια «ίνα επενδυθώσιν εις ανάλογα ακίνητα κτήματα επί της αυτής νήσου Σίφνου, εκ της προσόδου δε αυτών γίνεται ανάλογος αριθμός λειτουργιών κατά την πρόθεσιν του ιδρυτού». (Βλέπε όπου ανωτέρω ως και εις Ail. Buchon.)

«Ο Επίσκοπος Μήλου, όμως, Monsignor Kamilli, ο οποίος και παρέλαβε τα χρήματα εκείνα, απέθανε πριν προλάβη να εκπληρώση την επιθυμίαν του κληροδότου, ένεκα δε τούτου η απλή αυτή Αγία Τράπεζα παραμένει άνευ προικοδοτήσεως ή άλλη τινός υποχρεώσεως λειτουργίας».

Η συνύπαρξις θυσιαστηρίων των δύο δογμάτων, υπό την αυτήν στέγην φαίνεται, βεβαίως, σήμερον ασυμβίβαστος. Αλλ' η περί την εποχήν του Justiniani κρατούσα αρχή εουγκωρούσε μίαν τοιαύτην συστέγασιν. Κατά την μεταβατικήν εκείνην περίοδον του τέλους του 1600, οι καθολικοί των νήσων έδειχναν αδιαφόρως, σεβασμόν προς τους ναούς αμφοτέρων των δογμάτων. Ενδεικτικώς αναφέρω, εκ πολλών αναλόγων περιστατικών, το του δισηπόστατου ναού του Αγίου Νικολάου στην Κύθνον. Και ο ναός αυτός του ανατολικού δόγματος, εοσέγαζε περί τα τέλη του περασμένου αιώνος (ίσως δε διασώζονται και μέχρι σήμερον) εικόνας βυζαντινού μεν ρυθμού (όπως η του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και η του Προφήτου Ηλιού, έργα του ιερέως Αντωνίου Σκορδίλη και τρίμορφος εικόν του Χριστού - Παναγίας - Προδρόμου, αγνώστου ζωγράφου, αφιερώματα όμως καθολικών. Ούτω αι δύο πρώται αφιερώντο υπό του Γάλλου Λουί Τιμπάου, η δε τελευταία υπό του κατά το 1695, Προξένου της Γαλλίας Ιω. Ντελλαγραμμάτικα. Ο τελευταίος αυτός εικονίζετο εις το κάτω μέρος της αφιερουμένης εικό-

νας με την επίσημον προξενικήν του στολήν, έχων ερριμμένα παρά τους πόδας τον πύλον και ξίφος του ἰσάρα τα οποία γονυκλιπῶν προσύχεται. Δεν ἔλλειπε δε ἀπὸ τὴν επίσημον ἐκείνην παράστασιν οὐδ' αὐτὸ το γαλλικὸν ἐθνόσημον.

Ἀπὸ τὴν ἐκεῖ ὑπαρξίν των ἐν λόγῳ εἰκόνων πιθανολογεῖται ὅτι καὶ ὁ ναὸς ἐκεῖνος τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὑπῆρξε, κατὰ μὲν τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ τμήμα, ναὸς τῶν Λατίνων, κατὰ δὲ τὸ δεξιόν, ναὸς τῶν Ἑλλήνων. (Βλέπε «Κοζαδίνου» ὑπὸ Α. Βαλλινδρά). Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι τῆς ἐποχῆς μετείχον μετ' ἀφοσιώσεως κατὰ τὰς μεγάλας εορτὰς τοῦ ἔτους ὡς καὶ κατὰ τὰς λιτανείας τοῦ «Σώματος τοῦ Κυρίου» τὰς γενομένας ὑπὸ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τοῦ 1700 Λατίνος ἐπίσκοπος Σύρου Ἀντώνιος Justiniani (βλέπε ὅπου ἀνωτέρω ἐν σελίδι 14, ὅπου «Ἐκθεσις περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κιμῶλου». Ὁ ἐκδότης, Ἐμμ. Καρπάθιος, προσθετεῖ ὅτι «Καὶ σήμερον ἀκόμῃ ἐν Νάξῳ ὅπου ὑπάρχουν Λατίνοι, παρετήρησα συρροὴν τῶν ημετέρων εἰς τὸν λατινικὸν ναὸν κατὰ τὰς μεγάλας εορτὰς τῶν Λατίνων, ἀκολουθοῦσι μάλιστα ἀθρόοι καὶ εἰς τὰς λιτανείας των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προσδίδεται διὰ τοὺς πλήθους αὐτῶν μεγαλοπρέπεια εἰς τὰς εορτὰς τῶν Λατίνων. Καὶ τούτο διότι οἱ νησιῶται ὀρθόδοξοι δὲν εἶχον τυφλὸν καὶ ἐμπαθὴ φανατισμὸν ἢ μοσαλλοδοξίαν προσερχόμενοι συν τοῖς ἄλλοις ἵνα τιμῶσιν τοὺς συμπολίτας των τοῦ λατινικοῦ δόγματος».

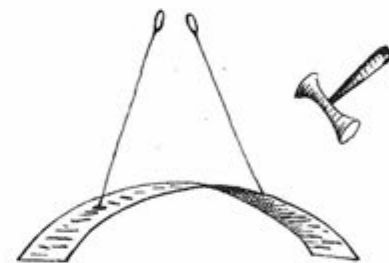
Παναγία ἡ Χρυσοπηγὴ τιμάται ἰδιαίτερος ἀπὸ τὸν λαὸν τοῦ νηοῦ μας, τῶν γύρω Κυκλάδων καὶ με τάσεις νὰ καταστή πανελλήνιον προσκύνημα. Πλὴν τῆς ἡμέρας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὁ ναὸς εορτάζει καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου. Παραδίδεται ὅτι ἡ τέλεσις τῆς δευτέρας ταύτης εορτῆς καθιερώθη λαμπροτέρα ἀπὸ τοῦ 1676 ὅτε κατ' αὐτὴν ἐγένετο τὸ πρῶτον, ἐκ τῶν παραδιδόμενων ἡμῖν καὶ ἐγγράφως, μέγα θαῦμα τῆς Χρυσοπηγῆς. (Βλέπε ὅπου ἀνωτέρω χειρόγραφον Παρθενίου Χαιρέτη. Βλέπε καὶ ἐφημερίδα «Σίφνος», τεύχος Ἰουνίου 1934, σελίς 2, ὅπου ὑπὸ τίτλον «Πεννιές ἀπὸ τὴν Σίφνο» ἀναφέρεται ἀνακριθῶς ἡ χρονολογία 1811. Βλέπε καὶ «Ἐνφαϊκά Νέα», Ἀπριλίου 1967, σελ. 3, ὅπου ὑπὸ Ἀρχιμ. Φιλαρέτου Βιτάλη «ὁ Σίφνιος Μητροπολίτης Ἄνθιμος καὶ τὸ θαῦμα τῆς Χρυσοπηγῆς».)

Ἐκτοτε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν οἱ πιστοί, καὶ κυριώτατα οἱ ἀσθενεῖς, ἐλούοντο ὁμαδικῶς εἰς τὴν γειτονικὴν ἀκτὴν, θεωρουμένην ὡς ἄλλην κολυμβήθρα τοῦ Σιλῶμ, ἀπ' ὅπου, ἀπέρχοντο «ὕγιεις γενόμενοι». Αναφέρονται περιπτώσεις θεραπείας ἀπὸ φοβεράς ἀσθενείας διὰ τὰς ὁποίας οἱ ἰατροὶ τῆς ἐποχῆς, εἶχαν δηλώσει ἀδυναμίαν παροχῆς βοήθειας. Αναφέρονται συγκεκριμένως, υδροποικίαι, λιθιάσεις, γυναικολογικῆς παθήσεις, ἐξελκώσεις, συρίγγια, ψώρα, παρακρούσεις, ἐπιληψία, ἀκόμα καὶ λέπρα. Διὰ δὲ τὴν λιτάνευσιν τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπηγῆς παραδίδεται ὅτι καθιερώθη ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπισημοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ χάρις τῆς ἔσωσε τὴν Σίφνο ἀπὸ τὴν «πανῶλη» που μεταδοθεῖσα ἀπὸ τὸ Μισίρι δι' ἐνὸς ναυτοπαῖδος ναυτολογημένου ἐν σιφναϊκῷ ἰστιοφόρον, πείλησε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν πληθυσμὸν τοῦ νηοῦ. (Μισίρι (το). Ὀνομασία τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν γλώσσῃν τοῦ λαοῦ τοῦ Μῆσου αἰῶνος, προερχομένη ἀπὸ τὸ Ἀραβικὸν Μισρ ἢ Μασρ διὰ τοῦ ὁποῖου ἀποδίδεται ἡ Αἴγυπτος εἰς τὴν γλώσσῃν αὐτήν.)

Σημεῖω καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας μέγα θαῦμα τῆς Χρυσοπηγῆς: Τὴν διάσωσιν τῆς Σίφνου ἀπὸ τὴν ἀκρίδα. Ἀπὸ τοῦ 1925 καὶ ἐπὶ τρία ἐν συνεχείᾳ χρόνια, ἡ πληγὴ ἐκείνη τοῦ Φαραῶ ἀφάνισε κάθε ἱχθυὸς βλαστώσεως ἐπάνω ἐν τὸν τόπον. Παρὰ τὴν ἐξάντλησιν κάθε ἐπιστημονικῆς μεθόδου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ κάθε ἄλλου πρακτικοῦ

μέσου οἱ ἀκρίδες ἐξακολουθοῦσαν νὰ αὐξάνουν ἐν τρόπον ὅταν τὰ σμήνη ἐκεῖνα τῆς δυστυχίας ἐορκῶνοντο γιὰ νὰ πέσουν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὁ ἥλιος ἐσοκτιζέτο καὶ σκοτάδι ἐοκῆπαζε τὸ νησί. Τέλος, κατὰ τὸ 1928 σύσσωμος ὁ λαὸς μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κλήρο κατέβηκαν ἐπὶ τὴν Χρυσοπηγὴ ὁ ολονύκτια «ξαγρυπνία» καὶ προσευχῆ. Καὶ ἐνῶ ἀκόμα τὰ πλήθη προσύχοντο ὅλη ἐκείνη ἡ θεομηνία σκώθηκε μέσα ἐν τὴν νύκτα ἀπὸ κάθε γωνίᾳ τοῦ νηοῦ καὶ ὡς ἀντάρα με βουπτό ἀπὸ τὰ ἑκατομμύρια τῶν φτερῶν ἐκείνων δαιμόνων πῆγε καὶ ἐπεσε μέσα ἐπὶ τὴν θάλασσα τοῦ διπλανοῦ τῆς Χρυσοπηγῆς λιμανιοῦ τοῦ Πιατιαλοῦ. Ὅταν με τὴν αὐγὴ ὁ κόσμος ἀφῆσε τὸν ναὸν γυρίζοντας ἐν τὴν χωρία ἀντίκρουσε τὴν θάλασσα τοῦ Πιατιαλοῦ μαύρη καὶ τὴν ἀτέλειωτην ἀμμουδιά τοῦ σκεπασμένη ἀπὸ ἓνα στρώμα πάχους πενήντα ἑκατοστών ἀπὸ τὰ πτώματα τῆς ἀκρίδας που τὸ κύμα ἐβγάζε ἐν κάθε ξέσπασμά του. Οὔτε σπμάδι τους, οὐδέ σπόρος τους ἀπόμεινε ἐν τὸν τόπον. Ὅσοι βρέθηκαν τότε, διηγούνται ἀκόμα καὶ σήμερον με δάκρυα ἐν τὰ μάτια καὶ ρίγος ἱεροῦ, τὴν ἀκατανότην ἐκείνην λύτρωσιν τῆς Σίφνου μέσα ἐν τὴν νύκτα, μέσα ἐν μια μόνῃ νύκτα, τὴν ἴδια νύκτα τῆς προσευχῆς τοῦ κόσμου ἐν τὴν χάρις τῆς, ἐπεὶ ἀπὸ τρία ὀλόκληρα χρόνια ἀκαρπῆς προσπάθειας τῆς ἐπιστήμης.

Κατὰ τὴν λιτάνευσιν τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπηγῆς ἀνά τὰ χωρία τοῦ νηοῦ μας, προπορεύετο τῆς πομπῆς εἰδικὸς δεξιότηχνης που κτυποῦσε καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τὸ χειροσῆμαντρον με τὸν «ἐπὶ τούτου» κρούσπν («κόνπαν», λεγόμενον). Τὸ μεσαιωνικὸν ἐκεῖνο εἶδος σπμάντρου ὑπῆρξεν εἰς Σίφνον γνωστὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «κόντι». Δίδω ἓνα σχεδιασμὸν τοῦ ὀργάνου, κοπιარიσμένου ἀπὸ χαλκογραφία τοῦ 1700 που παραθετεῖ ὁ Tournfort, ὁ ὁποῖος τὸ χαρακτηρίζει ὡς Cloches de caloyers (καμπάνα τῶν καλογήρων).

Τὸ «κόντι» τῆς Χρυσοπηγῆς.

Τὴν χαλκογραφίαν παραθετεῖ ὁ Tournfort με τὴν ἐξῆς λεζάντα: «Cloches of caloyers», που νομίζω ὅτι εἶναι τὸ ἀναφερόμενον ἀπὸ τὴν παράδοσιν ὡς ποτὲ χρησιμοποιούμενον εἰς Σίφνον κατὰ τὴν περιφορὰν τῆς εἰκόνης τῆς Χρυσοπηγῆς «κόντι».

Ἐνα εἶδος οσειτροῦ δηλαδὴ ἢ μάλλον φορητῆς καμπάνας καταλλήλου γιὰ λιτανείας ἢ συγκεντρώσεις καλογήρων γιὰ τὴς ὁποῖες δὲν ἐπιτρέπετο νὰ εἰδοποιούνται με τὴν καμπάνα που κρούετο καὶ πέραν τῶν ὀρίων τῆς Μονῆς. Κατάλληλος ἐπίσης γιὰ τὴν περιφορὰν εἰκόνων ἀφοῦ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ σκῶνον κατὰ τὴν διαδρομὴν καμπάνα που νὰ κτυπᾷ ἀγγέλλοντας τοὺς κατοίκους τὴν διέλευσιν τῆς εἰκόνης, τῆς λιτανείας κ.λπ. Τὸ «κόντι» τῆς Χρυσοπηγῆς προηγείτο τῆς πομπῆς τῆς λιτανείας καὶ τὸ ἀνέκρουεν εἰδικὸς δεξιότηχνης («Χρυσοπηγὴ» ὑπὸ Θ. Σπεράντσα, σελ. 30-31).

Αλλά και σήμερον ακόμη στην Μονή Βατοπεδίου ένας καλόγηρος καλεί τους άλλους μοναχούς στην θείαν λειτουργίαν κτυπώντας το χειροσήμαντρον. Και ενώ το παμπάλαιον αυτό όργανο των Κοινοθίων διασώθηκε δια μέσου των αιώνων χρησιμοποιούμενον αδιαλείπτως στις μεγάλες και με συνεχή θιον Μονές (που διεφύλαξαν τόσα και τόσα άλλα δείγματα του χριστιανισμού και εθνικού μας θησαυρού) στην μικρή μας Σίφνο μόνον η μνήμη διέσωσε το τελευταίον χειροσήμαντρον χρησιμοποιούμενον κατά την λπάνευσιν της Χρυσοπηγής. Και γι' αυτό όμως μας παραδίδεται ένα άδοξο τέλος. Στο τέλος του περασμένου αιώνας και κατά την διάρκειαν, λέγεται, της λιτανείας «το κόντι ππνίγηκε στη θάλασσα» ενώ μετεφέρετο η εικόνα δι' ιστιοφόρου από ενός λιμένος εις άλλον, ως συμβαίνει συνήθως. Τα χειροσήμαντρα εφ' όσον γνωρίζω, πρέπει να ήσαν ελάσματα τοξοειδή ή επίπεδα κατασκευασμένα από κράμα ορειχάλκου και μικρής αναλογίας αργύρου, (τον Μεσαίωνα, κατά την τήξιν του ορειχάλκου δια την κατασκευήν εκκλησιαστικών σημάτων, ερρίπτοντο εντός του υγρού μετάλλου διάφορα κοσμήματα και οκεύη εξ αργύρου τα οποία προσεέφεραν οι πιστοί, διότι επιστεύετο ότι η προσθήκη του αργύρου προσέδιδε εις το κατασκευασθόσμενον σήμαντρον «γλυκύν, αργυρόν ήχον»), όπως τα σήμαντρα ειδικής ποιότητος «δια την επίτευξιν, ως επιστεύετο, βελτιωμένου ήχου». (Πρβλ. και τ' ασημοκούδουνα των αλυσωτών, αιωρουμένων θυμιατηρίων των ιερέων μας). Και εκρησιμοποιούντο, προφανώς, τα χειροσήμαντρα εις τα Κοινόθια δια την καθημερινήν πρόσκλησιν των μοναχών εις συγκεντρώσεις δι' εργασίαν, δείπνον, ιερουργίας κ.λπ., ενώ τα σήμαντρα των κωδωνοστασιών εκρησιμοποιούντο εις πλέον επισήμους περιστάσεις. Δια τον λαόν άλλων ελληνικών τόπων το χειροσήμαντρον (το εν Σίφνω «κόντι») υπήρξεν γνωστό υπό το όνομα «Αδάμ» (ο).

Ως γνωστόν, «Αδάμ» ή «Κτύπημα του Αδάμ» λέγεται η ιδιαίτερη εκείνη αρμονία που επιτυγχάνεται με το ρυθμικό κτύπημα σε δυο καμπάνες διαφορετικών ήχων (το εν Σίφνω διπλοκάμπανο). Και ωνομάστηκε ο ανωτέρω ρυθμός «κτύπημα του Αδάμ» από τον παραγόμενον ήχον νταμ-νταμ που ο λαός έχει συσχετίσει με την ομόηχον λέξιν «Αδάμ». Σε πολλά μάλιστα μέρη της Ελλάδος τα παιδάκια απομιμούνται, παίζοντα, τον ήχον των σημάτων «νταμ-νταμ» επαναλαμβάνοντα την φράσιν:

«Νταμ - νταμ
τον Αδάμ,
τον Αμίν, αμίν Αδάμ
νταμ - νταμ» κ.λπ.

Το είδος αυτό της κωδωνοκρουσίας «κτύπημα, του Αδάμ» (διπλοκάμπανο εις Σίφνον) συνηθιζετο εις τας μονάς μόνον κατά το χρονικόν διάστημα από το Πάσχα μέχρι και της Αναλήψεως. Ήτο κατά ταύτα αναστάσιμος κωδωνοκρουσία. Εις την Σίφνον όμως ημείς εύρομεν το διπλοκάμπανο καθιερωμένο και εις τας πανηγύρεις όπως και σε άλλες χαρμόσυνες περιστάσεις. Κατά την παράδοσιν και η εικόνα Παναγία της Χρυσοπηγής έφθασε στην Σίφνον επί των κυμάτων, πράγμα που παραδίδεται και για τις εικόνες του «Αι Γιώργη τ' Απελαίτη, του Ταξιάρχη στο Βαθύ και άλλες. Η παράδοσις είναι κοινή και συνηθισμένη εις τα Κυκλαδικά νησιά. (Πρβλ. εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην εκκλησία του Ευαγγελισμού στην Ίον. Επίσης την εικόνα της «Οδηγήτριας» της Κιμώλου, για την οποία υπάρχει και η εκδοχή ότι δεν έφθασε

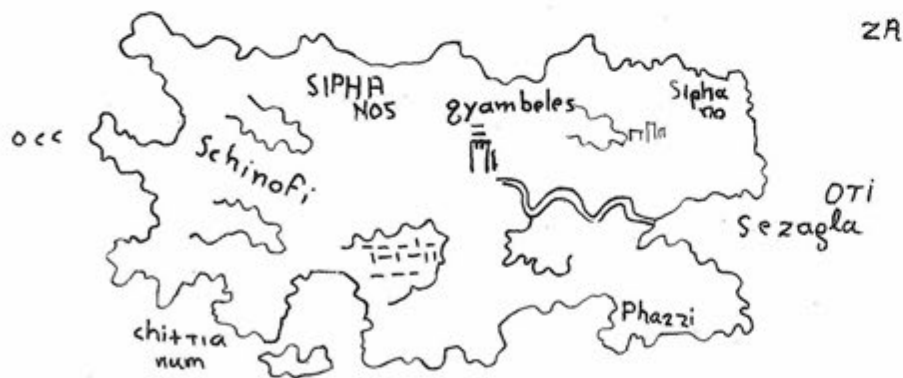
στην Κιμώλο με τους Σιφνιούς φυγάδες του 1646, όπως συνήθως αναφέρεται, αλλά με ναυτικούς που την βρήκαν στην θάλασσα). Τους τέτοιους θρύλους πλάθει ο λαός μας για να προκαλέση μεγαλύτερον σεβασμόν και λατρείαν από μέρους των πιστών προς τις συγκεκριμένες εικόνες σε σχέση προς άλλες εικόνες που προϋπήρχαν στα νησιά και ήσαν ήδη σεβαστές και επιβεβλημένης λατρείας. Την γένεσιν του θρύλου πρέπει να αναζητήσωμεν στην φοβερήν εκείνην εποχή των εικονομάχων αυτοκρατόρων (8ος - 9ος αιών, 730-843, Λέων ο Γ') κατά την οποίαν η λατρεία των εικόνων απηγορεύθη κατά διαταγήν των αυτοκρατόρων, αι δε εικόνες ή σε ναούς ευρίσκοντο ή σε οικίας, έπρεπε να καούν ή να πεταχούν εις την θάλασσαν αρκεί να απηλλάσσοντο οι ναοί και αι οικίαι από τα αντικείμενα εκείνα της λατρείας των πιστών. Εκεί έχουν την αρχήν τους οι πρώτοι θρύλοι κατά τους οποίους αι άγιοι εικόνες δια να σωθούν θαλασσοδρομούσαν ολόρθεσ και ολομόναχες επί μήνες και χρόνια μέχρις ότου έφθαναν σε κάποιο νησί. Ή, ακόμα, ότι ριπτόμενες στην πυρά δεν εκαιόντο αλλ' απλώς παρέμεναν μαύρες. (Διάβαζε για την Παναγία την Μαύρη, στο σημειώμα μου «Παναγία το Τόσο Νερό» στα Σιφναϊκά Νέα, φύλλο Ιανουαρίου 1957). Δεν μπορεί βεβαίως να αμφισβητήσει κανείς ότι εικόνες από πλοία που ναυάγησαν, δυνατόν να ευρέθησαν στην θάλασσα ή ότι έφθασαν δια των κυμάτων μέχρι των ακτών μας. Δε επιτρέπεται όμως να υποθέσωμεν ότι εικόνες τιαούτης προσελεύσεως δυνατόν ν' αντιπροσωπεύουν ζωγραφικά έργα της εποχής των εικονομάχων δια τον πολύ απλούν λόγον ότι αι εικόνες της εποχής εκείνης εγίνοντο με χρώματα που δεν θα άντεχαν στην επίδραση του θαλασσιού ύδατος χωρίς να αποχρωματισθούν. Μεταγενέστερες όμως εικόνες ζωγραφισμένες δια ελαιοχρώματος δυνατόν και να διατηρηθούν χωρίς να αποχρωματισθούν από την επίδρασιν της θαλάσσης.

Ο ναός της Χρυσοπηγής πλαισιώνεται σήμερον από σειράν κελλιών που με την τράπεζα και τα μαγειρεία συγκροτούν μικρόν μοναστήρι. Δύο απο τα κελλιά αυτά αναφέρονται ως τα «κελλία του Αριστομένη» επειδή σ' αυτά έζησε και έγραψε τους ωραιότερους των στίχων του ο γλυκύς ποιητής του νησιού μας Προβελέγγιος. Ανάμεσα στα ποιήματα που έγραψε ο Α. Προβελέγγιος στην Χρυσοπηγή είναι και η «Βουλιαγμένη πόλη», που το εμπνεύστηκε ακούγοντας τη θάλασσα να κτυπά απαλά στις ρωγμές των βράχων της με έναν θόρυβο ωσαν καμπάνας που ταύτισε με τον ήχον της καμπάνας που ακούει ο ναύτης του ποιήματός του. Το κτιριακό συγκρότημα της Μονής καταλαμβάνει τα δύο άκρα του χάσματος που διχάζει το μικρόν ακρωτήριο και που σήμερον συνδέονται με το γνωστό γεφυράκι. Η λαϊκή φαντασία ωραίσε και τη μικρήν αυτήν αγριότητα του, κατά τα άλλα, ειδυλλιακού τοπίου, υφαινοντας γύρω από το προαιώνιο εκείνο ρήγμα τον θρησκευτικόν θρύλον του θαύματος της Χρυσοπηγής. Παραδίδεται κατά ταύτα ότι «η κερά Τριπολιτιά» και άλλες δύο γυναίκες από το χωριό «ξεκίνησαν κι εκείνο το Σαββατόβραδο, όπως χρόνια και χρόνια έκαμαν, και φτάσανε στη χάρη της για να την ανάψουν». Πέσανε όμως στα χέρια πειρατών που είχαν καταφύγει μέσα στον ναό. Στην απελπισμένη φυγή τους μπρος στους ληπτάς που τις κυνηγούσαν, παρεκάλεσαν την Παναγία να τις προστατέψη, κι Εκείνη έκοψε τη γήινη γλώσσα στα δυο αφήνοντας από την πέρα μεριά την εκκλησία της κι από την άλλη τις τρεις, παραλογισμένες απ' την τρομάρα τους, γυναίκες. Η θάλασσα ώρμησε ανάμεσα στα δυο κομμάτια γης κι έπνιξε τ' άγρια εκείνα θεριά που γκρεμίστηκαν στο άνοιγμα.

22. Ως γνωστόν, το χειρόγραφον του λεγομένου «Νησιωτικόν» του Buonellmonti δεν έχει ανευρεθῆ ἀλλὰ ὑπὸ τῶν μελετητῶν γίνεται χρῆσις διαφόρων αντιγράφων ἐκείνου. Εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν εναποκειμένου εἰς τὴν βιβλιοθήκην του Σεραγίου τῆς Κων/πόλεως, ἡ πόλις, ἡ παρά τον Νότιον λιμένα τῆς Σίφνου, ἡ εἰς ερείπια κατακειμένη μέχρι καὶ τοῦ 1406, ὡς ΠΛΑΜΟΛΗ ἀναγράφεται (ἀπροσεξία τοῦ αντιγραφέως). Εἰς ἕτερον δὲ ἀντίγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (τούτου κάμνει χρῆσιν ὁ De Sinner) ἀναφέρεται ὡς «Platiao».

23. Θέλω νὰ σημειώσω δια τοὺς μελετητὰς τοῦ μέλλοντος ὅτι τὰ διάφορα καλῶς ἐπεξεργασμένα παλαιὰ μάρμαρα τὰ ἐντεικισμένα εἰς τὸν περίβολον τῆς αὐλῆς τῆς ἐν Πιατιάλῳ οἰκίας τοῦ Κ. Ποδότα δὲν ἀποτελοῦν ἐυρήματα τῆς περιοχῆς ἀλλ' ἔχουν μεταφερθῆ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν κατεδαφισθεῖσαν ἐν Κάστρῳ οἰκίαν τοῦ ποτὲ Ρωμάνου καλουμένην.

24. «SOTO DEVENUTI ET DEVOLUTI PERPRETUA DONEMO ALA PRELIPATA ECCLESIA ET TERREN NOSTRO NUNCUPATO PLACOTO MESSO ESITUSDO IM GUESTA NOSTRA ISOLA DE SIPHANO...».

Ἡ Σίφνος τὸ 1405 κατὰ τὸ Φλωρεντιανὸ Χριστόφορο Buono di Monte.

P

Ραφελιά Πλάτη (στοῦ). Τόπος στα Ν.Δ. τῆς Σίφνου ἐπάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι Καμάρες. Κατ' ἀνακοίνωσιν βοσκοῦ τῆς περιοχῆς (1950) εἰς τὴν περιφέρειαν ὑπῆρχε «βράχος με γράμματα». Ὅταν τὸ 1954 ἐζήτησα νὰ με ὀδηγήσουν ἐκεῖ μου εἶπαν ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ψάχνουν νὰ εὑρουν τὸν βράχο καὶ ἐπὶ χρόνια ἐβλεπαν ἐκεῖ ἀλλὰ δὲν τὸν ἀνευρίσκουν καὶ κατ' αὐτοὺς πιθανόν τὸν βράχον νὰ ἔσπασαν μαζί με ἄλλους ἀναλόγους κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη καὶ τὸν ἔκαμαν... ἀσθέση αὐτοῖ που τελευταῖα ἔκαμαν ἐκεῖ ἐπάνω ἀσβεστοκάμινα. Ἔτσι δὲν γνωρίζω εἴν περι ἐπιγραφῆς ἐπρόκειτο, περι καραγμάτων, περι καραγμάτων ἄλλων βοσκῶν ἢ περι φυσικῶν διαβρώσεων που οἱ βοσκοὶ ἐξελάμβανον ὡς «γράμματα». Ραφαλιάς καὶ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον εἰς Σίφνον.

Ραχαμός (στον). Τοποθεσία στα Ν.Α. τοῦ νησιού παρά τὸν λιμ. Φάρος. Εἰς ἄνδρον ἀπαντάται ὡς Ραχαμάδα (n). Τὸ ἀνωτέρω τπν. ἐνθυμίζει τὸ ἐν Σίφνῳ σύνηκον Ραχαβός ἢ Αραχαβός (βλ. τπν.).

Σημ.: Ὁ φίλος κ. Παν. Γρίσπος μου ἀνεκοίνωσεν, ὅταν παρέδεσα τὸ εἰς ὁ ἀναφέρομαι τπν. Αραχαβός ὅτι: «Ἐκκινούντες ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητον ολαβικὴν καταγωγὴν τοῦ τπν. μαρτυρουμένην ἀπὸ τὴν κατάληξιν -βος εὐκόλως ἀναγνωρίζομεν τὴν λέξιν ORAH, που σημαίνει καρυδιά. Ὄποτε, συνεχίζει, στὸν Αραχαβὸ «σημαίνει» στὸν Καρυώνα «ἦτοι τὸ τπν. εἶναι φυτώνυμικόν, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα».

Ράχη (στὴν). Τόπος μεσόγειος στα Βορ. ἐπὶ τῆς οδοῦ πρὸς Χερὸννησον. Ὅπως, γενικῶς, εἰς ολόκληρον τὴν Ἑλλάδα τὸ τπν. χρησιμοποιεῖται καὶ ἐν Σίφνῳ πολλαχού καὶ ὅπου ἀνάλογος θέσις λόφου ἢ ὄρους.

Ραχίδια (στα). Θέσις δεσπόζουσα τῆς θαλάσσης στα Α. τοῦ νησιού παρά τ' Ἀγριάμπελα, ἐκτεινομένη μέχρι τῆς θέσεως Μάγγγανα.

Ρεούδια (στα). Τόπος στα Βορ. τοῦ νησιού βορ. τῆς οδοῦ ἀπὸ Καμάρες εἰς Σταυρί. Ἀπὸ τὸ ρῆμα ρέω(;) ἐπὶ υγρῶν.

Σημ.: Σύνηκον αλλά βεβαίως άσχετον λέξιν ήκουσα εις Άρταν. «Τέτοια ρεούδια δεν τα κάμωμ' εμείς», ήτοι ορεκτικά, μεζελίκια. Από το ρήμα ορέγομαι.

Ρηχάκια (τα). Κολπίσκος στα Β.Α. παρά την θέσιν Αχλάδα. Οι βολατόροι της περιοχής ετυμολογούν το τπν. από το αθαθές της θαλάσσης στο σημειον αυτό που έρχεται σε κτυπητήν αντίθεσιν προς το μέγα βάθος των γύρω ακτών που οφείλεται στην παραδιδόμενη καταβύθισιν που παρέσυρε και τα μεταλλεία (μαρτυρουμένην και από τον Πλίνιον). Ο κολπίσκος χαρακτηρίζεται από τους ψαράδες σαν «κακό λιμάνι» για βάρκες, επειδή «το πιάνουν οι βοριάδες».

Ριζώματα (στα). Στα βόρ. του νησιού παρά τον Άι - Νικήτα. Το τπν. και εις τα νότια παρά την θέσιν Αγγλιστριες. Θέσις Ριζώματα και εις την Άνδρον.

Ρόκκα (στην). Στην ανατολική ακτή του νησιού.

Ρόκκα: Η γνωστή πιπεράτη βοτάνη (σαλάτας), που και στο τοπικό ιδίωμα συναντάται με την αυτήν ονομασίαν.

Ρούκουνας (ο) και Ρούκουνας. Ο ανατολικός κάβος του όρμου Κοντός. Ρούκουνας εν Σίφνω είδος φυσικής καταβόθρας - βραχώδεις τρύπες - που καταπίνουν τα όμβρια νερά (ή τα θαλάσσια εάν ευρίσκονται παρά την θάλασσαν) με τον σχετικόν θόρυβον από τον οποίον, ίσως, και η ονομασία - ρεγχάζω; Κατ' επέκτασιν και η θαλασσία δίνη η και ρουφήχτρα εν Σίφνω. Το «Μάτι» άλλων τόπων. Η περιστροφή δηλαδή των θαλασσιών υδάτων η προερχομένη από την συνάντησιν αντιθέτων ρευμάτων εντός της θαλάσσης. Όπως παντού, και στην Σίφνω ο ρούκουνας θεωρείται επικίνδυνος δια τους κολυμβητάς ως εκ του ότι ρουφά και παρασύρει τα επί της επιφανείας προς τον βυθόν.

Ρύμνη (στην). Θέσις μεσόγειος στα Ν.Α. του νησιού πλησίον του τπ. «Μαύρο Χωριό», παρά τον λόφον του «Σπηγιώτη». Η Ρύμνη είναι μία στενωπός μέσα στην οποίαν περιορίζουν (σήμερα τουλάχιστον) αιγοπρόβατα. «Το μαντρί θα περάσει μέσα τη(ν) Ρύμνη». Εκεί αρχαίος πύργος (φрукτωρία). Εις την θέσιν αυτήν και επί της επιφανείας ευρέθη παλαιολιθική κεφαλή σφύρας εκ σιδηρολίθου. Ρύμνη. Από το Ρήμη; οδός. Η λ. συναντάται σε Δημοτικά τραγούδια 15ου και 16ου αι. με την σημασίαν αυτήν. Ως τπν. και στην Ικαρίαν με την σημασίαν της οδού. Εις Κύπρον ως Ρύμια (τα) («Λαογραφικά», τ. 6, σελ. 96). Βλέπε και λήμμα «Λίμνες».

Σ

Σαβολέβα (στην). Τόπος παραθαλάσσιος.

Σαούρες (στις). Ως ανωτέρω, παρά την Χρυσοπηγή.

Σαρακηνικό (στο). Ο δυτικός κάβος του λιμενίσκου «Φυκιάδα» εις θέσιν «Κοντού» (στου). Το τπν. απαντάται σε πολλές παραθαλάσσιες θέσεις των νησιών μας. Οι θέσεις αυτές υπήρξαν ορμητήρια Σαρακηνών πειρατών. Οι Τούρκοι - Σαρακηνοί εκρύβοντο εκεί, απλώς, περιμένοντας τους νησιώτες, που προσήγγιζαν επί τούτου με πλεούμενα δια να παραδώσουν τους φόρους, που οι δυνάσται εκείνοι είχαν προκαθορίσθ. Βεβαίως μαζί με το ποσόν των φόρων οι νησιώτες προσεκόμιζαν εξ ιδίας πρωτοβουλίας, η οποία συν τω χρόνω έγινε υποχρέωσις, και διάφορα δώρα για τον αρχηγόν των ληστών για να αποσπάσουν την εύνοιά του.¹ Ανάλογον τπν. εν Σίφνω και το Τουρκαύλακο (βλπ. τπν.). Αλλού συναντάται και ως Σαρακηνόν (στο). Το τπν. και εν Άνδρω.

Σαρλί (στο). Παραθαλάσσιος τόπος.

Σελλάδι (στο). Δύο θέσεις με την ίδιαν τοπωνυμία. Η πρώτη Ν.Δ. η δε άλλη εις τα Β.Α. επί της οδού προς Χερώνησον. Τη δεύτερη τοπωνυμία αποθανάτισε η οίφναϊκή λαϊκή μούσα με το δίστιχο του «τραγουδιού του δρόμου» του γνωστού:

«Στράτα μου της Χερώνησος»:
Πάρε δυο κοντολάμπαδα
κι' ένα ροάκι λάδι
κι' έλα το Σαββατόβραδο
να μ' εύρης στο Σελλάδι.

Το τπν. Σελλάδι αποδίδεται σε εδαφική διαμόρφωσι που αποδίδει την έννοια του Διάσελου της στρατιωτικής ορολογίας. Δηλαδή τις δύο συγκλίνουσες πλαγιές δύο παρακειμένων υψωμάτων που συναντώνται σε μίαν υψηλή

βατή οδόν (όχι κοιτὴν χειμάρρου διότι τότε ανταποκρίνεται με το «διάβα» της αυτής ορολογίας οπότε τα δύο μέρη των υψωμάτων αποδίδει η προσωνυμία «αυχήν»). Το τπν. Σελλάρι απαντάται και εις Κύπρον ως «Σαλλάιν (του Σταυρού)». Η έννοια του εν Σίφνω «Σελλάδι» αποδίδεται εν Ἄνδρῳ με το «Διάρραχον».

Σεράλλια (σπν). Βλέπε τπν. Γιαλός (η θέσις κάτω από το χωρίον Κάστρο και όχι εκείνη της Χερονήσου).

Σιδερού (σπου). Βλέπε τπν. Ἄι Γιάννης του Σιδερού». Ανάλογον με την εκεί αναφερομένην παράδοσι απαντούμε και για την θέσι «Ἄν Σάββας» παρά τα «Τραβά – Βουνιά» (Τρανά) βλπ. Τπν. Σχετική παράδοσι μου ανεφέρθη και για το Παλιοχώρι, ερειπωμένο χωρίον παρά τα Βίλλια Μεγαρίδος.²

Σιμπόπουλα (στα). Τόπος, παρά την θέσι Καδές, ευρίσκεται σιμά εις τα χωρία Καταβατή και Ξάμπελα και εκεί υπάρχουν συγκεντρωμένες θεμωνιές και αλώνια, διότι ο τόπος είναι προσάνεμος.

Σκαβωτό (στο). Θέσις στα Β.Α. του νησιού, στο δρόμο προς τη Χερώνησο.

Σκαλάκια (στα). Διάφοροι τόποι όπου οδοί με σκαλάκια (οδοί συνήθως εζοχικοί).

Σκαλάκια. Μικροσυνοικισμός μέσα στα τείχη του χωριού Κάστρο. Μια ανωφέρεια καλυμμένη από σκαλιά οδηγεί από τη θέσι «Χαντάκι» στη θέσι «Μέσα Κάστρο».

Σκαλάκια (στα). Τμήμα του παλαιού δρόμου, παρά το Κάτω Πετάλι, προς Κάστρο. Το τπν. από τα εκεί σκαλάκια που δημιουργήθηκαν για τη διαμόρφωσι οδού στην κατωφέρεια.

Σκαλούρα (σπν). Μικρός κάβος στην Κυτρινή. Φυσική σκαλωτή διαμόρφωσις.

Σκαλούρα (σπν). Θέσις επί της οδού προς Βαθύ. Η απότομη ανωφέρεια απαίτησε την κατασκευή υψηλής (αποτόμου) σκάλας για την διαμόρφωσι της οδού.

Σκαλωτό (στο). Μεσόγειος τόπος στα Α. του νησιού. Το τπν. από την διαμόρφωσι του εδάφους. Πρόκειται για κατωφέρεια φυσικώς διαμορφωμένη σε σκάλα από επάλληλα επίπεδα μαρμαρίνου βράχου.

Σκανιά (σπου). Τόπος στα Β.Δ. του νησιού Βορ. της οδού Καμαρών – Απολλωνίας. Το τπν. αποθανάτισε η σιφναϊκή ρίμα:

«Από του Σκανιά τα μέρη
θύμιο δε θ' αφήσουνε
και οι μέλισσες του Ψεύτη
όλες θα ψοφήσουνε.»

Σκάφη (σπν). Τόπος σε χαράδρα στα Ν. του νησιού. Στο βάθος χειμάρρος γνωστός ως «Ποταμός της Σκάφης». Εκεί και η παλαιά μονή η γνωστή ως

Οι «Σχιμαδες» στον παλιό δρόμο των Καμαρών.

«Ταξιάρχης της Σκάφης» με αξιόλογες τοιχογραφίες μέσα στο Ιερό. Εκεί και αρχαίος πύργος (φрукτωρία). Βλέπε και τπν. Φυρόγια. Τα δύο τπν. συνδέονται με την μετακίνηση των καλογήρων του Ἄν Ν-Ηγιά από το μοναστήρι του βουνού στον Ταξιάρχη της Σκάφης κ.λπ. Σημειώνω ότι το οικιακό σκεύος, η γνωστή σκάφη (για ζύμωμα ή πλύσιμο ρούχων), απαντάται στο τοπικό γλωσσικό ιδίωμα ως «βάχη» (η).

Σχιμαδες (σπς). Διάφορες θέσεις του νησιού φέρουν το αυτό τοπωνύμιο:

α) Σχιμαδες επί της οδού Καμαρών. Θεωρείται ως Νεραϊδότοπος.

β) Σχιμαδες. Στα Ν.Δ. του Ἄι Νικόλα τ' Αερινά. Εκεί και αρχαίος πύργος (φрукτωρία).

γ) Σχιμαδες. Στη θέσι Μεταλλεία παρά τον «Κάφαλο» (βλέπε τπν.) επί του βουνού τ' Ἄι Ν-Ηγιά. Εκεί η είσοδος ενός εκ των δύο γνωστών σήμερον μεταλλείων της Σίφνου.

δ) Σχιμαδες. Παρά τη θέσι «Τόσο Νερό». Και αυτός ο τόπος θεωρείται ως κατοικία «Ανεραϊδων». Κοινό χαρακτηριστικό των τόπων αυτών που φέρουν το τπν. Σχιμαδες είναι το ότι την περιοχή φράζουν πανύψηλοι και απότομοι βράχοι επί των οποίων στενές σχισμές προσφέρουν διόδον.

Σκοτεινή (σπν). Θέσις στα Α. του νησιού και Α. του χωριού Καταβατή. Εκεί και χείμαρρος «Σκοτεινού» (σπου), λεγόμενος. Τοπωνύμιον σύνθηδες δια πολλούς ελλπν. τόπους με κοινόν χαρακτηριστικόν το ότι ευρίσκονται πλησίον χειμάρρων και χαραδρών με πλουσίαν βλάστησιν (π.χ. Ἄνδρος).

Σκουργιαλού (στού). Θέσις στα Ν.Α. του νησιού παρά τα Βουνάκια. Σκουργιαλός, στο τοπικόν ιδίωμα, λέγεται ο κορυδαλλός.

Σκυλοπή(γ)λαδο. Το γνωστόν και ως Πλατύ πη(γ)λάδι. Τόπος όπου υπάρχει κοινοτικό πηγάδι, παρά το Λιαροκόπι του χωριού Αρτεμώνας. Εκεί και το «πη(γ)λάδι του Κουντζούβαρη» (στού).

Σπαθί (το). Ο συντομώτερος, μέσω του χωριού Καταβατή, δρόμος προς την κορυφή του υψηλότερου των βουνών της Σίφνου, όπου η Μονή του Ἁγίου Ν-Ηγιά. Πρόκειται για «ορθό», όπως λένε, μονοπάτι επί της αποτόμου πλαγιάς του βουνού. Με την προσωνομία «Σπαθί», χαρακτηρίζονται στη Σίφνο τα κάβρα και χωρίς ελιγμούς ανωφερικά μονοπάτια, δια των οποίων συντομεύεται ο χρόνος αναβάσεως, σχεδόν, κατά το ήμισυ.

Σπάρματα (στα). Μεσόγειος τόπος, επί υψώματος, στα Β.Δ. του νησιού.

Σπηλιά τ' Αράπ(φ)η (σπην). Θέσις Βορ. του Αποκοφτού παρά το Καταφίδι (βλπ. τοπωνύμια. Βλέπε και Σιφναϊκά Νέα. Ιανουαρίου 1958, σελ. 4, όπου πόνημά μου με τίτλο «Η Σπηλιά τ' Αράπη»).

Σπηλιά των Γηδρών (σπην). Σπήλαιον παρά την θάλασσα εις θέσιν Βρουλιδία έναντι του «Κάβου του Βερνίκου». Παραδίδεται ότι η σπηλιά των Γηδρών υπήρξε τόπος λατρείας κάποιας θεότητας. Εκεί, λέγεται συγκεντρώνονται οι «Ανεραΐδες» του νησιού και χορεύουν. Υπήρξε ένα είδος μαντείου αλλά και μέχρι του τέλους του παρελθόντος αιώνας χρησιμοποιείτο ως τόπος ίασεως των νυμφολήπτων. Οι Σιφνιοί ισχυρίζονται ότι το πιν. Γήδραι – Γηδρών είναι παραφθορά του γηδεΐα – γητειά (γηδειών) – γηδρών εκ του ότι εις το Σπήλαιον εγένοντο «τελέσματα» και εξορκισμοί για την θεραπεία των «Νεραϊδοπαρμένων» αλλά και όλων εκείνων τους οποίους προσέβαλαν «τ' αγερικά». Ο ποτέ Αντώνιος Γεροντόπουλος, στον οποίον οφείλω την παράδοσι και ο οποίος επεσκέπητο συχνά την περιοχή ως ερασιτέχνης ψαράς, εβεβαίωσε ότι στα τοιχώματα του σπηλαίου οι βράχοι φέρουν καθαλιστικά σχήματα (γεωμετρικά ή γράμματα, κατ' άλλους). Τίποτε δεν μπορώ να βεβαιώσω διότι δεν είχα την ευκαιρία να επισκεφθώ ποτέ το σπήλαιον. Νομίζω πως, μάλλον, η συνήκσις των λέξεων γήδραι (γηδρών) γητειών, δημιούργησε την παράδοσι περί «νυμφοσπηλαίου» και τυχόν διαβρώσεις στα τοιχώματα εκλαμβάνονται ως «γράμματα ή σχήματα».

Σπηλιά του Δροσερού (σπην). Σπήλαιον παρά τον λιμένα Καμάρες. Λέγεται ότι το πιν. οφείλεται στο ότι ο θόλος και τα τοιχώματα του σπηλαίου καλύπτονται από δροσοσταλίδες, τις οποίες σε περιόδους ξηρασίας πηγαίνουν και ρουφούν οι πέρδικες.

Σπηλιά (στον κάβο του Κοκ(χ)αλά). Σπήλαιον παρά την θάλασσα στου Κοκκαλά (βλπ. πιν.). Η προσπέλασις γίνεται μόνο με βάρκα.

Σπηλιά στις Κορακιές. Η γνωστή και ως Κορακοσπηλιά (σπην). Βλπ. πιν. Κορακιές.

Σπηλιά του Λούρου (σπην). Στα Βόρ. του νησιού, Λουρί(το) λουρίδα γης, αγροτεμάχια, που ως εκ της διαμορφώσεως του εδάφους (πλαγιές λόφων) αποτελούνται από αναλημματικούς τοίχους επί της πλαγιάς, που συγκρατούν το χώμα διαμορφώνοντας τα επάλληλα λουριά που δίνουν την εντύπωσι μιας μεγάλης κλίμακος, κάθε σκαλί της οποίας αποτελεί και ένα λουρί. Λούρος, κατά ταύτα το κάπως πλατύτερο ή απλώς μεγάλο σε έκτασι λουρί. Ίσως αυτή να είναι η ρίζα του πιν.

Σπηλιά του Νόνου (η). Σπήλαιον παρά την Μονή Θεολόγου του Μονγκού. Πρόκειται περί σπηλαίου μικρού πλάτους εκτεινομένου εις βάθος 20 περίπου μέτρων. Δεν υπάρχει καμμία παράδοσις ή τουλάχιστον δεν ενγώριζαν οι περριοίκοι να μου ειπούν. Το πιν. Νόνος θυμίζει τον ποιητή Νόνον του Ε' μ.Χ. αιώνας (βλέπε και Ανδριακά Χρονικά, τόμ. Γ', σελ. 10).

Σπηλιά του Ντα-Κορώνια (σπην). Προφανώς μέρος κτήματος του ποτέ αυθέντου της Σίφνου εκ των Ντα Κορώνια.

Σπηλιά Ξεφουσοπή (σπην). Βλέπε απλώς Ξεφουσοπή.

Σπηλιά του Σινιόρη (σπην). Σπήλαιον στα Ν.Δ. του νησιού επί του υψώματος Κατσιστρία. Εκεί και βράχοι επιλεγόμενοι «Τα Φρούδια του Σινιόρη» και χείμαρρος καλούμενος «Ποταμός του Σινιόρη».

Σπηλιά με τα κόκ(χ)αλα (σπην). Στον ορμίσκο «Βλυκάδα» όπου κτήματα του Παπαγγελέτου (Μισόναπου) υπάρχει μικρό σπήλαιον μ' αυτή την ονομασία. Είναι, λέγεται, γεμάτη από ανθρώπινα οστά σωριασμένα. Διάφοροι έπεισαν τον κτήτορα και έσκαψε το έδαφος με την ελπίδα να βρη «θησαυρό». Βρήκε μόνο δύο τάφους με ένα σκελετό στον καθένα και ένα «θαζάκι» γεμάτο κοπριά που μόλις την άγγιζαν «ήτριψε».

Σπηγιώτη (στού). Ὑψωμα στα Ν.Δ. του λόφου τ' Ἁγίου Αντριά.

Σταυρί (το). Ἐνα από τα επτά χωριά του νησιού και σημερινή πρωτεύουσα (βλέπε και Απολλωνία). Για το πιν. Σταυρί υπάρχουν διάφορες απόψεις. Υπεστηρίχθη ότι η εξ αποστάσεως όψις της διατάξεως των κτισμάτων δίνει την εικόνα σταυρού εξ ου και η τοπωνυμία. Ἄλλη άποψις είναι ότι η ύπαρξις του Ναού του Τιμίου Σταυρού που βρίσκεται στο κέντρον του χωριού έδωσε το όνομα στον αρχικό οικισμόν.

Κατά το τέλος του περασμένου αιώνα έφθασε να διεκδική την πατρότητα του τοπωνυμίου κάποιος Σταυρής ονόματι, τον οποίον ο Λάμπρος Βορειοδάκης, που ο πατέρας του έζησε επί δεκαετία στη Σίφνο ως Τελώνης, μου περιέγραψε ως «αψηλόν και λιγνόν, κομματάρχη, εύπορον, τερατολόγον, τοκιστήν και... τραμπούκο». Ως εκ των ως άνω ... προσόντων του ασκούσε βίαν επί των αφελών χωρικών αλλά και των ξένων που υπηρετούσαν ως δημόσιοι υπάλληλοι στο νησί και με την απειλήν ότι θα τους διαβάλη εις τους πάτρωνάς του και θα μεταθέση τους μη συμπαθείς εις αυτόν, απαιτούσε να αποδέκωνται τις τερατολογίες του και να του αποδίδουν σεβασμόν άρχοντος. Και

οι μεν χωρικοί φοβούμενοι μήπως δεν τους χορηγηθούν δάνεια, οι δε υπάλληλοι μήπως μετατεθούν απεκαλύπτοντο μπροστά στις ανοπίες του. Μεταξύ άλλων διηγείται ότι κάποτε στο κυνήγι ελλείπει άλλων πουλιών εκτύπησε ένα κόρακα αλλά μόνο με ένα σκάγι στο λαιμό. Έκτοτε όταν τύχαινε να απαντήσει τον κόρακα στο βουνό εκείνος έκρωζε αναγνωρίζοντάς τον, ο δε Σταυρός το καταλάβαινε από τη βραχνάδα της φωνής που είχε προκαλέσει το σκάγι του... Ο τερατολόγος εκείνος υπεστήριζε ότι το χωριό Σταυρί απηχούσε το δικό του όνομα «τιμής ένεκεν».

Η τοπωνυμία Σταυρί πρέπει να είναι παλαιότερη. Μας παραδίδεται από τον Τουρνεφόρ περί το 1770. Η πρώτη μνεία της μετονομασίας του εις Απολλωνίαν γίνεται, εξ όσων εγώ γνωρίζω, από τον Αλ. Μπουσόν περί τα 1841. Είναι γνωστόν ότι η μετά την Ελληνικήν Επανάστασι Κυβέρνησις συνέστησε επιτροπήν, της οποίας έργον υπήρξε η μετονομασία πολλών τόπων της Ελλάδος με ονόματα πόλεων που παρεδίδετο ότι υπήρξαν στην αυτήν περιοχήν ή εξελληνίσθη τοπωνύμια ξενόφωνα. Μεταξύ εκείνων περιλαμβάνεται και η απόδοσις του πν. Απολλωνία στο χωριό Σταυρί, λόγω του ότι κατά την αρχαιότητα υπήρξε, μεταξύ άλλων, και πόλις με την ίδια ονομασία στο νησί μας.

Σταυρός (στον). Θέσις στα Β.Α. του νησιού και νοτιώς της θέσεως Σελλάδι. Εκεί εκκλησία τιμωμένη στο όνομα του Σταυρού.

Σταυρός του Λόγγου (στο). Το νεκροταφείον του χωριού Καταβατή εις θέσιν Λόγγος, όπου ναΐσκος τιμωμένος στο όνομα του Τιμίου Σταυρού.

Σταυρός του Τσιριάκι (στον). (Τσιτακισμός της λέξεως Κυριάκι). Θέσις όπου εκκλησία του Σταυρού μεταξύ του χωριού Καταβατή και του συνοικισμού Παπαφώτη, όπου παλαιότερα επιμάτο η Παντάνασσα εκφερομένη ως Παντάνουσσα δικαιολογουμένης της παραφθοράς υπό των περιοίκων ως προερχομένης, δήθεν, εκ του ψαλμού «...πάντα νουν υπερέχουσα». Εκεί φιλοξενείται επί έτη και η εικόνα Παναγίας της Κυτριάνης, την οποίαν η ευλάβεια των Σιφνίων δεν ανέχεται ν' απομένη «οθνησιτή» στον ναΐσκον του μικρού απομακρυσμένου νησιού της Κυτριάνης, γι' αυτό και την μετέφερε στην εν λόγω εκκλησία του χωριού. Η προσωυμία Τσιριάκι, λέγεται ότι επεβλήθη από την ποτέ κτήτορα του Ναού, μικρόσωμον κυρία, το Κυριάκι, όπως την αποκαλούσαν.

Σταυρός του Φάρου (στο). Παραθαλάσσιον παρά τον λιμένα Φάρος όπου κατά τον Β. ναΐσκος τιμωμένος στο όνομα του Τιμίου Σταυρού.

Σταυρός του Φάρου. Παραθαλάσσιον παρά τον λιμένα Φάρος όπου κατά τον Β. εκκλησία του Σταυρού. Αυτή περιβάλλεται από συγκρότημα κελλιών, που τα διατρεί η αγάπη των κατοίκων τιμωσα ιδιαίτερος τον Σταυρόν με αξιόλογο πανηγύρι στο οποίον μετέχει το πλείστον των κατοίκων του νησιού. Ο Σταυρός του Φάρου υπήρξε μετόχι της Βρύσης (βλέπε πν. Βρυσιανή).

Σταυρός (ο). Η άλλοτε ενοριακή εκκλησία του χωριού Σταυρί, η οποία κατά τους εντοπίους θεωρείται ως η παλαιότερα, μετά τον Άη Σώστη του Σταυ-

ριού³, εκκλησία του νησιού. Βρίσκεται στο κέντρον δηλαδή του Σταυριού και κατά κάποιαν εκδοχή έδωσε το όνομα στο χωριό Σταυρί.

Σταυρουδάκι (στο). Κολπίσκος στο νησάκι Κιτριανή.

Σταυρού το πετάλι (στον). Θέσις στην περιοχή «Κοντού».

(Σ)Τρα(γ)οπόδι (στο). Θέσις στα Ν.Α. της Σίφνου. Κατά την παράδοσιν το πν., οφείλεται εις παραφθοράν της λέξεως Τραγοπόδης (ο). Έτσι αποκαλούσαν οι ποτέ κάτοικοι της περιοχής το άγαλμα του Πανός, το οποίον είχε μεταφερθή δια λόγον άγνωστον (εικάζεται, περί τον 15ον αιώνα) από τον εις Κάστρον επισημανθέντα Ναόν του θεού όπου, κατά τον Χριστόφορον Μπουενοτιμόντι, αρχιπρεσβυτέριον του Ναού της Αγίας Μαρίας της Φλωρεντίας, υπήρχε περί το 1400, εις τον, εις την θέσιν ταύτην ευρισκόμενον ναΐσκον της Παναγίας όπου και εντειχιόθη. Εκεί πλησίον και ναΐσκος της Αγίας Φωτεινής, ο οποίος ήτο μετόχιον της Μονής Βρύσης (βλπ. πν. Βρυσιανή, όπου αναφέρονται όλα τα μετόχια μεταξύ των οποίων και τα ανωτέρω αναφερόμενα, ήτοι Παναγιάς το Στραοπόδι και Αγίας Φωτεινής).

Στρογγυλό (στο). Ύψωμα στρογγύλου, σχεδόν οχήματος, παρά το νότιον του λόφου του Αγίου Ανδρέου. Το πν. αποθανάτισε η λαϊκή μούσα με το διστικο (πάτημα, τοάκισμα ή κοντόστροφο) του «Τραγουδιού τ' Άι Ν-Ηγιά»:

«Ω Παναγιά το Στρογγυλό
ψέμματα δε σας ομιλώ.»

(Βλέπε πν. Παναγιά το Στρογγυλό).

Συκ(χ)ιά (στην). Παρά τον όρμο Φάρος.

Συκ(χ)ίδι (το). Εκ του συκή (η), συκιδι(ον) (το) ήτοι η μικρά ακόμα συκή. Τόπος επί πρानούς λόφου παρά τον όρμον Βαθύ. Εκεί πηγή πολύ καλού νερού. Ολίγα μέτρα μακρύτερα της πηγής, αξιολογώτατα πετρώματα δια γεωλογικής μελέτας.⁴

Σύλλακας (στον). Παραθαλάσσιον παρά την Χερώνησον.

Σφύρα (στην). Θέσις παρά τον Άγιον Γιώργη τον (Α)Πελα(γ)ίτην στο χωριό Καταβατή. Ουδεμία παράδοσις διατηρείται δια την βοήθειαν ετυμολογήσεως του πν., το οποίον φέρει στον νου σφύραν – πέλεκυ – αρχαιότητα.

Σκισμάδες (στις). Βλέπε πν. Σκισμάδες.

Σωρούδι (στο). Σημείον παρά τον «Άσπρο Πύργο» επί λόφου υπεράνω του Πγιατιαλού. Πρόκειται περί τυμβοειδούς υψώματος 4 μέτρων, περίπου, αποτελουμένου εξ επισσωρεύσεως κομάτων, προερχομένων προφανώς από εκκαφήν γειτονικού έργου. Το μόνον εμφανές, σήμερα, τοιούτον έργον είναι ο εν αρχή Άσπρος Πύργος, ευρισκόμενος εις απόστασιν 300 περίπου μέτρων. Η παράδοσις θέλει το Σωρούδι τόπον κρυμμένων θησαυρών όπου και «της κλωσοούς με τα 12 πουλιά» ή «της γουρούνας» με τα 12 γουρουνόπουλα» που είναι ολόχρυσά και αναφέρονται στις παραδόσεις πλείστον λαών.

Σωρούδι: η παράδοση το θέλει τόπο κρυμμένων θησαυρών.

Η και εν Σίφνω παράδοσις αὐτή ἔδωκε εἰς τὸ «Σωρούδι» τὴν σημασίαν τύμβου⁵. Ἴσως ἡ λεπτομέρεια αὐτή νὰ ὠθήσῃ τὸν ποτὲ Ἰάκωβον Δραγάτον εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τόπου, τῆς ὁποίας ἀνασκαφῆς τὰ ἀποτελέσματα ἀναφέρονται εἰς Π.Α.Ε. τοῦ 1922-1924 καὶ εἰς σελ. 124 καὶ ἐν περιλήψει ἔχουν ὡς ἐξῆς: «...στο ἐσωτερικὸν πλήθος ογκολίθων, οὐδὲν ἰχνος τάφου, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐν τοῖς χώμασιν τεμάχια προστύχων ἀγγείων, ὀλίγα χρόνων Ῥωμαϊκῶν καὶ οὐδὲν πλέον».

Σωτήρα (στὴν). Θέσις τοῦ χωρίου Σταυρὶ ὅπου ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος (6 Αὐγούστου) καὶ οὐκί τῆς Παναγίας Σωτήρος ἐπ' ὀνόματι τῆς ὁποίας τιμῶνται πολλοὶ ναοί, ἰδίᾳ ἐν Ἄνδρῳ. Οἱ περίοικοι ἀναφέρουν με δέος ὅτι ἡ πανηγυριζομένη εἰκόνα τοῦ ναοῦ «δεν θέλει νὰ παραμείνῃ στο σπίτι τοῦ ἐκάστοτε πανηγυρά», ὅπως συμβαίνει κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦ τόπου, με τὰς ἄλλας εἰκόνας τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν τῆς Σίφνου, αἱ ὁποῖαι παραλαμβάνονται ἀπὸ τοὺς πανηγυράδες τὴν ἐπομένην τῆς πανηγύρεως καὶ ἐπαναφέρονται παρ' αὐτῶν τὸ ἐπόμενον ἔτος δια νὰ τελεσθῇ ἡ πανήγυρις μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας δὲ παραληφθῶν ἀπὸ τὸν νέον πανηγυρὰ κ.ο.κ. Ἡ εἰκόνα αὐτῆς τῆς Σωτήρας ἀνέχεται νὰ παραμείνῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἐκάστοτε πανηγυρὰ μόνον τὰς 22 πρώτας καὶ 22 τελευταίας ἡμέρας τῆς θητείας τοῦ τελετάρχου αὐτοῦ. Κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν χρονικῶν στιγμῶν, διάστημα ἐπαναφέ-

ρουν τὴν εἰκόνα εἰς τὸν ναὸν τῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἐτήσιος εορταστὴς οφείλει νὰ κάμῃ κατὰ τὴν 1ην ἐκάστου μηνὸς λειτουργίαν. Εἴαν ὁ πανηγυρὰς παραβλέψῃ τὰς λεπτομερείας αὐτὰς, ἡ εἰκόνα προκαλεῖ τριγμούς, κρότους καὶ ἄλλα αὐσνήθη σημεῖα ποὺ ἐξαναγκάζουν τοὺς ἀμελεῖς νὰ υποτάσσονται εἰς τὰς ἐν ἀρχῇ ἀπαιτήσεις τῆς εἰκόνας.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ μαρμαρόστρωτου δαπέδου, ὑπάρχει τὸ σύνθηδες εἰς τοὺς σιφναϊκοὺς ναοὺς ὀμφάλιον, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν εἶναι ὅλως διάφορον, ὡς φέρον εἰς τὸ μέσον τῶν λαιμῶν τοῦ δικεφάλου ἀρχιερατικῆν μίτραν καὶ ἀπὸ τῆς συνήδους σφαίρας τῆς ἐξαρτωμένης ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός ἀνακρέμεται κλεῖδα. Τὸ σύνολον εἶναι κατεστραμμένον ἀπὸ τὸ τρίψιμο τῶν ποδῶν, ποὺ ἀπῆλειψε καὶ τὴν χρονολογίαν. Πάντως αἱ χρονολογίαι τῶν ὀμφαλιῶν τῶν ναῶν τῆς Σίφνου, ἀπ' ὅσον θυμούμαι, φθάνουν μέχρι τοῦ 1736.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλέπε μαρτυρίες, που αφορούν εις την Νάξον, του έτους 904, υπό Ιωάννου Καρμενιάτη (Νησιωτική Επετηρίς, τόμ. Α', σελ. 17 και επ. Ομοίως εις Λεξ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ, σελ. 128, όπου «Σαρακηνοί – Τούρκοι». Βλέπε και Tournefort αναφερομένου εις Κουροάρους.

2. Μου ανεφέρθη υπό Ιωάννου Δ. Γκίκα, 1962. Το Παλιοχώρι ευρίσκεται στην κοιλάδα τ' Άη Γιώργη, όπου, όπως λέγει η παράδοσις, υπήρξε ο ενοριακός ναός του κατεστραμμένου χωριού, ναός, διατηρούμενος μέχρι σήμερα. Βγήκαν, διηγούνται, οι κουροάροι με τις «φούστες» (το γνωστό είδος πλοίου) σ' ένα λιμανάκι (αριστερά του Πόρτο Γερμενού), το οποίον από τότε πήρε την τοπωνυμία «Σκλαβούνας» (στον), και ανέβηκαν στην πλατεία του χωριού όπου έστησαν χορό. Οι κάτοικοι του χωριού ακούγοντας τα όργανα και τα τραγούδια βγήκαν, όπως ήταν φυσικό, και εσχημάτισαν κύκλο γύρω από τους ξένους χορευτάς που τραγουδούσαν πάνω στο χορευτικό μοτίβο τούτο το δίστιχο:

«Όλη μέρα στο χορό
και το βράδυ στο γιαλό.»

(Παράβαλε το δίστιχο προς εκείνο των πειρατών τ' Άη Γιάννη του Σιδερού» της Σίφνου καθώς και με το εκεί αναφερόμενο παρομοίας παραδόσεως εκ Κύπρου). Άλλοι κουροάροι, κρυμένοι μέχρι τότε, εκύκλωσαν τους κατοίκους τους οποίους αιχμαλώτισαν και κατέβασαν στο παραθαλάσσιο – τώρα – Σκλαβούνο, όπου τους φόρτωσαν στις «φούστες» και ανεχώρησαν για τα σκλαβοπάζαζα της Μπαρμπαριάς και το Τούνεζι.

3. Παρά το γεγονός ότι το ομφάλιον (δικέφαλος του δαπέδου) φέρει χρονολογίαν 1896 και που είναι καταφανώς νεωτάτης κατασκευής. Το υλικόν όμως του ναού μαρτυρεί ότι εκτίσθη στη θεία αρχαίου ναού, του οποίου αρχιτεκτονικά μέλη περιλαμβάνονται στο χρησιμοποιηθέν οικοδομικόν υλικόν τού χριστιανικού.

4. Εις απόστασιν 10 περίπου μέτρων εκείθεν της πηγής και επί της οδού σημειώνω δύο υψηλούς βράχους καθέτως κομμένους, των οποίων η τομή παρουσιάζει διαφόρου συστάσεως στρώματα πετρωμάτων διαχωριζομένων μεταξύ των δια της παρεμβολής αλάτων που δημιουργούν ωραία σχήματα και ιδιάζοντας χρωματισμούς. Ασφαλώς πρόκειται περί φυσικού καλλιτεχνήματος επεξεργασίας εκατομμυρίων ετών.

5. Παρ' ότι σ' αυτήν την περίπτωσιν θα μπορούσε να έχη την ονομασίαν «Τούμπος», όπως ονομάζονται εν Σίφνω αι τυμβοειδείς εδαφικά εξάρσεις και όχι Σωρούδι που σαφώς δηλώνει σωρόν - συσσώρευσιν.

T

Ταξιάρχης του Βαθιού. Σημειον στα δυτικά του λιμανιού Βαθύ (βλ. τπν.¹). Εκεί παλαιότητα μονή των Ταξιάρχων. Παραδίδεται ότι η ίδρυσι του ναού επί του βράχου μέσα στη θάλασσα, οφείλεται στο ότι εκεί ακριβώς βρέθηκε η εικόνα του Ταξιάρχη,² όπου την εναπέθεσαν τα κύματα.³ Ο ναός άρχισε να κτιζεται στους παραθαλάσσιους αγρούς, που παρεχώρησαν οι κτήτορες, για να προφυλάσσεται από τη φθορά της θάλασσας, πλην όμως «...η εικόνα έφευγε και την εύρισκαν εις την άκρην του βράχου όπου αρχικώς τα κύματα την εναπέθεσαν. Την επανέφεραν αλλά και πάλι η εικόνα μετακινείτο για να σταθή τελικά στο σημειον της ευρέσεώς της. Τέλος, οι πιστοί απεφάσισαν να «μολώσουν» τις μεταξύ των βράχων κολπώσεις και πάνω στο επίπεδο εκείνο να κτίσουν τον αρχικόν ναόν των Ταξιάρχων, ο οποίος, με τα χρόνια, επλουτίσθη με νέα κτίσματα, κελλιά, τράπεζες, μαγειρεία κ.λπ. Ένα προσεκτικό μάτι εύκολα ανακαλύπτει παλαιότερα αρχιτεκτονικά μέλη εντειχισμένα στην εκκλησία (σημείωσα κιονόκρανο – νομίζω κορινθιακό– στο άκρον της πεζούλας μεταξύ των δύο θυρών του ναού στη δυτική αυλή του).

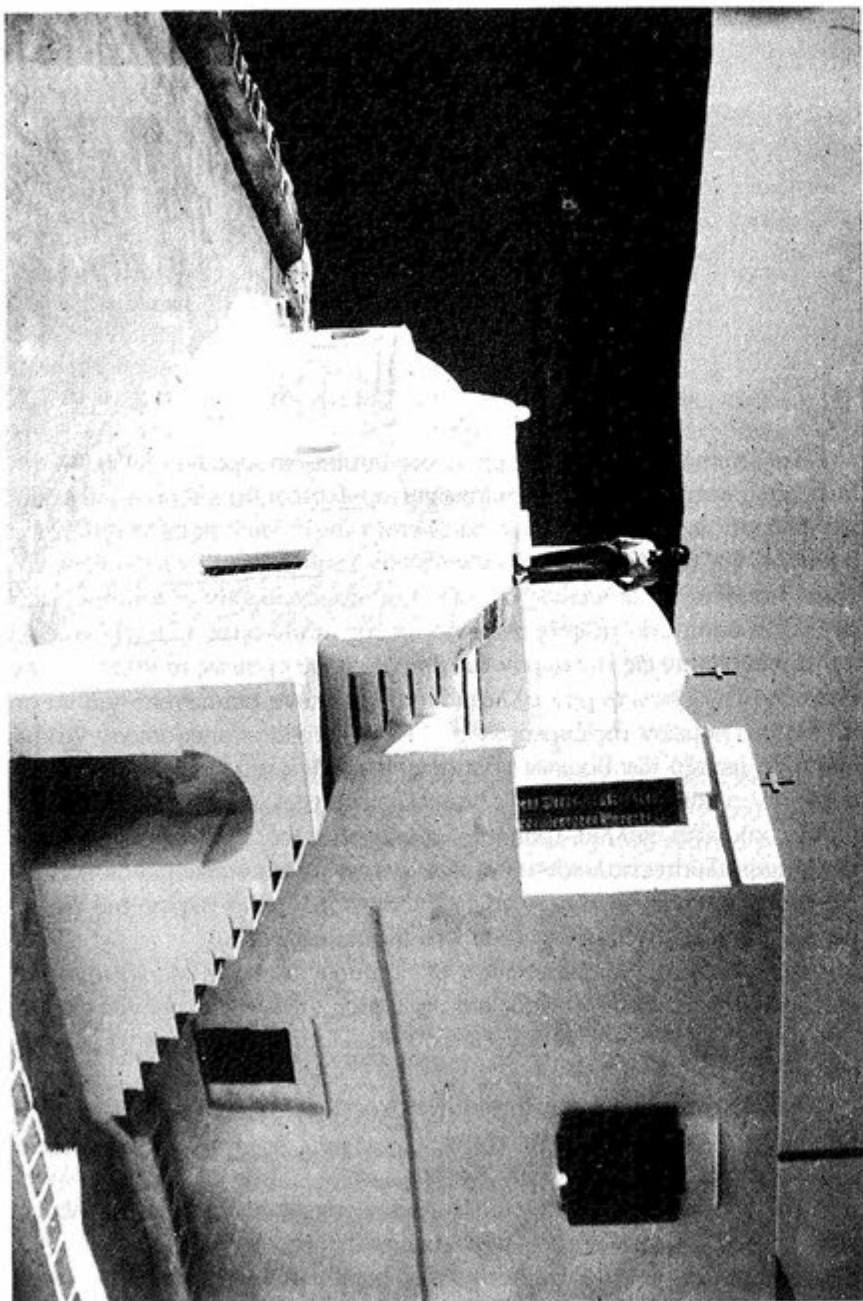
Ταξιάρχης της Μερσιόνης (ο). Θέσις παρά την πηγή Μερσιόνη, όπου εκκλησία των Ταξιάρχων. Ο Ναός επί υψώματος. Αξιόλογες αγιογραφίες: Η του Προδρόμου. Άλλη των Αγίων Πέτρου και Παύλου, στο κάτω μέρος του τέμπλου.

Ταξιάρχης του Κήπου (στον). Ναϊσκος των Ταξιάρχων παρά την θείον Κήπος (βλπ. Παναγιά του Κήπου).

Ταξιάρχης (ο). Στο χωρίον Κάστρο.

Ταξιαρχάκι της Σερίφου (το). Παρά τον συνοικισμόν «Πέρα Γειτονιά» όπου ναϊσκος των Ταξιάρχων, που ανήκει στον Ταξιάρχη τ' Άη Λούκα.

Ταξιάρχης (στον). Σημειον του χωριού Άη Λούκας, όπου γραφικώτατος ενοριακός Ναός.

Ταξιάρχης της Σκάφης (στον). Στη θέση Σκάφη. Κατεστραμμένο σήμερα, αξιόλογο άλλοτε μοναστήρι των Ταξιαρχών (βλπ. Άη Ν-Ηγιάς, Φυρόγια, Βρύση). Εις τους τοίχους του Ιερού διατηρούνται αξιόλογες τοιχογραφίες. Το άλλο μέρος του μεγάλου αυτού μοναστηριού κατάκειται εις ερείπια. Επί σωζομένου τοίχου της άλλοτε «Τράπεζας» υπάρχει μικρή τοιχογραφία όχι εξαιρετού τέχνης.

Ταξιάρχης του Σταυριού (στον). Εις το χωρίον Σταυρί (Απολλωνία) ενδιαφέρων ναίσκος των Ταξιαρχών.

Τοίχαρος (στον). Θέσις παρά την Χερώνησο, όπου μακρότατος αγροτικός τοίχος περιβάλλει το βουνό, που υπέρκειται του λιμενίσκου της Χερονήσου. Πρόκειται για εκείνους τους τοίχους που χωρίζουν ολόκληρο το νησί σε «εγκαίριες» (βλπ. τπν. «Πόρτα της Λειψάνας»).

Τόσο Νερό (στο). Τόπος στα Δ. του νησιού υπεράνω της κρημνώδους ακτής. Εκεί μικρή μονή μετά κελλίων και άλλων βοηθητικών κτισμάτων, με ναόν τιμώμενον επί ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Συντηρείται και ευπρεπίζεται από το εν Αθήναις «Αδελφάτον Παναγίας Τόσου Νερού». Πηγή ύδατος η οποία και έδωσε το όνομα στην τοποθεσία (βλπ. Παναγία το Τόσο Νερό).

Τόργια (στην). Θέσις στα Α. του νησιού και Β.Α. του χωριού Αζάμπιλο.

Τουρκαύλακο (στο). Τοπωνυμία δύο διαφορετικών κολπίσκων. Ο πρώτος στην Β.Δ. άκρη του νησιού παρά την Χερώνησο, ο δεύτερος στο νοτιώτατο άκρον. Το τπν. απαντάται συνήθως σε παραθαλάσσια όπου κατά την τουρκοκρατία προσορμίζοντο τα τούρκικα ιστιοφόρα για να παραλάβουν τους φόρους που προσεκόμιζαν οι υποτελείς νησιώτες μαζί με δώρα προς τους αρχηγούς των φοροεισπρακτόρων (βλ. Σαρακίνικο τπν. με ανάλογο προέλευσι).

Τραβά βουνιά (στα). Σε παλιά έγγραφα (προικοσύμφωνα και διαθήκες) αναφέρονται ως Τρανά βουνιά (βλπ. «Σιφναϊκά Νέα», Οκτώβρης 1967). Ύψωμα στα Β. του νησιού. Το τπν. αναφέρεται σε διαθήκη του 1821 όπως και σε προικοσύμφωνο του 1824 (βλπ. τπν. Παναγία τα Γουρνιά).

Τραγουδιστής (στο). Κάβος στα Β.Α. της Σίφνου παρά την Χερώνησο.

Τρατάρης (στον). Θέσις πλησίον του ορμίσκου «Χοχλάκοι».

Τραυλού (στον). Τόπος στα Ν.Α. του νησιού παρά την θέση Βρουλιά (η).

Τράχηλας (στον). Επίπεδη κορφή μικρού κάβου στα Β.Α. του νησιού κοντά στον Άη Σώστη στα Μεταλλεία. Η διαμόρφωσις του εδάφους ανάλογη προς εκείνην της παρά την Βουλιαγμένην Αττικής, η οποία φέρει το της αυτής σημασίας τπν. «Λαιμός» (στο Λαιμό της Βουλιαγμένης). Λαιμός = Τράχηλος. Ήτοι λωρίδα γης που χωρίζει δύο κολπίσκους.

Τρεις Εκκλησιές (στις). Θέσις μεσόγειος επί της οδού προς Πιαγιάλον στα Ν.Α. του νησιού και παρά την θέση Ποθητός. Το τπν. από τα καταχωσμένα ερείπια τριών μικρών εκκλησιών πλησίον αλλήλων κειμένων, που απεκαλύ-

φθησαν κατά τις εκκαφές για την χάραξι της νέας (1960) αμαξιτής οδού προς Πιατγιαλόν.

Τρεις Λυές (οις), (Λυγιά - Λυγαριά). Τόπος παρά την Παναγιά τα Μάγκανα.

Τρεις Ππ(γ)ές. Στα Β. του νησιού, επάνω στο δρόμο προς Άν Συμεώ(ν). Εκεί τρία πηγάδια από τα οποία και το πιν.

Τρουλλακιού (στού). Θέσις επί του βουνού που είναι πάνω από το λιμάνι Καμάρες. Εκεί εξωκκλήσι τ' Άν Ν-Ηγιά του γνωστού ως «Άν - Ν-Ηγιάς του Τρουλλακιού» ανακαινισμένο με πρωτοβουλία και φροντίδα του ιερέως Αγγέλου Καραγιάννη. Το πιν. εκ της διαμορφώσεως του εδάφους που αποτελεί έξαρσιν (τρούλλος και το υποκοριστικό τρουλλάκι (το) επί της κορυφογραμμής).

Τρουλλάκι ή Τρουλλακιού (στού). Άλλο πιν. στα Β. του νησιού παρά την Χερώνησο. Εκεί και πηγάδι.

Τρουλλίδα (σπιν). Σημείον του χωριού Αρτεμόνας, όπου κοινοτικό πηγάδι. Το πιν. και στο Μεσολόγγι. Τρούλλος στο τοπικό ιδίωμα σημαίνει τον σωρό από ύλη όχι συμπαγή, π.χ. «κάμε το σπάρι έναν τρούλλο», «κάμε τα χαλίκια τρούλλοι στην άκρη του χωραφιού». Αντιθέτως ο σωρός από σκληρή ύλη (έξαρσις εδάφους) καλείται πούμπος (ο) (τύμβος;). Τρούλλος. Ο και «κουμπές» του Ναού. Τρούλλος. Απαντάται και ως επώνυμο εις την Σίφνον.

Τρούμπα (η). Θέσις στα Ν. του νησιού. Η λέξις στο τοπικό ιδίωμα έχει την έννοια της αντλίας ύδατος. Επίσης τρούμπα καλούν τον σίφωνα, στρόβιλον, δίνην θαλασσίαν.

Τρυπητή (σπιν). Κάβος στα Β.Δ. παρά την θέσιν Αρτιμώνι.

Τρυπητή. Μικρός κάβος στη νησίδα Κυτριάνη. Χαρακτηριστικό των θαλασσίων αυτών τόπων είναι η εκεί ύπαρξις διατρήτων βράχων κρημών.

Τοιγχαναριά (στα) ή Ατοιγχαναριά. Θέσις παρά τον συνοικισμόν Πατσάνα.

Τοιγκούρες (οις). Τόπος παρά τα μεταλλεία Κάψαλος στα Β.Δ. του νησιού (βλπ. πιν. Μεταλλεία).

Τοιγκούρα (σπιν). Σημείον παρά τον ποταμό Λιβαδά (Καμάρες), όπου σήμερον λατομείον.

Τοιγκούρα (σπιν). Ετέρα θέσις στα Ν.Δ. του ν. και Βορ. της θέσεως Αμάραντο. Στο τοπικό ιδίωμα οι λέξεις Τοιγκούρα, Τοιγκούρες, χαρακτηρίζουν θέσιν βραχώδη, οριστό βράχο, συχνά σε σπήλαια όπου υπάρχει υγρασία ή ελάχιστο νερό. Η λέξις έχει και την έννοια της κακοτοπιάς ή «ξέπεσμα» (απότομη άκρη επιπέδου, που ξεπέφτει σε άλλο πολύ χαμηλότερο). Είναι λέξις μεσαιωνική (Δουκάγγιος). Συναντάται επίσης στην Κρήτη και στη Χίο ως τοπωνύμιον. Στη Σίφνο και ρήμα τριτοπρόσωπο. «Τοιγκουρεύγει», ήτοι αναδίνει υγρασία ή ελάχιστο νερό. Συνώνυμο το τριτοπρόσωπο «Μπρί(ν)ζει», ήτοι τρέχει ελαχι-

στα - δακρύζει. «Το σταμνί μπρί(ν)ζει», δακρύζει από τους πόρους του πηλού. «Εκεί δα μέσα στη σπηλιά τοιγκουρεύγει (ε)λί(γ)ο νερό». Επίσης εν Σίφνω και έκφρασις «Τοιγκου - τοιγκου», που σημαίνει με πολλή οικονομία «ισα - ισα», «άκρη - άκρη», ήτοι «Το πανί δεν ήφθανε και για να βγάλη το ρούχο τόφερε τοιγκου - τοιγκου». (Βλ. και «Ετυμολογικά Τοπωνύμια της Χίου Παρεπόμενα», υπό Α.Γ. Σαλιάρη, σελ. 10, 11, και 13).

Τοικάκι (στού). Θέσις παρά το Λιαροκόπι όπου κοινοτικό πηγάδι.

Τοικαλαριά (στα). Επωνυμία διαφόρων, παραθαλασίων, κυρίως, (για την ευχέρεια της δια θαλάσσης μεταφοράς της παραγωγής) τόπων όπου τα εργαστήρια κατασκευής πηλίνων ειδών. Τέτοια εργαστήρια όπου και τοπωνύμια, εις θέσεις Βαθύ, Καμάρες, Φάρο, Πγιατιαλό, Χερώνησο. Από δε τα μεσόγεια εις Αρτεμόνα, όπου εργαστήρια κατασκευής σταμνίων κυρίως και «Σταμνάδικα» λεγόμενα.

Τόπος (στον). Η Νοτία παραλία του λιμανιού Βαθύ. Εκεί έδαφος και βράχια γεωλογικώς ενδιαφέροντα. Πετρώματα διαφόρου συστάσεως (οριστόλιθοι, στογγυλεμένα βότσαλα θαλάσσης, σπασμένες πέτρες κ.λπ.) βρίσκονται πηγμένα σ' ένα ποταμό, θάλεγε κανείς, απολιθωμένης πια σήμερα, λάσπης, και αποτελούν ένα σωρό πάνω στη λεπτή άμμο της ακτής. Την αμμόδη παραλία διαδέχονται βράχοι που ανάμεσά τους επιμένουν οι περίοικοι να δείχνουν απολιθωμένες δήθεν ρίζες θάμνων, ακόμα και έναν τεράστιο κορμό δένδρου, όπως γεννήθηκε στη φαντασία των χωρικών από την περιεργη, πράγματι διάταξι των αλάτων...

Τόσχα (στού). Θέσις στα Ν.Δ. του νησιού, παρά την τοποθεσία «Καράβι τ' Αλλούρδου». Λέγεται ότι το πιν. οφείλεται στο ότι στην περιοχή αυτή βρίσκονται αυτοφυή χόρτα με το τοπικό όνομα «τόσχοι».

Τσουδάλες (αι). Όρμος στα Β.Δ. του νησιού προς τη Χερώνησο. Η διαμόρφωσις του τοπίου επιτρέπει, για την ετυμολόγησι του πιν. την αναγνώριση της ρίζας Σούδα (η) Σούδα - Σουδάρα (μεγάλη Σούδα) πληθ. Σουδάδες (αι) και κατά την συνήθη τροπήν του Ρ - Λ, Σουδάρες - Σουδάλες (πρβλ. Αδερφός - αδελφός, Αρβανίτης - αλβανίτης, κ.λπ.) δια δε του «τοπακισμού» Τσουδάλες. (Αιτούμαι την βοήθεια του κ. Αθαν.Σαλιάρη για την ετυμολογία). Εις Αίγινα απαντάται πιν. Σουβάλα και εκεί παραθαλάσσιο, εις δε τη Φωκίδα (Λιδωρική) Σουβάλα επίσης. Σούδα (η) στενωπός (πρβλ. και το λιμάνι της Σούδας στην Κρήτη). Συσχέτισε προς το ομοιοκατάληκτο σίφν. πιν. Αμμουδάρες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

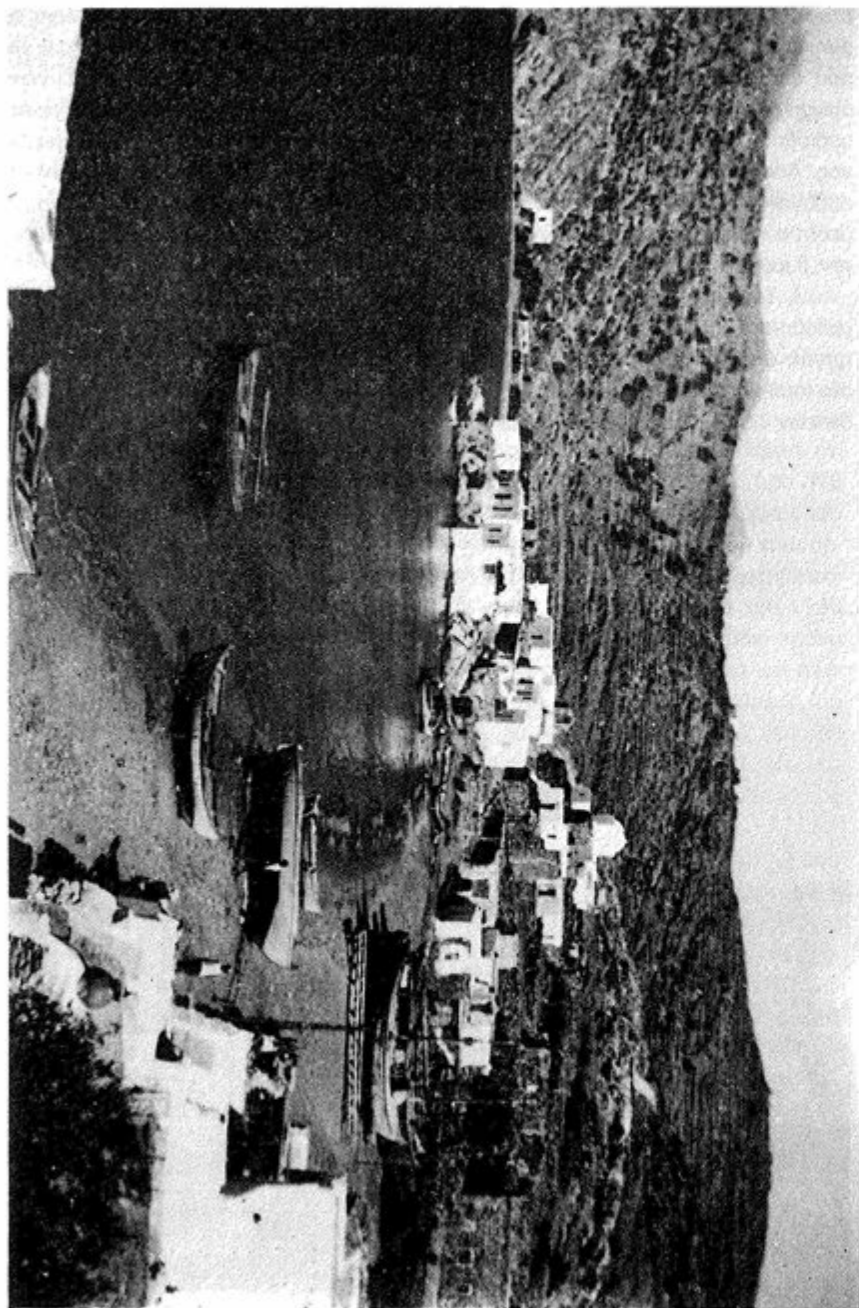
1. Στο πιν. όπου παραπέμπω αναφέρεται ότι «Άλλοτε ερχόνταν και ιστιοφόρα από τη γειτονική Κίμωλο για να φέρουν μέγα αριθμό προσκυνητών, οι οποίοι με την επίσκεψη εκείνη απέδιδαν «φόρον τιμής» προς την γενέτειραν Σίφνο» κ.λπ. Θέλω να διευκρινίσω εδώ ότι, κατόπιν ανακοινώσεως του πατρός Ιωάννου Ράμφου, το εκ Κιμώλου ιστιοφόρον με τους προσκυνητάς, προσήγγιζε μεν στο λιμάνι Βαθύ, πλην όμως όχι κατά τον χρόνο του πανηγυριού των Ταξιαρχών, αλλά κατά την εβδομάδα της Διακαινησίμου και συγκεκριμένα κατά την «Τετάρτη των Σκολών» δηλαδή την πρώτη Τετάρτη μετά την Κυριακή του Πάσχα. Κατά την άφιξη τους οι Κιμώλιοι έκαναν στην εκκλησία των Ταξιαρχών την πατροπαράδοτη γι' αυτούς λειτουργία. (Παραδίδεται ότι από το Βαθύ ξεκίνησαν οι φυγάδες Σίφνιοι για να αποικήσουν την Κίμωλο προ 370 περίπου (1646) χρόνων). Μετά τη λειτουργία ανέβαιναν με τα πόδια στα χωριά όπου έμεναν όλη την ημέρα περιερχόμενοι τα διάφορα φιλικά σπίτια και το βράδυ επανήρχοντο στο Βαθύ, απ' όπου με το ιστιοφόρο επέστρεφαν στην Κίμωλο. Υπολογίζεται ότι το προσκύνημα εκείνο θα πρέπει να είχε την αρχή του περί τα μέσα του 17ου αιώνα. Και συνεχίστηκε το έθιμο μέχρι το 1869, αλλά και μετέπειτα. Κάποιο χρόνο μη εξακριβωμένο, ένα από τα σκάφη εκείνα συνάντησε μεγάλη φουρτούνα και ανετράπη παρά την Κυτριάνη (σύγκρινε την παράδοσι αυτή μ' εκείνη «της ιδρύσεως του ναϊσκου Παναγίας της Κυτριάνης», οπότε πνίγηκε μία από τις γυναίκες με το παιδί της). Το περιστατικό εκείνο, λέγεται ότι υπήρξε η αφορμή να διακοπή το πατροπαράδοτο έθιμο του ετησίου προσκυνηματος των αποίκων Κιμωλίων στη γενέτειρά τους Σίφνο.

2. Η παράδοσι δεν αναφέρει ποια από τις τρεις εικόνες των Ταξιαρχών, που υπάρχουν σήμερα στην εκκλησία, ταξίδεψε μέχρι εκεί επί των κυμάτων, του Μιχαήλ (η λεγόμενη «Μικρός Ταξιάρχης»), του Γαβριήλ, που λέγεται «Μεγάλος Ταξιάρχης», (λόγω του μεγέθους της), ή η μικρότατη εικόνα που είναι γνωστή ως «το Ταξιαρχάκι του Γυαλινού», εκ του ότι εορτάζεται τον Ιούλιο - Γυαλινό. Η εικόνα αυτή δεν φαίνεται πολύ παλιά. Η άλλη του «Μεγάλου Ταξιάρχη» δεν μου είναι επαρκώς γνωστή για να έχω γνώμη. Με την ευκαιρία θέλω να γίνη γνωστό ότι η εικόνα του Ταξιάρχη του Σεπτεμβρίου (την οποίαν η Βαρβάρα Φιλιππάκη επανηνύριζε επί σειράν ετών κατόπιν του προς αυτήν γενομένου θαιμάτος) παρεδόθη στον Καθηγητήν Πελεκάση περί το 1950 προς συντήρησι (εμφάνισε ρωγμήν και απολέπισι). Ο Πελεκάσης, έπειτα από πολύμηνη μελέτη επί του τρόπου της συντηρήσεως, που τελικά έγινε, μας έκανε γνωστό, ότι η σημερινή εικόνα είναι επιζωγράφημα επί πολύ παλαιότερας εικόνας του ίδιου αγίου, αλλά και η παλαιότερα εκείνη αποτελεί επιζωγράφημα επί ακόμη παλαιότερας και μάλλον αρχικής εικόνας του Ταξιάρχη Μιχαήλ. Υπάρχουν δηλαδή τρεις επάλληλες εικόνες διαφόρων χρόνων. Ο καθηγητής είχε τη γνώμη ότι έπρεπε να γίνη απόλειψις των δυο νεωτέρων επιζωγραφημάτων για να παραμείνη και συντηρηθή, με

τα σημερινά τεχνικά μέσα, η παλαιωτάτη και πολυτιμωτάτη αρχική εικόνα. Εγνωρίσαμε στον Πελεκάση ότι το εικόνισμα δεν αποτελεί κτήμα μας, όπως είχαν υποθέσει, αλλά ανήκει εις Μονήν και κατόπιν τούτου προέβη στην συντήρησι της νεωτέρας των τριών, που είναι και γνωστή στη γενεά μας, εικόνας του Ταξιάρχη του Βαθιού. Συνέστησε όμως να αφαιρεθή το ασπένιο κάλυμμά της, διότι αυτό κυρίως συντελεί (λόγω κακού αερισμού) στην προϊούσα φθορά, συντελούντος και του χρόνου, της πολυτιμου εικόνας. Δυστυχώς η τότε Επιτροπή της Μονής στην οποίαν εγνωρίσαμεν την άποψιν του καθηγητού, δεν κατώρθωσεν να σταθή υπεράνω προλήψεων και απαιτήσε να παραμείνη το ασπένιο επικάλυμμα, το οποίον φθείρει (αν δεν έφθειρε ήδη) τον μικρό αυτόν θησαυρό της πατρίδος μου.

3. Την παράδοσι μου ανεκοίνωσε ο κ. Ανδρέας Φραντζέσκαρος (1966), όπως παρεδόθη και σ' εκείνον από τον ποτέ πάππου του. Βλέπε και πιν. «Παναγία η Χρυσοπηγή», όπου αναφέρονται και άλλες εικόνες για τις οποίες παραδίδεται ότι έφθασαν στο νησί μας φερόμεναι επί των κυμάτων. Βλέπε ακόμη εκεί και απόψεις επί των παραδόσεων που υπάρχουν για τις εικόνες αυτές.

Φ

Φανάρι (το). Σημειον στον αριστερό λιμενοβραχίονα των Καμαρών, όπου το παλιό φανάρι (φάρος) του λιμανιού. Το εν λόγω φανάρι δημιουργήθηκε περί το 1905, φροντίδι, του αρχιάτρου Γεωργίου Κουλούρη, όπως και ο πρώτος αξιόλογος μώλος, που σήμερα λέγεται «παλαιός», καθώς και ο υπάρχων και χρησιμοποιούμενος δρόμος των Καμαρών.

Φανερωμένη (στην). Θέσις παρά τον Πιατγιαλό, όπου και ναΐσκος της Φανερωμένης. (Βλέπε και την. «Αν Λάzarος»).

Φαράγγι (οι). Τόπος στη Ν.Δ. ακτή του νησιού. Εκεί και αρχαίος πύργος (φрукτωρία). Φάραγγας (ο) στο τοπικό ιδίωμα το φαράγγι, ο φάραγγ, πληθ. οι φαράγγι.

Φάρος (στον). Όρμος στα Ν.Α. του νησιού. (Διάβαζε εν αντιπαραβολή προς το την. «Καμάρες»). Παλαιότερα υπήρξε γνωστός ως Πόρτο Φάρος. (Βλ. Σιγγίλιον Γρηγορίου του Ε' «περί Μονής Βρύσης» 1798, «Κυκλαδικά», τεύχος 5/1958, σελ. 229). Ακόμα παλαιότερα ο Φάρος υπήρξε γνωστός ως «Άγιος Γρηγόριος» (1629) από το εκκλησιάκι του ομωνύμου αγίου, που σώζεται εκεί μέχρι σήμερα. Ο Jourdain (1822) θεωρεί τον Φάρο ως «το καλύτερο λιμάνι της Σίφνου και αποτελεί καταφύγιο από τους βοριάδες που επικρατούν τα 3/4 του χρόνου στο Αρχιπέλαγος και προσβάλλουν τα βόρεια λιμάνια του νησιού». Το βάθος της θάλασσας θεωρείτο πολύ καλό. Ο Ραφαέλλο Μοντανί, Βενετός μηχανικός, το 1629, υπολογίζει το βάθος της θάλασσας εκεί «τέσσερα με πέντε βήματα» και ότι «χωρεί δώδεκα γαλέρες, οι οποίες μπορούν να αγκυροβολήσουν εκεί και να προμηθευτούν και νερό. Όχι όμως και ξυλεία». Κατά την εποχή του 1629, το κυριώτερο λιμάνι του νησιού ήτο το Βαθύ «με βάθος πέντε μέχρι έξη βημάτων και δυνάμενον να περιλάβη αρκετά μικρά

και μεγάλα πολεμικά πλοία που μπορούσαν να πλευρίσουν και να προμηθευτούν ξυλεία όχι όμως και νερό» λέγει ο ίδιος.

Φασολού (στην). Αμμουδερή παραλία που σχηματίζεται σε αβαθή κολπίσκο μέσα στο λιμάνι Φάρος.

Φεγγάρα (στην). Ύψωμα στα Β. του νησιού (ύψος 450 μ. περίπου από τη θάλασσα).

Φενεκίδι και Φοινικίδι (στο). Θέσις παρά την Πουλάτη όπου ναίσκει τ' Άη Κωνσταντίνου. Λέγεται ότι το πιν. οφείλεται σε μικρό φοίνικα, που βρισκόταν κάποτε στην αυλή του εξωκκλησιού.

Φεριβολάδα (στην). Κάβος στην βορειότερη άκρη του νησιού. Παραφθορά ίσως του φυρή - αβολάδα (φυρός - κόκκινος, αλλά και στο τοπικό ιδίωμα ρήμα φυραίνω με τη σημασία του αδειάζω, ελαττούμαι, κοιλαινώ, κουφώνω και κενούμαι (παθητικό).

Φιλικά (στα). Θέσις στο Β. του νησιού παρά την Χερσόνησο (μπίως παραφθορά του Θηλυκά, κατά την συνήθη και εν Σίφνω τροπή του Φ. εις Θ). Απαντάται και επώνυμο Φιλικός ερμηνευόμενο ως Θηλυκός.

Φίδα (στην). Σημείο στη θέση Σκαλούρα, στο δρόμο προς το Βαθύ. Το τοπωνύμιο λέγεται και Φιδάρα (μεγάλη φίδα). Διατηρείται εκεί μια γέρινη φίδα (φίδα = η άρκευθος των αρχαίων, άγριο κυπαρίσσι ή κάτι ανάλογο. Είναι αυτοφυής στη Σίφνο).

Φιδιώνας (στον). Ύψωμα στα νότια του νησιού, ανατολικά από τη θέση Λακορώνια. Εκεί αρχαία ερείπια. Το πιν. από τη φίδα, όπως ελώνας από το ελιά, λυγιώνας από τη λυγαριά κ.λπ. και είναι άστοχη η ετυμολογία που δίνουν ωρισμένοι ντόπιοι, ότι δήθεν προέρχεται από το φίδι, επειδή η Σίφνος είχε κάποτε πολλά φιδιά. (Μόνο η Bent στο βιβλίο της «Οι Κυκλάδες» βάσει ένα Σερφιώτη παραβοκύρη να λέει: «Οι πέτρες του νησιού εδώ είναι γεμάτες φιδιά», αλλά και τη φράση εκείνη τη δικαιολογεί η συγγραφέας ότι προέρχεται από κακόβουλη διάθεση του καπετάνιου που την οδήγησε στη Χερσόνησο. Εκτός απ' αυτό πουθενά δεν είδαμε να αποδίδεται στη Σίφνο η φήμη αυτή. Αντίθετα, ανάλογη φήμη απαντήσαμε για την Άνδρο, που λεγόταν κάποτε και «Φιδούσα». Ασφαλώς όμως η φήμη ανήκε στην Τήνο από την αρχαιότητα, εσφαλμένως ίσως ή όχι).

Το τοπωνύμιο διέσωσε και η λαϊκή μουσα στο δίστιχο:

«Η κουτσάκα στο Φιδιώνα
δεν ξεφύτρωσε ακόμα.»

Αλλά και άλλα τοπωνύμια υπάρχουν στη Σίφνο από την ίδια ρίζα, τη φίδα, όπως τα παρακάτω.

Φιδωπός (ο). Τόπος στα Ν.Α. του νησιού μεταξύ της «Παναγιάς το Βουνί»

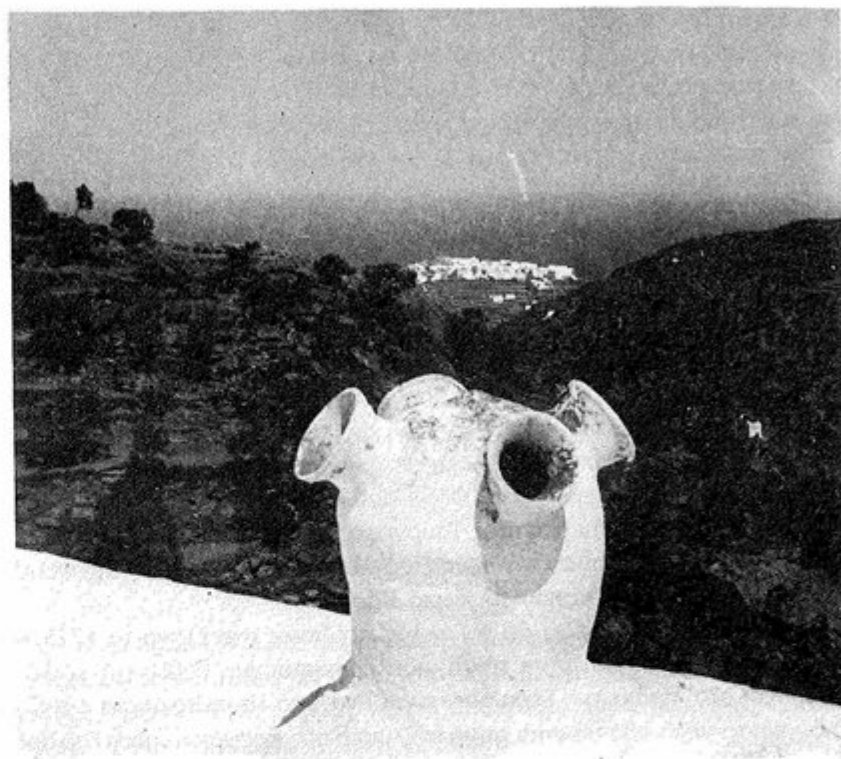
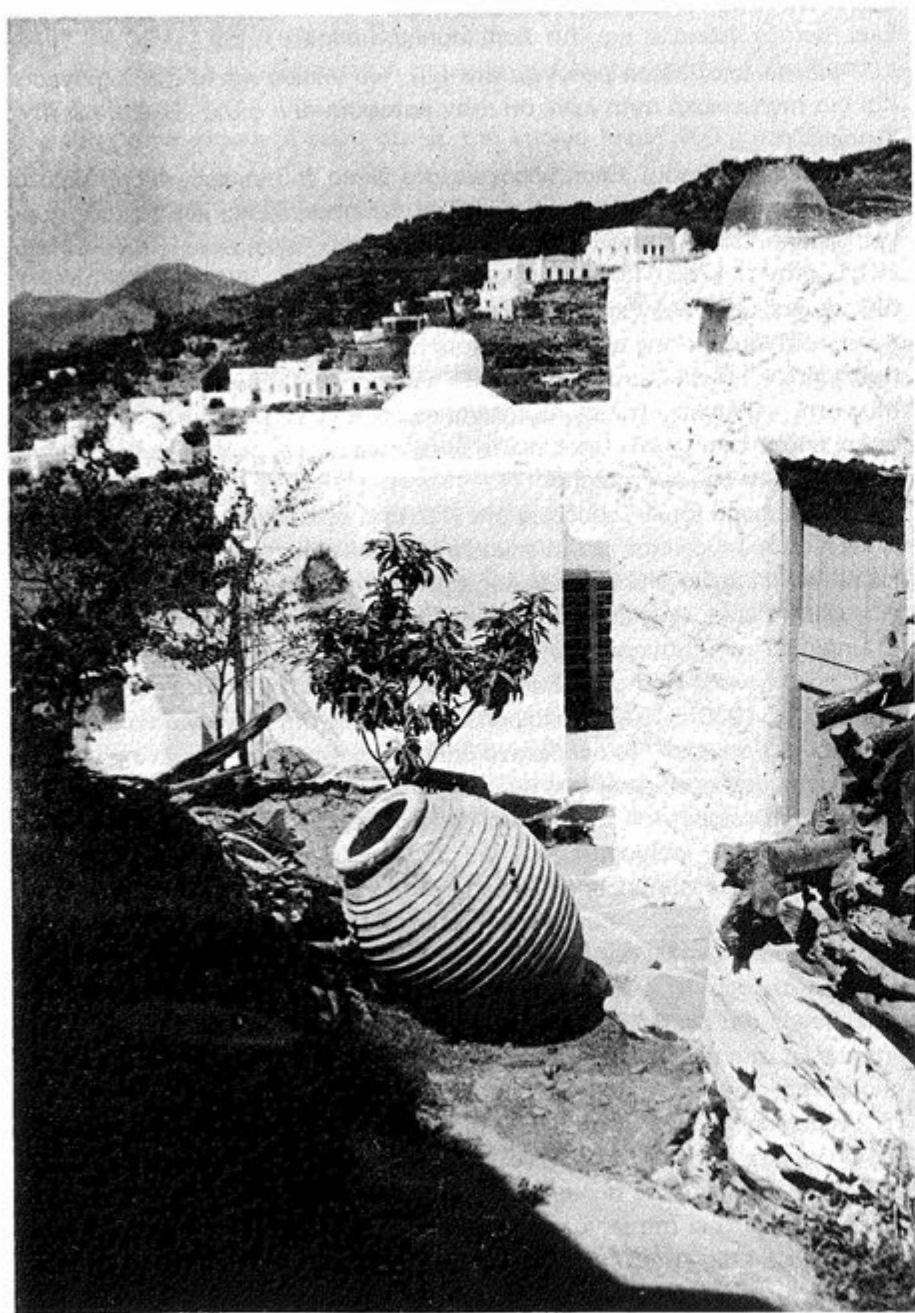
και τ' «Αποκοφτού», που όπως παραδίδεται ήταν άλλοτε δάσος από φίδες. Εκεί, μεταξύ Φιδωπού και Άη Χαρίλαμπος, υπάρχει νερό.

Φιδωπό (στο). Θέση μεσόγεια στα Β.Α. του νησιού κοντά στη Χερσόνησο. Και για την περιοχή αυτή λένε ότι ήταν κατάφυτη από φίδες. (Βλέπε και πιν. Καταφίδι).

Φιλιπάκη (σου). Θέση μεσόγεια στα Νότια του νησιού, όπου κτήματα που ανήκαν άλλοτε στην οικογένεια των Φιλιπάκη. Εκεί και αρχαίος πύργος (φрукτωρία). Απαντάται και ως επώνυμο στους ηγεμονικούς πίνακες του HOPE, όταν το 1785 ο LUCA νυμφεύτηκε τη MONICA G. FILIPPACCI - BASEGGIO του καθολικού δόγματος. Αντίθετα, το 1779 βρισκόματε τον Αθανάσιο Φιλιπάκη καθηγούμενο της ακμάζουσας τότε ορθόδοξου μονής του Προφήτη Ηλία (του αφηλού). Βλέπε, την επιγραφή στο μαρμάρινο τέμπλο του αριστερού κλίτους της εκκλησίας. Η επιγραφή είναι διακοσμημένη με μεγαλοπρεπή δικέφαλο, που κρατεί γυμνό ξίφος και τη βυζαντινή αυτοκρατορική σφαίρα, πάνω δε απ' αυτόν δουκικό στέμμα.

Φλάμπουρο (στο). Τοποθεσία στα Ν.Δ. Εκεί αρχαίος πύργος (φрукτωρία). Η λέξη φλάμπουρο διατηρεί τη σημασία της «πολεμικής σημαίας» που απαντάται και ως μπαϊράκι. («Ο Χρυσόγελος, πριν φύγει με τους μαθητές της Φυτειάς για να ενωθεί με τους επαναστάτες στην Πελοπόννησο, έστησε στο Σκολειό το μπαϊράκι της Επανάστασης, που το έρριξε κάτω ο Φωτιάδης ο υπηρέτης των προκρίτων του Κάστρου». Σιφναϊκή παράδοση από στόματος Γεωργίου Αντ. Δεκαβάλλα, 1950). Η λέξη χρησιμοποιείται επίσης στη Σίφνο για να χαρακτηρίσει το «ανδρικό». Το ανθρωπίνο δηλαδή ομοίωμα που ντυμένο με παλιόρουχα στήνουν οι χωρικοί στις καλοκαιρινές καλλιέργειες για να προφυλάξουν τα κηπουρικά από τα κοράκια, τα περιστέρια ή τους ποντικούς. Χρησιμοποιείται ακόμα χλευαστικά και για ανθρώπους κακοντυμένους που τους παραβάλλουν με φλάμπουρα. Άκουσα να χρησιμοποιούν τη λέξη φλάμπουρο και για το λεγόμενο «παντιερόλι», το μικρό δεμάτι με ξερά χόρτα ή στάχια, που οι χωρικοί της Σίφνου δένουν με σπάγγο στην κορφή ενός καλάμιου δίπλα στα αλώνια. Το δεμάτι αυτό παρασυρόμενο από τον άνεμο δείχνει την κατεύθυνσή του και βοηθεί τους χωρικούς για το λίχνισμα των καρπών. Αλλά και η λέξη «παντιερόλι» (από το παντιέρα) σημαίνει πάλι σημαϊάκι. Έτσι φλάμπουρο και παντιερόλι, αν και από διαφορετικές ρίζες, είναι συνώνυμα.

Σημείωσα παραπάνω ότι η λ. φλάμπουρο διατηρεί στη Σίφνο την έννοια της πολεμικής σημαίας χωρίς μ' αυτό να θέλω να υποβάλω τη γνώμη ότι το τοπωνύμιο οφείλεται σε πολεμική σημαία, που ο νησιώτης έβλεπε για πολύν καιρό να κυματίζει στο μεγάλο πύργο που υπήρχε στη θέση εκείνη, χωρίς ν' αποκλείεται όμως κι αυτή η εκδοχή. Πιθανόν, είναι επίσης να προέρχεται κι από κάποιο ανδρικό, που ανενώνονταν για πολλά χρόνια στις καλοκαιρινές καλλιέργειες της περιοχής.

Σιφνέικος Φλάρος. Στο βάθος το Κάστρο.

Φλαράκι (στο). Παραθαλάσσιος τόπος στα Ν.Δ. κοντά στη θέση Καθρέφτης της περιοχής Βαθύ. Στο τοπικό ιδίωμα Φλάρος ονομάζεται η καπνοδόχος, ο κάπαρος όπως τον λένε αλλού, το φουγάρο της οικιακής εστίας.

Φλέα (η Φλέα του Καλαμιτσιού). Πηγή -φλέβα- νερού στη θέση Καλαμίτσι. Στην περιοχή και αρχαίος πύργος (φρυκτωρία) άσχετος με τον πύργο τ' Άη Πολυκάρπου, που υπάρχει λίγο πιο πέρα αποκεί.

Φλέα (στη) του Καδέ. Αξιόλογη πηγή κοντά στη θέση Καδέ (βλέπε τοπωνύμιο).

Φλέα (των Αγριαμπέλων). Πηγή και πηγάδι, που συχνά ταυτίζεται από τους περιοίκους με τη φλέα, σε μικρή χαράδρα, δυτικά του όρμου Αγριαμπέλα στα Β.Α. του νησιού.

Φλει (στο). Υποκοριστικό του Φλέα, δηλαδή αδύνατη φλέβα νερού.

Φοιτιά (στη). Βλέπε «Άν - ν - Τάφος» και «Χρυσόστομος».

Φονιάς-(ο). Απότομος και ογκώδης βράχος στο μικρό κόλπο Διαλισοκάρι.² Η παράδοση λέει πως από το ύψος του βράχου αυτού εβούτηξε στο γιαλό ο Στρατής της Ανεζώς χωρίς να ξαναφανεί ποτέ πια στην επιφάνεια. Η αγαπημένη του, που στάθηκε μάρτυρας του κακού, καταράστηκε το βράχο ονοματίζοντάς τον Φονιά, ονομασία που τούμεινε για πάντα. Το τοπωνύμιο είναι κοινό για πολλούς ελληνικούς τόπους και πάντα συνοδεύεται με κάποια ανάλογη παράδοση. (Βλέπε και «Κάβο Φονιά», στα Ν.Δ. της Σάμου κοντά στο Τηγάνι³ αντίκρυ στις τουρκικές ακτές, που λεγόταν και Κάβο Τζώρτζη). Ο WEIGAN (DIE WIEDERGABE DER SLAVISCHEN LEUTE IN DEN ORTSUMEN DES PELOPONNES. BALKAN – ARCHIV 4)1928)1 - 52 σελ. 29) ανάγει το όνομα Φονιάς στο βουλγαρικό CHVOINACHVONTAFONIA, που σημαίνει άρκευθος - κέδρος. Τη γνωστή δηλαδή και τόσο κοινή στη Σίφνο φίδα, θαμνόδεντρο. Βλέπε και Δ. Γεωργακά. Βλέπε και το σύνηχο σιφναϊκό τοπωνύμιο Φωνιάς, κοντά στη θέση Άη Σώστης στα Μεταλλεία, με άσχετη ετυμολογική προέλευση.

Φονιάς (στον). Γκρεμός στον Φάρο δίπλα στον Άι Χαράλαμπο.

Φουντάνα (στη). Ο περιηγητής Τουρνεφόρ την ονομάζει με τη σωστή απόδοση Φοντάνα. Είναι πηγή στην κοιπή του λεγομένου «Ποταμός της Φουντάνας», κάτω από το λόφο όπου το χωριό Κάστρο.

Ο Τουρνεφόρ αναφέρει ότι ο Γάλλος πρόξενος στη Σίφνο το 1717 «τον βεβαίωσε ότι η κοινοτική αυτή πηγή, που βρίσκεται στο βάθος της κοιλάδας που οδηγεί στο λιμάνι της Σεράλιας, είναι ένα από τα αρχαιότερα έργα του νηδιού και το νερό φθάνει στην πηγή από μια διώδο κρυμμένη μέσα στο βράχο και από απόσταση μεγαλύτερη από ένα μίλλι». Μέσα στον ποταμό της Φουντάνας και σε μικρή απόσταση απ' αυτήν προς το μέρος της θάλασσας, βρίσκεται το πηγάδι που τροφοδοτείται από άλλη πηγή. Κοντά στο πηγάδι βρίσκεται μια ρωμαϊκή σαρκοφάγος, που χρησιμοποιείται από τους χωρικούς για το πότισμα των ζώων. Δίπλα, σ' ένα χωράφι υπάρχει και μια χριστιανική σαρκοφάγος. Το 1873, σε μια τυχαία ανασκαφή που έκανε ο τότε ιδιοκτήτης του χωραφιού, βρέθηκε μια ακόμη σαρκοφάγος. Είχε για κάλυμμα μια ενεπίγραφη πλάκα, στην οποία με προσπάθεια μπορούσε κανείς να διαβάσει μόνο τις λέξεις:

ΑΛΚΙΠΠΕ ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ
ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

Η πλάκα εκείνη είναι σήμερα το υπέρθυρο της πόρτας του χωραφιού όπου βρίσκονται οι σαρκοφάγοι. Το κτήμα ήταν ιδιοκτησία του αδελφού του τότε προξενικού πράκτορα της Γαλλίας στη Σίφνο, του Μ. Μάτσα, ο οποίος είχε κτίσει την εποχή εκείνη στο χωράφι ένα λιοτριβί και περιστεριώνα. (Σήμερα είναι ιδιοκτησία του κ. Λαμπρόπουλου). Πάνω στο κόμμα βλέπει κανείς κομμάτια μαρμάρου που προφανώς προέρχονται από αρχαίες οικοδομές.⁴

Σαρκοφάγος στο πηγάδι της «Φουντάνας» στον ποταμό της Σεράλιας Κάστρου.

Φούρκα (στη). Θέση στο χωριό Κάστρο, πάνω σε ύψωμα. Στο τοπικό ιδίωμα ονομάζουν φούρκα την αγχόνη και συνεκδοχικά τη θηλειά του οχοινιού της αγχόνης. Απαντάται και ρήμα τριτοπρόσωπο **φουρκίζομαι** με σημασία αποπνίγομαι σαν να με απαγχονίζαν. Κατ' επέκταση και εξοργίζομαι. Ο αόριστος στο τρίτο πρόσωπο σημαίνει **πφουρκίστηκε** = απαγχονίστηκε, κρεμάστηκε από το λαιμό. Απαντάται και αντιφώνηση με τη λέξη φούρκα. Δηλαδή:

– Θέλω.

– Θελεία και φούρκα. (Απειλή, κατάρα).

Από τη λέξη «φούρκα» προέρχεται και η παράγωγη λέξη **φουρκάτα**. Έτσι ονομάζουν στη Λευκάδα τον ξύλινο στύλο που η κορυφή του αποτελείται από δικάλα (καλός όπως τον λέμε στη Σίφνο). Με το στύλο αυτό υψώνουν και τετώνουν το οχοινί όπου έχουν απλώσει τα ρούχα της μπουγάδας για να στεγνώσουν. Με το σχήμα της φουρκάτας χρησιμοποιούμε στη Σίφνο, «μάτσες» και «κατσουκάνες» που μας βοηθούν να κόβουμε τα σύκα που ωριμάζουν σε ψηλά κλαδιά της συκιάς και που δε φτάνουμε να τα κόψουμε με τα χέρια.

Φραγκιά (στη). Σημείο επί υψώματος στα Β.Α. της Σίφνου. Φραγκιάς (ο) επώνυμο οικογενείας στη Σίφνο.

Φραγκαντώνης (στον). Σημείο του χωριού Κάστρο που βρίσκεται το κτίσμα της Μητρόπολης των Λατίνων του νησιού. Το τοπωνύμιο αυτό αναφέρεται σε διαθήκη του 1460 (διαθήκη Ρέντζη) που βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Βυζαντινών Σπουδών της Βενετίας. (Η διαθήκη έχει δημοσιευθεί και στο Αρχείο Μεσαιωνικών Σπουδών. Η πληροφορία από την Έβα Μαριδάκη).

Σε έγγραφο του 1600 η εκκλησία αναφέρεται σαν «Άγιος Αντώνιος του Φρουρίου».⁵

Ο πολύ παλιός αυτός ναός είναι μήκους 15 βημάτων, και πλάτους 9 βημάτων. Έχει δυο μικρούς θόλους. Μέχρι το 1885 υπήρχαν ακόμα στερεωμένες στα μιστρώματα της προσόψεως κομψότερες ροδιακές φαγιάνες.⁶

Μέσα στο ναό διατηρούνται μέχρι σήμερα δύο κτιστοί βωμοί (Αлтάρια). Ο μεγαλύτερος από αυτούς ήταν καθαγιασμένος στο όνομα του Αββά Αγίου Αντωνίου κι ο δεύτερος του Αγίου Αντωνίου της Πάδουας. Στο δάπεδο του ναού βρίσκονται (ως αναφέρει κι ο Αντόνιο Justiniani) τέσσερις τάφοι. (Έκθεσις του «Περί της Λατινικής Εκκλησίας της Σίφνου», εφημ. «Σίφνος», Μάρτιος 1937, σελ. 2).

Οι τάφοι εκείνοι προορίζονταν για την ταφή των Καθολικών της νήσου, μη υπάρχοντος χωριστού νεκροταφείου για τους Καθολικούς (βλέπε «Η Λατινική Προπαγάνδα και αι Κυκλάδες κατά τον ΙΗ' αιώνα», σελ. 12).

Σε περιγραφές διαφόρων περιηγητών αναφέρεται ότι «ο Ναός είχε ένα μόνο κλίτος».

Όπως και στην υποσημείωση γράφω το λατινικό στοιχείο και η Λατινική Εκκλησία με την Επισκοπική της Έδρα διατηρήθηκε για πολλά χρόνια στη Σίφνο. Κατά τη διάρκεια όμως των 390 εκείνων χρόνων οι καθημερινές εναντίον του νησιού επιδρομές, των κάθε προελεύσεως, πειρατών, που επιτίθεντο εναντίον ορθόδοξων και λατίνων, αδιακρίτως, αποδεκάτισαν τον πληθυσμό. Κάποιος ταξιδιώτης μας παραδίδει ότι: «Οι τυχοδιώκται εκείνοι επήρχοντο ως λαιλαψ, τους πάντας ληστεύοντας, παιδιά και γέροντας φονεύοντες, τας γυναίκας απαγάγοντες και τους νέους εξανδραποδίζοντες προς επάνδρωσιν των ερετών, των πειρατικών κατέργων. Απερχόμενοι δε άφηνον πίσω των το χάος και τον όλεθρον». Ο Cristoforo Buondelmonti, Fiorentino Corn⁷ που πέρασε από τη Σίφνο το 1406, γράφει ότι «οικοίσι εν αυτή τη νήσω ολίγοι πλέον και άθλιοι, και το πλείστον μέρος εισί γυναίκες, οίτινες τη των ανδρών ολιγότητι, βίον σώφρονα μέχρι γήρους διάγουσι τηρούσι δε και την καθολικὴν πίστιν ει και την ημετέραν (λατινικὴν) αγνοοῦσι φωνή».

Περί το 1537 η Σίφνος, που ακολουθεί την κοινή μοίρα των Κυκλάδων, καταλαμβάνεται από τον Τούρκο ναύαρχο Χαϊρεδίν Μπαρμπαρόζα και παραμένει για 30 χρόνια υπό τους Τούρκους. Το 1568 οι φράγκοι δυνάστες της (Κοζαδίνοι) ξαναεγκαθίστανται στη Σίφνο για να παραμείνουν φόρου υποτέλεις στους Τούρκους μέχρι το 1617 όταν το νησί περιήλθε υπό τους Τούρκους.

Κατά το 1646 ο Τομάσος Μαραζίνι επιτίθεται στα νησιά και κάνει πολύ μεγάλες καταστροφές στους Τούρκους. Αμέσως όμως οι Τούρκοι ξανάρχονται περισσότερο οργισμένοι και κάνουν τόσες ζημιές με τις βιασπραγίες των σε βάρος των χριστιανών, ώστε ο Λατίνος Επίσκοπος της Σίφνου παραμένει με

τόσο λίγους πλέον πιστούς, που όπως ελέγεται μόλις που μπορεί να συντηρηθεί αυτός και ένας εφημέριος.

Λίγο αργότερα δεν υπάρχει πια επίσκοπος στο νησί αλλά ένα υποεφημέρατο με «Αποστολικόν Βικάριον»⁸ του οποίου η εκκλησία είναι πολύ πτωχή⁹, το δε Συμβούλιον της Προπαγάνδας αποκατέστηκε εκκλησιαστικόν προϊστάμενο Σίφνου τον Επίσκοπο της γειτονικής Μήλου. Κατά την εποχή αυτή υπάρχουν στη Σίφνο 10 ή 12 οικογένειες του Καθολικού δόγματος.¹⁰ Κατά το 1700¹¹ δεν απομένουν πια παρά 20 άτομα που ανήκουν στο Καθολικό δόγμα. Πρόκειται για «επήλυδες» που παντρεύτηκαν με Ελληνίδες, οι οποίες φροντίζουν να οδηγούν τα παιδιά τους προς το Ορθόδοξο δόγμα.

Με αυτόν λοιπόν τον τρόπο απορροφήθηκε το λατινικό στοιχείο που απόμεινε στη Σίφνο και αφομοιώθηκε με τον ορθόδοξο πληθυσμό της¹².

Σ' αυτό το χρόνο (1700) βρίσκομε τα δύο Αлтάρια της Λατινικής Μητροπόλεως, που ανέφερα παραπάνω, — άνευ υποχρεώσεως λειτουργιών, άνευ όρων κληροδοτημάτων και άνευ του προνομίου λειτουργίας υπέρ των» (OBLIGHO DI MESSE, σελ. 12, «Η Λατινική Προπαγάνδα κατά τον ΙΗ' αιώνα, Rivileggio per gli Defonti, όπου ανωτέρω). Επί του μεγαλύτερου των Αλταριών υπάρχει Αρτοφόριον, δεν φυλάσσεται όμως σ' αυτό «το αγιώτατον μυστήριον» γιατί οι Καθολικοί έχουν πια εκλείψει αλλά και λόγω ελλείψεως των εφοδίων προς συντήρησιν της «λαμπάδας».

Έτσι, όταν χάθηκε από το νησί κι ο τελευταίος των Λατίνων, ο ναός, όπως ήταν φυσικό, εγκαταλείφθηκε. Όταν η J. Th. Bent περνά από τη Σίφνο το 1885, γράφει ότι «η Μητρόπολις του Αγίου Αντωνίου είναι πλέον ερειπωμένη από πολλών χρόνων και δεν υπάρχουν καθολικοί στην νήσον». Η θρησκευτικότητα όμως των Ορθόδοξων και μη μισαλλοδόξων Σιφνίων διατήρησε το κτίσμα μέχρι σήμερα, χωρίς βέβαια ίχνος του εσωτερικού διακόσμου, πολύ περισσότερο μάλιστα των ιερών αμφίων και των τελετουργικών σκευών με τα οποία ήταν άλλοτε εφοδιασμένος ο ναός.¹³

Τα κουφώματα του ναού καταστράφηκαν βεβαίως με τον καιρό, αλλά τα ανοίγματά τους κτίστηκαν από τους ορθόδοξους και η ιερότητα του χώρου δεν σπιλώθηκε από την είσοδο των ζώων, όπως έγινε στον ναό της Παναγίας της Ευαγγελιστρίας στη θέση «Κήπος» (βλέπε τοπωνύμιο).

Φθάνομε έτσι στο έτος 1968. Τον χρόνο αυτόν τα πορτοπαράθυρα του ναού αντικαταστάθηκαν και ο χώρος χρησιμοποιείται, προσωρινώς, ως αρχαιολογικό μουσείο. Έτσι βρίσκομε τον Μητροπολιτικόν Ναόν των Λατίνων και σήμερα, έτος 1977.

Συνεχίζω με μια σειρά από σημειώματά μου που κράτησα μελετώντας τα κατά την «Εκκλησίαν του Φραγκαντώνη» και που νομίζω ότι θα βοηθήσουν τον μελετητή του μέλλοντος και τους αναγνώστες που έχουν περισσότερο ενδιαφέρον για τον ναό αυτόν.

Κατά την εποχή της ακμής του ο μητροπολιτικός ναός των Λατίνων της Σίφνου ήταν βεβαίως προικοδοτημένος με διάφορα ακίνητα. Αρκετά απ' αυτά βρήκα σε έγγραφα του 1462, του 1600 και του 1777 και του 1853. Από τα έγγραφα εκείνα σύνταξα τον πίνακα που παραθέτω στην υποσημείωση 14.

Από το διάγραμμα του πίνακος των κτημάτων που υπάρχει στην υποσημείωση 14, βλέπει κανείς ότι ελάχιστα από τα εκεί αναφερόμενα κτήματα μπορούμε να ταυτίσουμε σήμερα, και αυτό επειδή διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα οι ονομασίες των κτημάτων και των τοπωνυμίων που αναφέρονται στον πίνακα¹⁵.

Ένα μέρος των κτημάτων για τα οποία μιλούμε, είχε αγορασθεί πριν από το 1700 με χρήματα του «Ιερού Συνεδρίου» και σε εποχή που προϊστάμενος της Λατινικής Εκκλησίας Σίφνου ήταν ο Monsignor Delarocha. Επειδή όμως δεν υπήρχε επίσημη, οριοθέτηση από τα κτήματα εκείνα καταπάτησαν (όπως ισχυρίσθηκε ο Λατίνος Επίσκοπος Σύρου, κατά το 1700, Αντώνιος Justiniani) διάφοροι Ορθόδοξοι ιδιώτες. Αλλά τα απέδωσαν οι καταπατητά στην δικαιούχο Λατινική Εκκλησία του Αγίου Αντωνίου, όταν ο Αποστολικός Βικάριος αυτού Don Francisco Loterano, κατέφυγε διαμαρτυρούμενος στον Ενετό ναύαρχο, διεκδικώντας την κυριότητα των ακινήτων για λογαριασμό της Λατινικής Εκκλησίας.¹⁶

Όπως μαθαίνουμε από συμβόλαιο της 4 Οκτωβρίου 1777¹⁷ όλα τα κτήματα που έμειναν στην Λατινική Εκκλησία Σίφνου¹⁸ πουλήθηκαν τη χρονολογία εκείνη με συμβόλαιο που γίνθηκε στο νησί, έπειτα από «ελευθέραν και πλήρη εξουσιοδότησιν του Ανωτάτου Ποντίφηκος Πίου του δού». Την πώληση έκανε ο Αρχιεπίσκοπος Νάξου (Παροναξίας) και Μητροπολίτης Αιγαίου Gian-Battista Crispi, που πήγε στη Σίφνο για τον σκοπό αυτό.¹⁹

Τα κτήματα εκείνα μεταβιβάσθηκαν «για τεχνικούς λόγους» συγκεντρωτικώς, και στο όνομα του «Αιδεσιμωτάτου» Οικονόμου Mazza (Μάτσα) και των Κων/ντινίου και Απόστολου Μπάου, όλων βεβαίως Καθολικών. Από τα τρία εκείνα πρόσωπα γίνθηκε μετά η μεταβίβαση στους διαφόρους αγοραστής. Η αξία ολόκληρης εκείνης της περιουσίας εκτιμήθηκε από τους δημόσιους εκτιμητές Σίφνου, Μείμαρν και Γιώργη Γεροντή, σε 2.730 πιάστρα Levantine, εκτός από τους φόρους τους οποίους υποχρεώθηκαν να καταβάλουν οι αγοραστής στον Δήμο Σίφνου²⁰. Τα χρήματα που αναφέρω δρδήκανε το 1779 στο «Ιερατικό Σωματείο»²¹.

Φρούδι του Λεβαντή (στο). Βλέπε Αθρόλικα (ακρόλιθος) του Λεβαντή. Επώνυμο οικογενείας στη Σίφνο²².

Φρούδια της Παρώνας (στα). Ογκώδη γκρεμνά στη θέση Καλαμίτοι. Στο μεγαλύτερο από αυτά ερείπια αρχαίων οικίσεων. Στην επιφάνεια υπάρχει πλήθος οστράκων διαφόρων εποχών, που τα έφεραν τα νερά της βροχής ξεπλένοντας τα χώματα που σκέπαζαν τους βράχους. Υπάρχει επίσης οψιδιανός σε μεγάλη ποσότητα, ιδίως στο χωράφι που βρίσκεται παρακάτω. Με εισή-

γηση της αρχαιολόγου Βαρβάρας Φιλιππάκη, ο τόπος χαρακτηρίστηκε μαζί με άλλους ως τόπος αρχαιολογικός με πράξη του Αρχαιολογικού Συμβουλίου (αριθ. πράξ. 49/18.8.1963).

Φρούδι του Σινιόρη (στο). Βράχοι στα Ν.Δ. της Σίφνου επί του υψώματος «Κατσιστρια».

Φτωχιανοί (στους). Θέση στα δυτικά του λόφου «Αν Ντρία» εκεί και εξωκλήσι των Αγίων Αναργύρων, που λέγονται Φτωχιανοί για το απέρητο της Εκκλησίας τους.

Φυκιάδα (στην). Λιμενίσκος στη θέση Κοντός (στου) Κάτω Κοντός. Το τοπωνύμιο Φυκιάδα χαρακτηρίζει παραθαλάσσια θέση όπου ο πυθμένας της θάλασσας καλύπτεται από πυκνά φύκια. Εκεί και ξώκκλησο του Αγίου Γεωργίου πάνω στα βράχια της ακτής. Το πιν. Φυκιάδα και στην Κύθνο. Επίσης και σε μικρό κόλπο της Νάξου.

Φυλακούρι (στο). Τόπος στα Ν.Δ. της Σίφνου. Εκεί και νερό. (Το πιν. από το φύλαξ - φυλακή, δηλαδή φρουρά. Ο τόπος εγκαταστάσεως φρουράς, Βίγλα;).

Φυργάνι (στο). Θέση στα Α. του νησιού. (Μήπως από το φύργανο; Κατά μετάθεσι του ρ, δηλαδή ρίζα φρύττω - φρύσσω (καμμένο - το).

Φυρρό (το) από το φυρρός - ερυθρός.

Φυρρό ραχίδι (στο). Στα Ν.Α. του νησιού πάνω από τη θέση «Κασοέλες» στο δρόμο προς το κτήμα «Μουσία».

Φυρρού (στου). Συνοικισμός και επωνυμία πηγαδιού «Πηγάδι του Φυρρού» στο χωριό Σταυρί.

Φυρόγια (στο). Τόπος και Μονή, κοντά στη θέση «Αμπουρδέκτης» (βλπ. τοπωνύμιο) στα Νότια του χωριού Καταβατή. Η Μονή ερειπωμένη από πολλά χρόνια, περιβάλλεται από τείχη με «Μπαλιοστράδες»²³ και την πύλη τους. Ο Ναός είναι διουπόστατος, τιμώμενος κατά το ένα κλίτος επ' ονόματι του Αγίου Αθανασίου, κατά δε το άλλο των «Εισοδίων». Πριν γίνει η τελευταία αναστήλωση της Μονής, διατηρούνται δύο κελιά που ανοικοδόμησε προ 50ετίας ο ποτέ ιερομόναχος Σταμάτιος Γαϊτάνος (ο άλλως γνωστός Παπά - Σταμάτης). Ο ίδιος συντηρούσε και τα κελιά της άλλης πτέρυγος τα οποία οικοδόμησε τον περασμένο αιώνα ο Μητροπολίτης Βελιγραδίου Ανθιμος, που ετελείωσε εκεί τον βίο του²⁴.

Μετά τον θάνατο και του Παπά - Σταμάτη, και τα κελιά του Ανθιμου ερειπώθηκαν όπως ερειπωμένο ήταν και το μοναστήρι ολόκληρο. Προ χρόνου τα κελιά και γενικά το σύνολο των κτισμάτων της Μονής διορθώθηκαν με έξοδα ενός ιδιώτη.

Κατά την ποτέ κερά Μαρία Καλάραινα ή Καργιώταινα ποιμενική γιορτή, η γνωστή με το όνομα «Πάσος» που απαντάται στη Σίφνο²⁵, γινόταν στα Φυρόγια, ειδικά την ημέρα των Αγίων Αποστόλων (28-29 Ιουνίου).

Η γιορτή αυτή γινότανε και στο Μοναστήρι της Βρύσης όπως και σε άλλα

Μοναστήρια της Κοινότητας του Αρτεμώνα της «Πάνω Μεριάς», όπως λένε στη Σίφνο. Πλην των Φυρογιών που η γιορτή γινότανε των Αγίων Αποστόλων, ο Πάστος γιορταζόταν την «Τρίτη του Πάσχα» όπως στη Μονή της Τρουλλακιάνης και αλλού.

Πρόκειται για μια καθαρά σιφνέικη ποιμενική γιορτή που έκαναν «οι τσοπαναράιοι» που έβασκαν ολόκληρο το χρόνο τα κατοικοπρόβατα ολοκλήρου του χωριού συγκεντρωμένα σ' ένα μεγάλο κοπάδι. Μ' αυτή τη γιορτή ήθελαν να τιμήσουν τ' αφεντικά τους, τους λεγόμενους «Αρχαύληδες»²⁶.

Κατά τη γιορτή οι Αρχαύληδες με τις οικογένειές τους και τους φίλους τους ερχόνταν ντυμένοι στα γιορτινά τους φέρνοντας φαγητά και γλυκίσματα και δώρα για τους τσοπαναραίους τους. Οι τελευταίοι αυτοί έκαναν στους καλεσμένους «τοιριμόνιες» (περιποιήσεις). Πρόσφεραν έτοιμα μεζέδες αρχικά με σιφνέικο κρασί και το μεσημέρι στις «Τράπεζες» του Μοναστηριού, φαγητά από σφάγια του «μαντριού». Ακολουθούσε διασκέδαση και χορός με «βγιολιά» ενώ πρόσφεραν «γαλατερά», όπως «ξυνό», γάλα φρέσκο «πημένο» (ένα είδος γλυκού γιαουρτιού), «αδοτύρες», «ξυνομυτζήθρα». Στα άλλα Μοναστήρια που ο Πάστος γινότανε την «Τρίτη των Σκολών» (Πάσχα), πρόσφεραν αυγά κόκκινα και «μελόπιττα» με σιφνέικο «ρακκί».

Τέλος, οι Αρχαύληδες κι όλοι οι καλεσμένοι «φερτάρανε»²⁷ τους Τσοπαναραίους κι η γιορτή τελείωνε αργά τη νύκτα.

Το τοπωνύμιο Φυρόγια συναντάται στην Άνδρο σε τόπους όπου κόκκινα και σκληρά χώματα, όπως στο Κόρδι (βλέπε Ανδριακόν Ημερολόγιον 1930, σελίς 166).

Το «φυρός» απαντάται και με τη σημασία του κενού, του άδειου. Και σιφνέικη παροιμία (γνωμικό):

«Ο φτωχός θαρρεί πλουταίνει
μα φυρά και δεν το νοιώθει.»

Φυρολαγκάδα (στην). Θέση στην Α. ακτή του νησιού, νοτιότερα από τη θέση Μαμίκιλας (ο).

Φωνιάς (ο). Επιβλητικός γκρεμνός στην άκρη της θέσεως «Πεταλάκι του Φωνιά» στη Β.Α. ακτή του νησιού.

Η άκρη κατεβαίνει κάθετα προς τη θάλασσα (η οποία στο σημείο αυτό έχει μεγάλο βάθος από συνίζηση του εδάφους). Το πιν. απαντάται σε πολλά μέρη της Ελλάδος.

Συνήθως συνοδεύεται από διάφορες παραδόσεις. (Βλέπε «Κάβο Φωνιάς» στην «Ιστορία της Σάμου» υπό Επαμ. Σταματιάδου. Επίσης και «Επίτομος Ιστορία της Σάμου» υπό Ιωαν. Βακιρτζή.)

Για το σιφνέικο πιν. δεν υπάρχει παράδοση, όπως υπάρχει για το σύννηχο πιν. Φωνιάς (ο) του όρμου Διαλισκάρι (βλέπε πιν. ανωτέρω).

Το πιν. τούτο, Φωνιάς, οφείλεται καταφανώς στον αντίλαλο που δημιουργείται, πραγματικά λαμπρός, από την πλευρά της θάλασσας όταν η φωνή κτυπώντας στο θεόρατο κάθετα κομμένο βράχο (κατοπτρική επιφάνεια ρήγματος) επανέρχεται. Το υπέρ την επιφάνεια της θάλασσας ύψος του κατοπτρικού αυτού ρήγματος είναι πάνω από εκατό μέτρα. Στις οχιομές του βράχου έχουν τις φωλιές τους άγρια περιστέρια που κάνουν την περιοχή ιδανικό τόπο για εξαιρετικούς κυνηγούς του δύσκολου αυτού κυνηγετικού είδους.

Και σ' άλλα μέρη της Ελλάδος απαντάται το φαινόμενο αυτό και δημιούργησε ανάλογα τοπωνύμια, όπως «Φώνισσα» στην Άνδρο κ.λπ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θέλω να σημειώσω ότι οι πρώτες απόπειρες δημιουργίας μώλου στις Καμάρες έγιναν στο τέλος του περασμένου αιώνας, από τον Σύνδεσμον των εν Αθήναις Σιφνίων, πλην όμως λόγω του ότι η μώλωσις γινόταν παράλληλα προς την άμμο, παρυσύρετο κατά τις ώρες της χειμερινής τρικυμίας και ποτέ δεν τον βρήκε το επόμενο καλοκαίρι. Σχετικά με τις προσπάθειες αυτές θα πρέπει να μας γράψουν δυο λόγια οι του Συνδέσμου, οι οποίοι και θα έχουν εις κείρας των τα αρχεία του Συνδέσμου, όπου τα ανωτέρω αναφέρονται. Τις πληροφορίες έχω από τον μακαρίτη Ανδρέα Σπιθα, επί δεκαετίες πρόεδρον του Συνδέσμου.

2. Γράφε και διάβαζε το ως Διαλοισκάρι (Από το Αιγιαλός, οι δυο αιγιαλοί).

3. Βλέπε στην «Ιστορία της νήσου Σάμου» του Επαμ. Σταματιάδου και στην «Επιτομή Ιστορία της Σάμου» του Ιωάν. Βακιρτζή. Ο Κάβο - Φονιάς, στο Τηγάνι της Σάμου είναι το παλιότερο ακρωτήριο του Κάβο - Τζώρτζη, που μετονομάστηκε σε Κάβο Φονιά ύστερα από τη φονικότατη μάχη που δόθηκε εκεί τον Ιούλιο του 1821 και στην οποία οι Σαμιώτες επαναστάτες του Λυκούργου Λογοθέτη αγωνίστηκαν ηρωικά υπό τον χιλιάρχο καπετάν Σταμάτη Γεωργιάδη και ματαίωσαν απόπειρα αποδάσεως του τουρκικού στόλου σκοτώνοντας όλους σχεδόν τους Τούρκους που επιχειρούσαν ν' αποθιβαστούν. Οι χρονικογράφοι της εποχής αναφέρουν ότι εκτός από τους βράχους και η θάλασσα σε απόσταση αρκετών μέτρων είχε βαφτεί από το αίμα. Στη Μονή της Παναγίας Σάμου υπάρχει ένα ασπένιο πουγγί (ταμπακέρα) μαζί με τα νομίσματα που περιείχε, κομμένο σε δυο κομμάτια. Αφιέρωθηκε από τον Καπετάν Σταμάτη Γεωργιάδη και ανήκε σε πελώριο Τουρκαλβανό που ο εν λόγω οπλαρχηγός μ' ένα μόνο κτύπημά του τον έκοψε στα δυο, στη διάρκεια της μάχης. Βλέπε και «Σιφναϊκή Φωνή» όπου δημοσιεύμαί μου (Ιανουάριος 1968), Ημερολόγιο JOURDAIN 1825-1826, σε ημερομηνία 8 Νοεμβρίου 1825: «Μια μικρή αποστολή από 400 παλληκάρια, που έγινε για ν' ανακουφίσει τους Κρητικούς σε μια μάχη στο Τηγάνι καταστράφηκε σχεδόν ολόκληρη».

4. Βλέπε Γκουφιέ «Voyage pittoresque de la Grece 1786» και Τουρνεφόρ. Εκεί λεπτομέρειες για ευρήματα σε ανεπίσημες ανασκαφές που έγιναν από ιδιοκτήτες άλλων εποχών του κτήματος αυτού. Βλέπε επίσης και στον Κώδικα «Τα νησιά του Αρχιπελάγους με εικόνες», έργο του Χριστόφορου Μπουοντελμόντι, αρχιπρεσβυτερίου του ναού της Αγ. Μαρίας της Φλωρεντίας. Πρόκειται για τον γνωστό περιηγητή του 1405. Μιλεί για ναό του Πανός, που υπήρχε την εποχή της επισκέψεώς του στη Σίφνο. Βρισκόταν σε πολύ καλή κατάσταση κοντά στο πηγάδι του ποταμού της Φουντάνας. Άγαλμα του Πανός «θαυμαστής τέχνης», όπως το αποκαλεί ο περιηγητής, σωζόταν ακόμη αλλά όχι στο ναό, όπου ήταν η θέση του, αλλά εντειχιωμένο σε μικρή εκκλησία της Παναγίας που βρισκόταν νοτιότερα. Η εκκλησούλα εκείνη είναι η γνωστή σήμερα «Παναγία το Στρασιόδι», όνομα προερχόμενο από τον τραγοπόδαρο θεό που φιλοξενούσε τότε. Από τον περιηγητή αυτόν μαθαίνουμε πολλά αξιόλογα για τη Σίφνο. Σε μελέτη που έγινε

για το έργο του, μαθαίνουμε ότι «από τις Κυκλάδες πέρασαν όλοι σχεδόν οι Απόστολοι, με πρώτον τον Παύλο», και ότι οι «Απόστολοι εξαφάνισαν τα είδωλα και κατάστρεψαν τους ναούς των που σώζονταν ως τότε». (Βλέπε Ευγενίου Δαλιέζιου «Περί των νήσων του Αιγαίου», Κυκλαδικά, τεύχος 7, σελ. 65. Επίσης στο πρώτο τεύχος του ίδιου περιοδικού (Ιανουάρ. Φεβρουάρ. 1956) βλέπε «Νησιωτικόν του Μπουοντελμόντι» από τον Ιωάν. Μελά, με τίτλο «Αι Κυκλάδες εις τας αρχάς του ΙΕ' μ.Χ. αιώνας»).

5. Το Λατινικό δόγμα μεταφυτεύθηκε στη Σίφνο τον 13ο αιώνα (1207) τότε που την κατέλαβαν οι πρώτοι Λατινοί δυνάστες της. Αυτός ήταν ο Μάρκος Σανούδος ο Α'. Αντί για κείνον το νησί μας διοίκησε ένας αντιπρόσωπος - συνεργάτης του που εγκαταστάθηκε στη Σίφνο μαζί βέβαια με πολλούς καθολικούς που συγκεντρώθηκαν εκεί, όπως και ο' όλες τις Κυκλάδες. Έτσι ιδρύθηκε στη Σίφνο και η Λατινική Εκκλησία. Από εκείνο το γεγονός δεν έμεινε κανένα σημαντικό ίχνος στη Σίφνο όπως και στα περισσότερα από τα Κυκλαδονήσια. Από την παράδοση ξέρουμε ότι μερικές από τις εκκλησίες μας ήταν άλλοτε του λατινικού δόγματος. Μία από αυτές είναι η μία από τις δύο εκκλησίες που υπάρχουν στον περίβολο που ήταν τότε η Σχολή του Παναγίου Τάφου στο χωριό Κάστρο. Άλλη είναι στο προαύλιο της Παναγίας της Βρύσης. Ακόμα ο Άι Συλιβεστρος της Ρώμης (που γιορτάζει στις 2 Ιανουαρίου), που κτίστηκε από τους καθολικούς που ήρθαν στη Σίφνο για την εκμετάλλευση των μεταλλείων του Άη Σώστη. Επίσης, η εκκλησία του Άι Γιώργη τ' Αφέντη ή «Τ' Αφεντικού», όπως είναι γνωστή, που ήταν κι αυτή εκκλησία του Καθολικού Δόγματος.

(Για την εκκλησία αυτή του Άι Γιώργη τ' Αφέντη, μου γνώρισε ο κ. Ιωσήφ Δακωρώνιας από την έκθεση, νομίζω, του καθολικού επιθεωρητού).

Να αναφέρω ακόμα την Αγιά Σοφιά στο δρόμο από το Κάστρο στη Σεράλια. Έχει τόξα τεμνόμενα και διατηρείται εκεί ένα μικρό μαρμάρينو άγαλμα αγίας (ή της Παναγίας) με το πρόσωπο κατεστραμμένο από κτυπήματα, προφανώς κάποιου θρησκόληπτου Ορθόδοξου που τάκανε όταν χάθηκε από το νησί και ο τελευταίος του λατινικού δόγματος.

Πρέπει να πω ότι στη Σίφνο απομείνανε αρκετά βαπτιστικά ονόματα του Λατινικού δόγματος, που διοικητεύτηκαν στους Ορθόδοξους διατηρημένα με παρεφθαρμένη τη λατινική τους απόδοση. Τέτοια είναι το Τζουάννης, Ιούλιος, Τζαννης, Φρασές, Φραντζέσκος, Τριαντάφυλλος, Λέανδρος, Γιαννούλης, Νικολός, Άγγελος, Λουίγκης (σήμερα πια επίθετο) που προέρχεται από το Λουίτζι - Λοίζος (ιερέας στα Φυρόγια), Λινάρδος, Λουκία, Ροδόνη, Φραντζέσκα - Φραντζεσκούλα, Κιουρά, Κιουρέντζα - Κιουρεντζάκι (το), Κιουραδώ, Φλώρα, Φλουρί, Φλουρέντζα (Φιορέντζα), Κορνηλία, Μαρουλιό (το), Αυγουστίνια, Αργυρή, Μαργά (το), Μαργαρίτα, Κατερίνα, Κλεονίκη, Μαριέττα, Μόσχα, Μοσχού, Νικολέτα, Μαρία, Ιουλία, Καλλίτσα, Κατίγκω, Μαριώρα, Γαρυφαλλιά, Αδριάνα, Σμαράγδα, Μανταλένα (Μαντέ), Μαντελενιό (το), Ντομνή και άλλα.

Σε άλλα νησιά των Κυκλάδων βρίσκει κανείς και σήμερα υπολείμματα του λατινικού δόγματος. Τέτοιοι είναι οι Φραγκοσυριανοί, οι Φραγκοντηνιακοί, οι Καθολικοί της Σαντορίνης, της Άνδρου και τέλος της Νάξου, όπου υπάρχει και Επισκοπή «Ιωάννου του Βαπτιστού». (Βλέπε Miller. Αυτός βεβαιώνει τη διατήρηση της Επισκοπής, κατά το έτος 1907.) Για τη διατήρηση της Επισκοπής αυτής μέχρι και σήμερα με εβεδαίωσε ο κ. Ιωσήφ Ντακωρώνια, απόγονος των ποτέ δυναστών του νησιού μας.

Όταν ύστερα από 62 χρόνια (1269) από τότε που πάρθηκε η Βασιλεύουσα από

τους Φράγκους, η πόλις εκείνη ξαναπαρήκε από τους Βυζαντινούς, και η Σίφνος ξαναγύρισε στην αυτοκρατορία εκείνη για να μείνει 100 χρόνια. Σ' εκείνη την εκατονταετία το λατινικό στοιχείο εξασθένησε και ίσως και να χάθηκε εντελώς από το νησί. Όταν όμως το 1307 η Σίφνος κατακτάται από τους Ισπανούς της οικογενείας των Da Corugnia (κατά κάποιον συγγραφέα οι Da Corugnia εκείνοι προήλθαν από τη Γαλλία), η Λατινική Εκκλησία ξαναπαίρνει τη θέση της στο νησί.

Με τη νέα εκείνη κατάληψη του νησιού μας, ο αριθμός των Καθολικών γίνεται σημαντικός, πράγμα που κάνει να ξυπνήσει το ενδιαφέρον του Συνεδρίου της Προπαγάνδας της Πιστεως της Ρώμης. Έτσι η Σίφνος παίρνει μια «Επισκοπική Έδρα» που η λατινική προπαγάνδα μπόρεσε να διατηρήσει εκεί για ολόκληρη σχεδόν τη μακριά διάρκεια της Φραγκικής κατοχής, δηλαδή 390 χρόνια.

6. Βλέπε J. Th. Bent «Οι Κυκλάδες», 1885.

7. Στο χειρόγραφο του Σεραίου Κων/πόλεως, σελίδα 41, στίχος 27-41 (Βλέπε Κυκλαδικά, τεύχος Α', «Αι Κυκλάδες κατά τον ΙΕ' αιώνα».)

8. Κατά το 1667 (4 Ιουνίου) Αποστολικός Βικάριος Σίφνου είναι ο Giovanni Batista Paterivencario, Apostolico di Sifanto, ο οποίος συνέταξε και υπέγραψε κατά την ως άνω χρονολογία (4 Ιουνίου 1667) τη διαθήκη του ποτέ Signior Micheletto Contostavlo. (Βλέπε «Η Λατινική Εκκλησία της Σίφνου εν έτει 1700», εις εφημερίδα Σίφνος της 1 Μαρτίου 1937).

9. Βλέπε Τουρνεφόρ (1717).

10. Βλέπε P. Coronelli, Isola rio del' Atlante Veneti.

11. Αντόνιο Ιουστινιάνι («Εκθεσίς του προς το «Συνέδριον Προπαγάνδας της Πιστεως εν Ρώμη», 23 Ιουνίου 1700). Επίσκοπος της Λατινικής παροικίας Σύρου από του 1694 και Αποστολικός Επισκόπος εν τω Αιγαίω Πελάγει από Ιουνίου 1698 (Πρόλογος σελ. 9 του τεύχους «Η Λατινική Προπαγάνδα και αι Κυκλάδες κατά τον ΙΗ' αι.», υπό Εμμ. Καρπαθίου.

12. Ο Βάλνυδας στο βιβλίο του «Οι Κοζαδίνιοι» μας λέγει ότι: «Φαίνεται όμως ότι όσο εξηοδένει η των Φράγκων εξουσία εν ταις νήσοις, ισχυούσης της τουρκικής, τόσο χαλαρότεροι εγένοντο οι δεσμοί, οι τους εν ταις νήσοις Λατίνους συνδέοντες προς την Λατινικήν Εκκλησίαν». Και πιο κάτω προσθέτει «Προφανώς, μετά την κατάλυση της εν ταις νήσοις φραγκοκρατίας, αβρόαι εγένοντο αι μεταστάσεις Λατίνων εις την ελληνικήν εκκλησίαν, μάλιστα εις εκείνας των νήσων εν ταις οποιας πολύ αραιός ήτο ο λατινικός πληθυσμός».

Ο Αντόνιο Ιουστινιάνι, εις την «περί της Εκκλησίας Κιμώνου» έκθεσίν του, την εποχήν εκείνην του 1700, «κατά τας μεγάλας εορτάς τους έτους ως και κατά τας λιτανείας του «Σώματος του Κυρίου», που εγένοντο από την Λατινικήν Εκκλησίαν, μετείχον μετ' αφοσιώσεως και οι Έλληνες (ορθόδοξοι).

Ο δε Εμμανουήλ Καρπαθίος εις το πόνημά του «Η Λατινική Προπαγάνδα και αι Κυκλάδες κατά τον ΙΗ' αιώνα» (έκδοσις Αιδεο, Ι. Σ. Ράμφου 1936) αναφέρει ότι «και σήμερον ακόμη εις την Νάξον, όπου υπάρχουν Λατίνοι, παρατηρείται η συρροή των ημετέρων εις τον Λατινικόν Ναόν κατά τας μεγαλυτέρας εορτάς των Λατίνων. Ακολουθούσι μάλιστα αβρόαι και τας λιτανείας των, εις τρόπον ώστε να προσδίδεται δια του πλήθους αυτών μεγαλοπρέπεια εις τας εορτάς των Λατίνων», και ταύτα διότι οι νησιώτες ορθόδοξοι δεν έχουν τυφλόν και εμπισθόν φανατισμόν ή μισαλλοδοξίαν προ-

σερχόμενοι, συν τοις άλλοις, ίνα τιμήσωσι τους συμπολίτας των του Λατινικού δόγματος.

Σε έγγραφο του 1701 γραμμένο στην Κύθνο υπογράφει ο παπά - Κωσταντής Ντακορώνια Σακελλάριος Θερμιών. Κατά το έτος εκείνο από τα τρία μέλη της Φραγκικής οικογενείας των Δελαγραμμάτικα, στην Άνδρο, τα δύο παραμένουν στο πατρικό δόγμα, ενώ το τρίτο, Νικολάκης ονόματι, ήταν οπαδός της ελληνικής εκκλησίας. Στο υπέρθυρο του Ναού της Κεραλεούσας στο Κατακέφαλο (Κάστρο) της Κύθνου, βρισκομε γραμμένο το όνομα του Νικολάου Κοζαδίνου με χρονολογία 1738. Βεβαίως εκείνος θα είχε εξελληνιστεί πριν πολλά χρόνια από του έτους 1738. Λίγο πιο πριν από την πτώση της οικογενείας των Κοζαδίνων της Σίφνου, γύρω στο 1611-1613 ένας απ' αυτούς, ο Αντώνιος Κοζαδίνος, που βρίσκεται στην Κύθνο, ανήκει στην ελληνική εκκλησία και «δι' αδράς δαπάνης, ανήγειρε Ναόν» του Αγίου Σάββα εις Μεσοαρά Κύθνου που ανήκε στην ελληνική Εκκλησία.

13. Ο Monseñior Dellarocho - που πέθανε πριν το 1700 - Λατίνος Επίσκοπος Σίφνου, φαίνεται (από τις μέχρι της στιγμής γνωστές σε μένα πηγές), ότι τελευταίως μετέφερε στη Μήλο μεγάλο μέρος από τα ιερά άμφια και τα τελετουργικά σκεύη της εκκλησίας αυτής, και τα έβαλε εκεί σε ενεχυριασμό, ένεκα των χρεών του. Αλλά και μετά τη μεταφορά εκείνη παράμειναν αρκετά για την απρόσκοπτη λειτουργία του Ναού (βλέπε πίνακα των «παραμεινάντων αμφίων και τελετουργικών σκευών εις την Μητρόπολιν του Αγίου Αντωνίου των Λατίνων εις Σίφνον» στην παραπάνω αναφερθείσα Έκθεσι του Επισκόπου Σύρου Αντωνίου Ιουστινιάνι από όπου και παραθέτω τα κατωτέρω).

Κατά ταύτα, παρέμειναν κατά την εποχήν εκείνη, στον Άγιον Αντώνιον «του Φρουρίου»:

Μία σφαίρα αργυρή με πόδι από χαλκό, δυο κύλικες με τα ποτήρια διακάρια αργυρά με πόδια από χαλκό, δυο παλαιά στικάρια με τα περιλαίμια μικρά ιμάτια των και με τις ζώνες. Ένας λευκός επενδύτης αρκετά παλαιός. Ένας φαινόλης (Privigale), μανδύας δηλαδή, που καλύπτει ολόκληρο το σώμα του τελούντος εσπερινόν, κηδείας, δεήσεις προ κενοταφίων και κατ' άλλας επισήμους δοξολογίας.

Ακόμη ένα παλαιόν δαμασκνόν χρώματος ερυθρού, ένα πάλλιον από βελούδο, ένα φελόνιον δαμασκνόν ερυθρό με κράσπεδα χρυσά, άλλο φελόνιον δαμασκνόν χρώματος ιώδους, άλλο φελόνιον μαύρο μεταξωτό, άλλο φελόνιον δαμασκνόν λευκό, όλα δε αυτά με τα πετραχήλια και τα επιμανικιά τους. Έξη καλύμματα του Αγίου Ποτηρίου, διαφόρων χρωμάτων, μία θήκη με ένα οδόνιον της Αγίας Τραπέζης και τρία αντιμήνια. Ένα σιδερένιο όργανο για την παρασκευή φωτιών, πέντε καλύμματα για τας Αγίας Τραπέζας, μια λάμπα από ορείχαλκο (θυμιατήρι) ορειχάλκινον ένα. Έξη κηροπήγια ξύλινα και δυο ορειχάλκινα.

Απ' όλα εκείνα τα «τελετουργικά σκεύη» και τα «άμφια», τίποτα δεν διασώθηκε μέχρι σήμερα, όπως λέγω και παραπάνω. Έχω όμως τη χαρά, και έπειτα από πολλές έρευνες που έκαμα, να μπορώ να πω ότι βρήκα, σε εξέχουσα οικογένεια του Κάστρου, να φυλάσσεται, σε πολύ καλή κατάσταση, το ξυλόγλυπτο άγαλμα του Αγίου Αντωνίου της Πάδοβας, που βρισκότανε τότε και ετιμάτο στον Άγιο Αντώνη του Κάστρου. Είναι ολόσωμη ανδρική μορφή και μικρό παιδί κοντά του (ο Χριστός).

Διασώθηκε ακόμα και φυλάσσεται από την κ. Αικατερίνη Νικ. Κοζαδίνου στον Αρτεμόνα, το μαρμάρينو σκεύος (fons aqua benedictae) που υπήρχε στον λατινικό εκεί-

νο Ναό. Το σκεύος αυτό τοποθετείται στην είσοδο της εκκλησίας και περιέχει *Aqua benedictae* (νερό ευλογημένο) - αγιασμό. Στο «ευλογημένο αυτό νερό» βρέχουν, ως γνωστό, τα δάκτυλα οι καθολικοί προσκυνητά την ώρα που μπαίνουν στον Ναό, και κατόπιν κάνουν το σημείο του Σταυρού.

14. Κατά το 1700 βρίσκονται ακόμη στην κατοχή της Λατινικής Μητροπόλεως Σίφνου τα κατωτέρω:

Ένα σπίτι που βρίσκεται στην εκκλησία και που χρησιμοποιείται σαν κατοικία του διευθυντού αυτής. Νομίζω ότι είναι «η οικία η πλοσίον της εκκλησίας ευρισκομένη» η οποία κατά το 1853 (όταν δεν υπήρχε πλέον διευθυντής της Εκκλησίας για να την χρησιμοποιεί σαν κατοικία) αναφέρεται, σε σημείωμα του Antonio Da Corugnia, που έχω στα χέρια μου, ως «εκμισθωμένη μεθ' ενός μικρού καταστήματος» εις τον Γεώργιον Plandusci προς 150 εσκούδα κατ' έτος.

Στη θέση «Κήπος» ένας αγρός με αμπέλι, λαχανικά και ελαιόδεντρα, και με την εκκλησία της Παναγίας.

Εις το ως άνω σημείωμα, αναφέρεται ο αγρός αυτός ως «Κήπος, με 72 δένδρα ενοικιασμένος εις τους υιούς Di Stefaní, προς 200 εσκούδα κατ' έτος». Πρόκειται προφανώς για τον αγρό τον δωρηθέντα κατά το 1462 υπό του αυθέντου Σίφνου Τουλλιανού Da Corugnia στην Παναγία της Ευαγγελιστρίας. Δεν πρέπει να γίνει σύγκριση αυτού προς εκείνον «τον αμπελώνα με την στέρναν με το νερό και με όλα τα δικαιώματά του» που προήρχετο από ανταλλαγή με το επί της Άνδρου κτήμα του «Αγίου Αντωνίου του Φρουρίου», διότι ο δεύτερος αυτός αμπελώνας, ρητώς αναφέρεται ακολούθως:

Ένας αγρός στη Σεράλια. Ο αγρός της Φυτειάς «χωράφι στο Χρυσόστομο» όπως αναφέρεται στο συμβόλαιο της 4ης Οκτωβρίου 1777, αντίγραφο του οποίου έχω στα χέρια μου από τον κ. Ιωσήφ Ντακορώνια.

Ο αγρός(;) με άμπελον. Ο αγρός στον Αρτεμώνα του Αγίου Νικήτα με τη Σκάλα. Ο αγρός του Αγίου Νικήτα προς τον Φάρο. Ο αγρός στον Πλατύ Γιαλό. Αγρός στον Άγιο Κωνσταντίνο. Αγροί και τόποι στους Μύλους, Αμπελώνας στον Αρτεμώνα.

Στην Κιμώλο έξη «κομμάτια» αγρών: Διπλαδή, ένας κάμπος λεγόμενος «Στις λεύκες». Ένας κάμπος εις την Αλυκή, ένας αγρός εις τα Πράσα, ένας άλλος στου Μάτσα, ένας ακόμα στους Δέκα, και τις «Καψάλες» στα Θερμιά.

Τα τρία καλύτερα, την εποχή εκείνη του 1700, βρισκότανε στα χέρια του Έλληνα Αρχιεπισκόπου, στον οποίο τα είχε υποθηκεύσει ο Επίσκοπος Μήλου Monsignor Camilli για 70 ρεάλια.

Στην Άνδρο είχε μια ιδιοκτησία αξίας 120 εσκούδων αλλά δεν έδινε καμμιάν ωφέλεια εξ αιτίας της μεταξύ των δυο νησιών αποστάσεως και επειδή δεν υπήρχε κατάλληλο πρόσωπο για την επιστοασία στην καλλιέργεια αυτής. Για τον λόγον αυτό και ο Επίσκοπος Σύρου Monsignor Αντώνιο Ιουστινιάνι μαζί με τον Βικάριο Σίφνου, και έπειτα από διαταγή του Ιερού Συνεδρίου Προπαγάνδας της Πιστεως ανταλλάξανε την ιδιοκτησία εκείνη κατά την 9 Ιανουαρίου 1696 με τρία κτήματα που βρισκότανε στην Σίφνο. Από εκείνα τα κτήματα το μεγάλο χωράφι ήταν στη θέση «Λίμνες» το και λεγόμενο «Ξαμπέλισμα». Το δεύτερο ήταν το λεγόμενο κτήμα «Λούρος» (ο) που ήταν αμπέλι στον Άγιο Νικήτα και το τρίτο ήταν αμπελώνας με στέρνα στη θέση «Κήπος», δηλαδή «αμπελώνας με τη στέρνα και το νερό και με όλα τα δικαιώματά του».

15. Πρέπει να εξαιρέσουμε το τοπωνύμιο «Βικάριος» (στου) που ήταν ακόμη γνω-

στό κατά το 1834 και ακόμα μέχρι το 1853, καθώς φαίνεται από απόσπασμα αναφοράς (έχω στα χέρια μου αντίγραφο της του Αποστολικού Εκπροσώπου Μήλου Don Φραγκίσκου Brusseto απευθυνομένης, της αναφοράς, προς τον Επίσκοπον της Σαντορίνης). Όπως βλέπει κανείς στην αναφορά αναφέρεται σαν τοπωνύμιο που βρισκότανε πλοσίον της Μονής του Θεολόγου του Μογκού και αναφέρεται ως «το χωράφι» το λεγόμενο «του Βικάριου» κείμενο «πλοσίον της Μουγκιάς».

Περιγράφεται το χωράφι εκείνο ως «μικρόν κτήμα με δύο ελαιόδενδρα και πηγάδι». Το τοπωνύμιο όμως εκείνο που τόσο καθαρά διατυπώνεται η θέση του, δε μπορεί να ταυτισθή με κανένα από τα γνωστά, στις ημέρες μας, τοπωνύμια, της περιοχής. Για τον λόγο αυτό και δεν ανέφερα το πιν. Βικάριου (στου) στην πρόγουσα θέση του.

Φρόντισα να μιλήσω αρκετά με τον φίλο κ. Θεοδόση Σπεράντσα, που έχει στην κατοχή του την Μονή του Θεολόγου, αλλά ούτε εκείνος έχει ακούσει ποτέ για τη θέση «Βικάριου». Με πολλή επιφύλαξη θα μπορούσα να υποθέσω ότι πιθανόν να πρόκειται για το λεγόμενον στις ημέρες μας μικρό κτήμα «του Καρρά» που βρίσκεται ακριβώς δίπλα στα κτήματα του μοναστηριού του Μογκού. Πράγματι το μικρό αυτό κτήμα είχε άλλοτε δύο δένδρα και πηγάδι και μια βαγιά, όπως μου είπε ο κ. Σπεράντσα. Το κτήμα αγοράστηκε κατά το τέλος του αιώνα που πέρασε από τον Ιωάννη Συνοδινόν, παπού του κ. Θεοδ. Σπεράντσα. Σήμερα ανήκει στους κληρονόμους του εγγονού εκείνου μακαρίτου Ιωάννη Σπεράντσα. Και είναι δενδροφυτευμένο ολόκληρο.

Από την μελέτη ανεκδότων εγγράφων που έχω στα χέρια μου, μπορώ να προσθέσω, για την ιστορία και βοήθεια άλλων μελετητών, ότι το κτήμα για το οποίο μιλούμε εκμισθώθηκε το 1777 από τον Εφημέριο της Λατινικής Εκκλησίας Σίφνου, και αργότερα και Κιμώλου, Don Angelo Sodrino προς μοναχόν της Μονής του Μογκού, λεγομένην Ελεούσα για 20 τούρκικους παράδες κάθε χρόνο. Η μοναχή κατέβαλε το νοίκι μέχρι το 1826. Κατά το έτος εκείνο την επικαρπία του κτήματος έδωσε ο Κόνσολος Μήλου Louis Brest (προξενικός αντιπρόσωπος της Γαλλίας στη Μήλο), (βλέπε ΑΙ. Bouchon, 1841) προς τον Don Francesco Brusseto (πιθανώς Εφημέριον Σίφνου κατά το 1826, Αποστολικόν δε εκπρόσωπον Μήλου κατά το 1853).

Ο Don Francesco ανανέωσε την ενοικίαση στην μοναχή Ελεούσα αλλά με ενοίκιο 8 τουρκικών πιάστρων τον χρόνο.

(Το πιάστρο ή άλλως «το γρόσι», η γνωστή νομοματική μονάδα, είχε διαφορετική αξία ανάλογα με τη χώρα. Ήταν το ένα εκατοστό της Αιγυπτιακής λίρας).

Η νεώτερη εκείνη συμφωνία ενοικιάσεως του χωραφιού εξακολούθησε να ισχύει μέχρι το 1835. Τον προηγούμενο χρόνο 1834, η Αντιβασιλεία στο Ναύπλιο έκδοσε την κυβερνητική απόφαση της 16/28 Μαΐου, με την οποία περιόριζε τις ελληνικές Μονές. Μέσα σ' εκείνες που καταργηθήκανε ήταν και ο Θεολόγος του Μογκού. Το χωράφι για το οποίο μιλάμε χαρακτηρίθηκε κακώς σαν κτήμα της Μονής και δημεύθηκε μαζί με τα άλλα κτήματά της. Στον πίνακα της καταγραφής των κτημάτων του Μογκού αναφέρεται ως «το χωράφι του Βικάριου, λεγόμενο, πλοσίον της Μουγκιάς», και εκτιμάται ως αξίας 200 δρχ.

Ο Don Francesco Brusseto ενήργησε διάφορες «πράξεις» διαμαρτυρίας κατά του Ελληνικού Δημοσίου και έκαμε ακόμα και τρεις ενοτάσεις διεκδικώντας την κυριότητα του χωραφιού (μέχρι και το 1852 ακόμα) για λογαριασμό της Λατινικής Εκκλησίας

Σίφνου. Δεν κατάφερε όμως να του αποδοθεί γιατί δεν είχε να προσκομίσει κανένα τίτλο ιδιοκτησίας ή κάποια άλλη σχετική απόδειξη.

16. Μάθετε όμως τον τρόπο με τον οποίον απόδιναν την «υποδειγματική Δικαιοσύνη» οι Λατίνοι εκείνοι ναυτικοί κατά την εποχή του 1700. Τον τρόπο της απονομής του Δικαίου παίρνω από τον Josef Pitton De Tournefort που με πολλά υπερηφάνεια μας μεταδίδει ότι: «Οι κύριοι αυτοί απονέμουν» δικαιοσύνη υποδειγματική «εις τους καταφεύγοντας εις αυτούς». Εάν ένας Έλληνας υβρίσει Χριστιανόν του Λατινικού Δόγματος, ο τελευταίος δεν έχει παρά να παραπονεθῆ εις τον πρώτον καπετάνιο που θα αράξει στο λιμάνι.

Τότε ο Έλληνας καλείται και εάν δεν προσέλθῃ, προσάγεται βιαίως και δένεται.

Οι καπετάνιοι δικάζουν χωρίς δικηγόρους και εισαγγελείς.

Προσκομίζονται στο καράβι αι αποδείξεις και καταδικάζονται εις χαρτονομίσματα ή σε ξυλιές. Όλα αυτά δε δωρεάν (!!) εκ μέρους των δικαστών, εφ' όσον έχουν προσφερθῆ εις αυτούς τίποτε μπαχαρικά, κανένα βαρέλι κρασί ή κανένα παχύ μωσχάρι».

Ελπίζω να απολαύσατε και σεις το πνεύμα δικαιοσύνης των Λατίνων κατακτητών των νησιών μας κατά την εποχή εκείνη.

17. Το συμβόλαιο αυτό, όπως και μερικά από τα λοιπά έγγραφα που μελέτησα και που αναφέρω στο λήμμα αυτό, τα εξεχώρισε ο Λατίνος εφημέριος Νάξου, αλλά δε απ' αυτά ο Επίσκοπος Σαντορίνης, προς τον ποτέ Αντώνιον Dacorugnia (1865-1938). Ο άνθρωπος εκείνος υπήρξε ένας από τους τελευταίους απογόνους της δεσποτικής οικογένειας της Σίφνου, που ανήκε όμως στον παράλληλο κλάδο της οικογένειας που είχε την αρχή στη Σαντορίνη. Αντίγραφα των εγγράφων εκείνων μου παρεχώρησε ο αγαπητός Ιωσήφ Ντακορώνια, δόκτορας της Φιλοσοφίας, του Πανεπιστημίου της Βολωνίας, στον οποίο κρωτώ χάρη. Θέλω να σημειώσω ότι τα αντίγραφα που έχω στα χέρια μου και που είναι στην Ιταλική γλώσσα, έχουν πάρα πολλά ορθογραφικά λάθη της γλώσσας στην οποία έχουν συνταχθῆ.

18. Και όπως αναφέρονται στο συμβόλαιο, που λέγω πιο πάνω, είχαν μείνει το κτήμα του Αγίου Νικήτα, το κτήμα Λεύκες στον Πιατιαλό, τ' αμπέλι στη Σεράλια, το κτήμα το λεγόμενο Φυτιά, στον Άγιο Χρυσόστομο, στον Κύρο (Κήπος, το κτήμα το λεγόμενο «της Παναγιάς»). Υπάρχουν ακόμα, ένας κήπος με αμπέλια, με νερό και μ' ένα σπίτι με «σκάλα» και δένδρα, στου «Καλαμπελά» ένα κτήμα με ουκιές που λέγεται «του Αφεντικού». Στον Άγιο Νικήτα το αμπέλι που ονομάζουν «ο Λούρος» και εκεί κοντά το κτήμα που λέγεται «Λίμνες».

Στο «Κλιμάτι», δύο κτήματα και ένα άλλο απέναντι στον Άγιο Κωνσταντίνο.

19. Πρόκειται για τον Λατίνο Αρχιεπίσκοπο Παροναξίας που έζησε τον ΙΗ' αιώνα. Βλέπε για βιογραφικά στοιχεία του και για όμοια του Ioustiniani στο πόνημά του Εμμαν. Καρπαθίου (έκδοσις Ιωάννου Ράμφου 1936). «Η Λατινική Προπαγάνδα και αι Κυκλάδες κατά τον ΙΗ' αιώνα». Πρόλογος εις σελ. 5.

20. Το συμβόλαιο εκείνο, που αναφέρεται και στην υποσημείωση 17, υπογράφεται από τον εξουσιοδοτημένο από τον Πάπα Πίο τον 6ο, Λατίνο αρχιεπίσκοπο Νάξου και Μητροπολίτη Αιγαίου Gian - Batista Crispi από τον Angelo Sortino Vicario Di Sifanto, από τον Giorgio Grigari, Testimone, τον Giovanni Cambassi, Testimonio, τον Antonio Grigari, Testimonio και Antonio Niotari Cancelliere de la Commanita de Sifanto. Υπογράφεται τέλος και από τον Τακτικό Πολιτικό Αρχιγραμματέα, όπως σημειώνει, που σύνταξε

το έγγραφο, Antonio Barozzi, (Canonico cancelliere archives civile ho scritto la presente).

Ο Angelo Sortino ο Vicario di Sifanto κατά το 1777, που όπως γράφω, πιο πάνω, υπογράφει και αυτός το συμβόλαιο για το οποίο μιλώ τώρα αναφέρεται ως Don Angelo Sortini di Kimolo όμως, και στο απόσπασμα αναφοράς της 7 Αυγούστου 1853, και από όσα εκεί αναφέρονται φαίνεται ότι απέθανε περί το 1826.

21. Αυτό μαθαίνουμε από: 1) ένα υπόμνημα που βρίσκεται στην Επισκοπή της Σαντορίνης και 2) από μίαν επιστολή του Καρδινάλιου του «Ιερατικού Σωματείου», προς τον Angelo Sortini που κι αυτή βρίσκεται εκεί (από σημείωμα του ποτέ Αντόνιο Ντακορώνια 1865-1938, αντίγραφο του οποίου έχω στα χέρια μου).

22. Η λέξη «Φρούδι» συναντάται στα Δημοτικά τραγούδια του 15ου και 16ου αιώνα και εκφράζει την λέξη φρούδι και μεταφορικός την άκρη. Και στη Σίφνο εκφράζει προφανώς την απόκρημνη άκρη βράκου, διότι στο γλωσσικό ιδίωμα του τόπου υπάρχει και αυτή η έκφρασι με την σύννηχο λέξη «στο φρούδι του γκρεμού», την απότομη δηλαδή άκρη κάτω από την οποίαν υπάρχει απότομο βάθος (βλέπε «Ποιητική Ανθολογία» βιβλ. α β'. Μετά την Άλωσιν, υπό Λίνου Πολίτη, σελίς 159).

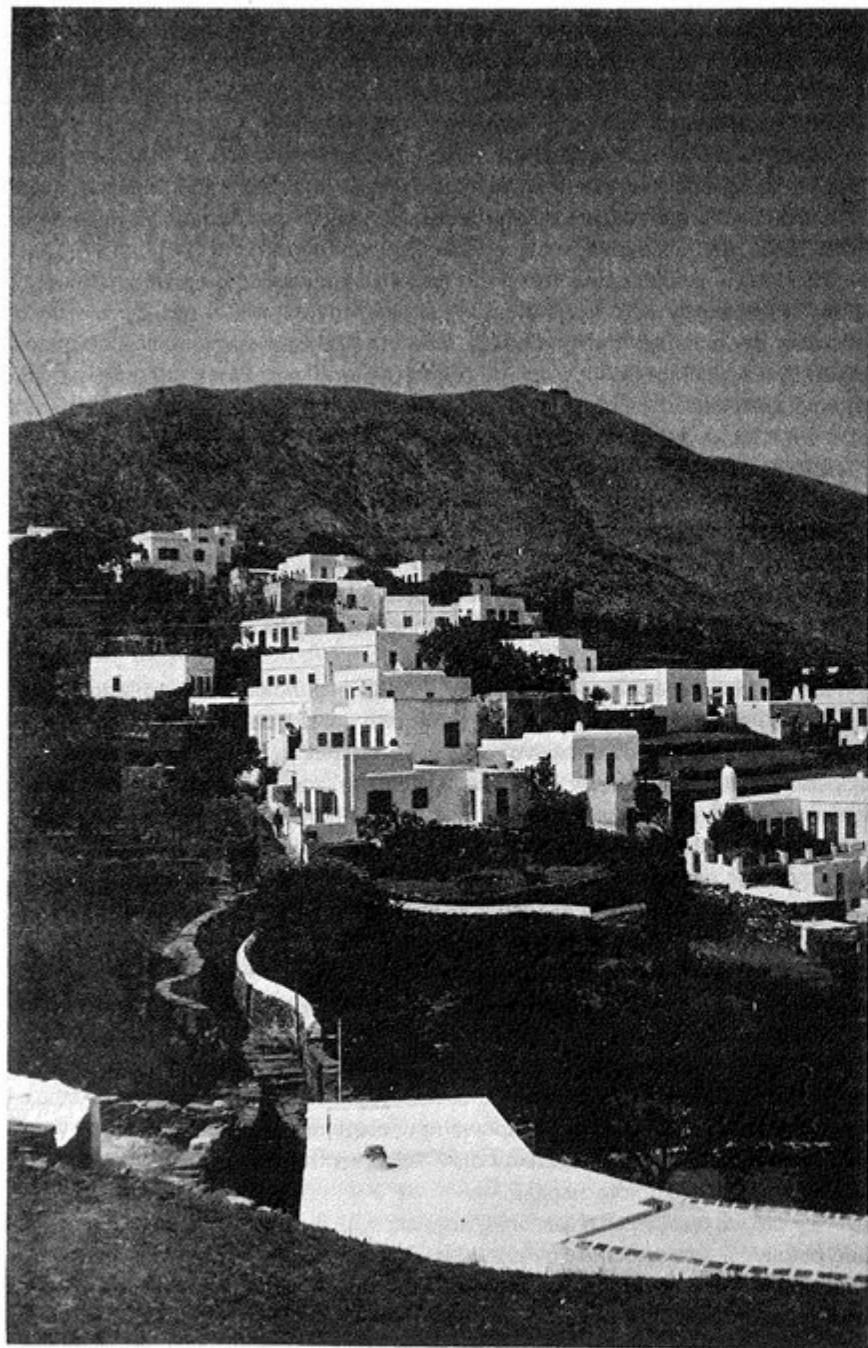
23. Μπαλιοστράς (ο) = η πολεμίστρα.

24. Λίγα χρόνια μετά την Ελληνική Επανάστασι ο Σίφνιος Δεσπότης Άνθιμος, Μητροπολίτης τότε Βελιγραδίου, παραιτούμενος του αξιώματός του απεφάσισε να εγκατασταθῆ μόνιμα στην πατρίδα του Σίφνο για να τελειώσῃ γαλήνια τη ζωή του στον τόπο που την άρχισε. Η μεγάλη του περιουσία τον βοήθησε να κτίσῃ ένα μοναχικό μεγαλόπρεπο σπίτι, ένα είδος σεραγιού (όπως το αναφέρει ο Αί. Buchon) όπου και κατοίκησε.

Μερικά χρόνια αργότερα, γύρω στα 1833, δυο φυλακισμένοι στο Μπούρτζι του Αναπλιού, κατάφεραν «να το σκάσουν» μια νύκτα και πηγαίνοντας στο Πόρτο - Τολό, έκλεψαν μια βάρκα. Μέσα σ' εκείνο το σκαφίδι, αψηφώντας το πέλαγος, ξεκίνησαν και μπόρεσαν κάποτε να φτάσουν στη Σίφνο. Ο ένας απ' τους δύο ήτανε Σίφνιος. Δέσανε σε κάποιο λιμανάκι το πλεούμενο και καθώς ήταν πάλι νύκτα προχώρησαν προς τα χωράφια. Γλίτρησαν μέσα στο σπίτι του Μητροπολίτη Ανθίμου και λήστεψαν ό,τι βρήκαν. Ο ντόπιος που ήξερε καλά τα κατατόπια οδηγούσε την επιχείρησι και μπόρεσαν να ξαναγυρίσουν στη θέση που είχανε δεμένη τη βάρκα τους χωρίς να συναντήσουν κανέναν. Φόρτωσαν ύστερα τα πλούσια λάφυρά τους και ξεκίνησαν γι' άλλους τόπους ν' απολαύσουν τους καρπούς της ανομίας τους.

Ο Άνθιμος έπεπ' από εκείνο το πάθημα, έκρινε σκοπιμότερο ν' αφήσῃ το μοναχικό του παλάτι και να μετακομίσει στο Μοναστήρι των Φυρογιών έξω από την Καταβατή. Το κοντινό χωριό και τα ψηλά τείχη του μοναστηριού ήτανε κάποια υπόσχεσι για μια ασφάλεια. Ήταν η εποχή που οι καλόγηροι τ' Άν Ν-Ηγιά εγκατέλειπαν το Μοναστήρι εκείνο των Φυρογιών. Χρόνια πριν είχαν αφήσει τον Άν Ν-Ηγιά, γιατί το κρύο ήταν αβάσταχτο, και κατέβηκαν στον Ταξιάρχη της Σκάλας με την γλυκειά θερμοκρασία και το ευχάριστο περιβάλλον.

Δεν είχανε όμως προβλέψει, όπως μας λέει ο Αί. Buchon, το μειονέκτημα της νέας τους κατοικίας. Το περιδόντο Γυναικείο Μοναστήρι του Μογκού ήτανε αρκετά απομακρυσμένο από τη Σκάφη, και αυτό στάθηκε αρκετό για να τους αναγκάσει να κάμουνε το Μοναστήρι της Σκάφης ένα άλλο Μετόχι τ' Άν Ν-Ηγιά, όπου αφήνοντας δυο-τρεις καλογέρους, εγκατέλειψαν για να εγκατασταθούν στο Μοναστήρι των Φυρογιών. Ό-

ταν όμως κατά το 1834 το Μοναστήρι του Μογκού διελύθη, δεν υπήρχε πλέον τίποτε για να τους κρατά στη γεμάτη πέτρα περιοχή του Αμπουρδέκτη. Κατέφυγαν έτσι στη Βρύση. Το περιβάλλον ήταν καλοδιαλεγμένο, η γη γόνιμη, με πηγή νερού, με αγέρα γλυκύ, με ελιές, συκίες, καλοκαιρινά και άλλα πλεονεκτήματα που βοηθούσαν για να αξιοποιηθεί στα χέρια των μοναχών δίνοντας μια πηγή άνετης και ευχάριστης ζωής. Πράγματι ο χρόνος έδειξε πως η ιδέα ήτανε καλά μελετημένη και οι καρποί της εργασίας εκείνης δημιούργησαν την κατοπινή Βρύση, που αποτελεί παράδειγμα της αναγεννήσεως μιας περιοχής από τα συνήθως άκαρπα χέρια καλογήρων.

Η χρονική στιγμή συνέπεσε με την απόφαση του Ανθιμου να εγκατασταθεί στα Φυρόγια. Έτσι το Μοναστήρι δεν καταδικάστηκε στον αφανισμό όπως συνέβη με το Μοναστήρι της Σκάφης, που κατέρρευσε έπειτα από την εγκατάλειψή του από τους ίδιους καλογήρους. Πράγματι ο Ανθιμος διέθεσε ένα μεγάλο ποσό για να κτίσει ένα μεγάλο συγκρότημα κελλιών που του εξασφάλισε μίαν ευρύχωρη και καλοβαλμένη κατοικία μέσα στην οποία τελείωσε τη ζωή του γεμάτη γαλήνη, όπως το επεδύμωσε. Είναι τα κελλιά που συντηρούσε ο Παπα-Σταμάτης κατά τη διάρκεια της ζωής του.

25. Τη γιορτή αυτή ανέφερα για πρώτη φορά, στις υποσημειώσεις που ακολουθούν ένα, από μια σειρά σιφνείκων παραμυθιών, από τη σχετική συλλογή μου που δημοσίευσα στο «Κυκλαδικό Φως» τον Οκτώβριο του 1956 (σελ. 2).

26. Τη λέξη «Αρχαύλης» και όλες όσες παραθέτω σε εισαγωγικά χρησιμοποίησε η ανωτέρω αναφερομένη μου παρέδωσε τα σχετικά με τον «Πάστο» κερά Μαρία Καλάραινα - Καργιώταινα.

Η λέξη ακούγεται σήμερα σπανιότατα στη Σίφνο μη παραδοθείσα δια του γραπτού λόγου. Αναμφισβήτητα όμως είναι παλαιότατη. Ο Γιάννης Γρυπάρης ο Σιφνιός ποιητής τη χρησιμοποιεί στους «Σκαρβαίους και Τερακόττες» με την έννοια του αρχιποιμένου, «του κυρίου της αυλής». Αρχών - αυλή. Αυλή δε εκτός από την γνωστή κοινή σημασία και ο χώρος παραμονής κτηνών και μικροτέρων ζώων. Η έννοια δηλαδή της μάντρας η οποία εκφράζεται με τη λέξη «αυλή» και «αύλιον» Οδύσσεια Μ. 265 όπου λόγος περί βοών αυλιζομένων. Το δε Ξ 412 περί αυλιζομένων κοίρων. Από την έννοια αυτή βεβαίως και το σύνθετο «αυλοστατείν» και το εμπρόθετο «εναυλοστατείν» που σημαίνει προφανώς το «μανδρίζειν» σταυλίζειν το ποιμνιον εις επιγραφήν ιτάνου του 3ου π.Χ. αι.

Η σημασία και μεσ. Π.Β. φράση του Ακαθιστου Ύμνου, «χαίρε αυλή λογικών προβάτων». Ομοίως και «αυλίζω»: το μέσον αυλίζω, εκ του αρχικού αυλιζομαι... Ενεργ. Εισάγω τα κτήνη σε περιορισμένο τόπο, μανδρίζω, Αινος Θράκης».

Και σήμερα στα χωριά της μεγάλης στεριάς, αλλά και των νησιών κάποτε, η αυλή του σπιτιού χρησιμοποιείται και ως μάντρα, κυρίως κατά τη νύκτα. Το Λεξ. Ακαδ. θησαυρίζει «αυλή ... β) χώρος παρά το αλώνιον όπου δένονται κατά τη νύκτα τα αλωνιζόμενα ζώα, (Θράκη, Κρήτη). γ) Περιφρακτος τόπος όπου σταυλίζονται τα πρόβατα. (Καλημέρα Απουλίας, Χιος).

Ως προς την λ. Αρχαύλης στο αρχείο του «Ιστορικού Λεξικού» βρίσκονται δύο δελτία. Στο πρώτο συλλογές εκ Σύρου (Χ.Δ.) η λέξη ερμηνεύεται «ο αρχιποιμήν, επειδή οι ποιμένες παίζουν αυλόν». Στο δεύτερο, συλλογές εκ Σίφνου, η λ. ερμηνεύεται ως ο κύριος του ποιμνίου.

Εκτός από τα παραπάνω το «Αρχαύλης» δεν διασώθηκε ως επαγγελματικό ή άλλως πώς. Διασώθηκε όμως ως οικογενειακόν επώνυμο στην Κρήτη καθώς και στα χωριά

Άγιος Κωνσταντίνος, Φαρσάρου Λασιθίου, Μονοφατσίου και αλλού. Έτσι από αιώνες αναφέρεται και σε Συμβόλαια της Ενετοκρατίας που βρίσκονται στη Μονή Αρετίου Κρήτης. (Βλέπε Εφημερίδα Φιλομαθών, τόμ. Ε', αριθμ. 242. Ξανθουδίδου «Οικογενειακά επώνυμα εκ Κρήτης» εις Λαογραφία Τ.Ζ., σελίδα 370. Α.Γ. Σαλιάρη εις «Χιακή Επιθεώρησις», τεύχος 25, Φεβρουάριος 1971, σελ. 68).

27. Φερτάρω (ρήμα). Συνεισφέρω χρήματα υπέρ κάποιου (π.χ. η φέρτα του παπά, «φερτάρουμε τον παπά» του χωριού, κατά τη λειτουργία της Αναστάσεως, εις ανταπόδοσι, γιατί μνημονεύει κατά τη διάρκεια του έτους «ζώντας και τεθνεώτας» στις λειτουργίες του ενοριακού ναού. «Φέρτα της νύφης», «να φερτάρεις τη νύφη». Κατά τη στιγμή που της εύχεσαι στη νυφική κάμαρα (κρεββατοκάμαρα) η νύφη προσφέρει γλυκό του κουταλιού και νερό εις ανταπόδοσι ποσού χρημάτων που της δίνεις (αυτό εκτός από το δώρο που έκανες για το γάμο). «Η φέρτα του βοσκού» η ανωτέρω φέρτα κατά τη γιορτή του «Πάστου».

X

Χάλαρα (στα). Παραθαλάσσια θέση κοντά στην τοποθεσία Φονιάς και Αγράμπελα. Εκεί πηγή νερού ένα μέτρο πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Το πιν. προφανώς από τη χαλαρή επιφάνεια του εδάφους, που αποτελείται από τα υλικά των συνεχών κατολισθήσεων που πραγματοποιούνται από τη μεγάλη κλίση της περιοχής. Το υπέδαφος αποτελούμενο από αποσασθρωμένο μαρμαρυγιανό οχιστόλιθο και κώματα, πιέζεται από το βάρος του υπερκειμένου όγκου του μαρμάρου που αποτελεί τον λόφο του Αγ. Σιλίβεστρου. Το πιν. και στην Άνδρο (βλέπε «Ανδριακόν Ημερολόγιον 1956», σελ. 16-17, όπου παρατίθεται προικοσύμφωνο του 1773). Η λέξη Χάλαρα έχει στην Άνδρο τη σημασία σπηλαιώδους ανοίγματος (κοιλώματος) πάνω στις ακτές που βρέχονται από τη θάλασσα, όπου διατηρούνται καβούρια.

Χαλικουριά (η) και **Χαλικούρα** (η). Τόπος όπου πλήθος χαλικιών, όπως στις κατωφέρειες και στις απότομες πλαγιές των βουνών. Στο δρόμο των Καμαρών αλλά και αλλού φυσική συγκέντρωση μεγάλων ποσοτήτων χαλικιών. Ως πιν. συναντάται σε πολλά σημεία του νησιού. Σαν «Χαλικουριά» ή «Χαλικούρα» χαρακτηρίζονται και οι σωροί χαλικιών που δημιουργούνται με τα χρόνια στις άκρες των διαφόρων χωραφιών από τον καθαρισμό των κτημάτων κατά την καλλιέργεια. Οι χαλικουριές αυτές ή χαλικούρες, χρησιμοποιούνται και ως ορόσημα μεταξύ κτημάτων (στην αρχαία γλώσσα αποδίδεται με τη λέξη έρμαξ).

Ανάλογο πιν. στη Σίφνο και οι «Πλακανιές» για το οχιστολιθικό του εδάφους των από το οποίο βγάζουν τις «ψαχνόπετρες» (πλάνες) που επιστρώνουν τα δάπεδα των σπιτιών.

Από την ίδια αιτία προήλθε και το τοπωνύμιο Πασπαριό (το). Υπήρξε πιν.

της Σίφνου. Άγνωστο σήμερα πού βρισκόταν. Την ύπαρξή του μας γνωρίζει ο Χιώτης ιστορικός Γ. Ζολώτας (βλ. και Α. Σαλιάρη).

Το τπν. Πασπαριό ετυμολογείται από το «πάσπαρος» (ο), είδος πέτρας στην Κρήτη. Το τπν. απαντάται στη Χίο, Κρήτη και Σίφνο. Παρά την προσπάθειά μου κανένας κάτοικος της Σίφνου δεν επιβεβαίωσε την ύπαρξη τέτοιου τοπωνυμίου.

Χαντάκι (το). Συνοικισμός στο κ. Κάστρο, κοντά στην κοινοτική στέρνα στην οποία διοχετεύονται τα νερά της βροχής και χρησιμοποιούνται από τους χωρικούς. Η συγκέντρωση των νερών της βροχής γίνεται με τη βοήθεια οχετού, «το χαντάκι» όπως λέγεται, και που έδωσε το όνομά του στο μικροσυνοικισμό που δημιουργείται από τα γύρω σπίτια. Η αξία του έργου αυτού της υδρεύσεως πρέπει να κριθεί σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής που το δημιούργησε, της ανάγκης και της χρησιμότητός του κατά τον Μέσον Αιώνα και μάλιστα σε ώρες που το Κάστρο εφορμαζόταν, λαμβανομένου υπ' όψη ότι καμιά πηγή νερού δεν υπάρχει μέσα στα τείχη. Εκεί αριστερά εντοιχισμένες δύο αρχαίες στήλες χωρίς ραβδώσεις, καθώς και κομμάτια άλλων κίωνων που βρίσκονται στην αντίθετη άκρη του δρόμου. Απέναντι είναι η λεγόμενη «Σκάλα» ή τα «Σκαλάκια», όπως λέγονται, που οδηγούν στο Μέσα Κάστρο. Από τη «Σκάλα» αυτή πήρε το όνομα «Σκαλάκια» και ο μικρός συνοικισμός που δημιουργείται από τα λίγα σπίτια εκεί γύρω.

Χαρκιδιό (στο). Θέση πριν από τη σημερινή Πλατεία Μακράκη (Καταβατή). Το τοπωνύμιο, ξεχασμένο πια σήμερα, οφείλετο στο εκεί κείμενο ποτέ «Χαρκιδιό» (Χαλκείο), που στο τοπικό ιδίωμα αποδίδεται και με την λέξη: «Γύφτικο» (το σιδηρουργείο).

Χειμωνικές (στις). Θέση σε ύψωμα, στα Β.Δ. του νησιού.

Χερώνησος (η). Το προς βορράν ακρότατο σημείο του νησιού. Στα Β.Δ. σχηματίζεται το «ακρωτήρι της Χερωνήσου» ή «ακρωτήρι του Αγίου Γεωργίου» (εκ του εκεί ποτέ μοναστηρίου που είναι σήμερα ερειπωμένο. Απ' αυτό μόνο η εκκλησία του τιμωμένου Αγίου Γεωργίου διατηρείται καλά. Πριν από το ακρωτήρι η «Ξέρα της Χερωνήσου» (βλέπε τπν.).

Νοτιότερα επί της δυτικής πλευράς του νησιού σχηματίζεται ο «όρμος του Αγίου Γεωργίου» του οποίου ο ντ. λιμενοβραχίονας αποτελείται από τον «Κάβο του Βροντά». Κάτω απ' αυτόν και σε εδαφική προεξοχή που προχωρεί προς το πέλαγος έχει ιδρυθεί ο ναύσκος του Αγίου Φιλίππου, γνωστότερος ως «Άν Νικόλας». (Ο άλλοτε κτήτορας του ναού αυτού έκανε τη σκέψη ότι ήταν ασυνήθιστο να τιμάται φιλειρηνικός άγιος, όπως ο άγιος Φίλιππος, σε εκκλησία που βρίσκεται στην άκρη τρικυμώδους ακρωτηρίου και εγκατέστησε εκεί και εικόνα του Αγίου Νικολάου, βέβαιος ότι εκεί είχε τη θέση του ο θαλασσινός άγιος. Και ο τελευταίος αυτός ευρισκόμενος στο φυσικό του περιβάλλον επέ-

βαλε, έστω και φιλοξενούμενος, το όνομά του στον ναύσκο του Αγίου Φιλίππου).

Και οι δύο αυτές εδαφικές προεξοχές αποτελούν «ποδαρικά» του ίδιου λόφου. Έτσι ακούγεται συχνά να αναφέρεται ως «ακρωτήρι του Αγίου Φιλίππου». Προ του ναύσκου η μικρή νησίδα η γνωστή στους κατοίκους ως «Ξέρα τ' Άν Φιλίππου» (βλ. τπν.).

Αναφέρω τις λεπτομέρειες με κάποια σχολαστικότητα διότι συνήθως γίνεται σύγχυση μεταξύ της «Ξέρας της Χερωνήσου» (ύφαλος) και της «Ξέρας του Αγίου Φιλίππου» (νησίδα) που βρίσκεται νοτιότερα. Εκεί και αρχαίος πύργος (φрукτωρία) χρησιμοποιούμενος τώρα ως μάντρα αιγοπροβάτων.

Στη θέση Χερώνησος, υπήρξε άλλοτε ο πιο απομονωμένος συνοικισμός της Σίφνου λόγω της αποστάσεως που τον χώριζε από την κατοικήσιμη περιοχή όπου τα επτά χωριά του νησιού που, πλην του Καστρου, συγκεντρώνονται σε μικρό κεντρικό οροπέδιο. Η απομόνωση αυτή του συνοικισμού της Χερωνήσου θα ήταν ευλογία για τον μελετητή του λαογραφικού της Σίφνου διότι εκεί διαστηρήθηκε καθαρό και ζωντανό το γλωσσικό ιδίωμα του τόπου όπως και κάθε άλλη εκδήλωση στο λόγο, το έθιμο, την παράδοση, τη δεισιδαιμονία - πρόληψη κ.λπ. Από μια μεγάλη όμως κακοτυχία ο θησαυρός εκείνος έμεινε ανεκμετάλλευτος, κατά τη διάλευση του χρόνου, λόγω του ότι οι πνευματικοί άνθρωποι των γενεών που προηγήθηκαν και κατά την εποχή των οποίων ο ανωτέρω συνοικισμός, με τον διατηρούμενο πλούτο του λαογραφικού στοιχείου, βρισκόταν σε ακμή, δεν ενδιαφέρθηκαν να συγκεντρώσουν τον πακτωλό εκείνο.

Έτσι, ανάξια λόγου δείγματα φθάνουν σε μας μαζί με τον χαρακτηρισμό «Χεροτσιανός είσαι και μιλάς έτσι βαριά τα σιφνέκα;» Τον χαρακτηρισμό χρησιμοποιούν οι κάτοικοι των άλλων χωριών για να μειώσουν εκείνους που χρησιμοποιούν καθαρές εκφράσεις του τοπικού ιδιώματος, που διασώθηκαν, μεταξύ των απογόνων των κατοίκων του συνοικισμού εκείνου. Συχνά ακούγεται και η έκφραση «Αυτά που μου λες είναι Χεροτσιανέκα και δεν τα καταλαβαίνω».

Η λαϊκή μούσα αποθανάτισε τη στράτα της Χερωνήσου στο λαϊκό «τραγούδι του δρόμου», τραγούδι χαρακτηριστικό της Απάνω Μεριάς (Κοινότητα Αρτεμώνα). Παραθέτω όσους στίχους του τραγουδιού αυτού συγκέντρωσα κατά τα 45 χρόνια της μελέτης μου στη Λαογραφία της Σίφνου. Είναι νομίζω οι περισσότεροι του τραγουδιού αυτού:

«Στράτα μου της Χερώνησος,
χώμα κοσκινισμένο
εσύ κρατείς τον Αγγελέ
κι εγώ τον περιμένο.»

Καλ' ίντα γίνηκε κι αργεί
τ' αστρί που βγαίνει την αυγή;

Όλοι θωρούν τη θάλασσα
αν έρχονται καράβια
κι εγώ θωρώ την έγκαιριά
αν έρχονται μουλάρια.

Καλ' Αγγελέ πού ήσουνε
πού διάβολο καθούσουνε;

Στη στράτα του Καλαμπιλά
θα πά(ω) να στήσω τέντα
για να περνά η αγάπη μου
να πιάνουμε κουθέντα.

Καλ' Αγγελέ καλ' Αγγελέ
βάλε φωτιά στον αργιλέ.

Ο Αγγελές ημπρόβαλε
στου «Τρουλλακιού» την πόρτα
κι σπώκωνε τη ράχη του
ένα τσουβάλι χόρτα.

Αγγελέτο και πασούνα
κάτσε φάε καλασούνα.

Ο Αγγελές ημπρόβαλε
από την «Παραθύρα»
κι σπώκωνε τη ράχη του
ένα τσουβάλι φύλλα.

Καλ' Αγγελέ, καλ' Αγγελέ
πασούνα και γερουσαλέ.

Άνα περάσω του «Καβιά»
και πιάσω του «Γιαβρούχα»
φεύγει μου κάθε μου καμμός
κάθε μεράκι πούχα.

Πίσω στ' Αβάντζου «το λουρι»
θερίζει το Κερά Φλουρι.

Άμε στον άη Συμεώ
και κάμε πως τον άφτεις
κι εγώ θε νάμαι «στα κλαδιά»
κι έβγας να μου φωνάξης.

Αγγελέτο και γιουρούσι
πέντε κοίροι του κλουθούσι
κι αο πίσ' από τις κοίροι
ηκλουθούσε το Ρηνιό
ηκλουθούσαν κι άλλοι δυο.

Πάρε δυο κοντολάμπαδα
κι ένα ροάκι λάδι
κι έλα το Σάββατοβραδύ
να μ' εύρεις στο «Σελάδι».

Κι έλα το Σάββατοβραδύ
να φας κι εσύ αξιγκερή.

Όλο απ' τον παραστημό
με βάλλουν και θερίζω
για να με ξένει ο άνεμος
κι ο νήγιος να μαυρίζω.

Ποιος θα πλύνει τα πανιά
το Ρηνάκι πούναι νιά.»
κ.λπ., κ.λπ.

Χλακοπό (στο). Παρά τη θέση Κοντού (στου). Παλιότερα Χοχλακοπό (βλέπε εις «Κερά Βρυσιαγή», σελ. 62, όπου αναφέρεται έτσι σε έγγραφο της 2 Απριλίου 1673). Η ακτή καλύπτεται από Χοχλάκους (δηλαδή μεγάλα βότσαλα), που μετακινούμενα από την παλινδρόμηση των κυμάτων στην ακτή παράγουν τον ήχο που αποδίδεται με το τοπωνύμιο Χλακοπό (χοχλακοπό).

Βλέπε και τοπωνύμιο Χοχλάκοι. Και η Φυλακοπή της Μήλου ετυμολογείται ως παραφθορά του Χλακοπή (Ζαφ. Γιαβαλά περιοδικό «Αθηνάς»).

Πρόβλεπε ομόηχες λέξεις και τοπωνύμια ονοματοποιημένα από ανάλογους ήχους:

Χοχλιοί (οι) στην Κρήτη τα σαλιγκάρια, από το σχετικό θόρυβο που παράγεται από την προοριβή των οστράκων τους κατά το βράσιμό τους. Κατ' άλλη εκδοχή από τον Κοχλία (ο). Χοχλακούρα (η) Τοπωνύμιο αναλόγου προελεύσεως με του Χλακοπού. Αυτό υπήρξε και το παλαιότερο τοπωνύμιο της σήμερα γνωστής ως «Κόχη» στο χωριό Αρτεμώνας, από την εκεί ποτέ χοχλακούρα

(ή χαλικουριά). Και η «Παναγία η Κόχη» ήταν γνωστή παλαιότερα ως Παναγία της Χοκλακούρας.

Χοκλίδια (τα) μικρά βότσαλα και τα κελύφη μικρών οστρακοδέρμων, που παραμένουν στην ακτή από την παλινδρόμηση του κύματος.

Χοκλάκοι (οτούς). Βλέπε την.

Χοκλακιστό (το) και Χοκλακά ή χοκλακίζω (ρ), επί βράζοντος νερού, βράζον (το) και βραστό (το) νερό.

Χλωρού (οτού). Θέση στα Β. του νησιού στο δρόμο προς Άγιο Συμεών.

Χοντροπού (οτού). Κάβος στα Ν.Δ. του νησιού. Το τοπωνύμιο απαθανάτισε η τοπική μούσα στο διηγηματικό τραγούδι «ο Φασόλης»:

«Ανάμεσα Φλαμπούρου
και Κάβο Χοντροπού
ηβράχηκ' ο Φασόλης
μα δεν ηξέρω πού.» κ.λπ.

Χόρτο (το) Παραθαλάσσιο παρά τη Χερσόνησο.

Χορτοπή (στη). Ίσως παραφθορά του Χορτοκοπή (η). Θέση παρά τους «Άγιους Αναργύρους τους Φτωχιανούς». Στα δυτικά του Αγίου Ανδρέα.

Χοκλάκοι (οι). Κόλπωση στα Ν.Δ. Η λέξη από το αρχαίο Κόχλαξ -κος. Τα βότσαλα, τα κογκύλια και επέκταση, που βγάζει η θάλασσα στην ακτή ονομάζονται στη Σίφνο χοκλάκοι (χοκλακάκια - τα μικρότερα).

Η ακτή καλύπτεται πράγματι από μεγάλα βότσαλα (χοκλάκοι) κατά το τοπικό ιδίωμα, που καθώς μετακινούνται από την ορμή της ανοικτής θάλασσας, αναδίνουν ένα θόρυβο καλά αποδιδόμενο από τη λέξη που καθιερώθηκε σαν τοπωνύμιο. Η ίδια λέξη αποδίδει και το θόρυβο του νερού που βράζει. Έτσι ο βρασμός αποδίδεται στο τοπικό γλωσσικό ιδίωμα με το τριτοπρόσωπο ρήμα «χοκλακά» (κοκλάει) και επώνυμο κοκλαστό ή κοκλακιστό (το ζεματιστό νερό). Ανάλογες λέξεις και σε άλλους ελληνικούς τόπους για την απόδοση της ίδιας έννοιας, όπως: Κοκλός και Χόκλος (διαφορετικός από τη λέξη κοκλός, εκ του κοκλίας - σαλιγκάρου (ο). Το σαλιγκάρι που σημαίνει τον κοκλασμό και συνεκδοχικά την ανάβρα του νερού της πηγής: Χοκλακίζει ή κοκλακιάζει, ή κοκλακά με την έννοια του κοκλάει (βράζει).

Στην Άνδρο απαντάται ως Χόκλακος - πέτρες άσπρες υαλώδεις γυαλιωτερές, χρησιμοποιούμενες στην υαλοουργία. (Στη Σίφνο γνωστοί ως Ατσαχοί (οι), ενικός: ο Άτσαχας.)

Στη Σύρο Χοκλακάς (ο) τόπος παραθαλάσσιος.

Χριστός (στον). Θέση στη Β.Α. ακτή της Σίφνου, όπου εξωκκλήσι του Χριστού.

Χριστός (ο). Σημείο του χωριού Κάστρο όπου εξωκκλήσι στο όνομα του Χριστού.

Χριστός της Καταβατής. Εκκλησία πάνω στο δρόμο της Καταβατής που τιμάται στο όνομα του Χριστού. Έχει ωραιότατο παμπάλαιο ξυλόγλυπτο τέμπλο λαϊκής τέχνης με αξιόλογες εικόνες πάνω σ' αυτό.

Σημειώνω την εικόνα του Χριστού την ονομαζόμενη «η Άμπελος». Είναι η πρώτη της επάνω σειράς στη δεξιά μεριά του τέμπλου. Εικονίζεται ο Χριστός πάνω στο θρόνο και ευλογεί. Από το κάτω μέρος της εικόνας φυτρώνει μια αμπελιά της οποίας ένας κλώνος λυγίζει από την αριστερή πλευρά και ένας δεύτερος από τη δεξιά σε τρόπο που πλαισιώνουν το Χριστό. Τα φύλλα των κλώνων λυγίζουν κατά διαστήματα για να περικλείσουν τον κάθε ένα από τους Αποστόλους. Έτσι γύρω από το Χριστό βρίσκονται οι δώδεκα Απόστολοι εικονιζόμενοι σε «μπούστο». Πάνω στην εικόνα η χρονολογία 1748.

Χριστός του Μάινα (ο). Τόπος στα Ν.Α. του νησιού. Στην άκρη της ψηλής από τη θάλασσα ακτής και πάνω στον παραθαλάσσιο δρόμο από το χωριό Κάστρο προς την Παναγία την Πουλιάτη βρίσκεται το εξωκκλήσι του Χριστού Σωτήρος, που το ονομάζουν γενικά «Χριστό του Μάινα» (βλέπε την. Μάινας).

Χριστός του Ξαμπέλου (στον). Σημείο του χωριού Ξάμπελο. Εκεί ο ναός του Χριστού. Είναι μια εκκλησία αξιοσημείωτη. Στο «προσκυντήριο» υπάρχει μια εικόνα της «Γέννησης», αξιόλογη εικόνα με εκφραστικές μορφές.

Στο τέμπλο υπάρχει μια εικόνα του Χριστού πάνω σε μουσαμά και σ' αυτή η πιο κάτω επιγραφή: «Ο Ιωάννης Κρήνος αφιερώνει εν ελαιόδενδρον εις βρουλην (Βρουλιάν) ομού με την γην του, μετά τον θάνατόν του να μένη εις τον εδώ Ναόν εις αιώνας και προς μνημόσυνόν του να θάπτεται δε όταν είναι δυνατόν εντός του Ναού... η οία(;) του εγραφην και θέλη να διατηρηθή η επιγραφή».

Στην εικόνα δεν υπάρχει υπογραφή του γράψαντος ή του ζωγράφου. Στο τέμπλο επίσης υπάρχει εικόνα της «Βαϊοφόρου» πάνω στην οποία γράφεται: «ΕΓράφη ήδε Υκών Βαϊοφόρος δια δαπάνης δ' αυΓερινού ιερέως υποΧΥρός μεν Ιωάννου μαρούλη αφΥβ: εν μηνί μαρτίω».

Άλλη εικόνα της Θεοτόκου: «Η Πάντων Χαρά».

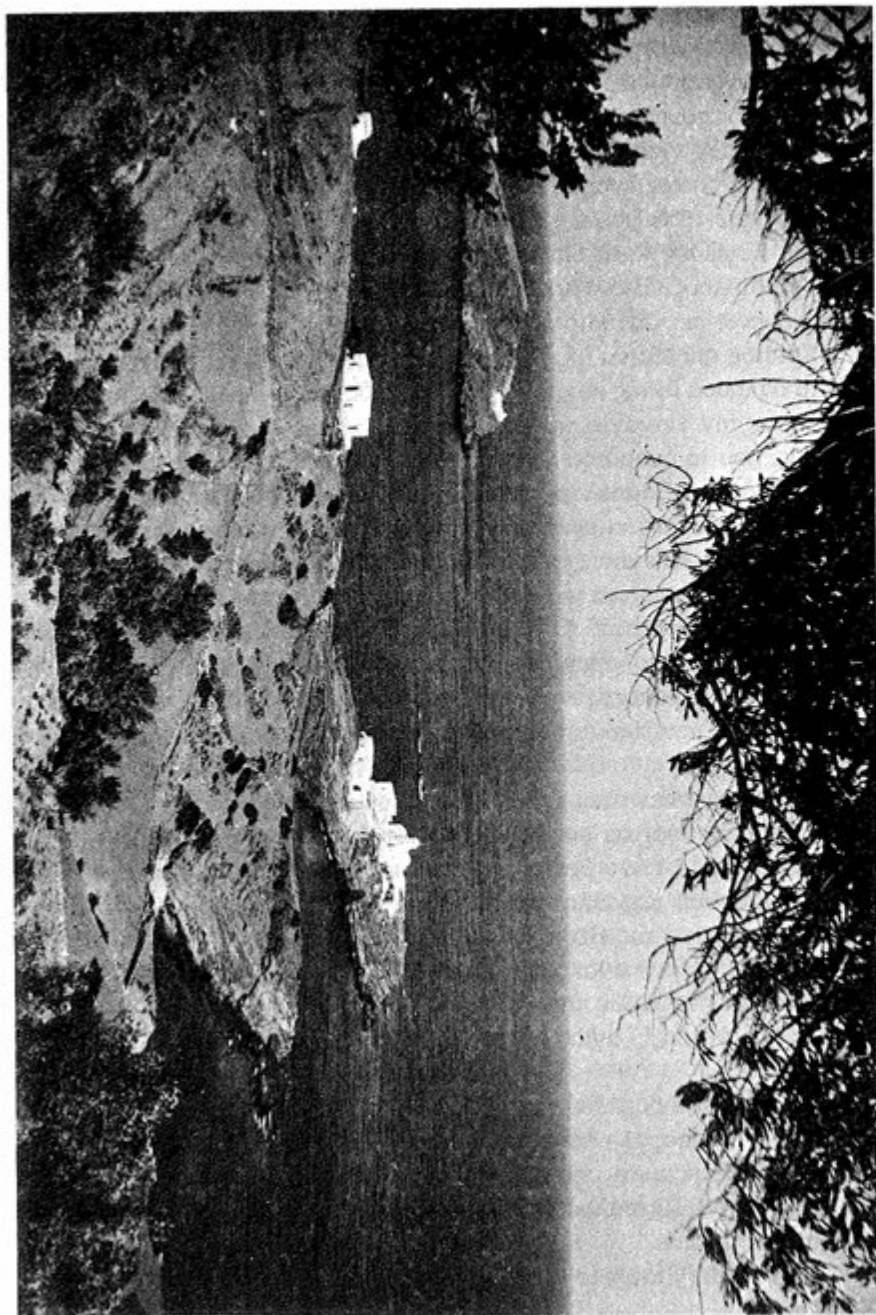
Πάνω σ' αυτήν είναι γραμμένο:

«Εγράφη ήδε εικόν της Θεοτόκου υπό χειρός με Ιωάννου μαρούλη δια δαπάνης δε Φέρδης(;) αγίας ων τας δεισεις προσδέχου παρθένε Ο(;) Υ Γ Γ Δε-κεμβρίου κ(;)».

Στη μέση του δαπέδου του ναού όπου η θέση του «ομφαλίου» αντί για το συνηθισμένο «Δικέφαλο αετό», υπάρχει κομμάτι από Βυζαντινό θωράκιο. Ένα δεύτερο όμοιο κομμάτι υπάρχει και στην αυλή έξω από το ναό.

Χριστός του Πιατιαλού (στον). Θέσις στο λιμάνι του Πιατιαλού όπου εξωκκλήσι του Χριστού.

Χριστός του Σταυριού (Απολλωνίας). Θέση στο Σταυρί όπου εκκλησία του Χριστού.

Χρυσοπηγή (στην). (Βλέπε και «Παναγία Χρυσοπηγή», βλέπε και «Κόμμα»). Παραθαλάσσια θέση πάνω στο μικρό ακρωτήριο που βρίσκεται πριν από το «Πόρτο Φάρος» στα Ν. του νησιού.

Η θέση αυτή ήταν παλιότερα γνωστή με το όνομα «Κόμμα» (στο) επειδή εκεί βρίσκεται το «κόψιμο» της άκρης του ακρωτηρίου. Ήταν ακόμα γνωστή και με το όνομα «Αποκοφτό» (στο) δηλαδή το «αποκομμένο κομμάτι γης». Αργότερα ονόμαζαν τη θέση «Γλώσσα» (στη), τη γλώσσα δηλαδή της γης που προχωρεί μέσα στη θάλασσα. Απόμεινε όμως τελικά το πnv. Χρυσοπηγή μια και εκεί βρίσκεται η παλαιότερη εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής. Στο ναό αυτό τιμάται και η Ανάληψη. Το παλαιότερο πnv. «Κόμμα» λησμονήθηκε και το απαντούμε μόνο σε παλιά έγγραφα. Και το άλλο πnv. «Αποκοφτό» έπαψε πια να ορίζει το μικρό κομμένο ακρωτήριο και τώρα αποδίδεται στη μικρή αμμώδη ακτή που βρίσκεται αριστερά του ναού. Πολλοί πίστευαν, όχι σωστά, ότι το πnv. «Αποκοφτό» είχε δημιουργηθεί από το ότι δίδεν, λόγω της διαμορφώσεως του τοπίου της αμμώδους ακτής, ο άνεμος κόβεται εκεί απότομα.

Το τοπωνύμιο «Χρυσοπηγή» απαντάται και σε προάσιο του Ηρακλείου, όπως και σε παλιά μονή στα Χανιά Κρήτης. Με το ίδιο όνομα υπάρχει χωριό στην Πάτρα, όπως και στα Απατούρια της Άνδρου. Εκεί και ναός ανατολικού και δυτικού, συγχρόνως, δόγματος στ' όνομα Παναγίας της Χρυσοπηγής. Στη Βυζαντινή περίοδο απαντάται και πλοίο με το όνομα «Χρυσοπηγής» (βλέπε «Ελλ. Βυζαντινός Στόλος» 1907 υπό Κων. Σαράφη Πιτζιπίου).

Χρυσότομος (στον). Θέση σε ύψωμα στα Ν.Α. του νησιού κοντά στο χωριό Κάτω Πετάλι. Εκεί τα ερείπια της παλιάς μονής του Χρυσότομου¹ από την οποία μόνο η εκκλησία διατηρείται ακόμα σε πολύ καλή κατάσταση.

Στο «ομφάλιο» της εκκλησίας (δικέφαλος αετός) γράφεται το έτος 1818. Με Β. Διάταγμα του 1936 η θέση έχει κριθεί σαν ιστορικό μνημείο. Γύρω από τη Μονή υπάρχει το νεκροταφείο του χωριού Κάτω Πετάλι. Ο Χρυσότομος είναι ο τόπος που το 1653 γεννήθηκε το πρώτο πνευματικό κέντρο του νησιού μας. Ήταν η Σχολή «Φυτειά». («Φοιτιά;» όπως την είπαν οι κάτοικοι της Σίφνου, επειδή εκεί φοιτούσε η νεότητα του τόπου). Ήταν τα χρόνια του τουρκικού σκοταδιού που τα γύρω νησιά κι η άλλη Ελλάδα πνιγότανε στην αγραμματοσύνη της σκλαβιάς.

Τον ίδιο χρόνο (1653) γίνηκε στη Μονή αυτή της Σίφνου η πρώτη ελληνική «Φιλική Εταιρία», όπως μας πληροφορεί ένα χάραγμα πάνω σε πέτρα στον τοίχο ενός ερειπωμένου κελλιού του Μοναστηριού που έχει την χρονολογία 1653. Η πρώτη Φιλική Εταιρία λοιπόν γεννήθηκε στη Σίφνο τόσα χρόνια νωρίτερα από τότε που ιδρύθηκε η γνωστή μας «Φιλική Εταιρία» που έκαμε την Ελληνική Επανάσταση του 1821.

Τη Σχολή της Φοιτίας και την ίδρυση της Σιφνέικης Φιλικής Εταιρίας χρω-

στούμε στον εξαιρετο Α' Αρχιεπίσκοπο Σίφνου, τον Αθανάσιο Α' από την Θήρα².

Η Σχολή της Φοιτιάς του Χρυσσοτόμου λειτούργησε μέχρι το 1670, γιατί το 1671 βρίσκουμε τον Χρυσσοτόμο σαν μοναστήρι Γυναικών.

Το τοπωνύμιο Φοιτιά δόθηκε αργότερα (1687) στη «Σχολή του Παναγίου Τάφου» που ιδρύθηκε στο Μετόχι του Αγίου Τάφου της Σίφνου, που βρισκότανε κάτω στο χωριό Κάστρο. Η δεύτερη αυτή Σχολή του Παναγίου Τάφου διατηρήθηκε μέχρι το 1832-1833, τότε που τα κτίσματά της γκρεμίστηκαν. Το προσωπικό με τους μαθητές και τη βιβλιοθήκη μεταφέρθηκαν πάλι στη Μονή του Χρυσσοτόμου. Αλλά και τα κτίσματα του μοναστηριού του Χρυσσοτόμου καταπέσανε το 1854 και η Σχολή διαλύθηκε. Μερικά από τα πολύ καλά εκείνα βιβλία της βιβλιοθήκης της Σχολής μεταφέρθηκαν στην αίθουσα του νεοκτισμένου τότε Σχολείου του Άι Αρτίμη και από κει το 1936 όταν γίνηκε το Σχολείο στις Αράδες, τα βιβλία μεταφέρθηκαν εκεί. Είδα τότε τα βιβλία εκείνα. Η κατάστασή τους ήταν η χειρότερη από ό,τι μπορεί να φανταστεί κανείς³.

Στην Εκκλησία του Χρυσσοτόμου υπάρχουν πολλές καλές εικόνες. Σημειώνω την Παναγία στο τέμπλο. Σ' αυτήν γράφεται: «Δέσις μοναχής(;) ΑΧΝΘ Ιουλιού ΚΒ».

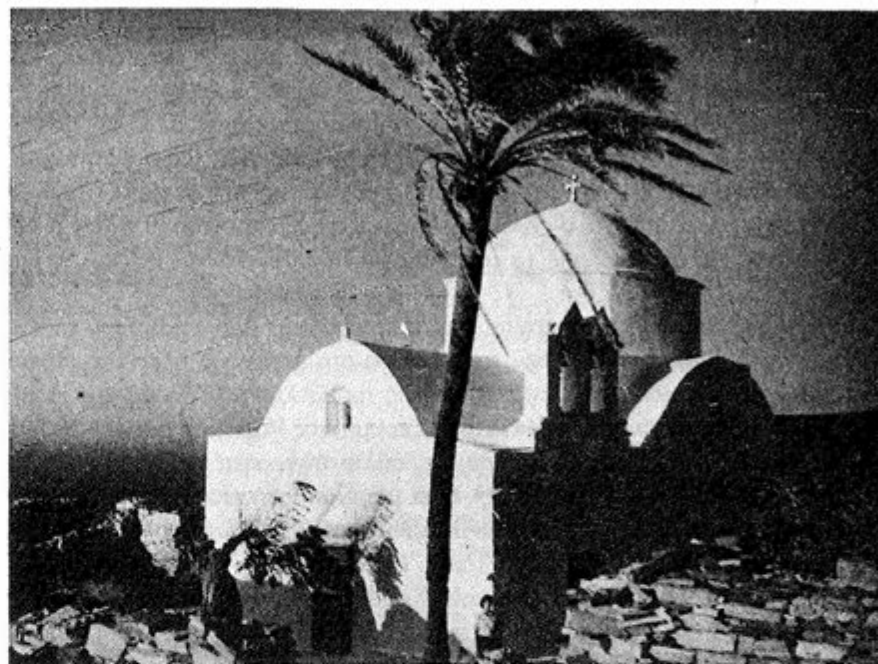
Εικόνα του Ταξιάρχη Μιχαήλ. Πάνω σ' αυτήν γράφεται: «1753».

Δεξιά της Ωραιάς Πύλης Β' εικόνα της κάτω σειράς:

«Πυροφόρος ανάβασις του ενδόξου προφήτου Ηλίου 1753».

Στην κάτω σειρά εικόνα της «Φυγής στην Αίγυπτο».

Πρόκειται για έργο λαϊκού ζωγράφου του 18ου αιώνα. Ο καλλιτέχνης δουλεύει με πολλή ελευθερία στο να τοποθετεί τις μορφές και τα αντικείμενα. Η εικόνα έχει επιμπικές τραπεζοειδές σχήμα ξεφεύγοντας από το συνηθισμένο ορθογώνιο πλησιάζοντας στο σχήμα των ζωγραφικών πινάκων. Η Θεοτόκος θηλάζει τον Ιησού. Ο λαιμός και το στήθος γυμνό, τα μαλλιά ελεύθερα πέφτουν γύρω από το λαιμό μέχρι το στήθος. Πρόκειται για λεπτομέρειες όχι συνηθισμένες στις εικόνες του ορθόδοξου δόγματος. Δεξιά ο Ιωσήφ παρακολουθεί τον θηλασμό κρατώντας στο στήθος πλατύγυρο ψάδινο καπέλλο. Πίσω από τις δύο μορφές Παναγίας και Ιωσήφ και προς τ' αριστερά σημειώνεται το κεφάλι του μικρού γαϊδουριού που έφερε την Παναγία. Κοίταξα πολύ να βρω και αλλού τη σύνθεση αυτή μα ούτε στις οδηγίες για την σύνθεση εικόνων του Διονυσίου από τα Φουρνά δεν μπόρεσα να βρω κάτι ανάλογο. Μόνο στην εκκλησία, που είναι κτισμένη εκεί όπου ήταν άλλοτε το οπάλαιο που γεννήθηκε ο Χριστός στη Βηθλεέμ υπάρχει εικόνα στην οποία ο Ιωσήφ θυμίζει πάρα πολύ τη μορφή που έχει ο Ιωσήφ του Χρυσσοτόμου. Πρόκειται και εκεί για τη «Φυγή στην Αίγυπτο». Και η τεχνική, τα ενδύματα, το ψάδινο καπέλλο, είναι πολύ συγγενικά με εκείνα της εικόνας του Χρυσσοτόμου. Στην εικόνα μας είναι γραμμένο:

Η εκκλησία του Χρυσσοτόμου κοντά στο Κάτω Πετάλι.

«Ιωσήφ παρέλαβε την Μητέρα και το παιδίον και έφτασε εις ΕΓΙΠΤΟΝ(!) και ΙΠΙΕΡΥ έως ΑΝΙΠΟΣΙ».

Πάνω από το δεξιό «αλογιό» (αναλόγιο που ψάλλει ο ψάλτης) υπάρχει εικόνα «Παναγίας της Γλυκοφιλούσης». Είναι εικόνα μισοκατετραμμένη από επισκευή που γίνηκε σ' αυτήν.

Άλλη εικόνα η πρώτη της κάτω σειράς από τα αριστερά της Ωραιάς Πύλης είναι εικόνα της «Κωνσταντίνου και Ελένης». Πρόκειται για εικόνα εντελώς κατετραμμένη, έπειτα από επισκευή που γίνηκε «Δαπάναις Φρασ. Σταφυλοπάτη».

Χώμα (στο). Όνομα που έχουν πολλές θέσεις πάνω στο νησί. Λέγοντας χώμα εννοούμε το κοκκινόχωμα που φτιάχνουν τα πήλινα είδη που παράγει ο τόπος. Το σιφνέικο κοκκινόχωμα φημίζεται ανάμεσα στα όμοια άλλων τόπων και τα πήλινα είδη που φτιάχνονται στο νησί προτιμούνται από τους πελάτες γιατί αποδίδεται σ' αυτά εξαιρετική ποιότητα και αντοχή στη θερμότητα και νοστιμιά των φαγητών που φτιάχνονται σ' αυτά. Η αιτία της καλής ποιότητας των σιφνέικων τοικαλιών είναι λέγουν, η περιεκτικότητα στο χώμα ενός είδους μολυβιού που μοιάζει με φυσικό ανθρακικό μολύβι (Carbonate de plomb). Το είδος αυτό του μολυβιού λειώνει πολύ εύκολα στη φωτιά των καμινιών μέσα

στα οποία ψήνονται τα πάλινα είδη και κάνει τον πηλό ασυναγώνιστο. Το μολύβι αυτό έχει μείνει από την τήξη των μεταλλευμάτων των μεταλλείων του νησιού την εποχή της αρχαιότητας και με τις δυνατές βροχές παρασύρεται από τα νερά για να συγκεντρωθεί στις όχθες των ρυακιών του νερού. Οι τοικαλάδες του νησιού έβάζαν πάντα στον πηλό που ετοιμάζαν μια ποσότητα από το μολύβι αυτό που μάζευαν ύστερα από κάθε βροχή στα ρυάκια.

Κοκκινόχωμα υπάρχει σ' όλα, σχεδόν, τα σημεία του τόπου αλλά η εκμετάλλευση γίνεται μόνο από τα μέρη εκείνα που βρίσκονται κοντά στη θάλασσα.

Κοντά στη θάλασσα βρίσκονται και τα εργαστήρια που φτιάχνουν τα τοικαλία (τοικαλαριά) για να έχουν την ευκολία στη μεταφορά μέσα στα καΐκια που παίρνουν τα είδη στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας. Τόπους που παίρνουν κόμα και που είναι τα τοικαλαριά, έχουμε στις Καμάρες, στον Πιαπαλό, στη Χερώνησο, στο Βαθύ και αλλού. Σε παλιά έγγραφα⁴ αναφέρεται θέση «Χώμα», εις τον «Φάρον του λιμένος». Εκεί μία ελληνική εκκλησία στην οποία είχε ιδρυθεί λατινική αγία τράπεζα (Αλτάριο) κ.λπ. Το τοπωνύμιο «Χώμα» γράφτηκε λανθασμένα από ακουστικό λάθος. Διάβασε λοιπόν «Κόμμα» όπως είναι το σωστό (και βλέπε τα τοπωνύμιά μου «Χρυσοπηγή» και «Παναγιά Χρυσοπηγή» όπου έχω πλήρη την ερμηνεία του σφάλματος έπειτα από διασταύρωση και μελέτη των διαφόρων στοιχείων που συγκέντρωσα).

Χώνη (η - στη). Τόπος μεσόγειος στα Β.Α. του νησιού σε κοίτη χειμάρρου που λέγεται «Ποταμός της Χώνης». Βρίσκεται κοντά στα αρχαία μεταλλεία και ίσως από τη λεπτομέρεια αυτή ή και επειδή το πηλ. έχει σχέση με το ρήμα χώνω που έχει την έννοια του καταχώνω - κρύβω⁵ κάνει την παράδοση να θεωρεί τον τόπο αυτό για θέση κρυμμένων θησαυρών. Με τη σημασία αυτή βρίσκουμε την έννοια και σε δημοτικά τραγούδια του 15ου - 16ου αιώνα (βλέπε Ποιτική Ανθολογία «Μετά την Άλωση», σελ. 159, Λίνου Πολίτη). Το τοπωνύμιο βρίσκουμε δοσμένο σε ρηματιές, δασωμένες και αδιάβατες, στα Βίλλια Μεγαρίδας, Άνδρο, ως Χώνες κ.λπ. Κατ' άλλους το πηλ. ετυμολογείται από το χόανη (η), χωνί (το). Στην Άνδρο, όπως πιο πάνω λέγω, το βρίσκουμε ως Χώνες και ο Δ. Πασχάλης το ετυμολογεί από το ότι «βρίσκεται σε θέση χωνοειδή, απομακρυσμένη και αθέατον».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Αλλ. Buchon στο έργο του «Vouage dans l' Eubee les Iles Ioniennes et des Cyclades en 1841» λέγει ότι «ο Χρυσόστομος και ο Θεολόγος του Μογκού υπήρχαν στη Σίφνο από το XII αιώνα».

2. Βλέπε Θεολόγου Αλιπράντη «Εικόνες του Καθολικού της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου Σίφνου» (Ανάτυπον από την Επετηρίδα της Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Θ', 1971).

Βλέπε ακόμη «Συμβολή στην Ιστορία της Σχολής του Παναγίου Τάφου στη Σίφνο» από τον Νικ. Καλαμάρη, Αθήνα 1960, σελ. 8.

3. Βλέπε τοπωνύμιο «Άη Τάφος». Εκεί λεπτομέρειες σχετικά.

4. Βλέπε την «Έκθεση του Λατίνου Επισκόπου Σύρου Αντωνίου Ιουστινιάνι, προς το Συνέδριο της Προπαγάνδας Πιστεως εν Ρώμη (δημοσιεύθηκε στην εφημ. Σίφνος τον Μάιο 1937 και επόμενα).

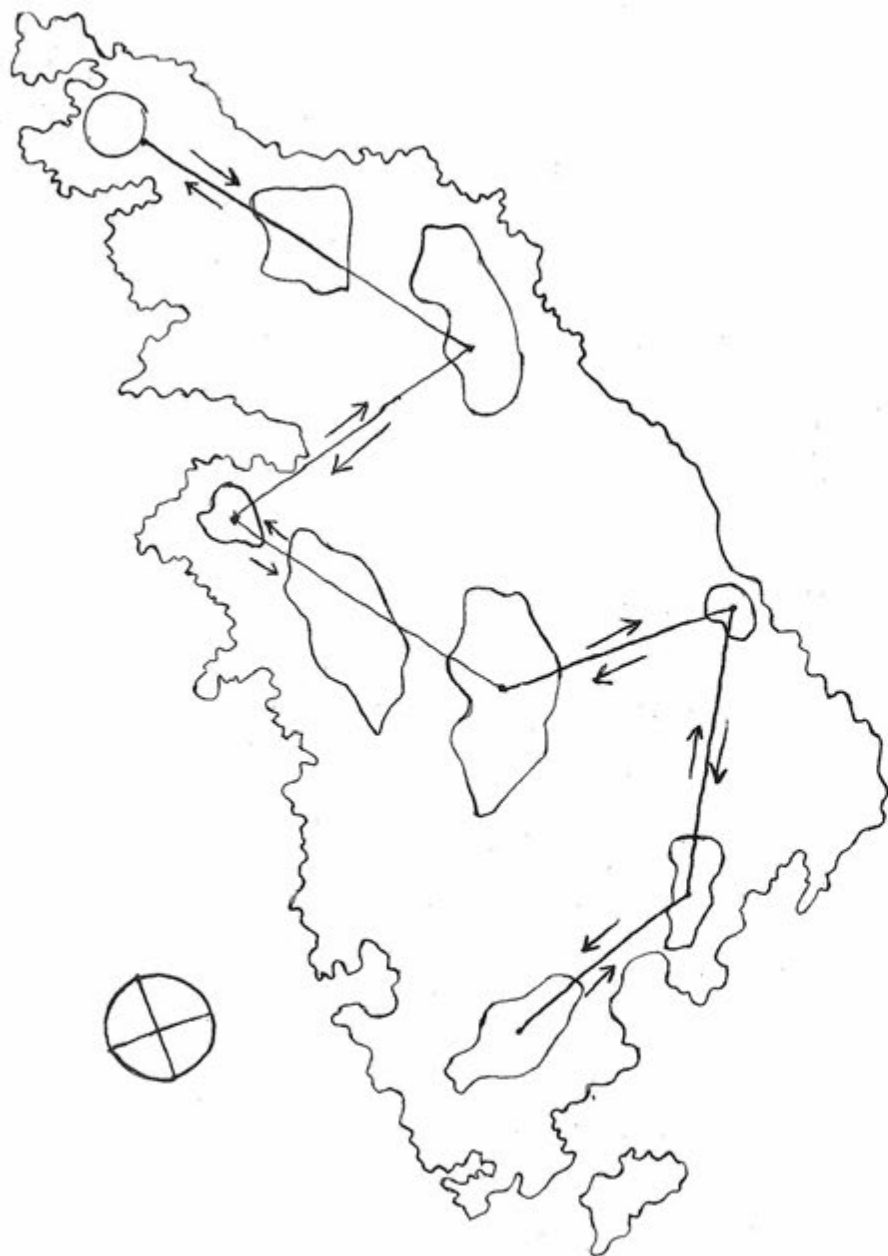
Βλέπε ακόμα «Η Λατινική προπαγάνδα και οι Κυκλάδες κατά τον ΙΗ' αιώνα», Αθήνα 1936, σελ. 18-27. Αρχιμανδρ. Εμμαν. Ι. Καρπαθίου. Έκδοση Αιδεσιμ. Ι. Ράμφου.

5. Στη Σίφνο λένε «χώσμα» ή «χωσματάκι» το αλλού λεγόμενο αίνιγμα. Αυτό δηλαδή που έχει «κεκρυμμένη» κι όχι φανερό ερμηνεία.

Ψ

- Ψαρά** (στα). Κολπίσκος στα Β. του λιμανιού των Καμαρών.
- Ψαρολούρος** (στον). Παραθαλάσσιο στα Δ. του νησιού, κοντά στο «Καράβι του Αλούρδου Στριμίγκη».
- Ψαρομπήτημα** (στο). Μικρός κάβος στα Β.Δ. της Σίφνου όπου και ύφαλος. Μπητίζω (ρήμα). Στο τοπικό ιδίωμα έχει τη σημασία του (απο)τελειώνω.
- Ψηλό Πετάλι** (στο). Τόπος πάνω σε ύψωμα στα Ν. του νησιού, κοντά στη θέση (Α)Ερινά (στα). Εκεί και αρχαία φρουρά (πύργος).

Χάρτης της Σίφνου όπου σημειώνονται οι θέσεις των πύργων (φρυκτωριών), που χρησίμευαν για τη μεταβίβαση ειδήσεων (με άναμμα φωτιάς ή καπνό) από ένα άκρο του νησιού στο άλλο. (Σχέδιο Μ. Φιλιπιάκη)

Σίφνος (η). Το όνομα του νησιού μας.

Αυτό είναι το τελευταίο λήμμα του πονήματός μου «Τοπωνύμια της Σίφνου», που άρχισαν να δημοσιεύονται από την 1η Αυγούστου του 1963 στα «Σιφναϊκά Νέα» και συνεχίστηκαν από το 1965 στη «Σιφναϊκή Φωνή».

Η Σίφνος βρίσκεται 52 μοίρες σε μήκος από τον Β. Παράλληλο 36, 40. Οι περιηγητές που πέρασαν απ' αυτήν και γράψανε, αναφέρουν ότι «έχει τόσο καλό κλίμα που, χωρίς γιατρούς, οι κάτοικοι της φτάνουν να ζουν μέχρι τα 100 χρόνια και πολλοί τα ξεπερνούν».

Λέγεται πως το νησί μας πήρε το όνομά του για τιμή του γιου του ήρωα της Αττικής Σούνιου, που λεγότανε Σίφνος (ο).

Για την τιμή του ίδιου του Σούνιου δώσανε το όνομα Σούνιο στο νοτιότερο ακρωτήριο της Αττικής.

Άλλοι, πάλι πιστεύουν ότι το Σίφνος έχει σχέση με το επίθετο σιφνός, που σημαίνει άδειος, δηλαδή κούφιος. Και ονομάτισαν το νησί μας Σίφνος επειδή ένα μεγάλο μέρος του, στην ανατολική μεριά, είναι δάδεν κουφωμένο από τις στοές των μεταλλείων.

Πιο σωστό πρέπει να είναι πως το νησί μας πήρε το όνομά του από τον Σίφνο τον γιο του Σούνιου, γιατί έτσι λεγότανε πολύ πριν από την εκμετάλλευση των μεταλλείων. Σ' αυτή την σκέψη ταιριάζει και το ότι πολλά νησιά και πόλεις έχουν πάρει από την αρχαιότητα το όνομά τους από ήρωες, ηγέμονες και θεούς, όπως η Φολέγανδρος από το γιο του Μίνωα τον Φολέγανδρο, η Μήλος από τον ήρωα Μήλο, η Νάξος από τον Νάξο, η Αθήνα από την Αθηνά κ.λπ.

Ο Fiorentino Cristoforo Buono di Monto (1405), γράφει ότι το όνομα Σίφνος αποδίδει τον ήχο του «σίφωνα» που σχηματίζεται πάνω στο νησί μας, από τα νερά, που κατεβαίνοντας από τα βουνά, περνούν μέσα από τα κοιλάματα των βράχων δημιουργώντας δυνατούς ήχους και φωνές που αντηχούνε σ' ολόκληρο το νησί μας.

(Βλέπε γι' αυτά το «Insula cam Rictura» (15ος Κώδικας) από τους 500 της Συλλογής του Ντόνα Ντάλλε Ροζέ. Βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Δημόσιου Μουσείου Καρέρ της Βενετίας).

Ο Σβίντα και ο Τολόμοε την ονομάζουν «Σίφνος» ή «Σίπνους».

Το όνομα του νησιού μας Σίφνος, μας δίνεται από τους Φράγκους στο

γραπτό λόγο παραποιημένο. Δεν νομίζω ότι γίνθηκε τόσο μεγάλη αλλοίωση στους φθόγγους του ονόματος Σίφνος όσο γίνθηκε στη γραφική απόδοση των φθόγγων που άκουγαν στην εκφώνηση του ονόματος Σίφνος. Αλλοίωση ακόμα γίνθηκε και από απρόσεκτη αντιγραφή του ονόματος από έγγραφο σε έγγραφο.¹

Ο Γάλλος περιηγητής Deshayes De Courmenin Louis στο έργο του "Voyage De Levant Fait Pour Le Comaandement Du Roy EN L' Annee 1621" αναφέρει τη Σίφνο σαν Chiphanto.

Άλλωστε οι δυνάστες του μέσου αιώνα αλλοίωσαν στη γλώσσα τους τα ονόματα όλων των Κυκλάδων όπως και τόσων τοπωνυμίων της Ελλάδας.

Βρίσκουμε έτσι στο έργο του Crist. Buono di Monto (1405-6) να αποδίδεται το όνομα της Σίφνου σαν «Σύφανος», Siphanos, Sifadi, Sifari, Siphanto (βλέπε Κυκλαδικά, τεύχος Α', «Αι Κυκλάδες κατά τον ΙΕ' αιώνα», Ι. Μελάς).

Σε έγγραφο του 1434 ο «αυθέντης Σίφνου Γιαννούλης Da Corugna» ονομάζει το νησί σαν Siphani.

Το 1486 ο Girolmo Antonio Grimani ορίζει τον εαυτό του σαν "Dominus Siphani" (βλέπε Hopf "Venetobygantinisch Analekten" πίνακας VIII μετά τη σελίδα 528).

Στους ναυτικούς χάρτες του 1700 η Σίφνος αναφέρεται σαν Sifanto. Το 1703 ο OI. Dapper γράφει ότι η Σίφνος γράφεται σαν Siphanto (Spon), Siphanno (Poscacci), Siphano (Sophian).

Την ίδια εποχή ο Gouffier την αναφέρει σαν Siphanto.

Από τους Ιταλούς αναγράφεται σαν Sifana (Ferrari), Sifari και Sifari (βλέπε Κυκλαδικά, τεύχος Ι, σελ. 14 και «Αι Κυκλάδες τον ΙΕ' αιώνα» από τον Ι. Μελά).

Και πάλι ο Hopf αλλά στους «Πίνακες των Δυναστών Αιμοργού Αστυπάλαιας και Σίφνου Grimani», γράφει τη Σίφνο σαν Siphani².

Αλλά εκτός από το όνομα Σίφνος, το νησί μας αναφέρεται και με το όνομα Μερόπη όπως και Άκις, ή Ακίς. Πιθανόν τα ονόματα αυτά να δόθηκαν στο νησί από τους Κάρες.

Γι' αυτά μιλά ο Πλίνιος.³

Ο γεωγράφος Estiennele θέλει το όνομα Μερόπη σαν Μεράπια.⁴

Ο λεξικογράφος Stephanos (ο Βυζάντιος) αναφέρει για όσα ο Πλίνιος γράφει.

Ο All. Buchon (1841) γράφει ότι «η Σίφνος είχε και πόλη με το όνομα Μερόπη». Πρέπει να πιστέψουμε όμως ότι διατύπωσε κακά ό,τι για το όνομα αυτό διάβασε αλλού.

Για το άλλο όνομα του νησιού το Άκις, θυμίζω ότι είχε τη σημασία της νοσηλείας. Σήμερα δηλαδή θα μπορούσαμε να το πούμε λοιμοκαθατήριο.

Η Σίφνος θεωρείτο Ιωνική και ηγεμόνας της ήταν ο Αλκίνορας.

Μα και με διάφορα επίθετα κοσμήθηκε η Σίφνος μέσα στο χρόνο.

Έτσι ο Ονίδιος (Metamorph 7,464 και επόμ.), αποκαλεί τη Σίφνο Planam, δηλαδή αλιπενή, επίπεδη. Αυτό το κοσμικό ο Ζυβενάλιος το διορθώνει μεταβάλλοντάς το σε Parvam, δηλαδή φτωχή.

Ο Μπορντόνι δίνει, αναπιολόγητα, στο νησί μας το όνομα Αστρονγκουλούμ.

Εκτός όμως από το όνομα του νησιού μας σαν Σίφνος μας παραδίδεται και πόλη του νησιού με το ίδιο όνομα, Σίφνος.

Αυτή την ίδια πόλη, την πρωτεύουσα, ο Ηρόδοτος μας την παραδίδει απλώς σαν Άστν (το).

Είναι, γενικά, παραδεκτό πως η πόλη Σίφνος ή Άστν είχε στην αρχαιότητα τη θέση που έχει σήμερα το Κάστρο. Για την ακρίβεια ο All. Buchon αναφέρει ότι η πόλη Σίφνος βρισκόταν στην πλαγιά του λόφου του Κάστρου και τη Σεράλια. Στη θέση δε όπου και το σημερινό Κάστρο, δηλαδή την κορφή του λόφου, υπήρχε η Ακρόπολη της πόλης εκείνης της λεγομένης Σίφνος.

Αλλά και δεύτερη πόλη μας παραδίδεται ότι υπήρχε στο νησί μας κι αυτή είχε το όνομα Απολλωνία. Ο Stephanos ο Βυζάντιος ο λεξικογράφος, στη λέξη «Απολλωνία» (βλέπε και «Μινώα») υποστηρίζει ότι η πόλη Απολλωνία της νήσου Σίφνου είχε τη θέση που έχει σήμερα το Κάστρο.

Ο All. Buchon που ανέφερα πιο πάνω, λέγει ότι η πόλη Απολλωνία ήταν κτισμένη επάνω στο λόφο του Αγίου Αντρέα όπου και η Ακρόπολη του Άν Αντρέα (βλέπε τα σχετικά τοπωνύμια στο πόνημά μου όπου πολλές λεπτομέρειες).

Ο Stephanos αναφέρει και μια τρίτη πόλη στο νησί μας με το όνομα Μινώα. Γράφει πως η πόλη εκείνη κτίστηκε από τον Κρητικό βασιλιά Μίνωα που, όπως λέγει ο Θουκυδίδης, γίνθηκε κύριος στις Κυκλάδες πολύ πριν από τους Τρωικούς.

Την πόλη εκείνη θα μπορούσαμε ίσως, να φανταστούμε κτισμένη εκεί που σήμερα είναι η θέση «Ελληνικά» της Σίφνου.⁵

Αναφέρεται ότι στη Μινώα υπήρχε και «κρήνη» που είχε το ίδιο με την πόλη όνομα, Μινώα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σαν τέτοιο παράδειγμα δ' αναφέρω τα δύο αντίγραφα που σώθηκαν από το καμένο έργο του Crist. Buono di Monto (1405). Το ένα απ' αυτά τα αντίγραφα το γνωστό σαν «Νησιωτικό» υπάρχει στη Βιβλιοθήκη της Κωνσταντινουπόλεως (το αναφέρουμε συνήθως σαν «αντίγραφο του Σεραίου»). Το δεύτερο αντίγραφο βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Παρισιού (αυτό χρησιμοποίησε ο De Sinner). Βέβαια είναι αντίγραφα του πρωτοτύπου. Και όμως στο αντίγραφο του Σεραίου, εκεί που γράφει για τη Σίφνο, μας παραδίδει μια πόλη με το όνομα «Πλαμόλη». Το αντίγραφο όμως του Παρισιού μας δίνει την πόλη αυτή με το σωστό της όνομα «Πατσία». Κι όμως και τα δύο αντίγραφα γίνθηκαν από το πρωτότυπο που απόδιδε την πόλη με το σωστό της όνομα Πλατυαλός. (Βλέπε γι' αυτά «Κυκλαδικά», τεύχος Α', «Αι Κυκλάδες κατά τον ΙΕ' αιώνα» γραμμένο από τον Ι. Μελά).

2. Όπως γράφω και πιο μπροστά, οι Φράγκοι αλλοίωσαν στη γλώσσα τους και τα ονόματα όλων, σχεδόν των νησιών γύρω μας.

Έτσι μας αναφέρουνε τη Σύρα με το όνομα La Syda ή Syda αλλά και σαν Syra. (Βλέπε Miller).

Βρίσκουμε τη Κύθνο (Θερμιά) σαν Fermene (Miller).

Την Κω σαν Stanco (Miller).

Την Ανάφη σαν Namfio (Miller) Ανάφιου, Anaphios (Κυκλαδικά, τόμος Α', «Αι Κυκλάδες κατά τον ΙΕ' αιώνα», από τον Ι. Μελά. Εκεί από το χειρόγραφο του Chr. Buono di Monto (1405-6). Η πρώτη τοπωνυμία αναφέρεται στο αντίγραφο του Σεραίου Κωνσταντινουπόλεως που χρησιμοποίησε ο Sinner. Τα λοιπά σημειώνει ο Ι. Μελάς σαν «παραφθορά του ονόματος εκάστης νήσου».

Την Κίμωλο σαν Argentiere.

Τη Σαντορίνη (Θήρα) σαν Therasia, Santellini, Sant Erini, Santorini, Santa Irene, Torossia, Tera (Κυκλαδικά).

Τη Σίκινο σαν Sicandros (Σύκανδρος), Sicinos, Sicino, Sikino.

Τη Φολέγανδρο σαν Policandros (Πολύκανδρος) (Κυκλαδικά), Πολύκαντρι, Πολύκαντρος (βλέπε "Isolario del Atlante Veneto" του P. Coronelli).

Την Αμοργό σαν Amorgos και Buport, (Βουπρώτη), (Κυκλαδικά, και Coronelli).

Την Αντίπαρο σαν Antiparos. Αυτή χωρίς παραποίηση (Κυκλαδικά).

Την Κέω σαν Cea, Cheo, Zea, Zia.

Την Τήνο σαν Tino, και Tine.

Την Άνδρο σαν Andros. Κι αυτή δεν παραποιήθηκε.

Τη Δήλο σαν Sdile ή Sdiles.

Τη Μύκονο σαν Μήκωνος, Michole και Mikone (Isolario).

Τη Σέριφο σαν Σερφίνο και Σερφάν (Isolario).

Τη Σίκινο σαν Σισσίνο (Isolario).

Την Αστυπάλαια σαν Σταμπάλια (Isolario).

Και τη Νάξο σαν Νάξο.

Αλλά και το Αιγαίο πέλαγος μας παραδίδεται σαν Arcipelago και αργότερα οι Λατίνοι το αποκαλούν με την ελληνική του ονομασία Egeopelagus. Κι ακόμα το Γιβλαρτάρ ονοματίζεται σαν Κάληη (η). Αλλά συνεχίζοντας δεν θα τελειώνα ποτέ. (Βλέπε «Κυκλαδικά», τεύχος Α', «Αι Κυκλάδες εις τας αρχάς του ΙΕ' αιώνα», Ι. Μελάς «Νησιωτικόν» του Crist. Buono di Monto).

3. Βλέπε Stephanos στη λέξη Ανώνυμ. Παρεκβ. εις Διον. στ. 525.

4. Βλέπε Tournefort.

5. Βλέπε και Henry Hauttecur 1895 στο "L' Ile de l' Archipel", όπου γράφει και για τη Σίφνο και παραθέτει και χάρτη του νησιού. Στο νοτιότατο σημείο σημειώνει Μίνοα. Εκεί γι' αυτόν πρέπει να υπήρξε η πόλη αυτή που παραδίδεται ότι υπήρξε στη Σίφνο. Βόρεια της πόλης εκείνης σημειώνει Tour Hellenique, Ελληνικό Πύργο δηλαδή, που πρέπει να εννοεί τον Άσπρο Πύργο και Νότια της πόλης σημειώνει Tour de s' Jean προφανώς τον Άη Γιάννη τα Πλακιά.

Στις παραπομπές που θα παραθέσω τελειώνοντας θα βρήτε και μια ακόμα άποψη: Το ότι δηλαδή η περιοχή της Βρύσης με την πηγή μπορούσε πολύ καλά να έχει τη θέση της ποτέ Μινώας.

Το όνομα Μινώα είχε προσκολληθεί σε πόλεις και νησιά και ακρωτήρια, στην Κρήτη μα και σ' ολόκληρο το Αιγαίο.

Μινώα βρίσκουμε στην Πάρο και στην Αμοργό. Στη Δήλο απαντούμε τις «Μινωίδες Νύμφες». Στην κυρία Ελλάδα βρίσκουμε το όνομα Μινώα στο μικρό νησί που βρίσκεται μπρος στο λιμάνι των Μεγάρων. Το ακρωτήριο της Λακωνίας έχει το ίδιο όνομα. Σαν τοπωνύμιο το απαντούμε στην Κέρκυρα. Επίσης στη Σικελία. Εκεί είχαμε τα τελευταία χρόνια μια σειρά ευρήματα που δείχνουν ένα ύστερο προϊόν του Μινωικού πολιτισμού.

Η Μινωική Ηράκλεια αποδεικνύει τη μόνιμη συνέχεια της παράδοσης. Όπως λέγεται ο Δαιδαλος ζήτησε να καταφύγει στις ακτές της Σικελίας, και ο ίδιος ο Μινώας που ακολούθησε με μια κακότυχη εκστρατεία, βρήκε τάφο και επιτάφιο βωμό, κοντά στη δυτικότερη Μινώα.

Σαν επίθετο το «Μινωικό» χρησιμοποιήθηκε από τους Έλληνες με μια έννοια εθνική ή δυναστική καθώς ακόμα και προσωπική. Αυτό φαίνεται από τη συνεχή χρήση του όρου Μινώα σε παραδομένες προϊστορικές εγκαταστάσεις της Κρήτης.

Οι παλιές εκείνες πόλεις των νησιών μας πιστεύεται ότι «καταστράφηκαν παντελώς», από Άραβες, που έκαμαν επιδρομές στα νησιά μας γύρω στα 700 μ.Χ. Εγκαταλείφθηκαν λοιπόν από τους κατοίκους που φύγαν για τον εσωτερικό χώρο των νησιών όπου ίδρυσαν τα νεότερα χωριά που διασώθηκαν μέχρι τον καιρό μας, (διάβαζε γι' αυτά τον Μπλιαράκη). Πολλοί όμως αμφισβητούν αυτή την αιτία για την εγκατάλειψη των τότε πόλεων και την ερήμωσή τους, πράγματα για τα οποία λένε ότι δεν ήταν αιτία ο άνθρωπος αλλά μεγάλοι σεισμοί που τις κατέστρεψαν. Για το σημείο όμως αυτό δε βρήκαμε πληροφορίες στις πηγές. (Βλέπε «Περί σεισμών στις Κυκλάδες»).

Γενικά για «η Σίφνο διάβαζε τις πιο κάτω παραπομπές που θα σε βοηθήσουν πολύ αν ενδιαφέρεσαι πολύ για το νησί μας.

Stephanos (Βυζάντιος) Λεξικογράφος.

Off. Dapper (1703).

«Ηροδ. 3,57». Σκύλλαξ 58, Διον. Καλλιφ. Αναγρ. Ελ. 138, Στραβ. 10,484. Πλίνιος 4,22. Στέφανος στις λέξεις «Απολλωνία και Μινώα».

Ο Πλίνιος (35, 41, 1) λέγει ότι: «εν Σίφνω ευρίσκειτο είδος τι λίθου ην κοιλαινοντες δια του τόρνου κατεσκεύαζον μαγειρικά ή επιτραπέζια αγγεία επιφέρει δε ότι η λίθος αύτη θερμανομένη εν τω ελαίω εμελαινέτο και απεσκληρύνετο, φύσει ούσα μαλακή». Αυτός μας παραδίδει τη Σίφνω και με τα ονόματα Μερόπη και Άκις ή Άκις.

Ο Στέφανος στη λέξ. Ανωθυμ. παρεκβ. εις Διον. Στ. 525 γράφει:

—Επί των διαβεβλημένων ελέγεται: «Αρραβών Σίφνιος» ως θεωρουμένων των Σίφνιων ασελγών, και το ρήμα «σιφνιάζειν».

«Σίφνιος αστράγαλος» (παροιμοιogr. εκδ. Lentsch Α' σελ. 452), «Σιφνιάζειν» ως κρητιζειν και λεσβιάζειν από της νήσου Σίφνου καλουμένης; έστι δε το άπτεοσαι της πυγής δακτύλω.

«Σουίδας»: Σιφνιάζειν επί των τας χείρας προσαγόντων τοις ισχύοις. «Στράβων, 10, 484).

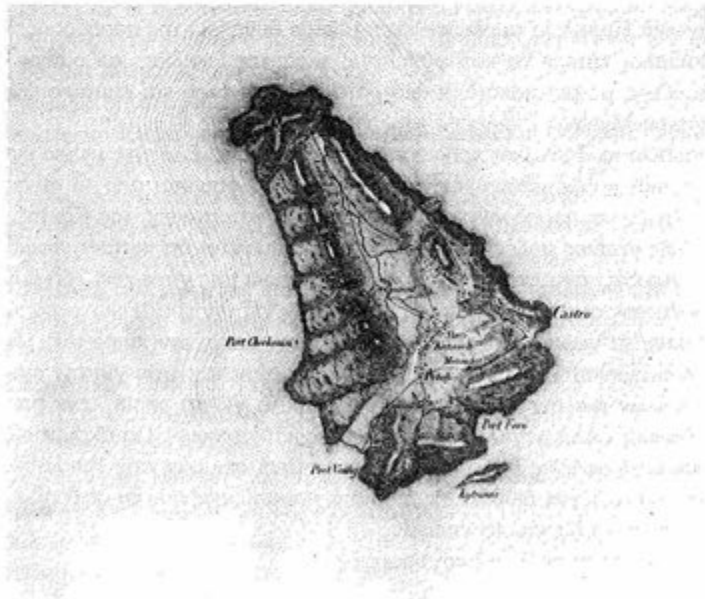
Ο Μελέτιος: «Ουκ οιδ' όπως και πόθεν αρυόμενος τας πληροφορίας αποδίδει τοις Σιφνίοις έτερα επιθέτα ουχι ευσχήμονα».

Αυτός ο Stephanos στη λέξη Σίφνος γράφει επίσης για το «Σίφνιον ποτήριον». Ο ίδιος μας παραδίδει για το όνομα του νησιού σαν Μερόπη και Άκις.

Από τους αρχαίους ο Μαλακός έγραψε «Σιφνίων όρους» Αθην. 6,267.

Ο Δημοσθένης (περί Συντάξεως 176) μιλά «περί Σίφνου και Κύθνου ως μικρών και ευτελών πολιτών» Στράβων, Χρηστομάθ. 11,42.

ΜΑΝΟΣ Θ. ΦΙΛΙΠΠΑΚΗΣ

Περιεχόμενα

Πρόλογος	σελ. 5
Α	» 11
Β	» 81
Γ	» 97
Δ	» 103
Ε	» 105
Ζ	» 109
Θ	» 111
Ι	» 123
Κ	» 125
Λ	» 157
Μ	» 163
Ν	» 175
Ξ	» 177
Ο	» 185
Π	» 187
Ρ	» 237
Σ	» 239
Τ	» 249
Φ	» 257
Χ	» 281
Ψ	» 295
Σίφνος	» 297

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΑΝΟΥ ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ «ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ»
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΣΙΦΝΙΩΝ «ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ»
ΣΤΙΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΩΝ/ΝΟΥ ΓΚΟΥΜΑ, 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ 25 -
ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ, ΤΗΛ. 5721023.

Μάνος Φιλιππάκης (1912-1985)

Ο ΜΑΝΟΣ ΦΙΛΙΠΠΑΚΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1912 από Σιφνιούς γονείς, τον Θωδωρή Φιλιππάκη και την Σοφία Μανού. Μεγάλωσε και έζησε με μια παθολογική αγάπη για το «νησί του», τη Σίφνο, στην οποία αφιερώθηκε πνευματικά, καλλιτεχνικά και ψυχικά.

Η Σίφνος γι' αυτόν δεν ήταν τόπος διακοπών, αλλά μελέτης. Οπουδήποτε κι αν βρισκόταν, κατέγραφε όπου έβρισκε, καθετί που αφορούσε τα ήθη, τα έθιμα, την ιστορία και τη διάλεκτο του νησιού.

Μελέτησε έτσι με πάθος και παρουσίασε κατά καιρούς στις εφημερίδες και περιοδικά της Σίφνου και των Κυκλάδων τη λαογραφία (κύριως), αλλά και την ιστορία του νησιού. Οι σημαντικότερες εργασίες του είναι οι ακόλουθες:

Λαϊκή Μετεωρολογία, Το γλωσσάρι της Σίφνου (αδημοσίευτο), Η ανδρική φορεσιά στην παλιά Σίφνο, Η γυναικεία Σιφναϊκή φορεσιά, Σιφνέικες προλήψεις, Σιφνέικες παροιμίες και γνώμικα, Λαϊκή ιατρική, Συλλογή Σιφνέικων τραγουδιών (αδημοσίευτο), Τραγούδια του λαού μας (αδημοσίευτο), Οικόσημα ξένων οικογενειών στη Σίφνο της Φραγκοκρατίας, Άγνωστες σελίδες από τη ζωή της Σίφνου στους μετεπαναστατικούς χρόνους 1825-26, Σιφνέικες γυναικείες μορφές μέσα στους Αιώνες, Οι καλλιτεχνικοί θησαυροί των εκκλησιών μας, Σιφνέικα παραμύθια, Τα τραγούδια μου (ποιητική συλλογή), Ο χορός του κυρ' Βορνά, Σίφνος – το νησί που τραγουδά και, τέλος, τα «Τοπωνύμια της Σίφνου», ένα έργο αγάπης, όπως το χαρακτήρισε ο' ένα σημείωμά του ο κ. Αντώνης Δεκαβάλλης, όπου επιχειρείται μια γλωσσολογική, ετυμολογική και ιστορική προσέγγιση των τοπωνυμίων του νησιού, εμπλουτισμένη με πληροφορίες που αφορούν την παράδοση αντλημένες από διηγήσεις των γεροντοτέρων και τους κατά καιρούς περιηγητές που πέρασαν από τη Σίφνο.

ΕΚΔΟΣΗ
ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ ΣΙΦΝΙΩΝ «ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ»